

Rnet

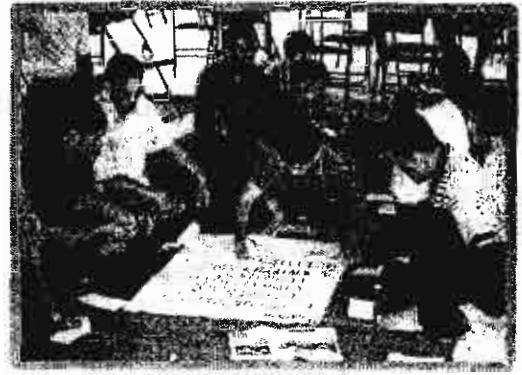
www.rdmnet.org

(ตั้งแต่พฤศจิกายน 2544 - เมษายน 2546)

Research
Development
Movement
network

โครงการประสานงานวิจัย
เพื่อพัฒนาสังคม

Rnet

www.rdmnet.org

(ตั้งแต่พฤศจิกายน 2544 - เมษายน 2546)

Research

Development

Movement

network

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
 ชั้น 14 อาคาร รศ.ถิ๋ว พรวณีย์
 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
 เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400
 โทร. 298-0455 โทรสาร 298-0476
 Home page : <http://www.trf.or.th>
 E-mail : trf-info@trf.or.th

วันที่.....	27-07-2546
เลขทะเบียน.....	00367
เลขเรียกหนังสือ.....	RDC 44

0001

โครงการประชุม
 เพื่อพัฒนาศักยภาพ

ส่วนที่ 1

บทความ

หน้า	เรื่อง
1	เสรีภาพทางวิชาการ
4	นิยามของความรู้
10	งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ภารกิจภูษาดิ
14	พลวัตวิวิธวิทยาการวิจัยชนบทไทย
18	คลื่นขบวนวิชาการว่าด้วย “ความยากจน”
21	เมื่อคนจนมองความจน : รายงานการวิจัยของชาวบ้าน
23	เมื่อวาน วันนี้ และวันข้างหน้าของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
26	การจัดการความเชื่อมโยง : มิติใหม่ของการบริหารงานวิจัย
29	สหวิทยาการกับทางเลือกในการพัฒนา
31	อริยวินัย วิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ (ฉบับถอดเทป)
62	อริยวินัย วิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ (ฉบับย่อ)
66	สวทช. กระตุ้นภาคเอกชนทำ R&D ต่อยอดข้อได้เปรียบ
68	ม.มหิดล ดึงเพื่อนพ้องนักวิชาการร่วมกับชุมชน ทำวิจัยลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง
69	พลิกพื้นที่ท่าจีน-แม่กลอง สู่สังคมภูมิปัญญา
71	ก้าวอย่างประชาคมพุทธมณฑล รูปธรรมของการบูรณาการการวิจัยกับการปฏิบัติการทางสังคม
74	กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนประชาสังคม : ประสบการณ์จากสนาม กรณีโครงการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล

หน้า	เรื่อง
82	วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย (ฉบับถอดเทป)
118	ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
129	งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับขบวนการทางสังคม
136	การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง โดย ศ.เสนห์ จามริก
144	การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง โดย ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์
149	โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้
184	ทิศทางการสร้างความรู้จากท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยในศตวรรษใหม่

001-194

ບຸກຄົນ

เสรีภาพทางวิชาการ

เขียนโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์

ที่มา : มติชนรายวันประจำวันศุกร์ที่ 12 ตุลาคม 2544

ผมได้ยินคำว่า "เสรีภาพทางวิชาการ" ครั้งแรกเมื่อยังเป็นนักศึกษาอยู่ ยอมรับครับว่าชนลุ่มเลย เพราะชาวซึ่งประทับใจเป็นอย่างยิ่งก็ตอนนั้นเราไม่มีเสรีภาพอะไรสักอย่างเดียวนะ รวมทั้งเสรีภาพทางด้านการเมืองด้วย จึงดูเหมือนว่า "วิชาการ" กำลังจะให้เรามีแค่การบุกเบิกเสรีภาพด้านอื่นๆ

แต่หลังจากนั้นมาจนบัดนี้ ผมก็ได้ยินการอ้าง "เสรีภาพทางวิชาการ" กันในหมู่อจารย์มหาวิทยาลัยบ่อยมาก ยิ่งได้ยินก็ยิ่งรู้สึกเอียน จนหลังๆ มาได้ยินมาจุกคอกคอกเลยทีเดียวนะ จะอ้าวครับ เพราะความหมายของมันถูกทำให้ตีขึ้นเพี้ยนเพื่อพิทักษ์ปกป้องผลประโยชน์ส่วนตัวของคนที่เราเรียกตัวเองว่านักวิชาการเท่านั้น

แม้แต่อ้างว่าไม่ส่งคะแนนสอบของนักศึกษาตามกำหนดว่าเป็น "เสรีภาพทางวิชาการ" ผมยังเคยได้ยินมาแล้วเลย

อันที่จริง "เสรีภาพทางวิชาการ" มีความหมายว่า การได้ส่วนศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ (ไม่ว่าจะทำโดยคนที่ประกาศตัวเป็นนักวิชาการหรือไม่ ย่อมมีอิสระเสรีที่จะทำได้โดยไม่ถูกขัดขวาง ขยายความให้ชัดเจนขึ้นไปอีก ก็คือประเด็นหรือคำถามที่อยากจะได้ส่วนศึกษานั้นเป็นประเด็นอะไรก็ได้ จะใช้วิธีในการศึกษาอย่างไรก็ได้ แต่แน่นอนว่าต้องไม่ผิดศีลธรรมและละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และเพื่อประกันว่าเสรีภาพนี้จะถูกใช้ไปในทางที่สังคมสังคมอาจตรวจสอบได้ ผลของการศึกษาทางวิชาการจึงต้องเป็นสมบัติสาธารณะ คือไม่ปิดบังอำพรางพร้อมจะเปิดเผยเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ตรวจสอบของวงวิชาการและสังคมในวงกว้างเสมอ

หลักการนี้ถือกำเนิดในวงวิชาการฝรั่งตั้งแต่ปลายสมัยกลาง เพื่อเอาไว้ต่อต้านการบังคับควบคุมควบคุมของศาสนจักรและอาณาจักรในสมัยนั้น เราควรยอมรับว่านี่เป็นหลักการสากลสำหรับวงวิชาการทั้งโลกหรือไม่ คงเถียงกันได้ แต่ในเมืองไทยมีประเด็นปัญหาที่นักวิชาการไม่กล้าถามอยู่ไม่น้อย ก็รู้ๆ กันอยู่ว่าเรื่องอะไรบ้าง

ฉะนั้น เมื่อใครท่องมนต์ "เสรีภาพทางวิชาการ" ก็ควรนึกถามตัวเองด้วยว่า "มีเงาจริงแท้หรือวะ" ไปด้วยอย่างน้อยก็เป็นความซื่อสัตย์ต่อตนเองนะครับ

"เสรีภาพทางวิชาการ" ที่สร้างความรู้สึกดีเป็นเสรีภาพที่ขาดความรับผิดชอบ เอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ผมไม่เห็นนักวิชาการเดือดร้อนเรื่องอะไร เช่น รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมของโครงการขนาดใหญ่ทั้งหลายนั้นกฎหมายวางกลไกให้นายทุนเป็นฝ่ายจ้างนักวิชาการเสนอขึ้นมาให้รัฐพิจารณา ฉะนั้นรายงานผลกระทบจึงถูกบริษัทต่างๆ มองเหมือนงานศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ กลายเป็นความลับทางธุรกิจที่ต้องปิดตาย และหลีกเลี่ยงการตรวจสอบของสังคม เพราะรู้ว่รัฐนั้นไม่มีที่ตรวจสอบอยู่แล้ว

นักวิชาการที่พากันไปหาสตางค์เป็นหลายๆ ล้าน จากการรับจ้างทำรายงานผลกระทบแก่โครงการต่างๆ มักอ้างเสมอว่าทำงานอย่างเป็นกลาง แต่ประหลาดไหม ที่รายงานผลกระทบแต่ละโครงการจะประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการไว้ในลักษณะเอื้อให้ทำโครงการได้เสมอ

ผมได้ยินใครรับเงินนายทุนไปหลายสิบล้านบาทแล้วกลับมาบอกนายจ้างว่า อย่าทำเลย มันจะเกิดความเสียหายใหญ่

แม้นักวิชาการจะฟุดฟิดฟอไฟศัพท์แสงทางวิชาการ หรือแม้แต่เขียนรายงานด้วยภาษาอังกฤษ (เพราะเจ้าของโครงการจริงคือองค์การการเงินระหว่างประเทศของญี่ปุ่นหรือฝรั่งเศสหรือโลก) แต่นักวิชาการก็รู้สึกเดือดร้อนที่รายงานนั้นจะถูกปิดลับ ไม่ยอมให้ใครตรวจสอบนอกจากหน่วยงานของรัฐ ซึ่งก็รู้ๆ กันอยู่ว่าไม่มีทีท่าจะตรวจ ยิ่งกว่าไม่เดือดร้อน ยิ่งลงนามในสัญญาจ้างที่บอกอย่างตรงไปตรงมาว่า งานศึกษาของเขาจะต้องไม่ถูกเปิดเผย จนกว่าจะได้รับการยินยอมจากนายจ้าง

ทำงานทางวิชาการถ้วนคำถามของนายจ้าง โดยมี ชง คำตอบของนายจ้างปักข้างๆ ถุงเงิน หลายสิบหลายร้อยล้าน พร้อมทั้ง คำสัญญา ว่าได้ผลงานออกมาแล้วก็ไม่ใช้สมบัติสาธารณะ แล้วยังเรียกงานเหล่านี้ว่างาน “วิชาการ” อยู่ใต้หน้าตาเฉย เพื่อขอบาร์มี “เสรีภาพทางวิชาการ” มาคุ้มครอง

นี่เป็นทางเกวในตัวแรกที่ไปอยู่บนหวนนักวิชาการ

งานที่ติดป้ายในตลาดว่า “วิชาการ” เหล่านี้ได้เคยถูกสังคม โดยเฉพาะชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบฉีกออกเป็นชิ้นๆ มาแล้ว อย่างที่ชาวบ้านกรุด ติดป้ายเอาไว้ว่า

“ปะการังก่อนเบ้อเริ่มมึงยังมองไม่เห็น แล้วจะเห็นฝุ่นละอองของท่านหินได้อย่างไร”

เสรีภาพทางวิชาการในเมืองไทย จึงถูกนักวิชาการและสถาบันของเขาเองนั้นแหละคุกคามมากที่สุด

เพราะเป็นเสรีภาพที่ไม่รู้จักความรับผิดชอบอะไรเลย ผมไม่เคยเห็นสถาบันวิชาการที่ไหนออกมาตำหนิหรือวิพากษ์วิจารณ์นักวิชาการของตัวเอง ที่ทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมอย่างซุ่มๆ หรือออกมาต่อสู้ร่วมกับชาวบ้านในการขอสิทธิตรวจสอบงานวิชาการเหล่านี้สักที ลูกขึ้นมาสู้แต่ละทีก็จะเอาแต่เสรีภาพทางวิชาการที่บิดเบี้ยวฉ้อฉลคือเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวโดยไม่กล้าถูกตรวจสอบจากสังคม

คนเล่นปาที่เหล่านี้ไม่รู้สึกลายบ้างหรือรับที่ออกมาแสดงในชุดทางเกวในโปะหน้า

สถานการณ์เสรีภาพทางวิชาการเช่นนี้ นำเป็นห่วงมากขึ้น เมื่อมหาวิทยาลัยกำลังถูกขายทอดตลาดอยู่ในเวลานี้ นักวิชาการไทยมีประสบการณ์และความสามารถในการรักษาเสรีภาพของตัวเองจากรัฐ แต่นักวิชาการไทยมักอ่อนปวกเปียกเมื่อต้องเผชิญกับเงิน

ในตลาดนั้นรัฐเล็กแต่เงินใหญ่ นักวิชาการจะสามารถรักษาเสรีภาพทางวิชาการ ให้เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมได้ละหรือ

ใครจะเป็นคนตั้งคำถามทางวิชาการ? ไม่ว่าเป็นการศึกษาของบุคคล ขององค์กร หรือรวมทั้งการจัดการเรียนการสอน ล้วนมาจากคำถามอันใดอันหนึ่งทั้งสิ้น ในตลาดใครคนตั้งคำถาม ตัวนักวิชาการเองหรือผู้ซื้อ

ผมคิดว่ามีสัญญาณที่พอจะมองเห็นได้แล้วว่า มหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งนักวิชาการเอง มอบอำนาจการตั้งคำถามให้แก่ผู้ซื้อจนเกือบจะหมดตัวเสียแล้ว เท่าที่ผมได้ยินมา บางมหาวิทยาลัยถือเป็นบรรทัดฐานว่า การเสนอเปิดหลักสูตรใหม่ใดๆ ต้องสามารถพิสูจน์ได้ด้วยว่าหลักสูตรนั้นจะมีความคุ้มค่า และวิธีคำนวณหาความคุ้มค่า ก็เป็นวิธีง่ายๆ คือใช้ระบบต้นทุน / กำไรที่เป็นตัวเงินเหมือนอย่างแม่ค้าขายปลาคำนวณนั่นเอง

เมื่อผู้ซื้อตั้งคำถามแก่นักวิชาการให้ศึกษาความเป็นไปได้ของการทำฟาร์มทะเลหรือปศุสัตว์ทางทะเล คำถามนี้อาจจำกัดอยู่แต่เพียงความเป็นไปได้ทางธุรกิจ และทางธรรมชาติเท่านั้น เพราะโครงการเช่นนี้ผลกระทบต่อคนอื่น ๆ กว้างขวางมาก ยิ่งเหลืออำนาจต่อรองอะไรแก่นักวิชาการอีกบ้างที่จะปรับคำถามให้กว้างขึ้น เช่น จำเป็นต้องศึกษาเปรียบเทียบกับทะเลธรรมชาติว่าผลิตอะไรขึ้นมาอีกบ้าง ให้แก่ความยั่งยืนของทะเลเท่าไร ให้แก่เศรษฐกิจชุมชน วัฒนธรรมชุมชนอีกเท่าไร เปิดฟาร์มแล้วใครจะเป็นเจ้าของฟาร์ม ใครเป็นแค่ลูกจ้าง และชีวิตลูกจ้างกับชีวิตอิสระอย่างไรดีกว่ากัน ฯลฯ เป็นต้น

แต่นักวิชาการคนเดียวเผชิญกับถุงเงินหลายสิบล้านเบื้องหน้า ถึงเขาไม่ยอมให้เข้า “บาร์มี” ของเขาแก่โครงการนี้ ก็ยังมีนักวิชาการอื่นที่พร้อมจะให้เข้า “บาร์มี” อีกมาก เขายังมีอำนาจต่อรองอะไรเหลืออยู่ มหาวิทยาลัยหรือสถาบันทางวิชาการจะร่วมมือในการเพิ่มอำนาจต่อรองแก่เขาได้มากน้อยแค่ไหน

หรือสถาบันและท้องถิ่น (พหุพจน์ของต็อกเตอร์ครับ) เหล่านี้ไม่ถนัดจะทำอย่างนั้นเท่ากับรวมหัวกันทะเลาะกับชาวบ้านตัวเล็ก ๆ ผมไม่เคยได้ยินว่ามีมหาวิทยาลัยอะไรที่กำลังจะเข้าสู่ตลาดเวทีนี้ เตรียมการสำหรับการรักษาเสรีภาพทางวิชาการซึ่งกำลังถูกคุกคามโดยตลาดเอง ที่ร้ายไปกว่านั้นผมมีความประทับใจว่า มหาวิทยาลัยล้มภารกิจของตนที่มีต่อสังคมไปโดยสิ้นเชิงแล้วด้วยซ้ำ

ฉะนั้นเสรีภาพทางวิชาการจึงไม่ได้มีนัยอะไรถึงผลประโยชน์โดยรวมของสังคมเลย และกลายเป็นเสรีภาพที่จะหาคำตอบให้แก่คำถามของนายทุนเท่านั้น

นับเป็นตลกที่เจ็บแสบมากเมื่อนักวิชาการซึ่งรับจ้างทำของให้นายทุนมาตลอดเรียกร้องหาเสรีภาพทางวิชาการ

ผมขอจบบทความนี้ด้วยการยกคำกล่าวของ ดร.จินตนา แก้วขาว (วุฒิ ป.4) ผู้นำคนหนึ่งของบ้านหินกรูดขึ้นมาปิดท้าย

“เราไม่เคยต่อต้านเสรีภาพทางวิชาการ แต่เราอยากเห็นเสรีภาพที่ไม่อยู่บนอำนาจเงิน และต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของชาวบ้าน”

นิยามของความรู

เขียนโดย วรพล พรหมบุตร

ที่มา : วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 17

ฉบับที่ 1 (มิถุนายน 2533) หน้า 125-145.

สังคมสมัยใหม่มีเงื่อนไขเอื้ออำนวยให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันของตนผ่านกลไกขององค์กรทางสังคมแบบรูปนัย (Formal organization) ไม่ว่ากิจกรรมทางสังคมนั้นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา การศึกษา สาธารณสุข หรือสันติภาพการ เป็นต้น องค์กรรูปนัยชนิดสำคัญซึ่งได้รับการจัดตั้งให้มีกลไกดำเนินการกระบวนการศึกษาในสังคมปัจจุบัน คือ สถาบันทางวิชาการ รูปแบบที่สำคัญขององค์กรที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางวิชาการในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ โรงเรียนและมหาวิทยาลัย องค์กรเหล่านี้มีบุคลากร ทรัพยากร และกลไกในการจัดการและดำเนินการกระบวนการศึกษา ซึ่งมักเรียกกันด้วยศัพท์ทางเทคนิคว่า "การศึกษาอย่างเป็นทางการ" (Formal education)

พวกเราส่วนใหญ่ใช้ชีวิตเสียสละสำคัญส่วนหนึ่งอยู่ภายในกระแสของกระบวนการศึกษาอย่างเป็นทางการ โดยมักมีความเข้าใจร่วมกันเป็นอัตโนมัติว่า เวลาที่สูญหายไปในช่วงชีวิตเสียวนั้น ถูกใช้เพื่อแสวงหาและสะสม "ความรู้" อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตต่อไปในสังคม

คนจำนวนมากในสังคมสมัยใหม่ มีชีวิตเสียสละสำคัญผูกพันใกล้ชิดกับกระบวนการศึกษาและความรู้ ถ้าหากเราเริ่มนับคริสต์ศตวรรษที่ 17 ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมสมัยใหม่ ช่วงระยะเวลาสองร้อยกว่าปีที่ผ่านมา ก็เป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างและสะสมความรู้ต่างๆ มากมายมหาศาล แต่ถ้าหากคนในสังคมสมัยใหม่อย่างพวกเราถูกตั้งคำถามอย่างกระตือรือร้นว่า ความรู้คืออะไร ? หลายคนจะงุนงงไม่แน่ใจ มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่อาจใช้ชีวิตเสียสละสำคัญร่วมดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรู้ หรือแม้แต่อาจจะมีชีวิตเกี่ยวข้องกับพัวพันอยู่กับความรู้ตลอดเวลา แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า พวกเขาจะสามารถกำหนดนิยามของความรู้ให้มีความหมายอย่างชัดเจนเสมอไป

ในการสัมมนาทางวิชาสังคมวิทยาความรู้คราวหนึ่ง นักศึกษากลุ่มหนึ่งถูกตั้งคำถามว่า ความรู้คืออะไร ? ไม่มีใครสามารถให้คำตอบที่ชัดเจนจนเป็นที่พอใจต่อตนเองได้ในขณะนั้น อีกหนึ่งสัปดาห์ต่อมา นักศึกษากลุ่มนั้นกลับมาร่วมสัมมนาพร้อมกับคำตอบของแต่ละคน

นักศึกษารายที่ 1

"ความรู้เป็นคำอธิบายต่างๆ ซึ่งหลากหลายด้วยวาทกรรม (Discourse) และเป็นคำอธิบายเกี่ยวกับทุกเรื่องที่มีมนุษย์ต้องการเข้าใจ"

นักศึกษารายที่ 2

"ความรู้คือ ความเชื่อที่ถูกต้อง ซึ่งสร้างขึ้นอย่างสมเหตุสมผล บนพื้นฐานของสิ่งที่ถูกต้อง"

นักศึกษารายที่ 3

"ความรู้คือ ความตระหนักรู้ของมนุษย์เกี่ยวกับปรากฏการณ์หรือแบบแผนที่ปรากฏ ทำให้ผู้ตระหนักรู้นั้นเกิดความคิดและจินตภาพเกี่ยวกับปรากฏการณ์"

นักศึกษารายที่ 4

"ความรู้คือ ความพยายามที่จะเข้าถึงความเป็นจริงในแง่มุมต่างๆ ของสิ่งต่างๆ ซึ่งมนุษย์รับรู้ได้โดยปราศจากอคติ"

นักศึกษา รายที่ 5

“ความรู้ต้องมีลักษณะสำคัญคือ (1) เป็นความเข้าใจที่สอดคล้องตรงกับสภาพความจริงที่ปรากฏและมีแบบแผนในตัวเอง (2) เป็นสิ่งซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถจัดการกับสภาพการณ์และปัญหารอบๆ ตัวได้ และ (3) เป็นกระแสความคิดที่เป็นแบบแผนหลักซึ่งสังคมในขณะนั้นยอมรับเชื่อถือ”

นักศึกษา รายที่ 6

“ความรู้คือ สิ่งที่มีมนุษย์รับรู้ผ่านกระบวนการสำนึก (Cognitive process) เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ แล้วแปรสภาพการรับรู้ให้กลายเป็นผลผลิต (product) ซึ่งเป็นเนื้อหาของความรู้”

นักศึกษา รายที่ 7

“ความรู้ คือ องค์ของการอธิบายสิ่งต่างๆ ที่มีผลในการบั่นทอนความไม่รู้ให้ลดน้อยลง โดยการใช้กระบวนการทางญาณวิทยา (Epistemological process) เป็นประโยชน์ในการพิจารณาภาวะที่เป็นอยู่ของสิ่งต่างๆ ว่ามีลักษณะอย่างไร”

นักศึกษา รายที่ 8

“ความรู้เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งซึ่งมนุษย์ต้องการรู้ และนำมาตอบสนองความต้องการของตน หรือนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของตน”

นักศึกษา รายที่ 9

“ความรู้คือ ระบบความคิดที่มีมนุษย์ใช้อธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัวมนุษย์”

คำตอบเหล่านี้ชี้ให้เราเห็นว่า ปัจเจกบุคคลแต่ละรายอาจให้นิยามของความรู้แตกต่างกัน ความแตกต่างดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเนื่องจาก ผู้ตอบแต่ละรายพิจารณาลักษณะสำคัญของความรู้จากมุมมอง (perspective) ที่แตกต่างกัน หรืออาจใช้พื้นฐานความคิดทางปรัชญา (philosophical groundwork) ที่แตกต่างกันในการกำหนดนิยามดังกล่าว เช่น นักศึกษารายที่ 2 สร้างนิยามความรู้ขึ้นบนพื้นฐานของความคิดทางปรัชญาแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) ในขณะที่นักศึกษารายที่ 5 ใช้พื้นฐานความคิดทางปรัชญาแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) เป็นต้น

นิยามที่แตกต่างกันเหล่านี้ นอกจากจะชี้ให้เห็นมุมมองและพื้นฐานความคิดทางปรัชญาที่แตกต่างกันของผู้กำหนดนิยามแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นความคลุมเครือในนิยามของความรู้อีกด้วย

ความแตกต่างกันในนิยามของความรู้ตามมุมมองหรือพื้นฐานความคิดทางปรัชญาที่แตกต่างกันดังกล่าว ทำให้เกิดความยากลำบากในการบ่งชี้ให้ชัดเจนว่า อะไรคือความรู้? เนื่องจากสิ่งที่ถือว่า เป็นความรู้ตามความคิดทางปรัชญาแบบหนึ่ง อาจไม่ถูกเรียกว่าเป็นความรู้ในทัศนะของความคิดทางปรัชญาแบบอื่นๆ ถ้าหากต้องการเข้าใจความหมายของความรู้ เราจะต้องมีนิยามของความรู้ที่ชัดเจน ไม่คลุมเครือ กล่าวคือ นิยามของรู้นั้นต้องมีความสามารถในการอธิบายครอบคลุม (generalization) โดยปราศจากการผูกพัน ติดยึดอยู่กับทัศนะทางปรัชญารายใดรายหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง กล่าวอีกนัยหนึ่ง นิยามความรู้ดังกล่าวควรจะเป็นที่ยอมรับได้อย่างหลากหลายโดยบุคคลซึ่งมีทัศนะทางปรัชญาแตกต่างกัน

เราสามารถสร้างนิยามของความรู้ที่ไม่ผูกพันติดยึดอยู่กับทัศนะทางปรัชญาเฉพาะด้านได้อย่างไร?

วิถีทางหนึ่งซึ่งอาจทำได้คือ การกำหนดความรู้โดยพิจารณาบริบทหรือเงื่อนไขภาวะทางสังคม (social context) และวัตถุประสงค์ (objective) ขึ้นพื้นฐานของกระบวนการสร้างความรู้

ในการพิจารณาบริบทและวัตถุประสงค์ขึ้นพื้นฐานของกระบวนการสร้างความรู้ เราอาจเริ่มต้นด้วยการพิจารณาข้อเท็จจริงที่ว่า การสร้างความรู้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่มนุษย์กระทำอย่างมีสำนึก โดยมีมูลเหตุจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแรงผลักดัน

กิจกรรมซึ่งดำเนินไปตามแรงผลักดันของมูลเหตุจูงใจต่างๆ มักถูกกระทำภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ (ผู้กระทำ) กับสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง เช่น มนุษย์ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างตัวมนุษย์กับทรัพยากรที่มนุษย์ต้องการนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค เป็นต้น การสร้างความรู้ก็เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่ถูกกระทำภายใต้เงื่อนไขภาวะการณ์ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กล่าวอีกนัยหนึ่ง กิจกรรมการสร้างความรู้ล้วนเกิดขึ้นภายในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดมุ่งหมายพื้นฐานในการนำความรู้ที่สร้างขึ้นได้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพในการดำเนินความสัมพันธ์ดังกล่าว

ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างราบรื่น มนุษย์จำเป็นต้องทำความเข้าใจลักษณะต่างๆ ทั้งของตนเองและลักษณะของสิ่งแวดล้อม ดังนั้นมนุษย์ต้องการสร้าง "สื่อ" อย่างใดอย่างหนึ่ง สำหรับใช้ในการทำความเข้าใจตนเองและสิ่งแวดล้อมต่างๆ

ดังนั้น เราสามารถกล่าวได้ในขั้นนี้ว่า การสร้างความรู้เป็นกิจกรรมซึ่งดำเนินไปภายในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดมุ่งหมายขั้นมูลฐานในการสร้างสื่อสำหรับทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ เพื่อนำความเข้าใจดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม

เมื่อพิจารณาประเด็นการศึกษาอันหลากหลาย ซึ่งมนุษย์สนใจศึกษาค้นคว้ามาในยุคสมัยต่างๆ เราอาจจัดกลุ่มแยกประเภทอันหลากหลายซึ่งมนุษย์สนใจศึกษาได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ ตัวมนุษย์เองและสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Object of study) ในประวัติศาสตร์การค้นคว้าของมนุษย์ ไม่เคยมีอะไรนอกเหนือไปจากลักษณะต่างๆ ของมนุษย์และลักษณะต่างๆ ของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยในวิถีทางต่างๆ

มนุษย์ศึกษาตนเองจากหลายมุมมอง เช่น ศึกษาองค์ประกอบในร่างกายของตน (สรีรวิทยา, ชีววิทยา, พันธุศาสตร์) หรือศึกษาองค์ประกอบ หรือลักษณะทางด้านอารมณ์และความคิดของตน (จิตวิทยา) เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน มนุษย์ก็สนใจศึกษาสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมตนเอง สิ่งแวดล้อม เหล่านี้มีองค์ประกอบย่อย 2 ส่วน ได้แก่ มนุษย์คนอื่น ๆ ซึ่งมีชีวิตทางสังคมแวดล้อมเราแต่ละคน และสิ่งแวดล้อมชนิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ในสังคม เช่น พื้นดิน แม่น้ำ ไฟ แร่ธาตุ สัตว์ พืช เป็นต้น ดังนั้น เราสามารถกล่าวได้ว่า นอกเหนือไปจากความสนใจในการทำความเข้าใจตนเองแล้ว มนุษย์ยังต้องการทำความเข้าใจคนอื่น ๆ ที่ดำเนินชีวิตแวดล้อม และมีความสัมพันธ์กับตนเองอยู่ในโลกทางสังคม (Social world) และยังต้องการทำความเข้าใจสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อีกหลากหลายภายในโลกทางวัตถุ (material world) ทั้งโลกทางสังคมและโลกทางวัตถุ คือองค์ประกอบพื้นฐาน 2 ส่วน ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสภาพแวดล้อมการดำเนินชีวิตของมนุษย์

มนุษย์, โลกทางสังคมและโลกทางวัตถุ คือ องค์ประกอบพื้นฐานที่ปรากฏอยู่ด้วยกันอย่างต่อเนื่องในกาลและเทศะ โดยมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแนบแน่น องค์ประกอบทั้งหมดนี้รวมตัวกันเป็น "ธรรมชาติ" (nature) ที่สมบูรณ์ กิจกรรมการค้นคว้าของมนุษย์ มีจุดมุ่งหมายขั้นพื้นฐานที่จะทำความเข้าใจธรรมชาติเหล่านี้ มนุษย์ต้องการทำความเข้าใจลักษณะหรือภาวะที่เป็นจริง (reality) ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในธรรมชาติ

มนุษย์ดำเนินกิจกรรมทุกชนิดของตน โดยการออกแบบวิธีการ (Method) ซึ่งตนเชื่อในขณะนั้นว่า เหมาะสมหรือมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายของกิจกรรมดังกล่าว และแก้ไขปรับปรุงวิธีการเหล่านั้นเมื่อเห็นว่า มันขาดความเหมาะสมหรือหย่อนประสิทธิภาพในสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เช่น มนุษย์ออกแบบจอบเสียมสำหรับใช้ในการขุดดินเพื่อการเกษตร แล้วพัฒนาต่อมา เป็นรถแทรกเตอร์ หรือออกแบบเกวียนสำหรับใช้ในการเดินทางบนพื้นผิวโลก แล้วพัฒนาต่อมา เป็นรถยนต์ เป็นต้น เรามักจะเรียกวิธีการเหล่านี้ว่า "เทคโนโลยี" (technology) เช่น เทคโนโลยีการเกษตร เทคโนโลยีการสื่อสารคมนาคม ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะเข้าใจภาวะที่เป็นจริงของธรรมชาติ มนุษย์ก็ได้ออกแบบวิธีการต่างๆ ซึ่งตนเองเชื่อในช่วงเวลาหนึ่งๆ ว่ามีประสิทธิภาพในการบรรลุ

จุดมุ่งหมายของกิจกรรมการค้นคว้า ทั้งยังได้ปรับปรุงแก้ไขวิธีการค้นคว้าต่างๆ เมื่อเห็นว่า มันขาดประสิทธิภาพในการสร้างความรู้ที่สมจริงสอดคล้องกับภาวะธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม เรามักจะไม่เรียกวิธีการค้นคว้าความรู้ต่างๆ ของมนุษย์ว่า “เทคโนโลยีการสร้างความรู้” หรือ “เทคโนโลยีการค้นคว้า” แต่อาจจะเรียกมันรวมๆ กันว่า “ญาณวิทยา” (Epistemology) หรือ “ระเบียบวิธีศึกษา” (Methodology)

ไม่ว่าเราจะเรียกมันอย่างไรก็ตาม วิธีการเหล่านั้นก็คือ วิธีการซึ่งมนุษย์ในกาลเทศะต่างๆ ออกแบบขึ้น โดยเชื่อในขณะนั้นๆ ว่ามันสามารถถูกประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตนเองต้องการทำความเข้าใจภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติ

ในการออกแบบวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ มนุษย์จำเป็นต้องอาศัยความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นพื้นฐานรองรับ หรือเป็นกรอบกำหนดการออกแบบวิธีนั้นๆ ลักษณะของวิธีการที่ออกแบบได้ จึงมีความสัมพันธ์กับพื้นฐานความคิดที่รองรับการออกแบบ เช่น จอห์นเดวิดและเทรกเตอร์ถูกออกแบบขึ้นบนพื้นฐานความคิดว่า เครื่องมือชุดที่มีประสิทธิภาพต้องมีความแข็งและคม วิธีการค้นคว้าของมนุษย์แต่ละวิธีก็ถูกออกแบบขึ้นบนพื้นฐานความคิดอย่างใดอย่างหนึ่งรองรับ หรือเป็นกรอบความคิดกำหนดลักษณะวิธีการค้นคว่านั้น นักวิชาการมักเรียกความคิดพื้นฐานซึ่งรองรับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ว่า ความคิดเชิงปรัชญา ความคิดเชิงปรัชญาหลายลักษณะถูกสร้างขึ้นใช้เป็นฐานความคิดรองรับหรือกรอบความคิดกำหนดการออกแบบวิธีการค้นคว้าต่างๆ หลายหลายวิธีในประวัติศาสตร์การสร้างความรู้ของมนุษย์สมัยต่างๆ เช่น กรอบความคิดแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) กรอบความคิดแบบจิตนิยม (Idealism) และกรอบความคิดแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) เป็นต้น

กรอบความคิดเชิงปรัชญาที่แตกต่างกัน อาจโน้มนำให้มนุษย์สร้างวิธีการค้นคว้าแตกต่างกัน เช่น กรอบความคิดแบบเหตุผลนิยม เป็นพื้นฐานให้มนุษย์ในสมัยกรีกโบราณออกแบบวิธีการค้นคว้าซึ่งเรียกรวมๆ กันในปัจจุบันว่า “ตรรกวิทยา” (logic) ประจักษ์นิยม เป็นกรอบความคิดพื้นฐานรองรับวิธีการที่นักค้นคว้าธรรมชาติเกี่ยวกับโลกทางวัตถุในสมัยปัจจุบันนิยมใช้อย่างแพร่หลาย และเรียกวิธีการดังกล่าวว่า “การทดลอง” (experiment) เป็นต้น

ไม่ว่าวิธีการสร้างความรู้นั้น จะได้รับการออกแบบขึ้นภายใต้การกำหนดของกรอบความคิดเชิงปรัชญาแบบใด วิธีการสร้างความรู้ที่แตกต่างกันดังกล่าว ล้วนแต่ถูกมนุษย์ประยุกต์ใช้ในโลกเทศะต่างๆ กัน ด้วยจุดมุ่งหมายขึ้นพื้นฐานในการสร้างข้อสรุปเชิงสัญลักษณ์ที่มีสาระ (Content) อันจะเป็นสื่อนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะต่างๆ ของธรรมชาติ ข้อสรุปเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้อาจถูกทำให้ปรากฏในรูปของตัวอักษรบนแผ่นกระดาษ, ถ้อยคำที่เผยแพร่ถ่ายทอดโดยการบอกเล่า, สัญญาณแม่เหล็กไฟฟ้าที่ถูกบันทึกอยู่ในแถบเทปบันทึกเสียง หรือภาพ, หรือสัญลักษณ์รูปแบบอื่นซึ่งมนุษย์ในสังคมสามารถเข้าใจความหมายร่วม (Shared meaning) ซึ่งถูกกำหนดให้มีอยู่ในสัญลักษณ์ชนิดนั้นๆ ได้

ข้อสรุปเชิงสัญลักษณ์ดังกล่าวจึงเป็นผลผลิต (product) ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นจากการประยุกต์ใช้วิธีการค้นคว้าต่างๆ ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะให้ได้สื่อสำหรับนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ ผลผลิตที่สร้างขึ้นได้นั้นคือ สิ่งที่เราเรียกกันทั่วไปว่า “ความรู้” (knowledge)

เราสามารถกล่าวได้โดยสรุปว่า ความรู้เป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคม ซึ่งถูกสร้างขึ้นภายในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยประยุกต์ใช้วิธีการต่างๆ ด้วยจุดมุ่งหมายขั้นมูลฐานในการทำความเข้าใจสภาวะต่างๆ ของธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากความเข้าใจนั้นในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม

คำอธิบายเกี่ยวกับนิยามของความรู้ข้างต้น นอกจากจะไม่ผูกพันติดอยู่กับวิธีการค้นคว้าแบบใดแบบหนึ่งเพียงด้านเดียวแล้ว ยังช่วยให้เราเข้าใจลักษณะพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของความรู้ในฐานะที่เป็น “ภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง” (image of reality)

ไม่ว่าจะถูกสร้างขึ้นด้วยวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูงเพียงใดก็ตาม ความรู้ไม่ใช่ “ความจริง” ภายในตัวเอง แต่เป็น “ภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง” ของสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์พยายามสะท้อนออกมาให้เป็นที่เข้าใจร่วมกันได้ในรูป

ของสื่อเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งมนุษย์ใช้วิธีการต่างๆ สร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายในการอธิบายสภาวะต่างๆ ในธรรมชาติ ข้อสรุปเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้จึงไม่ใช่ “ความจริง” หรือสภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติโดยตัวของมันเอง แต่เป็น “ภาพพจน์” อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อ ประมาณการเทียบเคียง (approximate) หรือสะท้อนให้เห็นลักษณะต่างๆ ของสภาวะธรรมชาติในทำนองคล้ายคลึงกับที่ภาพถ่ายต่างๆ เป็นเพียง “ภาพพจน์” ที่สะท้อนลักษณะของสิ่งที่ถูกถ่ายจากบางมุมมอง ดังนั้นภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง (ไม่ว่าจะถูกสร้างขึ้นด้วยวิธีการใด) จึงมีความคลาดเคลื่อนไปจากลักษณะที่แท้จริงของสิ่งซึ่งมันต้องการอธิบายได้เสมอ ความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่สามารถประมาณการเทียบเคียงลักษณะที่เป็นจริงของสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์แบบ มันสามารถเป็นได้เพียงภาพสะท้อนความเป็นจริงบางแง่บางมุมที่มนุษย์ต้องการทำความเข้าใจ ความรู้ทุกชนิดจึงมี “ระดับความจริง” (degree of validity) ซึ่งไม่สมบูรณ์เสมอ

ในทางปฏิบัติ มนุษย์ไม่สามารถทราบอย่างแน่ชัดว่า ลักษณะที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ เป็นอย่างไร? แต่มนุษย์พยายามประมาณการลักษณะดังกล่าวด้วยวิธีการต่างๆ ในการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง ภาพสะท้อนลักษณะโดยประมาณของความเป็นจริงนี้คือ ความรู้ ซึ่งจำเป็นต้องถูกประเมินความสมจริง เพื่อรองรับหรือปฏิเสธความน่าเชื่อถือ (reliability) ของความรู้นั้น ในแง่หลักการ ความรู้ที่สมจริงคือ ภาพพจน์ที่สามารถทาบข้ออธิบายได้โดยสนิทกับลักษณะความเป็นจริง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความรู้ที่สมจริงคือ คำอธิบายที่สามารถประมาณการเกี่ยวกับลักษณะที่เป็นจริงของสิ่งต่างๆ โดยปราศจากความคลาดเคลื่อนอย่างสิ้นเชิง แต่เนื่องจากเราไม่สามารถทราบลักษณะที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ เราจึงไม่สามารถเปรียบเทียบ “ภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง” กับ “ความเป็นจริง” ได้โดยตรง ในทางปฏิบัติเราจำเป็นต้องนำภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง (หรือความรู้ต่างๆ) ไปประเมินความสมจริง ด้วยวิธีการและหลักเกณฑ์ตามการกำหนดของกรอบความคิดเชิงปรัชญา ดังนั้น เราจึงอาจมีชุดของหลักเกณฑ์ในการประเมินความสมจริงที่แตกต่างกันได้มากเท่าๆ กับที่มีชุดของกรอบความคิดและวิธีการสร้างความรู้อันแตกต่างกัน

เพราะเหตุที่ความรู้อาจมีระดับความสมจริงที่แตกต่างกันและการประเมินความสมจริงของความรู้ อาจทำได้โดยใช้หลักเกณฑ์การประเมินที่แตกต่างกัน เราจึงมักประสบปัญหาในการแยกแยะคำอธิบายที่เป็นความรู้ จากคำอธิบายที่ไม่ใช่ความรู้ ในขณะที่มนุษย์มีความสามารถในการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับความเป็นจริง มนุษย์ยังอาจใช้ศักยภาพดังกล่าวในการสร้างภาพพจน์เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่เป็นจริง เช่น ภาพพจน์เกี่ยวกับพระเจ้า ภาพพจน์ที่ว่าโลกแบน ภาพพจน์ที่ว่า “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” หรือ “พรหมลิขิต” กำหนดชะตาชีวิตทางสังคม เป็นต้น

ภาพพจน์หรือคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ไม่เป็นจริงจึงมีลักษณะเป็น “ภาพพจน์ที่หลงผิด” (Myth) มากกว่าที่จะเป็นความรู้ ปัญหาเกี่ยวกับภาพพจน์ที่หลงผิดก็คือ ในขณะที่เรากำลังสร้างหรือรับถ่ายทอดภาพพจน์ที่ไม่เป็นจริงเหล่านี้ เราไม่สามารถประเมินได้อย่างแน่ชัดว่า มันไม่เป็นจริง เพราะเราไม่สามารถทราบว่าลักษณะที่แท้จริงของสิ่งซึ่งภาพพจน์นั้นต้องการอธิบายมีรูปลักษณะเช่นใดกันแน่? ดังนั้น การประเมินว่าภาพพจน์ใดเป็นความหลงผิดจึงมีปัญหายุ่งยากซับซ้อนพอๆ กับการประเมินระดับความสมจริงของความรู้ต่างๆ

การสร้างความรู้กับการสร้างความหลงผิดต่างก็มีลักษณะพื้นฐานเป็นกระบวนการสร้างภาพพจน์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic image construction) ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนวิชาการ ดังนั้น สิ่งซึ่งได้รับการเผยแพร่ภายในสถาบันทางวิชาการในฐานะที่เป็น “ความรู้” จึงอาจมีบางส่วน ที่เป็นเพียงความหลงผิด ในทำนองกลับกัน สิ่งซึ่งเรียนรู้กันภายนอกชุมชนทางวิชาการในฐานะที่เป็น “สามัญสำนึก” อาจมีบางส่วนซึ่งเป็นความรู้ที่มีระดับความสมจริงสูง

ปัญหาในทางปรัชญาคือ เราไม่มีวิธีการที่สามารถขีดเส้นแยกขอบเขตระหว่างความรู้กับความหลงผิดออกจากกันให้ได้อย่างชัดเจน นอกเหนือไปจากการนำเอาความรู้หรือความหลงผิดเหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ด้วยความเชื่อถือหรือศรัทธา แล้วตรวจสอบผลลัพธ์ระยะยาวจากการประยุกต์ใช้ดังกล่าว ว่าเป็นประโยชน์สอดคล้องกับสภาพ

ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ หรือไม่? ความรู้หรือความหลงผิดที่ประยุกต์ใช้ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในขณะนั้นจะได้รับการคำจูนรักษาในระยะยาว (เช่น คำอธิบายในวิชาฟิสิกส์, คำอธิบายในโหราศาสตร์) ความรู้หรือความหลงผิดที่เริ่มขาดความสอดคล้องกับสภาพความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จะค่อยๆ ถูกปฏิเสธไปในที่สุด (เช่น คำอธิบายเกี่ยวกับจักรวาลของปราชญ์สมัยกรีกโบราณ)

ความรู้กับความหลงผิดจึงปรากฏควบคู่กันมาโดยตลอดในประวัติศาสตร์การค้นคว้าของมนุษย์ นี่คือการปรากฏการณ์ธรรมชาติอีกชนิดหนึ่งในโลกทางสังคมของมนุษย์

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ภารกิจกู้ชาติ

เขียนโดย ศ.นพ.ประเวศ วะสี

ที่มา : จัดหมายข่าวก้าวหน้าชนปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 ฉบับประจำวันที่ 1 ม.ค.2545 – 31 มี.ค.45

ตั้งแต่ทราบว่ามีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็รู้สึกดี แล้วก็มีความปิติ เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ผมเชื่อว่าไม่ได้พูดเกินเลย ถ้าถามว่าสิ่งที่กำลังกระทำอยู่คืออะไร? คือเป็น “การกู้ชาติ”

ทำไมผมถึงว่าเป็นการกู้ชาติ?

ต้องดูว่า วิกฤตที่ผ่านมา มันเกิดขึ้นเพราะเหตุใด และทำอะไรจึงจะหายวิกฤต ผมคิดว่าพยายามทำกันมาเยอะ แต่มันไม่ใช่ยุทธศาสตร์ใหญ่ ยุทธศาสตร์ใหญ่คือ...การหายใจของที่คำว่า พูดอย่างนี้คนรุ่นใหม่ก็อาจจะรู้สึกว่า ไม่กินใจอะไรกับคำนี้ แต่ว่าใครที่อ่านพระไตรปิฎกจะทราบ

ยุทธศาสตร์กู้ชาติ : การหายใจของที่คำว่า

การหายใจของในที่คำว่าคืออะไร? ถ้าเราดูสังคมเราที่วิกฤตมาเรื่อยๆ นี่เป็น “สามเหลี่ยมหัวกลับ” พยายามจะพัฒนาข้างบนให้ข้างบนมันหนักโดยบันทอนข้างล่าง การพัฒนาเศรษฐกิจที่เข้าไปคือ การไปเอาของคนส่วนใหญ่มา ให้คนที่อยู่ข้างบนอย่างชัดเจน ทรัพยากร วิถีชีวิต วัฒนธรรม ไปเอามาหมดทุกอย่างเพื่อมาเติมข้างบน ตีกรอยัลพลาซ่าที่โคราชเมื่อ 7-8 ปีก่อนที่ยุบลงนั้น เพราะมันเติมข้างบนเรื่อยๆ เลยยุบลง เนื่องจากข้างล่างมันรับไม่ได้ อันนี้แหละคืออาการของสังคมไทย เพราะฉะนั้นต้องหายใจมัน ที่จริงการคิดนี้มันง่ายนิดเดียว อะไรที่เติบโตข้างบนได้มากนั้นฐานต้องแข็งแรง ไม่ว่าจะเป็นตึกก็ตาม เป็นพระเจดีย์ก็ตาม เป็นประมิตก็ตาม มันต้องสร้างฐาน เราสร้างเจดีย์จากยอดไม่ได้ ต้องสร้างจากฐาน ถ้าฐานมันมั่นคงแข็งแรงข้างบนก็จะดีเอง มันก็ขึ้นได้สูงไซ้ไหม

ยุทธศาสตร์ใหญ่ของประเทศ หรือการหายใจของที่คำว่าคือ สร้างฐานที่เข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่นในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ ความเข้มแข็ง ตรงนี้ก็จะมีความสุขและสุขภาวะทุก ๆ ด้าน ทั้งกาย ทางจิตทางสังคม และทางจิตวิญญาณพร้อมกันไปทุกด้าน เพราะหากข้างล่างมันเข้มแข็ง ข้างบนมันเกือบจะไม่ต้องทำอะไรเลย สมมติว่า 7,000 ตำบลหายจนมันก็มีอำนาจซื้อเยอะ ข้างบนก็สบายอยู่บนความมั่นคงของข้างล่าง เพราะฉะนั้นงานที่ท่านทั้งหลายกำลังทำอยู่นั้นถือว่าเป็นภาระที่สำคัญ เพราะการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนท้องถิ่น ก็ตรงกับยุทธศาสตร์หายใจของที่คำว่าอันนี้เลย

การเรียนรู้ร่วมกัน : เครื่องมือในการปฏิบัติ

ที่นี้ถามว่า การสร้างความเข้มแข็งของฐานล่างจะใช้อะไรเป็นเครื่องมือ เครื่องมือตรงนี้ต้องชัดเจนนะครับ เพราะที่ผ่านมาเราใช้ว่าไม่มีคนพัฒนาเรื่องชนบทและท้องถิ่น รัฐบาลก็พัฒนา เร่งรัดพัฒนาชนบท ทุ่มอะไรต่อมิอะไรลงไปเยอะ แต่ล้มเหลวล้มเหลวหมดเพราะใช้เครื่องมือผิด และข้อผิดพลาดอันหนึ่งก็มีคนได้เขียนไว้คือ การใช้ความรู้สำเร็จรูปไปพัฒนาซึ่งไม่สำเร็จ เราฟังดูจะแปลก เพราะการทำงานที่ใช้ความรู้มันจะดี แต่ปัญหามันเยอะกว่านั้น ต้อง

ใช้การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า Interactive learning to action เพราะถ้าปฏิบัติโดยไม่เรียนรู้ก็ไม่สำเร็จ เรียนรู้คนเดียวก็ไม่สำเร็จ เนื่องจากมีคนเกี่ยวข้องเยอะในเรื่องนั้น ๆ แต่การเรียนรู้ร่วมกันนี้ต้องอาศัยจิตใจชุดหนึ่งคือ เป็นคุณค่าชุดหนึ่งที่ไม่ใช่เงิน ไม่ใช่อำนาจ แต่เป็นคุณค่า เป็นธรรมชาติ มีความเอื้ออาทรกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน มีความเปิดเผยตรงไปตรงมาเชื่อถือได้ มีการเรียนรู้ร่วมกัน

ในตัวของเรา ในความเป็นมนุษย์ของเรามีสองด้าน ด้านหนึ่งคือ เรื่องความเห็นแก่ตัวซึ่งต้องมีเป็นธรรมดาทุกคน แต่มนุษย์ยังมีอีกด้านของความดี ถ้าเราไปศึกษาความคิดของคนเมื่อ 2,000-3,000 ปีที่แล้วมานั้น เป็นสมัยที่มนุษย์เจริญถึงที่สุด มนุษย์ขณะนั้นถามกันว่า ความจริงคืออะไร ความดีคืออะไร ก็บอกกันตรงกันหมดว่า ความดีคือสิ่งเหล่านี้ (1) ทาน การให้ (2) ศีล การไม่เบียดเบียนผู้อื่น (3) ภาวนา การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ลดความเห็นแก่ตัวลงไปเรื่อย ๆ ถามว่าทั้งหมดนี้ทำไปเพื่ออะไร เพื่อการอยู่ร่วมกัน ถ้าเทียบกับสมัยนี้ สมัยนี้มันยุ่งเรื่องเป็นแก่ตัวทั้งนั้น สิ่งที่ชาวยุโรปมาสอน สิ่งที่เป็นอารยธรรมปัจจุบันนี้นั้น เป็นการสอนเรื่องการแย่งชิง พวกอาจารย์ก็สอนอยู่ในมหาวิทยาลัย สอนอยู่ทุกวิชาเลยเพื่อไป “แข่งขัน” อันนั้นเป็นคำพูดให้เพราะ แต่เบื้องหลังนั้นเพื่อไปแย่งชิงเอาของเขามาประวัติศาสตร์ของฝรั่งเขามาจากพื้นฐานการแย่งชิง

การเคลื่อนด้วยการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติจริงนี้เป็นเครื่องมือ ที่นี้เรามาดูตรงนี้ให้ชัด ๆ อีกทีว่า เราจะมาเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัตินี้มันทำอย่างไร

ผมเอามาจากชุด... ฟังชนบท ซึ่งมันจะมีองค์ประกอบอยู่ 8 อย่างด้วยกันคือ เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องโครงสร้างทางกายภาพ เรื่องอาชีพด้านการเกษตร อาชีพนอกภาคการเกษตร เรื่องเงินทุนเครดิต 5 เรื่องนี้ไม่ใช่ crucial component แต่สิ่งที่เขียนไว้ตรงกลางมี 3 เรื่องที่สัมพันธ์กันอยู่คือ ความรู้ การเรียนรู้ การจัดการองค์กร (organization) อันนี้ถือเป็น crucial component เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ถ้าขาดตรงนี้ทำให้ทุกเรื่องไม่สำเร็จ อันนี้ได้มาจากการวิจัย มีคนวิจัยทำการวิจัยแล้วเจอหลักการตัวนี้

ทีนี้ถ้าเรามาดู 3 เรื่องที่สัมพันธ์กันอยู่ (ความรู้ การเรียนรู้ การจัดการองค์กร) และโยงเข้ามาสู่เรื่องการส่งเสริมการวิจัย การวิจัย เราถือว่าเป็นการสร้างความรู้ แล้วก็อาจจะใช้กระบวนการสร้างความรู้และตัวความรู้เองด้วย เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ คือเป็นการเรียนรู้เพื่อการสร้างความรู้ หรือใช้เป็นกระบวนการสร้างความรู้เพื่อเป็นการเรียนรู้ และมีการจัดการองค์กรด้วย เพราะเวลาที่มีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำมันจะมีสิ่งหนึ่งที่ผุดบังเกิดขึ้นมา เกิดการจัดการองค์กรขึ้นมา แล้วเป็นองค์กรแบบใหม่ ซึ่งเกิดจากกระบวนการทำงานร่วมกัน รวมตัวกัน ร่วมคิด ร่วมทำ แล้วใช้คุณค่า ความใกล้ชิด ความเปิดเผย ความเชื่อถือกันได้ มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกัน ทำอะไรสำเร็จได้ง่าย องค์กรมันก็เป็นองค์กรที่ผู้คนมีความสุข มีความสร้างสรรค์ และก็ เป็น voluntary ใครไม่ชอบก็ออกไปได้ไม่บังคับ แต่ละคนมีแรงจูงใจจากความสุข ซึ่งองค์กรชนิดใหม่นี้จะได้ออกออกไปเพื่อแทนที่องค์กรชนิดเก่า เพราะฉะนั้นเวลาท่านทำงานที่เรียกว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ นั้นมองตรงนี้ให้ครบ บางที่เราอาจจะลืมและมันอาจหลุดไปได้ เพราะเราคุ่นเคยกับอันเก่า พยายามเอาตรงนี้เป็นหลัก จำให้ติดตา เพราะตรงนี้นั้นจะเชื่อมโยงกัน

โจทย์ใหญ่การแก้ไขความทุกข์ยากของแผ่นดิน

มีการพูดว่า โจทย์คืออะไร ผมคิดว่าเอาโจทย์ตรงนี้ให้ชัด และให้แรง ไม่จั้นเราจะไปแะข้างทางเอาทุกคำตามเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปตามทาง และโจทย์ต้องมีตัวเดียว เอาอย่างพระพุทธเจ้า โจทย์ของท่านแรงมากและอยู่มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เจ้าชายสิทธัตถะจินตนาการว่ามนุษย์พ้นทุกข์ได้ แต่ไม่มีความรู้ มันถึงวิธีะของท่านอย่างหนัก จนได้ความรู้ตัวนั้นเกิดขึ้นจินตนาการนำมันไป โจทย์และจินตนาการจะสัมพันธ์กันอยู่ จินตนาการจะสัมพันธ์กันอยู่ จินตนาการนี้สำคัญกว่าความรู้ โอนสไตน์บอกไว้ว่า "Imagination is more important than knowledge" เพราะว่า

ความรู้มันมีกรอบ ถ้าเราใช้ตัวความรู้เป็นตัวตั้งมันไม่มีพลังที่จะเคลื่อนไป มันจะบอกว่าทำสิ่งนั้นไม่ได้ ทำสิ่งนี้ไม่ได้ ความรู้บอกว่าทำไม่ได้ แต่จินตนาการไม่มีอะไรมากันได้ ต้องมีจินตนาการถึงจะมีความรู้เกิดขึ้น

ผมคิดว่า โจทย์ของเราตรงนี้คือ การแก้ความทุกข์ยาก การแก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน เพราะฉะนั้นที่เราทำนี้ต้องมีโจทย์ใหญ่ต้องมุ่งไปตรงนั้นเลย ซึ่งการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะต้องแก้ความทุกข์ยากของคนในท้องถิ่นได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้นกระบวนการของเราที่ทำวิจัย ผมคิดว่าน่าจะไปดูกันที่นั่น คือ ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับวิถีชีวิตของเขาได้ เช่น การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รักษาทรัพยากรไว้ได้ รักษาวัฒนธรรม มีการดูแลกัน มีการเรียนรู้แต่รวมแล้วคือ มีความสุข ถ้าพูดเป็นภาษาอังกฤษก็คือ healthy community และ healthy city ตรงนี้ควรเป็นเป้าหมายของทุกชุมชน city ก็หมายถึง เทศบาล ทั้งเทศบาลเมือง เทศบาลอำเภอ และเทศบาลตำบลที่กำลังจะเกิดขึ้น คำว่า healthy นี่มันรวมหมดแล้ว มันสามารถดูแลการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งเรื่องกายภาพ เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม สุขภาพรวมหมดเลย อยู่ในคำว่า สุขภาวะ หรือ healthy ฉะนั้นตรงนี้ที่ต้องตั้งเป้าให้แรงว่า กระบวนการนี้จะนำไปสู่การสร้าง healthy community และ healthy city ทั้งประเทศ เพราะฉะนั้นพวก สสส. น่าจะเอาเงินมาหนุนเรื่องนี้สัก 200 ล้านบาทต่อปี เพราะว่าเอามาสร้าง healthy community and healthy city ขึ้นแล้วคนจะเข้ามาช่วยกันทำงาน มันเป็นการเคลื่อนไหวทั่วประเทศเลย เคลื่อนไหวทุกด้านเลยทั้งเชิงศีลธรรม เชิงการเรียนรู้ เชิงวิชาการ ที่จริงตำบลมันพร้อมอยู่แล้วขาดแต่การจัดการเข้าไปเท่านั้น

Node หน่วยจัดการความรู้อิสระ

พูดเรื่อง Node คือ หน่วยจัดการความรู้ที่เป็นอิสระ โหนดอาจจะเล็กหรือใหญ่ก็ได้ คือ อาจคนเดียวก็ได้ หรือว่าหลายคนรวมเป็นกลุ่ม หรือว่าเป็นบางเรื่อง อาจจะเป็นสถาบันก็ได้ โหนดที่สามารถจัดการความรู้ที่เป็นอิสระที่หมายถึง ที่เราพูดนี้ก็คือ สามารถที่จะส่งเสริมให้เกิดการวิจัย การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติต่าง ๆ ถามว่า แล้วมันทำอย่างไร ผมเป็นหมอ ผมพูดจาก function ของสมอง 4 เรื่อง 4 พืชชั้น ที่สัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญา ถ้าเรามาดูสมองมีเซลล์สมองอยู่แสนล้านตัว แต่ละตัวเชื่อมโยงกับตัวอื่นอีกประมาณเจ็ดหมื่นตัว เป็นโครงสร้างที่วิจิตรที่สุดในจักรวาล ภาษาแพทย์เรียกว่า neuron network เป็นเครือข่ายของเซลล์สมอง และมันสามารถเรียนรู้อะไรก็ได้

สมองมันทำอะไร ผมสรุปให้ฟัง 4 อย่าง แล้วมันจะเป็น 4 อย่างที่หน่วยจัดการความรู้นั้นทำ คือ (1) รับรู้ความจริง (2) เอาความจริงที่ใครรับมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เป็นปัญหาที่สูงขึ้น เราจะรู้เท่าที่ปรากฏไม่พอ โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่มันซับซ้อนนี้ต้องทำการวิเคราะห์สังเคราะห์ให้เป็น ปัญหาที่สูงขึ้น เห็นอะไรลึกกว่านั้น เข้าใจอะไรลึกกว่าที่ปรากฏ (3) เอาปัญหาไปใช้ ต้องมีการเอาปัญหาไปใช้ ถ้าใช้ปัญหามันก็จะได้ผลดี (4) ต้องประเมินว่าที่เอาปัญหาไปใช้นั้น มันสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร แล้วเอาตัวนั้นก็กลับมาปรับปัญหาหรือทำให้มันดีขึ้น แล้วถ้ามันวนทั้งสี่เรื่องแบบนี้มันจะดีขึ้นเรื่อย ๆ

บ้านเมืองของเราที่มันวิกฤตอยู่นี้ เพราะว่ามันมีแต่โครงสร้างที่เป็นแท่งอำนาจ มีอยู่ 5 แท่งด้วยกัน คือ แท่งการเมือง แท่งราชการ แท่งมหาวิทยาลัย แท่งธุรกิจ แท่งคณะสงฆ์ หน่วยจัดการความรู้ ต้องเป็นอิสระ เพราะถ้าอยู่ในแท่งจะจัดการไม่ได้ มันจะถูกควบคุม ถูกสั่งการ หน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นแบบนี้จึงไปเยอะแล้ว ความเป็นอิสระ มันขึ้นอยู่กับที่มาของงบประมาณ ถ้าได้ทุนจาก สกว. มันเป็นอิสระ แต่ถ้ามันมาจากสายงาน งบประมาณมันไม่เป็นอิสระ เพราะฉะนั้น ตรงนี้สำคัญ หน่วยจัดการความรู้ที่เป็นอิสระ และตัวมันเองก็ถูกประเมินด้วยทำดีไม่ดี ทำไม่ดียุบหรือมีการปรับตัวให้ดีขึ้น

อีกส่วนหนึ่งคือ ก้าวต่อไป สกว. ดำริเรื่องนี้อยู่แล้ว คือไปสนับสนุนเชิงสถาบัน จำเป็นการช่วยหลายเรื่องด้วยกัน

ช่วยมหาวิทยาลัยให้มีการจัดการวิจัยที่ดี มีกระบวนการทำงานร่วมกัน จะนำไปสู่การปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง เพราะเมื่อมหาวิทยาลัยไปวิจัยท้องถิ่น เอาของจริงเป็นตัวตั้ง แทนการเอาวิชาเป็นตัวตั้ง จะเกิด

โจทย์ขึ้นว่าทำอย่างไรมหาวิทยาลัย การศึกษา จะแก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดินได้ แบบนี้มหาวิทยาลัยก็จะเป็นหน่วยจัดการความรู้ที่อิสระขึ้นมาได้ทั้งมหาวิทยาลัย ผมว่าตรงนี้สำคัญที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศ เพราะเกิดเซลล์สมองที่มากขึ้น เพื่อเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายแล้วไปเชื่อมกับแห่งอำนาจที่มีอยู่ ไม่ต้องไปเลิกแห่ง เมื่อเซลล์สมองไปเชื่อมกับแห่งอำนาจ แห่งอำนาจก็จะดีเอง

การทำงานต่อไปต้องนำเอาภาคีเข้ามาร่วม เพื่อสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพิ่มขึ้น เริ่มจากองค์กรที่เข้าใจกันก่อน พอมันเคลื่อนไปอีกในอนาคตมันจะดึงหน่วยงานอื่น หน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานในพื้นที่ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ สาธารณสุข เป็นต้น ซึ่งต่อไปนั้นมันต้องสร้างขึ้นให้เต็มแผ่นดิน การวิจัยเพื่อท้องถิ่นมันต้องสร้างขึ้นให้เต็มแผ่นดิน และมันจะเกิดภูมิพละ คือพลังแผ่นดิน แผ่นดินก็เปลี่ยนเป็นแผ่นดินที่มีพลังในการที่จะรักษาตัวเอง ที่เขาเรียกว่า integrity ของตัวเองไว้ เมื่อเราสร้างเซลล์สมองเต็มแผ่นดินไปเชื่อมกับแห่งอำนาจ แห่งอำนาจก็จะทำงานได้ผลขึ้น แล้วเซลล์สมองนั้นมันยังยืน ส่วนตัวแห่งมันไม่ยั่งยืนเปลี่ยนคนอยู่เรื่อย เรากำลังสร้างโครงสร้างสมองที่มี continuity ของ wisdom ขึ้นมาได้

มันเป็นการปฏิบัติจิตใจไปด้วย สร้างคุณค่าใหม่ไปด้วย และมีโจทย์ที่แรงมากของการวิจัยคือ การแก้ความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ ของผู้คนทั้งแผ่นดินด้วย ก็ยุติตรงนี้ด้วยการให้กำลังใจกันอีกครั้งหนึ่งว่า สิ่งที่ทำกันทำนั้น ถ้าเราเข้าใจให้มันตลอดแล้วจะเห็นเป้าหมายที่มันใหญ่มาก เราทำเรื่องเล็กไม่เป็นไร แต่ให้เรารู้ว่าเรื่องที่เรากำลังทำนั้น มันเชื่อมโยงกับเรื่องที่ใหญ่แล้วเราจะมีความสุข

พลวัตวิธีวิทยาการวิจัยชนบทไทย

ที่มา : เก็บรวบรวมความบางส่วนจาก การประชุมทางวิชาการเรื่อง
“พลวัตการพัฒนาชนบทไทย : วิธีวิทยาการวิจัย การพัฒนา และการศึกษา”

วันที่ 11-12 มกราคม 2544 ณ อาคาร 25 ปี คณะธุรกิจเกษตร ม.แม่โจ้
จัดโดย คณะธุรกิจเกษตร ม.แม่โจ้ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภาคเหนือ,
สถาบันวิจัยสังคม ม.เชียงใหม่ และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ม.พายัพ

ระยะหลังมีคนตั้งคำถามอยู่เสมอๆ ว่า วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยจะเปลี่ยนโฉมไปอย่างไรบ้าง ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก แม้ว่าเราจะพยายามบอกว่าเป็นการวิจัย “ชนบท” แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ทุกวันนี้ ชนบทและเมืองไม่รู้จักแยกจากกันตรงไหน ทุกวันนี้เราจึงได้พบสภาพพื้นที่ ชุมชน ที่มีลักษณะลักษณะอย่างที่เราเรียกว่า กึ่งเมืองกึ่งชนบท อย่างนี้เป็นต้น ประเด็นสำคัญก็คือ ในแวดวงวิชาการ มีการสร้างความรู้ หรือให้คำอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสังคม ชุมชน ไปอย่างไร ซึ่งคงต้องมองไปที่เรื่องวิธีวิทยาการวิจัย เพราะมันเท่ากับ เรากำลังพยายามตอบคำถามว่า เรามีเครื่องมือเครื่องมือใดในการเก็บเกี่ยวหรือสร้างความรู้ บางทีมันอาจจะบอกเราว่า ก็เพราะเครื่องมือเครื่องมือของเรายังไม่ดีพอ สังคมเลยไม่ค่อยมีการสร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้นมาสักเท่าใดก็ได้

ดร.อุทัย ดุลยเกษม ได้ให้ประเด็นพิจารณาเรื่องวิธีวิทยาการวิจัยไว้ในงานสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “พลวัตการพัฒนาชนบทไทย : วิธีวิทยาการวิจัย การพัฒนา และการศึกษา” ไว้อย่างน่าสนใจว่า ที่ผ่านมา เรามักมองเรื่องวิธีวิทยา (Methodology) เป็นเพียงเทคนิคหรือวิธีการ (Technique or Methods) เมื่อพูดถึงวิธีวิทยาการวิจัย (Research Methodology) ก็มักติดอยู่ที่ Research technique/ Methods เป็นหลัก เช่นว่า จะสุ่มตัวอย่างอย่างไร จะสัมภาษณ์อย่างไร หรือวิเคราะห์สถิติอะไร อย่างไร ทั้งที่อาจจะยังไม่รู้หรือมีความชัดเจนเลยว่า โจทย์/ คำถามการวิจัยคืออะไร และตัวเรา (ผู้วิจัย) มีทักษะต่อชนบทอย่างไร ตั้งแต่วิจัยกันมาหลายสิบปี โจทย์อาจจะไม่เคยเปลี่ยนเลย เพียงแต่เปลี่ยนสถานที่ทำวิจัย หรือดันไปเถียงกันแต่เรื่อง Technique/ Methods ถ้าเป็นแบบนี้ ไม่มีทางที่เราจะเข้าใจชนบทได้เลย นั่นหมายความว่า เราไม่มีทางสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นได้

อาจารย์ได้ให้ธรรมาธิบายต่อว่า ที่จริงแล้ว เมื่อพูดถึงวิธีวิทยาการวิจัย มันจะประกอบด้วย concept 2 อย่าง คือ (1) **World view** ที่แปลว่า โลกทัศน์ หรือกระบวนทัศน์ (paradigm) และ (2) **Method**

เรื่องโลกทัศน์นั้น สำคัญมากกว่า เรามีทักษะต่อสิ่งที่เราไปศึกษาอย่างไร ถ้าเรามีทักษะที่ผิดเสียแล้ว ก็แทบไม่ต้องพูดถึงวิธีการ (Methods) เลย ตัวอย่างเช่นคำพูดที่ว่า “ลูกมากจะยากจน” แสดงว่า เราอธิบายปรากฏการณ์ความยากจนอยู่ที่จำนวนลูก ถ้าเอาโลกทัศน์แบบนี้มาทำวิจัย เราก็จะไปวัดแค่จำนวนลูกกับระดับรายได้ (ความยากจน) ซึ่งมันผิดความเป็นจริง คือถ้าเราเอาโลกทัศน์ที่แคบหรือผิดๆ ไปจับ การวิจัยก็ไม่ได้ชี้ทางสว่าง หรือมีความหมายอะไรมากนัก

จะว่าไปแล้ว โลกทัศน์ของเราเป็นตัวกำกับวิธีคิด ทักษะ ของเราในการตั้งโจทย์หรือคำถามการวิจัย และโจทย์ก็แทบจะเป็นตัวกำกับวิธีวิทยาการวิจัยไปแล้วในตัว แต่เรามักทำตรงกันข้าม คือเลยไปมองเรื่องวิธีวิทยา มากกว่าจะให้ความสำคัญกับโจทย์หรือการตั้งคำถาม โจทย์จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ เราก็ใช้วิธีการเดียวกันหมด เพราะเราถูกฝึกฝนมาให้คุ้นเคยแต่การอยากได้คำตอบ ที่แทบจะเป็นคำตอบสำเร็จรูปด้วยซ้ำ เพราะมีลักษณะตายตัว และบริบทง่ายดี ทั้งๆ ที่การรู้จักตั้งคำถาม น่าจะเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นที่ดีของนักวิจัย ซึ่งจะเกิดได้ ต้องมีความ

กระหายใคร่รู้เป็นทุนเดิม อันนี้ที่จริงแล้วมันเป็นทุนเดิมหรือพื้นฐานของเด็กทุกคนนั่นแหละ เพียงแต่ได้ถูกทำลายลงไปด้วยระบบการศึกษาที่ไม่ได้มุ่ง "คน" เป็นศูนย์กลาง หรือ ด้วยผู้ใหญ่ที่หวังดีนั่นเอง โดยภาพรวม วัฒนธรรมความใฝ่รู้ของสังคมจึงอ่อนแรงลงไปมาก

โลกทัศน์ (world view) เกี่ยวกับชนบทของนักวิจัยไทย

ที่ผ่านมา โลกทัศน์เกี่ยวกับชนบทของนักวิจัยมักจะเป็นไปในทำนองที่ว่า ชนบทด้อย "ด้อยพัฒนา" คนชนบทมีลักษณะ "โง่ จน เจ็บ" ชนบทไม่มีศักยภาพในการช่วยเหลือตนเอง ทักษะบางอย่างเหล่านี้ เราไม่เคยตั้งคำถามกับมันเลย แม้แต่ความหมายของคำว่า "พัฒนา" หรือการมองเรื่อง สาเหตุของการ "ด้อยพัฒนา" ในชนบท เมื่อเรามีโลกทัศน์แบบนั้น ทำให้การพัฒนาชนบทที่ผ่านมา เท้ากับไปทำลายความเป็นชนบท และมุ่งแต่เรื่อง Need assessment แต่ทุกวันนี้เราจะต้องเปลี่ยนมาสู่ทัศนะใหม่มาทำเรื่อง Potential assessment

โจทย์วิจัยเกี่ยวกับชนบท

เมื่อมองไปที่โจทย์วิจัยเกี่ยวกับชนบท งานวิจัยกลุ่มหนึ่ง จะมุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพของชนบทในมิติต่างๆ ว่าเป็นอย่างไร (situation analysis) ที่มักออกมาในรูปของ descriptive research ซึ่งในแง่วิวิธวิทยาการวิจัยอาจจะไม่ซับซ้อน แต่มีโจทย์วิจัยอีกแบบหนึ่ง ที่มุ่งหาคำตอบว่า เพราะสาเหตุใดที่ทำให้ชนบท "ด้อยพัฒนา" ซึ่งดูเหมือนว่า โจทย์แบบนี้จะนำไปสู่การแสวงหาทางออกของปัญหาได้มากขึ้น แต่เพราะเรามีทัศนะที่ผิด เช่น คนชนบทโง่ จน เจ็บ ซึ่งกระบวนการแบบนี้มันตีกรอบไปแล้วว่า ให้เราพบ ในสิ่งที่เราอยากพบ เราจึงพบคำตอบแบบเดียวกันหมด เช่นว่า สาเหตุที่คนไปเป็นโสเภณี เพราะเขาจน ไร้การศึกษา เขาไม่มีศักยภาพ ทัศนะแบบนี้จึงนำไปสู่การเสนอแนวทางแก้ไขในทำนองที่ว่า ต้องหางานให้ทำ จัดการศึกษาให้ แต่มันมักจะแก้ปัญหาไม่ได้ เพราะเรามองโจทย์ผิดแต่ต้น แล้วทำให้เราไปส่งเสริมผิดๆ เพราะที่จริงแล้วคนมีการศึกษาดี ก็ไปเป็นโสเภณีกันไม่น้อย ประเด็นสำคัญคือ เราไปติดนัยของการพัฒนาแบบตะวันตก ข้อสรุปจึงมักออกมาในทำนองที่ว่า ชาวบ้านไม่มีศักยภาพ

พลวัตวิวิธวิทยาการวิจัยชนบทไทย

ทีนี้เมื่อหันมามองเรื่อง "วิวิธวิทยาการวิจัย" ที่ใช้ในการหาคำตอบของโจทย์เกี่ยวกับชนบท ทั้ง 2 ประเภทข้างต้น อาจารย์อุทัย ได้สรุปให้เห็นถึงพลวัตวิวิธวิทยาการวิจัยชนบทไทย พอสรุปได้ว่า งานวิจัยชนบทไทยในช่วงแรกๆ มักเป็นการใช้วิธีการ/เทคนิค เพื่อเก็บข้อมูลมารายงานหรือพรรณาสภาพของชนบท ในมิติและประเด็นต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ระบบนิเวศ ฯลฯ ตามแนวทางที่ผู้วิจัยคิด ซึ่งในยุคต้นๆ งานแบบนี้มีมาก และทุกวันนี้ก็ยังดำรงอยู่

ต่อมางานวิจัยได้ขยับไปสู่การพยายามอธิบายเงื่อนไขที่ทำให้ชนบทมีสภาพอย่างที่เป็นอยู่ แต่ก็อยู่ภายใต้กรอบความคิดเดิม เช่นว่า คนชนบทจน เพราะไร้การศึกษา ไม่มีศักยภาพ ต่อมาในราวต้นทศวรรษ 1980s (ผู้สนใจดูได้จาก สุริยา สมุทคุปต์ และพัฒนา กิตติอาษา. 2537. จากวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วนถึงวิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม: พลวัตของวิธีการพัฒนาชนบทแนวใหม่. นครราชสีมา: หอไทยศึกษา นิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.) วิธีการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal--- RRA) ก็เป็นที่รู้จักในประเทศไทยครั้งแรก ซึ่งมีการใช้กันมากในหมู่นักวิชาการ/นักวิจัยทางมหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยพัฒนามาจากแต่เดิมที่มีการทำวิจัยแบบนักมานุษยวิทยา ซึ่งมีจุดอ่อนตรงที่ว่า "กว่าตัวจะสุก งาก็ไหม้" เพราะใช้เวลาศึกษานาน จึงมีการพัฒนาไปสู่การวิจัยที่ใช้ทีมวิจัยแบบสหวิทยาการ (Multi-Disciplinary) และพยายามตีความข้อมูลแบบ integrate รวมทั้งทำให้ศึกษาวิจัยได้รวดเร็วขึ้น จากการมองไปที่ตัวบ่งชี้บางอย่าง ไม่ต้องไปศึกษาทั้งหมดทุกเรื่อง แต่ก็ยังมีข้อสังเกตว่า แม้จะพยายามใช้แนวทางแบบ Multi-Disciplinary Approach แต่คนที่เข้าไปทำวิจัย ก็เป็นคนที่ไม่เข้าใจชนบท ต่อมาจึงมีการพัฒนาจาก RRA ไปสู่วิจัยที่เรียกว่า

การประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal--- PRA) พลวัตวิถีวิทยาการวิจัยจึงเริ่มเข้าสู่เส้นทางเรื่อง “การมีส่วนร่วม” มากขึ้น และวิถีวิทยาการวิจัยในปัจจุบันที่กำลังพูดถึงกันมากคือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research; PAR)

อาจารย์อุทัยได้เน้นย้ำให้เราเห็นความสำคัญของโจทย์หรือคำถามการวิจัย โดยชี้ให้เห็นว่า นักวิจัย/ นักวิชาการ มักถามคำถามอยู่ 2 คำถาม คือ ถามว่ามันประกอบด้วยอะไร (เป็นการมองเรื่อง Factor/ Matter) กับ คำถามที่ว่า มันสัมพันธ์โยงใยกันอย่างไร (มองเรื่อง Pattern/ Form) แต่นักวิจัยส่วนใหญ่มักสนใจแต่เรื่ององค์ประกอบมากกว่าความสัมพันธ์

คำถามแบบแรกนั้น คำตอบมักเป็นสิ่งที่วัด ชั่ง ตวงได้ แต่แบบที่สองนั้น ไม่ใช่ ที่ผ่านมาระหว่างเราไม่ค่อยสนใจ “ความสัมพันธ์” เพราะเราถูกฝึกให้มองแบบแยกส่วนหมด งานวิจัยเกี่ยวกับชนบท เราจึงมักดูว่า ชนบทขาดอะไร ต้องการอะไร(เป็นการมองเรื่อง matter) แต่ถ้าให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม เราถึงจะเห็น “ความสัมพันธ์” (relationship) นักวิจัยที่จะทำงานกับชนบท จะต้องสนใจเรื่องแบบแผน ความสัมพันธ์ หรือ pattern ให้มาก เพราะนั่นคือ “ชีวิต” หรือ กล่าวได้ว่า ชีวิตอยู่ได้เพราะมีความสัมพันธ์ ซึ่งหากมองแนวโน้มแล้ว ตอนนี่วิทยาการกำลังเคลื่อนย้ายจากเรื่อง “องค์ประกอบ” ไปสู่เรื่อง “ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ” ซึ่งจะต้องอาศัยการปรับวิธีคิด ทักษะใหม่ในการมองเรื่องความสัมพันธ์ และความเป็นองค์รวม ฟรีดริช คาปรา (Fritjof Capra) ได้พูดไว้ คล้ายกับจะยืนยันในประเด็นนี้ ในเรื่องที่เขาเรียกว่า **ecological literacy** เขากล่าวว่า

“...วิธีคิดที่ใหม่นี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อวงวิทยาศาสตร์และปรัชญาเท่านั้น แต่ยังมันอยู่ในทางปฏิบัติ การมหาศาล วิธีคิดดังกล่าวนี้จะเปลี่ยนวิถีที่เราสัมพันธ์กันและกัน และวิถีที่เราสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม วิธีในการดำเนินสุขภาพของเรา ตลอดจนมุมมององค์กรธุรกิจ ระบบการศึกษา และสถาบันทางสังคมและการเมืองอื่นๆ มากมาย ที่สำคัญ วิธีคิดใหม่นี้ว่าด้วยชีวิตนี้จะช่วยเราสร้างและหล่อเลี้ยงชุมชนที่ยั่งยืน อันนับเป็นความท้าทายที่ยิ่งใหญ่แห่งยุคสมัยของเรา เพราะจะช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า ชุมชนในธรรมชาติของพืช สัตว์ และองค์ประกอบระดับจุลภาค ซึ่งประกอบขึ้นเป็นระบบนิเวศนั้น จัดองค์กรของตนเองอย่างไร ในอันที่จะดำรงความยั่งยืนทางนิเวศของตนไว้ได้ เรามีเรื่องที่เราเรียนรู้ได้มากจากปรัชญาแห่งธรรมชาติที่ว่านี้ และที่จะทำเช่นนั้นได้ เราจะต้องมีความรอบรู้ทางนิเวศ (Ecoliteracy) เราจะต้องเข้าใจหลักพื้นฐานของนิเวศวิทยา เข้าใจภาษาของธรรมชาติ...” (ฟรีดริช คาปรา (Fritjof Capra) แสดงไว้ในปาฐกถาเรอชิงเจอร์ (The Schrodinger Lectures) ที่ทรินิตี้ คอลเลจ (Trinity College) กรุงดับลิน สาธารณรัฐไอร์แลนด์ เมื่อปี 1997 ในเรื่อง “โยงใยแห่งชีวิต” แปลเป็นไทยโดย ดร.วิระ สมบูรณ์ ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับหนังสือเล่มหลังสุดของเขาคือ The Web of Life ตีพิมพ์เมื่อปี 2539.)

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า บนความพยายามของมนุษย์เราที่จะสร้างสรรค์ชุมชนที่ยั่งยืน รวมไปถึงสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เราสามารถจะทำตามความปรารถนาของเราได้ โดยไม่ต้องลดทอน ทำลายความมั่นคงเกี่ยวกับโลกธรรมชาติและโอกาสต่างๆ เกี่ยวกับอนาคตของลูกหลานเราต่อไปลงไป หากเพียงเราจะเรียนรู้บทเรียนต่างๆ อันทรงคุณค่าจากระบบนิเวศ อันเป็นระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่มีต่อกัน และกับสภาพแวดล้อม นั่นคือการอ่านภาษาชีววิทยาออก ซึ่งมันต้องการวิธีคิดใหม่ในการมองดูโลกใบนี้ การมองถึงความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยง และบริบทของมัน หรือที่เรียกว่า “การคิดเชิงระบบ” (system thinking) ซึ่งบรรดานักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายค้นพบว่า โลกในทางวัตถุ ในระดับพื้นฐานที่สุด มันคือเครือข่ายการทำงานอันหนึ่งของแบบแผนความสัมพันธ์ที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้

เขายังได้กล่าวอีกว่า การคิดเชิงระบบจึงหมายถึง การเปลี่ยนย้ายมุมมองจากองค์ประกอบสู่องค์รวม องค์รวมย่อมเป็นมากกว่าผลรวมขององค์ประกอบของมัน และสิ่งที่มากกว่าก็คือ **สัมพันธ์ภาพ** ดังนั้นการคิดเชิงระบบจึงเป็นการคิดในมุมมองของสัมพันธ์ภาพ แต่การที่เราจะเข้าใจสัมพันธ์ภาพนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะเป็นแนวทางที่สวนกระแสวิทยาศาสตร์ดังที่สั่งสมกันมาในวัฒนธรรมตะวันตก ที่บอกเราว่า จะต้องชั่ง ตวง วัด สรรพสิ่ง แต่สัมพันธ์ภาพเป็นสิ่งที่ชั่ง ตวง วัด ไม่ได้ แต่สัมพันธ์ภาพต้องอาศัยการทำแผนที่ (Mapping) ซึ่งเมื่อทำแผนที่สัมพันธ์ภาพ เราจะ

พบการก่อรูปก่อร่างที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำเล่า และนี่คือ สิ่งที่เราเรียกว่า แบบแผน (Pattern) การคิดเชิงระบบจะเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนย้ายมุมมองจากการมองมวลเนื้อหา (Contents) สู่การมองแบบแผน (ผู้สนใจน่าจะหาอ่านได้ในหนังสือ The Web of Life)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การอ่านออกในภาษานิเวศวิทยา จะรวมถึงองค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) ความเข้าใจ ในหลักการต่างๆ ของระบบนิเวศวิทยา (2) การคิดเชิงระบบ และ (3) การใช้หลักการต่างๆ ทางนิเวศวิทยาและ ความคิดเชิงระบบ ในฐานะที่เป็นบริบทและภาษาสำหรับปรับกระบวนการทัศน์หรือความคิด (จากเรื่อง "The Language of Nature ; ภาษาของธรรมชาติ" ในเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (<http://www.geocities.com/midnightuniv>))

จากที่กล่าวมาข้างต้น ดูเหมือนว่า วิธีวิทยาการวิจัยอาจจะเป็นเรื่องที่ตามมาทีหลัง หากแต่สิ่งสำคัญเบื้องต้น แรกอยู่ที่ทัศนะของเราที่มีต่อโลก หรือถ้าเราวิจัยเรื่องชนบท ก็คือ ต้องถามว่า เรามีทัศนะต่อชนบทอย่างไรด้วย

ที่มา : 1. บทความเรื่องนี้มีเก็บรวบรวมความบางส่วนจาก การประชุมทางวิชาการเรื่อง "พลวัตการพัฒนาชนบทไทย : วิธีวิทยาการวิจัย การพัฒนา และการศึกษา" วันที่ 11-12 มกราคม 2544 ณ อาคาร 25 ปี คณะธุรกิจเกษตร ม.แม่โจ้ จัดโดย คณะธุรกิจเกษตร ม.แม่โจ้ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภาคเหนือ, สถาบันวิจัยสังคม ม. เชียงใหม่ และภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ม.พายัพ

2. เว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (<http://www.geocities.com/midnightuniv>)

คลื่นขบวนวิชาการว่าด้วย "ความยากจน"

เขียนโดย สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์

ที่มา : 1. เนชั่นสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 8-14 เมษายน 2545

2. www.nationweekend.com

การระดมนักวิชาการเพื่อ "ความยากจน" ครั้งใหญ่ที่สุดในการเมืองภาคประชาชนได้เริ่มขึ้นแล้ว คลื่นขบวนวิชาการลูกนี้ ถูกออกแบบขึ้นให้ประสานงานกับการเคลื่อนไหวขององค์กรภาคประชาชน ทั้งสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) สมัชชาคนจน (สคจ.) สมัชชาเกษตรกรภาคอีสาน (สกอ.) สมาพันธ์เกษตรกรอีสาน (สพอ.) เครือข่ายเหล่าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย (คทท.) สมัชชาเกษตรกรรายย่อย รวมทั้งกลุ่มประชาชนซึ่งได้รับผลกระทบจากกฎหมายป่าชุมชน โรงไฟฟ้าแม่เมาะ โรงไฟฟ้าหิโนกรุด-บ่อนอก โครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย และอื่นๆ ที่จะตามมาอีกมาก

ในระหว่างวันที่ 6-7 เมษายน 2545 นี้ ที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดเสวนาเวทีวิชาการในหัวเรื่อง "คนจนผู้ไร้อำนาจกับสังคมไทย" ขึ้น โดยองค์กรทั้ง 10 ร่วมกันจัด ได้แก่ มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน ศูนย์วิจัยเพื่อการพัฒนาสังคม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ศูนย์สตรีศึกษา (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) สมาคมที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) สำนักข่าวประชาธรรม และโครงการพื้นที่ทางสังคมและสื่อทางเลือก

การจัดเสวนาวิชาการครั้งนี้ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ คือ 1.คนจนผู้ไร้อำนาจกับสังคมไทย 2.การกระจายที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน 3.ปัญหาที่ดินในเขตป่าและกฎหมายป่าชุมชน 4.ปัญหาการจัดการน้ำ 5.ปัญหาเหล่าพื้นบ้าน 6.ปัญหาการพัฒนาบนพื้นที่สูงและสิทธิพลเมืองไทย 7.ปัญหานี้สินเกษตรและราคาพืชผล 8.โครงการของรัฐและเอกชนกรณีโรงไฟฟ้าแม่เมาะ โรงไฟฟ้าหิโนกรุด-บ่อนอก โครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย ที่มีผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และ 9.การอภิปรายประมวลสรุป "คนจนผู้ไร้อำนาจกับสังคมไทย"

การรวมตัวของกลุ่มนักวิชาการนี้มีฐานคิดว่า การชุมนุม (ม็อบ) ของกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากและขยายวงออกไปมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นภาพสะท้อนถึงความพิกลพิการในหลายด้านของสังคมไทยท่ามกลางการพัฒนาประเทศสู่ทุนนิยมอุตสาหกรรม (นโยบายของรัฐ) ที่สะสมมานานหลายทศวรรษ

การชุมนุมของคนจนเพื่อทวงสัญญาครั้งแล้วครั้งเล่าจากรัฐบาล มักจะจบลงด้วยการตั้งคณะกรรมการร่วม (ระหว่างรัฐกับตัวแทนของกลุ่มผู้ชุมนุม) เพื่อแก้ไขปัญหา แต่เอาเข้าจริงแล้วมันจะติดกับความไม่จริงใจจากฝ่ายรัฐ กลไกข้าราชการและนักการเมือง โครงสร้างทางนโยบายและระเบียบกฎเกณฑ์ (กฎหมาย) และในขณะเดียวกันความเข้าใจและความเห็นพ้องของคนในชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพลังคนชั้นกลางมักจะมองคนจนเป็น "คนอื่น" เสมอมา ทั้งๆ ที่ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นทั้งหมดมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

บทพิสูจน์ทางการเมือง (แม้รัฐบาลชุดนี้จะมีชุดเข็มมุ่ง "ทำสงครามกับความยากจน ยาเสพติด และคอร์รัปชัน") ก็เห็นได้ชัดโดยไม่เปลี่ยนแปลงว่า ระบบการเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่นักการเมืองอาชีพ นายทุนและพวกพ้อง ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายของประเทศเพื่อตนเองและกลุ่มของตน และเพื่อรักษาสถานภาพอันได้เปรียบของตนเองไว้ โดยมีได้มีวัตถุประสงค์จริงเพื่อการแก้ไขปัญหาของประชาชนโดยเฉพาะคนยากจนซึ่ง

เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ แต่กลับกีดกันผลประโยชน์ไปอยู่ชายขอบของการพัฒนา ขาดสิทธิและโอกาสในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอีกด้วย

ทั้งหมดนี้ก็คือ แนวคิดลัทธิสังคมนิยมในกลุ่มนักวิชาการเพื่อคนจนระลอกเก่า เป้าหมายปลายทางเพื่อวิพากษ์นโยบายรัฐบาลประชานิยมว่า จะทำสงครามกับความยากจน หรือจะทำสงครามกับ "คนยากจน" กันแน่

เป็นที่น่าสังเกตว่า นับแต่รัฐบาลประชานิยมชุดนี้ขึ้นสู่อำนาจด้วยการครอบครองกิจการบ้านเมืองอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดนั้น การเคลื่อนไหวทางวิชาการเรื่องความยากจนมีมากกว่ารัฐบาลชุดก่อนๆ ด้านหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า รัฐบาลชุดที่เพิ่งผ่านพ้นไปมีชุดการพัฒนาตามวาทกรรมที่ว่า "อัมคนรวยไม่ช่วยคนจน" (ถึงนักวิชาการจะเสนออะไรไปก็ไม่ฟัง) แต่ในช่วงรัฐบาลนี้มีนโยบายเพื่อคนจน (ทั้งจริงๆ และเพื่อเอาคนจนไปเป็นจุดขาย) มากขึ้น และคนจนเข้าถึงนโยบาย (การย่ำเงินลงสู่หมู่บ้านและรักษาพยาบาลครั้งละ 30 บาท) ได้โดยตรง ข้อเสนอและวิพากษ์วิจารณ์นโยบายประชานิยมจึงมีมากตามไปด้วย

นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้เสนอประเด็นทางสังคมว่า ความยากจนเป็นปัญหาพื้นฐานของประเทศ ความยากจนเป็นปัญหาศีลธรรมขั้นพื้นฐานของประเทศ ถ้าไม่แก้ไขประเทศจะเจริญไม่ได้ คนไทยควรเข้าใจร่วมกัน (สัมมาทัศนะ) ว่า ความยากจนไม่ได้เกิดจากเวอร์กรรมแต่ชาติปางก่อน แต่เกิดจากโครงสร้างที่อยู่ดิฐธรรมในสังคม ต้องเข้าใจตรงนี้และช่วยกันปฏิรูปโครงสร้างที่ทำให้คนยากจน 10 ประการ คือ ทัศนะเกี่ยวกับคนจน โครงสร้างทางกฎหมาย โครงสร้างการใช้ทรัพยากร ระบบการศึกษา ระบบการธนาคาร ระบบการสื่อสาร ระบบราชการ นโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ ระบบการเมือง และสังคมอ่อนแอ (สังคมไม่เข้มแข็ง)

นักวิชาการอีกจำนวนมากได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาความยากจน เช่น วิทยากร เชียงกูล (มิถุนายน 2544) ว่า แนวทางแก้ปัญหาคนจนที่รัฐบาลและนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเสนออยู่ในเวลานี้ คือต้องกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดไปสู่ประชาชนให้ทั่วถึงมากที่สุด เช่น การพักหนี้เกษตรกร ดึงธนาคารประชาชนให้คนจนกู้มากขึ้น การใส่เงินทุนลงเงินให้กู้ในหมู่บ้าน การเพิ่มการผลิตสินค้าเพื่อขาย (1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทุกด้านคือเศรษฐกิจ ระบบตลาด การศึกษา สาธารณสุข ประกันสังคม ตามแบบประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จะเป็นประโยชน์ต่อคนบางกลุ่มมากกว่าคนส่วนใหญ่ เพราะโครงสร้างสังคมเอื้อต่อกลุ่มอภิสิทธิชน การคอร์รัปชัน ความด้อยประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งสภาพความอ่อนแอเศรษฐกิจไทยไม่สามารถสู้กับทุนนิยมโลกได้อย่างแท้จริง (แต่อยากแข่งขัน) เขาเสนอว่าการแก้ปัญหาความยากจนจึงไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจล้วนๆ ต้องแก้ไขที่ค่านิยม (บริโภคนิยม เสพสุข ดันรนอยากมีรายได้ทรัพย์สิน) วิธีการผลิตการบริโภค การพัฒนาประเทศควรมุ่งไปสู่การผลิตแบบสหกรณ์ บริษัทมหาชนที่ผลิตปัจจัย 4 และปัจจัยที่จำเป็น การกระจาย (ทรัพยากร/สวัสดิการสังคม) ให้เป็นธรรม การเน้นคุณภาพการใช้ชีวิตมากกว่าบริโภคสูงสุด การเน้นความพึงพอใจและความสุขอย่างสันโดษแบบทางสายกลาง บริโภคให้น้อยลงเฉพาะสิ่งจำเป็น การใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่ต้องพึ่งเงินมากนัก ลดความเห็นแก่ตัวลงเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากขึ้น

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (เมษายน 2544) ได้เสนอให้วางนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนไปที่ 4 เรื่อง คือ การปฏิรูประบบภาษีและนโยบายการคลัง การพัฒนาภาคการเกษตร (เศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่) การจัดการสภาพแวดล้อม (การมีส่วนร่วมและสิทธิชุมชน) และระบบการศึกษา

ในการสัมมนาเรื่อง "ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน" (พฤศจิกายน 2544) นายอาณันท์ บันยารชุน อดีตนายกรัฐมนตรี ได้เสนอว่าการแก้ปัญหาความยากจนไม่ได้อยู่ที่การเอาเงินเข้าไปให้ แต่อยู่การหาทางออก 4 ประการ คือ ลดคนจนเงินด้วยมาตรการช่วยเหลือจากรัฐหรือการเสริมสร้างโอกาสต่างๆ ตัดความสัมพันธ์ระหว่างเงิน โอกาส ความรู้และวิถีชีวิต อย่าให้ความจนในรูปแบบหนึ่งต้องมานำหรือสะท้อนถึงความจนในรูปแบบการอื่นอีกแบบหนึ่ง สร้างโอกาส ความรู้และวิถีชีวิตที่สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและพอเพียงในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะที่ไม่ต้องมีเงินเท่านั้นเป็นเงื่อนไข และสร้างเงื่อนไขในสังคมที่จะทำให้ช่องว่างทางสังคมลดน้อยลงให้มากที่สุด

การสัมมนาระดับภูมิภาคเอเชียในประเทศไทยในหัวเรื่อง "สิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ การท้าทายแห่งศตวรรษที่ 21 ขจัดความยากจนด้วยการเสริมสร้างศักยภาพสิทธิมนุษยชน" (ธันวาคม 2544) ได้ข้อสรุปอันแข็งแกร่งว่า ความยากจนเป็นปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงที่สุด คนยากจนและผู้ด้อยโอกาสจะต้องเป็นผู้นำในขบวนการจัดปัญหาความยากจน และเรียกร้องให้ได้มาซึ่งเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่

คลื่นขบวนการสำคัญในกลุ่มนักวิชาการเพื่อคนจนที่เชียงใหม่คราวนี้ น่าจะได้อะไรมากไปกว่าการบอกเล่าถึงความทุกข์ระทมของผู้คนกลุ่มต่างๆ และรายงานเพียงความขัดแย้งในอาณาบริเวณ (พื้นที่) ของการกระจุกตัวกลุ่มคนจนเท่านั้น

แต่สิ่งที่ควรจะได้คือ "ตรงร่วม" เพื่อการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ทางโครงสร้างนโยบายและกฎหมาย อันเป็นสมมุติฐานต้นตอแห่งปัญหาความยากจนในสังคมไทย

เมื่อคนจนมองความจน : รายงานการวิจัยของชาวบ้าน

ที่มา : บทความเรื่อง *เสียงสะท้อนจากคนจน* หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ
ฉบับวันพฤหัสบดี 22 พฤศจิกายน 2544 หน้า 3

ความยากจนเป็นปัญหาใหญ่ของประเทศไทยมานาน แก่เท่าไรก็ไม่หายจน สาเหตุส่วนหนึ่งอาจมาจากทัศนะของการมอง "ความจน" ด้วยนั่นเอง ช่วงปีก่อนมีเวทีพูดคุยกันเรื่อง ความยากจนที่ปากมูล เวทีนั้นเป็นเวทีความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและนักวิชาการเพื่อคนจน ที่ช่วยกันวิเคราะห์และฟันธงว่า ความยากจนมาจากปัญหาโครงสร้างจากนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้กับคนกลุ่มต่างๆ อย่างไม่เท่าเทียมกันเป็นสำคัญ เรียกได้ว่า ถูกทำให้จน และกรณีให้เห็นตาต่ออยู่เวลานั้นก็คือ กรณีปากมูล ที่ชาวบ้านซึ่งเคยมีวิถีชีวิตที่อิงกับฐานทรัพยากรธรรมชาติบนแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียง ถูกทำให้จนลง เพราะไม่สามารถทำมาหากินได้อีกต่อไป ด้วยโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ และทำให้เกิดข้อเรียกร้อง การเจรจาต่อรองที่ยืดเยื้อยาวนานหลายปี

ณ วันที่ ปลายปี 44 เสียงสะท้อนของคนจนไม่ได้หายไป ในทางตรงกันข้ามกับเป็นเสียงที่มีความหมายมากขึ้น ด้วยเป็นความพยายามที่จะสื่อสารเรื่องราวผ่านการทำวิจัย ผ่านงานวิชาการ ที่ทำให้ผู้คนในสังคมรู้สึกว่ามีน้ำหนักมากขึ้น ในงานสัมมนาวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หรือ TDRI ประจำปี 2544 ได้หยิบยกเรื่อง "ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน" มาเป็นหัวเรื่องใหญ่ งานนี้จัดขึ้นที่โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน จ.ชลบุรี ระหว่างวันที่ 24-25 พฤศจิกายน

ในงานนี้มีการนำเสนอผลงานวิจัยโดยชาวบ้านด้วย ซึ่งแบ่งการวิจัยออกเป็น 11 ทีม ประกอบด้วยตัวแทนชาวบ้านกว่า 30 คน ทั้งจากชุมชนเมืองและชนบท นอกจากนี้ก็มีนักวิชาการ นักวิจัยท้องถิ่น เอ็นจีโอ และตัวแทนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นพี่เลี้ยง จัดทำข้อมูลในพื้นที่ 12 หมู่บ้านใน 6 จังหวัด คือ เชียงใหม่ พะเยา นครสวรรค์ ร้อยเอ็ด สุพรรณบุรี นครศรีธรรมราช และพื้นที่ชุมชนเมือง 6 ชุมชน ใน 4 เมืองใหญ่ คือ เชียงใหม่ กรุงเทพฯ อุบลราชธานี และยโสธร ใช้เวลาทำงานประมาณ 1 เดือน จากนั้นนำข้อมูลมาประมวล สังเคราะห์ วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนกัน เพื่อหายุทธศาสตร์แก้ปัญหาความยากจนในมุมมองของชาวบ้าน

คุณไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม ประธานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เคยกล่าวไว้ว่า ชาวบ้านเค้าไม่ยอมรับเส้นแบ่งความของยากจน เพราะในระบบคิดของชาวบ้านนั้น ชาวบ้านใช้เกณฑ์ความยากจนจากการ "กินอิ่ม นอนอุ่น" มากกว่าจะดูที่รายได้ ดูว่ามีที่อยู่หรือไม่ หรือมีแต่ไม่มั่นคง ต้องถูกไล่ที่อยู่เรื่อยๆ หรือมีหนี้สินแล้วชำระไม่ได้ ขณะที่นักเศรษฐศาสตร์มองไปที่รายได้หรือการบริโภคของชาวบ้าน ส่วนนักสังคมศาสตร์ก็มองที่โอกาสหรือนโยบายด้านต่างๆ ของรัฐในการจัดสรรผลประโยชน์ให้คนกลุ่มต่างๆ การมองความยากจนที่แตกต่างกันนี้ แน่แน่นอนว่า ย่อมนำไปสู่แนวทางการแก้ปัญหาที่ต่างกัน ซึ่งก็มีผลให้การแก้ปัญหาไม่บรรลุเท่าที่ควรหรือขัดแย้งกัน และประเด็นสำคัญคือ ที่ผ่านมายังขาดการมองจากมุมมองของเจ้าของปัญหาเองอีกด้วย

ในการเสนอข้อมูลของชาวบ้านนั้น วิจัยของชาวบ้านคือ การเข้าไปในหมู่บ้านแล้วดูเรื่องรายได้ รายจ่าย หรือหนี้สิน ทรัพย์สินของแต่ละคน โดยแบ่งเป็นหัวข้อย่อยๆ เช่น เรื่อง อาหาร ประปา ไฟฟ้า เหล้า บุหรี่ หอย เป็นต้น แล้วมาดูรายได้-รายจ่ายรวมทั้งหมู่บ้าน หลังจากนั้น พวกเขาจะช่วยกันตัดสินใจเองว่า ใครเป็นคนจน ซึ่งจะ เป็นข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากกว่าให้หน่วยงานของรัฐลงไปชี้ เพราะบ้านบางบ้าน แม้ไม่มีรายได้มากนัก แต่ รายจ่ายก็น้อย เพราะอยู่อาศัยแบบพึ่งตนเอง ทำให้ถึงที่สุดบวกลบแล้ว ก็ยังมีรายเหลือมากกว่า ก็ไม่จน นอกจากนี้ ประเด็นสำคัญคือ การที่ชาวบ้านทำวิจัย เก็บข้อมูลเอง มันทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น เรื่องอบายมุขทั้ง

หลาย พบว่า รายจ่ายเรื่องเหล้า บุหรี่ หรือหอยนั้น มากกว่าเรื่องอาหารเสียอีก ก็ทำให้พวกเขาคิดว่า จะลดรายจ่ายตรงนี้อย่างไร หรือในเรื่องการเกษตร พบว่าต้องเสียค่าปัจจัยการผลิตเยอะมากกับเรื่องปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ก็ทำให้คิดว่า จะปรับเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยชีวภาพอย่างไร เป็นต้น มันก็จะเกิดกระบวนการคิดแก้ปัญหาไปในตัว ที่สำคัญมันสามารถเริ่มจากตนเอง เริ่มจากครัวเรือนได้ โดยไม่ต้องรอให้ใครมาช่วยเหลือหรือสงเคราะห์

ฉะนั้นทางเลือกในการแก้ปัญหาสำหรับระดับที่เป็นการแก้ปัญหาด้วยตัวเองคือ การหาทางลดค่าใช้จ่าย เช่น ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นไปกับอบายมุข อย่าง หอย เหล้า บุหรี่ เครื่องดื่มที่โฆษณาว่าบำรุงกำลัง ผงชูรส ลดค่าใช้จ่ายในการใช้ปัจจัยการผลิตจากผลิตภัณฑ์เคมีมาสู่การปรับปรุงระบบการผลิตด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้วัสดุในท้องถิ่นมาทำปุ๋ยชีวภาพ การลดความเสี่ยงจากอาชีพ ด้วยการทำอาชีพผสมผสาน เป็นต้น ส่วนในระดับชุมชนหรือเครือข่ายชุมชนก็มองว่า แนวทางที่จะช่วยแก้ไขปัญหาคความยากจนคือ การมีเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยน กระตุ้นให้ตระหนักและรู้เท่าทันในสถานการณ์ปัญหา การวางแผนการใช้จ่ายของหมู่บ้านหรือชุมชน ซึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายในการพัฒนาน่าจะถูกลงหรือเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สำหรับข้อเสนอต่อหน่วยงานรัฐหรือระดับนโยบาย ก็คือการมีนโยบายที่เอื้อให้ชุมชนแก้ไขปัญหของตนเอง เช่น เรื่อง กฎหมาย กองทุนหมุนเวียน ซึ่งหลายเรื่องเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกัน อย่างเรื่อง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ก็จะช่วยสนับสนุนให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกับป่า ดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าได้ เป็นการรักษาสถานที่ทรัพยากรซึ่งช่วยให้ชาวบ้านพึ่งตนเองได้ในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมด้วย การมองปัญหาเช่นนี้อาจทำให้การแก้ไขปัญหามิบรรลุผลได้มากขึ้น เพราะไม่ได้มองปัญหาแบบโดดๆ ซึ่งทำให้การแก้ปัญหาแยกส่วนตามไปด้วยอีกต่อไป

จากมุมมองของชาวบ้านในการเสนอทางเลือกให้กับพวกเขาเอง คงจะบอกอะไรกับสังคมได้บ้างว่า เราไม่ควรมองความจนอย่างที่มีมันจบในตัวเอง โดยไม่ได้มองถึงสาเหตุที่มา เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว สิ่งที่มีฝ่ายผู้รู้ดีทั้งหลายทำได้ก็จะอยู่ในลักษณะของการเยียวยา หรือเลี้ยงชีพเท่านั้น ซึ่งถึงที่สุดแล้ว ต้นทุนตรงนั้นน่าจะมากกว่า การที่ให้ชาวบ้านได้ตระหนักและลุกขึ้นมาดูแลตัวเอง แต่ใช้ว่าอยู่ดีๆ ชาวบ้าน คนจน จะลุกขึ้นมาได้เสมอไป พวกเขายังต้องการเพื่อน ต้องการการสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ในสังคมเป็นแรงเสริมอีกด้วย

เมื่อวาน วันนี้ และวันข้างหน้า ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สรุปและเรียบเรียงโดย อภรณ์ จันทร์สมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม

“เมื่อวาน วันนี้ และวันข้างหน้าของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” คือชื่อการประชุมเชิงปฏิบัติการที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาคได้จัดเมื่อวันที่ 9-11 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องประชุมสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา ทั้งนี้เพื่อทบทวนพัฒนาการ สถานภาพ อุปสรรค และผลสัมฤทธิ์ของงานที่ผ่านมา ร่วมกัน หลังจากที่ได้เริ่มดำเนินการ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เพื่อเสริมพลังให้กับชุมชน มาตั้งแต่ปี 2541 ถึงทุกวันนี้ก็เป็นเวลากว่า 3 ปีแล้ว และได้สนับสนุนทุนวิจัยแก่โครงการวิจัยทั่วประเทศไปกว่า 200 โครงการ มีหน่วยประสานงาน (node) ทั่วประเทศ 30 หน่วย และมีพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกว่า 50 ท่าน งานนี้ ศ.นพ. ประเวศ วะสี ได้มาให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งกำลังใจด้วย ในที่นี้ขอเก็บข้อคิด ข้อเสนอแนะที่คุณหมอประเวศ วะสี ได้ให้ไว้มาเล่าสู่กันฟัง ดังนี้

1. วิจัยเพื่อท้องถิ่น....ยุทธศาสตร์ชาติ

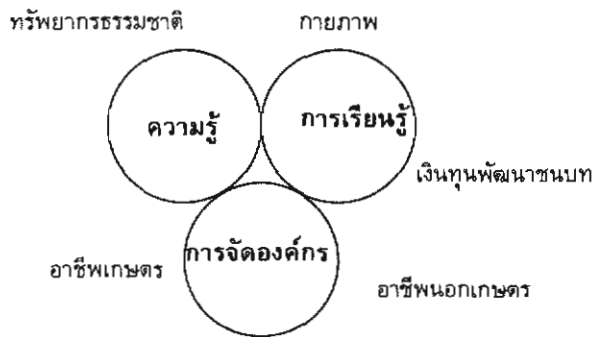
ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ใช้การดึงทุนออกจากชนบท ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ กำลังคน ทำให้ชุมชนฐานรากอ่อนแอ เปรียบเสมือนสามเหลี่ยมที่หงายด้านฐานขึ้น เอาส่วนยอดลง ทำให้ไม่มั่นคงพร้อมจะล้มลงเมื่อไหร่ก็ได้ แต่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นทิศทางที่จะช่วยหนุนเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นการพัฒนารากฐานชนบทหรือท้องถิ่นทำให้ประเทศมั่นคง เหมือนการหมุนกลับฐานสามเหลี่ยมลงมา จึงถือเป็นยุทธศาสตร์ในการกู้ชาติเลยทีเดียว

2. การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ

ณ วันนี้การจะทำให้ฐานชนบท ท้องถิ่นมั่นคง เป็นเรื่องไม่ง่าย ต้องใช้วิธีการที่ถูกต้อง จึงจะสามารถขับเคลื่อนเรื่องยากๆ เสมือนเป็นการเขยื้อนภูเขาได้ และงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็เป็นการขับเคลื่อนในทิศทางนี้ เพราะเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด เป็นการสร้างทุนของสังคมเราเอง โดยเฉพาะทุนในรูปที่ไม่ใช่เงิน แต่เป็นเรื่องทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และผลที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของการทำให้เกิดสุขภาวะ ที่ต้องเน้นเรื่องคุณค่าความเป็นมนุษย์ ที่มุ่งลดอัตตานิยม หรือการเอาตัวเองเป็นตัวตั้ง ลดความเห็นแก่ตัว ถือเป็นการสร้างคุณค่าใหม่ ซึ่งสิ่งนี้เองจะเป็นตัวที่ขับเคลื่อนโลก และสร้างสันติสุขในการอยู่ร่วมกัน

โดยวิธีการต้องอาศัยการเรียนรู้มากกว่าความรู้สำเร็จรูป ซึ่งเป็นเรื่องอันตรายและไม่มีทางสำเร็จได้ แต่ต้องใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Active Learning through Action) ตรงนี้เป็นเรื่องยากและท้าทาย เพราะต้องอาศัยจิตใจ และคุณค่าชุดหนึ่ง ที่ไม่ใช่เงิน อำนาจ แต่เป็นธรรมะ ความเอื้ออาทร ความเชื่อถือ การมีจิตใจที่อาสาสมัคร หรืออื่นๆ ที่สำคัญการรวมตัวกันร่วมคิด ร่วมทำนั้น มักจะก่อให้เกิด (emerge) ผู้นำใหม่ การจัดองค์กรแบบใหม่ ที่ไม่ใช่แบบเชิงอำนาจ ซึ่งช่วยให้ทำงานง่ายขึ้น เกิดความรู้ใหม่ และอีกหลายเรื่อง เช่น การกระตุ้นจิตสำนึก กล่าวได้ว่า กระบวนการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น ควรจะมององค์ประกอบที่สำคัญ (crucial components) คือ ความรู้

การเรียนรู้ และการจัดองค์กร (องค์ประกอบอื่นๆ เป็น non-crucial components) ไม่ใช่ทำไป หรือวิจัยไป ชาวบ้านเหมือนเดิม

นอกจากนี้ การวิจัยควรจะทำให้เกิดความรู้ที่เป็นภาพรวม เพื่อที่จะได้รับรู้และสามารถไปปรับพฤติกรรมของคนได้ โดยเฉพาะอิทธิพลของต่างชาติหรือโลกาภิวัตน์ที่มาแรง มาเร็ว ซึ่งทำให้ต้องเร่งทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะยุทธศาสตร์ในการต่อสู้สำคัญของสังคมไทยต้องมุ่งเรื่อง "ทุนทางวัฒนธรรม" (วิถีชีวิตที่ร่วมกันในสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ) ซึ่งมีความหลากหลายและไม่มีใครขโมยของเราไปได้ และนั่นยิ่งทำให้เห็นถึงความสำคัญของการวิจัยโดยตำบลเพื่อตำบลมากขึ้น ซึ่งจุดนี้ต้องการทั้งวิทยากรกระบวนการ และนักจัดการความรู้หรือหน่วยประสานงานที่ สกว. เรียกว่า node อย่างมาก

3. การแก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน คือโจทย์ใหญ่ร่วมกัน

ที่สำคัญจะทำเรื่องยากๆ ต้องมีจินตนาการ ดังคำกล่าวของไอส์ไตน์ที่ว่า "จินตนาการสำคัญกว่าความรู้" ทางพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าท่านก็มีจินตนาการว่า "คนพ้นทุกข์ได้" การใช้จินตนาการทำให้ไม่ติดกรอบ แต่จะตั้งให้เกิดวิริยะไปหาความรู้ ไปทำเพื่อแก้ทุกข์ได้ แต่การแก้ทุกข์ก็ต้องออกมาจากภพภูมิเดิม ต้องเน้น result oriented หรือเน้นผลการปฏิบัติที่ทางพุทธเรียกว่า ปฏิเวธ ดังนั้นโจทย์ใหญ่ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นน่าจะอยู่ที่การแก้ความทุกข์ของคนทั้งแผ่นดิน และมีเป้าหมายใหญ่นำไปสู่ Healthy Community และ Healthy City ที่เป็นเรื่องของ การดูแลการอยู่ร่วมกันในทุกเรื่องให้เกิด "สุขภาวะ"

4. ก้าวต่อไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น... มุ่งพัฒนาหน่วยจัดการความรู้ที่เป็นอิสระ

การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านมา ได้เกิดหน่วยประสานงานที่เรียกสั้นๆ ว่า Node ที่น่าจะพัฒนาไปเป็นหน่วยจัดการความรู้ที่เป็นอิสระ แต่เชื่อมโยงกัน เปรียบเสมือนเซลล์สมองที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย ถามว่าเซลล์สมองหรือ node เหล่านี้ควรจะทำอะไร หนึ่ง รับรู้ความจริง สอง เอาความจริงที่ได้รับมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เป็นปัญญาที่สูงขึ้น เข้าใจลึกกว่าที่ปรากฏ สาม เอาปัญญาไปใช้ และ สี่ ประเมินว่า สิ่งที่ทำมันสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพราะอะไร เพื่อจะปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้น กระบวนการนี้จะวนไปเรื่อยๆ ไม่รู้จบ ทำให้คนทำงานฉลาดขึ้น

นอกจากนี้ ในสภาพปัจจุบัน มีสถาบันทางสังคมที่เป็นเสมือนแห่งอำนาจอยู่ 5 แห่งใหญ่คือ การเมือง คณะสงฆ์ ราชการ สื่อมวลชน มหาวิทยาลัย ทิศทางการทำงานของวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถจะช่วยให้แห่งอำนาจเหล่านี้ดีขึ้น โดยต้องเข้าไปสนับสนุนในเชิงสถาบัน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยต่างๆ ดังนั้นน่าจะมีกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของ สกว. อันจะเป็นการช่วยให้มหาวิทยาลัยสามารถจัดการวิจัยได้ ที่เป็นไปเพื่อท้องถิ่น และเชื่อมโยงกับสถาบันในท้องถิ่น เช่น สถาบันราชภัฏ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล ให้เกิดโจทย์ร่วมกันที่จะแก้ความทุกข์ยากของคนทั้งแผ่นดิน ซึ่งอาจจำกัดขอบเขตมาทำในระดับลุ่มน้ำก่อนก็ได้ โดยแนวคิดคือการเข้าไปเชื่อมโยงกับแห่งอำนาจเหล่านี้ เพื่อให้เกิดการปฏิบัติแบบเจียนๆ นั่นคือการเปลี่ยนวิธีคิด และคุณค่า นั่นเอง

นอกจากนี้ควรดึงความร่วมมือจากพันธมิตร (partnership) เข้ามาทำงานร่วมกัน โดยเริ่มต้นจากกลุ่มที่สร้างความเข้าใจกันได้ง่ายก่อน เช่น สสส. สวรส. SIP พอช. ธกส. และใช้การเคลื่อนงานเป็นการแสดงให้เห็นว่าทิศทางนี้ไปได้ ต่อไปก็จะเกิดความเคลื่อนไหวไปทั่วจากการมีพันธมิตรเข้ามาร่วมมากขึ้น เป็นการสร้างภูมิพละหรือพลังของแผ่นดิน

ประเด็นสำคัญที่คุ้นหอมองทั้งท้ายคือ คนทำงานแบบนี้ต้องใช้ธรรมะเป็นชุด เช่น ชุดที่ว่าด้วยอินทรีย์ 5, พละ 5 ที่ประกอบด้วย ปัญญา ศรัทธา วิริยะ สติ และ สมาธิ ช่วยให้ทำงานแล้วมีความสุข สร้างสรรค์ แกมไม่เป็นมะเร็งด้วย

การจัดการความเชื่อมโยง : มิติใหม่ของการบริหารงานวิจัย

เป็นที่ยอมรับกันว่า ที่ผ่านมานั้น กระบวนการวิจัยสร้างองค์ความรู้ในสังคมไทยค่อนข้างมีลักษณะแยกส่วน ทำให้เกิดช่องว่างในหลายจุด นับตั้งแต่กระบวนการตั้งโจทย์ กระบวนการทำวิจัย จนถึงการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับต่างๆ

การเกิดขึ้นของโครงการประสานงานวิจัยกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) นับเป็นการริเริ่มประการหนึ่งของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการพยายามสรรค์สร้างกลไกการบริหารงานวิจัย ในความหมายที่เป็นการจัดการทรัพยากรเพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของกระบวนการวิจัยให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ที่สามารถจะเป็นพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมในเชิงสร้างสรรค์ โดยมีภารกิจหลักคือ การจัดการให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างงานวิจัย และการเชื่อมโยงงานวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานในช่วงแรกได้วางขอบเขตงานอยู่ที่งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชน แต่ต่อมาได้ขยายขอบเขตเนื้อหาออกไปกว้างขวางขึ้น ด้วยตระหนักถึงความเชื่อมโยงของเนื้อหา งานวิจัยที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหลายๆ ฝ่าย โดยครอบคลุมการจัดการการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยทั้งด้านสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่อยู่ในความดูแลของฝ่าย 1, ฝ่าย 4 และสำนักงานภาค ซึ่งต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกันในการหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม

ในกระบวนการทำงานเพื่อจัดการความเชื่อมโยงนั้น โครงการประสานงานวิจัยฯ ตระหนักดีถึงความสำคัญและความจำเป็นของการสร้างกลไกหรือวิธีการทำงานที่จะช่วยส่งเสริมหรือพัฒนากระบวนการวิจัยทั้งระบบเป็นสำคัญ จึงเน้นการเข้าไปกระตุ้น เสริม ประสาน ให้เกิดความร่วมมือของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง บนความสนใจร่วมกันที่จะสรรค์สร้างองค์ความรู้ อันจะนำไปสู่การพัฒนาหรือผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคม อย่างไรก็ตาม ในแง่ของประเด็นเนื้อหา ก็มีความสำคัญ และมีความหลากหลาย ที่จะต้องพิจารณาหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวเชื่อมโยง ร้อยรัดผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ ให้เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งประเด็นที่ให้ความสำคัญในเบื้องต้น ได้แก่ เศรษฐกิจชุมชน/ เศรษฐกิจพอเพียง, ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร, เกษตรกรรมยั่งยืน, เด็ก เยาวชน และครอบครัว, สหกรณ์, การกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น, การเคลื่อนไหวภาคประชาชน, คนจน ทั้งนี้เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า เป็นประเด็นที่มีฐานงานวิจัยที่ สกว. สนับสนุนอยู่บ้างแล้ว ประกอบกับเป็นประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชน สังคม ซึ่งกำลังเป็นกระแสความตื่นตัวที่คึกคักในช่วง 2-3 ปี ที่ผ่านมานี้ อันทำให้เป็นการทำงานที่เชื่อมโยงไปกับการเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อทำให้เกิดเป็นทิศทางหรือกระแสสังคมที่จะไปขับเคลื่อนนโยบายหรือการทำงานในเชิงระบบ/ โครงสร้างต่อไปด้วย

กระบวนการทำงานและผลการดำเนินงานในช่วงเกือบ 1 ปีที่ผ่านมา (1 เมษายน - 31 ตุลาคม 2543) พอสรุปเป็นภาพรวมได้ดังนี้

การศึกษานโยบายและงานของ สกว. เพื่อที่จะสามารถติดตามความคืบหน้า และมองเห็นภาพรวมการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ ของ สกว. ทั้งโดยผ่านเอกสาร สิ่งพิมพ์ การประชุมกับผู้บริหาร การเข้าร่วมในเวทีประชุมสัมมนา รายงานผลการวิจัย หรือการพิจารณาเอกสารเชิงหลักการ (concept paper) เป็นต้น

การจัดประชุมเพื่อเชื่อมโยงโครงการวิจัย โดยจัดเวทีประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ครั้งที่ 1 ภายใต้หัวข้อ "ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง" เพื่อเชื่อมโยงสังเคราะห์ภาพรวมงานวิจัยและงานพัฒนาเรื่องชุมชนเข้มแข็งในปัจจุบัน ซึ่งหลังจากนั้นได้นำไปสู่การประชุมพูดคุยเพื่อประเมินและกำหนดยุทธศาสตร์ในการสนับสนุนงานวิจัยของฝ่ายชุมชน (ฝ่าย 4) ในอีก 5 ปีข้างหน้า

การเชื่อมโยงงานวิจัยของฝ่าย 1, ฝ่าย 4 และสำนักงานภาค จากการติดตามภาพรวมเชิงนโยบายของ สกว. ตลอดจนความคืบหน้าและการทำงานของงานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนแล้ว การเชื่อมโยงงานวิจัยของฝ่าย 1, ฝ่าย 4 และสำนักงานภาค

นับเป็นก้าวอย่างหนึ่งที่สำคัญของ สกว. ในการพยายามกำหนดทิศทางการวิจัยที่สอดคล้องกัน ตั้งแต่ระดับฐานรากในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ดำเนินงานโดยสำนักงานภาค) สู่งานวิจัยชุมชน (ฝ่าย 4) และเชื่อมโยงสู่งานในเชิงนโยบาย (ฝ่าย 1) แม้ว่าในปัจจุบันจากการวิเคราะห์แนวทางและกลไกในการทำงานแล้ว โครงการประสานงานวิจัย มองว่า สกว. อาจจะยังขาดกลไกการทำงานที่จะช่วยให้มีการกำหนดทิศทางและเชื่อมโยงยุทธศาสตร์การสนับสนุนงานวิจัย ที่มีความสอดคล้องประสานกันอย่างเป็นเอกภาพ และมีพลังเพียงพอในการผลักดันการเปลี่ยนแปลง หรือสร้างความเข้มแข็งของสังคมได้มากเท่าที่ควรก็ตาม ซึ่งนับเป็นช่องว่างที่ โครงการประสานงานวิจัยฯ มีหน้าที่เข้าไปเติมเต็มในส่วนนี้ เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงความรู้และการใช้ประโยชน์ความรู้จากการวิจัย โดยจะประสานความร่วมมือกับภาคีต่าง ๆ จัดเวทีเพื่อวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การพัฒนาและการสนับสนุนการวิจัยอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ได้ใช้ประเด็นที่เป็นเนื้อหาร่วมที่ฝ่าย 1, ฝ่าย 4 และ สกว.ภาค สนับสนุนงานวิจัยอยู่ หรือมีแนวทางที่กำลังจะสนับสนุนในอนาคต รวมทั้งเป็นเนื้อหาที่เชื่อมโยงกับแผนงานในระดับชาติด้วย

เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นต้น ด้วยเล็งเห็นว่า ภาพของการทำงานทางวิชาการที่จะตอบสนองต่อความเคลื่อนไหวทางสังคม เพื่อนำไปสู่สังคมที่พึงปรารถนาในอนาคตนั้น น่าจะเกิดขึ้นในลักษณะการเชื่อมโยงเครือข่ายกับฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอก สกว. โดยผ่านเวทีในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในปฏิบัติการต่าง ๆ ด้วย เช่น การสื่อสารงานทางวิชาการหรือผลงานวิจัยต่อสาธารณะ เป็นต้น

การเชื่อมโยงงานวิจัยกับงานพัฒนา และกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม นับเป็นภารกิจต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับการประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ของ สกว. ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งในช่วงที่ผ่านมา โครงการประสานงานวิจัยฯ ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเล็งเห็นว่า การจะสร้างสรรค์ผลงานวิจัยที่เป็นประโยชน์กับสังคมนั้น สกว. จำเป็นต้องทำงานร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ และบนความเคลื่อนไหวทางสังคมนั้น ต้องนำมาเป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ของสังคมด้วย เพราะแท้ที่จริงแล้ว การเคลื่อนไหวทางสังคมก็จะเป็นเครื่องสะท้อนการทำงานทางวิชาการหรือการสร้างองค์ความรู้ของสังคมให้มีความหมายต่อการนำไปใช้ประโยชน์ด้วย ความรู้นั้นจึงจะแปรเปลี่ยนไปเป็นพลังสร้างสรรค์สังคมได้อย่างแท้จริง

ที่ผ่านมาโครงการฯ ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเครือข่ายต่าง ๆ ตามประเด็นเนื้อหาในเรื่อง เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพอเพียง, ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร, เกษตรกรรมยั่งยืน, เด็ก เยาวชน และครอบครัว, สหกรณ์, การกระจายอำนาจกับการปกครองส่วนท้องถิ่น, การเคลื่อนไหวภาคประชาสังคม และ คนจน ในลักษณะของการติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวผ่านเวทีในรูปแบบต่าง ๆ การศึกษานโยบายและผลงานของหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ ตลอดจนถึงผลงานวิจัยที่มีอยู่ ซึ่งทั้งหมดนั้นก็เพื่อเชื่อมโยงประเด็นวิจัยในฝ่ายต่าง ๆ ของ สกว. ทั้งในงานวิจัยที่มีอยู่แล้ว ให้เกิดการนำไปใช้ประโยชน์หรือพัฒนาต่อยอด รวมถึงการประสานให้เกิดโจทย์วิจัยใหม่ต่อเนื่อง ที่มาจากการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ผลงานวิจัยซึ่งก็คือกลุ่มคน องค์กร ในเครือข่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ เอกชน ประชาชน ตลอดจนถึงการค้นหาค้นคว้าวิจัยที่เหมาะสมด้วย

ที่สำคัญก็คือ การพยายามให้เกิดการกำหนดยุทธศาสตร์งานวิจัยเชิงนโยบายที่จะหนุนเสริมความเคลื่อนไหวของเครือข่ายเอง เช่นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน สหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งคาดหวังว่า การบูรณาการงานวิจัยเข้าไปเชื่อมโยงกับความเคลื่อนไหวทางสังคมในประเด็นต่าง ๆ นั้น จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิดการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการบริหารจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ตลอดจนการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนโยบาย มาตรการต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาของภาคประชาชน เป็นสำคัญ

การสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อหนุนเสริมความเข้มแข็งของกระบวนการวิจัย โครงการประสานงานวิจัยฯ ตระหนักดีว่า ในการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของกระบวนการวิจัยนั้น จำเป็นต้องมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานของ

กระบวนการวิจัยไปพร้อมๆ กันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฐานข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นฐานในการพัฒนาความรู้
ต่อยอด รวมไปถึงการแสวงหาช่องทางในการสื่อสารเชื่อมโยงเนื้อหาความรู้ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของ
เครือข่ายนักวิจัยและกับสาธารณะ เช่น โดยผ่านเว็บไซต์ (website) หรือเอกสารสรุปการประชุม เป็นต้น

ท้ายที่สุด ในกระบวนการวิจัยท่ามกลางพลวัตของสังคมไทยนั้น การเก็บเกี่ยว การสังเคราะห์บทเรียนจากการ
วิจัย การประสานงานหรือการบริหารจัดการงานวิจัย ยังจะมีนัยสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการวิจัยในภาพรวม
โดยเฉพาะการพัฒนาแนวคิด เครื่องมือหรือวิธีวิทยาการวิจัยที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยอีกด้วย

สหวิทยาการกับทางเลือกในการพัฒนา

สรุปและเรียบเรียงโดย อากรณ์ จันทรสมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

ทุกวันนี้มีการพูดถึงกันมากเรื่องสังคมฐานความรู้ สหวิทยาการ และทางเลือกในการพัฒนา อันเป็นภาพสะท้อนที่ชี้ให้เห็นว่า ที่ผ่านมามีการพัฒนาของสังคมไทยเป็นอีกด้านหนึ่งที่ตรงกันข้ามกัน นั่นคือ เป็นสังคมที่ไม่ใช้ความรู้ มีกระบวนการแบบแยกส่วนตามศาสตร์หรือสาขาที่ตนร่ำเรียนมา และไม่มีทางเลือกในการพัฒนา เพราะถูกกำหนดลงมาอย่างเดียว

ระยะหลังๆ การเรียนการสอนในระดับต่างๆ หรือในแวดวงการวิจัยก็พยายามจะออกแบบโดยยึดหลักบูรณาการสหวิทยาการ ที่เล็งผลว่า น่าจะนำไปสู่การทำให้มองเห็นถึง “ทาง” ที่มีมากกว่าหนึ่งให้เลือก ไม่ว่าจะเป็นในด้านความรู้ วิธีการใช้ชีวิตการทำงานต่างๆ ศ.นพ.ประเวศ วะสี กล่าวในการสัมมนาหัวข้อ “ความสำคัญของสหวิทยาการในการพัฒนาสังคมไทย” ในงานสัมมนาเรื่อง สหวิทยาการกับ “ทางเลือก” ในการพัฒนา ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2545 ว่า การพัฒนาที่ไม่ประสบความสำเร็จเป็นเพราะขาดการเรียนรู้ที่รวมกับการปฏิบัติหรือการวิจัย กล่าวคือ สังคมไทยมักจะใช้ความรู้โดยขาดการเรียนรู้ แต่เรามักใช้วิธีซื้อความรู้มาจากต่างประเทศ ดังนั้นรัฐต้องทำให้ประชาชนเกิดจินตนาการใหม่ โดยตั้งโจทย์ให้ทุกคนในสังคมร่วมกันตอบ ซึ่งโจทย์ที่สำคัญของเรื่องการศึกษาคือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถไขความทุกข์ของประเทศได้ในด้านระบบการศึกษาจึงควรมองการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้อย่างจริงจังกับการทำงานจริง โดยเสนอว่าการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัย สถาบันราชภัฏ สถาบันราชภัฏ ควรเปิดหลักสูตรเกี่ยวกับการบูรณาการให้มากขึ้น เช่นการสร้างหลักสูตร “นวัตกรรมศาสตร์” ซึ่งเป็นหลักสูตรที่สามารถเชื่อมโยงความรู้กับวิถีชีวิต ทั้งในด้านวิทยาศาสตร์ การจัดการ และการทำงานเข้าด้วยกัน เพราะที่ผ่านมาหลักสูตรการศึกษาไทยมักแยกส่วนการศึกษากับการทำงานออกจากกัน ทำให้การเรียนตั้งแต่ชั้นประถมจนถึงมหาวิทยาลัย 16 ปี พอจบออกมาโลกก็เปลี่ยนแปลงไปมากแล้วทำงานอะไรก็ไม่ได้ เลยอดงาน ดังนั้นระหว่างเรียนก็ควรได้ทำงานเพื่อเรียนรู้การทำงานไปพร้อมกัน และหากต้องการงานเฉพาะทางด้านใดก็อาจเรียนเสริมหรือเรียนต่อในระดับสูงขึ้นไปได้

ส่วนเรื่องการเรียนการสอนที่เน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลาง หรือ child centered ที่กำลังวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่ในขณะนี้ การจัดการเรียนการสอนระบบนี้ต้องใช้เวลาทำความเข้าใจก่อนนำมาปฏิบัติ โดยหลักการของ child centered ไม่ใช่เรื่องผิด แต่รัฐต้องให้ทุกส่วนในสังคมเข้าใจในรายละเอียดก่อนสั่งการลงไป เพราะขณะนี้กำลังเข้าใจกันผิดมากว่า ระบบนี้ทำให้ครูมีความสำคัญน้อยลง แต่แท้จริงแล้วครูจะมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะช่วยสนับสนุนเด็ก และยังเป็นการเรียนรู้ร่วมกันของทั้งครูและนักเรียนที่ต่างจะช่วยเพิ่มศักยภาพให้กันและกันอีกด้วย

นอกจากนี้ อาจารย์ประเวศยังเสนอว่า น่าจะมีระบบการวิจัยแห่งชาติ ที่ศึกษาแนวทางการเปลี่ยนแปลงของประเทศ จากสังคมที่ใช้อำนาจมาสู่สังคมการเรียนรู้ และควรต้องมีระบบจัดการงานวิจัยในทุกระดับด้วย ทั้งนี้ทางทบวงฯ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จะได้ร่วมมือกันของงบประมาณจากรัฐ 500 ล้านบาท เป็นเวลา 10 ปี เพื่อสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยทำวิจัยในพื้นที่ให้เป็นการวิจัยของตำบล โดยตำบล เพื่อตำบล สำหรับให้เกิดปัญหาในทุกตารางนิ้วของประเทศ ทั้งนี้โดยเห็นว่า สังคมเรามีโครงสร้างสถาบันอุดมศึกษาอยู่พร้อมแล้ว กระบวนการทำวิจัยดังกล่าว นอกจากจะช่วยประเทศให้พ้นวิกฤติแล้ว ยังจะสร้างนักศึกษาปริญญาโท-เอกได้อีกมาก ทั้งยังส่งผลกระทบให้การเรียนในระดับปริญญาตรีต้องย้ายฐานจากการเรียนเป็นตัวตั้งมาสู่การเรียนรู้จากของจริงด้วย

ด้าน ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช ที่ปรึกษาพิเศษ สกว. กล่าวถึงในหัวข้อ “ทิศทางการวิจัยไทยในอนาคต” ว่า สังคมเข้าสู่ยุคฐานความรู้ และเปลี่ยนจากการสั่งสมความรู้ไปสู่การพัฒนานวัตกรรม คือใช้ความรู้เป็นการขับเคลื่อน ดังนั้นระบบสร้างความรู้หรือวิจัยจะต้องมีความเข้มแข็ง เพื่อให้สังคมไทยพึ่งตนเองได้ อีกทั้งต้องมีการตรวจสอบประสิทธิภาพงานวิจัยตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศจะเปลี่ยนจากวัดดูกับเงินไปสู่เรื่องทรัพยากรมนุษย์และผลงานวิจัย เพราะที่ผ่านมา ประเทศไทยใช้เงินลงทุนเพื่อให้เกิดผลวิจัย แต่ลืมไปว่าผลงานวิจัยจะสร้างทั้งรายได้และนำไปสู่การพัฒนาอย่างคุ้มค่า ทั้งนี้ สกว. ตั้งเป้าขยายผลผลิตงานวิจัยภายใน 10 ปี ให้เพิ่มขึ้น 10-20 เท่า และเปลี่ยนทิศทางการวิจัยพื้นฐานมาสู่การวิจัยที่นำไปใช้ได้จริงให้ได้กว่า 80 % ซึ่งในการตั้งโจทย์วิจัยจะต้องให้ผู้ใช้งานวิจัยเข้ามามีบทบาทมากขึ้น อีกทั้งต้องเพิ่มประสิทธิภาพผลงานวิจัยและศักยภาพในการใช้งบประมาณ เนื่องจากงบวิจัยประมาณ 9,000 ล้านบาทในแต่ละปีนั้น ยังสร้างงานวิจัยได้ไม่คุ้มค่ากว่าที่ควรกว่าเท่าตัว นอกจากนี้ภาครัฐต้องดึงภาคเอกชนให้ลงทุนการวิจัยมากขึ้น อีกทั้งต้องเพิ่มการผลิตนักวิจัยรุ่นใหม่ เพราะขณะนี้ประเทศเราผลิตได้เพียง 1 ใน 3 ของความต้องการของประเทศเท่านั้น.

อริยวินัย วิธีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่

เรียบเรียงโดย อภรณ์ จันทรสมวงศ์
โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

จากเวทีเสวนาเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สถาบันโพธิยาลัย สถาบันวิจัยหริภุญชัย) ครั้งที่ 3 ในชื่อเดียวกัน, โดยวิทยากรผู้ร่วมเสวนาคือ ดร.วิระ สมบูรณ์ และดำเนินรายการโดย ดร.สมคิด แก้วทิพย์, วันที่ 10 พฤษภาคม 2545 ณ ห้อง 501 อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (ศูนย์กล้วยไม้ฯ) จ.เชียงใหม่

ดร. สมคิด แก้วทิพย์ : กราบนมัสการพระคุณเจ้า และกราบสวัสดิ์ทุกท่านที่เข้าร่วมประชุม ด้วยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้สนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งศูนย์ประสานงานวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้ รวมทั้งมีความพยายามที่จะจัดตั้งสำนักงานประสานงานในสถาบันการศึกษาต่างๆ ด้วย อาทิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่วัดสวนดอก คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ รวมทั้งสถาบันวิจัยหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

การดำเนินงานของสถาบันวิจัยในสถานศึกษา เราพยายามให้มีการเชื่อมโยงแนวคิด แลกเปลี่ยนวิธีการ และประสบการณ์ในการทำงาน ภายใต้ประเด็นหลักที่ว่า “ทำอย่างไรให้คนในมหาวิทยาลัย ได้เข้าไปทำงานใกล้ชิดกับชุมชน?” โดยเฉพาะชุมชนที่มหาวิทยาลัยอยู่ใกล้ และชุมชนที่มีประเด็นเนื้อหาสาระ การทำงานพัฒนา ซึ่งมีการเปิดการเรียนการสอนในสาขาวิชานั้นๆ ระดับมหาวิทยาลัยเป็นสำคัญ ในการเชื่อมโยงได้มีการพูดคุยมาหลายครั้งแล้ว ครั้งแรกจัดขึ้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2545 ที่สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ครั้งที่ 2 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโพธิยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทั้งนี้การประชุมเสวนาที่ผ่านมา ได้เกิดอุปสรรค เกิดแนวคิดในการทำงานร่วมกันต่อประเด็นที่ว่า ทำอย่างไรมหาวิทยาลัยจะไปปรับใช้ชุมชนได้นั้น เจ็อนไขหนึ่งก็คือ การส่งเสริม การให้กำลังใจ การแลกเปลี่ยนแนวคิดซึ่งกันและกัน ดังนั้น การจัดงานครั้งนี้เป็นมติเห็นชอบร่วมกัน ให้มหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นเจ้าภาพจัดพูดคุย และเราได้กราบเรียนเชิญท่าน อ.ดร.วิระ สมบูรณ์ ผู้เขียนหนังสือ “ความไม่รู้ไร้พรมแดน” และ “อริยวินัย : วิธีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่” มาเป็นองค์ปาฐก เพื่อแสดงปรากฏการณ์ในเรื่องของอริยวินัย ซึ่งนับเป็นเกียรติอย่างยิ่ง บัดนี้ได้เวลาอันควร กระผมขอเชิญท่านประธานได้กล่าวเปิดการประชุมเสวนาในวันนี้ ขอเรียนเชิญครับ

ผศ.ดร.ทรงวุฒิ เพชรประดับ (รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ รักษาการแทน อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่โจ้) : กราบนมัสการพระคุณเจ้า ท่านวิทยากร ท่านผู้บริหารของ สกว. ท่านผู้บริหารของมหาวิทยาลัยและสถานศึกษา ท่านคณาจารย์ ข้าราชการ ในเครือข่ายของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อการศึกษา สำนักวิจัย ทั้งพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ของโหนด (Node) และผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่าน...

มหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นสถาบันการศึกษาทางด้านการเกษตร ที่เริ่มต้นจากพื้นฐานของการเกษตร ต่อมาก็มีการพัฒนาในด้านของการเรียนการสอน งานด้านวิชาการต่างๆ ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับชุมชน เกี่ยวข้องกับประชาชนในทุกด้าน ทุกฝ่าย ในเรื่องการวิจัยโดยเฉพาะการวิจัยด้านชุมชน กำลังมีบทบาทสำคัญ ในด้านของการที่จะนำเอาความรู้ จากการเรียนการสอน จากการวิจัย นำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนต่างๆ ในอดีตที่ผ่านมา สถาบันการศึกษาส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นด้านของวิทยาศาสตร์ หรืองานที่เกี่ยวข้องกับวิทยาการใหม่ๆ โดยขาดการคิดนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างจริงจัง มหาวิทยาลัยแม่โจ้พยายามมีบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการให้บริการวิชาการและบริการชุมชน และได้รับเกียรติให้เป็นเจ้าภาพจัดการประชุมเสวนาเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่นในครั้งนี้ ถือว่าเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ผมเองก็ต้องขอขอบคุณท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดประชุมเสวนา และขอขอบคุณที่ทุกๆ ท่านให้เกียรติมหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นเจ้าภาพในการจัดเสวนาครั้งนี้

สำหรับเรื่องการประสานงานวิจัยในเชิงบูรณาการ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ได้ร่วมกับสำนักงานสนับสนุนการวิจัย โดยมีการลงนามในบันทึกความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทั้งสองแห่ง ว่าเราจะให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อที่จะให้เป็นประโยชน์ในด้านการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการวิจัย ด้านวิชาการ ด้านการบริการทางวิชาการต่อสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น การประชุมเสวนาครั้งนี้ก็ถือว่าเป็นภารกิจอันหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจกับผู้ที่เข้ามาร่วมประชุม ให้มีโอกาสดำเนินปะผุดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น ตลอดจนแนวคิดในด้านการทำงานของเครือข่ายต่างๆ ของผู้ประสานงานวิจัยจากสถาบันการศึกษาต่างๆ ท่านคณาจารย์ นักวิจัย ข้าราชการ ตลอดจนพี่เลี้ยง เจ้าหน้าที่ประจำโหนด ซึ่งท่านมีบทบาทสำคัญที่จะนำเอาผลการวิจัย ผลของการเสวนาต่างๆ ไปใช้เป็นแนวคิดในการทำงานให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะทิศทางการขับเคลื่อนงานวิจัยจากสถาบันการศึกษาสู่ชุมชน รวมทั้งทำให้เกิดการบูรณาการกับด้านการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการต่อสังคม ชุมชนท้องถิ่นของสถาบันการศึกษาต่างๆ

มหาวิทยาลัยแม่โจ้เอง เราเติบโตจากวิทยาลัยเกษตร จากพื้นฐานทางด้านของการเกษตร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่เรากำลังเกี่ยวข้องเป็นคู่ทุกข์คู่ยากกับเกษตรกร กับชุมชน โดยแท้จริง มหาวิทยาลัยก็ต้องมีบทบาทสำคัญต่อไปในอนาคต ปัจจุบันนี้ ผมทราบว่า ยังมีนักวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักวิจัยที่เป็นคณาจารย์ เป็นข้าราชการ เป็นนักศึกษา ยังมีปริมาณค่อนข้างจำกัด ผมก็ต้องขอฝากผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอาจารย์สมคิด คงจะต้องรีบสร้าง รับผิดชอบต่อบุคลากรทางด้านความคิด ความอ่านต่างๆ เพื่อที่จะให้งานด้านนี้เป็นประโยชน์ เป็นรูปธรรมมากขึ้น

ในส่วนของการประชุมครั้งนี้ ผมขอขอบพระคุณทุกๆ ท่าน ที่ให้เกียรติมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่ได้มาเยี่ยมและมาใช้สถานที่ของเรา เพื่อที่จะนำเอาเนื้อหาของงานวิจัยชุมชนต่างๆ มาร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง ให้เกิดผลต่างๆ หรือเกิดเป็นรูปธรรมอย่างแท้จริง กระผมขออวยพรให้การประชุมเสวนาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ ในนามของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ต้องขอขอบคุณท่านผู้เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ได้ร่วมกันจัดงานในครั้งนี้ บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ผมขอเปิดการเสวนาเวทีเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่นในครั้งนี้ ขอขอบคุณครับ

ดร. สมคิด แก้วทิพย์ : สำหรับรายการต่อไป จะเป็นการปาฐกถาในหัวข้อเรื่อง “อริยวินัย : วิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่” ขอกราบเรียนเชิญ ดร.วิระ สมบูรณ์ ครับ

ดร.วิระ สมบูรณ์ : กราบหมั้นการพระคุณเจ้า กราบเรียนท่านผู้บริหาร สกว. ท่านอาจารย์ ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน วันนี้เป็นเกียรติที่ได้มามหาวิทยาลัยแม่โจ้ เป็นครั้งแรกที่ผมมาที่นี่ อย่าใช้คำว่าปาฐกถาเลย ถือว่ามาเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้ฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อท่านทั้งหลายมีจุดประสงค์หลักและมโนทัศน์หลักที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยพัฒนา ผมจะพยายามเน้นว่า เรื่องใดบ้างเป็นเรื่องที่นักศึกษา เรื่องใดบ้างเป็นเรื่องที่น่าวิจัยและนำไปพัฒนาต่อประเด็นใดที่เราควรให้ความสนใจ งานอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องหรือเป็นพื้นฐานนำไปสู่การตั้งโจทย์หรือค้นคว้าต่อไปได้

เรื่องอริยวินัย มาจากนักคิดและท่านผู้ทรงคุณวุฒิและธรรมวุฒิมากๆ ท่านหนึ่ง คือท่านพระธรรมปิฎก เรื่องนี้มาจากการนำเสนอของท่านมาเป็นเวลานาน ซึ่งผมจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป เมื่อปี 2542 มีการจัดงานสัมมนาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อฉลองอายุของท่านครบรอบ 60 ปี โดยในครั้งนั้น มีการอภิปราย ปาฐกถาหลายเรื่อง ผมได้เสนอเรื่อง อริยวินัยกับศาสตร์ร่วมสมัย งานของเจ้าคุณธรรมปิฎก ว่าจริงๆ แล้วในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม เศรษฐกิจ การเมือง มีความสำคัญอย่างไร แล้วก็สามารถประมวลอยู่ในเรื่องอริยวินัยได้อย่างไร นั่นเป็นจุดเริ่มต้น

เมื่อมีการนำเสนอไป มีคนสนใจเพิ่มเติมจำนวนหนึ่ง อยากให้มีเรื่องนี้ต่อไป นำโดยอาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านคิดว่าประเด็นนั้นควรมีการสืบทอดต่อ และไม่ใช่เฉพาะภายในประเทศไทยเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับประเด็นทั่วโลก ท่านเลยคิดว่าน่าจะมีการสัมมนาเรื่องนี้ในระดับนานาชาติ โดยเชื่อมโยงทั้งนักคิดทางสังคม ผู้สนใจศาสนา รวมทั้งพระและศาสนิกชนในอื่นๆ รวมทั้งนักายอื่นๆ จึงมีการร่างโครงการชื่อ “อริยวินัยโปรเจกต์” ขึ้นมาเป็นโครงการที่ อ.สุลักษณ์และคณะ ได้ดำเนินงานและกระจายไปทั่วโลก มีครั้งหนึ่ง อาจารย์สุลักษณ์ ได้ไปหารือกับองค์ดาไลลามะ ท่านก็ได้ช่วยเหลือ โดยไปพูดกับอีกหลายๆ คน ก็มีการจัดเป็นโครงการรับบริจาคเงินเพื่อให้เกิดการสัมมนาระดับโลก ซึ่งก็ได้รับเงินทองมาจำนวนหนึ่งพอจะจัดงานได้ คนหนึ่งที่ร่วมบริจาคคือ ริชาร์ด เกียร์ บริจาคเงิน 5,000 ดอลลาร์ เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจมาก ที่จริง ริชาร์ด เกียร์ ได้หันมานับถือศาสนาพุทธแล้ว และก็มีอีกหลายๆ คนร่วมบริจาค แล้วก็มีการสัมมนาในระดับนานาชาติเกิดขึ้น ครั้งแรกมีการประชุมเตรียมการในเดือนกรกฎาคม 2543 โดยได้มีการนำเสนอ “อริยวินัย” เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อลงนำเสนอก่อน มีคณะกรรมการทำงานประมาณ 20 คน ต่อจากนั้น เดือนพฤศจิกายนก็มีการปาฐกถา “เสม พริ้งพวงแก้ว” ของคุณหมอ เสม พริ้งพวงแก้ว ซึ่งจัดขึ้นทุกๆ ปี ครั้งนั้นเป็นครั้งที่ 6 ทางคณะกรรมการก็ให้ผมไปแสดงปาฐกถาเรื่องเดียวกันนี้ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2543 ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ก็ได้รับปฏิริยาตอบสนองจากการจัดสัมมนา และครั้งสุดท้ายที่นำเสนอเรื่องนี้ คือประมาณต้นปี 2544 เป็นการจัประชุมนานาชาติที่สุพรรณบุรี ซึ่งได้รับความเอื้อเฟื้อจากคุณชรรค์ชัย บุญปาน ให้ใช้คุ้มขุนช้าง มีผู้เข้าร่วมจากหลายประเทศทั่วโลก โดยเฉพาะท่านโซเกียล รินโปเช (ถือว่าเป็นประมุขของสังฆสภาทิเบต คล้ายกับสังฆสภาของสงฆ์ไทย) ท่านได้แสดงความคิดเห็นในการประชุมในครั้งนั้น เกิดการแตกกลุ่มย่อยๆ บางคนสนใจในเรื่องการเมือง สิ่งแวดล้อม เด็ก ผู้หญิง มีการรวมกลุ่มย่อยๆ แล้วพัฒนา “อริยวินัย” ต่อไป โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประสานกันอยู่ ผมก็ได้รวบรวมความคิดเห็น ทำเป็นเอกสารชื่อ “Ariyawinai in the Age of Extreme-Modernism” ซึ่งตีพิมพ์ที่แรกตอนปลายปี 2544 ในหนังสือรวมบทความเพื่อระลึกถึง อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เมื่อต้นปี 2545 เนื่องในโอกาสที่มูลนิธิโกมล คีมทอง ต้องการหาหนังสือเป็นที่ระลึก อาจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดังนั้นก็เลยนำเอาเรื่องอริยวินัยมาตีพิมพ์รวมกัน โดยมีฉบับภาษาไทย คือการรวมเอามาจากปาฐกถาในปี 2542 กับปาฐกถาในงานของเสม พริ้งพวงแก้ว ส่วนฉบับภาษาอังกฤษตีพิมพ์ออกมาต่างหาก ชื่อ Ariyawinai in the Age of Extreme-Modernism ที่ผ่านมามีปรากฏว่า เวลาไม่น้อยจึงไม่มีโอกาสเสนออะไรหลายๆ อย่างที่เขียนไว้ โดยเฉพาะปาฐกถา เสม พริ้งพวงแก้ว หรือแสดงไว้เป็นภาษาอังกฤษ ในการนำเสนอครั้งนี้ จะเน้นในส่วนที่ไม่มีปรากฏในภาษาไทย เพราะหลายท่านคงได้อ่านแล้ว ส่วนท่านที่ยังไม่ได้อ่าน ผมจะนำเสนอส่วนที่จะนำไปสู่หัวข้อสนทนาย่อยอื่นๆ ต่อไป

ผมจะเริ่มต้นจากการพูดถึงคำว่า “วินัย” ก่อน เรื่องวินัยนั้นท่านเจ้าคุณธรรมปิฎกได้พูดถึงบ่อยครั้งว่า มีความสำคัญ ปัจจุบันความหมายผิดเพี้ยนไปมาก ผมขออ่านข้อความของท่านจากหนังสือพุทธธรรม ซึ่งนับเป็นงานชิ้นเอกของท่านเจ้าคุณ ปัจจุบันมีการตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาสเปน ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และกำลังจะเป็นภาษาอินเดีย กำลังเป็นหนังสือที่มีความสำคัญมากของโลก หนังสือพุทธธรรมมีตอนหนึ่งว่า

“พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับการแก้ปัญหาภายในทางจิตทางปัญญาเป็นหลัก ส่วนการแก้ปัญหาภายนอกด้านคำสอนระดับศีล ทรงสอนแต่ละหลักกลาง ๆ ที่เนื่องด้วยธรรมชาติ เช่น มนุษย์ การไม่ทำร้ายเบียดเบียนกัน ทั้งทางชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สิน สิ่งของ แห่นด้วยกายหรือหรือด้วยวาจาและการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นต้น ส่วนรายละเอียดนอกเหนือจากนี้เป็นเรื่องแตกต่างกันไปตามปัจจัยอื่น อาการทั่วไป ข้อการแก้ปัญหาแล้ว จะพึงวางหลักเกณฑ์ วิธีการจัดการแก้ไขตามเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ ไม่ใช่เรื่องที่จะวางบนบัญญัติในมนุษย์เป็นการตายตัว ผู้ศึกษาศาสนาในสมัยปัจจุบันมักจะมองข้ามวินัยไป ถ้าเข้าใจสาระของวินัยแล้ว จะมองเห็นแนวความคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาภายนอกในระดับสังคมได้ ผู้ที่เข้าใจสาระสำคัญของหลักการนี้แล้ว ย่อมจะจัดวางระบบสำหรับการจัดการปัญหาและเรื่องราวในสังคมแห่งยุคสมัยของตนเองได้เอง”

นี่เป็นความที่ท่านเขียนไว้ในหนังสือพุทธธรรม ท่านต้องการเน้นให้เห็นว่า วินัยมีความสำคัญอย่างไร และในตอนท้ายหนังสือเล่มนี้ ท่านยังบอกด้วยว่า อันที่จริงน่าจะมีหนังสือที่ออกมาพูดถึงวินัยโดยเฉพาะอีกเล่มหนึ่ง

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมได้อ่านงานของท่านชิ้นหนึ่ง ซึ่งเป็นการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องการฝังลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา ก็ให้ทำเป็นเล่มเล็กๆ แต่เล่มนั้นก็เป็นอย่างชี้ให้เห็นว่าวินัยมีความสำคัญอย่างไร ในขณะนั้นกำลังเป็นเรื่องที่มีการนำไปใช้เพื่อพุทธพาณิชย์อย่างไร แล้วจะทำอย่างไรให้ประเพณี การฝังลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา เป็นสิ่งที่มีความหมายและเป็นประโยชน์สำหรับคนสมัยปัจจุบันได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านแสดงให้เห็น และในหลายเรื่อง เป็นที่น่าสนใจที่ท่านก็หยิบยกขึ้นมาให้เห็นว่า นีคือวิธีการที่พระพุทธเจ้าและสงฆ์ได้บัญญัติขึ้นมาเพื่อที่จะพูดถึงความเป็นชุมชน ว่าพื้นที่ความเป็นชุมชนสงฆ์อยู่ตรงไหน อย่างไร จะมาตกลงกันอย่างไร จะมีวิธีใดที่มาตกลงว่าชุมชนอยู่ตรงไหน ความเป็นชุมชนเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นหัวใจของเรื่องฝังลูกนิมิตกับผูกพัทธสีมานี้ ถ้าว่ากันโดยสาระแล้ว เป็นการกำหนดพื้นที่ของความเป็นชุมชนของสงฆ์ หมู่คณะสงฆ์หมู่หนึ่งที่จะมาอยู่รวมกัน จะอยู่ภายใต้ไหนได้อย่างไร แล้วเมื่อจะมีสังฆกรรมที่ต้องเป็นการประชุมสงฆ์ ทำไม่ต้องมีการมาประชุมพร้อมกันขาดไม่ได้ แล้วทำไมเมื่อมีพระภิกษุจากที่อื่นเข้ามาในขณะที่ประกอบสังฆกรรมของสมาชิกชุมชนนั้น ถือว่าเป็นโมฆะ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เพราะมาจากพระอริยวินัย อันนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ท่านชี้ให้เห็นว่า วินัยสงฆ์ อันที่จริงเป็นเรื่องที่สำคัญ และมีนัยยะที่สามารถนำมาใช้ได้ต่าง ๆ นานาได้มาก จะว่าไปแล้ว กฎหมายสมัยก่อน ถ้าท่านลองไปอ่านกฎหมายแต่เดิม จะเห็นได้ว่ามีวิธีการตามอย่างพระวินัย ก็คือมีการหยิบยกบัญญัติขึ้นมาก่อน แล้วดูว่าปัญหามีสาเหตุมาจากอะไร แล้วจะบัญญัติกฎหมายเข้ามาแก้ไขอย่างไร ก็สรุปออกมาเป็นเรื่อง ๆ ไป หรือแม้กระทั่ง กฎหมายตราสามดวงเอง คำขึ้นต้นก็มีการกล่าวอ้างถึงพระสูตรหลายบทด้วยกัน รวมทั้งมักจะกล่าวอ้างถึงพระวินัยด้วย เพราะฉะนั้นวิธีการของพระวินัยที่เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทย มาหลายทางเหมือนกัน แต่ปัจจุบันถูกมองข้ามไปมากพอสมควร เนื่องจากว่าเรารับเอาวิธีการสร้างวินัยแบบสมัยใหม่เข้ามา อันที่จริง กฎหมายกิติ การบัญญัติระเบียบต่าง ๆ กิติ การรณรงค์ทางสังคมต่าง ๆ พวกนี้เป็นเรื่องของวินัย ที่ยกมาเมื่อครู เป็นเรื่องที่พูดทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับความสำคัญของวินัย ที่นี้

ท่านได้พูดถึงอีกเรื่องหนึ่งตามมา เมื่อชาวพุทธในปัจจุบันหรือคนในสังคมไทยที่ไม่ใช่ชาวพุทธ ไม่ได้ให้ความสำคัญกับวินัยแล้ว อะไรจะเป็นผลที่ตามมา ท่านได้เตือนไว้ 2 ประเด็นใหญ่ด้วยกัน

ประเด็นแรก ผมอยากเรียกว่า การโดดเดี่ยวตนเอง โดยทำอะไรไม่ได้เลย ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกได้เขียนไว้ว่า

“ถ้าหลงลืมความหมายที่ลึกซึ้งของวินัย ไม่นำเอาเจตนารมณ์ทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในวินัยมาใช้ปฏิบัติ ไม่นำเอาสาระของวินัยออกมาจัดดำเนินการทางด้านวิธีการและไม่จัดสรรระเบียบแบบแผนความเป็นอยู่และความประพฤติ หรือระบบชีวิตแบบพุทธชนิดที่สมสมัย ปฏิบัติได้จริงขึ้นมาเผยแพร่พร้อมไปกับการแสดงเนื้อหาและหลักการแห่งธรรมะ ก็นั่นแหละว่าพระพุทธศาสนาจะต้องประสบภาวะการณ์ที่เป็นผลต่อไปนี้คือ เขตแดนแห่งการปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรือวงการดำเนินชีวิตพุทธจะรัดตัวแคบเข้า และจะเป็นแต่ฝ่ายรับไม่ได้เป็นฝ่ายรุก ทำให้ชุมชนพุทธถอยร่นห่างออกไปจากสังคมมนุษย์ยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เหมือนหนีไปรวมกันอยู่บนเกาะที่มีน้ำล้อมรอบขาดจากทางมนุษย์”

ที่ท่านเขียนไว้คือว่า ชาวพุทธถูกปล่อยเกาะในเรื่องราวที่เคยสามารถดำเนินการได้ ตนเองสามารถจะดำเนินการได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมะหรือวินัย ไม่ได้มากขึ้นทุกๆ ที่ การศึกษาที่เคยทำได้ เขาก็แย่งเอาไป เรื่องความเชื่อหรือศรัทธาอะไร คนอื่นก็แย่งไป วิถีชีวิตแบบแผนอื่นๆ ก็กินเข้าไปเรื่อยๆ อย่างที่ท่านใช้คำว่า วงการดำเนินชีวิตรัดตัวเข้า ก็คือวงในนี้ถูกอย่างอื่นเข้ามาเบียดเบียนไปเรื่อยๆ

ประเด็นที่สอง ท่านเขียนไว้ว่า

“สภาพแวดล้อมต่าง ๆ โดยเฉพาะสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป ตามอำนาจปฐมุตตงและแรงกระแทกจากปัจจัยภายนอกอย่างอื่น ๆ โดยพระพุทธศาสนาแทบไม่มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์หรือควบคุมด้วยเลย และเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนา สภาพเช่นนั้นก็จะส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งอาจถึงขั้นที่ไม่สามารถปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาได้ หากเป็นไปเช่นนั้นก็จะจบได้ว่าเป็นการละลาย ตกอยู่ในความประมาทของชาวพุทธเอง”

จะเห็นได้ว่า ศักยภาพในการทำอะไรต่าง ๆ ของชาวพุทธจะถูกจำกัดไปเรื่อยๆ จนทำอะไรไม่ได้ อันนี้เป็นผล 2 ประการที่ท่านกล่าวไว้

ต่อมาท่านได้พูดไว้ตอนท้ายเล่มอีกครั้งหนึ่งว่า “เมื่อได้เขียนพุทธธรรมไว้แล้ว อาจจะมีอีกเล่มหนึ่งที่ว่าด้วย อริยวินัย” แล้วท่านก็นำคำว่า “อริยวินัย” มาใช้ในตอนท้ายของพุทธธรรม เพื่อให้เห็นว่าอริยวินัยมีความสำคัญอย่างไร จะว่าไปแล้ว หลายเรื่องที่ท่านพระธรรมปิฎกได้แสดงปาฐกถาบรรยายหรือเขียนถึง ไม่ว่าจะเป็นหลาย ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางสังคม ยกตัวอย่างที่ท่านคงรู้จักดี เช่น งานของท่านเกี่ยวกับการศึกษา ประเด็นเรื่องการศึกษา จะสามารถนำเอาพุทธธรรมประยุกต์กับการศึกษาได้อย่างไร งานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่

ยั่งยืน เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ นิติศาสตร์ สิทธิมนุษยชน แม้กระทั่งเกี่ยวกับเรื่องการตลาดหรือธุรกิจแบบ
พุทธ

ทั้งหมดนี้ท่านกำลังพูดถึงอริยวินัย เพียงแต่ว่ายังไม่ได้ประมวลออกมาเป็นหลักการหรือการเขียนอะไรที่
ชัดเจน จริงๆ แล้วเป็นเรื่องที่น่าศึกษาวิจัยและมีผลงานออกมาได้ งานของท่านไม่เกี่ยวข้องกับธรรมะโดยตรง แต่
เกี่ยวข้องกับวินัย สังคมไทย สังคมโลก มีเป็นร้อยๆ เล่ม ถ้ามีการศึกษาวิจัย ไปอ่านมาให้หมด และทำเป็น
บรรณานุกรม คือคัดเอาข้อความต่างๆ มาเป็นเรื่องๆ ไป เช่น อันนี้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ สัมพันธ์กับเศรษฐศาสตร์ อัน
นี้เรื่องการศึกษา อันนี้เรื่องสัมพันธ์กับสังคมในแนวสังคมวิทยา อันนี้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม อันนี้เกี่ยวกับหลักการของ
ความรู้และด้านวิทยาศาสตร์ ถ้าไปอ่านแล้วคัดออกมารวมกันเป็นเล่มๆ หนึ่ง ที่พอจะอ่านจบกันได้ไม่ยาก คือไม่
ต้องตามไปอ่าน 40-50 เล่ม แบบนี้ภาษาอังกฤษว่า **Selected Reading** หรือ **Essential Reading** ก็คือเอางาน
ของท่านใดท่านหนึ่งที่เขียนไว้เยอะๆ คัดออกมาเป็นสารนิพนธ์หรือเป็นงานที่เลือกสรร แต่จัดเป็นหมวดๆ หนังสือ
เล่มนี้ผมว่าถ้ามีการศึกษาวิจัยแบบนี้ออกมาก็จะมีประโยชน์มาก จะเป็นตำราเล่มหนึ่งที่มีความสำคัญ
อย่างในระดับมหาวิทยาลัยก็สามารถใช้ในการเรียนการสอนได้มากมายหลายสาขา หรืออาจจะเป็นตำรา
สำหรับนักศึกษาปีที่หนึ่งที่เข้ามา จะได้รู้ว่า Approach แนวทางในการพิจารณา ถ้าจะมองในแง่มุมมองจากพระพุทธศาสนา
จากพุทธธรรม หรือจากภูมิปัญญาไทยที่สั่งสมมาในแบบพุทธ มันตัวอย่างไรบ้าง ถ้าจะมองในแง่ไหน โดยเชื่อมโยง
ประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกัน ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ท่านทำกันได้ มีเนื้อหาให้ทำกันได้มาก คงต้องอาศัยกำลังคน
มหาศาล แล้วอาศัยท่านเป็นที่ปรึกษา ในการช่วยดูว่า ความตอนไหนสำคัญไม่น่าตัดทิ้ง หรือความบางตอนน่าจะ
เลือกเข้ามารวมใหม่ อันนี้ก็จุดเริ่มต้นของคำว่า "วินัย" ที่ปรากฏใน "พุทธธรรม" และงานของท่านพระธรรม
ปิฎกที่ผมอยากชี้ให้เห็น

ทีนี้เมื่อพูดถึงคำว่า วินัย เรามักนึกถึงความหมายในเชิงที่ปัจจุบันค่อนข้างจะจำกัดลงไปมาก พอเราได้ยิน
แล้วก็มักนึกถึงอะไรที่เป็นกฎเกณฑ์ หรือเป็นสิ่งที่กำหนดเป็นข้อๆ ตายตัว ต้องปฏิบัติตามนั้น แต่จริงๆ แล้ว
ความหมายของคำว่า วินัย นั้นมีความหมายที่กว้าง อย่างที่ผมยกตัวอย่างในหนังสือว่า ในธิเบต คำว่า "วินัย" เขา
เอาไปแปลเป็นภาษาธิเบตแล้วเขาใช้คำว่า ชูลทริม ชูล แปลว่า วิถีที่เหมาะสมหรือวิถีที่ยุติธรรม เรามักจะไป
คำนึงถึงการกำหนดกฎเกณฑ์อะไรต่างๆ แต่อันที่จริงเป็นเรื่องของวิถีที่เราจะมากำหนดร่วมกัน ดังนั้นเวลาพูด
ถึง "วินัย" ไม่ได้ตีว่า มีกี่ข้อ อาจจะมี 227 ข้อ 311 ข้อ อันนี้ก็แล้วแต่บัญญัติขึ้นมา แต่โดยหลักการแล้ว คือว่า
สภาพการณ์เป็นอย่างไร ปัญหาคืออะไร เราต้องการอะไร อยากจะไปถึงไหน อยากจะทำอะไร แล้วเราจะทำ
มันอย่างไร ทั้งในแง่มุมมองบุคคล และในแง่ของการที่จะมาอยู่ร่วมกัน อันนั้นแหละคือวินัย เพราะฉะนั้น
วินัยที่บัญญัติขึ้นมา แนนอนว่าจะต้องสอดคล้องกับปัญหา สอดคล้องกับสภาพ อย่างที่ท่านได้พูดถึงว่า มี
หลักแกนกลางอยู่ แต่โดยรายละเอียดที่ย่อยลงไป ไม่ได้หมายความว่าเราต้องไปตามอย่างสิ่งที่เคยมีมาทั้ง
หมด หรือไม่ได้แปลว่ามันตายตัวอยู่ตรงนั้น หลายๆ เรื่องสภาพการณ์เปลี่ยนไปแล้ว ปัญหาที่จะต้อง
เผชิญเปลี่ยนไปแล้ว ก็จำเป็นต้องอาศัยการบัญญัติหรือการปรับปรุงเพื่อให้เกิดวิถีที่เหมาะสม หรือยุติธรรม
ขึ้นมา อันนั้นคือความหมายหรือแนวโดยพื้นฐานของวินัย

ทีนี้คำว่า "อริยวินัย" ก็เช่นกัน ดูเหมือนเดี๋ยวนี เรารับอิทธิพลวิธีสอนพุทธศาสนาจากฝรั่งมา ก็คือว่า พอ
พูดถึงพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4-5 ขึ้นมา... ก็ต้องบอกว่าเป็นอริยชาติ "อริยะ" ในนี้
แปลว่าเป็นเรื่องเชื้อชาติ เป็นชาวอริยะหรืออารยันอะไรต่างๆ อาจจะเป็นพวกแขกขาว อันนี้ไม่ค่อยแน่ใจ แต่ว่า
ท่านพุทธทาสก็เคยตั้งคำถามว่า ไม่แน่ใจว่าจะเป็นอารยันอย่างที่ฝรั่งว่ากันหรือเปล่า เพราะกรุงกบิลพัสดุ์เมื่อก่อน
ซึ่งเดี๋ยวนีเป็นเนปาล ถ้าไปศึกษาตามประวัติศาสตร์แล้ว พวกแขกขาวหรือชาวฮินดูเพิ่งอพยพมาเมื่อไม่ถึง 1,000 ปี

ซึ่งแสดงว่าผู้อยู่อาศัยแถบเนปาล อาจจะไม่ใช้พวกชาวอารยันในแบบที่เป็นเชื้อชาติ ท่านพุทธทาสเคยตั้งข้อสังเกตว่า มีคนเคยชมว่า พระพักตร์ของพระองค์งามดังพระจันทร์เต็มดวง ถ้างามอย่างนั้น ไม่น่าจะใช้พวกแขกขาว อาจเหมือนชาวฮิเบตหรือชาวมองโกลเผ่าใดเผ่าหนึ่ง

เรื่อง "อริยะ" ในฐานะเชื้อชาตินี้ ตอนที่ผมนำเสนอที่ประชุม ท่านโชเกียล รินโปเช ประธานสังฆสภาธิเบต ก็เกริ่นขึ้นมาเอง เรื่องพระพุทธเจ้าเป็นอารยัน การเน้นคำว่า "อริยะ" ว่าเป็นเรื่องของชนชาติอารยัน เป็นเรื่องของนักประวัติศาสตร์ชาติตะวันตก ถ้าไปดูพระไตรปิฎก จะเห็นว่ามีการใช้คำ "อริยะ หรืออารยะ" เป็นเรื่องเกี่ยวกับเชื้อชาติน้อยมาก แล้วผมก็ได้ใช้คอมพิวเตอร์ลองค้นหาคำว่า "อารยะ" ที่เกี่ยวกับชนชาติต่างๆ ปรากฏว่ามีการใช้คำว่า "อารยะ" ในเชิงเชื้อชาติแค่ 12 แห่งเท่านั้น แล้วก็ไม่ได้ระบุชนชาติอะไรมากมาย แสดงว่า "อริยะ" ที่ใช้นั้นเรื่องชนชาตินี้ มีอคติบางอย่างอยู่ในนั้น แล้วผมก็ได้ค้นคว้าต่อเกี่ยวกับการศึกษาพระพุทธศาสนาในโลกตะวันตก หรือการศึกษาความคิดตะวันออกในโลกตะวันตก ก็มีนักวิชาการคนหนึ่ง สรุปแบบเดียวกับผมว่า การพูดเรื่อง "อริยะ" ในฐานะเชื้อชาติ เป็นเพราะคนตะวันตกในช่วงนั้นกำลังเกิดความคิดในเรื่องเชื้อชาติขึ้นมา แบบคลั่งไคล้ในเชื้อชาติของตนเอง หรือเหยียดชนชาติอื่นๆ ในปลายยุคศตวรรษที่ 19 ซึ่งคนผิวขาวจะบอกว่า คนฉลาดวัดได้จากสีผิว ถ้าขาวมากๆ ก็ฉลาด รวมทั้งเรื่องที่ยายามต่อต้านยิว คิดกำจัดยิวออกจากยุโรป เพราะฉะนั้นจึงทำให้ความเข้าใจ "อริยะ" แบบเป็นเชื้อชาติ เป็นที่นิยมขึ้นมา

ปรากฏว่า สมัยรัชกาลที่ 4 เมืองไทยเราเริ่มมีการแลกเปลี่ยนกับตะวันตก แนวความคิดการศึกษา "อริยะ" ในเชิงเชื้อชาติก็มีอยู่ ที่นี้ถ้าดูในพระไตรปิฎกสมัยพุทธกาล ประเด็นในเรื่องเชื้อชาติไม่มีอยู่แล้ว อาจจะมีอยู่ว่า แต่เดิมชาวอารยัน หรือชาวอะไรก็ไม่รู้ ไม่มีใครยืนยันได้ อารยันอาจเป็นแค่ภาษาตระกูลหนึ่งก็ได้ ซึ่งใครพูดภาษานั้นก็ไม่รู้ว่าสีผิวเป็นอะไร หน้าตาเป็นอย่างไร แต่ในสมัยพุทธกาล "อริยะ" มีความหมายลงตัว แปลว่า ความดีงาม ความประเสริฐ ความเจริญ หรือการอบรมฝึกฝน ความหมายของอริยะเป็นลักษณะอย่างนั้นไปแล้ว อย่าง "อริยะ" ในเชิงเชื้อชาติ ไม่เคยปรากฏอยู่ หรือคำว่า "อริยชาติ" มีที่ใช้อยู่ที่หนึ่ง ตอนท่านองคุลิมาล เดินไปที่ร้านตลาด มีผู้หญิงตั้งครก เห็นท่านเดินมานึกว่าโจรร้าย ทั้งๆ ที่ท่านบวชเป็นพระภิกษุแล้ว หญิงผู้นั้นก็ตกใจจะคลอลอดก่อนกำหนด ท่านก็บอกว่า "น้องหญิง ตั้งแต่เราเข้าสู่อริยชาตินี้ เรายังไม่เคยทำร้ายสิ่งมีชีวิตใดเลย ขอน้องหญิงจงวางใจเถิด" ที่ท่านได้กล่าวคำว่า "อริยชาติ" นี้ ไม่ได้หมายถึงเชื้อชาติ แต่หมายถึงการเข้ามาบวช แล้วก็ป็นสำนวนว่า ได้เกิดในอริยชาตินี้แล้ว

ผมอยากเน้นในเบื้องต้นว่า เราต้องทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ในการใช้ "อริยวินัย" แต่เดิมเป็นอย่างไร ถ้าจะพูดเรื่องในสมัยพระพุทธกาล ไม่มีการใช้คำว่า "พระพุทธศาสนา" ท่านก็เรียกโดยส่วนใหญ่ว่า "ธรรมวินัย" คำว่าพุทธศาสนา เป็นคำที่นำมาใช้แปลคำว่า Buddhism อีกคำหนึ่งที่ใช้บ่อยมากคือคำว่า "อริยวินัย" พระสาวก พระอานนท์ พระสารีบุตร ก็ใช้คำว่า "อริยวินัย" คำว่า "อริยวินัย" นี้ ถ้ามองโดยรวมก็คือ ตัวแบบแผนของพระพุทธศาสนาเอง เวลาเราพูดถึงพระพุทธศาสนา จริงๆ ก็คือตัวอริยวินัย แต่เป็นตัวอริยวินัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาบางอย่าง สภาพบางอย่าง แนวคิดบางอย่าง หลักการของพระพุทธศาสนาต้องไปประยุกต์ใช้กับสภาพการณ์ สภาพปัญหาใดๆ แล้วจะเรียกการเข้าไปเกี่ยวพันว่า "อริยวินัย"

ผมจะยกตัวอย่างบางตัวอย่าง ว่ามีการพูดถึงอย่างไร ตัวอย่างที่หนึ่งคือ นิโครธปริพาชก เป็นนักบวชในสำนักอื่นและเป็นระดับอาจารย์ด้วย เมื่อพระพุทธเจ้าเข้าไปสู่เมืองที่นิโครธอยู่ ผู้คนก็เริ่มไปสนใจพระพุทธศาสนา ทายกทายิกา ก็เริ่มไปสนใจพระพุทธเจ้า นิโครธเลยกล่าวกับภคพติที่สนับสนุนตนว่า "เดี๋ยวจะไปตั้งคำถามกับพระพุทธเจ้าดู สักหนึ่งคำถาม คำถามนี้เด็ดมาก ถามมาเยอะแล้ว นิ่งทุกราย เดี่ยวคอยดูนะ พระพุทธเจ้าจะนิ่งเลย

พระพุทธเจ้าต้องตอบไม่ได้แน่...” แล้วก็พาคฤหบดีไปหาพระพุทธเจ้า ถามพระพุทธเจ้าว่า การหน่ยนบาปหรือความเบื้อหน่ยนในบาป จะใช้ตบะอย่างไร จึงจะทำให้เกิดความเบื้อหน่ยนที่บริบูรณ์ ความเบื้อหน่ยนที่บริบูรณ์มีอย่างไร และที่ไม่บริบูรณ์มีอย่างไร พระพุทธเจ้าก็ใช้วิธี dialogue แบบที่เราใช้เสวนากันอยู่ โดยท่านตรัสว่า แล้วเคยมีใครพูดเรื่องความเบื้อหน่ยนบาปบ้าง นิโครทก็บอกว่า สำนักเขาก็ตบะเรื่องความเบื้อหน่ยน พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อว่า แล้วสำนักท่านว่าอย่างไร นิโครทก็บอกว่า อย่างนั้นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าพยายามหยิบยกมาแล้วบอกว่า คำอธิบายอย่างนี้ยังไม่ครบนะ มีช่องโหว่อยู่นะ แล้วมีสำนักไหนอีก สำนักโน้นก็ว่าแบบนั้นๆ พระพุทธเจ้าก็บอกว่า แบบนี้ยังมีจุดอ่อนตรงนี้ แบบนี้ยังเข้ามาได้อยู่ไม่ใช่หรือ นิโครทเจี๊ยบ พูดง่าย ๆ ก็เหมือนกับการสนทนาโต้แย้ง (discussion) ไปเอา Approach ต่างๆ มาคุยกัน ที่นี้เราจะแสดงความเบื้อหน่ยนที่บริบูรณ์ให้ท่านฟัง พระพุทธเจ้าก็แสดงธรรมให้ฟังว่า โลกคืออะไร กามคุณทั้ง 5 เป็นอย่างไร การหน่ยนต่อกามคุณจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ไล่ไปที่ละเอียดๆ แล้วถามนิโครทว่า ใช่ไหม ถ้าเป็นอย่างนี้ มันต้องตามมาอย่างนี้ใช่ไหม เมื่อมีกามคุณ 5 มันเกิดจากอันนี้ใช่ไหม ถ้าอันนี้ได้ ยอมละอันนี้ได้ ใช่ไหม ก็ว่ากันไป นิโครทก็ต้องตอบว่าใช่ไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดพระพุทธเจ้าพูดว่า นี่แหละการหน่ยนบาปที่บริบูรณ์ นิโครทก็นิ่ง จนพระพุทธเจ้าต้องตรัสว่า นิโครทท่านพูดอะไรบ้างซิ นิโครทนั่งอยู่สักพักหนึ่งแล้วพูดว่า ข้าพเจ้ามาด้วยเหตุผลที่จะเป็นอย่างนี้ๆ เดียวนี้ข้าพเจ้าจนด้วยปัญญาแล้ว จึงเป็นฝ่ายนั่งเสียเอง ก็เลยขอโทษต่อพระพุทธเจ้าที่มีเจตนาเช่นนี้ พระพุทธเจ้าก็กล่าวสำนวนในเรื่องของอริยวินัยอยู่เป็นประจำ ความคิดชุดอธิบายเรื่องโลก เวลาอธิบายก็จะบอกว่าโลกตาม “อริยวินัย” นี้ หมายถึงอย่างนี้ๆ ที่สุดของโลกตามอริยวินัยจึงเป็นเช่นนี้ อันนี้ก็เป็ฉนแนวนหนึ่งที่จะใช้อธิบาย เพราะฉะนั้นเวลาที่มีการพูดถึง ฉนวน พรหม สมบัติ การยึดติด การสำรวม ก็จะใช้อย่างนี้ตลอด เมื่อพูดถึงสมาธิในอริยวินัยหมายถึงอย่างนี้ สมาธิในอริยวินัยปฏิบัติกันอย่างนี้ หรือการอยู่ร่วมกันโดยมีความเป็นธรรมในอริยวินัยเป็นอย่างไร ก็มีการอธิบาย นี่เป็นอีกแนวนหนึ่งที่ใช้ในพระไตรปิฎก ทำให้เราเห็นได้ว่า มีการใช้อริยวินัยอย่างกว้างขวาง

มีอีกเรื่องหนึ่งที่ได้กล่าวถึงในหนังสือ ก็คือถ้าจะกล่าวว่าคำว่า “อริยวินัย” มีการพูดถึงหรือว่าคนไทยหรือพุทธศาสนิกชนจะได้ยินมากที่สุดจากไหน ก็คือจากสังคาลสูตร หรือสังคาโลวาทสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทศ 6 ก็คือว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างบิดา-มารดา กับบุตร เราจะปฏิบัติต่อบิดา-มารดาอย่างไร ซึ่งเป็นทศเบื้องต้น ทศเบื้องต้นช้เป็นภรรยา แล้วเราจะปฏิบัติต่อกิตต่าง ๆ ตรงนั้นอย่างไร ตรงนี้ก็มียู่ในเรื่องทศ 6 ที่มาจากสังคาลสูตร ในเรื่องนี้จะมีการใช้คำว่า “อริยวินัย” ซึ่งมาจากว่า มีหนุ่มคนหนึ่งชื่อว่าสังคาลมานพ แยกออกมาทำพิธีทำผมให้เปียก ทำตัวให้ชุ่ม เอาน้ำชำระร่างกาย ซึ่งเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่ง แล้วก็ออกมาไหว้ทศทั้ง 6 นั้นก็คงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งในการไหว้เจ้า ช่วงนั้นเป็ฉนช่วงที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาต พบสังคาลมานพ ก็เลยทักทายแล้วถามว่า ท่านทำอะไรอยู่ สังคาลมานพก็ตอบว่า คุณพ่อสอนอยู่ให้ทำเป็นประจำ โดยท่านสั่งให้ไหว้ทศทั้ง 6 ทุกเช้า ก็เลยต้องทำ พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า การไหว้ทศ 6 หรือการบูชาทศ 6 ตาม “อริยวินัย” ไม่ได้เป็นอย่างนั้น สังคาลมานพจึงถามว่า แล้วเป็นอย่างไรนั่นก็คือที่มาของเทศนาในเรื่องทศ 6 ที่ตามมา ไปจนถึงเรื่องการคบมิตรว่า มิตรมีกี่ประเภท เรื่องอบายมุข และมาถึงความสัมพันธ์ของบุคคลต่างๆ ก็เป็น “อริยวินัย” เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ท่านเอาคำว่า “ทศ 6” ซึ่งมีอยู่แต่เดิม มาบัญญัติใหม่ ติความใหม่ โดยเอาหลักการของพุทธศาสนาเข้าไปจับหรือเข้าไปเกี่ยวข้อง และวิธีการแบบนี้ก็มีอยู่มากมายในพุทธศาสนา ว่าเมื่อมีแบบเรียกปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเอาพุทธศาสนาไปจับก็จะบอกว่า “อริยวินัย” เป็นอย่างไร

ทศ 6 ก็เป็ฉนตัวอย่างที่สำคัญและมีประโยชน์มาก และเรื่องทศ 6 ก็เป็ฉนตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเลยว่า เรื่องอริยวินัยมีความสำคัญอย่างไร เพราะว่าประเด็นเรื่องทศ 6 เป็นการบัญญัติแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ ที่เราจะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์แบบหนึ่งบนความเชื่อแบบหนึ่ง ถ้าจะ

ถามว่า ในปัจจุบันถ้าเราสอนเรื่องทศ 6 ถามว่ารูปแบบความสัมพันธ์เป็นเหมือนเดิมหรือเปล่า ที่จะให้บัญญัติหรือปฏิบัติในแบบทศ 6 เป็นไปได้ไหม ก็อาจจะมีคำถามนี้ขึ้นมาได้ ทศ 6 เดียวนี้ไม่ทราบว่ามันมีทศอยู่ 6 ทศหรือเปล่า คนๆ หนึ่งอาจจะมีทศที่เกี่ยวข้องด้วยมากมายมหาศาล บางทีก็บอกไม่ได้ว่า เราอยู่ในระบบความสัมพันธ์แบบไหน แบบแผนหรือวินัยเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปหรือประเด็นหลักๆ เปลี่ยนไป มันจะต้องมีปัญหา ถ้าเราพูดถึงความสัมพันธ์แบบเดิม สอนเท่าไรก็ไม่รู้จักปฏิบัติ แล้วจะปฏิบัติได้อย่างไร ในเมื่อความสัมพันธ์มันไม่เป็นแบบเดิม คำว่า "อริยวินัย" ที่ใช้กันสมัยก่อนก็คือการจะนำเอาแบบแผนของพุทธศาสนาไปใช้กับสภาพการณ์หรือปัญหาที่เกิดขึ้นหรือระบบที่เกิดขึ้นขณะนั้น หรือการให้ความหมายที่สอดคล้องกับพุทธศาสนา โดยไม่จำเป็นว่า หลักการหรือแนวคิดนั้นจะต้องเป็นเรื่องใหม่ อันที่จริงก็มีอยู่แล้วเพียงแต่มาบัญญัติใหม่

ยกตัวอย่างเช่น แนวความคิดของผู้ปกครองที่ดีเป็นอย่างไร เรื่องของทศพิธราชธรรม ตรงนี้ก็คำถามและตอบกันมาตั้งแต่สมัยโบราณอยู่แล้ว เพียงแต่พุทธศาสนาไปตอบให้เห็นว่า องค์ประกอบของพระราชชาติควรจะเป็นอย่างไร แล้วทำไมถึงต้องทำอย่างนั้น คุณสมบัติต่างๆ ตรงนั้นมีความจำเป็นต่อพระมหากษัตริย์อย่างไร อันนี้พุทธศาสนาก็บัญญัติขึ้นมาเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระมหากษัตริย์ แต่ที่นี้ในสมัยพุทธกาลยังมีรัฐบางรัฐ ที่ไม่มีราชาเป็นใหญ่องค์เดียว จะเป็นลักษณะของกลุ่มเจ้ามาประชุมกันในลักษณะแบบนั้น พระพุทธเจ้าก็บัญญัติ "อริยวินัย" อีกชุดหนึ่งให้สอดคล้องกับแบบแผนการปฏิบัติของพวกเขา คือรูปแบบนั้นพระพุทธเจ้าจะไปบัญญัติเรื่องธรรมราชาให้ ก็ไม่ตรง ท่านก็เลยบัญญัติ "อปริหานิยธรรม" คือธรรมอันนำไปสู่ความไม่แตกแยก ว่าเป็นอย่างไร และนำมาใช้อย่างไรได้กับแคว้นในแบบนั้น นี่ก็มีพลวัต มีหลักการบางอย่างในทางพุทธเป็นแกนกลางอยู่ โดยการที่จะนำไปใช้ในสภาพการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นตรงนั้น ก็เป็นส่วนสำคัญของอริยวินัย เพราะฉะนั้นถ้าจะมองในแง่หนึ่งโดยใช้ภาษาปัจจุบัน คิดว่าเราอาจจะเรียกได้ว่า "อริยวินัย" คือพุทธศาสนาในแง่ของวัฒนธรรม ว่าตัวหลักการของพระพุทธศาสนา เมื่อออกมาเป็นวิถีปฏิบัติออกมาเป็นสิ่งที่ต้องจัดการกับชีวิตของบุคคล ชีวิตของชุมชน แล้วจะออกมาในลักษณะไหน จึงถือเป็นเรื่องของวัฒนธรรม ซึ่งการมองพุทธศาสนาในเรื่องที่เป็นวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ มีความสำคัญ อย่างเช่นท่านพระธรรมปิฎกชี้ให้เห็นความสำคัญของวินัยว่า ถ้าเราให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเพียงแค่บางด้านบางเรื่อง เราก็ติดแนวของตะวันตก เวลาฝรั่งเอ่ยถึงพุทธศาสนา เขาก็นึกถึงอย่างเดียวคือสมาธิ (Meditation) ไม่นึกถึงเรื่องอื่น เพราะฉะนั้นถ้าเขาต้องการเข้าหาพุทธศาสนา เขาต้องการเข้ามาเพื่อปฏิบัติสมาธิ เพื่อที่จะคลายเครียด เขาเห็นว่าพุทธศาสนาเป็นเพียงเทคนิคอย่างหนึ่งในการที่จะทำให้อารมณ์ดี แจ่มใส หรือถ้าจะเข้าใจมากกว่านั้นก็เป็นเทคนิคที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นหรือการเข้าถึงสัจจะ ความจริงอะไรบางอย่าง สำหรับเขามันจำกัติดอยู่แค่นั้น สำหรับเขาจะเอาพุทธศาสนาไปใช้เป็นวัฒนธรรมตอนนี้ยังไม่ได้ แต่ว่ามันก็มีกระบวนการอยู่ ยกตัวอย่างเช่นจะไปทำบุญตักบาตร ก็ไม่รู้จักไปทำที่ไหน นั่นคือในตะวันตก

ที่นี้ในเมืองไทย แนวโน้มที่กำลังจะเป็นแบบนี้ ถ้าเรามองพุทธศาสนาในมิติเดียวอย่างนั้น มันจะก่อให้เกิดผลเสียได้ นั่นก็เป็นเรื่องหนึ่งที่พุทธศาสนาหรืออริยวินัยเราจะต้องเชื่อมโยงตรงนี้ให้ชัดเจน ดังนั้นแม้กระทั่งในโลกตะวันตกก็ยังมีชาวพุทธฝรั่งหลายคนที่ยพยายามคิดค้นวัฒนธรรมแบบพุทธขึ้นมาให้ได้ ซึ่งเขาเรียกกันว่า "วัฒนธรรมแห่งการตื่นรู้" ก็คือวัฒนธรรมพุทธ ตรงนี้ก็คือประเด็นหลักๆ เราจะทำอย่างไรให้มีแบบแผนการตื่นรู้ในสังคมปัจจุบัน เกิดวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ในเรื่องนี้มีประเด็นหนึ่งที่สำคัญก็คือ ในเมื่ออริยวินัยจะต้องปฏิบัติตามสภาพปัญหาแล้ว เราก็จำเป็นที่จะต้องมีเกณฑ์บางอย่างที่ตั้งไว้ เพื่อที่เราจะรู้ได้ว่า ตรงนี้อริยวินัยอะไรจะเป็นหลักสำคัญ เพราะว่าถ้าอะไรก็ได้ จะทำอะไรก็ได้ จะปรับอะไรก็ได้ จะคิดอะไรขึ้นมาก็ได้ แล้วก็ป็นอริยวินัยหมด ก็คงไม่ได้ มันก็จะต้องมีเกณฑ์มีหลักการอะไรบางอย่าง

เรื่องนี้มีแนวคิดหนึ่งที่สำคัญจะมาช่วยเราประกอบในการคิดพิจารณาเรื่องอริยวินัย เรื่องนี้ก็เป็นเรื่องที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกได้นำเสนอไว้ในหนังสือพุทธธรรม ท่านเรียกแนวคิดหรือแนวปฏิบัตินี้ว่า “อารยวุฒิ หรือ อริยวุฒิ” ถ้าจะแปลตรงตัวก็คือ ความก้าวหน้าหรือเป็นการบรรลุหรือสูงก้อมในสิ่งที่เป็นความดีงาม ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของอริยวุฒิมี 5 ส่วนด้วยกัน คือ (1) Conviction (2) Morality (3) Learning (4) Generality และ (5) Wisdom ซึ่งภาษาไทยก็คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ถ้าประการนี้ท่านบอกว่า เป็นเกณฑ์ที่สำคัญที่จะพูดถึงอริยวินัย และถ้าประการนี้เป็นตัวที่จะบ่งบอกถึงอริยวุฒิ หรือเกณฑ์ในการจะบอกว่าแบบแผนใดจะนำไปสู่อริยวุฒิ

เวลาที่เรารู้ถึง 5 เรื่องนี้เรารู้ถึงอะไร เรื่องศรัทธาก็คือว่า เราไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปเชื่ออะไรเด็ดขาด ไม่มีความจำเป็นเลย พระพุทธเจ้าบอกว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะตกทอดได้กล่าวไว้เช่นนั้น ต้องพิจารณาด้วยตัวเองแล้วก็เข้าใจประจักษ์เห็นด้วยตัวเองแล้วจึงเชื่อ ในพุทธศาสนา “ศรัทธา” ไม่ใช่การไปฝากความเชื่อไว้กับใคร แต่ศรัทธาในแง่ของพุทธศาสนาหมายถึงว่า เราพอจะมีความมั่นใจในแนวทางแบบไหน คือเรามั่นใจในแง่ของสมมติฐานในระดับหนึ่ง แต่แน่นอนว่าตราบดีที่ยังไม่บรรลุแจ้ง เรายังต้องอาศัยตัวนี้อยู่อีกคือ ศรัทธา แต่ศรัทธาตัวนี้ไม่ได้เป็นการเชื่ออย่างมง่าย แต่เป็นการที่เราคิดใคร่ครวญหรือมีประสบการณ์มาระดับหนึ่งแล้วเราก็พิจารณาด้วยเหตุผลว่า มันน่าจะเป็นแนวทางแบบนี้ต่อไปได้

ในเรื่องของศีล ก็เหมือนกับคำว่า “วินัย” พอพูดถึงก็จะนึกถึงข้อบัญญัติต่างๆ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นศีลนั้นเป็นการศึกษา รับผิดชอบเรียกว่า “สิกขาบท” ไม่เหมือนกับข้อห้ามในศาสนา เพราะฉะนั้น “ศีล” ก็คือแนวการปฏิบัติอะไรก็ตาม ที่ก่อให้เกิดให้เราได้มีศึกษามากขึ้น ในขณะเดียวกัน “ศีล” ยังเป็นเรื่องของการที่เป็นระบบความสัมพันธ์ตามหลักมานุษยวิทยา เป็นระบบความเชื่อทั้งของคนหนึ่งคน ของชุมชน ชุมชนนั้นมีอะไรเป็นระบบความเชื่ออยู่ ตัวศีลก็เป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมว่าสัมพันธ์กันอย่างไร แล้วบัญญัติเรื่องศีล ก็คือการที่จะทำให้ชุมชน อย่างน้อยที่สุดอยู่กันได้โดยไม่เบียดเบียนกัน และรักษากติกาบางอย่างเอาไว้ได้ ในบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไป การละเมิดศีลมันซับซ้อนยิ่งขึ้น ระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นปกติเกิดขึ้นได้ ศีลข้ออาภะ ในยุคอินเทอร์เน็ตเป็นไปได้ง่าย ตรงนี้เป็นเรื่องของศีล

เรื่องของสุตะ จริงๆ ก็คือว่า ในสมัยก่อนหนังสือก็มีน้อย แต่ว่าในสมัยก่อน “สุตะ” สามารถเรียนได้ทางอื่นเช่นจากกำแพง เรียนจากจิตรกรรมฝาผนัง ตรงนี้เป็นลักษณะการเรียนรู้สมัยก่อน เรียนรู้จากการท่องบ่น เรียนรู้จากดนตรี เรียนรู้จากพระ อริย เจริญ อะไรต่ออะไรก็เรียนรู้ได้ แต่ “สุตะ” สมัยนี้ของเรามันไปกันใหญ่เยอะเยอะไปหมด หนังสือมากมายมหาศาล สื่อต่างๆ มากมายนำข้อมูลมาสู่เรา การติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งสุตะ ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่สำคัญในทางพุทธ คือจะอย่างไรให้คนได้เรียนรู้ ได้ยิน ในสิ่งที่ประเทืองปัญญา จะอย่างไรให้คนเท่าทันในสิ่งที่ตัวเองได้ยิน สิ่งที่เราเองสื่อสารให้ได้มากที่สุด ตรงนี้เป็นเรื่องของสุตะ ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันเปลี่ยนไปจากเดิมมาก แต่เดิมอริยวินัยแบบเดิมก็เข้าไปในหลายรูปแบบ วัฒนธรรมกรีกเข้ามา พุทธศาสนาก็เกิดเป็นรูปปั้น ธรรมจักร พระพุทธรูป ตรงนี้เป็นอุปมาในการใช้ศิลปะเพื่อที่จะสื่ออะไรหลายๆ อย่าง ต่อมาก็เป็นภาพจิตรกรรม การบันทึกลงในใบลาน เมืองจีนมีการนำไปใช้ในการออกกำลังกาย ทำร่ำมวยจีนไปจนถึงการเล่นดนตรีอะไรต่างๆ ด้วย

ต่อมาเรื่องของจาคะ จริงๆ แปลว่าการให้ การให้ให้ได้เยอะเยอะ การให้ที่สำคัญคือการให้โอกาสในการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน ตรงนี้หมายถึงเรื่องทางเศรษฐกิจ คืออย่างไรที่จะให้เรา มีระบบเศรษฐกิจที่ดี

ทำให้คนสามารถมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้ นอกจากเรื่องการให้โอกาสทางอาชีพ ยังต้องให้โอกาสในการที่เขาจะใช้ชีวิตในแบบของเขา ตรงนี้ก็จำเป็น ตรงที่ที่เขาไม่ได้ก่อเรื่องวุ่นวาย เขาจะนับถืออะไร อย่างไร เขาดำรงชีวิตได้ แม้กระทั่งความคิดเห็นต่างกันก็เป็นการให้โอกาสที่จะอยู่ร่วมกันได้ เพราะศาสนาเน้นเรื่องขันติธรรม ขันติธรรมก็เป็นจาคะในรูปแบบหนึ่ง คือเราเปิดโอกาสให้คนอื่นได้ดำรงชีวิต ให้เขาได้ใช้แบบแผนของเขาด้วย

สุดท้ายคือปัญญา เป็นคำที่กว้างมาก ใช้ได้กับหลายสถานการณ์ หลายรูปแบบ ที่สำคัญในเวลานี้ที่ผมคิดว่าเราเอากันเรื่องสั้นๆ อย่างนี้ก่อน ก็คือปัญญาที่สามารถจะมองเห็นประโยชน์ ว่าอะไรคือประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ พุทธศาสนาจะเน้นในเรื่องนี้อยู่มาก ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์อนาคต ประโยชน์สูงสุด ปัญญาที่แลเห็นได้ว่า เรื่องนี้เป็นประโยชน์และเป็นประโยชน์อย่างไร อันนี้จะเป็นประโยชน์ระยะสั้นหรือไม่มีประโยชน์เลย หรือว่าอันนี้จะเป็นประโยชน์ระยะยาว ทั้งๆ ที่อาจจะไม่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน หรืออันนี้ก่อประโยชน์ระยะสั้น แต่จะเป็นโทษระยะยาว หรือเป็นโทษ กับปัญญาสูงสุดหรือในระดับสูงสุด ปัญญาสามารถทำความเข้าใจและแยกแยะได้ ถือเป็นประโยชน์สูงสุด ตรงนี้สำคัญเพราะเราอยู่ในโลกที่ประเด็นนี้ถูกทิ้งไปหมดแล้ว โลกทุกวันนี้ถ้าใหม่กว่า แปลว่าดีกว่า เร็วกว่าดีกว่า ใหญ่กว่าดีกว่า มากกว่าดีกว่า เกณฑ์นี้มันอยู่ที่ว่ามีอะไรใหม่กว่า พอเร็วขึ้นอีก เราก็ต้องตามให้ได้ ได้แค่นี้ถ้าได้มากขึ้นไปอีก ก็แปลว่าดีกว่า ผลผลิตขนาดนี้ไม่พอ ผลผลิตได้เร็วขนาดนี้ไม่พอ ซึ่งให้เห็นว่า เมื่อใดก็ตามถ้าเกณฑ์เหล่านี้เข้ามาแทนหมด คำว่า “ประโยชน์” มันหายไปหมดเลย เร็วกว่า ใหม่กว่า สะดวกกว่า สมายกว่า อะไรก็ตามที่มาในรูปแบบนี้ก็จะเข้ามาแทนที่ ดังนั้นอันนี้ก็จะเป็นตัวที่จะบ่งบอกว่าทิศทางไหนจะเป็นตัวนำไปสู่อริยวินัย

ช่วงที่ผ่านมาพูดถึงอริยวินัย อริยวุฒิ ว่าต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์และสภาพปัญหา ตอนนี้จะมาดูตัวสภาพการณ์และปัญหาจริงๆ ว่าปัจจุบันเราอยู่ในสมัยของอะไร หลายคนบอกว่าเราเข้าสู่ยุค Information ยุคโลกาภิวัตน์ ยุคข่าวสารข้อมูล บางคนบอกว่าเป็นยุคหลังสมัยใหม่ (Post-Modern) แต่ผมคิดว่า เราไม่ได้เข้าไปสู่อะไรใหม่ๆ มากมาย สิ่งที่เราอยู่ก็คือยุคของความสุดโต่งแบบหนึ่ง ก็คือความหลงใหลในสภาวะสมัยใหม่ หลงใหลใน modernity หรือสิ่งที่เรียกว่าเป็นความสมัยใหม่ เรามักจะนึกถึงความทันสมัยในลักษณะของกาลเวลา อันใหม่กว่า มันเจริญกว่า แต่ที่จริงถ้าเราไม่มองอะไรแบบนั้น เรามองภาวะสมัยใหม่ว่ามันไม่ได้ใหม่ มันเป็นแบบแผนรูปแบบหนึ่ง มันเหมือนกับอารยธรรมอื่น อารยธรรมอินเดีย อารยธรรมขอม หรือแบบแผนปฏิบัติต่างๆ ภาวะใหม่หรือที่เรียกว่าความทันสมัยใหม่ก็เป็นแบบแผนอีกแบบหนึ่ง แต่เวลานี้มันขยายต่อรวดเร็ว ปรับตัวไม่ได้เลย และดูเหมือนว่ามนุษย์ในโลกนี้ รวมทั้งคนในสังคมนี้จะเข้าไปตามกระแสที่เรียกว่าทันสมัย ยกตัวอย่างใหม่กว่า ดีกว่า สะดวกกว่า มากกว่า ไปอย่างนี้หมดแล้ว นอกจากจะไปทางนี้หมดแล้ว ยังเชื่อกันว่า ไม่ไปก็ไม่ได้ ต้องไป คือนอกเหนือไปจากความรู้สึกมั่นใจในภาวะสมัยใหม่ ก็เชื่อว่าไม่ไปตามนั้นไม่ได้ ต้องไป ยกตัวอย่างนางมาร์กาเรต แททเชอร์ สมัยหนึ่งท่านเป็นนายกรัฐมนตรี อังกฤษ ก็บอกว่าการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ ให้เน้นเอกชน การยกเลิกสวัสดิการทั้งหลายต้องกระทำ เพราะเป็นเรื่องของภาวะที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่มีทางเลือกอื่น นักเศรษฐศาสตร์หลายสำนักด้วยกัน เขาบอกว่ามันไม่มีทางเลือกอื่น มันต้องเป็นทุนนิยมแล้ว มันต้องเป็นทุนนิยมแบบที่เขาเน้น เลือกอย่างอื่นก็ไม่ได้ และในที่สุดคล้ายๆ ว่าโลกนี้มันไม่มีทางเลือกอื่นจากสิ่งที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นภาวะสมัยใหม่และจะต้องตามกันไปถึงที่สุด โทษภัยต่างๆ ของมันนั่นก็เป็นเรื่องที่ช่วยอะไรไม่ได้ เราก็ต้องยอมรับกันไป แต่ที่นี้ก็ต้องมาดูว่า แล้วภาวะที่เผชิญอยู่ในแง่ของอารยะ ต้องเกี่ยวข้องเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง ซึ่งในเรื่องนี้ผมก็ได้ลองประมวลมาดู ก็ไม่จำเป็นว่ามีเท่านั้น ภาวะสมัยใหม่นี้มีองค์ประกอบที่สำคัญอะไรบ้าง และองค์ประกอบเหล่านี้มีลักษณะหลักๆ อย่างไร แล้วเราจะเข้าไปเกี่ยวข้องได้อย่างไรในเชิงอริยวินัย องค์ประกอบที่คิดว่ามีความสำคัญ เริ่มต้นด้วยประการแรกคือ

1. วิทยาศาสตร์ คืออะไร ความรู้แบบใหม่ที่เรียกว่าความรู้วิทยาศาสตร์ ปรากฏว่าเมื่อเร็วๆ นี้มีการประชุมบัณฑิตยสภาของอเมริกัน ซึ่งเชิญนักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกทุกสาขามาประชุมกันเพื่อหาคำจำกัดความของคำว่า "วิทยาศาสตร์" ได้ข้อสรุปออกมาว่า คำจำกัดความ หนา 300 หน้า โดยที่ใน 300 หน้า นั้น จะมีออกมาว่า มีข้อแม้แบบนั้นแบบนี้ แต่ยังคงตกลงกันไม่ได้ เรื่องมันยาวก็เลยตั้งคณะขึ้นมาเพื่อที่จะย่อมันลงมาให้ได้ ให้เหลือประมาณ 30 หน้า ที่จริงแล้ว ไม่มีการสรุปได้ว่าอะไรคือวิทยาศาสตร์ สำหรับนักวิทยาศาสตร์ต่างๆ แล้ว แม้แต่ให้ตั้งสมมติฐาน มีการทดลอง พอไปศึกษากระบวนการทางวิทยาศาสตร์หลายเรื่องด้วยกัน การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ที่สำคัญหลายเรื่องก็แทบกฎการทดลอง แหกระเบียบวิธี เพราะหากถือตามระเบียบวิธีแล้ว ไม่มีทางแก้ปัญหาได้ เพราะบางทีระเบียบวิธีนั้นได้แยกข้อจำกัดให้ไม่สามารถตั้งโจทย์ใหม่ๆ ได้ บางทีเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์เองเป็นข้อจำกัด ก็ทำให้ความพยายามไปติดกับเครื่องมือที่ใช้กัน เรื่องนี้มีตัวอย่างอยู่มากมายทีเดียว การที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า break through เป็นการก้าวข้ามพ้นเรื่องที่สำคัญๆ ของวิทยาศาสตร์ทุกครั้ง มาจากการแหกกฎระเบียบวิธีวิจัย นับตั้งแต่ ชาร์ล ดาวิน ไอน์สไตน์ นี่ยิ่งแล้วใหญ่ ไม่เคยทดลองเลย และช่วงการทดลองที่คนยืนทดลองได้ คือแสดงวิทยาศาสตร์มีหลายๆ อย่างหลายๆ ส่วนที่ไม่สามารถทดลองได้ แต่ก็แน่นอนว่า บางทีเราอาจจะยึดได้ว่า ทางอย่างนี้เป็นสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นวิทยาศาสตร์ และสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นวิทยาศาสตร์นั้นมันมีหลายอย่างเช่น เมื่อว่าการทดลองแล้วนำไปสู่ข้อสรุปภายหลัง อีกอย่างหนึ่งที่นักวิทยาศาสตร์เชื่อและเน้นเรื่องของวิทยาศาสตร์และเน้นความเชื่อด้วย คือทุกอย่างต้องพิสูจน์ได้ผ่านอายตนะทั้ง 5 ของปุถุชน ก็คือว่าอะไรก็ตามเห็นอายตนะไม่ได้ ก็คือว่าไม่ได้พิสูจน์ ซึ่งก็ไม่จริงเสมอไป มีหลายอย่างของวิทยาศาสตร์ที่ไม่ได้พิสูจน์ด้วยการทดลองที่เห็นด้วยอายตนะทั้ง 5 แต่ว่าเชื่อกันอย่างนั้น แล้วอะไรที่พิสูจน์ไม่ได้ด้วยอายตนะทั้ง 5 ก็ไม่รับเพราะฉะนั้นจะบอกว่าคนเข้ามานแล้วไปสัมผัสผิวดวงจันทร์ได้ ก็ไม่ยอมรับ

แต่อย่างน้อยที่สุด ที่เชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ในบางส่วนหนึ่ง เราจะเห็นได้จาก ถ้าเรายอมรับสิ่งที่วิทยาศาสตร์ยอมรับหมดแล้ว หลายเรื่องของพุทธศาสนาจะมีปัญหาแน่นอน เพราะพุทธศาสนาโดยพื้นฐานแล้วไม่ได้จำกัดอยู่แค่อายตนะ เป็นเพียงแค่อะไรบางอย่างที่เกิดขึ้น เพราะเราบังเอิญมาได้อายตนะชุดนี้เท่านั้นเอง แล้วมันก่อให้เกิดสุข ทุกข์ ก่อให้เกิดยึดติดต่างๆ นานา ซึ่งถ้าไปยึดติดกับมัน ก็ไม่มีทางที่เข้าใจความเป็นจริงที่ต้องแท้ เพราะฉะนั้นมองในแง่หนึ่งพุทธศาสนาได้เน้นวิทยาศาสตร์อย่างยิ่ง... ในขณะที่วิทยาศาสตร์พยายามบอกว่า ทุกอย่างถ้ามันไม่มีการสรุปลงเป็นข้อที่พิสูจน์ด้วยอายตนะได้ สิ่งนั้นยังไม่ถือว่าเป็นจริงในทางวิทยาศาสตร์ แล้วคนที่เชื่อแบบนั้นและเชื่ออย่างรุนแรง มีลักษณะแบบที่เรียกว่า "วิทยาศาสตร์นิยม" จะเป็นความเชื่อแบบหนึ่งศรัทธาแบบหนึ่ง พวกวิทยาศาสตร์นิยม มีบางคนเชื่อเลยว่าสิ่งที่มนุษย์จะรู้ได้ มีเพียงแค่วิทยาศาสตร์ที่จะทำให้มนุษย์รู้ได้ และอะไรที่มนุษย์รู้ไม่ได้ด้วยวิทยาศาสตร์ แปลว่าสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ ต้องเข้าใจว่าความเชื่อแบบนี้มีอยู่ วิทยาศาสตร์คืออะไรนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกันได้ แต่ความเชื่อแบบนี้เป็นความเชื่อที่มีอยู่กระจายมากด้วย เพราะฉะนั้นเวลาที่วิทยาศาสตร์ หรือความเชื่อที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์นิยมไปถึงที่ไหน อย่างอื่นจะมีปัญหาหมด ความสามารถในการที่จะรู้หรือเชื่อด้วยแนวอื่นจะถูกตั้งคำถามและถูกปฏิเสธไป เพราะฉะนั้นชุมชนต่างๆ ที่เคยมีความรู้ความเชื่อบนพื้นฐานของอะไรก็ตาม เมื่อถูกความเชื่อแบบวิทยาศาสตร์แบบนี้เข้ามา ก็จะเกิดปัญหา คนส่วนใหญ่ที่ผ่านระบบการศึกษาที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็มีความเชื่อในแบบนั้น ก็จะนำไปสู่การปฏิเสธหลายๆ อย่างตามมา

2. เทคโนโลยี ซึ่งหลายคนคิดว่ามันคือวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ภาวะสมัยใหม่มีเรื่องของเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องแน่นอน แต่ที่สำคัญก็คือเทคโนโลยีไม่ใช่เครื่องจักรกล ไม่ใช่ตัวเครื่องมือต่างๆ สิ่งสำคัญของเทคโนโลยีคือวิถีคิด คือระบบความคิดชุดหนึ่ง ถ้าปราศจากระบบความคิดชุดนี้

แล้ว เทคโนโลยีก็อาจจะไม่แน่นอนอย่างที่เป็นอย่างนี้ หรืออาจจะมีความใหม่เกิดขึ้นได้ เทคโนโลยีที่เรียกว่าเทคโนโลยีอุตสาหกรรมนี้ ขึ้นอยู่กับระบบวิธีคิดอยู่ 2 อย่าง คือ

- (1) คิดว่าจะทำอะไร จะเอาทรัพยากรมาใช้ให้ได้มากที่สุด ให้เกิดประสิทธิภาพ ให้เกิดผลลัพธ์มากที่สุด
- (2) ในการที่จะใช้ทรัพยากรเหล่านั้น จะเน้นที่การรวมศูนย์การผลิต และใช้พลังงานมหาศาล เทคโนโลยีมีหลายแบบ แต่สำหรับเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ที่ขาดไม่ได้ก็คือระบบรวมศูนย์ของพลังงาน นี่คือพื้นฐานที่สำคัญที่สุด นับตั้งแต่เรื่อง ชีเอนจิน ถ่านหิน น้ำมัน นิวเคลียสในปัจจุบัน และจะเห็นได้ว่านำมาสู่ปัญหาของสังคมปัจจุบัน ก็คือปัญหาเรื่องขาดแคลนพลังงาน เพราะว่าเทคโนโลยีอุตสาหกรรมทั้งหมดจะต้องพึ่งการรวมศูนย์ มนุษย์พึ่งมาใช้พลังงานรวมศูนย์โดยใช้เทคโนโลยีอุตสาหกรรมไม่ถึง 150 ปี และที่มีการแพร่กระจายของระบบไปทั่วโลกอย่างเต็มที่ไม่ถึง 20 ปีที่ผ่านมาเอง สังคมไทยเราเอง ระบบการใช้พลังงานรวมศูนย์ ทั้ง 20 ปีที่ผ่านมา ถ้าลากเส้นวิวัฒนาการมนุษย์ จากจุดเล็กๆ จะต้องเอาแว่นขยายส่องดู ทำให้เห็นว่าการใช้พลังงานรวมศูนย์นั้นคิดเดียวเท่านั้นเอง แต่วิวัฒนาการเดียวนี้จะทำให้มนุษย์สูญพันธุ์จากโลกได้ด้วยการใช้พลังงานอย่างมหาศาล เพราะฉะนั้น เรื่องของการที่จะมีอริยวิทย์ขึ้นมา จะต้องเกี่ยวข้องกับสภาพการณ์และปัญหาตรงนี้ จะจัดการกับเรื่องเทคโนโลยีอุตสาหกรรมได้อย่างไร เราจะมี ความเชื่อกับมันแค่ไหน เราจะมีแบบแผนในการใช้ได้หรือไม่ ถ้าได้จะเป็นอย่างไร หรือเราจะสามารถมีจากระบบการให้การแบ่งปันในเรื่องนี้กันอย่างไร เราจะมีปัญญามองเห็นประโยชน์ของเทคโนโลยีอุตสาหกรรม และการใช้พลังงานลักษณะต่างๆ ได้อย่างไร

3. ระบบทุนนิยม พุทธศาสนาสอนเรื่องชีวิตที่เรียบง่าย ชีวิตที่สันโดษ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธโภคทรัพย์ ขึ้นอยู่กับว่าหาโภคทรัพย์มาด้วยวิธีไหน เอามาใช้อย่างไร เป็นประโยชน์หรือเปล่า แต่ว่าก็ให้มีสันโดษถึงที่สุด แล้วก็ยกย่องว่าถ้ามีโภคทรัพย์ก็ใช้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและใช้ไปในทางที่เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด ขณะที่ระบบที่เราอยู่ในคือระบบทุนนิยม เป็นระบบที่ไปคนละทิศ สิ่งที่สำคัญของระบบทุนนิยมคืออะไร มี 3 ขั้นตอน

1) ทุนนิยมทำงานได้ เพราะว่าสิ่งที่มีคุณค่าทั้งปวงจะถูกตีความให้กลายเป็นคุณค่าในรูปของเงินทองหมด อะไรที่เคยมีคุณค่า จะถูกแปลให้มีคุณค่าเป็นตัวเลขของเงินหมด อันนี้เป็นอย่างแรก คือการทำงานของระบบทุนนิยมจะต้องเกิดขึ้น และเราก็เห็นกระบวนการนี้ตลอดมา คุณค่าทั้งหลายทั้งปวง แม้แต่วัฒนธรรมก็ต้องถูกแปลออกมาว่ามันจะสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวสักเท่าไร ทุกอย่าง เพราะฉะนั้นอย่างเมืองจีน เลยไม่ให้มีการประกันภัย ประกันชีวิต หรือพวกไคเร็กซ์เซลล์เข้าไปขาย เพราะว่าระบบประกันชีวิต เป็นการเอาความสัมพันธ์ทางสังคมมาใช้ประโยชน์ซื้อขายกัน เพราะเป็นญาติกัน เป็นเพื่อนกัน เกรงใจกัน เห็นอกเห็นใจกันแค่นี้ คือระบบทุนนิยมเอาระบบความสัมพันธ์มาตีค่าเป็นการค้า เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด

2) เมื่อแปลคุณค่าเป็นการเงินแล้ว ความสัมพันธ์ทั้งหลายก็ต้องเปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ในระบบตลาดให้หมด ทุกอย่างจะต้องเป็นความสัมพันธ์ในระบบตลาด ก็จะต้องกลไกตลาดเสรี ต้องซื้อขายกันในตลาด อะไรที่ไม่อยู่ในระบบตลาดก็หมดความสำคัญลงไป รูปแบบของความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่ใช่ตลาดก็จะถูกแปลให้เป็นตลาดได้ ดังนั้นการทำงานด้วยกันก็ดี หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ฉันท์ครูกับศิษย์ เดียวนี้ในมหาวิทยาลัย ความสัมพันธ์ทางการสอนระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน มันกลายเป็นระบบตลาดทางการไป กลายเป็นการแข่งขันทางการไป เรียนหนังสือ เมื่อจบออกไปก็เข้าสู่ตลาดแรงงาน ไม่ได้เรียนไปเพื่อความรู้ ความรู้ถูกแปลงให้เป็นตัวเงินว่าจบไปได้เท่าไร จบไปแล้วก็ตีความว่าเป็นความสำคัญของการประกอบอาชีพการงานในระบบ

3) พอทุกอย่างเปลี่ยนไปเป็นเงินตราเข้าสู่ระบบตลาดหมด ตัวทุนเองก็เป็นเจ้ามือใหญ่กินค่าตั้งรวบหมดเลยระบบทุนนิยมก็รวบหมดทุกอย่างเข้าสู่ทุน เมื่อแปลงทุกอย่างอยู่ในระบบตลาดแล้ว ผลที่ออกมาจะเป็นในรูปแบบของกำไรในรูปของส่วนเกินอะไรบางอย่างก็จะเข้าไปสู่ตัวทุนนั้น ทำให้ทุนนั้นขยายเติบโตขึ้น แล้วเมื่อทุนมันโตขึ้น มันก็จะไปหาอย่างเดียวกันที่อื่นต่อไป ไม่ยอมหยุด พอทุนโตไม่พอ ก็ขยายเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ให้เป็นคุณค่าทางเงินตราขยายออกไปสู่ตลาด แล้วก็กระจายออกไปเรื่อยๆ ใช้ทุนใหญ่ขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ก็จะดำเนินต่อไป สิ่งเหล่านี้กำลังดำเนินไปอย่างน่าเป็นห่วง เวลาในโลกแทบทุกอย่างถูกแปลงให้เป็นระบบเงินตราหมด ยกตัวอย่างธรรมชาติทำบุญตีค่าเป็นเงินจะต้องเท่านี้บาท แล้วจะได้อันนั้นตอบแทน เอาเงินมาเป็นตัวตีค่าหมด อันนั้นเป็นผลที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คนที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนายังมีอีกมากมาย เขามีการคำนวณกันว่า มีมหาเศรษฐีของโลก 400 คน มีความร่ำรวยมากเท่ากับฐานะของคน 2,500 ล้านคนในโลก ระบบทุนนิยมนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แล้วอริยวินัยจะตอบปัญหานี้ได้หรือไม่อย่างไร

4. อำนาจรัฐ แต่เดิมเราอยู่ในรัฐพุทธศาสนา มีวิวัฒนาการร่วมมากับรัฐสมัยก่อนซึ่งเป็นรัฐที่ไม่ใหญ่นัก เป็นรัฐขนาดเล็ก กำลังก็ไม่มากนัก การรวมศูนย์ก็ไม่มาก เพราะฉะนั้นจึงอาศัยคุณธรรมของตัวบุคคลเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ปกครองจะปกครองด้วยธรรมหรือไม่ พระเจ้าแผ่นดินจะทรงไว้ซึ่งธรรมหรือไม่ ข้าราชการบริหาร-ข้าราชการจะทำงานโดยซื่อสัตย์หรือไม่ แต่รัฐสมัยใหม่หลายต่อหลายเรื่องไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล เพราะว่าเป็นระบบที่ถูกขยายออกไปแล้วทำให้อำนาจถูกรวบเข้าไปสู่ส่วนกลางมากขึ้นเรื่อยๆ แล้วไม่ว่าใครจะมาใช้อำนาจนั้นอย่างไรก็ตาม แนวโน้มที่จะใช้มันนำไปสู่การทุจริต ฉ้อฉล นั้นไม่พ้นเพราะตัวระบบกำหนดไว้อย่างนั้น อำนาจรัฐกำหนดไว้ว่าจะต้องดูแลพื้นที่ขณะนี้ให้ได้ ไม่มีทางที่จะลดพื้นที่ ส่วนใหญ่ต้องขยายพื้นที่ออกไปเรื่อยๆ มีที่ไหนบ้างที่จะสามารถจัดตั้งงบประมาณลดลง ไม่มีทาง เพราะกลไกของระบบเองยังบอกว่า ผ่านงบประมาณแต่ละปีจะต้องเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 10 % มีระเบียบวิธีงบประมาณที่ไหนบ้างที่จะยอมรับว่างบประมาณที่มันไม่ได้ใช้ นำมาฝากและใช้ต่อไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่ขอมานี้ จะต้องใช้ให้หมด ถามว่าผิดไหม ตอบว่าถูกหรือผิดไม่ได้ ผิดในเชิงงบประมาณแน่ แล้วถ้าใครที่ทำอย่างนั้นก็เป็นผู้บริหารที่ไม่ชาญฉลาดเอาเสียเลย ตัวระบบของอำนาจรัฐเองก่อให้เกิดการรวมศูนย์มากขึ้น และกระจายต่อชีวิตผู้อื่นมากขึ้น โดยเฉพาะทั้งความเชื่อและหลายเรื่อง รัฐเองก็นำเอาพุทธศาสนาไปใช้เป็นเครื่องมือ ชาวพุทธต้องตั้งคำถามว่า จะมีความสัมพันธ์กับรัฐใหม่อย่างไร

5. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัจจุบันนี้ในยุคที่มีความขัดแย้งระดับโลก อย่างที่รู้จักกันอยู่เกี่ยวกับสหรัฐ ที่ถูกผู้ก่อการร้ายโจมตี ในพื้นที่นี้มีระเบิดนิวเคลียร์ประมาณ 70,000 ลูก ก็ยังไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่ตรงนั้น ในการที่จะขัดแย้งกันจนเกิดการกดดันกัน ทดลองกันเล่นๆ ก็อาจจะเป็นไปได้ใน 70,000 ลูก บอกว่าเพียง 10,000 ลูก ก็พอสำหรับโลกนี้ 70,000 ลูกทำได้ 7 ครั้ง ทำให้โลกราบพนาสูญได้ 7 ครั้ง ดังนั้นสหรัฐ จึงคิดระบบสตาร์วอร์ขึ้นมา แต่ก็ไม่รู้จะอยู่ได้อย่างไรในการป้องกันนิวเคลีย อันนี้ชาวพุทธจะอย่างไรกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ในสมัยก่อนพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญในการทำให้แหล่งชุมชนต่าง ๆ ที่ต่างศาสนาต่างวัฒนธรรมอยู่ร่วมกันได้... ประเด็นต่อมา ข้อมูลข่าวสาร สื่อสารมวลชนในปัจจุบันนี้มีประเด็นอยู่หลายเรื่อง ความบันเทิงเดี๋ยวนี้ทุกอย่างเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมที่มีอัตราสูงมาก พูดถึงค่าใช้จ่ายในการบันเทิง ตัวเลขของอุตสาหกรรมในสหรัฐ เทียบเท่ากับอุตสาหกรรมเสื้อผ้า บ้าน อุตสาหกรรมบันเทิงสร้างรายได้ ทำให้เกิดการใช้จ่ายอย่างมหาศาล การบันเทิงก็เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ แต่อย่าทำให้เป็นธุรกิจมากเกินไป อันนี้เป็นเรื่องที่ใหญ่โตมาก

6. การศึกษา พุทธศาสนาเคยเป็นเสาหลักของระบบการศึกษา ปัจจุบันการศึกษาหาได้งายขึ้นโดยอาจจะไม่ต้องพึ่งพระสงฆ์ก็ได้ บทบาททางการศึกษาของพระสงฆ์ก็ถอยไป

7. สถานภาพของผู้หญิง โลกปัจจุบันนี้ในภาวะปัจจุบันได้ก่อให้เกิดภาวะเปลี่ยนแปลง สถานะผู้หญิงก็เปลี่ยนไป สังคมพุทธที่เคยอยู่ภายใต้ระบบสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางด้านเพศภาพ (GENDER) ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้ว และบทบาทของผู้หญิงมีความสำคัญขึ้นในทุกๆ ด้าน ทั้งเศรษฐกิจ การเมือง ตรงนี้คุณจะทำอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยยังมีพุทธศาสนา แล้วก็อยู่ในพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่ปราศจากนักบวชหญิงกันมาเป็นเวลานาน และจะดำเนินการอย่างไรในเรื่องนี้ ก็เป็นเรื่องที่กำลังหยิบยกขึ้นมา ทั้งหมดนี้ก็คงเป็นประเด็นเกริ่นนำเกี่ยวกับอริยวินัย ที่จะขอแสดงไว้ ก่อน

ช่วงแลกเปลี่ยน

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : นมัสการพระคุณเจ้า และสวัสดิ์ท่านผู้ร่วมเสวนาทุกท่าน ผมคิดว่า หลายๆ ท่านก็คงจะมีความรู้สึกคล้ายๆ กับผมว่า สิ่งนี้อาจารย์วีระนำเสนอ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ทำให้เราต้องตั้งคำถามกับตัวเราและระบบที่เราอยู่ด้วย ว่าเรามากอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง โดยที่ไม่ได้ตั้งคำถามว่าการเปลี่ยนแปลงมีความหมายหรือไม่ และที่สำคัญที่สุด ถึงแม้ว่าเราบอกว่าเราเป็นพุทธศาสนิกชน เรามีความเข้าใจในพุทธศาสนาแค่ไหน เราสามารถตีความ สามารถนำมาใช้ประยุกต์กับวิถีชีวิตประจำวันของเราภายใต้บริบทใหม่สังคมอย่างไร เป็นเรื่องใหญ่ เป็นปัญหาร่วมของคนที่ต้องข้องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมทุกฝ่าย ว่าสังคมเป็นอย่างไร เราจะอยู่อย่างไร หรือเรามีต้นทุนอะไรดีๆ ที่ปฎิบัติมาทั้งนี้ ต้นทุนเหล่านั้นเราจะสามารถพลิกฟื้นนำมาใช้ได้อย่างไร สิ่งนี้อาจารย์วีระพูดให้เราฟังนั้น อาจารย์ได้พูดเรื่องวินัย คำว่า “อริยวินัย” รวมทั้งเรื่องของภาวะสมัยใหม่ ความศรัทธาลุ่มหลงในวิทยาศาสตร์ การพัฒนาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ทุนนิยม อำนาจรัฐสมัยใหม่ ภาวะสงคราม กระแสข้อมูลข่าวสาร การศึกษา บทบาทของผู้หญิง ได้ยกเป็นประเด็นว่า นี่คือการสมัยใหม่ที่เรากำลังเผชิญอยู่ และตั้งคำถามว่า “อริยวินัย” นั้นจะเข้ามาช่วยอธิบายการเข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร เป็นปัญหาไม่ใช่เฉพาะของเรา แต่เป็นปัญหาระดับโลก

พระมหา ดร.บุญช่วย สิริธโร : ขอเจริญพรทุกท่าน หลายๆ ครั้งที่ได้เข้าร่วมการพูดคุยในวงของเครือข่ายสถาบัน เริ่มมีความรู้สึกที่ ดีขึ้นเรื่อยๆ จากการได้พูดคุย ได้เข้าสู่ธรรมมากขึ้น เห็นพัฒนาการมากขึ้น พุทธศาสนามีการนำไปปฏิบัติจริงในทุกเรื่อง ในสังคม ในชุมชน สิ่งที่ยากจะสะท้อนในส่วนที่ อ.ดร.วีระได้นำเสนอคือ จริงๆ แล้วได้เข้าร่วมประชุมอริยวินัยที่สุพรรณบุรีด้วยเหมือนกัน แต่ด้วยความที่ภาษาอังกฤษไม่แข็งแรง ก็เลยทำให้เข้าใจบ้างในภาพรวม แต่ว่าในส่วนที่เป็นกลุ่มย่อย อยากจะเพิ่มเติมในส่วนนี้ บังเอิญไปเลือกกลุ่มที่เน้นกลุ่มย่อยเกี่ยวกับเรื่องสตรี แม่ชี หรือภิกษุณี ทำให้เห็นภาพที่สังคมเรามีความเชื่อ มีค่านิยม ที่อาจจะไม่สอดคล้องกับพุทธศาสนา มากนัก เป็นต้นว่า หากเรามีลูกชาย ดูเหมือนว่าพ่อ-แม่จะมีบุญ เพราะได้บวชลูก แต่ถ้าได้ลูกผู้หญิงก็ไม่ได้บวชเลยไม่ได้บุญจากลูกผู้หญิง ลูกผู้ชายบวชเป็นเณรก็ได้บุญแม่ขึ้นสวรรค์ ถ้าถึงขั้นบวชให้เป็นพระก็จะช่วยพ่อ อันนี้เป็นค่านิยมที่มีลักษณะ ซึ่งไม่รู้ว่าจะสอดคล้องกับพุทธศาสนาไม่น้อยอย่างไร แต่ก็มีความเชื่อ เป็นค่านิยมในสังคม แม้แต่ในภาคเหนือหรือท้องถิ่นทั่วไป แต่ก็มีข้อเสนอแนะจากที่ประชุมกลุ่มย่อยที่คุยกันว่า จะต้องทำให้สังคมไทยได้เห็นศักยภาพของผู้หญิงให้มากขึ้น ให้โอกาสกับผู้หญิงในการศึกษาธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย จะถึงขั้นตั้งภิกษุณีขึ้นมาใหม่หรืออย่างนั้น ก็ไม่อาจทราบได้ แต่ถ้าเป็นจริงก็ต้องเริ่มจากผู้หญิงเป็นหลัก และผู้หญิงต้องมีความตั้งใจจะปฏิบัติธรรมจริง พระภิกษุสงฆ์เป็นเพียงตัวเสริมให้ผู้หญิงมาปฏิบัติธรรมเข้ามาบวช ตั้งสงฆ์ให้เป็นภิกษุณีขึ้น หากจะเริ่มจากผู้ชายหรือเริ่มจากพระ คงเป็นเรื่องยาก

หากพูดถึงเรื่องภิกษุสงฆ์ก็จะเป็นเรื่องที่เถียงกันไม่มีที่สิ้นสุด อันนั้นก็เป็นการคุยกันในกลุ่มย่อยเท่านั้น แต่ในที่สุดก็บอกว่า ที่ลังกาก็มีภิกษุแล้ว เป็นเถรวาทเหมือนกับเรา การเชื่อมต่อระหว่างพุทธศาสนาเถรวาทไทยกับลังกาก็มีความเชื่อมโยงกันในทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่ามันมีวิวัฒนาการจากตรงนั้น อย่าง ดร.ฉัตรสุมาลย์ก็ไปร่วมประชุมในครั้งนั้นด้วย และได้พูดคุยกันหลายเรื่อง ในส่วนของแม่ชีก็เข้าไปสะท้อนให้เห็นอะไรเยอะมาก มันจะต้องมีกระบวนการของการพัฒนาในส่วนนี้มากขึ้น

สิ่งหนึ่งที่สำคัญอยากจะพูดในที่นี้ก็คือว่า ที่อาจารย์ได้พูดถึงกระแสอะไรต่างๆ ที่เป็นสภาวะสมัยใหม่ มีองค์ประกอบอะไรมากมาย สิ่งที่ทำให้พุทธศาสนาไม่อาจจะอยู่ในกระแสหรืออยู่ในวิถีได้ สิ่งหนึ่งที่สำคัญคือเราได้ฝากพุทธศาสนาไว้กับพระ เราฝากไว้กับพระจริงๆ แม้แต่เรื่องของ พ.ร.บ. ที่เรามีอยู่ในเมืองไทยก็เน้นมาตั้งแต่ต้นเราก็ต้องพูดถึงเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับพระ ไม่เคยพูดถึงบทบาทส่วนอื่นซึ่งเป็นบริบทของศาสนา นั่นก็คืออุบาสก อุบาสิกา หรือแม้แต่ภิกษุณี ในการที่จะมีบทบาทหน้าที่ต่อกัน เหมือนกับที่ปรากฏในทศ 6 ในส่วนของอุบาสก อุบาสิกา จะต้องทำหน้าที่อะไร อย่างไรในการดูแลพุทธศาสนา ปัจจุบันเราให้ความสนใจแต่ในส่วนของพระ กลายมาเป็นระบบที่พระดูแลจัดการกันเอง จนกระทั่งไม่มีใครเข้าไปจะต้องอะไรได้ แต่ล่าสุดเราจะเห็นว่า พอละมีการปฏิรูปพุทธศาสนา มีการเสนอปรับปรุงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น ก็มีข้อขัดแย้งมากมาย ซึ่งข้อขัดแย้งนั้นก็ดูเหมือนว่า ต่างคนต่างจะไม่ใช้หลักการของพระพุทธศาสนา แต่กลับใช้กฎหมาย

ที่นี้พูดถึงพระพุทธศาสนาอยู่ในกระแสของการศึกษา พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของการศึกษามาโดยตลอด ในสังคมไทยเรานี้ที่ผ่านมานั้นทางสงฆ์ ตรงนี้ก็จะเห็นว่าการศึกษาสงฆ์ พระสงฆ์ก็จัดการเอง จัดเองโดยที่เรียนเฉพาะเรื่องที่เป็นอดีต เรียนเน้นเรื่องของอดีต เริ่มในครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร พระพุทธศาสนาสอนอะไร อย่างไรในบริบทเดิมเป็นหลัก โดยที่ไม่ได้เรียนเรื่องใหม่ ๆ ในสังคมนี้เลย มาเป็นระยะเวลาเกือบ 100 ปีของการศึกษาสงฆ์ ในช่วงที่ผ่านมา เรามีการเรียนภาษาบาลีก็เป็นภาษาเท่านั้น และมีการแปลไทยเป็นบาลี แปลบาลีเป็นไทย สลับไปสลับมา ยังไม่แน่ใจในความเข้าใจภาษา ไม่แน่ใจว่าในการวิเคราะห์ตีความหลักธรรมเองจะไปถึงหรือไม่ ก็อาจจะมียุ้งบ้างที่เห็นในปัจจุบันหลายรูป เช่นเราเห็นพระธรรมปิฎก ทั้งนี้เพราะโอกาสเรียนแบบนั้นมันไม่มี ยังไม่ได้เรียนแบบวิเคราะห์ตีความ โดยเฉพาะในการเรียนก่อนหน้านี้ พระจะไปเรียนภาษา ต้องแอบเรียนโดยไม่ให้เจ้าอาวาสรู้ ไม่ให้พระรูปอื่นรู้ ก็เลยเป็นเรื่องของการคืบคลานในส่วนที่จะนำเอาพระธรรมมาประยุกต์อย่างทีพูดถึงพระพุทธศาสนาที่เน้นความจริงเอามาใช้กับสภาพปัจจุบันก็เป็นปัญหา เพราะว่าตัวเองไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลง เมื่อไม่เข้าใจสภาพที่มันเปลี่ยนไป เลยเป็นปัญหาว่า แล้วจะเอาความลึกซึ้งจากตรงนั้นไปบัญญัติแบบใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพการแบบใหม่ เป็นวิถีท่ามกลางสภาวะแบบใหม่ที่เหมาะสมได้อย่างไร เพราะไม่เข้าใจและไม่สามารถที่จะตีความมันออกมาได้

แต่ในปัจจุบันอย่างกรณีของพระท่านชุนชน ก็จะถูกมองว่าเป็นพระเอ็นจีโอ ซึ่งภาพของเอ็นจีโอก็ดูจะไม่ค่อยสวยงามในสายตาของรัฐ และพระสงฆ์อยู่ภายใต้อำนาจรัฐมานาน ก็เลยดูภาพไม่ค่อยดี เพราะความเชื่อมั่นมีอยู่ว่า การสอนธรรมก็คือการนำธรรมมาเทศน์หรือไปสอนธรรมในโรงเรียน จัดค่ายฝึกอบรม อันนี้จะเป็นเรื่องหลัก แต่พออย่างท่านอาจารย์สุบินทำเรื่องสัจจะสะสมทรัพย์ในชุมชนขึ้น แล้วมองเรื่องธรรมที่เป็นสัจจะตรงนี้ผ่านการปฏิบัติจริง เขาก็อาจจะรับไม่ได้ เพราะไม่เข้าใจวิถี ไม่เข้าใจสภาวะที่มันเปลี่ยนไป และไม่สามารถที่จะปรับสิ่งที่มีความจริงที่เป็นธรรมเหล่านั้นมาสู่การปฏิบัติหรือการจัดปรับให้เป็นวิถีที่เหมาะสมได้ เพราะฉะนั้นส่วนที่อาตมาคิดว่าน่าสนใจ คือในส่วนของพระศาสนา เรื่องการที่เราจะเอาหลักธรรมมาใช้ในสภาวะที่เปลี่ยนไปได้จริง มันมีสิ่งที่จะต้องทำบางเรื่อง เช่นเรื่องการฝากพุทธศาสนาไว้กับพระฝ่ายเดียวเราก็จะต้องทบทวน แม้จะมี พ.ร.บ.คณะสงฆ์ แต่ก็ยังพูดแต่เรื่องพระเท่านั้น เรายังไม่ได้มีการพูดถึงบทบาทพุทธบริษัทที่เหมาะสมที่สอดคล้อง เคยคุยกับ อ.ดร.สมคิด ว่าที่

สุดแล้ว อาจจะต้องมีการวิจัยในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชุมชน หรือวัดกับชุมชนที่เหมาะสม ทั้งแบบพุทธกาลและแบบสมัยใหม่ในภาวะกาลที่เปลี่ยนไปอย่างไร มันจะเหมาะสม ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ขนาดไหน เป็นอย่างไร การจัดการสงฆ์ควรจะเป็นอย่างไร การจัดการกับคนอื่น ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับวัด ควรจะมีหน้าที่อะไร เพราะว่าในปัจจุบันใช้พระราชบัญญัติของสงฆ์มานาน จนกระทั่งรู้ว่าเจ้าอาวาสคือเจ้าพนักงาน เป็นทุกอย่าง ทำทุกอย่าง อำนาจยิ่งใหญ่กว่าใครต่อใครทั้งหมด เพราะถูกบัญญัติไว้ในกฎหมาย แต่ในขณะที่เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด ดูเหมือนว่าจะไม่มีอำนาจในการจัดการอย่างเบ็ดเสร็จ แต่ถ้าเป็นเจ้าอาวาสนี่แน่นอน

ฉะนั้นในเรื่องของการจัดการ ฝากพุทธศาสนาไว้กับพระ ก็น่าจะมีการทบทวนให้มากขึ้น ส่วนการศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบันยังไม่พูดถึงส่วนที่เป็นการศึกษาโดยทั่วไป แต่การศึกษาของสงฆ์ควรช่วยให้เข้าใจภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปและเข้าใจตัวพระพุทธรูปศาสนาด้วย ดีความธรรมะข้อเท็จจริงที่มีอยู่หรือว่าหลักการที่มีอยู่ในพุทธศาสนา และก็นำมาปรับจัดวิธีแบบใหม่ให้เหมาะสมได้อย่างไร ตรงนี้ต้องจัดให้มีการทบทวนทั้ง 2 เรื่องที่น่าเสนอแล้วนั้น ในระยะเวลาที่เร็วขึ้น เพราะว่าการมีคณะสงฆ์ในปัจจุบันก็เป็นลักษณะของการรับใช้ระบบทุนอยู่เหมือนกัน ดังนั้น หากอริยวินัยจะถูกนำมาพูดและปฏิบัติจริง คงต้องปรับฐานคิดของชาวพุทธใหม่ ในขณะเดียวกันต้องมีการเริ่มต้นปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรมในสังคมไทย

อ.ดร.วิระศักดิ์ ปรกติ : คงเป็นการตั้งข้อสังเกตจากการอ่านหนังสือ.... คือถ้าวิถีชีวิตชาวพุทธ เป็นวิถีชีวิตที่บรรพบุรุษของเราได้ทำการอย่างฉลาด ในสมัยดั้งเดิมมีปัญหามากมายที่จะต้องแก้ หาเหตุผล และต้องมีการขยายความ ถ้าบรรพบุรุษเราได้สยบปัญหาให้เบ็ดเสร็จ ฝากไว้ในวิถีชีวิต จนกระทั่งเกิดเป็นประเพณีตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย ค้างอยู่แต่ขั้นตอนตรงนั้น ขาดการถ่ายทอด ทำให้เราจับเฉพาะรูปพิธีกรรมมากกว่าคำอธิบาย ซึ่งแท้จริงแล้วอาจจะเป็นขั้นตอนของการแก้ปัญหาในวิถีชีวิตสมัยใหม่ก็ได้ ปัจจุบันนั้นเราเหมือนทารกที่รับการป้อนนมจากอกแม่อย่างเดียว ฉะนั้นก็เลยสร้างความรู้อื่นไม่เป็น... เนื้อหาสาระที่เพิ่มเติมจากที่ได้ฟังก็คือ สกนคาริกาสูตร ว่าเป็นอย่างไร มองตัวคุณค่าที่เราใช้ไม่ได้ อาจจะเป็นเพราะว่าเราได้รับผลประโยชน์ หรืออานิสงฆ์ที่บรรพบุรุษทำไว้ให้เรา ไม่ต้องคิดมาก ทำชีวิตให้เรียบง่าย ทำสิ่งที่จำเป็นกับชีวิตให้เรียบร้อย นั่นคือเรากำลังอยู่ในขั้นตอนระหว่าง โล กุตตรสัจจะ – สมมติสัจจะ อาจเป็นเพราะบรรพบุรุษเราเจตนาดี ให้เรานั้นสามารถทำตัวโลกุตตรสัจจะให้แจ้งได้โดยเร็ว จึงตัดความกังวลโดยสร้างเรื่องโลกุตตรสัจจะให้ง่ายขึ้น เน้นวิถีชีวิตที่ผูกกับวัฒนธรรม แต่เพราะเราที่ขาดการศึกษาต่อ เราเลยขาดขั้นตอน เลยไม่เข้าใจว่าวิถีชีวิตที่ทำให้แล้วนั้น มีตั้งแต่ประเพณีต่างๆ ซึ่งถ้าเราย้อนมอง แม้กระทั่งประเพณีที่เราไปวัด แล้วปู่อาจารย์บอกขั้นตอนมีคำกล่าวก็ดี มีคำร้ายก็ดี บอกว่าขั้นตอนต่อไปนี้เป็นอย่างไร มีอานิสงฆ์อย่างไร

ผมตั้งคำถามตรงนี้ว่า เวลาปู่อาจารย์กล่าวน่าเป็นมรรคทายก ท่านฟังปู่อาจารย์รู้เรื่องก็คน และตั้งใจฟังปู่อาจารย์ก็คน จริงๆ แล้วขั้นตอนการสอนมันอยู่ที่ตรงนั้น แต่เราอาจจะขาดการถ่ายทอด เพราะเราไปสนใจสิ่งที่เกิดขึ้น ต่อมาถ้าเรามองข้ามภาคไปเลย ภาคกลางนั้นขั้นตอนได้เปลี่ยนไปมากกว่านั้นอีก การกล่าวถึงวัฒนธรรมหรือขั้นตอนวิถีซึ่งง่าย การกล่าวถึงความเป็นมา ความจำเป็นของพิธีกรรมได้หายไป เลยขาดตอนไปโดยสิ้นเชิง ขณะที่เรายังเน้นประเพณีที่อยู่ในทางภาคเหนือและภาคอีสาน

เราได้ความรู้ว่า เส้นทางตรงนี้จะกลับคืนมาได้จาก “อริยวินัย” ซึ่งครอบคลุมถึง ศรัทธา สุตา จาคะ ปัญญา ท่านผู้บรรยายเล่าให้เราฟัง แต่เพิ่มพิเศษในหนังสือและมีโอกาสได้อ่านได้ค้นคว้าเพิ่มในเรื่องของปัญญาที่จะให้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น ที่เป็นศาสตร์ร่วมสมัย มีข้อสังเกตอยู่อย่างคือ มีคำที่คล้ายกันอยู่ 2 คำ คือ วุฒิกับพุมิ เรา

ใช้คำสองคำที่แทนกันมานาน เราใช้คำว่า “วุฒิศึกษา” แทน “พุทธศึกษา” นานแล้ว คำว่า “วุฒิ” นั่นคือความรู้แจ้ง ถ้าไม่ใช่ “อารยวุฒิ” แต่เน้น “อารยวุฒิ” ความรู้แจ้งแห่งอารยะนั้น ก็จะทำให้เราได้ข้อสังเกตอีกมากมายเลยทีเดียว อริยบุคคลตามนัยยะของพระสงฆ์ซึ่งเราสรรเสริญกันนั้น เราพูดกันถึงโลกุตตร คือพระสงฆ์ที่เป็นอริยบุคคล 8 หรือ 4 คู่ และก็กลายเป็นบทกวีบทหนึ่งซึ่งอยู่ที่คำจำกัดความของอริยบุคคล ซึ่งตรงนั้นไปมองด้านโลกุตตรสักจะ คือพ้นทุกข์ไปเลย แต่เรื่องที่เรากำลังจะพูดนี้ เราเน้นไปทางสมมติสักจะ สักจะของโลก ถ้าสืบเนื่องจากที่ท่านอาจารย์กล่าว ว่า พระสงฆ์นั้นเน้นทั้งสองทาง เพียงแต่ว่าท่านคุ้นเคยกับโลกุตตรสักจะมากกว่าสมมติสักจะ ทำให้ไม่สามารถนำเอาโลกุตตรสักจะมาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งจะน้อยหรือมากแล้วแต่ประสบการณ์ของท่าน มาตีแผ่ให้คนที่อยู่ในส่วนของสมมติสักจะเข้าใจได้ นั่นก็คือข้อจำกัดที่เกิดขึ้น และท่านก็ยังชี้ว่าในอนาคต อาจจะตึงเครียดเรื่องของสมมติสักจะ ให้คณะสงฆ์มีโอกาสเข้าใจเพิ่มขึ้น ซึ่งเปรียบเทียบกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ซึ่งบรรดาชาวโลกเรียกว่า โคตมพุทธะ ท่านสำเร็จศาสตร์ทั้ง 18 ประการมาแล้ว ถ้าจะเทียบก็เท่ากับโลกุตตรสักจะ เราคงจะเทียบไม่ได้ ถ้าเราบอกสมมติสักจะเทียบกับปริญา ก็คือสำเร็จปริญา 18 สาขาไปเรียบร้อยแล้ว

เพราะฉะนั้นสิ่งที่ท่านเอามา ท่านไม่ได้กำหนดใหม่ แต่เข้าใจว่าท่านได้ใช้ความรู้จากปริญาเอก 18 สาขาของท่าน มาเล่าความให้คนที่เข้าใจฟังใหม่ ว่ามันคืออะไร ทุกครั้งที่ท่านกล่าวถึง ท่านจะกล่าวถึงความในอดีตทั้งสิ้น และอริยมรรคคืออะไร เรื่องที่ได้เขียนไว้ก็จะมีกรกล่าวถึงเรื่องของวาสุ... ถ้ามีโอกาสขอเชิญทุกท่านไปอ่านเพิ่มเติมในเรื่อง

วาสุในอนันตสูตร อันนั้นพระพุทธองค์จะกล่าวถึงความเป็นมาของโลก อธิบายไว้ชัดเจนมากกว่า เหตุใด เป็นอย่างไร ซึ่งในขั้นตอนนี้ ก็เหมือนกับการอธิบายว่า เราสามารถใช้ความรู้ตรงนั้น มาให้โลกสมมติได้เข้าใจจะทำได้ อย่างไร มีขั้นตอนต่างๆ เข้ามา... ที่บอกว่า เราไม่มีทางเลือกอื่นแล้ว ต้องเป็นผู้รับอย่างเดียว เป็นกระแสที่เราต้องเผชิญหน้าและกำหนดวิธีแก้ไข ตรงนั้นก็น่าสนใจทีเดียว เรามองดูแล้วก็เหมือนกัน ไม่มีทางเลือกอื่นนอกจาก ร่วมกันตัดสินใจ เพราะถ้าเรามองเชิงพุทธศาสนา คงจำกันได้ หากแม้ว่าเราจะทำเรื่องนี้ให้สำเร็จได้ คงต้องใช้เรื่องที่ท่านสั่งสอนชาวการามะว่า ต้องประจักษ์ร่วมกันก่อน แล้วทางแก้ปัญหา ก็จะเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ในโพชฌง 7 กล่าวว่เน้นธรรมวิจยก็จะเกิดขึ้น ซึ่งท่านสอนให้เราทำ แต่เราไม่ได้ทำ นั่นเป็นข้อสังเกตที่เกิดขึ้น

ประเด็นที่น่าคิดก็คือว่า กระแสที่เกิดขึ้นในขณะนี้ เราจำเป็นต้องตกลงร่วมใจเห็นแจ้งประจักษ์ร่วมกัน และหาทางช่วยกันแก้ปัญหา ถ้าหากเราจะทำสิ่งที่กำหนดไว้ ในหนังสือชัดเจนเรื่องของการบรรลุถึงหนทางแก้ปัญหา อริยสัจ 4 ตรงนั้นถ้าเรามองข้ามในส่วนที่เป็นโลกุตตรสักจะ แล้วเราถือว่าเรากำลังอยู่ในบริบทแวดล้อมของสมมติสักจะ ก็คือเราต้องมองให้แน่ชัดว่า เราจะใช้อริยสัจ 4 แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในส่วนของสมมติสักจะ ในส่วนของโลก แล้วขั้นตอนนั้นก็ขั้นตอนเรื่องของสมมติเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นเราจะต้องแตกเป็น 2 นัยยะ เช่นเดียวกับในส่วนของคุณะสงฆ์ อาจจะมองในทางโลกุตตรสักจะชัดเจนกว่า ในส่วนของฆราวาสอาจจะมองสมมติสักจะได้ชัดเจนกว่า ถ้าช่วยกันคิด ก็คงจะเป็นประเด็นที่ชัดเจนมากขึ้น และสามารถทำให้เรามองดูโลกนี้และแก้ได้ดีขึ้น

ผศ.ดร. อารวรรณ์ โอภาสพัฒนกิจ : ต่อคำถามที่ว่า “รู้สึกอย่างไรกับหนังสือ อริยวินัย : วิธีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่?” อ่านแล้ว ยิ่งยืนยันว่าเราเป็นพุทธศาสนิกชนที่ไม่ค่อยรู้เรื่องธรรมะเลย ท่องได้คือศีล 5 แต่ปฏิบัติไม่ได้หมด โดยเฉพาะข้อห้ามเรื่องฆ่าสัตว์ก็ยังไม่ทำอยู่ ถ้าคุณแม่ขอให้ช่วยเตรียมอาหารที่เป็นสัตว์ ก็ยังฆีคศีลข้อนี้อยู่ ประโยชน์ที่ได้จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ รวมทั้งได้ฟังจากอาจารย์ด้วย มองว่าคุณค่าของการอ่านและการฟังเรื่องนี้ อยู่ที่การเปิดใจรับฟังแนวคิดนี้ วิเคราะห์แนวคิด และที่สำคัญคือ ต้องตั้งคำถามกับตัวเองว่า เราสามารถนำไปปฏิบัติ นำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างไร อยากเรียนขอความคิดเห็นจากทุกท่านในที่นี้ด้วยเหมือนกัน เพราะว่าถ้ากลับมามองตัวเราเองในฐานะปัจเจกคนหนึ่ง ว่าเราจะประยุกต์ใช้ “อริยวินัย” ในวิถีชีวิต

ประจำวันของเราได้มากน้อยเพียงใด ขณะนี้มีข้อจำกัดอยู่หลายเรื่องเหมือนกัน อยากจะลองเทียบชีวิตของตัวเองในสมัยเด็กกับตอนนี้ คิดว่าคล้ายๆ กับเรื่องราวที่อาจารย์ได้ฝากไว้ในหนังสือด้วยว่า เราจะสามารถประยุกต์ใช้ในแนวทางที่สร้างวินัยได้มากน้อยแค่ไหน ถ้าเราจะลองใช้ในขณะที่มีข้อจำกัดเพราะโครงสร้างหลายๆ อย่างเปลี่ยนไป ตัวอย่างเช่น เมื่อก่อนเราอยู่ในหมู่บ้านชนบท เราเรียนหนังสือในช่วงต้นชั้นประถม ถามว่าเราได้เรียนรู้อะไรจากพระสงฆ์ไหม ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้ที่ถูกคาดหวังว่าจะทำให้เราสามารถเรียนรู้เรื่องธรรมะได้ พบว่าเราได้เรียนรู้เยอะมาก ไม่ใช่เฉพาะวันพระที่มีพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ว่าเจ้าอาวาสช่วงนั้นใช้การปฏิบัติจริงสอนครุฑชาชาวบ้าน ใช้วิธีทำให้เป็นตัวอย่าง เราสามารถเข้าถึงวัด เข้าถึงวิหาร เข้าถึงศาลาการเปรียญได้มาก ถึงแม้ว่าเราจะเป็นเด็ก เพราะว่าเจ้าอาวาสได้สร้างเงื่อนไขที่เปิดโอกาสให้เราเข้าถึง ท่านสอนเรื่องจาคะ การเสียสละ โดยการชวนพวกเราเด็กๆ ไปทำความสะอาดวัด ทำความสะอาดหมู่บ้าน ท่านสอนเรื่องกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมโดยใช้ขนม อาหาร ซึ่งเหลือมากในวันพระ มาเป็นของขวัญให้เราฝึกร้องเพลงในช่วงกลางคืนหรือช่วงวันเทศกาลต่างๆ ของพุทธศาสนา เป็นการใช้ให้หมด ไม่ทิ้ง สิ่งเหล่านี้ติดตัวติดใจเรามาตลอด

คุณชมชวน บุญระหงษ์ : ... เหตุผลว่า ทำไมหนังสือเล่มนี้เหมาะสมกับนักธุรกิจ นักการเมือง เพราะว่าในพื้นที่เช่น ผาง แม่สาย ไชยปราการ หรือสันทราย มีการทำเกษตรแบบผืนใหญ่ อะไรที่ใหญ่ก็จะก่อให้เกิดผลกระทบเป็นปัญหาต่อสังคม เช่นในปี 35 มีการปลูกส้ม 5,000 ไร่ หลังจากนั้น 5 ปี ปลายปี 39 มีการปลูกส้ม 35,000 ไร่ และตอนนี้คิดว่า 100,000 ไร่... ได้ทราบนิมิตท่านมหาบุญช่วยไปเยี่ยมก็คงจะเห็นภาพ... ผลต่อเนื่องตามมาก็คือมีผลกระทบต่อ ดิน น้ำ ลม ไฟ หมายความว่าที่ดินทั้งหมดที่ชาวบ้านซึ่งมีอายุ 50-60 ปี โดยอพยพมาจากเมืองบัน รุณาน มาตากถางพื้นที่เต็มไปหมด หลังจาก 50 ปีผ่านไป ที่ดินกลายเป็นของนายทุนหมด น้ำที่เคยไหลบ่าลงมา ถูกท่อพญานาคขนาดใหญ่กักเอาน้ำไปใส่สวนของนายทุน ตอนนี้ต้องซื้อน้ำกิน อาบไม่ได้ ป่าเคยมีอยู่ก็เริ่มหมดไป อากาศที่ตึกก็หมดไป อ.ผางเคยประกวดมีคนที่ยั่งยืนที่สุด แต่ปัจจุบันนี้หาไม่ได้แล้ว อันนี้ชี้ให้เห็นว่ากลุ่มบุคคลไม่มีจริยวินัย แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีแต่การแย่งชิงเพื่อที่จะเอา... นี่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ อาจจะเพราะแบบแผนการผลิตของกระทรวงเกษตรฯ บอกว่าเมืองไทยต้องผลิตเพื่อส่งออก คำถามของพวกเราคือว่า นโยบายของประเทศ ของกระทรวงต่างๆ คิดอย่างไร เราจะมีปรับเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร

จริยวินัยที่พูดถึงกระบวนการกลุ่มที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ทำให้สมาชิกคนจน เกษตรรายย่อย เรามีจริยวินัยมากกว่า ผมมีความเชื่อว่าส่วนหนึ่งเรามีการวางแผนที่สุดคล้องกับธรรมชาติ ที่รู้จักความพอดี แนวทางที่จะทำอย่างไร แนนอนว่าวิธีการควรจะเริ่มจากกลุ่ม ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต่อเรื่องต่างๆ ที่เป็นจริยวินัย เช่นการพูดถึงเรื่องหลักการ หากพูดถึงเรื่องการเกษตร ถ้าเป็นเกษตรแบบ อ.ผางนั้น เป็นเกษตรแบบทำลาย แต่ถ้าเป็นเกษตรแบบยั่งยืน เคยคิดเปรียบเทียบดูเมื่อพูดถึงหลักการ ถ้าจะมองในหนังสือเล่มนี้ ก็จะกลายเป็นจริยวุฒิหรือจริยพุมิ หมายความว่าคนที่เจริญในธรรม เหมือนเป็นตัวชีวิตคนดี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติที่มี 5 ข้อ คือ มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา แต่ของชาวบ้านถ้าทำเกษตร อย่างน้อยมีประมาณ 10 ข้อ (1) ต้องมีความศรัทธาว่า ถ้าตนเองทำเกษตรยั่งยืนแล้ว จะทำให้พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน มีความเชื่อ มีความศรัทธา ถ้าหากทำเรื่องนี้แล้วส่วนใหญ่จะทำให้พึ่งตนเองได้ (2) ผลิตอาหารปลอดภัยสารเคมี หมายถึงการทำให้สุขภาพดี มองแล้วเหมือนเป็นศีลศรัทธา (3) ใช้กระบวนการผลิตตามธรรมชาติไม่ใส่สารเคมี เป็นศีลเสริมสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาในไร่นา นั้นหมายถึงว่า ข้อ 3 + 4 ก็เปลี่ยนไป เหมือนศีลข้อที่ 1 ห้ามฆ่าสัตว์ พูดถึงเรื่องการฟื้นฟู การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (4) การฟื้นฟูองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อให้เกิดกลุ่มต่างๆ ชาวบ้านที่เขาทำ บอกว่าอย่างน้อยคือการได้มีประโยชน์ เป็นการยกระดับจิตวิญญาณ การเข้าใจหลายๆ อย่างแบบเป็นพลวัต ถ้าเปรียบเทียบระหว่างสังคมแบบนี้หรือสังคมแบบทุนขนาดใหญ่ แบบ อ.ผาง สังคมจะเอาอย่างไร อะไรเป็นจริยวินัยที่สังคมประเทศน่าจะส่งเสริม... มีความเชื่อว่ากลุ่มคนที่ทำเรื่องพวกนี้

ส่วนมากจะเป็นอารยชน เป็นคนดีที่มีธรรม ฟังตนเอง พูดถึงการมีส่วนร่วม เรื่องเสถียรภาพ ความเสมอภาคที่เป็นธรรม เป็นอารยธรรม ส่วนอริยวินัยดี หมายถึงการมีแบบแผน การประพฤติ ปฏิบัติ ผมอ่านแล้วเห็นชัดขึ้นว่าอย่างน้อยมีกรอบใหญ่อยู่ 3 กรอบ ถ้านำไปประยุกต์ใช้จะทำอย่างไรให้กลุ่มหรือเพื่อนได้มีกระบวนการที่จะคิดถึงหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องกับกลุ่ม ไม่จำเป็นที่จะต้องเหมือนกัน

พระ : พูดถึงเรื่องอริยวินัย ถ้านำไปใช้กับประชาชน คงไกลเกินไป ตอนนี้ปัญหาของชาติบ้านเมืองอยู่ที่เหตุและปัจจัยก็เลยอยากจะวิเคราะห์เรื่องอริยสัจ 4 เพราะวันนี้เรามารู้กันเรื่องในเชิงวิจัยอริยสัจสี่ ในเชิงวิจัยอาตมาขอตั้งประเด็นในเรื่องนี้ คำว่า “ทุกข์” เป็นประเด็นที่จะต้องศึกษา “สมุทัย” คือสมมติฐานเป็นเหตุแห่งปัญหา เป็นรากฐาน แนวคิด และขอบเขตของการวิจัย มาดูคำว่า “นิโรธ” คือวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการด้วยแนวทางที่เราต้องการ ส่วน “มรรค” เป็นวิธีการที่เราจะเข้าถึงสิ่งที่ต้องการคำตอบ เป็นวิธีดำเนินการงานวิจัยที่เราเห็นกันทั่วไป เป็นเรื่องของคนๆ หนึ่งอยากรู้แล้วก็อยากสำเร็จการศึกษา พอวิจัยเสร็จก็เอาตำราไปเก็บไว้ แต่งานวิจัยของสกว. อาตมามองว่า เหมือนแกะดำลึกลับ มันเป็นแกะไม้ ตัดไปคนละท่อนๆ แจกกันไป พอเอาไปปักแล้วมันก็เลื้อยไปเอง ก็คืออยากจะบอกกับท่านทั้งหลายว่า งานวิจัยของ สกว. พอเราไปวิจัยกับชาวบ้าน ชาวบ้านช่วยคิด แล้วทำให้ชาวบ้านคิดเป็น ให้ชาวบ้านรู้จักกระบวนการทางความคิดก็คือปัญญานั้นเอง เพราะในปัจจุบันภาษามาลีบอกว่ วิบโย คืองานวิจัยทางปัญญา ให้เราได้ศึกษาตัวเราเอง กระบวนการทางความคิด องค์ประกอบทางความคิด ให้มันเกิดขึ้นที่ตัวเรา ให้คนเรารู้จักเหตุที่มันเกิดขึ้นว่า เหตุมันเป็นปัจจัยที่ทำให้เราเกิดอะไรขึ้น

ส่วนในเรื่องอริยวินัยได้พูดกันไปเยอะแล้ว อาตมาขอพูดในอีกแง่มุมหนึ่ง ในเรื่องของอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหัวข้อธรรมโดยชัดเจน ถ้าจะถามว่า ปัญหาของตัวเอง ของครอบครัว ของชาติ ปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องเดียวกันไหม ก็จะเป็นคำถามวิจัยว่าใช่ปัญหาเดียวกันไหม บางคนบอกไม่ใช่ ที่จริงปัญหามุคคัลลก็นำไปสู่ปัญหาครอบครัว ปัญหาครอบครัวก็นำไปสู่ปัญหาชาติ อาตมาจึงสรุปว่ามันเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะในหลักของพระพุทธศาสนาบอกว่า ต้องมาศึกษาที่ตัวเอง เมื่อรู้เราจึงต้องมาพูดคำว่า คนเรานั้นต้องรู้จักคุณค่าของตัวเอง รู้จักคุณค่าของสังคมรอบข้าง ถ้าเป็นเช่นนั้น ปัญหาบ้านเมืองก็อาจจะดีขึ้น หลายคนบอกว่ามีความคาดหวังไว้กับพระสงฆ์ค่อนข้างสูง และมีอาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวว่าพระสงฆ์เป็นต้นแบบเป็นแบบอย่างปฏิบัติให้ดู พระสงฆ์ในปัจจุบันไม่ได้เป็นแบบอย่าง เนื่องจากปัจจุบัน พระสงฆ์มีความรู้มาก แต่ยังไม่ได้ปฏิบัติ เป็นอย่างนั้นหรือเปล่า ไม่แน่ใจ แต่ก็อยากจะบอกว่า ที่จริงพระสงฆ์ทำงานดีๆ มีเยอะแยะ วันนี้อย่างที่ต้องเดินทางมาไกล เพราะได้สนทนากับพระอาจารย์สมทรงที่มหิดล บอกว่าวันนี้จะมีการเสวนากันเรื่องบทบาทพระสงฆ์ เอาหลักธรรมะไปใช้กับงานวิจัย ก็เลยเดินทางมาวันนี้ที่จริงมีเด็กมาเข้าค่ายอยู่ที่วัดประมาณ 180 คนจึงได้เห็นภาพว่า ที่จริงบทบาทของพระสงฆ์กับสังคมนั้นมีมาโดยตลอด แต่เราไปดูส่วนที่เสีย ส่วนที่ไม่ดี ก็เลยเก็บมาคิด ประเด็นนี้อยากจะฝากท่านที่ทำงานวิจัย มุมมองในสังคม เราคงต้องมองส่วนที่ดี เพราะเราเป็นคนกลุ่มหนึ่งของชาติบ้านเมืองเท่านั้น ที่มาคิดรักชาติรักบ้านเมือง ที่จะมาคิดกอบกู้บ้านเมือง คิดเป็นเปอร์เซ็นต์แล้วไม่ถึง 1 เปอร์เซ็นต์ของคนทั้งชาติ ที่จะมาคิดปัญหาของสังคม ปัญหาของคนจน....

พระเกียรติศักดิ์ กิตติภทฺโท : พอฟังอาจารย์วิระ ก็ละอายใจตัวเองมาก เพราะเราก็เป็นพระ จริงๆ แล้วต้องบอกว่ารับได้ 50% เท่านั้นที่อาจารย์พูดมา กำลังคิดว่าเราคุยกันเรื่องยากที่สุดของแนวทางปฏิบัติของชาวพุทธในปัจจุบัน ในสถานการณ์ที่อาจารย์พูดถึง 8 สถานการณ์ในช่วงท้าย “อริยวินัย” ไม่ใช่แค่เทคนิค การที่จะเข้าใจอริยวินัยในความหมายของอาตมา มันจะต้องเข้าใจเป็นรูปธรรมพอสมควร มันไม่สามารถที่จะแยกทำความเข้าใจ ต้องมองแบบรูปธรรมโดยรวม เพราะว่าพุทธศาสนาเดิมก็ไม่ได้ชื่อว่า “พุทธศาสนา” อย่างที่ท่านอาจารย์วิระได้พูดตั้งแต่แรกว่า เดิมชื่อศาสนาธรรมวินัย มีสองส่วนคือ ธรรม + วินัย “ธรรม” นั้นว่าด้วยความจริง ว่าด้วยธรรมชาติ

แล้ว “วินัย” เป็นแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริง การทำความเข้าใจวินัย แล้วนำไปใช้เลยโดยไม่ดูหลักความเป็นจริง เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจ

มีข้อสงสัยอยู่ 2-3 เรื่อง จะถาม อ.วิระ คงตอบได้... อาตมาคิดว่า วัฒนธรรมพุทธศาสนาหรือวินัยที่อาจารย์พูดถึง จริงๆ แล้วมันมาถึงช่วงวิกฤตเฉพาะช่วงนี้หรือไม่ หรือว่าในอดีตมันมีมาแล้วและมันคลี่คลายไปแล้วสิ่งที่มันคลี่คลายไป มันคลี่คลายอย่างไร มีคำตอบหรือไม่ แล้วเราจะช่วยกันค้นหาอย่างไร เพราะว่าอาตมาดูยุคนี้ พิธีกรรมมันแทบไม่มีความหมายในแง่ของการสื่อสารธรรมะกับการสื่อสารธรรมะสักเท่าไร เราต้องยอมรับว่าจริงๆ แล้วตัวห่อหุ้มธรรมะ ตัวพิธีกรรมต่างๆ มันจะมีการปรับเปลี่ยนมาเรื่อยๆ ที่นี้การคลี่คลายแต่ละยุคเป็นกันมาอย่างไรจนมาถึงยุคนี้ เราอาจจะต้องมองย้อนไปในอดีตด้วย ว่าในอดีตมีการคลี่คลายมาอย่างไร อาจจะให้เรากำหนดท่าทีและการปรับตัวต่อไปในอนาคตได้

อีกอันหนึ่งอาตมาคิดว่า ตอนหลังไม่รู้เป็นอย่างไร เวลาไปหาความรู้ มักจะหากันในเวทีสัมมนา และการคุยจะเป็นเรื่องนามธรรมเสียส่วนมาก ก็ถามว่ามีรูปธรรมให้ดูไหม ที่ไหน อาตมาเชื่อว่าเรื่องวินัย ถ้าเราจะดูรูปธรรม เราจะดูผ่านจากที่ไหน มีตัวอย่างให้ดูอย่างไร แล้วถ้ามีเวทีพูดคุย เอารูปธรรมมาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันได้ไหม ทำให้คนเข้าใจมากขึ้น เพราะจริงๆ แล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ลึก คิดว่าไม่ได้ทำความเข้าใจกันได้ง่ายๆ ผาก อ. วิระว่า ถ้าเราจะศึกษาวินัยให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น เราจะทำได้อย่างไร

ดร.วิระ สมบูรณ์ : มีประเด็นหนึ่งที่อยากจะพูดถึง ซึ่งอาจจะทำให้โยงกับความเห็นที่หลายๆ ท่านได้พูดถึง คือลักษณะของการที่เราจะแก้ไขปัญหาดังๆ หรือเริ่มอะไรบางอย่างขึ้นมา มันก็มีหลายวิธีด้วยกัน ส่วนใหญ่เรามักจะนึกถึงการวิพากษ์วิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโต้แย้งหรือการพยายามที่จะหาส่วนที่ถูก-ผิด ในเรื่องเหล่านี้มันมีความจำเป็นและมีความสำคัญ แต่อย่างหนึ่งที่มีความสำคัญไม่แพ้กันในหลายเรื่อง ทำให้ข้ามหลายๆ อย่างไปได้ก็คือ ไม่ว่าเรื่องไหนก็ตาม โดยเฉพาะเรื่องที่เราพูดถึง เราต้องการ “ภาษา” ที่มันจะสามารถดึงเอาปัญหาต่างๆ เข้ามาคุยได้ในลักษณะที่แตกต่างออกไป ในลักษณะที่ใหม่ขึ้น ในลักษณะที่ทำให้แง่มุมต่างๆ เชื่อมโยงได้มากขึ้น และผมคิดว่า “ภาษา” ในที่นี้ไม่จำเป็นที่จะต้องคิดขึ้นใหม่ทั้งหมด บางเรื่องอาจจะ เป็นคำหรือเรื่องที่เคยพูดถึงมาแล้ว ใช้มาแล้วแล้วก็หายไป แล้วนำกลับมา บางเรื่องก็อาจจะ เป็นเรื่องใหม่ที่นำมาใช้ใหม่ เพราะฉะนั้นในการนำเสนอแบบของผม ก็คงเป็นภาษาแบบของผม และผมก็พยายามหาภาษามาอธิบายสิ่งที่ผมกำลังทำความเข้าใจอยู่ ซึ่งแน่นอนว่า ภาษาในนั้นอาจจะใช้ไม่ได้กับอีกหลายๆ สถานการณ์ก็ได้ หรือว่าในประเด็นแบบนี้ เมื่อนำไปใช้กับสถานการณ์ เช่นของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละภาค แต่ละพื้นที่ มันอาจจะมีคำที่พูดได้ดีกว่านี้ก็ได้ เพียงแต่ว่าตัว “อริยวินัย” เป็นคำกลางเพื่อต้องการให้เห็นว่า มีความเป็นมาอย่างไร เพราะฉะนั้นในเรื่องของการศึกษาและการวิจัย ถ้าจะทำ มันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่กับรากศัพท์ที่เกิด พูดถึงเป็นอะไร ในทำนองนี้นะครับ อาจจะมีคำหลายคำ ที่พอพูดแล้วทำให้คนเขาเห็นเลย ซึ่งในท้องถิ่นหรือในพื้นที่ก็อาจจะ เป็นไปได้

อย่างที่สอง ผมไม่มีประสบการณ์ในทางรูปธรรมมากนัก ไม่แน่ใจว่าในหลายเรื่องจะมีประโยชน์ใหม่กับที่คำบางคำจะเข้ามาแทนที่ คิดว่าเวลานี้คำหลายคำที่เคยมีความหมายและมีความสำคัญ เช่นคำว่า “ประชาธิปไตย” “สิทธิเสรีภาพ” “ความยุติธรรม” หรือรวมทั้ง “รัฐธรรมนูญ” คำเหล่านี้เคยเป็นคำที่มีพลังและนำไปสู่อะไรหลายอย่างได้ แต่ทุกอย่างมีสองด้าน เมื่อมีรัฐธรรมนูญ ดึงเอาคำเหล่านี้ไปใช้เรียกแล้ว มันเกิดกระบวนการทางการเมืองที่คำเหล่านี้กลายเป็นสิ่งที่ปกติไปหมด แล้วคำว่า “ประชาธิปไตย” ก็ไม่มีความหมายเพราะพูดโดยปกติไปหมดแล้ว เราต้องยอมรับว่าคำเหล่านี้ก็เข้าไปสู่ตัวระบบ แล้วมันก็เริ่มหมดความหมายในตัวของมันที่จะมาเป็นพลัง เพราะฉะนั้นหลายๆ เรื่อง เราจำเป็นต้องการชุดของภาษา ชุดของคำ ที่มันอาจจะใหม่ แต่จริงๆ แล้ว คำว่า

“ประชาธิปไตย” ก็เคยใหม่มาก่อน คำว่า “รัฐธรรมนูญ” ก็เคยใหม่มาก่อน หลายๆ คำเป็นคำใหม่ แต่ไม่น่าจำกัดว่าถ้ามันใหม่แล้ว พูดกันไม่รู้เรื่อง เพราะถ้ามันมีความสำคัญและสามารถจะสื่อประเด็นบางอย่างใหม่ๆ ได้ มันก็น่าจะนำไปใช้ได้ ผมไม่ทราบว่าอย่างเช่นคำว่า “ประชาสังคม” ฟังดูทะแม่งๆ แต่อย่างน้อยที่สุดก็เป็นคำที่เป็นทางเลือกกว่า คำนี้มันสามารถแทนอะไรบางอย่าง แทนการเมืองภาคประชาชนที่อยู่นอกกระบวนการเลือกตั้งได้ เพราะฉะนั้นผมคิดว่าในแง่หนึ่ง การพูดเรื่อง “อริยวินัย” และประเด็นต่างๆ ที่เชื่อมโยง เป็นความพยายามที่จะนำเสนอชุดภาษาชุดหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหรือว่าการที่จะไปแก้ไขอะไรต่างๆ เราก็จำเป็นจะต้องใช้ชุดภาษาที่สามารถทำให้เราทำการบางอย่างได้

ขอพูดถึงรายละเอียดบางประเด็น ท่านอาจารย์บุญช่วยท่านได้พูดถึงเรื่องของการศึกษาในฐานะที่มีความสำคัญมากในแง่การศึกษาของพระสงฆ์ และการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ผมคิดว่าประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เพราะว่าแต่เดิมมา เราถือว่าวัดเป็นหน่วยย่อยที่สุดของการจัดโครงสร้างหรือองค์กรด้านพุทธศาสนา ก็สัมพันธ์กับชุมชน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า ที่ผ่านมาเป็นอย่างไร ในขณะนี้กำลังเป็นไปอย่างไร เวลาทั้งหลายๆ อย่างก็เปลี่ยนไป จากที่เคยมีความสัมพันธ์กันในแบบหนึ่งระหว่างวัดกับชุมชน เดียวนี้ก็สัมพันธ์กันไม่ได้ การที่เราจะทำความเข้าใจหรือวิจัยศึกษาในเรื่องนี้ ในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นที่แตกต่างออกไป ก็เป็นเรื่องที่ผมคิดว่ามีความสำคัญ ที่ผ่านมาเป็นอย่างไร แล้วเวลานี้ยังอยู่ในสภาพการอย่างไร ในเรื่องนี้ถ้ามีการตั้งประเด็นขึ้นมา ดูความเป็นไปได้ว่าเกิดอะไรขึ้นในปัจจุบัน มีทางที่จะปรับเปลี่ยนไปไหม ยกตัวอย่างเช่น วันธรรมสวนะ ปรากฏว่าทางโลกเขาหยุดวันเสาร์-อาทิตย์ จะให้ไปวัดวันพระเหมือนสมัยก่อนก็ได้ จะใกล้ชิดระหว่างวัดกับชุมชนแบบสมัยก่อนก็ได้ หรือในเรื่องประเพณีการฟังธรรมในวันอุโบสถ เขาไปถือศีล 8 มันก็เหมาะกับคนที่ถือปฏิทินจันทรคติ แต่เรากียังคงประเพณีเหล่านั้น อย่างที่ อ.ดร.วีระศักดิ์ได้พูด บรรพบุรุษท่านทำประเพณีไว้ให้ ปรากฏว่าเวลานี้เรากียังคงประเพณีนั้นอยู่แต่ว่าไม่สามารถดึงคนเข้าไปได้ ด้วยเหตุผลต่างๆ ก็คือคนเขาก็ไม่หยุด จึงไม่สามารถที่จะไปวัดได้ ฉะนั้นทำอย่างไรที่จะมีการปรับเปลี่ยนตรงนี้ได้

ความจริงเรื่องนี้ก็มีการหยิบยกประเด็นมาในสมัยก่อน แต่ปัจจุบันก็ยังคงเหมือนเดิม อีกอย่างหนึ่งที่ผมคิดว่าควรจะต้องเน้นด้วยก็คือเรื่องการฟังธรรม การฟังธรรมะ อย่างน้อยฟังผ่านโทรทัศน์ วิทยุ กับการไปวัด รู้สึกว่ามันต่างกันมาก คนละบริบท แล้วพอฟังก็จะมองไม่เห็นสีหน้าท่าน ความเป็นชุมชนมันก็ไม่มี สิ่งเหล่านั้นก็ไม่สามารถแทนได้ ถึงแม้จะมีผู้บอกว่า เอาละ! คนไม่ไปวัดแต่ก็มีสื่ออะไรต่างๆ มาทดแทน แต่การที่มีกิจกรรมผ่านสื่อต่างๆ เหล่านั้น ก็ย่อมไม่เหมือนที่จะได้มาอยู่ด้วยกันจริงๆ หากประเด็นนี้มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนใหม่ พูดในลักษณะนี้ก็คือว่า ทำไมไม่จัดวันอาทิตย์ไปเลย วันที่จะให้ชาวบ้านมาวัด แล้วก็เริ่มเป็นกลุ่ม แล้วจัดทำอย่างนี้ขึ้นมาเรื่อยๆ ตรงนี้เป็นประเด็นง่ายๆ ที่ผมอยากจะยกตัวอย่างขึ้นมา ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ว่ามันมีประเด็นที่น่าสนใจ ในเมื่อสภาพการเปลี่ยนไป ก็น่าจะมีการนำเสนอและทดลองอะไรอยู่พอสมควร ในส่วนของบทบาทพุทธบริษัท 4 ที่ผ่านมา เราฝากพุทธศาสนาไว้กับพระทั้งหลาย ตรงนี้ก็เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะว่ามันวัน นอกจากจะฝากไว้กับพระแล้ว แต่เดิมพุทธศาสนาก็มีชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ปัจจุบันทุกอย่างแทบจะกลายเป็นว่า เข้าไปอยู่กับการอุปถัมภ์ของรัฐเป็นหลัก สำหรับคฤหัสถ์หรือชาวบ้าน อย่างมากสุดก็เน้นเรื่องการทำบุญ การใช้เงินทองเป็นหลัก ในเรื่องอื่นเดียวกันก็เข้าไปเกี่ยวข้องไม่มากเท่าไรงานบุญงานพิธีหรือการช่วยเหลือใช้แรงงานตรงนี้ จะทำอย่างไรที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่มีการเอื้อประโยชน์ต่อกันและกันมากขึ้น ก็เป็นประเด็นที่น่าสนใจ

ผมคิดว่า ถ้าจะดำเนินการศึกษาเพื่อที่จะให้เห็นความหลากหลายของพื้นที่ต่างๆ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก อาจารย์วิระศักดิ์ได้พูดถึงเรื่องโลกุตตรโดยรวม และเห็นว่าน่าจะต้องเน้นเป็นพิเศษให้ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้ามีโอกาส ผมก็เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า เราต้องเน้นให้ชัดว่าโลกุตตรนั้นเป็นสิ่งสำคัญ แล้วที่อ้างท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกท่านพูดถึงเรื่องมีโลกุตตรเป็นหมวดหนึ่งในโลกที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสาร อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ ผมเรียนตรงไปตรงมานะครับว่า ในหนังสือผมไม่ได้พูด แล้วในปาฐกถา ผมก็ไม่ค่อยได้พูดถึงมาก สิ่งที่ยากจะเน้นก็คือ ในฐานะที่เราพอจะเห็นแนวขององค์ประกอบทางด้านปัญญา ที่เป็นการแยกแยะประโยชน์ต่างๆ ที่จะนำมาใช้ได้อย่างไร เพราะฉะนั้นจึงคิดว่าเรื่องท่านองนั้น ก็ให้อยู่ในอีกบริบทหนึ่งไป แต่ก็อย่างที่ท่านเกียรติศักดิ์ได้พูดถึงว่า ในเรื่องนี้ถ้าจะทำความเข้าใจแล้ว ก็ขาดไม่ได้ จะต้องเชื่อมโยงถึงพุทธธรรม อริยวินัยแท้ที่จริงก็มีความเชื่อมโยงกับคุณธรรมอย่างใกล้ชิด แล้วในการที่จะทำความเข้าใจนั้น ก็ขาดการที่จะเข้าไปพูดถึงพุทธธรรม

ในส่วนของคุณถามที่ว่า มีบุญหรือประตุสวัถิที่เหมาะสม มีไหมหรือเป็นอย่างไร ตอนนี้ผมก็ต้องเรียนว่า ผมกำลังหาอยู่ แต่จริงๆ ก็คงเป็นเรื่องที่ ในที่สุดแล้วก็คงต้องช่วยกันหา ช่วยกันสร้างบุญจนขึ้นขึ้นมา จะว่าไปแล้วเรื่องของอริยวินัย มันเป็นเรื่องที่เราต้องอาศัยการสร้าง แล้วหลายเรื่องเป็นเรื่องของการใช้จินตนาการ ใช้การทดลองใช้การสร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา ผมคิดว่าในสมัยก่อน คนไทย สังคมไทย หรือในที่อื่นๆ คงเคยพยายามทดลองหลายๆ อย่าง แล้วหลายๆ อย่างก็เป็นของที่ไม่เคยทำมาก่อนในอดีต แต่ในที่สุดแล้วมันก็เข้าไปสู่วิถีชีวิตและเป็นวัฒนธรรมขึ้นมาเพียงแต่ว่าปัจจุบันนี้ เราไปรู้สึกว่าเป็นจะต้องยึดอยู่กับอย่างนั้น ในขณะที่ของใหม่ๆ ก็ไม่ได้มีขึ้นมา ผมคิดว่าเมื่อก่อนนี้ การที่จะมีเจตีย์ เริ่มมีศิลปะเข้าไปเกี่ยวข้อง ในแง่นี้มันก็มี การคิดค้นหรือน่าอะไรต่ออะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง วิธีการสวดมนต์หรือวิธีการอะไรก็ใช้กันมา เพราะฉะนั้นเรื่องบุญหรือประตุไปสู่วิถีที่เหมาะสม เป็นเรื่องที่จะต้องช่วยกันสร้างขึ้นมา แล้วก็จะต้องมีการทดลองและใช้ความคิดร่วมกัน ซึ่งเรื่องนี้ก็จะโยงไปถึงประเด็นที่ท่านเกียรติศักดิ์ได้เล่าให้ฟังว่า อริยวินัยนั้นเคยเกิดวิกฤตแล้วคลี่คลายมาหรือไม่ แน่แน่นอนว่าอริยวินัย นอกจากจะเคยเกิดวิกฤตแล้ว ก็ยังเคยคลี่คลายผ่านสภาพการณ์ที่แตกต่างกันออกไปมากมายต่างๆ นานา อย่างอริยวินัยคลี่คลายเป็นอย่างยิ่ง ก็คือว่าการที่พระเจ้าอโศกทรงชมพุทวิปได้ทั้งหมดประมาณสองร้อยปีแล้วก็จำเป็นจะต้องรวมแคว้นต่างๆ เข้ามา ในขณะเดียวกันก็ทรงเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา ตรงนั้นก็ป็นจุดสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาได้สร้างอะไรหลายๆ อย่าง จะต้องปรับตัวเข้ากับการเกิดขึ้นใหม่ของรัฐขนาดใหญ่ในชมพูทวีป เมื่อพระเจ้าอโศกส่งสมณทูตออกไปในที่ต่างๆ ก็คงต้องไปเผชิญหน้ากับโครงสร้างระเบียบแบบแผนอะไรต่างๆ อย่างพุทธศาสนาพอขึ้นไปทางตอนเหนือของอินเดีย พอเข้าไปถึงเมืองจีนแล้ว รูปแบบหน้าตา ก็ต้องเปลี่ยนไป ซึ่งเรื่องนี้เราก็ต้องยอมรับ เราจะไปบอกว่ามหายานก็ดี มีคำสอนที่เพี้ยนไปจากเถรวาท แต่ในหลายๆ เรื่อง มันก็เป็นความพยายามที่เขาจะต้องเผชิญหน้ากับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไป อย่างเช่นเข้าไปเมืองจีน เมืองจีนไม่มีธรรมเนียมการไปเดินขอ ในเมืองจีน จู๋ๆ จะเข้าไปเดินเป็นสมณะเพศ ก็คงไม่ได้ มันก็ต้องมีวิธีการที่ปรับเปลี่ยนไป พุทธศาสนาเมื่อเข้าไปสู่ที่ใหม่แล้ว ก็ต้องเผชิญกับสิ่งต่างๆ แตกต่างกันไป สิ่งเหล่านี้เราก็ต้องการอาศัยการยอมรับสภาพบางอย่าง ว่าสภาพอย่างนั้นมันเป็นส่วนที่เราต้องการแก้ไข กล้าที่จะคิดอะไรบางอย่าง

ในประเด็นที่ท่านอาจารย์สมพงษ์ได้พูดถึง เรื่องที่ว่าทำอย่างไรจึงจะสร้างปัญญาขึ้นมาได้ ตรงนี้ก็ป็นเรื่องที่ผมเห็นด้วยอย่างยิ่งครับว่า องค์ประกอบ 3 อย่าง เรื่องการศึกษา เวลา และ บุคคล ประชาคมอริยวินัยก็เป็นประเด็นที่เราจะต้องสร้างขึ้นมา ทำอย่างไรจะสร้างปัญญาขึ้นมาได้ อันที่จริงคิดว่าปัญญาในระดับอริยวินัย สิ่งสำคัญที่อาจารย์สมพงษ์ได้พูดถึงก็คือประชาคม ก็คือว่าจะต้องมีการพูดคุยและไปศึกษาคนละแง่มุม ค้นคว้าหรือมานำเสนออะไรหลายๆ อย่าง แล้วยังสามารถทำได้มากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ปัญญามีความงอกงาม เกิดแง่มุมใหม่ๆ มากยิ่งขึ้น แล้วที่ทำให้เห็นได้ชัดก็คือ วุฒิทางเกษตรยั่งยืน ตรงนั้นเป็นอริยวินัยหรือไม่ ผมบอกว่าใช่เลย ในแง่ที่ว่า

เมื่อไปมองถึงเกษตรยั่งยืนแล้ว สามารถมองปัญหาออก มองสภาพการณ์ออก คิดว่าในการที่จะทำ จะต้องทำแบบนี้ แล้วนี่คือหลักของการที่จะทำ แล้วบัญญัติขึ้นมาและหาทางปฏิบัติในทางรูปธรรมขึ้นมาให้ได้ อันนี้ผมคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญด้วยว่าเราจะทำอย่างนี้ได้อย่างไร เพราะถ้าจะถามว่าตรงนั้นใช่หรือไหม ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากเลย การที่นำเสนอเรื่องนี้ คงจะเป็นการจุดประกายเพื่อที่จะให้ช่วยกันคิดช่วยกันหาทางต่อ แต่ละด้านขององค์ประกอบของภาวะสมัยใหม่ ผมก็คิดว่ามีความสำคัญไม่แพ้กัน ที่เราจะต้องช่วยกันทำความเข้าใจ แล้วมองให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น...

พอเราพูดถึงประเด็นนี้ ก็มีคำตอบอยู่ 3-4 คำตอบ แล้วบอกว่าจบแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เขามองว่าเราจะต้องพยายามหาว่า เนื้อหาที่มันกว้างออกไปเป็นอย่างไร แล้วจะอย่างไรกับมัน ตรงนี้เป็นบทบาทและเป็นเรื่องที่จะต้องพยายามช่วยกัน เพราะไม่เช่นนั้น แนวโน้มอย่างหนึ่งที่ได้เรียนไปแล้ว สำหรับพระท่านก็อาจจะเน้นไปทางโลกุตระ แล้วท่านก็อาจจะเกี่ยวข้องในบางเรื่องได้ แต่ในบางเรื่องก็ไม่ควรจะไปข้องแวะ พระวาสนควรจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ด้านนี้ ในเรื่องเศรษฐกิจ ในเรื่องปัญหาความยากจน ในเรื่องปัญหาการเมือง สถานะของผู้หญิง เรื่องภาครัฐ สิ่งเหล่านี้เราคงไม่สามารถตอบคำถามด้วยสูตรสำเร็จที่เราเคยมีมาแต่อดีตได้ และยังต้องอาศัยการที่จะเข้าไปทำความเข้าใจให้มากยิ่งขึ้น ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น...

ผู้เข้าร่วมเวที : เราพูดถึงการปรับประยุกต์กับบริบทใหม่ทางสังคม ที่นี้ในการปรับ มันจะเลยเถิดหรือไม่เลยเถิด หรือความเหมาะสมอย่างไร มันมีเกณฑ์มีหลักอะไรที่จะพิจารณา

ดร.วิระ สมบูรณ์ : ถ้าเกณฑ์นั้นก็คือตัวที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกเรียกว่า "อริยวุฒิ" คิดว่าเกณฑ์ตัวนี้น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นได้ สมมติว่าการปรับหรือการประยุกต์จะนำไปสู่การ เช่น มีพระท่านหนึ่งบอกว่า ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาป นี่เป็นการประยุกต์สุดโต่ง อย่างนี้ถือว่าอยู่นอกเกณฑ์ เช่นเดียวกันถ้าเมื่อว่าการนำเสนออริยวินัยที่จะนำไปสู่การสนับสนุนยุ้งให้มีการฆ่าฟันกัน ให้มีการทำลายซึ่งกันและกัน อันนั้นก็คงจะไม่ใช่ หรือว่าการที่จะมีอริยวินัยแล้วทำให้ผู้คนไปศรัทธาอะไรบางอย่าง งามาย ไปทุ่มให้กับอะไรบางอย่าง โดยที่ฝากความหวังกับบางสิ่งบางอย่าง แล้วไม่เชื่อมั่นการที่จะทำบางอย่างด้วยตัวเอง อันนั้นก็คงจะไม่ใช่เช่นเดียวกัน อันนี้ก็แล้วแต่ว่าเราจะพูดถึงเรื่องอะไร สมมติว่าอริยวินัยที่ปราศจากจากระยะของการให้โอกาสทางความคิด หรือในการเลือกแบบแผนทางวัฒนธรรม ทางวิถีชีวิตของคนอื่น แบบนั้นเราก็คงไม่ถือว่าเป็นอริยวินัยเหมือนกัน พุทธศาสนาไม่ใช่ที่จะไปบีบบังคับใคร หรือว่าดำเนินการประหัตประหารเพื่อจะให้คนเข้ามาสู่แบบแผน ถ้าเมื่อไรมีแบบนั้น เราก็ต้องถือว่าอันนั้นไม่ใช่การปรับประยุกต์

ผู้เข้าร่วมเวที : คำจำกัดความของคำว่า "อริยวินัย"

ดร.วิระ สมบูรณ์ : อริยวินัยคือ วิถีที่เหมาะสม ซึ่งเกิดจากการเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ให้ตามว่าใช้กับสภาพการณ์ต่างๆ ได้ และแก้ไขปัญหามากๆ ได้ อะไรก็ตามที่เป็นวิถีทางหรือแบบแผนที่เกิดขึ้นจากการเอาแก่นหรือพุทธศาสนาไปประยุกต์ให้เข้ากับสภาพการณ์ต่างๆ เรื่องต่างๆ ในกาลเทศะที่แตกต่างกันไป ตรงนั้นก็คือจุดเริ่มต้นของอริยวินัย ที่นี้การประยุกต์ที่ว่านั้น เวลานำไปใช้ก็ได้หลายแบบหลายวิธี บางเรื่องก็เป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วโดยหลักการในสังคม ก็เอาหลักการในสังคมมาใช้ มาเน้นย้ำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือบางเรื่องเมื่อไม่รู้ก็เอาหลักการที่มีการค้นพบแล้วมาพูดให้ฟัง ให้สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา และบางเรื่องก็อาจจะเป็นเรื่องของการตีความเสียใหม่ ก็คือการบัญญัติบางอย่างขึ้นมาใหม่ สร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้นมาใหม่ เพื่อที่ให้เราสามารถแก้ไขสภาพการณ์ต่างๆ ได้ อันนี้ก็แล้วแต่กรณี

ผู้เข้าร่วมเวที : จากที่เราคุ้นเคย คำว่า “วินัย” ก่อนข้างจะเข้มข้น ไม่ใช่อย่างที่อาจารย์พูด แต่ที่อาจารย์พูด รู้สึกจะกว้างมาก เช่น วินัยของทหาร ดูเหมือน “วินัย” เป็นข้อที่ค่อนข้างจะเข้ม เป็นอย่างนั้นใช่ไหมคะ

ดร.วิระ สมบูรณ์ : “วินัย” ไม่ได้มีความหมายที่จะต้องเคร่งครัด เพียงแต่เราใช้กันจนรู้สึกว่าจะต้องเคร่งครัด คำว่า “อริยะ” มองว่าเข้มข้นก็ถูก จะมองอย่างนั้นก็ได้ แต่ในแง่หนึ่งถ้าเราไปให้น้ำหนักอันหนึ่งด้วย ซึ่งมีความสำคัญอย่างที่คุณใช้คำว่า “ขลัง” อันที่จริงผมคิดว่าการไปมองว่าเป็นเรื่องขลัง เรื่องที่มันเข้มข้น มันเป็นลักษณะที่หลายต่อหลายเรื่องเมื่อก่อนก็ไม่มี เราเริ่มมาเป็นเมื่อเราเป็นคนชั้นกลางกันมากขึ้น เริ่มไปเรียกร้องจากพระมากขึ้น อยากให้คิดแบบสบายๆ ไม่ต้องไปคิดอะไรมากในแง่ของความเข้มข้น บางทีเราเองเข้มข้นกับเรื่องนี้มาก แต่ว่าหลายกรณี เช่นพระสมัยก่อนท่านเป็นครูสอนระนาดได้ ถามว่าผิดวินัยสงฆ์ไหม แต่ถ้าสิ่งเหล่านั้นทำให้วิชาการดนตรีผูกพันอยู่กับแบบแผนพิธีกรรม ก็น่าจะอนุโลมตามได้ เพียงแต่ว่าในสมัยหลังๆ นี้ เราพยายามยิ่งนับวันจะยิ่งตัดออกให้เหลืออย่างเดียว คือเวลาไปวัด เราก็ตั่งใจจะไปทำอย่างเดียว คือรับทำบุญแล้วรีบกลับ ทั้งวัดไว้ให้พระดูแลไป แต่ถ้าเราไม่คิดในเชิงที่จะไปตัดขาดอะไรให้มันชัดเจนขนาดนั้น ก็คือว่าอริยวินัย โดยความหมายก็จะไม่ได้ต้องมาเข้มข้น หรือทำให้รู้สึกน่ากลัว เหมือนอย่างที่เรารู้สึกไปตามๆ กัน

ผู้เข้าร่วมเวที : ...อาจารย์บอกว่าขณะนี้เรามีปัญหาเรื่องภาษา ชุตภาษา และชุตการสื่อ เรามีภาษาคน ภาษาธรรม ขณะเดียวกันพูดถึงว่า วิทยาศาสตร์ซึ่งดวงวัดและพิสูจน์ได้โดยอายตนะของปุถุชน แต่ศาสนาเป็นเรื่องของปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ผลที่เกิดขึ้นคือไม่สามารถใช้ตัวหลักการหรือแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ร้อยเปอร์เซ็นต์แล้ว การเข้าถึงตรงนั้น บางทีไม่รู้จะใช้ภาษาอะไร ยิ่งท่านเกิดติดคัมภีร์พูดถึงว่า อริยวินัยจะต้องไปเชื่อมโยงกับพุทธศาสนาในภาพรวมด้วย มันก็เลยมีปัญหาในเรื่องความยาก ที่จะใช้ภาษาให้มันชัด เพราะว่าตัวของภาษาเอง มันก็ถูกใช้ในลักษณะที่อาจจะแตกต่างไปจากเดิมอย่างที่เราอาจารย์พูดถึง อาจารย์ได้เกริ่นแต่แรกว่าคำว่า “วินัย” ท่านพระธรรมปิฎกได้พูดถึงว่า เราไปเข้าใจในความหมายที่มันแคบเข้าทุกที จริงๆ แล้ว ความหมายมันอาจจะกว้างกว่านั้น อ.วิระได้พยายามอธิบาย “อริยวินัย” โดยยกตัวอย่างหลายๆ กรณี ครั้งแรกอาจารย์ไม่ได้ให้คำนิยามที่ชัด แต่อากรณี่ที่เกิดขึ้นในพุทธกาลแต่ละเรื่อง ซึ่งมันมีบริบทที่แตกต่างกัน เวลาพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้หรือมีเหตุการณ์เรื่องนี้เกิดขึ้นซึ่งในแต่ละบริบทนั้นสะท้อนให้เห็นว่า อริยวินัยมันเป็นอะไรได้หลายๆ อย่าง หลายส่วนขึ้นอยู่กับบริบท ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล ตรงนี้เป็นความยาก ที่ผมหมายถึงว่า ขณะนี้เราอาจจะคิดอะไรที่มันสำเร็จรูป แล้วเราถูกสอนให้รู้ว่าคำกล่าว ขาว เป็นเส้นตรง ที่นี้เราจะทำอย่างไรที่เวลาเราพูดนามธรรมกับรูปธรรม เราสามารถที่จะโยนกันไปโยนกันมาได้ ผมคิดว่ามันอยู่ในกระบวนการที่พวกเรา แม้แต่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเอง ที่เราพูดถึง เราก็อยากจะประยุกต์สิ่งที่ทำ เน้นนามธรรมกับรูปธรรมที่เกิดจริงในพื้นที่ แล้วเอารูปธรรมตัวนั้นมาเป็นพลังในการอธิบาย เพราะว่าคนที่คนจะรับสื่อภาษาต่างๆ ก็คงไม่สามารถที่จะรับในลักษณะที่เป็นนามธรรมได้ล้วนๆ

พระ : เรื่องศัพท์อาจจะปัญหาสำหรับชาวพุทธมาก อย่างเช่นท่านอาจารย์บุญช่วยได้พูดไว้ว่า อย่าง NGOs ญาติโยมว่าพระเป็น NGOs พระพุทธเจ้าเป็น NGOs เพราะว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ขึ้นอยู่กับใคร ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่นี้ NGOs ทั่วไปก็ขึ้นอยู่กับระบบกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้านั้นเป็นต้นแบบของ NGOs ปัญหาเรื่องการตีความ เนื่องจากสังคมสลับซับซ้อน เช่นเราสอนว่าพ่อแม่มีบุญคุณอย่างมาก แต่เดี๋ยวนี้พ่อแม่ไม่ได้เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร เป็นร่มมะพร้าวหล่นทับลูก พ่อแม่มีบุญคุณ แต่เด็กบางคนก็เถียง เพราะพ่อแม่ไม่ได้เลี้ยงมา บางทีถูกเอาไปอยู่กับญาติ... ถ้ามีปัญหา เราก็มาคิดว่าพ่อแม่คือใคร ซึ่งศัพท์ในพุทธศาสนา บิดาคือผู้ปกป้องคุ้มครองบุตร เพราะฉะนั้นคนที่ปกป้องคุ้มครองบุตร อาจจะไม่ใช่มารดาได้ อาจจะ เป็นใครคนใดคนหนึ่ง เราจะต้องสืบความหมาย เราจะต้องใช้ภาษาในการสื่อสารให้ชัดเจน อย่างเช่นมารดาคือใคร มารดาคือผู้เลี้ยงบุตร อาจจะไม่ใช่มารดาที่ให้อาหาร ผู้ให้อาหารคือชนก-ชนนี ที่นี้เด็กถามว่าพ่อแม่มีบุญคุณจริงหรือ

ทำไมแม้แต่พ่อ-แม่เลี้ยงเขามา เขายังบอกว่าไม่มีบุญคุณ เคยจัดค่ายแล้วให้เด็กเขียนบทความวันสุดท้าย เขาบอกว่าเมื่อก่อนที่จะมาเข้าค่าย ไม่เคยคิดว่าพ่อ-แม่มีบุญคุณเลย เขาคิดว่านี่คือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อคนสองคนมาอยู่ร่วมกัน พอใจกัน ทำให้เขาเกิดมา เมื่อเขาเกิดมาแล้ว เขาก็ต้องทำหน้าที่คือเลี้ยงดู เลี้ยงจบก็จบกันไป ไม่คิดเป็นบุญคุณตรงนั้น นี่คือปัญหาหลักเลยว่า เมื่อเราเจอปัญหาอย่างนี้ เราจะทำอย่างไรที่จะประยุกต์ธรรมมาใช้ เราอยากจะได้ธรรมะมาใช้ในการวิจัย ตามที่ได้อ่านอย่างที่อาจารย์ได้ให้ความหมายของ “อริยวินัย” นั่นคือการที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน และสรุปตอนท้ายว่า อริยวินัยคงไม่จบอยู่ในตัวของมันเอง เพราะมันต้องนำไปประยุกต์ และอีกอย่างหนึ่งธรรมะของพระพุทธเจ้า ต้องเป็นอกาลิโก แล้วเราจะทำอย่างไร อยากให้ชัดเจนตรงนี้

พระ : ประเด็นที่อยากจะเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ก็คือ เราอาจจะต้องย้อนกลับไปดูพุทธศาสนาให้ดี ให้ชัด ให้ต้องแท้ ขณะที่เรากำลังพูดถึงอริยวินัย มันจะมีฐานของพุทธธรรมรองรับอยู่ทุกเรื่อง แต่ว่าแท้จริงแล้ว ตัววินัยเองมีความจำเป็นขนาดไหน ก็ตอบได้ว่า ในสภาวะการณ์ช่วงแรกที่เกิดพุทธศาสนา มีพระพุทธเจ้าเกิดครั้งแรกจริงๆ แล้วคนส่วนใหญ่ที่เข้ามาบวชแล้วแต่เบื่อหน่ายต่อโลก เขาเข้ามาเป็นภิกษุ ศึกษาธรรม ประพฤติพรหมจรรย์ด้วย ท่านเหล่านั้นมีวินัยใหม่จริง มีวินัยที่เป็นฐานธรรมอยู่แล้วอย่างสมบูรณ์ แต่ในขณะที่ระยะเวลาผ่านไป เกิดมีพระภิกษุล่วงละเมิดก็ค่อยๆ ปรากฏตัววินัยที่เราเห็นว่าต้องแบบนั้นแบบนี้ มันเกิดขึ้นทีหลัง เพราะว่าคนไม่เข้าใจ จริงๆ ก็ต้องมีตัวที่เป็นข้อๆ คอยกำกับ ถามว่าแล้วมันเกิดทีเดียว 100 – 227 ข้อไหม มันก็ไม่ได้เกิดทีเดียว 227 ข้อ มันก็เกิดจากวิถีที่ปรับเปลี่ยนไปตามภาวะกาลที่เปลี่ยนแปลงไป หรืออย่างภิกษุณี ทำไมต้องมีถึง 311 ข้อ ก็เพราะภาวะของภิกษุณี ภาวะของผู้หญิงต่างจากผู้ชาย และมันมีความจำเป็นจะต้องได้รับการปกป้องคุ้มครอง ถ้าเราไปดูตัววินัยที่เป็นข้อๆ เราก็จะเห็นอะไรที่เป็นมิติ แท้ที่จริงถ้าหากว่าเราพูดถึง พรหมจรรย์ มันก็คงต้องย้อนกลับไปดูให้ชัดมากขึ้น

ประการต่อมา ถ้าหากว่าในที่สุด คือว่าถ้ามันสูงขึ้นเป็นขั้นๆ เป็นอริยบุคคลอย่างที่พูดถึง ที่บอกว่ามันดูขลัง อาตมาคิดว่า ตรงนั้น ในที่สุดมันคือขั้นของการออกจากการเป็นโลกุตตร แต่ว่าตัววินัยหรือที่เป็นข้อศีล เพียงแค่ 5 ข้อ ก็อาจจะให้มันออกจากการควบคุมในระดับหนึ่ง 5 ข้อก็ควบคุมระดับหนึ่ง สมมติมีอยู่ 8 ข้อ มันก็ควบคุม แต่ไม่ได้ควบคุมตลอด แต่ควบคุมเป็นระยะเวลา อย่างน้อยๆ ไปรักษาศีลอุโบสถ เพื่อที่จะออกบ้างไม่ออกบ้าง แล้วก็ไล่ไปเป็นสามเณร ก็ออกจริงๆ ไปเรื่อยๆ เพราะมันมีระดับของการที่มีเป้าต่างกัน เช่นระดับเป้าสูงสุดก็คือเรื่องของโลกุตตร เรื่องของการอุปสมบท นั่นเป็นการออกจากการกั้นอย่างสิ้นเชิง ถ้าหากว่าเราเข้าใจอย่างนี้ มันก็ต้องปรับไปตามฐานเหล่านี้ ถ้าหากว่าเรามีเป้าสูงสุด มันเหมาะสมอย่างไรกับภาวะการณ์ปัจจุบัน เช่นมีพระวินัยบอกว่าภิกษุที่อยู่ในที่ลับหลับตา กับหญิงสองต่อสอง ให้ปรับอาบัติ แล้วถามว่าเดี๋ยวนี้มันไม่ต้องลับหลับ ก็นั่งคุยโทรศัพท์ จริงๆ ไม่ได้นั่งกันสองต่อสอง ถามว่าภาวะการณ์อย่างนั้นมันเปลี่ยนไปไหม นั่นก็คือมันเปลี่ยนไปแล้ว เราก็ยังใช้แบบเดิมอยู่ แล้วมันจะยังงัย กำลังชี้ให้เห็นว่า จากภาวะการณ์ที่มันเปลี่ยนไปในตัววินัยเอง มันไม่รู้จะยับยั้งอะไรถึงจะเหมาะสมกับภาวะการณ์นั้นๆ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ท่านอาจารย์วีระพูดประเด็นหนึ่งว่า ในสมัยก่อน พระเคยเป็นครูสอนระนาด พระเป็นแหล่งความรู้ที่ถ่ายทอดให้กับชุมชนในหลายๆ เรื่อง ศิลปะอะไรหลายๆ อย่าง ท่านอาจจะมีความรู้ก่อนที่จะท่านจะมาบวชเป็นพระ และระหว่างเป็นพระ ท่านก็ใช้ความรู้เหล่านั้นถ่ายทอด ที่นี้พอมาถึงยุคปัจจุบัน ผมคิดว่าตรงนี้ เป็นประเด็นที่สำคัญเหมือนกันว่า ขณะที่เรา ขวาวสาอาจจะไม่ค่อยมีความรู้และไม่ค่อยมีเกณฑ์อะไรที่จะไปดูพระ แล้วก็คาดหวังพระอย่างที่ท่านอาจารย์วีระพูด คาดหวังให้ท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ให้อยู่ในระเบียบ อยู่ในศีลวินัยอย่างเคร่งครัดอะไรต่างๆ ที่นี้ในกระแสที่มันเปลี่ยนแปลงไป เราอาจจะเห็นพระดูทีวีเพื่อตามข่าวสถานการณ์ พระอาจจะ

อยู่ห้องแอร์ พระจำเป็นต้องใช้มือถือ บางแห่งเราเห็นพระตะตะกร้ออย่างนี้เป็นต้น ทั้งนี้ทั้งนั้นมันไม่ใช่สาระไม่ใช่แก่น แต่สิ่งที่ท่านพูดถึงคือ ท่านอาจจะไม่มีแก่นแต่สิ่งที่เราพูดถึง มันไม่ใช่แก่นของตัวพุทธธรรม ทำอย่างไรที่เราจะให้คนไทยมีความเข้าใจและมีจิตที่จะมองอะไรได้ว่า อันไหนเป็นแก่น ตรงนี้มันอยู่ในยุคที่สังคมสับสน บริบทเปลี่ยนแล้ว เราเองก็ไม่ค่อยศึกษามัน ก็เลยทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระ ขรวาส มันยิ่งแยกกันออกไปอีก โดยไปวางเกณฑ์ของศรัทธาผลิตสิ่งที่มันไม่ถูกต้อง ตรงนี้ก็เป็นปรากฏการณ์หรือกระแสที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป ถ้าหากว่าเราที่เรียนรู้หรือว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เรากำลังพูดถึง พยายามทำสิ่งเหล่านี้ให้มันชัดเจนขึ้น ทำให้คนที่อยู่ในแวดวงกลับไปสู่หลักได้มากขึ้น มีเกณฑ์ มีหลักธรรม ที่จะมองแยกแยะอะไรต่างๆ ก็น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อันนี้เป็นโจทย์ที่ผมคิดว่า ผมได้ยินได้ฟังมาจากหลายๆ คน แล้วที่เขาไม่อยากไปทำบุญเป็นเพราะอย่างนั้นอย่างนี้ เราบอกว่ามันไปดูตรงนั้น ก็ไม่ได้ แต่สิ่งเหล่านี้มันจะทำให้ขรวาสกับวัดแยกออกจากกันไปเรื่อยๆ

ดร.สมคิด แก้วทิพย์ : มีคนเสนอให้ไปอ่าน "พุทธธรรม" ผมมาตั้งคำถามว่า แล้วคนที่บ้านผมมันจะมีอริยวินัยได้ไหม มันไม่ต้องไปอ่านหนังสือพุทธธรรมได้หรือเปล่า ถ้าเรานิยามคำว่า "อริยวินัย" คือวิถีที่เหมาะสมของนก แล้วไปดูนกทำรัง ดันไม้หนึ่งต้น นกเยาะเย้ย ทำรัง มันให้ออกสกัน มันมีอริยวุฒิ มันมีการทำรังเล็กๆ พอให้มันคุ้มตัว มันมีอริยวุฒิ ผมว่ามันน่าจะจะมีอริยวินัย โดยที่ไม่ต้องไปอ่านหนังสือ นั่นก็คือผมกำลังคิดต่อว่า แล้วอริยวินัยมันไม่จำเป็นต้องมีอยู่ในพุทธศาสนาอย่างเดียว ศาสนาใดก็ได้ กลุ่มของสิ่งมีชีวิตใดๆ ก็ได้ ที่ได้ใช้วิถีชีวิตที่เหมาะสม และมันเหมาะสมตอนนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่ามันจะเหมาะสมตลอดไป แล้วผมก็ไม่ได้คาดหวังว่า ในความอริยะจะไม่มีความอนาริยะ นั่นคือความเข้าท่า มันก็มีความไม่เข้าท่าอยู่ข้างในนั้นด้วย ถ้าเหตุการณ์อะไรมันเปลี่ยน คือผมไม่ได้ปฏิเสธพุทธธรรม แต่ว่าอยากจะใช้จากนั้นก็ให้ออกสกันบ้างที่จะเข้าถึงอริยวินัย ให้ออกสกันบ้างด้วย แต่ว่าก็ต้องพิสูจน์ต้องเรียนรู้ไป คือหลักที่แท้จริงที่น่าเข้าถึงที่จะบรรลุสู่ความเป็นอริยะที่แท้ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ ที่อาจารย์ได้ตั้งประเด็นไว้ก็คือ ถ้าอริยวินัยมันมีความเป็นสากลมันอาจจะมียุคไหนอย่างไร แต่ชื่อเรียกหรือการที่จะอธิบายอาจจะไม่เหมือนกัน ผมว่าตรงนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ

อ. สมพงษ์ บุญเลิศ : ขอต่อเรื่องนกชนิดนี้ มีลูกศิษย์มาด่าหัว เขาก็บอกว่าเขาไปเจอลูกนกตกเขา ก็เลยเก็บมาเลี้ยง แต่คนเลี้ยงมีเมตตาดีมาก วันหนึ่งต้องปล่อยไปให้ได้ พอรู้สึกว่ามันกล้าหาญเขาก็เอาไปปล่อย ช่วงเช้าเอาไปปล่อย ช่วงเย็นมาแล้วเขาก็คุยภาษามนุษย์กับนก เขาก็เลี้ยงดูอีกสักพักหนึ่ง อีกวันก็เอาไปปล่อยอีก เอาไปปล่อยที่สวน คนสวนมาเห็นนกตัวนี้เข้า คำนึงกับคนมาก เขาก็เลยมาตามเจ้าของ ก็รู้ว่านกตัวนี้ถูกเลี้ยงที่บ้าน เขาก็เลยกลับมาใหม่ จะให้เอาไปปล่อยในธรรมชาติ แต่ไม่ใช่มนุษย์มาปล่อย เลยเปิดฝากรงเอาไว้ อยากไปก็ไปเอง ทำนองนั้น ปรากฏว่าขณะที่เปิดกรงไว้เพื่อที่จะมีทางเลือกไปเอง ตื่นเช้ามาก็ตาย เขาก็เลยทำบุญแบบพุทธเหมือนศพคน เย็นนั้นถูกเลขท้ายสามตัว โยงกลับมาตรงนี้ ถามว่าพฤติกรรมอย่างนั้น ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่ถูกเลี้ยง วินัยวิถีชีวิตที่เหมาะสมของเขา มันต่างจากนกที่นำมาเลี้ยง เพราะฉะนั้นสิ่งมีชีวิต ตัวที่เป็นปัญญา ตัวที่เป็นสภาวะที่เป็นนามธรรม มันเรื่องใหญ่ กลับมาที่หลักพุทธของเรา ท่านเกียรติก้องดีแนะนำให้เราอ่านพุทธธรรมก่อน ผมก็เห็นด้วย แต่ที่นี้ก็ดูสามเหลี่ยมสองรูประหว่างควากับหงาย ถ้าจะเริ่มต้นได้มันได้จาก ท่าน ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับคนทั่วไป แต่อีกทางอาจจะครึ่งทาง คือก็แล้วแต่จริตที่ฟังมี ผมว่าทางเลือกของผู้คนที่เข้าสู่ตรงนี้หลากหลาย

ขอข้ามไปเรื่องชุมชนและเรื่องของการวิจัย ผมเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เพราะเวลาเรามองผู้คน ไม่ว่าเขาเองจะดี มีสภาวะการณ์ต่างๆ ที่แวดล้อม เป็นปัญหาใหม่ ตัวนี้ช่วยได้มากเลย ช่วยในแง่ที่ว่า นักวิจัยคงจะไม่ไปบอกตรงๆ ว่าตรงนี้ใช่เลย ตรงนี้มีปัญหาหรือว่าเขาเองบอกว่าตรงนี้ปัญหาคืออะไร แต่ว่ากระบวนการวิพากษ์วิจารณ์ คอยร่วมกัน เสนอร่วมกันจะทำให้การคิดมันแหลมคมยิ่งขึ้น แล้วในที่สุดก็สรุปจากความคิดว่าปัญหาที่ชัดเจนคืออะไร ตัวอริยวินัยจะเป็นเกณฑ์ให้ช่วยจับขึ้นมาก็ได้ จะช่วยโยงประเด็นปัญหามาสู่การวิจัย ซึ่งอาจารย์สุคนธ์พูดเสมอว่า

อย่าได้เอาวิธีการนำหน้า ให้เอาตัวปัญหาเป็นตัวตั้ง คำถามที่เราอยากรู้ แล้วก็ตามด้วยวิธีการ วิธีการก็เป็นเครื่องมือ ซึ่งระเบียบวิธีวิจัยที่ผ่านมามันครอบงำพวกเราบางส่วน ทำให้เราบอกว่าถ้าจะวิจัยเรื่องนี้แล้วมันซับซ้อน มันรู้สึกเท่าที่ไม่เหมือนใคร เราก็รู้สึกภูมิใจในงานวิจัยนั้น แต่งานวิจัยท้องถิ่นคงจะไม่ใช่ออย่างนั้นแล้ว เราคงจะใช้วิธีที่จะมองปัญหาให้ชัด โดยใช้หลักคิดของอริยวินัยนั้นเป็นตัวจับ ผมมีประสบการณ์อันหนึ่ง ผมพานักศึกษา ป.โท เข้าพื้นที่ที่แม่แจ่ม ไปที่บ้านแม่หลุ ชุมชนที่เคยอยู่สงบสุข เมื่อกระแสนิยมเข้าไป ชาวบ้านต้องปลูกข้าวโพดเป็นหลัก ไม่อย่างนั้นก็ไม่มีกิน ถึงเวลาก็มีพ่อค้านายทุนในพื้นที่มารับซื้อ พื้นที่ก็ถูกทำลายไปเรื่อยๆ เราเดินศึกษาหมู่บ้านเขา เราก็ไปเห็นโปปลาดูกเต็มไปหมด แต่ร้างไปหมดแล้วมันแสดงว่าสิ่งที่ถูกกำหนดจากเบื้องบน มันไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต แต่ขณะนั้นถามว่าทราบซึ่งในการปลูกข้าวโพด เขาบอกว่าทราบ แต่ไม่มีทางเลือก เพราะกับข้าวกับปลาซื้อกินหมด ในหมู่บ้านนั้นอันหนึ่งเป็นศัพท์ที่เขายกขึ้นมา ก็คือคำว่า “พาหะนิยม” เพราะรู้ว่ามันออกมาข้างนอกไม่ได้ เรื่องรถยนต์เรื่องมอเตอร์ไซด์ ก็เป็นความจำเป็นในชีวิตเขา ก็เป็นภาวะที่จะต้องจ่ายอม นี่คือสิ่งที่ไม่มีทางเลือก แล้วเราจะใช้กระบวนการวิจัยอย่างไร ที่จะทำให้พวกเขาปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนเปลี่ยนความคิดที่จะหันมาพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพา หรือว่าไม่พึ่ง โดยเฉพาะเรื่องทุนนิยมที่เป็นอยู่ จะทำอย่างไรนี้เป็นโจทย์ใหญ่...

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ :: อ.สมพงษ์พาดพิงไปถึงวาระต่อไปด้วย เรื่องทิศทางการทำงานวิจัยและพัฒนาต่างๆ ผมอยากจะต่อประเด็นนี้ไปเลย ที่หลายท่านอาจจะเอาข้อคิดจากที่เราพูดมาตั้งแต่เช้าถึงปัจจุบัน ประยุกต์เข้าไปด้วยก็ได้หรืออยากจะแลกเปลี่ยนว่า ถึงตอนนี้ในเรื่องของการจัดการศึกษาที่ท่านรับผิดชอบอยู่ก็ตาม งานวิจัยที่ท่านอยู่ก็ตาม และก็การพัฒนาด้วย การวิจัยและพัฒนาในสถาบันการศึกษา เรามีประเด็นอะไรที่จะคุยกันเพิ่มเติม

ผู้เข้าร่วมเวที : สำหรับวันนี้ที่ฟังมา อาจจะไม่ทราบซึ่งเท่าที่ควร อาจจะยังไม่เข้าใจหลายๆ อย่าง แต่เท่าที่มีประเด็น ก็คงจะเกี่ยวกับทางวิทยาศาสตร์ เพราะผมก็จบ ป.ตรี-โท สายวิทยาศาสตร์ แต่ตอนนี้ก็กลัวว่าเราจะต้องลงมาเกี่ยวกับสังคม เกี่ยวกับชุมชน ที่นี้จากอริยวินัยตรงนี้ เราจะมีวิถีทางอย่างไรที่เหมาะสม ที่จะเชื่อมระหว่างวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ แล้วก็มนุษยศาสตร์ คิดว่าแต่ละศาสตร์ก็คงจะมีจุดแข็งจุดด้อย เราจะใช้จุดแข็งแต่ละศาสตร์มาผสมผสานกันได้อย่างไร

ดร.วิระ สมบูรณ์ : ผมคิดว่า ถ้ามองโดยกว้างๆ ผมเชื่ออย่างหนึ่งว่า หลายๆ ท่านก็ได้พูดเรื่องนี้แล้ว เรื่องระเบียบวิธีวิจัยเป็นอุปสรรค ระเบียบวิธีวิจัยที่ดีก็มี แล้วก็หยิบมาใช้ได้ แต่ว่าเราไม่จำเป็นที่จะต้องบอกว่า ถ้ามันไม่เป็นแบบนี้แล้ว จะทำไม่ได้ มันมีวิธีมากมาย วิธีการวิจัยมันขึ้นอยู่กับเรื่องที่เลือก องค์ประกอบต่างๆ ของเรื่องที่เลือก ได้แก่ ข้อมูลจะมาจากไหน จะเป็นตัวกำหนดวิธีวิจัย ที่นี้ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่แล้วปัญหามันก็จะอยู่ที่ว่า มันมีวิธีวิจัยที่ตายตัว แล้วจะต้องหยิบมาเป็นเหมือนกับเป็นข้อล่อลอม เป็นมิด เป็นตะเกียบ หรืออะไรก็แล้วแต่ หยิบมาเป็นอันๆ แต่ที่จริงแล้ว วิธีวิจัยไม่ควรจะถูกตัดจากหัวข้อและตัวบริบทของงานวิจัยเลย อย่างเช่นวิธีการทางด้านวิทยาศาสตร์ ผมว่าใช้ได้กับกรณีที่เราต้องการตอบคำถามหรือโจทย์ที่มีพื้นความรู้แน่นพอแล้ว เพียงแต่ตั้งคำถามเล็กๆ หรือตั้งคำถามอันหนึ่งที่เป็นสมมติฐาน แล้วก็ใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์เข้ามาช่วย เพื่อให้เกิดความแม่นยำ อย่างนี้วิธีการทางวิทยาศาสตร์จะใช้ได้ดีมาก เช่นว่าเราต้องคำนวณปริมาณข้าวเท่าไรจะนำไปสู่ความยากจน ปริมาณข้าวโพดที่ปลูก ปลูกไปจำนวนเท่าไร ทำลายหน้าดินไปเท่าไร ตรงนี้มันมีวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จะนำมาใช้ได้ และข้อมูลแบบนี้ก็เป็นส่วนที่จำเป็น แต่วิธีการแบบนี้ก็จะเอาไปใช้อย่างอื่นไม่ได้ ในบางกรณี เช่น วิธีการแบบของวรรณคดี หมายถึงการตีความก็อาจจะขึ้นอยู่กับตัวโจทย์

อ.เยี่ยมลักษณ์ อุตาการ : ... มีประเด็นอยู่ 2-3 ประเด็น ที่อยากจะขอแสดงความคิดเห็นร่วม แล้วก็ขอเสนออะไรบางอย่าง ประเด็นแรกเกี่ยวกับเรื่องของคำศัพท์ ก็เห็นด้วยกับอาจารย์หลายๆท่านว่า การบัญญัติศัพท์ขึ้นมา ทำให้เกิดปัญหาในการที่จะสร้างความเข้าใจให้ตรงกัน เพราะว่าผู้ที่อยากจะเข้าไปถึงแก่นของเอกสารที่ผู้เขียนเขียน ก็คงจะมีหลายระดับ อย่างเมื่อครูที่ท่านผู้ฟังท่านหนึ่งได้ตั้งประเด็นถาม โดยส่วนตัวดิฉันไม่แปลกใจกับการที่จะใช้คำว่า "อริยวินัย" ดิฉันคิดว่าคำว่า "อริยะ" นั้น น่าจะมาจากคำว่า "อารยะ" ความหมายน่าจะเหมือนกัน เพราะฉะนั้นอะไรที่มันเป็นอารยะก็หมายถึงเจริญแล้ว ถ้าเจริญแล้ว สูงสุดคือปัญญา แล้วพอท่านอาจารย์วีระได้มาขยายความหมายในประเด็นที่บอกว่า "อริยวินัย" อาจจะตีความได้ว่า หมายถึงวิถีที่เหมาะสมโดยใช้พื้นฐานของพุทธธรรม แล้วก็นำไปปรับประยุกต์ใช้ในการที่จะสร้างอะไรใหม่ๆ หรือแก้ปัญหา ดิฉันก็มองแล้วมาโยงในสายงานที่ดิฉันทำอยู่ คือการจัดการศึกษา แล้วก็เอา พ.ร.บ. ของเราเป็นตัวตั้งว่า ตอนนี้ทำไม่ตรงกับ พ.ร.บ.การศึกษาชาติของเรา ว่าเราต้องการมุ่งเน้นให้เด็กเป็นคนที่มีปัญญา เพราะฉะนั้นเราจะมีวิธีการใดใหม่ ในการที่จะเอาวิถีทางตรงนี้เข้าไปบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนในทุกๆระดับ แล้วทำให้เด็กหรือนักเรียน-นักศึกษา สามารถที่จะนำเอาหลักการเหมือนที่ท่านอาจารย์สมคิดพูดว่า ไม่อยากจะผูกหรือยึดติดกับพุทธธรรมอย่างเดียว อาจจะเป็นศาสนาอื่นก็ได้ เอามาประยุกต์ใช้ แล้วก็นำไปสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ๆ แล้วมันไปแก้ปัญหาได้ ซึ่งก็ถือว่าสูงสุดของการจัดการศึกษาแล้ว....

พอมายังตรงจุดนี้ก็คิดว่า ในเมื่อตัวเองบ๊องโง่เดียวนี่ขึ้นมาแล้วมันตรง เราสามารถเอาไปดัดแปลงได้ แล้วกฎเกณฑ์จะนำไปสู่ตรงนี้ละมันคืออะไร ก็ยังตอบไม่ได้ แต่มีความคิดเล็กๆ ว่าน่าจะหาคำตอบตรงนี้ได้ในบางส่วน จากประสบการณ์ตัวเองก็ไม่ต่างกับท่านอาจารย์อาวรณ์ ว่าเราเติบโตมาในวิถีชีวิตเก่า เรากับวัดมีความใกล้ชิดกัน เราทราบเลยว่าในอดีตนั้นวัดได้ให้อะไรกับเราตั้งเยอะแยะมากมาย สมมติว่าเราจะไปเริ่มต้นตรงจุดนี้ มันก็ยังไม่สายเกินไป แต่ที่มันเกิดปัญหาวว่าตัวดิฉันเองซึ่งได้รับการศึกษา แล้วอายุขนาดนี้ มีครอบครัวแล้ว ในเรื่องพุทธศาสนาเวลาก่อนเข้านอน จะนำลูกชายไปไหว้พระในห้องพระ คนโตก็ไหว้ แต่คนเล็กจะมีปัญหา เขาจะถามว่าแม่ไหว้ทำไม ในฐานะที่เราเรียนทางวิทยาศาสตร์ ก็คิดว่าเด็กวัยนี้ จะตอบเขาแบบมั่วๆ ไม่ได้ เพราะเขาจะจำ เขาต้องการเหตุและผล ส่วนในเชิงที่เป็นนามธรรม เขาจะไม่รับเลย แล้วเขาจะไม่ปฏิบัติ เพราะฉะนั้นเราจะบอกว่าพระจะช่วยชี้ทางให้น้องทำความดี ถ้าน้องทำความดี น้องก็จะเป็นคนดี คนดีไม่มีใครมารังแก เขาฟังแล้ว เขาก็มาปฏิบัติ แต่ถ้าเราบอกว่าพระจะได้คุ้มครอง ตอนนี้ถ้ามีใครสักคนมาถามว่า นับถือศาสนาพุทธเพราะอะไร ต้องย้อนกลับไปคิดนาน ถ้า 20 ปีที่แล้ว แต่ตอนนี้ตอบได้แล้วเพราะว่าเราได้ศึกษามากขึ้น ตรงนี้ดิฉันคิดว่า การที่เราจะเอาอริยวินัยไปใช้ในแง่ของการจัดการศึกษาทุกระดับด้วย ก็คือว่าทำอย่างไรที่เราจะให้พ่อ-แม่ ผู้ปกครอง แม้กระทั่งผู้ใหญ่ทุกคน ได้มีความลึกซึ้งในส่วนนี้ให้ชัดเจน หากจะแบ่ง อาจจะกำหนดได้เป็น การยึดตามคัมภีร์ กับอีกฝ่ายหนึ่งยึดตามพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน เชื้อกันต่อๆ มา ถ้าเราอยากจะให้เกิดมรรค เกิดผล มันคงจะต้องย้อนกลับไปตรงนี้ นั่นก็หมายความว่า ทุกฝ่ายจะต้องมาช่วยกัน ต้องมานั่งดูว่าศาสนาพุทธหรือเนื้อหาต่างๆ ที่จะบรรจุลงไปตรงนี้ มันต้องเป็นแก่น แล้วถ้าจะมีพิธีกรรมอะไรไปก็แล้วแต่ ตามวัฒนธรรมประเพณีเป็นไปได้อย่างไร ที่จะให้พระคุณเจ้าแปลมาเป็นภาษาที่สื่อสารได้ง่ายขึ้น ไม่ได้หมายความว่า ภาษาบาลีไม่สำคัญ แต่น่าจะมีควบคู่กันไป แต่ที่น่ากลัวที่สุดถ้าเราไปดูการแบ่งโครงสร้างของกระทรวงศึกษาและวัฒนธรรม ตรงนี้กำลังแบ่งเอากรมการศาสนาออกไปจากการจัดการศึกษาแล้วหลักสูตรขั้นพื้นฐานที่จะประกาศใช้ โรงเรียนทุกโรงเรียนจะต้องจัดทำหนังสือเอง ดิฉันอยากจะทราบเหมือนกันว่า ตรงนี้ในเรื่องของความรู้พื้นฐานหรือว่าแก่นของพระพุทธศาสนาที่จะแทรกเข้าไปในแต่ละกลุ่มรายวิชาที่มันเป็นส่วนเกี่ยวข้อง มันจะเปลี่ยนแปลง นี่คือปัญหาที่จะตามมาในมุมมองของคนที่อยู่ในวงการการศึกษา...

ผู้เข้าร่วมเวที : ผมเคยได้รู้คำนี้มานาน แต่ก็ยังไม่ทราบคำจำกัดความหรือความหมายที่แท้จริง ว่ามันเป็นอย่างไร แต่วันนี้ได้ทราบ แล้วคิดว่าทุกท่านที่ฟัง ก็คงจะได้อะไรกลับไปเยอะแยะมากมาย อีกจุดหนึ่งที่ผมคิดว่าอาจจะเป็นสิ่งที่ดีมากก็คือ วันนี้เรามีการพูดถึงเนื้อหาของพระธรรมวินัย ผมคิดว่าตรงนี้น่าจะเป็นแรงกระตุ้นหรือเป็นแรงบันดาลใจที่จะให้ทุกท่านที่นั่งฟัง ได้ปรับหรือหันไปศึกษาพุทธธรรม แล้วก็ไปให้ความสำคัญกับพุทธธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อการขับเคลื่อนอริยวินัย ให้ดำเนินไปและให้มีความเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น อีกประเด็นหนึ่งก็คือ ผมคิดว่าการขับเคลื่อนอริยวินัยให้ไปสู่เป้าหมายตามที่เราวางไว้ เราไม่ควรที่จะแบ่งแยกว่ากลุ่มนี้กลุ่มนั้น อยากจะให้ทุกฝ่ายร่วมแรงร่วมใจกันอย่าไปคิดว่าเป็นหน้าที่ของพระหรือคนนั้นคนนี้ ถ้าเป็นหน้าที่ของทุกคน จะเป็นสิ่งที่ดีมาก พูดถึงอริยวินัย คิดว่าส่วนใหญ่ได้ยินคำนี้ คงนึกถึงว่าเป็นเรื่องของพระแน่นอน ชาวบ้านอาจจะไม่เกี่ยว แต่จริงๆ แล้วเป็นเรื่องของคนทุกคน และไม่ใช่ว่าสิ่งที่อยู่ไกลตัว แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเราเองทั้งนั้น

อ. สมพงษ์ บุญเลิศ : เห็นด้วยที่ว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของคนทุกคน ปรากฏการณ์ทางสังคม ผมมองแล้วมีความเห็นว่าเป็นภาวะที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตระดับพื้นบ้าน ผมไปร่วมงานอยู่ 3 งาน สองงานแรกคืองานศพ ผู้ตายอดีตเป็นครูที่สำพูน ท่านไม่ค่อยมีเงิน แต่ด้วยวิถีชาวบ้าน เขาเลี้ยงเหล้าเลี้ยงเบียร์กันเพียบเลย ผมก็ไปร่วมงาน แล้วรู้สึกไม่ค่อยสบายใจ งานที่สองก็เหมือนกัน ถามว่าปรากฏการณ์ทางสังคมแบบนี้ ในเชิงการวิจัยเราจะใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เหมาะสมให้กับพวกเขาได้อย่างไร เราจะเข้าทางไหน เราจะจุดประเด็นหัวข้อวิจัยอย่างไร เราจะให้เขาเกิดการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาตรงนี้ได้ได้อย่างไร นี่เป็นประเด็นที่หนึ่ง

ประเด็นที่สอง งานบันเทิงที่ไปจัดในวัดเป็นประจำ คือวัยรุ่นก็จะมาเต้นเซคเคลื่อนที่ อย่างอ่อนก็คือดิรันทันแทง อย่างหนักก็ตาย สำหรับงานบันเทิง เมื่อก่อนไม่มีอย่างนี้ อย่างเก่งก็แค่กำปั้นต่อยกัน ก็เลิกกันไป เดียวนี้เอาจนถึงขั้นเสียชีวิต ผมถามว่านี่หรือคือชีวิตที่เหมาะสม เพราะฉะนั้นตรงนี้พูดเข้าไปด้วยซ้ำ อยากให้อาจารย์พูดก่อนหน้านี้สัก 20 ปี เพื่อจะให้กระแสดูความคิดมันแรงเราให้เห็นประเด็นในชุมชนของเรา ว่าเราจะช่วยกันได้อย่างไร ผมถามกับไปกับผู้จัดงานว่า 3 แสนนี้ทำอย่างไร ก็คงกั๊กนี้ยืมสินมา ใช้นี้กันไป ถามว่าทำไมต้องทำอย่างนั้น เขาก็อ้อ ใครๆ ก็ทำกันอย่างนี้แหละ ถ้าไม่ทำ ชาวบ้านจะตาหนิได้ว่าไม่เต็มทีนะครับ ก็ทำไมจะไม่หมด 3 แสน ในเมื่อเลี้ยงเหล้าเบียร์อย่างดี กินทั้งกินขว้าง น้าหุดหูใจมากสำหรับวิถีชีวิตชาวพุทธ นี่เป็นประเด็นอยากให้ช่วยกันมองว่า แล้วเราจะใช้งานวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างไร อยากรู้ก็ตาม หลักคิดหรือชุดความคิดของอริยวินัย ผมว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เรายึดเกาะ ที่จะนอนมาสิ่งเหล่านี้ แต่ว่าเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาเน่ๆ สิ่งที่ยากก็คือ เราจะเข้าหาตรงนี้ด้วยวิธีอย่างไร อย่างที่เขาปรับเราได้ ไม่ปฏิเสธเรา

ดร.วิระ สมบูรณ์ : ฟังจากตัวอย่างที่ยกมา ประเด็นในเรื่องการวิจัย เช่นเรื่องระบบความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน คิดว่าเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าทำขึ้นมา มันจะมีมิติที่เยอะมาก อาจจะเริ่มตั้งแต่อดีต อย่างที่ อ.อาวรณได้หยิบยกขึ้นมาแล้วก็จะศึกษาว่า เมื่อก่อนนี้เขาอยู่กันอย่างไรวัดมีบทบาทอย่างไร โดยทางรูปธรรมแล้ว คนเฒ่าคนแก่ปัจจุบันก็อาจจะสามารถบอกได้ ต่อมาก็อย่างที่อาจารย์ยกตัวอย่างขึ้นมา มิติทางเศรษฐกิจของงานศพ ก็คงเป็น paper ที่น่าสนใจออกมา จะเป็นเรื่องเศรษฐศาสตร์งานศพก็น่าเสนอได้ สมมติว่าเอาเพียงแค่พื้นที่หนึ่ง มีเงินเข้าไปเกี่ยวข้องกับปริมาณผลทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดหนี้เท่าไร แล้วตัวเลขตรงนั้นจะเป็นฐาน สามารถที่จะทำให้เกิดภาพของอะไรต่ออะไรได้แคบลง หรืออย่างที่วัยรุ่นจะมายกพวกตีกัน ตรงนี้ก็เป็นเรื่องของมิติวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป แล้วเข้ามากระทบกับความสัมพันธ์ ตรงจุดนี้ถ้าลงรายละเอียดไป ก็จะเป็นงานวิจัยที่มีประโยชน์ แล้วก็ได้องค์ความรู้ และในที่สุดเราสรุปให้เขาฟัง ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ทั้งที่เมื่อก่อน ผมคิดว่าเราจะเฉยมากกับหลายๆ

เรื่อง อันนี้เป็นเรื่องที่มีความจำเป็น คนเราบางที่ได้ยินการพูดหรืออะไรก็ตาม มักจะไม่ค่อยมีความรู้สึกอะไร แต่ถ้ามีตัวเลขชัดๆ จะเกิดความสนใจที่จะแก้ไขปัญหานั้น อย่างเมื่อก่อนนี้ตอนที่การใช้สมุนไพรรักษาโรค ยังไม่เป็นที่นิยมมากนัก ก็มีคนบอกว่าจะไปซื้ออย่างไร... แต่พอมีการวิจัยศึกษาลงไป จะเห็นว่าเมืองไทยนำเข้ายารักษาโรคเข้ามาปีหนึ่งประมาณห้าพันกว่าล้าน ตัวเลขออกมาทำให้เห็นเลยว่า ที่นี้ก็น้อยๆ จริงๆ แล้วมหาศาล จากนั้นมาตัวเลขเหล่านี้มันก็ช่วยทำให้หันได้ หลายๆ เรื่องเราจะสังเกตเห็นได้ว่า อะไรก็ตามที่มันมีการติดตาม ก็จะทำให้รู้สึกว่าการนั้นเป็นเรื่องสำคัญ ในเมื่อสามารถตรวจสอบว่ามันเพิ่มขึ้น ยกตัวอย่างเรื่องหุ้น คนไม่สนใจกันมากนัก แต่พอพูดกันมากขึ้น คนเริ่มสนใจ เพราะพูดกันทุกวัน งานเหล่านี้เป็นงานที่มีประโยชน์

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : เราใช้เวลาพอสมควร ก็คงได้อะไรกันเยอะ แล้วก็ต้องกลับไปย่อยกันพอสมควร นับว่าเป็นการเสวนาที่มีเนื้อหาสาระที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง อ.วิระได้กรุณาให้ข้อคิดให้ข้อมูลกับเรา คิดว่าเวทีตรงนี้ทำให้ได้จุดประกายความคิดของพวกเราไม่น้อย รวมทั้งการตั้งคำถามกับตัวเองว่า เราเป็นพุทธศาสนิกชนอยู่อย่างไร ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตรงนี้ แล้วเราอาจจะมีความเข้าใจมากขึ้นต่อสถานการณ์ ต่อตัวเราเอง ต่อพุทธศาสนา นอกจากนั้นเราอาจจะจุดประกายเรื่องโจทย์วิจัย หลายท่านอาจจะมีความเข้าใจยิ่งขึ้นมา ตั้งแต่ก่อนการพูดคุย ระหว่างการพูดคุย โจทย์วิจัยน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่คุยกันวันนี้เยอะ เช่นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับวัด พระกับฆราวาส แม้แต่เรื่องประเพณีการฟังธรรมในวันพระต่างๆ ที่เคยเป็นมา และเป็นอยู่ปัจจุบันมันเหมาะสมแล้วรึยัง ควรจะปรับเปลี่ยนอะไรหรือไม่อย่างไร เศรษฐศาสตร์งานศพ รวมทั้งประเด็นเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ท้ายสุดที่ว่าเราจะไปทำความเข้าใจ ไปเสริมศักยภาพ แล้วก็ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งเอามาพัฒนาหลักสูตรกับกระบวนการเรียนการสอนของเราได้อย่างไร ซึ่งผมคิดว่า สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่เราได้รับในวันนี้ และก็คงจะบรรลุวัตถุประสงค์ของเวที ซึ่งเราหวังอยากจะให้เป็นเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนจุดประกายความคิด เราหวังว่าเมื่อเราได้ฟังความคิด เรามีประเด็นความสนใจ เราลองกลับไปที่บ้านของแต่ละท่าน ได้มีโอกาสลงชุมชนท้องถิ่น ท่านก็จะไปเจอกับประสบการณ์ตรงหลังจากนั้นประสบการณ์ที่ท่านได้รับ ที่ท่านได้ไปเจอ ก็จะมีคุณค่าในการที่จะเอาแลกเปลี่ยนกันต่อหน้าครับ.

อริยวินัย วิธีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่*

“ สังคมปัจจุบันต้องการศรัทธา ที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่มมงาย ต้องการความมั่นใจในความเป็นมนุษย์ ชนิดที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายที่ตั้งงาม

สังคมปัจจุบันต้องการศีลธรรม คือธรรมในขั้นศีลที่ประพฤติปฏิบัติกันด้วยความเข้าใจในความมุ่งหมาย และเชื่อตรงต่อหลักการอย่างแท้จริง ซึ่งจะเป็นเครื่องควบคุมที่ชำระรักษาสังคมเอาไว้ได้

สังคมปัจจุบันเจริญด้วยสฤตอย่างมากมายล้นเหลือ แต่ดูเหมือนว่าสฤตเหล่านั้น จะทำให้มนุษย์สับสน และกลายเป็นตัวการก่อปัญหาต่างๆ มากมายยิ่งขึ้น สังคมจึงต้องการสฤตในอริยธรรมที่จะมาชี้นำจตุตรวม เป็นส่วนเสริมให้พอดีที่จะนำให้ชีวิตและสังคมให้ดำเนินไปในทิศที่ถูกต้อง

สังคมปัจจุบันได้ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีทีท่าว่าจะทวีความร้ายแรงยิ่งขึ้นตามลำดับ สภาพเช่นนี้ต้องการความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว การช่วยเหลือแบ่งปันกันด้วยใจบริสุทธิ์ โลกไม่มีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะทนให้มนุษย์ซึ่งมีอำนาจล้นเหลือ สามารถแสวงสุขจากการเอา อย่างไม่รู้จักอิ่มได้อีกต่อไป มนุษย์จะต้องรู้จักมีความสุขด้วยการให้ และสามารถอยู่ร่วมกันด้วยดีได้โดยรู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน และมีความสุขจากการกระทำเช่นนั้นด้วย

สังคมปัจจุบันประกอบด้วยมนุษย์ที่มีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของตนเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้เจริญด้วยวิทยาการต่างๆ สามารถทำสิ่งแปลกมหัศจรรย์ สามารถเอาชนะธรรมชาติแวดล้อมได้มากมาย มนุษย์ได้พัฒนาโลกภัยปัญญามาอย่างเก่งกล้าสามารถจนมีอำนาจเกินตัว และกำลังเริ่มแผ่อิทธิพลไปในจักรวาล แต่เพราะขาดปัญญาในแนวโลกุตระ เป็นดังหมุดตรึงเพียงชนิดเดียว มวลมนุษย์ที่กำลังจะกลบกลายเป็นเหยื่อแห่งหลุมอันตรายที่เกิดจากปัญญาของตนเอง ประสบความติดตันทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ สังคมปัจจุบันกำลังต้องการอริยปัญญาเพื่อมาแก้ปัญหาเหล่านี้”

ที่มา : ท่านพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ใน “พุทธธรรม” อ้างถึงใน วีระ สมบูรณ์, 2543 : 27-28

ความดังกล่าวข้างต้น จะสะท้อนให้เห็นอย่างแจ่มชัดถึงสภาวะปัญหาที่สังคมไทยและสังคมโลกกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งชี้ให้เห็นต้นตอแห่งปัญหาและแนวทางคลี่คลาย ซึ่งมีการชี้แนะไว้แล้วตั้งแต่เมื่อกว่า 2,500 ปีมาแล้วด้วยซ้ำ นับเป็นประเด็นที่คนในสังคมไทย น่าจะได้ทบทวน เรียนรู้ ในเรื่องนี้ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

* จากเวทีเสวนาเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ (มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สถาบันโพธิยาลัย สถาบันวิจัยหริภุญชัย) ครั้งที่ 3 ในชื่อเดียวกัน, โดยวิทยากรผู้ร่วมเสวนาคือ ดร.วีระ สมบูรณ์ และดำเนินรายการโดย ดร.สมคิด แก้วทิพย์, วันที่ 10 พฤษภาคม 2545 ณ ห้อง 501 อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (ศูนย์กล้วยไม้ฯ) จ.เชียงใหม่

เวทีเสวนาเครือข่ายสถาบันการศึกษาท้องถิ่น (ในจังหวัดเชียงใหม่) ซึ่งเกิดจากโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ได้ร่วมกับพันธมิตรจากหลายสถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ สถาบันโพรซิเลีย และ สถาบันวิจัยหริภุญชัย ผลักดันให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่ผลทั้งในเชิงที่เป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ของสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่มีส่วนทำงานใกล้ชิดท้องถิ่น การมีวิทยากรจากภายนอกมาร่วมแสดงทัศนะในประเด็นที่สนใจร่วมกัน อันเป็นประโยชน์ทั้งต่อระดับบุคคล และในเชิงสถาบันการศึกษา ที่จำเป็นจะต้องปรับตัว และจัดวางบทบาทหน้าที่ระบบความสัมพันธ์กับท้องถิ่นอย่างเหมาะสม

สำหรับเวทีครั้งที่ 3 ได้เรียนเชิญ ดร.วีระ สมบูรณ์ ซึ่งท่านเขียนหนังสือเรื่อง "อริยวินัยสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 วิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่" และก่อนหน้านั้นได้เคยนำเสนอเรื่องนี้ในปาฐกถาเสวนา ฟรังฟองแก้ว ครั้งที่ 6 ประจำปี 2543 ณ ห้องประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร รวมทั้งในโอกาสอื่นๆ อีก ทั้งนี้มีใจความโดยสรุปที่สำคัญคือ
(อ่านเนื้อหาจากการถอดเทป ฉบับเต็มได้ที่ <http://www.rdmnet.org/Rnet>)

การชี้ให้เห็นความสำคัญของ "วินัย" แม้แต่กฎหมายสมัยก่อน ก็มีวิธีการตามอย่างพระธรรมวินัย และที่จริงวิธีการของพระวินัยได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยหลายทาง แต่ปัจจุบันถูกมองข้ามไปมาก เพราะสังคมเรารับวิธีการสร้างวินัยแบบสมัยใหม่เข้ามา ทั้งๆ ที่กฎหมายกิติ การบัญญัติระเบียบต่างๆ กิติ การรณรงค์ทางสังคมกิติ ต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องของ "วินัย" ทั้งสิ้น ดังที่ท่านพระธรรมปิฎก กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรมตอนหนึ่งว่า "... ถ้าเข้าใจสาระของวินัยแล้ว จะมองเห็นแนวคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการแก้ปัญหาภายนอกในระดับสังคมได้ ผู้ที่เข้าใจสาระสำคัญของหลักการนี้แล้ว ย่อมจะจัดวางระบบสำหรับจัดการปัญหาและเรื่องราวในสังคมแห่งยุคสมัยของตนเองได้เอง..."

แต่ที่ผ่านมา ความหมายของ "วินัย" ค่อนข้างถูกจำกัด ทำให้คนเรามักนึกถึงอะไรที่เป็นกฎเกณฑ์ หรือสิ่งที่กำหนดเป็นข้อๆ ดायตัว แต่ที่จริงแล้วมีความหมายที่กว้าง เป็นเรื่องของวิถีที่เหมาะสม เป็นเรื่องของวิถีที่เราจะมากำหนดร่วมกัน ดังนั้นเวลาพูดถึงวินัย ไม่ได้ตีความว่า ต้องออกมามีกฎเกณฑ์มีกิติข้อๆ แต่โดยหลักการแล้วคือสภาพการณ์เป็นอย่างไร ปัญหาคืออะไร เราต้องการอะไร เราอยากจะทำอะไร อยากจะทำอะไร แล้วจะทำมันอย่างไร ทั้งในแง่มุมมองบุคคล และในแง่ของการที่จะมาอยู่ร่วมกัน ดังนั้นวินัยที่บัญญัติขึ้นมา จะต้องสอดคล้องกับปัญหา สอดคล้องกับสภาพที่เป็นอยู่ ไม่ได้ตายตัวอยู่อย่างเดิม หลายๆ เรื่องสภาพการณ์เปลี่ยนไป ปัญหาที่ต้องเผชิญเปลี่ยนไป ก็จำเป็นจะต้องอาศัยการบัญญัติหรือปรับปรุงเพื่อให้กิติวิถีที่เหมาะสมหรือยุติธรรมขึ้นมา เรื่องนี้ท่านพระธรรมปิฎกยังได้ชี้ให้เห็นว่า การที่สังคมเราไม่ได้ให้ความสำคัญกับวินัย ทำให้เกิดผลที่ตามมาใน 2 เรื่องใหญ่ๆ คือ (1) ทำให้สังคมทุกวันนี้โดดเดี่ยวตนเอง และ (2) ทำให้ศักยภาพในการทำอะไรๆ ต่างๆ ของชาวพุทธถูกจำกัดลงไปเรื่อยๆ จนทำอะไรไม่ได้

ส่วน "อริยวินัย" เป็นคำที่ในทางพุทธศาสนา มีการใช้กันมาแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งถ้ามองโดยรวมก็คือ ตัวแบบแผนของพุทธศาสนานั้นเอง เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ที่เมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหา สภาพการณ์บางอย่าง หรือแนวคิดบางอย่าง ก็จะเรียกการเข้าไปเกี่ยวข้องกันนั้นว่า อริยวินัย เช่น ความคิดชุดอธิบายเรื่องโลก ก็จะมีการอธิบายว่าโลกตามอริยวินัยเป็นเช่นนี้ หรือพูดว่า สมาธิในอริยวินัย ปฏิบัติกันอย่างไร เป็นต้น นอกจากนี้การกล่าวถึง อริยวินัยในสังคาโลวาทสูตร คือ พระสูตรว่าด้วยทศ 6 ซึ่งเป็นตัวอย่างสำคัญที่เห็นได้ชัดว่า อริยวินัยมีความสำคัญอย่างไร เพราะเรื่องทศ 6 เป็นการบัญญัติแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ เช่น

ความสัมพันธ์ระหว่างบิดา-มารดากับบุตร หรือแนวคิดในเรื่องผู้ปกครองที่ดี เช่น ในทศพิธราชธรรม พุทธศาสนา บัญญัติขึ้นมาเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระมหากษัตริย์ว่า คุณสมบัติต่างๆ ที่มีความจำเป็นของพระราชาคืออย่างไร แต่ในสมัยพุทธกาล รัฐบางรัฐ ไม่ได้มีพระราชาเป็นใหญ่องค์เดียว แต่เป็นลักษณะกลุ่มเจ้ามาประชุมกัน พระพุทธเจ้าท่านก็บัญญัติ “อริยวินัย” อีกชุดหนึ่งให้สอดคล้องกับแบบแผนการปฏิบัติให้เหมาะสมคือ อปริหานิยธรรม คือธรรมอันนำไปสู่ความไม่แตกแยก ทำให้เห็นว่า มีการใช้อริยวินัยอย่างกว้างขวาง ซึ่งปัจจุบันอาจเรียกได้ว่า อริยวินัยคือพุทธศาสนาในแง่ของวัฒนธรรม ว่าตัวหลักการของพระพุทธศาสนา เมื่อออกมาเป็นวิถีปฏิบัติ ออกมาเป็น การที่จะต้องจัดการกับชีวิตของบุคคล ชีวิตของชุมชน แล้วจะออกมาเป็นลักษณะไหน

อย่างไรก็ตาม เมื่ออริยวินัยเป็นแบบแผนที่จะต้องสอดคล้องตามสภาพปัญหาแล้ว ดังนั้นจะต้องมีเกณฑ์บางอย่างที่ตั้งไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า มีหลักการบางอย่างในทางพุทธเป็นแกนกลางอยู่ ไม่ใช่จะปรับอะไรก็ได้ จะคิดอะไรขึ้นมาก็ได้ แล้วจะเป็นอริยวินัยหมด ซึ่งท่านพระธรรมปิฎกเรียกแนวคิด เกณฑ์ หรือแนวปฏิบัติที่จะช่วยประกอบในการคิด พิจารณาว่า แบบแผนใดจะนำไปสู่อริยวินัย ท่านเรียกว่า “อริยวุฒิ” ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 5 ส่วนคือ 1. ศรัทธา 2. ศีล 3. สุตะ 4. จาคะ และ 5. ปัญญา

ศรัทธา คือ การไม่ฝากความเชื่อไว้กับใคร แต่หมายถึงว่า เราพอจะมีความมั่นใจในแนวทางแบบไหน ในแง่ของสมมติฐานระดับหนึ่ง ตราบใดที่ยังไม่บรรลุแจ้ง เราก็ยังต้องอาศัยตัวศรัทธา ส่วนศีล คือ แนวปฏิบัติที่ทำให้เรามีการศึกษามากขึ้น ขณะเดียวกัน ยังเป็นเรื่องของระบบความสัมพันธ์ ระบบความเชื่อของคน ชุมชน เพื่อที่จะทำให้ชุมชนอยู่กันได้โดยไม่เบียดเบียน และรักษากติกาบางอย่างเอาไว้ สำหรับสุตะ โดยความหมายคือ การฟัง เพราะการได้เรียนธรรม รู้จักธรรม ก็อาศัยการได้ยินเป็นหลัก แต่ถ้ามองโดยกว้างคือ การรับรู้ การเรียนรู้ เรื่องวินัย หรือความดีงามจากแหล่งต่างๆ หรือสื่อต่างๆ ที่จะนำข้อมูลมาสู่เรา ส่วนจาคะ คือการให้ ซึ่งการให้ที่สำคัญคือ การให้โอกาสในการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ และสุดท้ายคือ ปัญญา ที่สามารถจะมองเห็นว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ เพราะทุกวันนี้ สังคมบ้านเรามักตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำ ที่ว่า เร็วกว่า คือดีกว่า ใหญ่กว่า คือดีกว่า เป็นต้น ทำให้ต้องตามกันไปหมด

นอกจากนี้ อ.วิระ จะชี้ให้เห็นว่า อริยวินัย อริยวุฒิ จะต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์และสภาพปัญหาแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่า สถานการณ์ปัจจุบัน ในยุคสมัยของเรา ต้องเผชิญกับอะไรบางอย่างในภาวะสมัยใหม่ และสภาวะสมัยใหม่นี้มีองค์ประกอบสำคัญอะไร และองค์ประกอบเหล่านี้มีลักษณะหลักๆ อย่างไร แล้วเราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับได้อย่างไรในเชิงอริยวินัย ได้แก่ เรื่อง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ระบบทุนนิยม อำนาจอธิปไตย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การศึกษา และสถานภาพของผู้หญิง

ในช่วงท้าย การแลกเปลี่ยนในเวที ได้ก่อให้เกิดคำถามและโจทย์หลายข้อ ซึ่งน่าจะเป็นประเด็นที่สามารถนำไปทำงานต่อได้ อาทิ ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนที่เหมาะสม ว่าที่ผ่านมาเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอยู่อย่างไร มีทางปรับเปลี่ยนอย่างไร การจัดการศึกษาของสงฆ์ เพื่อช่วยให้เข้าใจภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป และสามารถเข้าใจตัวพุทธศาสนา ตีความหลักการที่มีอยู่มาปรับจัดวิธีแบบใหม่ให้เหมาะสมได้ ประเด็นเรื่องอริยวินัยที่เป็นวิถีของชาวบ้าน โดยเฉพาะกระบวนการกลุ่ม เช่น กรณี สมัชชาคนจน เกษตรกรรายย่อย คำถามที่ว่า อะไรเป็นอริยวินัยที่สังคมประเทศน่าจะส่งเสริม โดยเฉพาะเมื่อเอามาติดกับทิศทางการพัฒนาภาคเกษตรของประเทศ มิติทางเศรษฐกิจหรือเศรษฐกิจฐานคนพอ โดยเฉพาะมิติทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป แล้วเข้ามากระทบกับความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ และหลายคนพูดถึงว่า ถ้าจะทำการศึกษาวินัยแล้ว จะใช้หลักคิดของอริยวินัยลงไปจับตัวปัญหาได้อย่างไร เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อาจารย์วิระยังสะท้อนว่า ในเมื่ออริยวินัยคือ วิธีที่เหมาะสม ซึ่งเกิดจากการเอาหลักการทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ให้เข้ากับสภาพการณ์ต่างๆ ดังนั้นประตูดุหรือกุญแจสู่วิถีที่เหมาะสม จะว่าไปแล้วก็เป็นเรื่องที่เราต้องอาศัยการสร้าง หลายเรื่องเป็นเรื่องของการใช้จินตนาการ ใช้การทดลอง และสร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา เป็นเรื่องที่ต้องคิดร่วมกัน ซึ่งการประยุกต์ใช้ที่ว่านั้น มิได้หลายวิธี บางเรื่องเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วโดยหลักการในสังคม ก็

เอาหลักการนั้นมาใช้และเน้นย้ำให้ชัดเจนขึ้น บางเรื่องเมื่อไม่รู้ก็เอาหลักการที่มีการค้นพบแล้วมาพูดให้ฟัง ให้สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา และบางเรื่องอาจจะต้องเป็นเรื่องของการตีความเสียใหม่ คือบัญญัติหรือสร้างบางสิ่งบางอย่างขึ้นใหม่.

หมายเหตุ : ท่านที่สนใจเนื้อหารายละเอียด สามารถอ่านได้จาก วีระ สมบูรณ์. 2543. อริยวินัยสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 วิธีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : เสริมสิกขาลัย และมูลนิธิโกมล คีมทอง.

สวทช. กระตุ้นภาคเอกชนทำ R&D ต่อยอดข้อได้เปรียบ

ที่มา : ข่าวจาก www.nstda.or.th

เรื่อง "สวทช. สรุปแผนปฏิบัติการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
เน้นกระตุ้นภาคเอกชนทำ R&D ต่อยอดข้อได้เปรียบที่เป็นเอกลักษณ์ไทยในสาขาที่มีศักยภาพ"

ศ.ดร.ไพรัช ธัชยพงษ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เปิดเผยถึงผลการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมประชุมพร้อมประชุมทั้งสิ้น 213 คน โดยแบ่งเป็นผู้เข้าร่วมประชุมจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมจำนวน 89 คน จากหน่วยงานราชการอื่นๆ จำนวน 107 คน และจากภาคเอกชนจำนวน 17 คน

การประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 1 ที่ประชุมได้ร่วมกันแก้ไขและประเมินสถานการณ์แวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมแต่ละคนในกลุ่มจะทำการลำดับความสำคัญของตัวแปร เพื่อนำมากำหนด ร่างเป้าประสงค์ต่อไป โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ 4 ข้อ ได้แก่

1.เป็นสภาวะแวดล้อม (หรือปัจจัยและบทบาทตัวแปร) ที่กระทบโดยตรงต่อกระบวนการการพัฒนาและประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ทั้งด้านการดัดแปลง ปรับปรุง การต่อยอดเทคโนโลยีที่มีอยู่เพื่อเสริมการผลิตและบริการแก่สาขาเศรษฐกิจหลักของไทยให้ สามารถแข่งขันได้ในสากล

2.เป็นสภาวะแวดล้อมที่สำคัญต่อการผลักดันให้ประเทศไทยสามารถยกระดับการแข่งขันทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ทัดเทียมสากล โดยมีส่วนอย่างสำคัญที่จะทำให้สินค้าและบริการของไทยเป็นที่ต้องการทั้งในตลาดในประเทศและตลาดโลก

3.เป็นสภาวะแวดล้อมที่เกี่ยวข้องและเป็นปัจจัยหลักแก่การพัฒนานวัตกรรมให้วงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกระดับ ตลอดจนปฏิรูปกระบวนการทัศน์ การบริหารจัดการและการวิจัย เฉพาะสาขาที่ไทยมีศักยภาพ ตลอดจนการถ่ายทอดเทคโนโลยีและ นวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องและเหมาะสมอย่างทั่วถึงทุกระดับสังคม

4.เป็นสภาวะแวดล้อมที่ปฏิรูปการประสานงานทั้งภาคการเมือง ภาครัฐ ประชาชน และเอกชนให้เป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งแก่วงการ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ทางสังคมของไทยและเพื่อเพิ่มมาตรฐานที่เทียบเคียงกับมาตรฐานสากลได้

ทั้งนี้ที่ประชุมการประชุมเชิงปฏิบัติการดังกล่าว ได้มีการกำหนดร่างเป้าประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยให้มีศักยภาพและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมซึ่งประกอบด้วย

วิสัยทัศน์

พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายใต้เครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกประเทศบนพื้นฐาน การ สร้างขีดความสามารถของตนเอง โดยพัฒนาต่อยอดจากข้อได้เปรียบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของไทย ทั้งทาง ด้านค่านิยม วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและผลิตภาพในทุกระดับในสาขาที่มี ศักยภาพ อันจะนำไปสู่การแข่งขันได้อย่างยั่งยืน และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน

พันธกิจ

สร้างเครือข่ายและเร่งปฏิรูปการบริหารที่เน้นการบริหารการเปลี่ยนแปลง เพิ่มขีดความสามารถทางเทคโนโลยีของภาคเอกชน และพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถในการทำวิจัย พัฒนา และนวัตกรรม ภายในประเทศอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

1. ภาครัฐ เอกชน และมหาวิทยาลัย มีการทำงานร่วมกัน โดยมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ
2. พัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยในสาขาที่มีศักยภาพและความได้เปรียบที่ยั่งยืนให้เหนือประเทศคู่แข่ง
3. สร้างระบบการผลิตและพัฒนากำลังคนที่ตอบสนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต
4. สร้างขีดความสามารถของภาคเอกชนให้สามารถทำ วิจัย พัฒนา นวัตกรรม
5. ใช้ตลาดของภาครัฐเป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาเทคโนโลยีไทยการผลิตสินค้าและบริการของไทย
6. สร้างระบบการกำหนดนโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึก และการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 2 จะเป็นการพิจารณากำหนดกลยุทธ์และแนวคิดของแผนงานโครงการ โดยหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐ มหาวิทยาลัย เอกชน ที่จะนำไปสู่การประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ในครั้งที่ 3 ซึ่งจะเป็นการกำหนดกลไก ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและกลไกในการติดตามและประเมินผลต่อไป โดยแผนกลยุทธ์แผนปฏิบัติการด้านวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแห่งชาติจะมีความชัดเจนขึ้น หลังจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการปรึกษาหารือร่วมกันในการประชุม ปฏิบัติการแต่ละรอบ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมกันเป็นเจ้าของ

ม.มหิดล ดึงเพื่อนพ้องนักวิชาการร่วมกับชุมชน ทำวิจัยลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง

รายงานโดย อารณ จันทรสมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ริเริ่มการวิจัยกระบวนการพัฒนาเครือข่ายการวิจัยลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเครือข่ายการวิจัยทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย ในการร่วมกันกำหนดโจทย์และแนวทางการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน เน้นความร่วมมือจากนักวิจัยหลากหลายสาขา และชุมชนบนพื้นที่ลุ่มน้ำ

ที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาแนวทางการวิจัย โดยแบ่งเป็นกลุ่มงานวิจัยหลักคือ กลุ่มที่ 1 เรื่องระบบข้อมูลพื้นฐานและสารสนเทศเพื่อการพัฒนา กลุ่มที่ 2 วัฒนธรรม ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเชิงสังคม กลุ่มที่ 3 สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และความมั่นคงทางอาหาร และ กลุ่มที่ 4 การพัฒนาเครือข่ายเพื่อการจัดการลุ่มน้ำ นโยบายและการสร้างสันติสุข โดยที่แต่ละกลุ่มก็จะมีกลุ่มวิจัยย่อยแตกออกไปอีกหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มเรื่องระบบข้อมูลพื้นฐานและสารสนเทศเพื่อการพัฒนา มีหัวข้อย่อยเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานประชากร ข้อมูลด้านทรัพยากร และข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มเรื่องการพัฒนาเครือข่ายเพื่อการจัดการลุ่มน้ำ นโยบายและการสร้างสันติสุข ก็จะมีกลุ่มโครงการเรื่องการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น การเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ เป็นต้น แต่ทั้งหมดนั้นเชื่อมโยงเพื่อจะตอบโจทย์หลักร่วมกัน

ขั้นต่อไปเป็นการพัฒนาข้อเสนอการวิจัยของแต่ละหัวข้อ และที่ผ่านมาได้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ให้นักวิจัยในแต่ละกลุ่มโครงการนำเสนอแนวคิดการวิจัยต่อสาธารณะ ในลักษณะที่เรียกว่า Public Defense เพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัด ส่วนราชการ ภาคเอกชน และชุมชน ร่วมให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ รวมทั้งการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเปิดโอกาสให้นักวิจัยได้พบกับภาคประชาชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อรับทราบปัญหา ความต้องการ สามารถปรับแก้ข้อเสนอโครงการให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ และที่สำคัญคือ ให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย นำเสนอความเคลื่อนไหวจากคนท้องถิ่น และเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย

โครงการนี้มีความน่าสนใจในหลายๆ ส่วน ทั้งการให้กลุ่มนักวิจัยต่างสถาบัน แต่มีความสนใจเข้ามาทำงานร่วมกัน การระดมความคิดเห็นต่อเรื่องวิกฤติและความรุนแรงของปัญหาลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองของฝ่ายต่างๆ รวมทั้งการที่ภาคประชาชน ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพราะปัญหาของลุ่มน้ำเป็นปัญหาใหญ่ ไม่สามารถฝากความหวังไว้กับหน่วยใดหน่วยหนึ่งได้อย่างแน่นอน ที่สำคัญคือ การได้เห็นถึงความพยายามในการขับเคลื่อนสังคม โดยผ่านการสร้างความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของภาควิชาการ งานนี้จึงน่าจับตามองความเคลื่อนไหวอย่างยิ่งว่าจะก่อผลสะท้อนอะไรให้เกิดขึ้นบ้าง ทั้งระหว่างทางและปลายทางของกระบวนการวิจัย แต่อย่างน้อยที่สุด เชื่อว่าสังคมไทยน่าจะมีความเข้าใจในแผ่นดินลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลองมากขึ้น.

พลิกพื้นทำจีน-แมกลอง สู่มังคมภูมิปัญญา

รายงานโดย อาจารย์ อรรถสมวงศ์

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.
และภาคีความร่วมมือเพื่อการพัฒนาและการวิจัยเกษตรยั่งยืน

เครือข่ายการวิจัยบูรณาการเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำทำจีน-แมกลอง (โครงการทำจีน-แมกลอง) ได้จัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการนำเสนอข้อเสนอความก้าวหน้าของโครงการวิจัย เพื่อรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากสาธารณะ การประชุมครั้งนี้เป็นครั้งที่ 6 แล้ว ในการพัฒนาโจทย์วิจัย เครือข่ายการวิจัย เครือข่ายภาคประชาชน เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการทำงานวิจัยร่วมกัน ซึ่งดำเนินมาในช่วง 5-6 เดือนที่ผ่านมา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ พรชัย มาตังคสมบัติ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหิดล ได้กล่าวในการเปิดประชุมและบรรยายพิเศษ โดยชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและโลก ที่เคลื่อนไปสู่ศตวรรษที่ 21 ไปมาก ที่เห็นชัดคือเรื่องจีโนมมนุษย์ และเป็นยุคที่การหวาดระแวงทางการเมืองในสังคมไทยหายไป จึงนับเป็นโอกาสดี ที่จะมองการพัฒนาลุ่มน้ำ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ ทั้งนี้สถาบันการศึกษา ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำอย่างมหิดลก็ควรเข้าไปมีบทบาทที่จะใช้วิชาการมาเป็นประโยชน์ต่อสังคม

คุณไพฑูริย์ วัฒนศิริธรรม กรรมการสถาบันปวช. อิงภากรณ์ และประธานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ได้กล่าวในการบรรยายพิเศษเรื่อง "สืบสานอาจารย์ป๋วยสู่นาคลุ่มน้ำทำจีน-แมกลอง" ว่า อ.ป๋วยถือเป็นบุคคลแรกๆ ที่พูดเรื่องสิ่งแวดล้อม การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท เมื่อกว่า 30 ปีที่แล้ว โดยเน้นการพัฒนาแบบผสมผสาน ความริเริ่มสำคัญคือ โครงการบัณฑิตอาสาสมัคร โครงการมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแมกลอง ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่าง ม.เกษตรศาสตร์ ม.มหิดล และ ม.ธรรมศาสตร์ แนวคิดสำคัญคือเรื่อง การบูรณะชนบท (Rural Reconstruction) ที่เน้นเรื่องพัฒนาอาชีพ การศึกษา/ การเรียนรู้ สุขภาพอนามัย และ การจัดการตนเอง (Self Government) ซึ่งในสมัยนั้นถ้าพูดเรื่องการปกครองตนเอง ก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ประเด็นที่คุณไพฑูริย์ให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการทำจีน-แมกลองก็คือ ถ้าสมมติตนเองสวมบทบาทเป็นชาวบ้านแล้ว จะมองการพัฒนาท้องถิ่นอย่างไร ชาวบ้านต้องการอะไร อย่างไร และมองบทบาทของสถาบันวิชาการอย่างไร โดยสรุปคือ วิถีชีวิตของชาวบ้านเป็นองค์รวม ฉะนั้นต้องมองถึงการพัฒนาทุกด้าน ถ้าสื่อเฉพาะเรื่องจัดการสิ่งแวดล้อม คนทั่วไปอาจจะนึกว่า ไม่เกี่ยวกับตัวเอง ประสบการณ์จากที่ไปเห็นไปรับรู้มาสะท้อนว่า สิ่งที่ชาวบ้านต้องการคือ ความเป็นเพื่อนจากนักวิชาการ ที่จะเข้าไปร่วมพูดคุย เข้าไปช่วยตั้งคำถาม แนะนำเรื่องการวางแผนชุมชน อาจเริ่มต้นด้วยการมองหาอาสาสมัครในหมู่บ้าน/ ชุมชน แล้วชักชวนกันไปสำรวจข้อเท็จจริง แต่ก็ขึ้นกับว่าเราตั้งคำถามอะไร แบบไหน ง่ายๆ เช่นว่า แต่ละครอบครัวมีรายได้เท่าไร ได้มาจากไหนบ้าง และรายจ่ายเท่าไร รายอะไรบ้าง จากประสบการณ์พบว่า บางชุมชนพอมาขึ้นกระดานรวมกัน บวก-ลบกันแล้วทั้งหมู่บ้าน ปรากฏว่ารายจ่ายมากกว่ารายได้ ถามว่าชาวบ้านอยู่ได้อย่างไร คำตอบคือ ลูกหลานส่งเงินมาให้ เป็นต้น แผนชุมชนจะช่วยกำกับทิศทางการพัฒนาของชุมชน แต่แค่นั้นไม่พอ ต้องโยงมาสู่การทำแผนตำบล แล้วแต่ละแห่งมาพบเจอกัน ไปเชื่อมกับชุมชนเมือง ให้เกิดการพัฒนาเป็นเมืองน่าอยู่ (Healthy City) ให้ได้ ประเด็นคือ นักวิชาการต้องเข้าไปช่วยคิดกับชุมชน ว่าสิ่งที่ชุมชนทำ สิ่งที่ชุมชนมีอยู่ คืออย่างไร ทำไมถึงดี จะดียังยืนอย่างไร และอย่างไรให้ต่อเนื่องไม่ขาดสาย และผูกพันกันหมดทั้งชนบท-เมือง คิดกันทั้งจังหวัด หรือลุ่มน้ำ ถ้าสถาบันการศึกษาทำแบบนี้ ก็ถือว่า

ช่วยสืบสานเจตนารมณ์ของอาจารย์ป๋วย ซึ่งมี 2 ประการคือ เพื่อการเรียนรู้ของสถาบันการศึกษาเอง และเพื่อทำประโยชน์ให้ส่วนรวม

นอกจากนี้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ก็กำลังริเริ่มโครงการเครือข่ายการวิจัยเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน ซึ่งต่อไปอาจมีงบประมาณจำนวนหนึ่งเพื่อไปต่อกับงบอื่นๆ ที่จะช่วยสนับสนุนงานในส่วนนี้ได้ ส่วนในการให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการทำเงิน-แม่กลอง คุณนิคม อุ่ออ่อน ตัวแทนประชาคมคนรักแม่กลอง ได้เน้นย้ำถึงปัญหาภัยจากการวิจัยที่ไม่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาหรือนโยบายที่ผิดพลาด เพราะเกิดจากการจัดการแบบไม่มีส่วนร่วม และการมองข้ามภูมิปัญญา/ ความรู้ท้องถิ่น ที่ผ่านมาชาวบ้านไม่รู้ข้อมูลที่จะสามารถไปต่อตรงกับนโยบายที่ลงมามีผลกระทบกับตน ขณะที่ข้อมูลของฝ่ายวิชาการเอง บางที่ศึกษากันสามสถาบัน แต่ข้อมูลไม่เหมือนกันเลย และท้ายที่สุดเมื่อเกิดผลกระทบก็หาคนรับผิดชอบไม่ได้ เช่น กรณีการปิดเขื่อนศรีนครินทร์ ที่ได้ทำลายวิถีชีวิตของคนแม่กลองซึ่งเป็นวิถีชีวิตบนระบบนิเวศสามน้ำ (น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม) ความอุดมสมบูรณ์ของพันธุ์ปลาหายไป รวมทั้งปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากรน้ำ คุณนิคมมองว่า การวิจัยจะต้องวิจัยให้ถึงจุด คือ รู้ต้นสายปลายเหตุที่แท้จริง และการวิจัยนั้นต้องให้ท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ต้องค้นหาโจทย์จากภายใน ซึ่งโดยกระบวนการแล้วยังจะเป็นการสร้างนักวิจัยท้องถิ่นและผู้นำรุ่นใหม่ การสร้างเครือข่ายของชุมชนท้องถิ่น และการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดร.ยวรี อินทนา จากกองจัดการคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ ได้ให้ทัศนะต่อการมองการวิจัยที่เชื่อมโยงกัน หรือต้องมองแบบองค์รวม เช่น เมื่อพูดถึงการเลี้ยงหมูที่นครปฐม ก็มีผลกระทบเชื่อมโยงกับเรื่องคุณภาพน้ำ หรือมาโยงกับเรื่องวงจรอาหารที่ยั่งยืนก็ได้ เรียกได้ว่า จะมองจากมุมไหนเข้าไปก็จะเชื่อมโยงกันหมด ดังนั้นในแง่ของการทำงานควรจะต้องมีการประสานกัน ระหว่างภาคประชาชน/ ประชาคม กลุ่มนักวิจัย และภาคราชการต่างๆ เช่น กรณีลุ่มน้ำท่าจีน ก็มีการตั้งเป็นคณะอนุกรรมการประสานงานการจัดการคุณภาพลุ่มน้ำท่าจีน เป็นต้น

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย จาก สกว. ให้ทัศนะว่า การเอาความคิดดีๆ เช่นการริเริ่มโครงการทำเงิน-แม่กลองนี้ไปทำให้เกิดผล ต้องการการจัดการที่ดี และต้องระวังหลุมพราง 3 ประการคือ 1) การใช้วิชาการไปสร้างความชอบธรรมให้กับ การเคลื่อนไหวของฝ่ายตน เสมือนมีคำตอบอยู่แล้ว ทำให้การใช้ความรู้ไปปิดเบือน เอามาคิดงัดกัน มากกว่าจะโต้แย้งกันด้วยความจริง 2) ความถนัด ความสนใจของแต่ละฝ่ายที่จะมาทำงานร่วมกัน ก็ต่างกัน นักวิชาการอาจจะเดินหน้าไปเร็วด้วยวิชาการ แต่ชาวบ้านอาจตามไม่ทัน ดังนั้นจึงอาจจะไปครอบงำ (dominate) ชาวบ้านได้ จะต้องถ่วงดุลให้ดี และ 3) การหยิบปัญหาของพื้นที่ขึ้นมา ต้องมองเรื่องกลไกการตัดสินใจที่ทุกคนยอมรับกันด้วย เพราะทุกเรื่องที่เป็นการเปลี่ยนแปลง ย่อมมีคนได้-คนเสีย ย่อมมีผลกระทบ ดังนั้นอาจจะต้องมองเรื่องกลไกตรงนี้ไว้ล่วงหน้า

สำหรับวิธีการป้องกัน/ จัดการกับหลุมพรางดังกล่าว มีแนวทาง คือ 1) คิดถึงประเด็นที่คนมาเข้าร่วมได้มากที่สุด ที่เป็นปัญหาที่คนส่วนใหญ่รู้สึกร่วม มีขอบเขตปัญหาชัดเจน พอจัดการได้ อาจจะเป็นขอบเขตเชิงเนื้อหาหรือเชิงพื้นที่ก็ได้ และมองเห็นช่องทางพอแก้ปัญหาได้หรืออยู่ในวิสัยของความร่วมมือที่พอจะทำงานร่วมกันได้ รวมทั้งปัญหานั้นสามารถแก้และเห็นผลเร็ว เพื่อหวังผลในเชิงกำลังใจที่จะทำงานต่อ 2) ตั้งเป้าหมายที่จะบรรลุได้ และทำแผนเพื่อจะบรรลุเป้าเป็นขั้นๆ เพื่อเป็นเครื่องกำกับกับกิจกรรม และรู้ว่าจะสร้างกิจกรรม ข้อมูลอะไรเพื่อมาตอบโจทย์ 3) ลงมือทำ เพื่อใช้งานวิจัยไปหนุนเสริมการพัฒนาและความเคลื่อนไหวทางสังคม โดยที่งานข้อมูลยังไม่ควรขึ้นมาก่อน เพราะจะลอย ขณะที่มักเป็นงานที่ใช้ค่าใช้จ่ายสูง แต่ตอบปัญหาได้น้อย แต่ถ้ารู้ชุดของปัญหาแล้ว จึงจะรู้ว่าจะต้องใช้ข้อมูลอะไร อย่างไร

ประเด็นข้อเสนอแนะจากที่ประชุมที่สำคัญคือ การมองเรื่องผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่ควรดึงเข้ามาให้หลากหลาย โดยเฉพาะด้านผู้ประกอบการ หน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของโครงการพัฒนาในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีการสะท้อนว่า ที่ผ่านมามูลฐานวิจัยมักอยู่บนหิ้ง อย่างไรก็ตาม โครงการทำเงิน-แม่กลอง ก็นับเป็นการริเริ่มดีๆ แต่อาจมีปัญหาเพราะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของการทำงานวิชาการ ที่จะเอานักวิชาการลงสู่เบื้องล่าง รวมทั้งการให้ประชาชนมีส่วนร่วมเป็นนักวิจัย ให้งานวิจัยเป็นการยกระดับความรู้ความสามารถของชาวบ้านด้วย

ที่มา : 1. จดหมายข่าวชาวบ้านชาวเมือง บอกข่าวประชาคมพุทธมณฑล
ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 พฤศจิกายน 2544
2.เอกสารประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในห้องเรียนกับการปฏิบัติการ
วันที่ 21 พฤศจิกายน 2544
ณ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา.

ประชาคมพุทธมณฑลก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ได้แสดงออกถึงความพยายามที่จะลุกขึ้นมารับผิดชอบและมีส่วนกำหนดอนาคตของตนเองด้วยจิตสำนึกพลเมืองผู้แข็งขัน (active citizen) โดยมีจุดเริ่มต้นจากเวทีประชาคมมิตล-พุทธมณฑล ซึ่งเป็นเวทีที่มหาวิทยาลัยมิตล (เริ่มจุดประกายโดยนักวิชาการกลุ่มศาลาयाฟอรัม) กับชุมชนคนพุทธมณฑลจะได้ร่วมมือกันสร้างเสริมความเข้มแข็งของสังคมโดยภาคปฏิบัติการในท้องถิ่น อันถือเป็นบทบาทหน้าที่ของสถาบันการศึกษาท้องถิ่นที่ควรจะต้องเชื่อมต่อไปยังประชาคมท้องถิ่น ซึ่งบทบาทที่เห็นได้ชัดในเวลาต่อมาคือ การพัฒนาชุดโครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม เพื่อจะกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้เรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นตน ได้ค้นพบศักยภาพและทุนทางสังคมในพื้นที่ถิ่นพุทธมณฑล โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือ ซึ่งนับได้ว่าเป็นความพยายามในการใช้เครื่องมือทางวิชาการเพื่อบูรณาการการวิจัยสังคมและปฏิบัติการทางสังคมให้ไปด้วยกันหรือเป็นหนึ่งเดียวกัน เพราะที่ผ่านมาทั้งสองส่วน มักไม่เป็นกระบวนการเดียวกัน จึงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ หรือประสิทธิภาพ-ประสิทธิผลในเชิงกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาเท่าที่ควรจะเป็น

1) พุทธมณฑลในระดับมหภาค

- หน้าที่ของนักวิชาการและประชาสังคม
- พัฒนาการทางการเมืองและการปกครองท้องถิ่น
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจของอำเภอพุทธมณฑล
- ระบบบริการด้านสาธารณสุขอำเภอพุทธมณฑล

3) ทนทางสังคมและวัฒนธรรม

- พลังประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อการพัฒนาชุมชน

- ทูตทางสังคมด้านศาสนาในอำเภอพุทธมณฑล
- วิถีสังคมของชาวนาบัว
- สังคมกับวิถีสาธารณะข้างถนนของคนพุทธมณฑล

4) ทูตทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ

- คลองกับวิถีชีวิตชาวพุทธมณฑล
- ทรัพยากรท่องเที่ยวและแหล่งนันทนาการในอำเภอพุทธมณฑล
- องค์ความรู้ท้องถิ่นของเกษตรกรและอาชีพท้องถิ่นในพุทธมณฑล
- นาบัวกับสารกำจัดศัตรูพืช
- ปรากฏการณ์การใช้สารเคมีของเกษตรกรนาผักกระเฉด

5) การจัดตั้งตนเองและการเรียนรู้ทางสังคมภาคประชาชน

- การรวมกลุ่มทางสังคมในพุทธมณฑล
- มิติทางวัฒนธรรมประชาสังคมภายใต้บริบทของชมรมชีวเกษม ประชาคมสุขภาพแบบองค์รวมพุทธมณฑล

6) นักวิชาการรุ่นใหม่กับการพัฒนาองค์ความรู้ท้องถิ่นพุทธมณฑล

- การก่อเกิดและวิถีชีวิตชุมชนหอพักและบ้านเช่า
- ร้านค้าแผงลอยข้างถนน
- การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมของผู้พักอาศัยในหมู่บ้านจัดสรร
- การศึกษาการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนต่อการพัฒนาการเมืองท้องถิ่น
- โครงสร้างเศรษฐกิจพอเพียงในวิถีของชาวพุทธมณฑล
- การศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพ
- ความคิดของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมหาวิทยาลัยมหิดลที่มีต่อกิจกรรมนักศึกษาและประชาคมนักศึกษา

ซึ่งนับได้ว่ามีประเด็นที่ครอบคลุมรอบด้านและสะท้อนตัวตนของท้องถิ่น ทั้งในเชิงปัญหาและศักยภาพขึ้นมาได้เป็นอย่างดี ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการตื่นตัวและพลิกฟื้นพลังจากภายในของท้องถิ่น ที่จะสนองตอบต่อความจำเป็นต่าง ๆ ของชีวิตส่วนรวมที่น่าอยู่ร่วมกัน ด้วยว่าสภาพวิถีชีวิตวัฒนธรรมของพุทธมณฑลในทุกวันนี้ ปนเปกันทั้งวิถีเกษตร วิถีอุตสาหกรรม ชีวิตเมือง ชุมชนข้าราชการมหาวิทยาลัย ฯลฯ

สำหรับกิจกรรมในพื้นที่ที่มีการจัดทำสื่อในรูปจุลสาร ชาวบ้านชาวเมือง การจัดเวทีพบปะ การประชุมเชิงปฏิบัติการ ร่วมสร้างนโยบายของภาคการเมืองท้องถิ่นโดยการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อเรื่องสาธารณะและสะท้อนสู่กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในพุทธมณฑลที่ขับเคลื่อนด้วยพลังทางปัญญา ประเด็นสำคัญคือ การค้นพบศักยภาพและทุนทางสังคมในพื้นที่กันอย่างหลากหลายที่จะนำมาสื่อสารและเรียนรู้กับสังคม ซึ่งสามารถแปรไปสู่การร่วมสร้างอนาคตของท้องถิ่นในหลายๆ ด้าน ทั้งที่เป็นกลุ่มคน เช่น กลุ่มผู้นำ และนักวิจัย ในแง่ปุมทางสังคม เช่น การเป็นศูนย์กลางทางศาสนสถาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การเป็นเมืองเกษตรกรรม ในแง่ทุนทางกายภาพและระบบนิเวศ เช่น การมีคูคลองและระบบนิเวศที่อุดมและยังมีบทบาทต่อชุมชน เป็นต้น

ทุนทางสังคมเหล่านี้ย่อมจะทำให้ชาวพุทธมณฑลมีต้นทุนที่จะเผชิญกับความเป็นไปในอนาคตได้อย่างมีศักดิ์ศรี และอย่างเป็นตัวของตัวเอง หากมีการสานต่อพลังสร้างสรรค์จากภายในท้องถิ่นเองอย่างมีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการอย่างมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการดังกล่าวก็ได้สร้างบทเรียนที่มีคุณค่า ที่น่าจะแกะรอยและนำไปปรับใช้กับประชาคมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบกระบวนการวิจัยอย่างมีบูรณาการให้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้คนเข้ามาเรียนรู้จากของจริง สภาพความเป็นจริงของท้องถิ่นด้วยตนเอง ซึ่งมีคุณูปการเกื้อหนุนให้กระบวนการ

ทางสังคมในอีกหลายๆ อย่างเกิดขึ้นคู่ขนานไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมโยงมหาวิทยาลัยให้เข้ามามีบทบาทหนุนเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น การสร้างนักวิจัยและพัฒนาศักยภาพชุมชน/ท้องถิ่น การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นในวิถีประชา การสร้างบทสนทนาเกี่ยวกับประเด็นสาธารณะท้องถิ่น (Public dialogue) ในโอกาสต่างๆ การเชื่อมโยงผู้มีจิตสาธารณะในพื้นที่ให้ผนึกกำลังกันเพื่อส่วนรวมอย่างหลากหลาย และนับเป็นความหวังให้แก่การขับเคลื่อนพลังสังคมของพุทธมณฑลต่อไป

องค์ความรู้ต่างๆ ที่ทีมวิจัยท้องถิ่นทั้ง 123 คน ได้ร่วมกันสร้างไว้มิได้จบลงเพียงแค่นั้น แต่ได้เป็นจุดเริ่มต้นใหม่ในอีกหลายสิ่งหลายอย่างของการร่วมกันคิดและทำงานทางปัญหาร่วมกันต่อ ในเวทีขับเคลื่อนวาระพุทธมณฑล เรื่อง “พุทธมณฑลสู่ศตวรรษที่ 21” เมื่อวันที่ 20-22 กรกฎาคม 2544 ที่ผ่านมา ซึ่งถือเป็นเวทียุทธศาสตร์ที่กำหนดวาระพื้นถิ่นพุทธมณฑลเพื่อเป็นกรอบในการพัฒนาชุดโครงการที่จะสนับสนุนขยายการปฏิบัติการของกลุ่มปัญหาและกลุ่มที่สนใจ ให้สามารถลงมือปฏิบัติการอย่างเข้มข้นในระยะต่อไป ซึ่งได้ผุดประเด็นต่างๆ ขึ้นมาใน 8 หัวข้อ ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับวิกฤติปัญหาจากยาเสพติด ประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ประเด็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ ประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่น ประเด็นเกี่ยวกับการเมืองภาคประชาชน ประเด็นเกี่ยวกับการพลิกฟื้นภูมิปัญญา รวมทั้งประเด็นเกี่ยวกับคน กลุ่มก้อน และองค์กร

ล่าสุดได้มีการจัดการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาหลักสูตรและวิธีเรียนรู้ในท้องถิ่นกับการปฏิรูปการ ขึ้นเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2544 ด้วยเห็นว่าเป็นประเด็นสำคัญเฉพาะหน้าและในระยะยาว และเพื่อสนับสนุนให้องค์ความรู้ที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้นนั้น เป็นเงื่อนไขหนึ่งในการจุดประกายให้พหุภาคีในสังคมพุทธมณฑลได้สร้างโอกาสในการเพิ่มพูนการเรียนรู้และมีประเด็นสาธารณะที่จะร่วมกันคิดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมการปฏิบัติต่างๆ ให้พุทธมณฑลเข้มแข็งและน่าอยู่ยิ่งขึ้น อันเป็นภาพสะท้อนความใส่ใจร่วมกันของกลุ่มผู้นำการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ซึ่งสามารถร่วมกันทำให้พุทธมณฑลเกิดการเคลื่อนไหวและเกิดกิจกรรมต่อเนื่องที่จะทำให้สังคมได้เรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น และนับเป็นกระบวนการทำงานที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในเรื่องสาธารณะของภาคประชาชนด้วยฐานทางปัญญาและความรู้ที่น่าสนใจยิ่ง

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อขับเคลื่อนประชาสังคม : ประสบการณ์จากสนาม กรณีโครงการวิจัยและพัฒนา ประชาคมพุทธมณฑล

สรุปและเรียบเรียงโดย อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์
เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet)

... อย่าหยุดเพียงแค่ความรู้เท่านั้น อย่าแยกความรู้ออกจากตัวตน ให้เป็น
ตัวจุดประกาย ให้ข้อมูล เป็นแรงบันดาลใจ และไม่ใช่เท่านั้น ต้องทำด้วย...

การพูดคุยในวันนี้จะคุยกันในเรื่องเกี่ยวกับจุดบรรจบระหว่าง social research กับ social action ว่าจะ
ทำอะไร ซึ่งเป็นการปรับปรุงกระบวนการทางวิจัยให้ไปกับกระบวนการทางสังคม และอีกด้านหนึ่ง เป็นการยก
ระดับคนทำงานทางสังคมด้วย ภายใต้ชื่อว่า “กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อขับเคลื่อน
กระบวนการทางสังคม” (Community Organizing Participatory Action Research ; COPAR) ซึ่งคิดว่า
แตกต่างจากกระบวนการวิจัยที่เราเคยทำอย่างที่เราเรียกว่า “PAR”

จากการไปดูงานที่ฟิลิปปินส์ซึ่งเป็นประเทศโลกที่สาม ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาพอสมควรคุณหมอ
ประเทศเรียกว่า “แดนเจ็ดพันเกาะ” มีความแตกต่างทางศาสนา ภาษา ลัทธิทางการเมือง สังคมเหลื่อมล้ำกันมาก
โครงสร้างเดียวที่บริหารโดยภาครัฐแทบจะไม่ได้เคลื่อนสังคมเลย แต่มีเอ็นจีโลงพื้นที่ไปทำ COPAR ซึ่งไม่เคยทำ
ในประเทศไทยมาก่อน พบว่าได้ผลดีมาก เป็นเครื่องมือวิจัยที่ไม่ได้เอาองค์ความรู้เป็นตัวตั้ง แต่เป็นการออกแบบ
กระบวนการวิจัยที่ช่วยให้คนแสดงออกทางการเมือง ลูกขึ้นพูดด้วยปัญญาของตัวเองแบบประชาธิปไตยที่
ฝึกอบรมมาดีแล้ว หลังจากนั้นได้มีโอกาสร่วมโครงการวิจัยที่เมืองกาญจน์ ทำเรื่องทอผ้า แล้วก็ไปทำงานที่
พุทธมณฑล ซึ่งวันนี้เราจะลองมาพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน

จากสังคมที่กระจายกระจาย ตามธรรมชาติก็จะต้องมีแรงกระแทกระหว่างกัน หากมีวิกฤติใดเกิดขึ้นทำให้รู้สึก
ถูกกระทบร่วมกัน โดยธรรมชาติก็จะมีกรรวมตัวกันเอง เรียกว่า “community by crisis” แต่เราคงไม่ได้ไปสร้าง
วิกฤติ เพียงแต่เราใช้ธรรมชาติของการรวมตัวนั้นมาใช้ เราจะต้องทำให้คนเห็นวิกฤติด้วยปัญญา วิธีที่ 2 เรียกว่า
“community by incentive” ที่ไหนมีกลุ่มผลประโยชน์ มีอำนาจ ก็จะมีการ organize ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่
จะแสวงหาความปลอดภัยให้กับตัวเอง ตามการคัดเลือกโดยธรรมชาติที่คนแข็งแรงจะอยู่รอด มีการแข่งขันที่จะเป็น
ผู้นำ ทำให้สังคมก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลง เราก็ใช้กฎธรรมชาติข้อนี้ได้ ซึ่งจะมีพลังมาก วิธีที่ 3 เป็นอีกแนวคิด
คือสังคมจะแบ่งกันเป็นชั้นๆ จะเปลี่ยนแปลงก็ต่อเมื่อชนชั้นล่างช่วงชิงที่จะเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต อธิบายโดย

บางส่วนจากเวทีเรียนรู้เครือข่ายสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ในชื่อเรื่องเดียวกัน โดย ดร.วิรัตน์ คำศรีจันทร์ จากโครงการวิจัยและ
พัฒนาประชาคมพุทธมณฑล วันที่ 7 มีนาคม พ.ศ.2545 ณ ห้องประชุม 221 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) วัด
สวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่

ทฤษฎี Dialectic คือสังคมเรียนรู้ว่าอะไรคือวิกฤติ จากนั้นก็เรียนรู้ที่จะปฏิเสธสิ่งนั้น เพื่อเข้าไปสู่สิ่งที่พอใจกว่า เป็น antithesis

จะเห็นว่ามีหลายรูปแบบที่จะทำให้คนรวมตัวกัน ณ เวลานั้นบทบาทของเอกชนมีมากขึ้น จากสภาพเศรษฐกิจที่ล้มเหลว คนชั้นกลางบอกว่าเพราะวิกฤติเศรษฐกิจ-สังคมจึงทำให้เกิดการเคลื่อนไหว แต่ทางนักวิชาการมองว่า วิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่รากเหง้าก็คือความเสื่อมถอยทางภูมิปัญญาที่สั่งสมมานานในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว

ถ้ามองจากตรงนี้ เราลองมาดูว่าอะไรเป็นตัวบอก เราบอกว่า เราไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถปกป้องทรัพยากรของตนไว้ได้ เป็นประเทศที่ถูกระบบกำหนดว่าคุณเป็นเพียงผู้บริโภคและที่ระบายสินค้าเท่านั้น ไม่มีศักดิ์ศรีบนเวทีโลก ดูจากสมัยก่อนที่มีต่างชาติเข้ามามากมายในบ้านเรา เราแก้ปัญหาโดยการคิดค้นเอกลักษณ์ของตัวเอง เช่น คิดแบบตัวอักษร จนเกิดเป็นหนังสือจินตมณี แต่ปัจจุบันเมื่อเกิดปัญหา เราคิดแต่เพียงว่าจะอิมพอร์ตมาจากไหน กู้จากใครดี ซึ่งทำให้สัมพันธภาพในระดับโลกของเราแย่ลง ไม่มีความสง่างาม ทำให้กระทบลงมาถึงสังคมทั่วไปด้วย ในขณะนี้เขาบอกกันว่า โลกมีเพียง 3 หน่วยเท่านั้น คือ ญี่ปุ่น อเมริกา และยุโรป ที่พวกเขาถกกันมากคือ อาเซียนจะเกาะกันติด หรือ Pacific Rim เข้มแข็งแล้วตลาดก็จะยุบลง แต่เราไม่เคยสนใจที่จะเรียนรู้สร้างความร่วมมือกับเพื่อนบ้านเลย สะท้อนอย่างหนึ่งว่า การจะประคับประคองตนเองกับเพื่อนเล็กๆ ที่จะไปปะทะกับกระแสใหญ่จะไม่มี สัมพันธภาพกับถิ่นฐานของตนกลับเปลี่ยนแปลงมาเป็นศัตรู มรดกทางสังคมถูกตัดขาดโดยสิ้นเชิง ตัวอย่างเช่น นักเรียนทุนที่ไปเรียนต่อสหรัฐฯ กลับมาก้อยู่ในชนชั้นสูงเป็นอธิบดีต่างๆ มากมาย ลองคิดว่าเมื่อเกิดวิกฤติต้องเผชิญกับ IMF เขาจะมีวิธีคิดอย่างไร แบบตัวเป็นไทยแต่ใจเป็นฮาวเวิร์ดรีเปล่า ซึ่งอันนี้แหละที่เป็นวิกฤติทางปัญญา

ความตกต่ำและเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม-ภูมิปัญญาของสังคม

- ◇ สัมพันธภาพกับสังคมโลก • ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สง่างาม ปกป้องทรัพยากรและสิ่งที่ดีงามไม่ได้ เป็นตลาด หุ่นเชิดและกลไกจักรวรรดินิยม
- ◇ สัมพันธภาพกับภูมิภาค..... • เป็นภูมิภาคที่เดินเข้าหากันและเกาะกลุ่มกันไม่ติด ไม่รู้จักเพื่อนบ้านอยู่ร่วมกันด้วยความกลัว-เกลียดชัง-หวาดระแวง-เบียดขับและบีฑากัน
- ◇ สัมพันธภาพกับถิ่นฐานและมรดกสังคม... • เดินออกจากฐานของตน ทำลายถิ่นฐาน แปรรูปร่างให้เป็นจุดอ่อนและพันนาการตัวเอง
- ◇ ภาวะผู้นำทางจิตวิญญาณ..... • เสียความหลากหลายทางวัฒนธรรม เสียกลไกและพื้นที่ในการขับเคลื่อนจิตวิญญาณสังคม เป็นสังคมที่ค่านิยมต่ำ อุดมคติเสื่อม
- ◇ โลกทัศน์ / ชีวิตทัศน์ • ไม่เห็นโลก ไม่รู้จักตน ฐานคิดเกี่ยวกับชีวิตและสรรพสิ่ง เคลื่อนไกลจากสามัญ สู่อัศจรรย์และวัตถุนิยม
- ◇ การศึกษาอบรม • จิตเล็ก ปรัชญาและภูมิธรรมต่ำ บริโภคปัญญาสำเร็จรูป กระทั่งหลงผิดและทำลายตน ไม่มีผลิตภาพ ฉลาดเพื่อตน ชีวิตเช่นความอยาก ไร้จีเฝ้า แต่ตายยาก

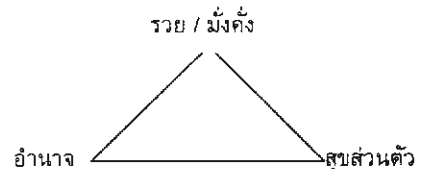
กระแสทางวิทยาศาสตร์ขณะนี้จะออกเป็นแนว Inner Science คือรวมทุกอย่างเข้าด้วยกัน ซึ่งเราอธิบายได้ด้วย “ไตรลักษณ์” นั่นเอง ผลคือ ขณะที่เราบริโภควิทยาศาสตร์ตะวันตกแบบไม่ลืมหูลืมตา แคมยังประณามภูมิปัญญาของตนด้วย ตอนนี้ฝรั่งตะวันตกเขากลับมาบอกว่า ของตะวันออกนี้แหละถูก หนังสือที่อธิบายพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งกลับเป็นฝรั่งเขียน ทำให้เราเสียภาวะผู้นำทางปัญญาไป เหมือนกับไก่ได้พลอย เรารับมาจากอินเดีย ซึ่งอินเดียรักษาไว้ไม่ได้ เรานามารักษาไว้ แต่ไม่เข้าใจถึงหัวใจสำคัญของมันว่าคืออะไร อย่างเรื่องประชาธิปไตยก็เช่นกัน ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การร่างรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่สามารถดึงให้ประชาชนทั้งประเทศเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งถ้าเป็นในอังกฤษที่เป็นต้นแบบของประชาธิปไตยเอง ก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จ สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นว่าคนไทยเป็นประเทศเดียวในโลกก็ว่าได้ ที่ช่วยรักษาภูมิปัญญาไว้ให้กับโลก แต่เรากลับสูญเสียภาวะการเป็นผู้นำไป โลกทัศน์ ชีวิตที่เราเสียไปหมด กลายเป็นวัตถุนิยม **เรื่องที่เป็นปัญหาต่อโลกมากที่สุดในขณะนี้คือ ทัศนะต่อชีวิต** มีผลกระทบต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์การแพทย์ ทำให้ชีวิตคนแพงขึ้น เพราะว่าสังคมบริโภคพาชีวิตเป็นเครื่องเล่นความอยาก ทำให้คนเราเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง เป็นวิกฤติที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่เฉพาะวิกฤติทางปัญญา

ทั้งนี้อาจจะอยู่ที่กลไกการถ่ายทอดหรือจุดเชื่อมต่อที่จะให้สังคมมีปฏิสัมพันธ์กัน ท้ายสุด ส่งผลกระทบต่อตัวปัจเจกแลไปถึงอนาคต คือเรื่องวิกฤติที่อยู่ใน **พรมแดนการศึกษาอบรม สร้างคนขึ้นมาแล้ว “จิตเล็ก” หมายถึง การคิดที่แคบ** หากอะไรที่พ้นตัวไปแล้วจะไม่ใช้เรื่องของฉัน หรือในระดับสังคม คือ ถ้าพ้นประเทศไทยไปแล้วไม่ใช่มนุษย์ ทำให้รับรู้ตัวเองผิด อะไรที่ควรจะทำร่วมกับโลกก็ไม่ร่วมมือ อะไรที่ต้องปกป้องตัวเองก็ไม่ปกป้อง หลงผิดทำลายตน ตอนนี้เราต้องถามตัวเองว่าเราอยู่ตรงไหนในกระแสสังคม เราจะยอมเป็นเพียงแค่ผู้รับที่ไร้วัฒนธรรมในระบบอุตสาหกรรม เป็นเพียงแค่แรงงาน เมื่อหมดความสามารถก็กลายเป็นผู้พลัดถิ่นที่ไม่เข้าใจชีวิต ไม่สามารถอ่านชีวิตได้อย่างนั้นหรือ

ที่เรา กำลังจะทำกันอยู่ก็ทำหายทีเดียว ตามปกติการวิจัยก็ต้องทบทวน (review) ดูทฤษฎีที่มีอยู่แล้วเท่านั้น แต่เราจะพูดคุยกันแบบนี้ก่อน แล้วจึงค้นหาว่าเราจะต้องทำอะไร ซึ่งบางคนก็อาจจะบอกว่า ทำไมไม่ทำการบ้านมาก่อน ไม่รีวิวก่อนก่อน แต่การที่เราเริ่มต้นเช่นนี้ เราจะเห็นมิติของชีวิตและมิติการแก้ปัญหาที่ลึกซึ้ง สิ่งที่เป็นปัญหาคือ **การเอาผลประโยชน์อะไรก็ได้แล้วแต่เป็นตัวตั้ง ทำให้เกิดการรวมตัวทางแนวตั้ง** เกิดระบบตัวแทนและรวมศูนย์ ไม่ได้เข้าถึงทุกคน นี่เป็นอย่างแรกที่เป็นปัญหาในการ organize อันที่ 2 **เกิดการผูกกำลังกันเพื่อแสวงหาผลประโยชน์** งานวิชาการที่ขายจิตวิญญาณน่าจะถูกประณาม เกิดโครงสร้างที่เป็นปัญหา จากการหาสิ่งที่ดีที่สุดในหาตัวเอง

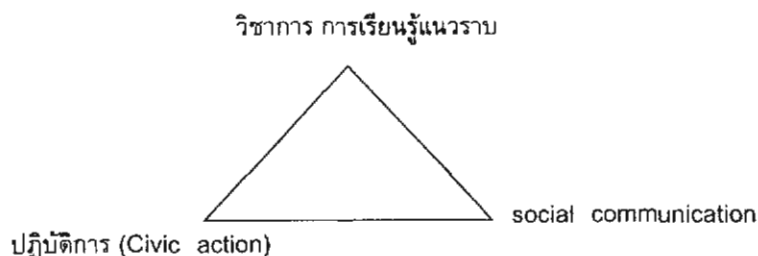
ตัวบ่อนทำลายที่อยู่ในกระแสหลัก

- โครงสร้างแนวตั้ง ตัวแทน และรวมศูนย์อำนาจ
- การผูกกำลังหาประโยชน์ และรวมโทรมสังคม ของการเมือง ธุรกิจ สื่อมวลชน วิชาการขายวิญญาณ และไพร่สอพลอ
- วิถีคิดและกระบวนทัศน์
- ทุน ตลาด อำนาจและองค์กร เหนือรัฐ-เหนือโลก

อีกมิติหนึ่งที่เป็นปัญหาระดับโลก คือ พวกทุน ตลาด อำนาจ พวกองค์กรเหนือโลก เอาตลาดเป็นตัวตั้งทำลายทรัพยากร เห็นแก่ผลกำไร แทรกแซงการเมืองเพื่อจะเปิดตลาดให้ได้ เรากำลังชื่นชมกับความเป็นเสรีนิยม

ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมเราให้เป็นปัจเจกกันไปด้วย พอ 3 มิติรวมกัน คือ อำนาจ สุขส่วนตัว ห่วงราย/ มั่งคั่ง ก็จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้กระแสหลักมีปัญหา สิ่งที่เรา mong คือ **ทำอะไรถึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพ** ได้ ด้านหนึ่งคือ เชื่อมระหว่างเครื่องมือทางวิชาการและคนที่หลุดจากโครงสร้างหลักนี้ ใช้มิติที่เอาปัญญา จิต วิญญาณ และการเรียนรู้ทางแนวราบเป็นตัวตั้ง ตั้งคำถามและออกแบบการวิจัย อีกมิติคือ social communication อีกมิติเป็นเรื่องของการเรียนรู้จากการลงมือทำ (civic action) เป็นตัวขับเคลื่อนให้ชีวิตได้ใช้ปัญญาแก้ปัญหา โครงสร้างนี้น่าจะรับมือได้

กรณีของพุทธมณฑล เมื่อก่อนเป็นที่ที่ไม่มีใครอยากไปอยู่ เพราะมีปัญหามากมาย ตัวใคร ตัวมัน บอดไป ไม่มีอนาคตร่วมกัน ไม่มีสง่าราศี สมกับเป็นที่ตั้งของพุทธมณฑล ไม่มีใครไปดูไปแล้ว แล้วพอเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง การปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไป ที่แยกอยู่แล้วกลับยิ่งแย่งไปอีก พอเราเข้าไปทำโน่นทำนี่ จากแต่ก่อนที่เป็นเสมือนดินแดนที่ไม่มีตัวตน **ตอนนี้เราสามารถพูดได้ว่า มืดมิดความรู้เกี่ยวกับคนดีที่สุดใน** จากการช่วยกันสร้างด้วยคน ในพุทธมณฑลเกือบ 200 คน ในรอบแรก เข้าถึงและค้นพบคนดี/ ของดีมากมาย มีการพูดคุยเรื่องของตน มีตำนานตนเอง กลายเป็นความสง่างามของนครปฐม ทางนครปฐมเปลี่ยนเป็นให้ความสำคัญกับพุทธมณฑลมากขึ้น ในเรื่องการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา ราชการ ชุมชน ต่างร่วมสานพลัง เทใจ ระดมปัญญา สังคม/ ชุมชนมีชีวิต มีการเคลื่อนไหว ช่องที่เคยมีก็ถูกปิดไปแล้ว นี่ก็เป็นการประเมินอย่างคร่าวๆ ที่มองว่ามีอนาคตมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เราไม่ได้วิจัยอย่างเดียว แต่เราเชื่อมคนให้เอาสิ่งดีๆ มาคุยกัน แลกเปลี่ยนกัน พลังก็เกิดขึ้นได้เอง ผมอยากให้เรามีความหวังแบบนี้ เอาสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นตัวตั้ง

จากประสบการณ์ของพุทธมณฑล เรากำหนดตำแหน่งของเราว่า ไม่ใช่ทำวิจัยแบบให้มันอิสระจากกระบวนการทางสังคม เราออกแบบทั้งระบบตลอดเวลาว่า **ทำอะไรถึงจะเป็น social research & social action** ตำแหน่งที่เหมาะสมคือ **เราต้องหนุนคน ให้ชุมชนผลักดันกัน ทำอย่างไรถึงจะเข้าถึง และใช้เวทีของเราเป็นเครื่องขยายเสียง เป็นเครื่องมือที่เชื่อมปัจเจกเข้ากับวิถีชีวิตของส่วนรวม** วิธีการก็คือ สร้างพื้นที่ในการเรียนรู้ สรุปจากประสบการณ์ของเราจะหมายถึง กระบวนการที่ทำให้คนเดินออกมา เน้นการกระทบที่ทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ ถึงจะทำเรื่องรายได้ก็จริง แต่ไม่ได้เอาเป็นตัวตั้ง เรานำเรื่องสามัญสำนึก ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมกับสังคม มาเป็นเป้าหมาย โดยสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน เครื่องมือในการวิจัยก็ทำได้มากมาย สิ่งเหล่านี้จะทำให้ปัจเจกสามารถคิดตั้งๆ พูดกับสังคมได้ หลายคนกลายเป็นวิทยากรของเกษตรจังหวัด วิทยากรทางด้านสุขภาพ มาจากพื้นที่ของเราเอง

ตัวกระบวนการที่ถูกออกแบบเป็น social research & social action ไม่ได้ทำอะไรเพียงแค่จัดระเบียบประสบการณ์ของคนให้เข้าสู่ชุดเท่านั้น หรือข้อการแสดงออกของเขาเท่านั้น แต่พูดจากประสบการณ์ของตน ถ้าสรุปบทเรียนเป็นขั้นๆ จะได้ดังนี้ **มองหากลุ่มที่เกาะเกี่ยวกันอย่างหลวมๆ** แต่มีวิถีทัศน์บางอย่างตรงกัน **หาโอกาสให้กลุ่มเหล่านั้นได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน** มา self organize เริ่มไปทำวิจัยที่เมืองกาญจน์ ที่พุทธมณฑล มหาวิทยาลัยมหิดลจัดงานวันมหิดล ปี 2541 ก็ให้เรามีเวทีของชุมชน มีคนเข้าร่วมพูดคุยให้ความสนใจมากที่สุด วันนั้นเราได้ input เข้ามา แล้วพัฒนา proposal หลวมๆ เสนอเข้าไปให้มหิดล ก็ได้ทุนมาทำงาน หลังจากนั้นก็เปิดเวทีคุยกันอย่างนี้ **เปิดการรับรู้ของคนให้มากขึ้น และคุยกันอย่างให้มีการ interact กัน**

มากขึ้น ก็จะเกิดการแชร์ vision เอาปัญหาใหญ่ๆ มาคุยกันทำกันไปก่อน อันนี้เราจัดกันก่อนที่จะได้รับทุนเสียอีก ผมคิดว่าถ้ารอแหล่งทุนก่อนแล้วจึงเริ่มทำ อาจจะเกิดจากกระแส แต่ถ้าเจอเพื่อนที่ใจตรงกัน ทำในขณะที่ทำได้ ก็ทำไปก่อน แบบนี้ถึงจะโปรอด

หลังจากเริ่มได้ประเด็น ความคิดหลอมกันพอสมควร ได้เพื่อน อ่านสังคมเริ่มออก ถึงจะเริ่ม **การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพซึ่งกันและกัน** กระบวนการเช่นนี้ เราเรียกว่า “Learning & Capacity building” ถ้าเมื่อไรเริ่มจากการพัฒนาเทคนิคการวิจัย เราจะไม่ทำ จะเอาใจกันไว้ก่อน มาเรียนรู้ด้วยกัน ใช้หลายวิธี เช่น เอาสภากาพย์ของสังคมมาพูดคุยกัน เชิญอาจารย์มาคุยกันให้เห็นรอบด้าน พร้อมสร้างนักวิชาการรุ่นใหม่ ต้องเปิดโอกาสให้เขา รวมทั้งคนที่อยู่ในหมู่บ้านด้วย ในการทำงานอย่าไปปิดเขามา ต้องเปิดโอกาสให้เขาได้มีโอกาสคิดตั้งๆ ต้อง design แบบนี้ พออยากเรียนรู้อะไร อย่าเรียนเฉพาะในห้อง เปิดให้ได้ลองทำ โดยอาจจะให้ทุนก้อนเล็กๆ ก่อน อีกกระบวนการคือ **การสร้างเครื่องมือ** การผลิตเอกสารเพื่อจุดประกายในการประชุม ใช้ตัวอย่างโครงการง่ายๆ เพื่อให้ชาวบ้านไม่รู้สึกยุ่งยาก ลองทำทุกวิถีทาง

หน้าที่ของเราเป็นนักสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เครื่องมือของเราก็แค่ออกแบบเงื่อนไขให้คน interact ด้วยกระบวนการทางปัญญากันเท่านั้น เครื่องมืออย่างหนึ่งก็คือ **social communication** ความรู้จากที่หนึ่งผ่านเราแล้วปะทะไปอีกที่หนึ่ง แล้วสังคมก็จะมี self organize จะมีกระบวนการคัดสรรความเจริญงอกงามให้ตัวมันเอง อีกอย่างมี **civic action** และ **implement** เราทำอะไรมากมายแต่ยังไม่เข้มข้น เช่นเราไปผลักดันนโยบายการเมืองท้องถิ่นบ้าง เสนอในเวทีประชุมบ้าง ประเด็นก็คือ **อย่าหยุดเพียงแค่ความรู้เท่านั้น อย่าแยกความรู้ออกจากตัวคน ให้เป็นตัวจุดประกาย ให้ข้อมูล เป็นแรงบันดาลใจ และไม่ใช่เท่านั้น ต้องทำด้วย** ก็มีเครือข่ายการท่องเที่ยวทางเกษตรมา connect กับเรา จะย่อยองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อจะไปทำโครงสร้างที่ดูแลเด็กๆ ของเรา และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงหลักสูตรท้องถิ่น ทำแผนการท่องเที่ยวทางเลือกภาคตะวันตก อีกเรื่องคือธุรกิจชุมชน

ในความรู้ช่วงแรกของเรา เราสามารถยกระดับคุณภาพของเราให้ใกล้ชิดชีวิตประจำวันมากขึ้น สุดท้ายถึงจะเข้าสู่ **มิติการวิจัย** ตัวนี้จะ present ว่า เราได้ Learning by doing อย่างไร แต่ถ้าสำหรับมาตรฐานการวิจัยจริงๆ แล้วยังไม่เรียกว่างานวิจัย เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็นเพียง Learning space ที่ทำให้คนเกิด action หลังจากนั้นถึงจะเกิดงานวิจัย นับแรกนักวิจัยไม่ใช่คนที่อยู่นอกกระบวนการ 2. กรอบความคิดการวิจัยจะเกิดการ expose กับการปฏิบัติแล้ว 3. โจทย์การวิจัยตั้งขึ้นใหม่ หลังจากผ่านปัญหาต่างๆ ร่วมกันมาแล้ว

ตอนที่เรารวมขึ้นไปครั้งหนึ่งแล้วนั้น เป็นเพียงความหวังร่วม แต่โจทย์ร่วมงานวิจัยจะเข้ามาภายหลัง มิตินี้มีบางเรื่องที่เราสามารถทำได้โดยเจาะบางจุดเพื่อจะ **ถอดองค์ความรู้** มา เพราะความรู้ที่ถอดมาเกิดจากประสบการณ์ของเราจริงๆ ซึ่งเรานำมาอธิบาย เช่น วิธีการสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น methodology มันเป็นอย่างไร เขียนจากรากฐานที่เกิดขึ้นจริง เราฟันฝ่าอย่างไร ตั้งโจทย์ขึ้นมาอย่างไร เอาคนขึ้นมาได้ยังไง สร้างนักวิจัยขึ้นมาอย่างไร วาง node เพื่อจะเชื่อมโยงในการเก็บข้อมูลครอบครัว ก็จะทำให้การสร้างบทสนทนาของสังคม และวิธีการสร้างคนรุ่นใหม่ การนำนักศึกษาออกจากห้องสี่เหลี่ยมจริงๆ จะต้องทำอย่างไร รวมทั้งแผนที่ศักยภาพและทุนทางสังคม เดินอย่างประชาคม ทางแผนที่ออกมา หรือจะเข้าถึงกลุ่มทุนที่อยู่นอกกระแส เราทำอย่างไร

ต่อไปเป็นมิติที่เป็นเครื่องมือที่จะยกระดับ ทำอย่างไรที่จะพูดด้วยปัญญาของตน สุดท้ายน่าจะเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายของเรา ซึ่งคิดว่าจะเคลื่อนด้วย workshop ทางความคิด

Preparation Phase

- จัดเวทีหารือเรื่องท้องถิ่น...วันมหิดล ยกให้ 1 เวที เมื่อปี 2541
- พัฒนา proposal เสนอรับการสนับสนุนจาก ม.มหิดล
- กำหนดกลุ่มคนที่ (เชื่อว่า) มีใจตรงกัน ฉายสไลด์ ขยายความคิด และชักชวนให้ทำกิจกรรม มีกิจกรรมเชื่อมกันไว้

Learning / Capacity Building

- เวทีศึกษาเรียนรู้...สภาวะการของสังคม บทบาทของปัจเจก/ พลเมือง ชุมชนท้องถิ่น และภาควิชาการ (มหาวิทยาลัย)
- เวทีศึกษาเรียนรู้แนวคิดทฤษฎีประชาสังคมและการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่...ตั้งจุดหมายไกลๆ หลวมๆ .."พุทธมณฑล นานอยู่?"
- การร่วมกันสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น
- การสนับสนุน Young Scholar

Media / Material Preparation

- เอกสารจัดวางทางความคิด
- Fact File ท้องถิ่น, แผ่นนิทรรศการ, ภาพถ่าย
- Dissolved Slide PProgram
- ตัวอย่างการทำโครงการ
- ทำเนียบและข้อมูลการติดต่อกัน

Social Communication

- สื่อชาวบ้านชาวเมือง, สื่อมวลชนไทย-เทศ, เวทีนำเสนอ สารมหาวิทยาลัย, นิทรรศการ, เวทีพูดคุย, การแสดงศิลปะ, edutainment

Civic Action / Implementation

- การสร้าง Learning Spaces...ประชาคมสุขภาพองค์กรร่วม "ชีวเกษม"
- การกำหนดวาระและยุทธศาสตร์ภาคประชาชน, การผลักดัน-กระเพื่อมใส่นโยบายการเมืองท้องถิ่น, นโยบายการท่องเที่ยว
- การสร้างนวัตกรรมทางการเรียนรู้...นกอ้อยชายคลอง, สื่อและการสื่อสารของท้องถิ่น (ข่ายการท่องเที่ยวทางเลือกภาคตะวันตก, ธุรกิจชุมชน....)

Research Dimension) Lesson Learnt

- การสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น
- การสร้าง Young Scholar
- การสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Social communication)
- การกำหนดวาระและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น
- แผนที่ศักยภาพและทุนทางสังคม

Evaluation and Monitoring DimensionParticipatory Assessment, Strengthening Net-working

อีกสิ่งที่ทำคือ ทำสื่อ หลังจากที่เราสร้างองค์ความรู้แล้ว เราใช้ชื่อว่า "ชาวบ้านชาวเมือง" ซึ่งมีทั้งชาวบ้านและชาว

เมืองจริงๆ สื่อที่เราได้รับรู้ทั่วไป มีแต่สิ่งเลวร้าย อ่านดูแล้วก็ไม่ใช่เรื่องของตน ก็ลองนึกดูว่า ถ้าจะสร้างสื่อในอำเภอเล็กๆ แล้ว จะสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้หรือไม่ ทำจนกว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยฝากรอยเท้าให้คนรุ่นหลังได้สืบต่อไป บางครั้งสิ่งที่เราคิดไว้ก็อาจจะชนหน้าเราไปแล้ว ตอนนั้นเกษตรกรถูกลูกมาเป็นพิธีกร วิทยากรได้ ซึ่งเราไม่ได้ดูแลอะไร เราเพียงแต่ลดกระแสหลักให้น้อยลง ให้กระแสชายขอบมีมากขึ้น แต่ไม่ให้ปะทะกัน จุดแข็งของเราคือ เปิดเวทีแล้วจะไม่มีการทะเลาะ เราจะบิดไปเป็นเรื่องของการเรียนรู้ได้ แต่ก็เจอปัญหาเก่าๆ เช่นกัน เช่น ทางนายอำเภอก็เริ่มจัดที่ทางให้เราอยู่แล้ว เป็นกำแพงที่เกิดขึ้น

อีกจุดหนึ่งที่สำคัญคือ แนวทางที่จะดึงนักศึกษาของทางมหาวิทยาลัยมหิดลเข้ามาร่วม ของมหิดลจะยากตรงที่ว่า การทำให้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ เพราะอยู่แยกกัน จึงอาจจะไม่เห็นถึงความเป็นเจ้าของตรงนี้ เราจึงต้องพยายามดึงคนรุ่นใหม่ เข้ามาให้เห็นถึงบทบาทของเรา ผมคิดว่า ฐานคิดและจุดยืนเป็นสิ่งสำคัญ วิถีทางจิตวิญญาณเป็นเรื่องที่สำคัญมาก คนเรามีความรู้สึกร่วมในทุกข์ของสังคมมากแค่ไหน แล้วการที่เราจะดำเนินงานได้ต่อเนื่อง ต้องขึ้นอยู่กับจิตสำนึกของคน ที่จะต้องมีความรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตน ส่วนเราจะเป็นผู้แนะแนวทางเท่านั้น เราต้องเชื่อว่า เราสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีนี้ได้โดยมีทุนทางสังคมใหม่ คือดึงกลุ่มคนที่มีความรู้สึกเช่นเดียวกันมารวมมือกัน ไปกระตุ้นสิ่งที่มีอยู่ในสังคม เสริมกำลังใจให้กับคนที่ต้องการรู้ สร้างเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้มแข็ง สิ่งนี้จะทำให้เราสามารถดำเนินการต่อไปได้ ในกระบวนการ เราใช้ทักษะเรื่อง Social management นั่นเอง เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่ถูกกระแทกแล้วจึงเกิดการรวมตัว แต่ก็ยากที่จะจัดการให้ชนะ แต่เราต้องทำโดยจิตวิญญาณที่คิดว่าต้องทำในเรื่องเล็กๆ เช่นนี้ ว่าจะสร้างและขยายออกไปอย่างไร เช่นการที่จะดึงนักศึกษาใหม่เข้ามา ก็ถือเป็นเรื่องยากทีเดียวที่จะทำให้เกิดขึ้นจริง

การที่เราจะเข้าไปให้ถึงแนวทาง โดย approach ก็คือ ต้องเปิดใจ เขย่าตัวจริง เพื่อให้เกิดศรัทธา เกิดฉันทะที่จะหาปัญหาใส่ตัว แต่ไม่รู้ว่าจะใครจะทำให้เกิดขึ้นได้บ้าง การศึกษาปกติไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงคนได้ ไม่ว่าระดับไหน เราต้องหาอะไรที่ขับเคลื่อนเพื่อจะเข้าไป ที่ผมคิดไว้ เราจะใช้รายวิชาเป็นตัวขับเคลื่อน แต่ไม่ได้หวังผลร้อยเปอร์เซ็นต์ เพียงแค่ให้ได้ลองทำ ปัญหาเป็นสภาพที่เกิดขึ้นกับจิต คนจะมีจิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีพื้นฐานมาจากสภาพแวดล้อมที่เป็นภยันตราย เราจะต้องมาดูว่า เราจะจัดสิ่งแวดล้อมเช่นนี้อย่างไร ยังจะต้องมีความคิดที่แยบยลด้วย ซึ่งเป็นเรื่องยากยิ่งขึ้น วิธีที่เราทำคือ construct จากความเป็นจริงว่าเกิดจากอะไร มีเครื่องมือหนึ่งที่นักวิจัยประชาสังคมชอบใช้คือ "การสร้างทฤษฎีจากฐานราก" เราจะไม่ตั้งตีความหมายของ "คำ" แต่เราจะให้สังคมลุกขึ้นมาอธิบายตัวเอง เช่น ตั้งคำถามว่า ทำไมคนเราจึงเห็นแก่ตัวนัก ค่อยคลี่คลายออกมา อีกวิธีคือ ต้องมีเรื่อง "อำนาจบนความรู้" ทำอย่างไรความรู้ที่อยู่นอกกระแสจะไปกำหนดความคิดหลักได้ จะได้จากการร้อยข้อมูลที่มีอยู่ เรามาพูดคุยกัน ซึ่งจะเจาะเข้าไปเรื่อยๆ ตามคำถามที่เกิดขึ้น อาจจะได้เรื่องต่างๆ ที่ไม่ได้เป็นประเด็นเริ่มต้นมาแต่แรก เป็นการยืนยันว่าชีวิตคือการเรียนรู้จริงๆ สุดท้ายเราจึงมาจัดระเบียบเพื่อยืนยันให้เห็นว่า การเรียนรู้เรื่องใหญ่ๆ สามารถเกิดได้จากชีวิตประจำวันของเรา ตามที่พระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ว่า เครื่องมือที่จะเข้าถึง คุณจะต้องเข้าถึงด้วยตัวคุณเอง **คนเราจะทำอะไรที่สัมพันธ์กับโลก ขึ้นอยู่กับวิธีที่รับรู้โลก โลกจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่งจากจิตใจมนุษย์**

ประเด็นที่จะนำมาสู่การทำงานของเรามาเพื่อจะมาพัฒนาจิตวิญญาณมนุษย์ เราต้องยอมรับว่า กระแสสังคมเลวที่จะมาทำลายจิตวิญญาณมีมาก ดังนั้นถ้าเราสร้างปัญญาดี จิตดีได้ มันก็จะป้องกันได้ สังคมที่มีอิทธิพลสูงในขณะนี้ ก็จะค่อยๆ ลดอำนาจลง ส่วนวิธีที่จะสร้างปัญญาดี เราก็ต้องมาหากันอีกที

ปัจจุบันมี 2 กระแสที่สำคัญ คือ การแข่งขันและความเมตตาอาหาร สามารถทำให้สังคมสืบสนได้เพราะไม่สามารถใช้ให้ถูกบริบท อันที่ 2 พอเรามาพูดถึงวิธีการสร้างความรู้และปัญญา ตัวปัญญาจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง งานวิจัยถ้าได้ทบทวนรู้ไว้ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น การที่จะลงไปในใจชุมชน เราจะต้องเข้าใจว่าจะลงไปบริษัทใด และสามารถใช้เครื่องมือได้อย่างเหมาะสม concept ที่เราพูดถึงคือ เครื่องมือที่มีฐานมาจากพุทธธรรม ซึ่งผมคิดว่าจะเป็นส่วนสำคัญ เราต้องสร้างแรงจูงใจให้รับทำอะไรกันโดยเร็ว จะต้องมีการกระตุ้นที่เกิดขึ้นที่เกิดมาจากสังคมของเราเอง ต่อมาต้องคลายตัวออกจากกระแสหลัก รวมตัวกันในยามที่คิดว่าสร้างยาก ต้องสร้างกำลังใจ อย่าหันเหภัยตัวปรากฏการณ์ที่ไม่ใช่แก่น เป็นเรื่องเหมาะที่สุดจะคุยกันในระบบผู้ประสานงาน ตั้งแต่ระดับปรัชญาจนถึงระดับยุทธศาสตร์.....

วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ดำเนินการเสวนา

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet) เป็นความริเริ่มของนักวิชาการที่ทำงานด้านสังคมศาสตร์หลายคน ซึ่งในการจัดประชุมของ สกว.ครั้งหนึ่งก็ปรากฏว่ามีนักวิชาการซึ่งรับทุน สกว. พูดถึงว่าเราควรมีเครือข่ายนี้และคิดว่าน่าจะมาจัดวงพูดคุยกัน... เรา รู้สึกว่าเป็นความพยายามที่ดีที่จะมีเครือข่ายนักวิชาการ/ นักวิจัยซึ่งทำงานด้านสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ มารวมตัวทำงานด้วยกัน อยากจะเรียนว่า เครือข่ายนี้วัตถุประสงค์ประการหนึ่งก็คือ เราต้องการให้นักวิจัยรุ่นใหม่หรือนักวิจัยที่สนใจจะศึกษา เพื่อมุ่งหวังจะทำวิจัยสร้างความรู้ความเข้าใจ สร้างภูมิปัญญาให้กับสังคมและสามารถจะนำไปใช้ได้ ควรจะมานั่งทำงานหรือร่วมมือกันอย่างไม่เป็นทางการกับนักวิชาการที่มีประสบการณ์บ้างในนามของเครือข่ายนี้ ซึ่งตั้งขึ้นมาโดยไม่มีทุนรอนอะไร ช่วงแรกๆ ก็ได้รับการสนับสนุนจาก สกว.ในการจัดเวที โดยแต่ละครั้งก็ไม่ได้ใช้เงินมากนัก

หลังจากที่เราจัดเวทีมาแล้ว 3 ครั้ง ทางคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติสาขาสังคมวิทยา ก็เห็นว่าลักษณะการทำงานเครือข่ายอย่างนี้ ทางสภาวิจัยแห่งชาติพร้อมจะให้การสนับสนุนการจัดเสวนาบ้างในบางเวที เราก็มานั่งคิดกันว่าประเด็นที่ควรจัดเวทีครั้งนี้ควรจะเปิดกว้างออกไปมากกว่าเป็นประเด็นย่อยอย่างที่เคยจัดมา และน่าจะเรียนเชิญนักวิชาการซึ่งเป็นที่รู้จักและทำงานจริงจังเพื่อสังคมไทยมาร่วมพูดคุยในประเด็นที่เราคิดว่ามีความสำคัญกับสถานการณ์ในปัจจุบัน ประเด็นดังกล่าวก็คือ วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย ที่เราจะมาพูดคุยกันในวันนี้

สังคมไทยเรามีวิกฤติวัฒนธรรมมากมายนะ... ดิฉันอยากจะเรียนถึงที่มาที่ไปของการที่พิจารณากันว่า เรื่องนี้น่าจะเป็นประเด็นที่เราจะมาพูดคุยกัน ซึ่งก็พบว่า กระแสปฏิรูปเมืองไทยไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นในระยะนี้ ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ไทยจะทราบว่า หากเราใช้วิธีคิดแบบปัจจุบันไปจับก็จะเห็นว่าตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาสู่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบันนี้ ก็มีกระแสการปฏิรูปเกิดขึ้นเป็นระยะๆ แต่กระแสหรือวิธีการปฏิรูปเหล่านั้นค่อนข้างชัดเจนว่านำโดยชนชั้นผู้ปกครอง แล้วก็รับเอาวิธีคิดมาจากข้างนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสประชาธิปไตย ซึ่งก็เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 และระลอกกระเหินมาตลอดอย่างที่ท่านทั้งหลายคงจะทราบดี จนมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันซึ่งประกาศเมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 ที่เราส่วนใหญ่ภาคภูมิใจว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” หลังจากนั้นก็มีกระแสการปฏิรูปเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิรูปการศึกษา ปฏิรูประบบสุขภาพ การปฏิรูปสื่อ เรามีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ซึ่งมีองค์กระโสมเกิดขึ้นมากมาย และตัวรัฐธรรมนูญเองก็กำลังจะครบ 5 ปี ซึ่งก็คงจะมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแน่นอน แต่กระแสในปัจจุบันทำให้เห็นว่า มีกระบวน

ถอดเทปจากเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 4 วันพฤหัสบดีที่ 29 พฤศจิกายน 2544 เวลา 13.30-17.00 น. ณ ห้องภาณุรังษี บี-ซี โรงแรมรอยัลริเวอร์ สนับสนุนโดย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

การข่มขู่หรือข่มเหงรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ตรงนี้จะเกี่ยวข้องกับวิกฤติวัฒนธรรมอย่างไร ท่านทั้งหลาย คงจะต้องคิดกันนะคะ แต่จะเห็นได้ว่า เราเริ่มตั้งคำถามกับองค์กรอิสระต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นศาลรัฐธรรมนูญก็ดี กกต.ก็ดี ซึ่งขณะนั้นกลายเป็นแมวหรือหนูไปแล้วก็ไม่ทราบนะคะ ก็ยังมีการตั้งคำถามอยู่ หรือแม้แต่องค์กรอิสระ องค์กรสุดท้ายคือ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนฯ ปรากฏว่าก็ถูกรวบของระบบราชการเหนียวรั้งอยู่ ดังนั้นคงจะยากลำบากเหมือนกันในการจะทำงานให้ปรากฏ ขณะเดียวกันเรายังตอบคำถามที่ชัดเจนไม่ได้หรืออาจจะไม่จำเป็นต้องตอบ ว่าจริง ๆ แล้ว “สิทธิมนุษยชน” สำหรับเราคืออะไรกันแน่

การปฏิรูปสังคม-การเมืองที่ผ่านมานั้น โดยรวมแล้วถ้าเป็นนักวิชาการซึ่งเขาบอกว่าเป็นคนซึ่งมีปัญหา อยู่ตลอดเวลา ก็อาจจะมองว่าอนาคตไม่สดใส ยังอยู่ในวังวนเก่าไปไม่ถึงไหน หรือวัฒนธรรมของไทยให้ความ สนใจน้อยกับการใช้ปัญญาเพื่อทำความเข้าใจ ก็เลยมีคำถามว่า สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะวัฒนธรรมแบบ ไทยๆ หรือไม่ ที่ทำให้เราไม่สามารถทำความเข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ “เรา” ในที่นี้มีได้หมายถึง เฉพาะ “เรา” ในฐานะประชาชน แต่เป็น “เรา” ในฐานะข้าราชการ ในฐานะคนยากคนจน และในฐานะนักการ เมือง รวมทั้งรัฐบาล ส่วนหนึ่งเราอาจจะหวาดระแวงในเสรีภาพของระบอบประชาธิปไตย ภาพอุดมคติหรือ ความสมบูรณ์ของการปฏิรูปเมืองไทยอาจจะเกินความคาดหวังของประชาชน ที่จริงคนไทยพอใจแล้วใช้ใหม่กับ ระบบปัจจุบัน จึงไม่ได้สนใจว่าทิศทางของสังคมบ้านเมืองจะเคลื่อนไปทางไหน หรือไม่ได้สนใจกระบวนการ ต่างๆ ในการปฏิรูปว่าจะถูกแทรกแซงหรือถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขต่างๆ ขณะเดียวกันก็ไม่เข้าใจว่ามันเป็นธรรม ชาติของการปฏิรูปหรือกระแสความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสังคม ไม่ว่าในระดับตัวบุคคล ระดับชุมชน ระดับ ประเทศ ย่อมมีคนทั้งคัดค้านและสนับสนุนอยู่เสมอ แต่การปฏิรูปที่ยากลำบากก็คือการปฏิรูประดับอุดมการณ์ ซึ่งคงต้องมาตั้งคำถามกันตั้งแต่ต้นว่า อุดมการณ์ที่เราต้องการนั้นคืออะไรกันแน่

ฉะนั้นในวาระโอกาสนี้ บุคคลซึ่งเราคิดว่าเป็นนักปราชญ์ของเมืองไทย ที่ควรจะได้เรียนเชิญมาคุยให้เรา ฟังในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องวิกฤติวัฒนธรรมนั้น... ท่านแรกก็คืออาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ท่านที่สอง อาจารย์ศรี ศักดิ์ วลีโกดม ท่านที่สามคืออาจารย์ชยันต์ สมุทวนิช ซึ่งท่านกำลังเดินทางมา เราคุยกับอาจารย์ไว้ว่าจะ คุยกันอย่างไม่เป็นทางการ จึงไม่มีกำหนดเวลาให้ท่าน แล้วแต่ท่านจะพูดคุย หลังจากนั้นก็จะเปิดให้มีการแลก เปลี่ยนและตั้งคำถาม กราบเรียนเชิญอาจารย์นิธิก่อนค่ะ

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ : สวัสดีครับท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน ผมขอไม่พูดถึง “วัฒนธรรม” ในแง่ของแบบแผน พฤติกรรม ค่านิยม อุดมการณ์อะไรไปทั้งหมด แต่ถ้าจะพูดถึงสิ่งเหล่านั้นก็หวังว่าจะเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ ทางสังคมด้วย เพราะผมคิดว่าหัวใจจริงๆ หรือส่วนสำคัญของวัฒนธรรมนั้นก็คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง

เวลาเราพูดถึง “วัฒนธรรมกับการปฏิรูป” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิรูปการเมือง เรามักจะนึกถึงเรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามหรือเป็นอะไรที่ไม่เกื้อหนุนต่อระบอบประชาธิปไตย ผมอยากจะ เตือนตรงนี้นิดหนึ่งว่า ในการศึกษาเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยนั้น ผมคิดว่างานที่สร้างรากฐาน ให้แก่ความเข้าใจเรื่องนี้อย่างมากคืองานของอาจารย์อดิน รพีพัฒน์ ในงานชิ้นนั้นเนี่ย ผมก็ไม่เห็นด้วยเท่าไร นัก ในฐานะที่เป็นเพื่อนอาจารย์อดินก็ต้องพูดกลับหลังท่าน เมื่อคืนนี้ได้พูดต่อหน้าไปแล้ว ผมคิดว่างานของท่าน อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนกลุ่มต่างๆ คล้ายกับโมเดลหรือรูปแบบจำลองของการศึกษาความ สัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานปริญาโทและปริญาเอกอาจจะไปดูที่คนในสลัม แต่ ก่อนปริญาโทที่เป็นการศึกษาความคิดของท่านก่อนจะลงไปสลัม เป็นงานศึกษาที่อาศัยเอกสารราชการ แล้ว ไปดูความสัมพันธ์ระหว่างรัฐหรือพระราชฯ คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมสัมพันธ์กันภายใต้เงาของการกำกับของพระ ราชฯอีกที ว่ากันอย่างนี้ก็แล้วกัน เหตุฉะนั้น ผมคิดว่า มันอาจจะไม่สะท้อนความสัมพันธ์ที่เป็นจริงของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ นับตั้งแต่ครั้งโบราณมาจนถึงปัจจุบันนี้

ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ผมคิดว่าเวลาเราพูดถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เรานึกถึงการแลกเปลี่ยนกัน เพราะคนมีทรัพยากรไม่เท่ากัน จึงเข้ามาแลกเปลี่ยนกัน แต่แทนที่จะแลกเปลี่ยนกันในเชิงตลาดที่เอาค่าซึ่งเท่ากันมาแลกกัน ก็เป็นการแลกกันภายใต้ความสัมพันธ์ชนิดหนึ่งที่เรารู้จักว่า “ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์” ที่นี้ถามว่าคนในชนบทเข้าถึงทรัพยากรเท่าเทียมกันไหม ไม่หรอกครับ ตั้งแต่โบราณมาแล้ว มันจะต้องมีการแลกเปลี่ยนกัน ในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ด้วยแน่ๆ แต่ในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของคนในชนบทนั้น ผมคิดว่ามันมีการต่อรองเยอะมากกว่าคนในเมือง ลองคิดถึงว่าเราเป็นไพร่อยู่ในเมือง เราไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ภายใต้ระบบของรัฐ ซึ่งกำหนดว่าเราต้องไปทำงาน 6 เดือน อาจารย์ยอคิดบอกว่า เฮ้ย! เราสามารถต่อรองได้โดยการวิ่งไปฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้านายอีกคนหนึ่ง เพื่อที่เราจะได้ลดจาก 6 เดือน หรือ 6 เดือนนี้อาจจะไม่ต้องมาทำงานตลอดเวลา อะไรต่างๆ นานา เพราะว่าเราไปประจบเจ้านายอีกคนหนึ่งได้สำเร็จ อันนั้นเป็นวิธีการต่อรองของคนในเมือง ซึ่งจะต่อรองอย่างไรก็แล้วแต่ มันมีกรอบของอำนาจรัฐที่ใหญ่หุ้มห่อครอบงำอยู่ว่า อย่างไร มึงก็ต้องไปทำงานให้เขา 6 เดือน ขณะที่ในชนบท ผมคิดว่าการต่อรองของคนที่มีทรัพยากรไม่เท่ากัน มันมีโอกาสต่อรองได้มากกว่า เพราะมันจะต้องนึกถึงความชอบธรรมทางสังคม เนื่องจากว่ามันจะต้องอยู่ด้วยกันนะ คนหนึ่งมีที่ดินมาก อีกคนไม่มีที่ดินเลยหรือมีที่ดินน้อย มันต้องเผชิญกับความชอบธรรมทางสังคมซึ่งคนในชนบทรู้เห็นค่อนข้างมาก

ฉะนั้นมันมีกลไกที่ทรงพลังทางสังคมหลายอย่างในชนบท ที่สามารถใช้ในการต่อรองกับผู้ที่เข้าถึงทรัพยากรมาก หรือพูดภาษาง่ายๆ คือ คนมันมีอำนาจที่จะต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจมากหรือเจ้าพ่อได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่า เช่นการนินทา เป็นต้น เวลาเรานินทาเจ้าเวลาที่ไม่มีความหมายอะไร เพราะเจ้าอยู่ไกลมาก เรานินทาอย่างไรก็ไม่ถึง แต่ถ้าคุณอยู่ในหมู่บ้านด้วยกัน การนินทากันเนี่ยมันถึงนะครับ มันก่อให้เกิดผลอื่นๆ เราสามารถที่จะปรักปรำเจ้าพ่อที่ไม่ดีๆ ทั้งหลายที่กดขี่เราเกินไปให้เป็นผีปอบเสียก็ได้ เป็นต้น ซึ่งจะพบว่า เรื่องผีปอบ ไม่มีเจ้าพระยาคนไหนถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบเลย แต่ว่าคนในชนบทโดยเฉพาะอย่างยิ่งเศรษฐกิจที่กินดอกเบี้ยยแพงเกินไป คนที่สังคมรังเกียจว่าอย่างนั้นเถอะ ก็จะถูกกล่าวหาว่าเป็นผีปอบ

ถ้าคิดถึงกลไกทั้งหมดในชนบทในการที่จะเข้าไปต่อรองในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์แล้ว ผมคิดว่ามันมีมากกว่าในเมืองเยอะ เพราะฉะนั้นโมเดลของอาจารย์ยอคิด ที่ท่านใช้เอกสารราชการเพื่อดูความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคนทั่วๆ ไปนั้น ผมคิดว่าบางทีอาจจะไม่สะท้อนความเป็นจริงของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่ปรากฏในชนบทไทย นอกจากนั้นแล้ว ผมคิดว่าในชนบทมันมีการกระจายทรัพยากรและโอกาสดีกว่าในเมืองเยอะเลย อย่างน้อยที่สุด คนที่บุกป่าฝ่าดงไปหาของป่ากินได้ เพราะอยู่ใกล้ป่าและป่าคือที่พักพิงของคนสิ้นไร้ไม้ดอกของสังคมไทยตลอดมา ถึงที่สุดถ้าเกิดว่าเราไม่สามารถเข้าไปแลกทรัพยากรกับคนที่ถือครองทรัพยากรมากกว่าได้อย่างที่เราพอใจ อย่างน้อยที่สุดก็คือเข้าป่าไป แล้วก็หาอะไรไปกิน หรือว่าไปตั้งอะไรเพื่อจะต่อรองก็แล้วแต่ นอกจากนั้นมันยังต้องพึ่งพาอาศัยกันนะ คนที่มีที่นามาก อย่างน้อยที่สุดก็ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานของคนที่ไม่มียี่นาหรือมีที่นาลน้อยในการผลิตของเขา ในขณะที่การพึ่งพาอาศัยของราชสำนัก ของเจ้าพระยา ก็ตาม มันก็อิงกัน เพราะในโลกนี้มันอยู่กันได้ด้วยพึ่งพาอาศัยทั้งสิ้น แต่ว่ามันมองไม่เห็นชัด ไม่เหมือนกับในชนบท

ประเด็นสุดท้ายที่ผมคิดว่าสำคัญ ผมคิดว่าในเขตเมืองในเขตที่อำนาจของรัฐมันแผ่เข้าไปถึงได้ใกล้ชิดความสัมพันธ์ทางสังคมอื่นๆ มันจะไม่ปรากฏให้เห็นเท่าไร หรือถึงปรากฏออกมา มันก็ไม่ค่อยมีพลัง คือมนุษย์ทุกแห่งมันไม่ได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เพียงอย่างเดียว หรืออยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงตลาดเพียงอย่างเดียว คนอเมริกันที่ประจบก็เห็นเยอะแยะไปหมด หรือแม้ว่ามีความสัมพันธ์เชิงตลาดครอบงำ แต่มันก็มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในอีกหลายลักษณะอยู่ด้วยเหมือนกัน แต่ในเมืองเนี่ย ความสัมพันธ์อื่นๆ ในนัยยะอื่นๆ ไม่ค่อยเห็น ขณะที่ในชนบท ผมคิดว่ามันมี เช่น อุดมคติในพุทธศาสนา เป็นต้น ผมคิดว่าคนในชนบทถึงแม้ว่าคุณมีทรัพยากรน้อย คุณถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างไรก็แล้วแต่ วันหนึ่งคุณไปบวช คุณกลายเป็นคนที่คนอื่นต้องเข้ามากราบไหว้บูชา ในเมืองมันก็กราบไหว้บูชา แต่เรารู้สึกว่า พระในเมืองเป็นพระที่อยู่ภายใต้การ

อุปถัมภ์ของขุนนาง ของเจ้าของอะไรเยอะมาก นี่ผมพูดถึงสมัยโบราณนะ ปัจจุบันนี้ไม่ต้องพูด ก็รู้ๆ กันอยู่ว่ายิง แยกว่าเก่าด้วยซ้ำไป โบราณมันเป็นอย่างนั้นตลอดมา แต่ในชนบทไม่ใช่ละ คือไม่ได้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ ของบุคคลอีกต่อไป

เพราะฉะนั้นผมอยากจะตั้งข้อสงสัยข้อหนึ่งก็คือว่า เวลาเราพูดถึงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ผมคิดว่า อย่างน้อยที่สุดมันมีสองลักษณะ คือลักษณะที่ปรากฏจากเอกสารราชการของในเมืองอย่างหนึ่ง กับที่ปรากฏใน ชนบทเป็นอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมันมีความเข้มข้นไม่เท่ากัน ที่นี้ประเด็นที่สองที่อยากจะพูดถึงก็คือ ที่นี้หันมาดูใน เมืองบ้าง มันน่าประหลาดนะครับ ในเมืองไทยเมื่อเปรียบเทียบกับหลายสังคมในโลกแล้ว คนชั้นกลางไทย ถือกำเนิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อย่าลืมว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก่อนหน้านี้จะมีคนชั้น กลางที่แน่นอนหาอยู่ในเมือง เทียบที่สุดโด่งดังที่สุดคือยุโรป ปรากฏว่าคนชั้นกลางในเมืองของยุโรปมันโผล่ จากที่ซึ่งอำนาจอุปถัมภ์เข้าไปไม่ถึง มันก็โผล่จากตรงนั้นออกมา แต่ในเมืองไทยไม่ใช่ะครับ มันโผล่ อยู่ภายใต้แกนกลางของอำนาจอุปถัมภ์เลย แล้วมันก็เติบโตมาภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์นี้ตั้งแต่ สมัยก่อน 2475 จนถึงหลัง 2475 ต่อมาก็มีนักการเมือง มีทหาร มีเจ้าพ่อ มีอะไรก็แล้วแต่ที่เข้ามาเป็นนักการ เมือง พูด่างๆ ก็คือว่า รัฐอุปถัมภ์ไทยนี่แหละที่เป็นคนสร้างคนชั้นกลางไทยขึ้นมา มันไม่ได้โผล่มาโดยอิสระ แต่ต้องสังเกตนะครับว่า พ่อขุนอุปถัมภ์ที่นักวิชาการเรียกๆ กันคือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้นได้รับการยกย่อง นับถืออย่างยิ่งเลยจากคนชั้นกลาง ผมเห็นชาวบ้านโดยทั่วๆ ไป ไม่ได้สนใจ หลายคนด้วยกันไม่รู้จักด้วยซ้ำว่า จอมพลสฤษดิ์เป็นใคร แต่ว่าที่ยกย่องกันเพราะพยายามจะยัดเข้าไปในแบบเรียน ในเรื่องอื่นๆ ร้อยแปด คน ชั้นกลางทั้งนั้นเลย เพราะคนชั้นกลางนั้นพอใจต่ออำนาจอุปถัมภ์ของรัฐ ด้วยว่าอำนาจอุปถัมภ์ของรัฐสร้างตัว เองขึ้นมา สร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง คนชั้นกลางได้รับสิ่งดีๆ จากอำนาจอุปถัมภ์ของรัฐตลอดมา

จริงอยู่คนชั้นกลางย่อมได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกอย่างปฏิเสธไม่ได้ แต่ผมคิดว่าวัฒนธรรม ตะวันตกที่ได้รับสืบทอดมาจนถึงเมื่อไม่นานมานี้ ค่อนข้างจะมีลักษณะฉาบฉวย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบ เทียบกับประสบการณ์ กับท่ามโหฬารที่คนชั้นกลางได้รับจากรัฐอุปถัมภ์กับการไปซบตัวต่างประเทศ จะที่ปักแล้วแต่ แล้วกลับมาเนี่ย แต่ว่าคุณพ่อคุณปู่ คุณอะไรก็แล้วแต่เหล่านี้ได้สร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาจากอำนาจของรัฐอุปถัมภ์ ประสบการณ์ของตัวเองก็เผชิญกับรัฐ ซึ่งเป็นรัฐที่จะเรียกว่าเรฟเวียเร้นท์ (reverent) ก็ได้ คือเป็นรัฐที่มีเมตตา ต่อตนค่อนข้างมากด้วยก็ได้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่ไปรับมาจากตะวันตก มันจึงค่อนข้างฉาบฉวย ยิ่งคบกับอเมริกันยิ่ง ฉาบฉวย เพราะอเมริกันชอบสอนอะไรที่เป็นเทคนิคโนลยี เป็นเทคนิค ไปเรียนเพื่อไปเรียนเทคนิค ยิ่งคุณเรียน แต่เทคนิค คุณก็ไม่ได้อะไรเลย คุณไม่ได้ตัววัฒนธรรมตะวันตกกลับมาเลย คุณได้แต่ตัวเทคนิคที่อเมริกันสอน ให้กลับมา ดังนั้นวัฒนธรรมตะวันตกจึงไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนชั้นกลางเท่าไร สิ่งที่คนชั้นกลางไทย ต้องการ ผมคิดว่าเขาต้องการรัฐที่สะอาดและมีประสิทธิภาพ มากกว่ารัฐที่เราสามารถควบคุมได้ จริงๆ กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับ 2540 มีเป้าหมายอยู่สองอย่างด้วยกัน อันหนึ่งคือรัฐที่มีประสิทธิภาพ กับอันที่สองคือ รัฐที่ประชาชนสามารถคุมได้ และขอให้สังเกตจนถึงเวลานี้ ผมคิดว่าเป้าหมายอันที่สองของรัฐในฐานะที่เรา สามารถควบคุมมันได้ คนชั้นกลางเกือบจะไม่สนใจแล้ว เราอาจจะตำใครก็แล้วแต่ ตำการไม่มีประสิทธิภาพ ตำการคอร์รัปชัน ตำอะไรก็แล้วแต่ แต่ว่าเราไม่ค่อยสนใจในการที่จะเสริมสร้างกลไกต่าง ๆ ให้เข้ม แข็งขึ้น เพื่อที่เราจะสามารถไปควบคุมรัฐ เพราะฉะนั้นนักการเมืองจึงสามารถบอกได้เสมอว่า เวลาใครชี้ หน้าเขาว่าเขาคอร์รัปชัน เฮ้ย! คุณอย่าเอาการเมืองมายุ่งกับผม ผมต้องการทำงานเพื่อช่วยชาติอย่างเดียว ผม ไม่สนใจเรื่องอะไรที่เป็นการเมืองแบบนั้น แล้วคนก็ฟังด้วยนะ ประหนึ่งว่าสองอย่างเนี่ยแยกออกจากกันได้ คือ ระหว่างรัฐที่มีประสิทธิภาพกับการที่เราสามารถคุมมันได้ เพื่อให้มันไม่โกง ฉะนั้นจึงเกือบจะพูดได้ว่า คนชั้น กลางนั้นไม่ได้มีฐานคติอะไรบางอย่างที่จะเสริมให้ประชาธิปไตยงอกงามขึ้นมาได้เลย

ที่ผมค่อนข้างจะเน้นเรื่องคนชั้นกลาง ก็อย่างที่ทุกท่านทราบอยู่แล้ว ว่ากันว่าประชาธิปไตยแบบตะวัน ดกมันต้องมีฐานที่คนชั้นกลาง ในกรณีประเทศอื่นจะอย่างไรผมไม่สนใจ แต่ผมว่าประเทศไทยเนี่ย มันไม่มี

ความหวังอะไรเลยที่จะไปฝากไว้กับคนชั้นกลาง เพราะพวกนี้โดยประวัติ โดยรากเหง้า โดยกำพืดมัน มันไม่เหมาะที่จะมาเป็นคนที่สนับสนุนประชาธิปไตยได้เท่าไรนัก คนชั้นกลางไทยนั้น ผมคิดว่าไม่มีความกระแวงรัฐ คุณอาจจะแวงนักการเมืองที่เข้ามาควบคุมรัฐ ว่ามันโกงหรือเปล่า แต่คุณไม่เคຍระแวงรัฐ คุณไม่กลัวว่าเอาอำนาจของรัฐไปเที่ยวให้ใครโดยที่เราไม่คุม ไม่ได้ละ ฉะนั้นคนชั้นกลางเนี่ยแหละ คือคนที่บอกว่าประหารชีวิตมันเลย ทำไอ้โน่นผิด ประหารชีวิต ทำไอ้โน่นผิด ประหารชีวิต, มึงอย่าออกจากบ้านหลัง 4 ทุ่ม กูจะไล่ยิงมึงกลับเข้าบ้านไปใหม่ หรืออะไรก็แล้วแต่ เราพอใจกับสิ่งเหล่านี้เพราะเราไม่ระแวงตัวรัฐ จริง ๆ ประชาธิปไตยที่เราพูดถึง หรือประชาธิปไตยตะวันตกนั้น หัวใจของมันก็คือว่า ไม่ไว้วางใจตัวรัฐนั่นแหละ เพราะฉะนั้นใครก็ตามที่เข้ามาใช้อำนาจในรัฐเนี่ย จึงเป็นคนที่จะต้องถูกควบคุมเสมอ แต่ของเราไม่ใช่ เราแวงนักการเมือง แต่เราไม่เคຍระแวงรัฐ ซึ่งผมคิดว่าเป็นฐานคิดที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประชาธิปไตย คือระวังอย่าให้รัฐมันมีอำนาจ โดยที่เราคุมมันไม่ได้เลย จะต้องมียะโรบางอย่างที่เราสามารถเข้าไปถ่วงดุลอำนาจของรัฐได้ตลอดเวลา

ด้วยเหตุอย่างที่ผมได้เรียนไปแล้วว่า คนชั้นกลางมันพึ่งไม่ได้ในเรื่องของการปฏิรูป โดยเฉพาะอย่างยิ่งปฏิรูปการเมือง ผมจึงคิดว่า ถ้าเรามองให้ดี ๆ ความเคลื่อนไหวทางสังคม ทางการเมือง ที่เราอาจจะพูดได้ว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในเวลานี้ น่าสังเกตนะครับว่า เป็นความเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่างหมดเลย ไม่ใช่ความเคลื่อนไหวของคนชั้นกลาง อาจจะมีบ้าง จะว่าไม่มีเลยก็ได้ไม่ได้ แต่ว่าส่วนใหญ่แล้วจะอยู่นอกกลุ่มของคนชั้นกลาง ไม่ว่าคุณจะได้คิดถึงสมาชิกคนจน บ่อนอก บ้านกรุด จะนะ ที่ไหนก็แล้วแต่ที่เขาอยากจะเข้ามา แล้วบอกว่าฉันขอตัดสินใจชีวิตฉันเองบ้าง ล้วนแต่ไม่ใช่คนชั้นกลางทั้งสิ้น ไม่ใช่ว่าคนชั้นกลางไม่รู้จักการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรของตนเองนะ ก็มีเหมือนกัน แต่กลุ่มและการจัดตั้งองค์กรตนเองของคนชั้นกลางนั้น มักจะไม่เปิดให้แก่สาธารณชน หลายองค์กรของคนชั้นกลางนั้น ผมคิดว่ามีสมาชิกอยู่คนเดียว อย่างที่อดีตนายกรัฐมนตรีของเราคนหนึ่งเคยบอกว่า เฮ้ย! คุณคนนี่แกมาคนเดียว มาตั้ง 78 องค์กรแล้ว เพราะว่าแกคุมหมดทุกองค์กร จะว่าแกไม่เปิดก็ได้ แกก็คงอยากจะเปิด แต่ว่าความพยายามอยากเปิดของแกมันคงไม่แรงพอที่จะดึงคนเข้ามาร่วมได้มากพอ หรืออะไรก็แล้วแต่ ฉะนั้นมันค่อนข้างจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่มค่อนข้างจะปิดในแง่หนึ่ง ไม่ใช่ปิดในแง่กฎหมาย แต่ปิดในแง่ของการจัดตั้ง ปิดในแง่ของพฤติกรรมหรืออะไรก็ตามอยู่ค่อนข้างมาก คุณอาจจะมียกลุ่มวงน้ำเย็น ซึ่งผมว่าปิดฉิบปั้งเลย ผมอยากจะเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มวงน้ำเย็นเป็นบ้าเลย เขาก็ไม่ให้เข้านะครับ คือกลุ่มของคนชั้นกลางก็มีเยอะ แต่ว่ามันเป็นกลุ่มปิด กลุ่มที่มันไม่ได้เป็นของสาธารณชนเท่าไรนัก ทั้งนี้เพราะกลุ่มเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แล้ว ถ้าไม่นับกลุ่มของคุณพิภพ ธงไชยแล้วเนี่ย มันตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเพื่อเข้าไปต่อรองอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ มันจึงไม่ใช่กลุ่มสาธารณะ มันเป็นกลุ่มสำหรับคนที่ผลประโยชน์ร่วมกันและอื่น ๆ เสียมากกว่า

อย่างไรก็ตามผมคิดว่า เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า คนรุ่นใหม่ของกลุ่มคนชั้นกลางเองเปลี่ยนไปแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุดก็กำลังเปลี่ยน ที่มันต้องเปลี่ยนเพราะเหตุว่าจำนวนมันเพิ่มขึ้น จำนวนคนชั้นกลางไทยในระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ที่จริงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับคนชั้นกลางของไทย มันจะเพิ่มอย่างรวดเร็วในระยะ 10 กว่าปีมานี้ เราพัฒนามาจนกระทั่งมีเศรษฐกิจโตขนาดนี้ แต่ระดับของการพัฒนาเมืองเราเนี่ย จะพบว่าช้ามาก ฟิลิปปีนส์ อินโด กลายเป็นเมืองเยอะเยอะไปหมด แต่ของเราจะเป็นเมืองช้า แต่พอ 10 กว่าปีมานี้จะโตเป็นเมืองเร็วมาก เพราะฉะนั้นจำนวนของคนชั้นกลางมันเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่คนชั้นกลางที่เคยได้รับการหล่อเลี้ยงจากระบบอุปถัมภ์ตลอดมาอย่างดี ก็พบว่าทรัพยากรที่รัฐอุปถัมภ์เคยให้มานั้นเหือดแห้งลงไป ทำให้พวกคนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ มองไม่เห็นว่าจะสามารถรักษาระบบความสัมพันธ์ที่เคยมีกับรัฐ เอาไว้อย่างเดิมได้ต่อไป แต่คนชั้นกลางรุ่นใหม่เหล่านี้ไม่มีมรดกที่จะสืบทอดจากบิดามารดาและปู่ย่าตายายตัวเอง ว่าตัวจะเข้าไปควบคุมรัฐอย่างไร หรือจะจัดตั้งองค์กรอย่างไร

ลองคิดเทียบ 20 ปีที่ผ่านมา คนระดับล่างซึ่งบัดนี้คนที่เคยเป็นแกนนำโรงงานทอผ้า อายุเข้าไปมากแล้วทั้งสิ้น แต่เขายังมรดกให้กับลูกหลานหรือคนในชนชั้นเดียวกันกับเขา ในเรื่องอย่างน้อยที่สุดสองอย่างก็คือ หนึ่ง วิธีการควบคุมรัฐทำอย่างไร กับ สอง คุณจะจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร ขณะที่คนชั้นกลางรุ่นใหม่ ไม่มีเวลานั้นคนชั้นกลางรุ่นใหม่เยอะเยอะไปหมดก็กำลังถูกรัฐเข้ามาควบคุม ไม่ให้เที่ยวตึกกันไปข้าง ไม่ให้อะไรร้อยแปด คนที่ไม่พอใจก็ยังมี แต่ไม่มีใครที่รู้สึกว่าจะไปต่อสู้กับรัฐได้อย่างไร เราจะรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มได้อย่างไร เรื่องกำลังอำนาจขององค์กร (organization) นั้น ผมคิดว่าไม่มีเลย เหตุฉะนั้นเมื่อไรก็ตามที่กลุ่มคนชั้นกลางเหล่านี้สามารถสร้างองค์การที่ชักจะมีพลังขึ้นมา จึงค่อนข้างง่ายในการที่จะตกไปอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับคนที่ได้อำนาจรัฐ ผมรู้สึกแปลกใจนะครับ กลุ่มของคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดในสังคมไทยเรา ถ้าไม่นับเมื่อ 14 ตุลา, 6 ตุลาช่วงนั้นแล้ว ที่ใหญ่สุดของคนชั้นกลางซึ่งเกิดเมื่อ 14 ตุลานั้น เรายังมีคนชั้นกลางไม่ค่อยมากเท่าไรนัก แต่หลังจากนั้นมา กลุ่มคนชั้นกลางหรือองค์กรคนชั้นกลางที่ใหญ่ที่สุดคือ องค์กรอิศวินควายดำ ที่สามารถจะทำอะไรเคลื่อนไหวในทางการเมือง ซึ่งก็สอดคล้องกันกับคนที่กุมอำนาจรัฐได้ด้วย มันจึงค่อนข้างง่ายมากที่จะตกไปมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับกลุ่มคนเหล่านั้น

ถ้าเผื่อท่านในที่นี้คิดว่า เฮ้ย! เราเคยผลักดันร่างรัฐธรรมนูญให้มันกลายเป็นรัฐธรรมนูญปี 40 ผมในฐานะที่มาจากต่างจังหวัด ผมบอกได้เลยว่า สดี เพราะว่าเอากรุงเทพฯ เชียงใหม่เทียบกันก็ได้เนะครับ เอาเฉพาะจำนวนธงเขียวที่ปรากฏในกรุงเทพฯ นับกันแบบสมบูรณ์หรือนับกันอันต่ออันเลยเนี่ย เชียงใหม่เล็กกว่ากรุงเทพฯ 50 เท่าเนะครับ เชียงใหม่มีมากกว่า นับกันโดยสัดส่วนเนะครับ โอ้โฮ! มากกว่ากันไม่รู้กี่ร้อยเท่าเลยระหว่าง กทม. กับเชียงใหม่ และที่เชียงใหม่มันไม่ใช่เกิดขึ้นกับคนในเมืองเนะครับ เกิดขึ้นกับคนในชนบท คนเล็กๆ ที่เป็นเจ้าของปศุสัตว์คนหนึ่ง มีอาชีพรับส่งคนงาน คือเอาคนงานจากหมู่บ้านขับรถเข้ามาส่งเพื่อก่อสร้างตึกในเมือง ติดธงเขียวที่รถของเขา และผมเชื่อเลยว่า ครั้งที่แล้วถ้ามีแต่พลังคนชั้นกลางอย่างเดียว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่ผ่านหรอก นักการเมืองตกใจกับภาพของธงเขียวในชนบท ในบางจังหวัดที่ถ้านั่นชักธงเหลืองขึ้นมา แล้วประชาชนชักธงเขียวหมดทั้งหมู่บ้าน จนถ้านั้นต้องเอาธงเหลืองลงนะ เพราะไม่กล้าที่จะชักธงเหลืองต่อไป มันเป็นพลังอำนาจ ถ้าเข้าใจว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับของคนชั้นกลาง ผมว่าไม่ใช่คนชั้นกลางเป็นคนร่าง แต่ถ้าไม่มีแรงสนับสนุนของประชาชนในชนบท คนระดับล่าง ผมคิดว่าไม่มีทางผ่าน พลังของคนชั้นกลางในแง่ของการจัดตั้งองค์กร ไม่แรงพอที่จะกดดันกลุ่มบุคคลที่รัฐธรรมนูญฉบับนี้ค่อนข้างจะมองเห็นอย่างที่เราอาจารย์รังสรรค์ใช้ ก็คืออุปถัมภ์ ให้ผ่านรัฐธรรมนูญฉบับนี้ออกมาได้เป็นอันขาด

ฉะนั้นถ้าถามว่า แล้วเราจะมีทางออกอย่างไร เท่าที่มองเห็น ผมเห็นทางออกอยู่สามอย่างด้วยกันถ้าเราต้องการประชาธิปไตยในสังคมเรา คือ หนึ่ง จำเป็นที่คนชั้นกลางจะต้องสร้างความสัมพันธ์ การเชื่อมโยงกับประชาชน กับการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับล่าง คุณไม่มีทางจะเรียนรู้อะไรได้ ถ้าคุณไม่เข้าไปเชื่อมโยงกับเขา เพราะเขาเรียนรู้มาก่อนคุณ เขามีพลังของประสบการณ์ที่แข็งแกร่งกว่าคนชั้นกลางเป็นอันมาก และจะต้องเข้าใจด้วยว่า ประชาธิปไตยที่เราเรียกร้องใฝ่หานั้น ไม่ใช่เพียงแต่แค่ขจัดนักการเมืองที่โกงกินบ้านเมืองเท่านั้น แต่ประชาธิปไตยจะต้องหมายถึงผลประโยชน์ในทางวัตถุ ในทางเศรษฐกิจที่ต้องกระจายไปถึงคนทุกคนด้วย ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียงพวกเราคณะคนชั้นกลางซึ่งได้รับผลประโยชน์จากรัฐอุปถัมภ์ตลอดมาแต่เพียงอย่างเดียว ผมใช้สำนวนของผมเองคือ “ประชาธิปไตยต้องกินได้” สำหรับคนที่อยู่ในระดับล่างด้วย เป็นต้นว่ามาตรา 40 ที่เรากำลังต่อสู้กันอยู่ ไม่ใช่เพียงแต่ขจัดไม่ให้พ่อค้าเข้ามาหากินกับสื่ออย่างเดียว แต่ต้องหมายถึงการที่จะเปิดโอกาสให้คนในระดับท้องถิ่นสามารถสื่อสารกันในระดับล่างได้ เวลาเราพูดถึงสื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ทั้งหลาย เราชอบนึกถึงการสื่อสารแนวตั้งอยู่ตลอดเวลา จะเป็นข้างบนพยายามบอกข้างล่างหรือข้างล่างพยายามบอกข้างบนก็ตาม แต่ประชาธิปไตยเกิดไม่ได้ ถ้ามนุษย์ไม่สามารถสื่อสารกันเองได้ในแว่นนอน ฉะนั้นผมคิดว่า มาตรา 40 ถ้าเราจะผลักดันหรือต่อสู้ จะต้องคิดถึงโอกาสที่ประชาชนในหมู่บ้านเขาจะสามารถสื่อสารกันเองในระดับล่างของเขาเองได้ด้วย เช่นนึกถึงการที่เขาจะมี

โอกาสมีสถานวิทย์ของเขาเองได้ เป็นต้น เพิ่มพลังอำนาจที่เขาจะสามารถใช้วิทยุในการควบคุมอำนาจท้องถิ่น ซึ่งปัจจุบันนี้ก็เชื่อมโยงกับอำนาจรัฐมากขึ้นได้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ด้วย เป็นต้นว่า การปฏิรูปการเมือง นอกจากจะหมายถึงการที่มืองค์กรอิสระควบคุมนักการเมืองและอื่น ๆ แล้ว จะต้องหมายถึงการให้อำนาจแก่คนในท้องถิ่นในการจัดการ ควบคุม และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นของเขาด้วย ผมคิดว่า ศาลรัฐธรรมนูญก็เป็นองค์กรที่มีความสำคัญ ป่าชุมชนก็มีความสำคัญ คือกฎหมายป่าชุมชนมีความสำคัญเท่าๆ กับกฎหมายเกี่ยวกับศาลรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นแล้วประชาธิปไตยมันกินไม่ได้สำหรับคนส่วนใหญ่ ถ้าเกิดกฎหมายป่าชุมชนที่ประชาชนต้องการ มันออกมาในลักษณะที่เขาต้องการ ไม่ใช่ออกมาแบบถูกเบียด มันหมายถึงประชาธิปไตยมันกินได้ ฉะนั้นจะมีคนอีกจำนวนมากที่จะเข้ามาเสริมพลังของกันและกัน ทั้งระหว่างคนชั้นกลางและคนระดับล่างที่จะเพิ่มพลังของประชาชนในการที่เข้าไปควบคุมรัฐ

การเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เฉพาะแต่เพียง ส.ส.หรือ ส.ว. เท่านั้น แต่ต้องคิดถึงการเพิ่มอำนาจของประชาชนในท้องถิ่นในการควบคุมตำแหน่งสาธารณะต่างๆ ที่เข้ามาพัวพันกับชีวิตเขา ไม่ว่าจะเป็น อบต. ประชาน อบจ. นายก อบจ. อะไรก็แล้วแต่ เหล่านี้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ด้วย ต้องคิดถึงเรื่องของการที่ กกต. เข้าไปมีบทบาทในเรื่องเหล่านี้ ต้องดูแลกฎหมาย ซึ่งผมคิดว่าคนชั้นกลางจำนวนมากจะไม่ค่อยสนใจเรื่อง อบต. อบจ. ซึ่งกำลังกุมงบประมาณเพิ่มมากขึ้นๆ ตลอดเวลา ผมขอแค่นี้ก่อนครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ อาจารย์ทั้งประเด็นที่น่าจะขบคิดกันต่อไว้หลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องเป้าหมายของระบบประชาธิปไตย ซึ่งอาจารย์มีส่วนส่วนคำว่า “ประชาธิปไตยต้องกินได้” โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องคนชั้นกลางกับระบบประชาธิปไตยปัจจุบัน กับการเคลื่อนไหวหรือบทบาทของชาวบ้านในชนบท หรือการจัดตั้ง การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นจริง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามันจะนำไปสู่สิ่งซึ่งเราเรียกว่า ประชาธิปไตยที่กินได้หรือไม่ อย่างไร ที่นี้ขอเชิญอาจารย์ศรีศักรเลยคะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม : ผมพูดเรื่องวัฒนธรรมก็คล้ายคลึงกับท่านอาจารย์นิธิ คือเวลาเราพูดถึงวิกฤติทางวัฒนธรรม เรามักจะพูดถึง “วัฒนธรรม” มันลอยๆ แล้วที่เราโยงเกี่ยวกับวัฒนธรรม มันก็ลอยๆ ก็เลยกลายเป็นเรื่องของศิลปวัฒนธรรมไป แต่ผมคิดว่าวัฒนธรรมที่แท้จริง มันต้องมีบริบททางสังคมอย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูด เพราะวัฒนธรรมต้องเป็นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต้องเป็นของกลุ่ม อันนี้แหละเป็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องทำความเข้าใจกับวัฒนธรรม มิฉะนั้นแล้วเราจะไม่เห็นวิกฤติทางวัฒนธรรมเลย

ในกรณีนี้บอกว่า มันมีบริบททางสังคม ผมก็มองวัฒนธรรมว่ามันเป็น “ชีวิตวัฒนธรรม” มันเป็นวิถีชีวิตของคนในกลุ่มนั้น และความหมายการรวมกลุ่มของเขา มันก็เป็นความหมายความเป็นมนุษย์ธรรมดาตนเอง เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดร่วมกัน อันนี้เป็นเรื่องที่เรายังขาดความเข้าใจ เพราะฉะนั้นเราก็เลยนิยามกลุ่ม/ ชุมชนกันไปต่างๆ นานา ปรากฏว่าเท่าที่เห็นเวลานี้ ที่รัฐผันเงินเข้าไปช่วยกลุ่มต่างๆ มันไม่เป็นชุมชนอย่างที่เราคิดนะครับ มันเป็น quasi-groups เท่านั้นเอง เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างหลวมๆ เพื่อประโยชน์อะไรสักอย่าง ไม่ใช่กลุ่มเพื่อชีวิตอยู่รอดอย่างเช่นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ ก็เป็น ดังนั้นผมว่าเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ฉะนั้นรัฐกำลังทำความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความไม่เข้าใจกลุ่ม ไม่เข้าใจชุมชน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์แล้ว ที่ผันเงินเข้าไปในชนบท ผันเงินเข้าไปทำให้กลุ่มของเขาแตก เพราะกลุ่มที่มีอยู่ในสมัยก่อนหน้าที่คุณคึกฤทธิ์เข้าไป มันเป็นกลุ่มชุมชนธรรมชาติที่มีอยู่ และในกลุ่มเหล่านั้นเขามีองค์กรที่เอื้ออาทรต่อกันเอง อำนาจในกลุ่มไม่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด ไม่เป็นของกำนัน ไม่เป็นของผู้ใหญ่บ้าน แต่มันเป็นกลุ่มคนหลายกลุ่มรวมกันอยู่ มีสำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่นที่เกิดร่วมกัน เพราะฉะนั้นเห็นได้ง่ายๆ เลยว่าจะมีพระสงฆ์องค์เจ้า ซึ่งเป็นผู้พิทักษ์ในเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรมและทำหน้าที่สำคัญที่วัด

นอกจากนี้ยังมีพวกผู้อาวุโสด้วย ท่านอย่าลืมนะครับ ระบบอาวุโสที่สำคัญในชุมชนแต่เดิม เพราะผู้ที่อาวุโสคือผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้ว บางคนนะครับ แต่ว่าเมื่อถึงจุดนั้นแล้ว เขาไม่ต้องการอะไรในชีวิต ฉะนั้นสิ่งที่เขาจะให้กับชุมชนก็คือความหวังดีและความอยู่รอด ถ่ายทอดสิ่งที่เป็นคุณธรรมให้ แต่เมื่อรัฐมองชุมชนแบบของรัฐเนี่ย รัฐก็ทำลายสิ่งเหล่านี้ อำนาจทางเงินผ่องถ่ายเข้าไปอยู่ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่สมัยคุณคึกฤทธิ์เป็นต้นมา แล้วเราพบว่าตัวกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านเองเปลี่ยนสถานภาพจากคนธรรมดาเป็นคนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิพูด และมันสื่อเป็นระบบอุปถัมภ์กับรัฐ อันนี้ผมพูดเสริมเลยว่ามันเป็นความจริง และพวกเหล่านี้เป็นที่มาของเจ้าพ่อ มันทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแต่เดิมที่เคยอยู่กันแนวนอน เสมอภาค เอื้ออาทรต่อกันหมดไป ตามได้เลยนะครับหลังจากเงินผ่องถ่าย เราพบว่ามีการเลือกตั้งกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านกันทั่วราชอาณาจักร และเป็นที่มาของการซื้อเสียง-ขายเสียงกัน แต่ก่อนหน้านั้นมันไม่มีความหมายเพราะกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านก็คือคนที่ทำหน้าที่เท่านั้นเอง เงินหรือผลประโยชน์ก็ได้สักเท่าไร แต่หลังจากเหตุการณ์เงินผ่องถ่ายขึ้นมาป็นปีหมดเลย ความสัมพันธ์ในระบบ อันเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งจะดูแลตัวเองกลุ่มของตัวเอง หมู่บ้านในท้องถิ่นก็หายไป เพราะแต่ก่อนนี้ จะขุดคลอง ทำถนน เขาก็ร่วมมือเกื้อหนุนแรงงานกันทำ เช่นในภาคเหนือทำเหมืองฝาย เป็นต้น เขาจัดการดูแลกันเอง รัฐเพียงแต่เสริมเท่านั้น ฉะนั้นรัฐในอดีตของลัทธิลัทธิเพียงแต่ออกกฎหมายมายังมารับรองว่า มึงอย่าไปโกงนะ อย่าไปขโมยน้ำเขาเนาะ รัฐเพียงแต่เสริมกิจกรรมต่างๆ ที่ท้องถิ่นเขาทำขึ้นมา แต่ไม่ใช่ รัฐเข้าไปจัดแจงเลย มันก็เกิดปัญหาผลประโยชน์ขึ้นมา ทำให้เกิดกลุ่มซ้อนขึ้นมา ฉะนั้นกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ซึ่งมีกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านก็เกิดเป็นกลุ่มอิทธิพลขึ้นมา อันนี้ไม่ได้หมายถึงทั่วไปนะครับที่หวังผลประโยชน์ เพราะรัฐเข้าไปจัดการตรงนั้นและสิ่งเหล่านี้เป็นมาตลอด ไม่เคยมีความเข้าใจว่า “ชุมชน” คืออะไรเลย

พอมาถึงรัฐบาลประชาธิปไตยก็ผันเงินมีयाาว่าเข้าไปอีก แล้วมารัฐบาลนี้ไ้เงินล้านบาทที่จะทำฉิบหายทั่วราชอาณาจักรเลย เพราะมันไปให้คนที่ไม่ใช่เป็นกลุ่ม บางแห่งเนี่ยมันยังไม่มียกลุ่มนะ จัดตั้งขึ้นมาชั่วคราวเพื่อที่จะเอาเงินขึ้นมา อย่างบ้านจัดสรรเนี่ยมันจะเป็นกลุ่มไม่ได้ เพราะการเป็นกลุ่มมันขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคม เวลาเราพูดถึง “ชุมชน” เราไม่เคยเห็นสิ่งที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ผมทำงานเข้าไปในชนบท เมื่อผมเข้าไปในหมู่บ้านเนี่ย บางทีผมไม่รู้จัก ผมก็มองหมู่บ้านเหล่านั้นเหมือนกับมีอบนะ มีการทำพิธีกรรมร้องรำทำเพลงอะไรกัน แต่ถ้าไปอยู่นานๆ แล้วจะรู้ว่า คนในชุมชนมันรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร อย่างที่ท่านอาจารย์นิธิพูดถึงระบบนิเวศ จะนิเทศได้ ก็ต้องรู้ว่าใครเป็นใคร ไ้คนไหนไม่ติดมันก็กินหา มันเป็นกลไกที่ควบคุมอยู่ (social control) นอกจากนั้นมันก็ยังมีการควบคุมในเรื่องระบบนอกเหนือธรรมชาติที่อาจารย์นิธิพูดถึงปอบ ไ้คนไหนร่าย รวย แล้วอธิบายไม่ได้ ไ้พวกนี้เป็นปอบร้อยเปอร์เซ็นต์ นี่คือนอกโลกที่มันมีอยู่ เขามีกลไกของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ศาสนา หรือจริยธรรมของเขาอยู่ แต่เวลารัฐเข้าไปจัดการ ไม่ได้มองมิติอันนี้เลย มองมิติในแง่ของเศรษฐกิจ เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์เท่านั้นเอง แต่ไม่ได้มองว่ามันมีมิติทางจิตวิญญาณที่เคลือบแฝงอยู่ ความร่มรื่นของชุมชนที่เกิดเป็นธรรมชาติในชนบทนั้น มันมีมิติของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ ทุกคนจะต้องปฏิบัติในเรื่องที่มีคุณธรรม เพราะฉะนั้นอะไรต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่ากฎหมายห้ามในท้องถิ่นที่เป็นจารีตท้องถิ่นมันเป็นสิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นดำรงอยู่อย่างราบรื่น แต่วันดีคืนดีรัฐจัดการระเบียบร้อยเลย และก็ใช้วิธีอย่างนี้อยู่จนกระทั่งบัดนี้

ผมอยากจะพูดว่ากลุ่มธรรมชาติที่เป็นชุมชนธรรมชาติมันถูกทำลายอย่างถึงรากหญ้าเลย แล้วจะเห็นได้ชัด ผมจะยกตัวอย่าง เมื่อ 20 ปีที่แล้วผมเข้าไปในหมู่บ้านอันหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือบ้านแดน ซึ่งเป็นหมู่บ้านของพวกส่วยอยู่ในเขตอำเภอสรีขรรภูมิ เมื่อตอนที่ผมเข้าไป คนเหล่านั้นอยู่เป็นกลุ่มก้อน แต่มีสภาพความเป็นอยู่ บ้านเป็นเรือนไม้ไผ่ะครับ แต่เขามีเด็ก ผู้ใหญ่ พ่อแม่อยู่ด้วยกัน เวลาไปพบปะเนี่ยเราจะพบว่าเขามาพูดคุยกัน แต่ 15 ปีหลังจากนั้นแล้วผมเข้าไปบ้านแดนใหม่ ปรากฏว่าบ้านดีขึ้น ปลูกเป็นหลังคาบังกะโลเป็นตึกอะไรอย่างนี้ แต่สำหรับคนแล้ว เราไม่เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างที่เคยเห็น กลายเป็นเด็กกับคนแก่ๆ แต่คนหนุ่มสาวที่เป็นพ่อแม่หายไปหมด ขณะเดียวกันก็มีเครื่องอะไรต่างๆ ที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก

(facilities) ของรัฐเข้าไปมากเลย มันเป็นสภาพของคนที่เป็นคนชั้นกลาง ถึงคนชั้นกลางตรงนั้น แทนที่จะเป็นระดับเดียวกันหมด แต่สิ่งที่ผมเห็นก็คือมันไม่มี "ครอบครัว" จำนวนมากไม่มีครอบครัว เพราะว่าในบ้านหลังหนึ่งแม้ว่าจะเป็นบ้านใหญ่โตแบบสมัยใหม่ก็จริง แต่คนที่อยู่ในนั้นคือคนแก่ๆ ที่เป็นปู่ตายาย ลูกเล็กเด็กแดง แต่ความเป็นพ่อแม่ไม่มี ทำให้เห็นเลยว่ามันเป็นสภาพสังคมแบบบ้านแตก ซึ่งมันสอดคล้องกับว่า คนภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากลงมาหากินในกรุงเทพฯ พ่อแม่ไปเป็นแรงงานบ้าง อะไรบ้าง แล้วก็เกิดปัญหาแตกแยกขึ้นมา นั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เข้าไปเชื่อมกับรัฐ แล้วรัฐเองก็ไม่เข้าใจถึงภาวะอันนั้น เพราะว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมา เวลาเราจะพัฒนาอะไร เราเน้นเรื่องของวัตถุทั้งสิ้น แต่ไม่ได้มองเรื่องว่าความสุขความเป็นมนุษย์ ซึ่งมันต้องอยู่กับความสัมพันธ์ในครอบครัว แล้วขึ้นมาชุมชน แต่ภาพที่เห็นในชุมชนอันนั้น มันไม่ได้เป็นชุมชนอย่างที่ผมเคยเห็นมา ครอบครัวก็ไม่มี และสิ่งเหล่านี้พบมากมาย ไม่เฉพาะแต่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่เกิดขึ้นหลายๆ แห่งทั่วประเทศไทย

เมื่อพูดถึงครอบครัว ครั้งหนึ่งผมเคยได้รับเชิญจากสภาพัฒน์ให้ไปร่วมประชุมเรื่องเอตส์กับวัฒนธรรมอะไรทำนองนี้ ผมก็เข้าไปคุยกับเขา คือคนที่เป็นนักวิชาการมักจะบอกว่า "เราต้องทำให้ครอบครัวอบอุ่น" นั่นคือนักวิชาการ ผมก็ถามว่าเราจะทำอย่างไร เขาก็ตอบไม่ได้ แต่ผมก็ตั้งประเด็นบอกว่า ปกติแล้วเวลาเราพูดถึงครอบครัว เราต้องพูดถึงที่มาที่ไป สังคมที่เป็นมนุษย์จริง ๆ มันมีสถาบันอันหนึ่งคือสถาบันการแต่งงาน ซึ่งมันเป็นสถาบันสากล (universal) เพราะมนุษย์ไม่ได้มาจับคู่ผสมพันธุ์ (mating) แบบสัตว์นะ ไม่ได้สมสู่ง่ายๆ มันต้องมีการรับรองทางสังคมเกิดขึ้น แต่ก่อนนี้เรานิยามว่า ภาคเหนือ ภาคอีสานเขาผิดผี ภาคกลางยังเน้นเรื่องพรหมจรรย์ต่างๆ เหล่านี้ แล้วเวลาจะแต่งงานหมายความว่า ต้องเอาผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายหรือคนที่รู้จักมาพบกัน เพื่อประกันความมั่นคงของคนทั้งคู่ จะสืบไปถึงลูกหลาน สืบต่อในเรื่องมรดก แม้กระทั่งสิทธิของผู้หญิง สมัยก่อนนี้การแต่งงานจะเป็นที่รู้ว่าผู้หญิงคนไหนเป็นเมีย ฉะนั้นสังคมไทยสมัยก่อน ผู้หญิงเป็นใหญ่นะครับ มันถึงเกิดเมียหลวงขึ้นมา และเมียน้อยเมียหลวงก็ทำให้ ไม่ใช่ผู้ชายหาเอง มันไปรังสีแต่พอเราทำหลายสิ่งเหล่านี้แล้ว ก็เกิดเมียเช่าเมียลับเยอะแยะ ผู้ชายเลยไม่รับผิดชอบ สำหรับผู้หญิงในชนบทเราเห็นสิ่งเหล่านี้ แล้วเราจะเห็นว่าผู้หญิงที่อยู่ในชนบท ผู้ชายมักจะเกรง เพราะอะไรรู้ไหมครับ เพราะโดยความเป็นจริงในชนบทเนี่ยส่วนมากผู้ชายแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับเมีย กว่าคนผู้ชายจะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจริงๆ เนี่ยเมื่อไรไหร่แล้วนะ ไปอยู่วัด ไปอะไรต่างๆ หรือไปสั่งสอน แต่ว่ากิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนชนบทเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น

เวลาผมไปทำงานในชนบท ผมต้องไปคุยกับพวกผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว รู้อะไรดี ๆ จากการนิเทศแบบที่อาจารย์นิธิรัตน์แหละ ไปสามเดือนแรกไม่รู้หรอก เราอาจจะพบว่าคนนี้เป็นคนที่น่านับถือเพราะเรามองผิวเผิน แต่ถ้าเข้าไปถึงภายในจากระบบนิเทศต่างๆ เราจะเห็นว่าไอ้คนนี้นั้นเป็นอย่างไร แต่ที่น่าสนใจคือระบบของชนบทนั้น เขาใช้การนิเทศควบคุมกัน แต่วิธีการของคนในชนบทคือประนีประนอม ไม่ได้มีการหักล้างกัน แต่เราเข้าไปสัมพันธ์กับรัฐ คนที่เกี่ยวข้องกับรัฐเนี่ยเอาสิ่งที่ขาว-ดำไปใส่ เอากฎหมายไปใส่ ถึงได้ทะเลาะกันอย่างมากมาย ตรงนี้มันจะต่างกันระหว่างวิธีโบราณของคนในชนบทกับวิธีของคนรุ่นใหม่ อันนี้เป็นตัวอย่าง ฉะนั้นที่แล้มา พอเราพูดถึง "ครอบครัว" เราไม่เข้าใจถึงสถาบันการแต่งงาน แล้วเราก็ก่แต่งงานกันโดยที่ไม่ได้มีการมองกันในปัจจุบันว่า แต่งงานกันแบบนี้มันไปสร้างความเสื่อมล้ำทางสังคมมากขึ้นทุกที ไม่ได้ทำให้สังคมดีขึ้น แล้วบางแห่งไม่มีการแต่งงาน โดยเฉพาะสังคมที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมแบบอุตสาหกรรม มันถึงเกิดภาวะที่เรียกว่าสมสู่และสำส่อนขึ้นมา เห็นไหมครับว่า เวลานี้เด็กลงไปถึงนักเรียนเลย อายุ 14 ผู้หญิง-ผู้ชายมันได้เสียกันแล้ว ภาวะต่างๆ เหล่านี้ที่มันทำลายทุกอย่าง เอตส์มันเกิดขึ้นเพราะตรงนี้ เพราะเราไม่เคยให้ความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคม เวลาเราพูดเราจะพูดถึงวัตถุเท่านั้นเอง เมื่อไรจะได้เงินมา

เมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมถูกแต่งตั้งเหมือนกับคุณหมอนิรันดร์ให้เป็นกรรมการฟื้นฟูปากมูล ก็ไปพบความจริง นักวิชาการอะไรก็ตาม เวลาไปพูดไปตามชาวบ้าน จะถามในเรื่องวัตถุอย่างเช่นถามเรื่องอาชีพของเขา จับปลาได้เท่าไร มีเงินได้เท่าไร แต่สิ่งที่ชาวบ้านตอบ เขาไม่ได้ตอบเป็นเงินตรา แต่ตอบเป็นวิถีชีวิตของเขา

ฉะนั้นเราจะเห็นชัดเลยว่า อะไรก็ตามที่รับจากคนภายนอกที่เข้าไปจัดการกันในชนบทนั้น มองในกรอบของตัวเอง ในเชิงวัตถุทั้งนั้น แต่ไม่ได้มองความเข้าใจของชาวบ้านที่เขาเจอ กรณีปากมูลนี้เช่นเดียวกัน เมื่อเวลาเกิดเหตุการณ์เกิดขึ้นมา เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือคพ. ไปถามชาวบ้านในลักษณะที่เป็นอาชีพ จับปลาได้เท่าไร และจะชดเชยอย่างไร แต่ชาวบ้านไม่ได้ตอบในเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ เขาตอบถึงวิถีชีวิต และผมก็ได้ความจริงว่า อันนี้เป็นตัวอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ ทำให้เราเกิดสวามิภักดิ์เหมือนกัน คือแม่น้ำมูลตรงที่มีการสร้างเขื่อน ตั้งแต่แก่งสะพือหรือเลยแก่งสะพือไปหน่อยจนกระทั่งถึงต้นน้ำ ในทางความคิดของชาวบ้านเขาแบ่งเป็น “รวง” คือในท้องน้ำระยะหนึ่งที่เป็นเว้งน้ำ เป็นแหล่งที่ปลาชุกชุม ชาวบ้านจะเรียกว่า “รวง” และในการจับปลาเนี่ย พื้นที่รวงนั้นไม่เป็นของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่มีชุมชนหลายชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำ และที่ห่างไกลลำน้ำออกไปมาจับปลากัน ทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในชนบทนั้น มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับการทำงานอย่างเดียวนะ

ฉะนั้นการสร้างเขื่อนไม่ได้สร้างเขื่อนเพื่อกักน้ำไว้ใช้เพื่อไปช่วยการเกษตร แต่กลุ่มที่มาใช้รวงอันนั้นนะ มีตั้งหลายชุมชน วิถีชีวิตของเขาคือการจับปลา และเขาพูดเลยว่า ต่างคนก็ต่างมาใช้รวงอันนั้นด้วยกัน มีเรือมีอะไรมา และคนที่อยู่ห่างออกไปไกลจากแม่น้ำก็เข้ามาจับ แต่หลังจากที่เขาเขื่อนแล้วรวงสลาย และเวลาเราชดเชยเขา เราก็ชดเชยแบบอาชีพ ว่าให้กี่สตางค์ๆ ที่นี้คนที่ไม่ได้ชดเชยเพราะไม่ได้มีที่ดินอยู่ริมน้ำ ที่อยู่ห่างออกไป พวกนี้ไม่ได้ชดเชยหรอกครับ แต่วิถีชีวิตเขาเปลี่ยนเลย เขาจับปลาไม่ได้ เขาต้องไปหากินแบบรับจ้าง ครอบครัวยากแถม เด็กไปหากินในเมืองเหล่านี้ นี่ก็เกิดภาวะที่น่ากลัวขึ้นมา ฉะนั้นเวลาจะพิจารณาอย่างนี้ก็ต้องพิจารณาว่า ตัวรวงมันเป็นของท้องถิ่น ซึ่งหลายชุมชน และแต่ละชุมชนของเขาเนี่ยเป็นกลุ่มเพื่อชีวิตเนะครับ และกลุ่มเพื่อชีวิตเนี่ยความสัมพันธ์ทางสังคมมันรู้จักกันหมดเลย และก็ความสัมพันธ์แบบแนวนอนที่ต้องเอื้ออาหารต่อกัน ไม่ใช่คนใดคนหนึ่งจะเอาเป็นประโยชน์ ฉะนั้นคนที่อยู่ในกลุ่มเพื่อชีวิตมันจะคานกันเอง เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าเราจะช่วยอะไรก็ตามเข้าไป เราจะจัดสรรกันได้ และกลุ่มเพื่อชีวิตนี้ก็ปรากฏให้เห็นเร็ว ๆ นี้ เพราะเป็นการเคลื่อนไหวจากข้างล่างอย่างที่อาจารย์นิพูต มันประหลาดมาก เขาเคลื่อนไหวที่เขาเคลื่อนไหวเพราะเขาเข้ามาอยู่ในสภาพจนตรอกเนะครับ อย่างเช่นสมัชชาคนจน พวกกลุ่มปากมูล เป็นต้น เขาอยู่ในสภาพจนตรอก ฉะนั้นเขาต้องรวมกลุ่ม

ท่านรู้ไหมครับว่ารวมกลุ่มของคนที่อยู่ปากมูลนั้น ที่น่าประหลาดคือมีแต่คนแก่กับผู้หญิง หนุ่มๆ สาวๆ เนี่ยน้อยมากเลย แล้วเวลาไปประชุมร่วมกันตรงนี้ ผมเห็นภาพของกลุ่มคนเหล่านี้ เขามีแก่น มีขันติธรรม ที่เคยก้าวร้าวเขาจะไม่มี เขาจะนิ่ง แล้วเขาจะรอฟังว่ากลุ่มอื่นคิดอย่างไร แต่ที่น่าสนใจคือ คนที่อยู่ในกลุ่มสมัชชาคนจนนี่คือผู้หญิงและคนแก่ๆ ขณะที่กลุ่มอื่นซึ่งเกิดขึ้นจากการแตกแยกของคนในท้องถิ่น ก็คือกลุ่มที่คพ. สร้างขึ้น มีพวกกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน พวกประธานสหกรณ์ คนเหล่านี้พูดตามฟอรัม คือในระบบอุปถัมภ์ของรัฐบาล ที่กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านมักพูดถึงเขื่อนว่ามันมีประโยชน์ พูดถึงกระชัง กระชังมันก็กลุ่มอาชีพเนะครับ แต่มันไม่เป็นวิถีชีวิตทั้งหมด แล้วจะพูดก้าวร้าวมากเลย อันนี้คือความต่าง แล้วพวกนี้ไม่มีแก่นอะไรที่จะอธิบาย เพียงแต่อำนาจของรัฐ ความชอบธรรมตามระบบเศรษฐกิจเท่านั้นเอง และขณะเดียวกันในกลุ่มตรงนี้ก็มันก็มีสิ่งที่ซ่อนอยู่ เพราะมีอบต.กำนันรุ่นใหม่เกิดขึ้น คนพวกนี้น่าประหลาดมาก เขาอยู่ในกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้น แต่เขาพูดด้วยความเจ็บปวด เขาบอกว่าหลังจากที่มีเขื่อนแล้ว ครอบครัวยากแถม พ่อกับลูกไม่พูดกัน พี่กับน้องไม่พูดกัน จะฆ่ากัน มันประหลาดตรงที่ในกลุ่มนี้พูดออกมาเลยว่า เขื่อนเนี่ยมันนำความวิบัติมาให้เขา อันนี้คือที่เราเห็นภาพ ฉะนั้นท่านนี่ก็ออกไหมครับ สังคมมันกำลังพังเข้าไปถึงรากหญ้า (grass root) เราจะแก้ด้วยวิธีอะไร เวลานี้คนในชนบทจะฆ่ากันเองภายในกลุ่มของเขาเอง มันแตกแยก และสิ่งที่ทำให้แตกแยกคือสิ่งที่จากข้างนอกไปเนะ

เสนอเขาโดยที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตของเขา วิถีคิดของเขา เวลาสัมภาษณ์ก็สัมภาษณ์แต่อาชีพเท่านั้นเอง แต่ไม่คิดว่า วิถีชีวิตที่เขาอยู่รวมกันนั้นมันคืออะไร

นี่คือตัวอย่างสิ่งที่เราเห็นว่า เกิดการไม่เข้าใจ ที่นักกลุ่มปากมูลเนี่ยผมชมเป็นพิเศษเลยว่า เป็นพลังจากภายในซึ่งมีคนแก่และผู้หญิง ซึ่งอันนี้เขาได้มรดกของเดิมของเขา เขาแข็งแรง แล้วเผชิญมรดกของนักวิชาการข้างนอกเข้าไปช่วย ซึ่งผมเห็นว่ามีค่ามาก เพราะว่าสังคมเราแต่เดิมมาในระบบรัฐอุปถัมภ์ คนในระดับพื้นบ้านท้องถิ่นไม่มีความมั่นใจในตัวเองเลย เขารวมกลุ่มเขาก็อาจจะมั่นใจขึ้น แต่เวลานี้ถ้าเราไปเสริมเขาให้เกิดความมั่นใจ ผมคิดว่าภูมิปัญญาต่างๆ จะเกิดขึ้น แล้วเราจะเรียนรู้อะไรตั้งหลายอย่าง ผมเข้าไปสัมผัสกับคนเหล่านี้ ผมรู้สึกได้ว่าผมได้ความรู้มากกว่าที่ผมจะไปสอนเขา เขาสอนเราด้วยซ้ำ สิ่งเหล่านี้ถ้าหากว่าเราปรับได้ ก็จะสนับสนุนการเคลื่อนไหวให้ดีขึ้น ผมเชื่อและคิดว่าเวลานี้คนชนบทมีการเคลื่อนไหวจริง แต่ยังไม่มีความมั่นใจ แล้วถ้าหากข้างนอกเข้าไปเกี่ยวข้อง ต้องเข้าใจให้รอบจัดหน่อย ให้รู้ว่ามันคืออะไร ฉะนั้นบางครั้งเราเอาความคิดของคนข้างนอกเข้าไป เขารับไม่ได้ เขาไม่เข้าใจ มันจะเกิดความขัดแย้ง แต่ถ้าสามารถจะเรียนรู้ว่าภายในเขาคิด เขามีความเห็นอย่างไร แล้วช่วยเสริมให้ มันก็จะดีขึ้น ผมเห็นการเคลื่อนไหวอันนั้นเยอะแยะ ที่เวลานี้เขาไม่ได้พูดแบบสิ้นหวังนะครับ ผมเห็นการเคลื่อนไหวที่ดีในชนบท ที่คนในชนบทหลายคนเริ่มรู้ตัวเอง และสร้างความเข้มแข็ง แต่ขณะเดียวกันจุดอ่อนอยู่ที่รัฐเอง เข้าใจเขาดีหรือเปล่า เพราะใน 40 ปีที่ผ่านมา เรามองแบบอเมริกัน แบบวัตถุ เราไม่เคยให้ความสำคัญกับสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์เลย เราให้ความสำคัญกับเศรษฐศาสตร์ เทคโนโลยี หรือการเมืองเท่านั้น เราขาดความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง และภาวะที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความแปลกกละเอียดของบ้านเมือง นี่เป็นเรื่องที่น่ากลัวมาก

ฉะนั้นถ้าจะฟื้นฟู ผมว่ามันจำเป็นที่จะต้องมาคิดใหม่ และสิ่งที่สำคัญ จะต้องทำความเข้าใจว่าชุมชนนั้นหมายถึงอะไร นักวิชาการปัจจุบันเนี่ย ผมชอบอาจารย์นิธิที่บอกว่ามีต็อกเตอร์ต็อกดินเยอะ ที่พูดถึงเรื่องว่าเอาวิธีการใหม่ๆ ไปมองให้เขา เรื่อง "ชุมชน" ต้องเอาให้มันแน่ชัดว่า ชุมชนคืออะไร ไม่ใช่กลุ่มเล็กๆ กับบอกเป็น "ชุมชน" กลุ่มอาชีพบางกลุ่มเป็นชุมชน แต่ขณะเดียวกันมันเป็น local group ตั้งเยอะแยะในกลุ่มท้องถิ่น ที่เขาอยู่กันมามีมิติของเวลาครับ ชุมชนในชนบทที่จะสร้างระบบทางวัฒนธรรม ชีวิตวัฒนธรรม วิถีชีวิตได้ ต้องมีเวลาอย่างน้อย 3 เจเนอเรชั่น มันรู้จักใครเป็นใคร พ่อแม่เป็นอย่างไร มันถึงจะคุมคนอื่น รู้ว่าใครเป็นใคร จะช่วยกันอย่างไร อันนั้นต้องพิจารณาก่อน และต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่รู้ไปจัดตั้งอะไรให้มันเหลวแหลก และที่อันตรายขณะนี้ ท่านรู้ไหมว่าอะไรจะเกิดขึ้น ระบบปฏิรูปการศึกษาใหม่เนี่ยเฮงซวยที่สุด เพราะว่าไปตัดจริดสร้างเขตการศึกษาอีก 270 แห่ง สร้างไปทำไมให้มันไปซ้อนกับระบบเขตของมหาดไทย ซึ่งเวลานี้ใช้จังหวัดใช้ใหม่ 76 จังหวัด ผมก็ไม่รู้ว่าทำไมคราวนี้มหาดไทยมันไม่พูดนะ ปลอมให้ต็อกเตอร์ต็อกดินไม่ถึง 3-4 คนมาพูดกัน ตรงนี้มันอันตราย แล้วถามว่าทั้งมหาดไทยและทั้งการศึกษาครอบลงไปนั้นนะ แล้วชุมชนท้องถิ่นธรรมชาติเขาอยู่กันอย่างไรร

ผมคิดว่า ใน 40 ปีที่ผ่านมาเนี่ย สำนักของความเป็นจังหวัดได้เกิดขึ้นแล้ว ที่เรายอมรับในแง่ของเขตบริหารที่ลงไป สำนักความเป็นจังหวัดมันมี ทำไมไม่ใช่ตรงนั้นเป็นฐานล่ะ ทั้งเขตการบริหาร เขตการศึกษารวมกัน จะได้สัมพันธ์กับเขตทางวัฒนธรรมและสังคม แต่เนี่ยคุณสับแยกกันไปแยกกันมา แล้วถามว่าอะไรจะเกิดขึ้น นี่คือการคิดในตุ้ยเนี่ย จากห้องเย็นเพียงไม่กี่คน และก็บอกว่าต้องออกกฎหมาย แต่ออกกฎหมายไปทำไม ชาวบ้านฟังลูกเดียวจะครับ ผมขอแค่นี้ก่อนจะครับ

รศ.ดร.กฤษฎา อาชวนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ อาจารย์ศรัทธาทิ้งประเด็นที่น่าสนใจหลายอันนะค่ะ อันที่หนึ่งคือ พูดถึงเรื่องว่าตัวชุมชน มันต้องเน้นระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ในขณะที่ระบบการให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้เงินเข้าไปสู่หมู่บ้านในชนบท เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอาจารย์ถึกฤทธิ์เป็นต้นมา ใช้เงิน ก็ใช้ระบบการปกครองท้องถิ่น ระบบเขตแดนตำบลหมู่บ้านเป็นตัวหลัก ก็เลยทำให้มันไม่ได้เข้าไปถึงระบบความ

สัมพันธ์ที่แท้จริงในสังคม และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ มันไปทำลายระบบความสัมพันธ์ที่เอื้ออาทรซึ่งแข็งแกร่งอยู่แล้วให้อ่อนแอลง แล้วไปก่อให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ในชนบทขึ้น ซึ่งอาจารย์ตั้งข้อสันนิษฐานว่า มันเป็นรากของการเกิดกลุ่มมาเฟียในชนบทจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งก็น่าจะวิเคราะห์กันดูว่ามันมีความเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน

อีกประเด็นหนึ่งเท่าที่ดิฉันจับได้ อาจจะผิดถูกอย่างไรอาจจะลองแลกเปลี่ยนกันดู คืออาจารย์พูดไม่เยอะ แต่มองว่าธงนำของการปฏิรูปบ้านเมืองเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยตั้งแต่เรารับเอาความคิดของธนาคารโลกเข้ามา ในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่แผนที่ 1 เนีย ธงนำก็คือเรื่องเศรษฐกิจ และนักวิชาการหรือเทคโนโลยีที่เข้าไปรวมกันทำงานพวกนี้ ก็จะใช้เศรษฐกิจหรือใช้นักเศรษฐศาสตร์เป็นหลัก เราให้ความสำคัญหรือมีระบบการศึกษาที่จะให้องค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ต่างๆ เข้าไปช่วยทำความเข้าใจระบบการเมืองและการปฏิรูปบ้านเมืองค่อนข้างน้อย อันนี้จะเป็นปัญหาที่มันเป็นวิกฤติวัฒนธรรมอีกอันหนึ่งไหม

อีกประเด็นหนึ่งอาจารย์พูดถึงปฏิรูประบบการศึกษา ที่ว่าขณะนี้จะแบ่ง ถ้าจำตัวเลขไม่ผิดคือ 295 เขต อันที่จริงแล้ว เขตของระบบราชการนั้น ทุกกระทรวงมีเขตของตัวเอง ถ้าท่านสัมผัสกับกระทรวงหลายๆ แห่ง ท่านจะทราบ อย่างกระทรวงสาธารณสุข ท่านก็มีเขตของท่าน การศึกษสมัยก่อนเขาก็มีเขตของเขา กระทรวงอื่นก็เช่นกัน ต่างคนต่างเขตซึ่งทับซ้อนไม่เหมือนกัน ก็ทำงานกันไป ปัจจุบันสำนักงานปฏิรูปการศึกษาเสนอ 200 กว่าเขต ในขณะที่ก็มีเสียงพูดถึงความคิดของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาที่ว่าอยากจะเอาระดับอำเภอเป็นเขตการศึกษา ซึ่งอาจารย์ศรัทธามองว่า น่าจะมีระดับจังหวัด อันนี้ดิฉันเข้าใจว่าเป็นเรื่องซึ่งเราถกเถียงกันได้แหละ ตอนนี้อาจารย์ชัยอนันต์ยังเดินทางมาไม่ถึง... ใครอยากจะแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม หรือว่าจะตั้งคำถามก็ได้ เรียนเชิญที่ไม่โครโฟนนะคะ

ดร.เจือจันทร์ จงสถิตอยู่: สวัสดีค่ะ... ก็อาจจะเป็นหนึ่งในจำเลยที่ท่านอาจารย์ศรัทธาพูดถึง ไม่ทราบว่าเป็นตอกเตือนด้วยหรือเปล่า บางทีเรื่องของการสื่อสารประชาสัมพันธ์ของสำนักงานปฏิรูปการศึกษาอาจจะย่อหย่อนไป แต่ขณะที่เราพยายามที่จะทำความเข้าใจ ก็ยังถูกท้วงติงว่าใช้งบประมาณมากเกินไปนะคะ ตรงนี้อาจจะยอมรับเป็นข้อบกพร่อง ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่าทำไมถึงต้องเป็น 295 เขตพื้นที่การศึกษา จริงๆ แล้วโดยเจตนา เราเห็นด้วยกับที่ท่านอาจารย์นิธิพูดมาตลอดว่า การศึกษาหรือว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับข้างล่าง หรือกับชุมชนมันอ่อนแอ และก็มีช่วงชั้น (hierarchy) ที่มากเกินไป และโดยสภาพปัจจุบันระบบการศึกษามันก็เป็นการที่แบ่งชั้นในการปกครอง จากสายตั้งลงมามากเกินไป ซึ่งเราก็นึกถึงกันแล้วว่าในเชิงของงบประมาณ 100 บาท จะตกไปถึงเด็กประมาณสัก 10 บาท เขาก็เทียบกันเหมือนไอศกรีมแท่งหนึ่งที่กว่าจะไปถึงเด็กเนี่ย เด็กไม่ได้กินหรอก เหลือแต่ไม้ ฉะนั้นเราก็นึกวิเคราะห์ว่า สาเหตุตรงนี้นมันเป็นเรื่องของชนชั้นที่แบ่งกันมากเกินไป อันนี้ประเด็นที่หนึ่ง

ประเด็นที่สอง ในระบบของการบริหารจัดการปัจจุบัน เราไม่ค่อยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร ที่นี้ทำอะไรถ้าหากว่าเราเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารจัดการการศึกษาเสียใหม่ ซึ่งในส่วนนี้จริง ๆ ดิฉันก็เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย ก็พยายามที่จะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนมากที่สุด ฉะนั้นในการที่เสนอโครงสร้างใหม่ขึ้นมาในในระดับโรงเรียนเราอยากให้มีการการโรงเรียนที่เป็นผู้แทนของชุมชนเข้ามามากที่สุด ตรงนี้รูปแบบมันเป็นอุดมการณ์แล้วมันจะทำได้หรือไม่ได้ หรือมันจะกินได้หรือเปล่านั้นแบบที่อาจารย์นิธิว่า ก็คงจะต้องอาศัยความจริงใจของภาครัฐที่จะกระจายลงไปจุดนั้น และเราทำความเข้าใจทำให้เกิดขึ้น ดิฉันคิดว่ามันจะทำได้นะคะ

ดิฉันได้ไปจังหวัดกาฬสินธุ์ ที่เขาจัดเครือข่ายพ่อแม่เพื่อที่จะให้เข้าใจเรื่องชุมชน ก็มีผู้แทนชาวบ้านจริงๆ เลยที่แบบไม่เข้าใจมาถามว่า ปฏิรูปการศึกษาแล้ว พวกเขาจะได้อะไรขึ้นมา แล้วทำไมต้องให้เขามาร่วมมือด้วย บางคนเนี่ยด้วยความที่ไม่เคยร่วมมือมาก่อน หรือว่าร่วมมือในลักษณะที่ถ้าเป็นกรรมการโรงเรียนก็ถูกโกงอย่างเดียว คือเข้าไปนั่งก็ต้องเตรียมของขาวแล้วนะคะ ต้องมาด้วยในรูปแบบนั้น ซึ่งตรงนี้จริงๆ มันเป็นเรื่องที่ดี ว่าอยากจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เราอยากจะมองว่า การศึกษาในอนาคตต่อไปนั้น นี่คือมอง

เป็นเชิงวัฒนธรรมนะคะ ว่ามันต้องคืนให้กับประชาชน ต้องให้ประชาชนเขามีส่วนร่วม การกำหนดหลักสูตรท้องถิ่นก็ต้องให้ชุมชนร่วม ไม่ใช่พอหลักสูตรท้องถิ่นก็เป็นหลักสูตรสถานศึกษาอีก ในพ.ร.บ.ใช้คำนี้ ซึ่งดิฉันก็ไม่ถูกใจ แต่ว่าไม่ได้มีส่วนในการที่จะไปเป็นกรรมการที่จะไปแก้คำนั้นนะคะ ก็เป็นคำว่า “หลักสูตรสถานศึกษา” อีก แล้วก็ไปอธิบายความหมายของ “หลักสูตรสถานศึกษา” ว่าหมายถึงหลักสูตรท้องถิ่น ที่ให้ชุมชนเขาเป็นผู้ที่มีส่วนกำหนด อันนี้คือเจตนารมณ์

ที่นึกกลับมาถึงเรื่องเขตพื้นที่ โดยเหตุผลที่อยากจะให้ชนชั้นมันลดลงไปมากที่สุด ก็เลยคิดว่าการแบ่งให้มีหน่วยงานที่เป็นยูนิตเล็กๆ หน่อยที่ดูแล แต่ยูนิตตรงนี้ เราก็ไม่อยากให้เป็นยูนิตที่รัฐเข้ามาครอบงำมาก โดยตัวพ.ร.บ.การศึกษาตรงนั้น มันอาจจะยังไม่ค่อยสะท้อนเท่าไร แต่ดิฉันคิดว่าตรงนั้นน่าจะเป็นขั้นบันได แต่ทำไมถึงเป็น 295 แทนที่จะเป็น 76 ตรงนี้ก็อยากจะเรียนท่านอาจารย์ศรีศักรว่า เราอาจจะเป็นนักวิชาการที่คิดมากไป แต่มันก็เป็นเหตุผล ในปัจจุบันนี้ที่เป็น 76 นะคะ มันทำให้จังหวัดบางจังหวัดเนี่ยใหญ่มาก อย่างโคราชเนี่ย 30 กว่าอำเภอ มันก็ไม่ได้สะท้อนวัฒนธรรมของโคราช ดิฉันคิดว่าชุมชนที่เล็กลงมาหน่อย มันจะสะท้อนวัฒนธรรมได้ดีกว่า ที่นี้เวลาที่เราแบ่งเขตพื้นที่เป็น 295 เนี่ย ก็เอาจำนวนประชากรมาดู อันนี้อาจจะค่อนข้างไม่ดีในเชิงปริมาณ แต่ว่าเอามาดูในลักษณะของการเดินทาง สภาพภูมิศาสตร์ สภาพวัฒนธรรม เราไปทดลองดูในจังหวัดยะลา ซึ่งมีชุมชนวัฒนธรรมที่นับถือศาสนาต่างกัน แต่ปรากฏว่า ศาสนาที่ต่างกันไม่ได้เป็นอุปสรรคในพื้นที่ ที่การรวมตัวกันการอยู่ระหว่างต่างศาสนาไม่มีปัญหา คืออยู่กันด้วยดี มีความสัมพันธ์กัน เพราะเขาเป็นวัฒนธรรมที่ยาวนานมาแล้ว ฉะนั้นดิฉันคิดว่าจุดประสงค์ที่แบ่งนั้น เพื่อต้องการที่จะให้ทรัพยากรมันกระจายลงไปมากที่สุด และในเขตพื้นที่นั้นเราก็อยากเห็นมีผู้แทนของชุมชนเข้าไปร่วมด้วย ถึงได้กำหนดว่า ในแต่ละเขตพื้นที่นั้นขอให้มีการรวมการเขตพื้นที่ แต่ดิฉันยอมรับว่า เวลาเราพูดถึงกรรมการเขตพื้นที่ มันอาจจะเป็นโครงสร้างของการจัดตั้งมากไป แต่อย่างน้อยที่สุดมันเป็นก้าวหนึ่งที่เราเห็นว่า ชุมชน ผู้ปกครองจะต้องเข้ามาเป็นกรรมการเขตพื้นที่ ซึ่งตรงนี้เองทั้งกรรมการโรงเรียน กรรมการเขตพื้นที่นั้นเนี่ย ทางฝ่ายการเมืองจะไม่ค่อยชอบ แต่อย่างน้อยที่สุดดิฉันคิดว่า มันเป็นเรื่องที่เราเข้าไป (intervention) ที่จะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากขึ้น แต่ทางฝ่ายที่เป็นข้าราชการทั้งหลายยังมองว่า สิ่งเหล่านี้ยังไม่สมควร ยังอยากให้มันอยู่ในมือรัฐส่วนหนึ่ง จึงอยากเรียนอาจารย์ว่า การที่เราแบ่งจาก 76 มาเป็น 295 เขต เพื่อที่จะลดขั้นตอนเท่านั้นเอง โดยใช้เกณฑ์ตรงนี้... มันมีเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังค่อนข้างมาก แต่ที่ดิฉันมาอยู่ในกระบวนการที่ร่วมมือด้วยเนี่ย ดิฉันก็เกร็งมาก เหมือนกับที่อาจารย์นิธิว่า เราทำอะไรไป เราไม่อยากให้เป็นลักษณะของเทคนิค แต่มันถึงเวลาแล้วที่จะต้องเปลี่ยนใหม่ พอถึงประเด็นตรงนี้แล้วเราก็อาจจะไม่ได้มีกระบวนการที่ทำให้ชุมชนหรือประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเขตพื้นที่เท่าที่ควร ตรงนี้อาจจะเป็นเรื่องที่ต้องยอมรับ เราก็จัดรับฟังความคิดเห็นคล้ายๆ กับ สสร. แต่อาจจะไม่ได้ทำมากขนาดนั้น แต่ว่าเมื่อมาถึงเรื่องผลประโยชน์แล้วเนี่ย ก็เรียกว่ามันหยุดชะงักไปเลย

ดิฉันคิดว่า ถ้าหากว่าเรามีข้ออะไรที่คิดว่าน่าจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปเมืองไทยให้ดีขึ้น ดิฉันคิดว่ามันน่าจะเปิดเวทีที่จะพูดคุยกัน มากกว่าที่จะเป็นวิวาทะกันระหว่างนักการเมืองกับข้าราชการหรือนักวิชาการ ซึ่งโดยสภาพที่เป็นอยู่นั้นมันไม่เกิดประโยชน์ ก็เลยคิดว่าจะทำอย่างไรที่เราสามารถที่จะร่วมมือกันได้ ทั้งฝ่ายท่านที่เป็นนักปราชญ์ ฝ่ายประชาชนหรือฝ่ายอะไรต่างๆ ที่เราอยากจะเห็นการศึกษาของบ้านเรามั่นสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเราพูดกันคนละทีและพูดกันคนละมุมอยู่ตลอดเวลา บังเอิญเมื่อเสาร์-อาทิตย์ที่แล้วมา ดิฉันก็ผ่านไปที่เขื่อนปากมูล กระซิบอาจารย์นิธิว่า ดิฉันก็เพิ่งไปเห็นหลังจากที่มีเหตุการณ์ซึ่งก็มีลวดหนามและรอยลวดหนามที่ถูกประชาชนที่ต้องการจะเข้าไปตกปลาจับปลาอะไรตรงนี้ ก็เห็นในสภาพตรงนั้นมันเป็นข้อขัดแย้งกันตลอดเวลา ก่อนมาอุปสมบท ดิฉันไปลาวมา ก็ไปมองน้ำตกอันหนึ่งแล้วก็มิสะพานออกไป ดิฉันก็ว่า เอ๊ะ! สะพานอะไร เขาบอกไม่ใช่ อันนี้แหละคือสะพานล่อปลาให้ตกลงมาที่เขื่อน ที่จริงไม่ใช่เขื่อนนะ เป็นสภาพน้ำตกซึ่งเป็นธรรมชาติมาก เขื่อนยังไม่ได้เข้าไป ก็เห็นว่าสิ่งที่เขาทำไว้ มันเพื่อ

วิถีชีวิตของเขาที่ยังสามารถจะตกปลาได้ ฉะนั้นเวลาไปกินปลาที่ลาวเนี่ย เราจะรู้สึกชื่นใจมาก เพราะว่าเป็นปลาธรรมชาติจริงๆ ผักก็ธรรมชาติ... ที่นี้ถ้ามาเปรียบเทียบกัน ดิฉันคิดว่า เมืองไทยก็ก้าวหน้าได้ถึงจุดหนึ่งแล้ว ที่อาจารย์นิธิพูดว่า อาจารย์ก็แยกแยะ (classify) ว่า มีคนชั้นกลาง มีชนชั้นล่าง อย่างดิฉันเองฟังอาจารย์แล้ว เอ๊ะ! เราเป็นคนชั้นอะไร จะชั้นกลางก็ไม่ใช่ว่า จะชั้นล่างรี อาจารย์บอกไม่ใช่เพราะไม่ได้อยู่ชนบท ไม่ได้อยู่ติดดิน คงจะฝากตามอาจารย์นิธิให้ช่วยแจกแจงสักหน่อยได้ไหมคะว่า ความหมายของ “คนชั้นกลาง” กับคนชั้นล่าง สำหรับคนชั้นล่างเนี่ย อาจารย์อยู่ในชนบทอยู่ที่เชียงใหม่อาจารย์จะเห็นชัด ที่นี้ถ้าอยู่ในกรุงเทพฯ อย่างพวกเรา เนี่ยเป็นคนชั้นอะไร เราไม่กล้าที่จะพูดว่าเราเป็นคนชั้นกลาง เพราะว่าเราก็ไม่ได้มีฐานะอะไร ก็อยู่แบบวันๆ แบบนี้ที่จะอยู่ไปได้ อาจจะโชคดีหน่อยที่ได้เรียนหนังสือสูงขึ้นก็เลยจับกลุ่มอย่างนี้ ที่นี้ถ้าหากว่าท่านอาจารย์นิธิ จะช่วยชี้ให้เห็นว่า ความร่วมมือระหว่างชุมชนด้วยกันที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่เนี่ย มันมีวิถีทางที่จะทำได้แบบไหน ก็ขอขอบคุณ และขออนุญาตถามด้วยคะ

ดร.สุรัตน์ เมธิกุล (คณะวารสารศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์) : ผมคิดว่าที่ท่านอาจารย์นิธิพูดน่าสนใจ ที่มองว่า เราหวังจะพึ่งพาชนชั้นกลางในระบบของการพัฒนาประชาธิปไตยคงจะลำบาก ผมก็กลับมีคำถามอีกว่า ที่จริงท่านอาจารย์นิธิก็เคยพูดที่ธรรมศาสตร์ พูดถึง “การเมืองภาคประชาชน” ที่นี้บทบาทตรงนี้ผมกำลังมองเรื่องวัฒนธรรม อาจารย์เสนอให้ จามริกเคยเขียนไว้บรรทัดเดียว แต่ว่าทำให้เข้าใจมองเห็นปัญหา ท่านเขียนว่า ถ้าจะถามว่า วัฒนธรรมทางการเมืองคืออะไร คำตอบก็คือวัฒนธรรมในสังคมนั่นเอง เพราะฉะนั้นตรงนี้ผมว่าวัฒนธรรมในเรื่องอำนาจนิยมและวัฒนธรรมในเรื่องระบบอุปถัมภ์ตรงนี้ค่อนข้างรุนแรง เหมือนกับที่เรามีคำถามต่างๆ ผมเองที่จริงก็เคยมีส่วนที่ตัวเองไปเกี่ยวข้องกับระบบของอำนาจ ก็เกิดความสงสัยหลายอย่าง ว่าที่จริงถ้าดูอย่างผมอยู่มหาวิทยาลัย เราจะเห็นว่าคนบด อธิการบดีนั้น ที่จริงเขามาจากการสรรหาใช่ไหมครับ ระหว่างท่านเป็นอาจารย์ธรรมดา กับเป็นผู้บริหารเนี่ยต่างกันไหม หรือบุคคลซึ่งเข้าอยู่ในสภา ที่มาขอคะแนนเราเนี่ย พอเข้าไปแล้วเป็นอย่างไร

ผมว่าวัฒนธรรมเรื่องอำนาจนั้น บางครั้งเราในฐานะประชาชนรู้สึกว่า คนที่มาอยู่ตรงอำนาจตรงนั้น แล้วเราบอกว่าเราอยู่ในยุคของประชาธิปไตย มีเสรีภาพต่างๆ มันจริงหรือเปล่า ท่านรับฟังความคิดเห็นหรือสะท้อนออกอย่างไร ผมเห็นด้วยกับคุณหมอกะแสที่ขณะนี้กำลังจะแก้ไข พ.ร.บ.ข่าวสารข้อมูลฯ ที่บังคับหรือกำหนดให้องค์กรอิสระต่างๆ ต้องเปิดเผยข้อมูลด้วย เพราะฉะนั้นกระบวนการจัดการบริหารข้อมูล ทำให้เกิดประโยชน์หรือเสียประโยชน์ตรงนี้นั้นเกิดขึ้น ผมถึงถามว่าที่จริงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นองค์กรอิสระ กรรมการสรรหา หรือรัฐสภา บรรทัดฐานของท่านในการตัดสินใจนั้นพอจะให้ผมเชื่อถือได้ไหมว่า โอเคคุณทำดี คุณคนดี บรรทัดฐานเป็นอย่างนี้ ผมแยกกันไม่ค่อยออกระหว่างวัฒนธรรมความเป็นคนไทยกับระบบที่เรา กำลังพัฒนาอยู่ขณะนี้ และตัวเองก็เจอกับปัญหาของการตัดสินใจของคนกลุ่มหนึ่งอยู่เสมอ เลยอยากจะสะท้อนให้เห็นว่า ที่จริงสังคมไทยที่เราเรียกร้อง เราเห็นว่าคนน้อยๆ ตัดสินใจได้ดี เราเอารูปแบบมาจากต่างประเทศ แต่ปรากฏเป็นจุดอ่อนว่า ตัดสินใจระหว่างคน 5 คน กับ 10 คนเนี่ย กลายเป็นว่า 10 คนจะดีกว่า เพราะอย่างน้อยนะครับ มันมีการหัดทานกันบ้าง ใน 5 คน เกิดมีใครสักคนเป็นประเภทที่สามารถเข้าไปกุมอำนาจหรือการจัดการนั้นๆ ได้ ความยุติธรรมอันนี้มันเสียหายไปเลย ฉะนั้นผมคิดว่า การที่จะจัดตั้งองค์กรหรือมองปัญหาต่างๆ ปัญหาเรื่องวัฒนธรรมที่เรา กำลังถกเถียงกันอยู่เป็นประเด็นสำคัญ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี (คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ ม.มหิดล) : ผมพยายามจะโยงไปสู่ประเด็นของสิ่งที่เรียกว่า “เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม” คืออยากจะเล่าจากประสบการณ์ของตัวเองว่า ขณะนี้ที่มหาวิทยาลัยมหิดลเราพยายามจะพัฒนาเครือข่ายการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาผู้นำทำจีน-แมกลอง และเราใช้เวลาประมาณ 5-6 เดือนที่ผ่านมาในการขับเคลื่อนคนในมหาวิทยาลัยและนอกมหาวิทยาลัย ต่าง

สถาบัน ต่างคณะ ต่างภาควิชาเข้ามาทำงานด้วยกันบนกระบวนการที่ลงไปร่วมมือกับชาวบ้าน และเอาโจทย์ขึ้นมาจากชาวบ้าน สิ่งที่เรา กำลังจะเริ่มต้นนั้นเราก็เห็นประเด็นปัญหา ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็น “ด้านวัฒนธรรม” สามเรื่องใหญ่ๆ ที่ผมคิดว่าเป็นโจทย์ที่อยากจะแลกเปลี่ยนกับที่ประชุมตรงนี้ ซึ่งจะเป็นวิกฤติหรือไม่ ผมไม่แน่ใจ

ประเด็นที่หนึ่งก็คือ ด้านวัฒนธรรมของนักวิจัยหรือนักวิชาการเอง เราพบว่าเป็นความยากลำบากเหลือเกินที่จะเอานักวิชาการ ไม่ต้องเอานักสังคมศาสตร์ด้วยกันหรือนักสังคมศาสตร์กับนักวิทยาศาสตร์มาทำงานด้วยกัน มันยากมาก ข้ามคณะ ข้ามภาควิชา แต่ข้ามภาควิชาไม่ต้องข้ามคณะก็ยาก ข้ามมหาวิทยาลัยก็ยากเข้าไปอีก ตรงนี้เพราะเรานักวิชาการด้วยกันพลัดพรากจากกันไปนานมาก มันไม่เกิดการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันเลย ผมคิดว่าต้องมีความรู้บางอย่างเข้ามาจัดการกับวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของนักวิชาการ ที่จะเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (paradigm) หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่จะให้เกิดความคิดแบบองค์รวม อย่างที่เรามุ่งหวังร่วมกันจริงๆ

ประเด็นที่สองคือ ด้านความรู้ ความรับรู้ และความเข้าใจ เป็นวัฒนธรรมอีกตัวหนึ่งที่ผมคิดว่าถ้ามองจากมุมมองของนักวิชาการลงไป โจทย์ที่เราทำนั้นช่างแตกต่างเหลือเกินกับสิ่งที่ชาวบ้านสะท้อนว่านี่คือ โจทย์ของเขา คือปัญหาเฉพาะหน้าของเขา นักวิชาการคิดคนละเรื่องเลยเวลาเอาโจทย์ไปซ้อนกัน ที่เราเรียกว่าเป็นวิชาการขึ้นหิ้งหรืออะไรก็แล้วแต่ ผมคิดว่าเป็นภาพสะท้อนที่น่ากลัวมาก แต่ในทางกลับกัน สิ่งที่เป็นโจทย์ของชาวบ้านมันก็มีสองมิติ เท่าที่ผมเห็นก็คือชาวบ้านมักจะคิดโจทย์เฉพาะหน้าเยอะ เพราะว่าเขาเจอกับชีวิตเขาตลอดเวลา ทำอย่างไรเราถึงจะยกระดับการคิดจากโจทย์เฉพาะหน้าไปสู่การสร้างปัญญาที่สูงขึ้น เพื่อไปจัดการเรื่องที่มีมันซับซ้อนกว่าให้ได้ นี่เป็นข้อจำกัดอีกด้านหนึ่งของความรู้ความเข้าใจ แต่อีกด้านหนึ่งซึ่งผมคิดว่าเป็นด้านที่มีความสำคัญอย่างยิ่งก็คือ ผมคิดว่าโจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไปแล้วครับ เมื่อวานนี้ที่คณะผมมีการพูดถึงเรื่องความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรกับแนวทางสันติวิธี ท่านรองพิชัย รัตนพล ซึ่งลงไปสัมผัสกับปัญหาที่เขื่อนปากมูล พูดสิ่งหนึ่งซึ่งน่ากลัวมาก คือขณะนี้โจทย์ของชาวบ้าน ไม่ใช่โจทย์ว่าชาวบ้านต้องการเรียกร้องให้รัฐมาชดเชยค่าเสียหายของเขาเท่าไร ถ้าโจทย์แค่นั้น นักวิชาการอาจจะลงไปช่วยได้ ไปคิดคำนวณว่าต้นมะพร้าวต้นละกี่พันบาท ปลาตัวละกี่บาท อาจจะใช้ความรู้ในเชิงวิชาการที่เราเรียนๆ มาได้ใช้ไหมครับ แต่ขณะนี้สิ่งที่ชาวบ้านเรียกร้องก็คือ คืนวิถีชีวิตให้เขา คืนสายน้ำให้เขา นี่คือโจทย์ที่ผมว่ายิ่งใหญ่ แล้วเป็นความท้าทายของวงการนักวิชาการหรือนักวิจัยเพื่อสังคมเราไม่น้อย ว่าโจทย์มันซับซ้อนขึ้น เพราะตอนนั้นผมคิดว่า มันเข้าไปสู่จุดที่มันขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกันเข้าไปทุกจุด ตรงนี้ในแง่ของการวิจัยเพื่อสังคมหรือการมองไปที่ตัว “ด้านทางวัฒนธรรม” มีความสำคัญอย่างมาก

ด้านที่เป็นด้านวัฒนธรรมตัวที่สาม ที่ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่พวกเราจำเป็นต้องหยิบยกขึ้นมา แล้วก็ท้าทายกันก็คือ **ความเข้าใจขององค์กรสนับสนุนการวิจัย** ผมคิดว่าสิ่งที่เราพยายามจะทำเรื่องกระบวนการวิจัยและกระบวนการสร้างความรู้เพื่อไปขับเคลื่อนสังคมนั้น กลับเป็นสิ่งที่ถูกแหล่งทุนวิจัยมองว่า พวกเราลอย พวกเราไม่ติดดิน หรือ abstract แล้วก็ต้องการอะไรที่เป็นผลงานเป็นชิ้นๆ เป็นก้อนๆ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ดิฉันอยากจะเสริมว่า ที่พูดถึงเรื่องโจทย์ชาวบ้านเปลี่ยนไป คือเมื่อเช้าดิฉันไปประชุมคณะกรรมการญาติวีรชนเดือนพฤษภาคมที่ทำเนียบ ... สิ่งที่กรรมการญาติวีรชนเรียกร้อง ที่น่าสนใจคือ โจทย์เปลี่ยน เขาไม่ได้เรียกร้องค่าสูญหายเสียหาย อันนั้นต้องให้อยู่แล้ว แต่สิ่งที่เขาต้องการเรียกร้องคือการสร้างบรรทัดฐานใหม่ให้กับสังคมไทยว่า รัฐไม่มีสิทธิละเมิดอำนาจประชาชน นั่นคือสิ่งที่พวกเขาต้องการ

คุณชัยวัฒน์ สุรวิชัย (สถาบันพัฒนาการเมือง) : ผมมีสองสามประเด็นสั้นๆ คิดว่าปัญหาวิกฤติวัฒนธรรมใหญ่ก็คือ ปัญหาเรื่องของระดับวิชาการในสังคมไทยนั้นค่อนข้างจะอ่อนมาก ไม่ว่าในเรื่องของนักวิชาการ นักการเมือง นักธุรกิจต่างๆ อันนี้เป็นเรื่องที่ค่อนข้างน่าวิตก และมันเกิดขึ้นมาจากปัญหาเรื่ององค์ความรู้ในสังคมไทย และที่

สำคัญคือการไม่ค่อยจะคิด เมื่อวานนี้เจอ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข ก็มาบ่นบอกว่า นอกจากจะไม่คิดแล้ว มันคิดไม่ได้ เพราะว่าตอนนี้นักศึกษาไม่ค่อยจะอ่านหนังสือนะครับ แล้วยังมีงานวิจัยออกมาสนับสนุนอันหนึ่งว่า ทก บรรทัดต่อปีนะครับที่คนไทยอ่านหนังสือ

อีกประเด็นหนึ่งประสบการณ์กับตัวเองก็คือ ผมจบวิศวะครับ และก็มีเพื่อนที่ทำงานวิศวะ คนที่ไม่ดีเนี่ย ผมไม่พูดถึงนะครับ ผมพูดถึงคนที่ดี ๆ เวลาเข้าไปตี ๆ ถึงแม้จะดี แต่ว่าสิ่งที่เขาคิดเนี่ย เขาจะคิดภายในระบบ เช่นอยู่ในการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ เขาก็จะมองว่าไอ้สิ่งตรงนี้ดีแล้ว ถ้ามันไม่ดี เขาจะปรับปรุงอย่างไรให้มันดีขึ้น แต่ว่าก็อยู่ภายในกรอบเดิมตรงนั้น โดยไม่ได้ตั้งข้อสงสัย เรื่องแม่เมาะที่ลำปาง 20 ปีก่อนเขาก็บอกว่า ผมเนี่ยมาทำงานด้านสังคมด้านเอ็นจีโอ ชอบไปจับผิดอะไรต่าง ๆ เรื่องแม่เมาะเนี่ย มันเป็นไปได้ที่จะปล่อยสารออกมา รัฐเองจะต้องดูแลประชาชน ผมถามเขาว่าแล้วเขามีหลักประกันอะไร เขาก็บอกว่าตัวเขาเองคือหลักประกัน เพราะตัวเขาเองก็ทำงานอยู่ที่นั่น ถ้าเกิดว่ามันมีจริง เขาก็จะไม่ทำงานอยู่ที่นั่น แต่ว่าวันนี้เขาก็ยอมรับสารภาพว่า สุขภาพเขาก็เริ่มไม่ดีแล้ว ขนาดเขานั่งอยู่ในห้องแอร์นะครับ นี่คือปัญหาของข้าราชการไทยหรือนักธุรกิจไทยต่าง ๆ ที่คิดอยู่ในระบบ พยายามอยู่ตรงนั้นแค่นั้นเอง

อีกส่วนหนึ่งผมคิดว่ามันเป็นปัญหาของการคิดเรื่องหลัก-รอง เข้ามาใกล้ตัวคือเรื่องของการปฏิรูปการศึกษา อะไรคือปัญหาหลัก อะไรคือปัญหารอง เรื่องเขตเนี่ยถามว่าสำคัญไหม ต้องตอบว่าสำคัญ จะเป็น 76 เขต หรือจะเป็น 295 เขตก็สำคัญ แต่ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคืออะไร บางครั้งเราไปถกเถียงกันทุกเรื่องเพื่อให้เกิดการขัดกัน สำคัญยิ่งกว่านั้นคือระบบการเรียนรู้ของการศึกษานี้เป็นเรื่องสำคัญกว่า แต่เราไม่ได้ไปจับกันตรงนั้น เรามาจับกันในประเด็นที่คิดว่ามีความสำคัญ แต่เป็นเรื่องรอง ฉะนั้นเราก็ไปไม่ถึงไหน เพราะเรามัวมาทะเลาะกันในเรื่องรอง

นพ.นิรันดร์ พิทักษ์วัชระ (สว.อุบลราชธานี) : ... ผมออกมาพูดก็คิดว่าส่วนหนึ่งเพราะใช้สิทธิवादพิงด้วย ที่อาจารย์ศรีศักรกรุณาเอ่ยชื่อ แต่ความจริงเป็นสิ่งที่ผมติดตามห้อยตามอาจารย์ไปครับ เพราะคิดว่าจะมีโอกาสได้รับรู้สิ่งที่ทำให้ตัวเองฉลาดขึ้น ส่วนที่สองก็คือว่าผมสนใจว่า วันนี้เป็นเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม ผมย้ำตรงนี้นะครับ และก็เห็นว่าเป็นเรื่องของวิกฤติทางวัฒนธรรมกับการปฏิรูปทางการเมือง เพราะผมมีความเห็นว่าการปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา เราเน้นกันด้วยกฎเกณฑ์ข้อตกลงในกฎหมายรัฐธรรมนูญ แต่เรามองข้ามในเรื่องของมิติทางวัฒนธรรม ผลก็คือว่าเราก็ถูกนักการเมืองหรือกลุ่มอิทธิพลทางด้านของธุรกิจที่มีผลมหาศาลเข้าไปยึดครองในพื้นที่ ซึ่งจริงๆ แล้วควรจะเป็นพื้นที่ของประชาชน ฉะนั้นการเรียกร้องในมิติของวัฒนธรรมในขณะนี้ผมคิดว่ามีความสำคัญ

ผมขออนุญาตที่จะนำเสนอในสองประเด็น และก็จะนำไปสู่ข้อเสนอเกี่ยวกับเครือข่ายนักวิจัยตรงนี้นะครับ ประการที่หนึ่ง ผมมองว่าการปฏิรูปทางการเมืองใน 4 ปีที่ผ่านมา ค่อนข้างจะล้มเหลว ถ้ามองในส่วนของการนักการเมืองที่ออกมา แม้ผมเองจะเป็นผลผลิตส่วนหนึ่ง แต่ผมก็ว่าความล้มเหลวขณะนี้นั้นมันอยู่ที่สองจุด ประเด็นที่หนึ่งก็คือลักษณะระบบของการเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ประเด็นที่สองคือองค์กรอิสระที่เกิดขึ้นในทางการเมือง 7-8 องค์กร ที่เราหวังว่าจะเป็นองค์กรอิสระในการตรวจสอบ ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบนั้นจะเป็นฝ่ายบริหารหรือการตรวจสอบในเรื่องของนโยบาย หรือการที่จะเลือก/ คัดสรรคนเข้าไปสู่การมีอำนาจก็ตาม หรือแม้กระทั่งการตรวจสอบในการถอดถอนก็ตาม ผมคิดว่ามันล้มเหลว ความล้มเหลวตรงนั้นเพราะเราคิดว่า จะพยายามสร้างระบบที่ดี แต่เรามองข้ามไปว่า คนที่เลวๆ และคนที่ต้องการยึดอำนาจในระบบที่ดีตรงนั้นมันมีอยู่ ฉะนั้นเมื่อเป็นอย่างนั้นแล้ว เราก็พบว่าในระบบการเลือกตั้งที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็น สว. หรือสส.หรือระบบการทุจริตคอร์ปชั่นที่เกิดขึ้นในขณะนี้ ที่ผมเองเข้าไปเกี่ยวข้องในโครงการต่างๆ ที่อาจารย์พูดถึงเขื่อนปากมูลก็ดี คลองด่านก็ดี ประจวบฯ ก็ได้ หรือท่อแก๊สก็ดี ไม่มากก็น้อยที่เกี่ยวพันกับเรื่องการทุจริต ไม่ว่าจะเป็นทุจริตเบื้อน้อยหอยน้อย หรือทุจริตในระดับนโยบายหรือโครงสร้างหรือสัมปทานก็ตาม ซึ่งมูลค่าตรงนี้นับเป็นหมื่นล้านหรือแสนล้าน

เมื่อเป็นอย่างนั้นในระบบการเมืองที่เป็นระบบอุปถัมภ์กันเนี่ย ระบบตรวจสอบถอดถอนหรือลงโทษมันจึงไม่เกิดขึ้น มันจึงเป็นลักษณะของความชั่วซึ่งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาที่บริสุทธิ์ และก็สามารถหลุดพ้นไปได้

ประการที่สอง ผมมองว่าสิ่งที่อาจารย์หลายท่านได้พูดเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของวัฒนธรรมชุมชนที่ล่มสลาย และผมเองนั้นก็ได้อีกโอกาสที่จะรับรู้ตรงนั้นด้วย ลักษณะของชุมชนล่มสลายที่เกิดขึ้น ผมคิดว่า มีอยู่ 3 ส่วน ประการที่หนึ่งก็คือ ชุมชนนั้นไม่มีสิทธิหรือไม่มีโอกาสที่จะปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเขา ฉะนั้นเรื่องปากมูลก็ดี ไฟฟ้าประจวบก็ดี หรือท่อแก๊สก็ดี เมื่อไม่สามารถจะปกป้อง เพราะอำนาจรัฐที่กล้าแข็งกว่า ทรัพยากรธรรมชาติตรงนั้นก็ถูกทำลายและถูกแย่งชิงไป และสิ่งสำคัญที่ทั้งอาจารย์นิธิและอาจารย์ศรีศักรย้ำก็คือว่า ตรงนั้นเนี่ยมันไม่ใช่คิดแค่การเวนคืนหรือการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น แต่มันเป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดมาชั่วปุ่นตายาย มันเป็นส่วนวัฒนธรรมชุมชนซึ่งล่มสลายไป เพราะฉะนั้นสิ่งที่อาจารย์อนุชาติพูดว่า ชาวบ้านขณะนั้นเขาไม่ต้องการเงินค่าชดเชย เมื่อวันพฤหัสบดีที่ผ่านมา ผมไปประชุมคณะทำงานฟื้นฟู ซึ่งเดี๋ยวจะเรียนปรึกษาท่านอาจารย์ศรีศักรด้วย สิ่งที่เราต้องการและร่วมกันคิดกับชาวบ้านก็คือว่า เราต้องการให้รัฐบาลทำหน้าที่ที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติภายใต้ภูมิปัญญาและทุนทางสังคมของเขามันถูกแย่งชิงและทำลายไป และขณะเดียวกันนั้นเนี่ยมันไม่ใช่เป็นสิ่งที่รัฐจะต้องไปทำให้เขา แต่ต้องทำให้เขามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ตรงนั้นด้วย และค่อยไปลงมือกระทำ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วมันก็จะไม่ต่างจากเรื่องระบบเงินผันต่างๆ เราไม่ต้องการการที่จะต้องมาบอกว่า รายหัวชาวบ้านที่จะไปชดใช้เขาเนี่ย เก้าหมื่นแปดหมื่นหรือแสนหนึ่งหรือแสนห้า เพราะตรงนั้นมันไม่ได้ตอบสนองกับคำว่า การที่เขาต้องการวิถีชีวิตชุมชนกลับคืนมา

ฉะนั้นข้อเสนอสอง 2-3 ประการที่ผมอยากจะนำเสนอในฐานะที่เข้าไปมีโอกาสเป็นนักการเมืองมาปีกว่านะครับ แต่คิดว่าจริง ๆ แล้ว นักการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนี้ควรจะพยายามเชื่อมโยงกับฐานของประชาชน ข้อเสนอสองประการที่หนึ่งก็คือ ผมคิดว่าในระบบของการปฏิรูปทางการเมือง กฎหมายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละฉบับขณะนี้เราพบว่าในกฎหมายแต่ละฉบับซึ่งเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่าง สส.และสว. ไม่ว่าจะเป็น พ.ร.บ.ป่าชุมชนที่กำลังจะเกิดขึ้น หรือ พ.ร.บ.ว่าด้วยการเลือกตั้ง หรือแม้กระทั่งเหมืองแร่ สิ่งที่มีนัยสะท้อนความขัดแย้งก็คือ ความขัดแย้งในเรื่องของ พ.ร.บ.ต่างๆ เหล่านั้นจะไปแย่งชิงและทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งชัดเจนก็คือเรื่องพ.ร.บ.เหมืองแร่ ฉะนั้นสิ่งที่เราต้องการสำหรับกฎหมายแต่ละฉบับที่เกิดขึ้น คือทำอย่างไรให้กฎหมายแต่ละฉบับนั้นสามารถที่จะเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนได้เข้าไปใช้สิทธิอันชอบธรรมของเขา ฉะนั้นกฎหมายต่าง ๆ ที่รองรับในกฎหมายรัฐธรรมนูญ 336 มาตรา และว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ อำนาจอันชอบธรรม ผมคิดว่ามีความสำคัญที่อยากจะให้นักวิจัยได้สนใจกัน เพราะผมมองว่ากฎหมายที่จะทำให้เกิดรูปธรรมที่ชัดเจนนั้นมันจะเกิดขึ้นกับนักเทคนิค นักกฎหมายอย่างเดียวไม่เพียงพอ แต่มันต้องใส่เนื้อหาทางด้านสังคมเข้าไปด้วย ถ้าเมื่อเราขาดตรงนี้ นักปกครองหรือนักธุรกิจหรือนักถกฉวยผลประโยชน์ เขาจะใส่เนื้อหาเข้าไปแทน

ดังนั้นในกฎหมายที่ว่าด้วยสิทธิชุมชนในมาตรา 46 หรือ 56 ก็ตาม กฎหมายว่าด้วยการรับรู้ข่าวสารข้อมูลอย่างที่ท่านเมื่อสักครู่นี้ได้พูดถึง การรับรู้ข่าวสารคือการเปิดข้อมูลทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่ององค์กรอิสระหรืออะไรก็ตาม มันต้องเปิดให้ประชาชนได้รับรู้ เพราะนั่นคืออาวุธที่สำคัญในการที่ประชาชนจะเข้าไปต่อสู้กับเขา หรือกฎหมายว่าด้วยการทำประชาพิจารณ์ก็ดี ตรงนี้ผมคิดว่ากฎหมายต่างๆ ต้องเปิดให้สังคมชุมชนมีส่วนร่วม ตรงนี้ผมว่าจะเป็นมิติที่ทำให้กฎหมายต่างๆ เหล่านั้น มันเป็นกฎหมายที่จะรองรับสิทธิและอำนาจชอบธรรมของประชาชนอย่างแท้จริง ผมเป็น สว.ตรงนั้นไม่ได้มีอำนาจที่จะไปเปลี่ยนแปลงอะไรเท่าไรนัก ถ้าขาดซึ่งพลังทางวิชาการหรืองานวิจัยทางสังคมที่เข้าไปร่วมสนับสนุน ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง พ.ร.บ.ป่าชุมชน เมื่อวานนี้ที่ปรึกษาหารือกัน พี่โสภณก็อยู่ด้วย สิ่งที่เราพบเป็นมิติของความขัดแย้งในขณะนี้ก็คือ เรื่องของป่าชุมชนที่อยู่ในป่าอนุรักษ์ ซึ่งคนที่ขัดแย้งขณะนี้คือคนที่ทำงานเป็นคนตีหังคู่ ทั้งสองกลุ่มทั้งสองค่าย สิ่งที่ยึดแย้งขณะนั้นคือขัดแย้งในเรื่องของอุดมการณ์และความคิด ป่าชุมชนจริง ๆ ก็คือรูปแบบของป่าอนุรักษ์ และเป็นรูปแบบที่ทำให้

สังคมชุมชนและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์รักษาป่าได้ ถ้าเรายอมรับว่าคนอยู่กับป่าได้ ฉะนั้น ความขัดแย้งตรงนี้ มันจะเอาอะไรเป็นตัวตั้ง คงไม่ใช่ สว. หรือนักวิชาการที่อยู่ที่นี่เป็นคนมาตัดสินว่าใครถูกใคร ผิด แต่เราต้องไปดูการตัดสินใจของข้อมูลที่เป็นจริงในท้องถิ่น ที่ประกอบด้วยชุมชนที่อยู่กับป่าได้ในแต่ละ ฝาย ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ มันมีรูปธรรมที่ชัดเจนของปัญหาอย่างไรบ้าง ซึ่งตรงนั้นคือสิ่ง ที่เราจะต้องสังเคราะห์หกล้นกรองมาเป็นตัวบทกฎหมายที่แท้จริง เพราะฉะนั้นอย่าจะย่ำว่า เรื่องของกฎหมาย นั้นจำเป็นที่จะต้องให้นักวิจัยทางสังคมเข้าไปเกี่ยวข้อง

ประการที่สองก็คือเรื่องขององค์กรอิสระ ที่เราพบว่าล้มเหลวไปแล้วคือองค์กรอิสระทางการเมือง 7- 8 องค์กร แต่องค์กรอิสระทางสังคมอีก 3 องค์กรที่ผมอยากจะฝากนักวิจัยไว้ก็คือ อันที่หนึ่งคือองค์กรอิสระทาง เรื่องสิ่งแวดล้อม มาตรา 56 สิ่งที่เราพูดกันว่าสิ่งแวดล้อมเนี่ย สำหรับชนชั้นกลางจะมองว่าเป็นที่ไปท่องเที่ยว สนุกสนานเพลิดเพลิน แต่สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติเนี่ยเป็นชีวิตหรือธรรมชาติ เป็นสังคมเป็นชุมชน ของเขา เป็นทรัพยากรของเขา ฉะนั้นการที่ให้มือองค์กรอิสระเป็นมาตรา 56 เข้าไปเนี่ย องค์กรอิสระนี้ต้อง เชื่อมโยงกับรูปธรรมที่ชัดเจนของชุมชนและสังคมท้องถิ่น ซึ่งสิ่งนี้ไม่เคยมีมาก่อน และจะให้นักการเมืองคิด เนี่ย ก็คิดไม่ออก เพราะสิ่งที่เขาคิดคือเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ ฉะนั้นใครจะเป็นคนไปคิดละครับ ก็คือนัก วิชาการที่มุ่งเน้นในเรื่องของสังคมจะต้องไปคิดออกมาว่า จริงๆ ที่สังคมต้องการ จะมองในเรื่ององค์กรอิสระ ต่างๆ เหล่านี้อย่างไร

มีรูปธรรมที่ชัดเจนอีกอันหนึ่งที่เป็นความขัดแย้ง คือองค์กรอิสระผู้บริโภค ซึ่งขณะนี้มีความขัดแย้ง เมื่อ คิดโดยระบบข้าราชการ เขาก็จะคิดว่าองค์กรอิสระให้แต่คำปรึกษาอย่างเดียว เพราะฉะนั้นก็ไปขึ้นกับคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค มันง่ายดี เพราะแค่ให้คำปรึกษา มันไม่ได้มีสาระสำคัญอะไร แต่สิ่งที่ลึกสำหรับองค์กร อิสระก็คือ องค์กรอิสระนั้นจะต้องอิสระจากการควบคุมของฝ่ายบริหาร และที่สำคัญก็คือว่า จะต้องใช้มาตรการทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนมาเอาชนะต่อมาตรการทางด้านของระบบธุรกิจทางการเมือง ฉะนั้นตรงนี้จะออกแบบอย่างไร คือสิ่งที่ผมคิดว่านักวิชาการจะต้องเข้าไปศึกษา เรียนรู้และหาข้อสรุปตรงนี้ออก มา มันถึงจะเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

สุดท้ายก็คือที่ผมพูดสองประเด็นเป็นเรื่องกฎหมายเป็นเรื่ององค์กร ซึ่งอันนี้เป็นเรื่องของกฎหมายรัฐ ธรรมนูญ แต่สิ่งที่ผมคิดว่ามีความสำคัญมากก็คือ อยากให้นักวิชาการหรือนักวิจัยเข้าไปศึกษาหรือวิจัยในชุมชน มากขึ้น สิ่งที่ต้องการก็คือ สิ่งที่เราได้รับมาตลอดในช่วงระยะเวลา ผมเองศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์ 30-40 ปีที่ ผ่านมา ค้นเคยกับเรื่องของอารยธรรมทางตะวันตก แต่แนวคิดในเรื่องของ "ภูมิปัญญาท้องถิ่น" หรือ "ทุนทาง สังคม" ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่ดิน ป่า น้ำ ระบบนิเวศต่างๆ ของคนในท้องถิ่น ถามว่า เรามีการศึกษามากน้อย ขนาดไหน และวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนจริงๆ ในชุมชนท้องถิ่นที่มีดั้งเดิม ตรงนี้เนี่ยได้รับการ ศึกษาและทำให้เกิดการรวมตัวของท้องถิ่นในเรื่องที่เอื้อต่อวัฒนธรรมชุมชนมากน้อยแค่ไหน ที่เราบอกว่า ต้องการให้สังคมชุมชนเข้มแข็ง แต่ถ้าหากเราไม่เข้าไปศึกษาและตีแผ่รูปธรรมของภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคม เหล่านั้นให้สามารถที่จะขึ้นมาทัดเทียมหรือเหนือกว่าสิ่งที่เรียกว่าเป็นภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมทางตะวันตก หรือ ระบบวิทยาศาสตร์ หรือระบบทุนนิยม หรือระบบโลกาภิวัตน์ก็ตาม ผมคิดว่าเราคงไม่สามารถที่จะเอาชนะหรือ ต่อสู้กับเขาได้ เราก็จะพุดกันแต่ปาก แต่จริงๆ แล้วไม่สามารถที่จะสร้างรูปธรรมที่ชัดเจนออกมาได้ ผมคิดว่า งานวิจัยในทางชุมชนหรือสังคม ในมิติทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อนักวิจัยของเราอีก หลายสิ่งหลายอย่าง ขอบขอบคุณครับ

คุณชาริสา รัตนธสาร (นักศึกษา ป.เอกสหวิทยาการ ม.ธรรมศาสตร์) : กราบเรียนต่อที่ประชุมอันทรงเกียรติ ปัจจุบันดิฉันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาธุรกิจระหว่างประเทศของมหาวิทยาลัยสยาม และลาศึกษาต่อเต็มเวลา ประเด็นของวิทยานิพนธ์ที่ดิฉันศึกษานั้นเป็นเรื่องของวัฒนธรรม การครอบงำวัฒนธรรม กับการค้าระหว่าง ประเทศไทย-ลาว ซึ่งดิฉันมองว่า คำว่า "วัฒนธรรม" ซึ่งอาจารย์ศรีศักรได้กล่าวไว้ ภาวนายามความหมายของ

วัฒนธรรมนั้นย่อมแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมวัฒนธรรม อาจจะหมายถึง ระเบียบประเพณี อาจจะหมายถึงวิถีชีวิตของชุมชน อาจจะหมายถึงสังคมรากหญ้า และอาจจะหมายถึงสังคม กลุ่มคนชายขอบที่เรากำลังพยายามมุ่งเน้นให้ความสนใจในระดับรากหญ้า ซึ่งเป็นคำที่เราถอดมาจากตะวันตก รวมถึงคำว่า "ประชาสังคม" ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่เราได้รับมาจากตะวันตก เพื่อที่จะเอามาปรับใช้ในการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการต่อสู้กับโลกาภิวัตน์และทุนนิยม

ในฐานะที่ดิฉันเป็นอาจารย์ทางด้านอินเตอร์บิสิเนส (inter-business) ขณะเดียวกันก็มาเรียนอินทิเกรตเพื่อที่จะประสานความคิดทั้งด้านมนุษยวิทยา สังคมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกัน ประเด็นที่ดิฉันจะขอเรียนถามก็คือคำว่า "ต้นทุนทางสังคม/ ต้นทุนทางวัฒนธรรม" ซึ่งที่ท่านอาจารย์นิธิได้กราบเรียนต่อที่ประชุมนี้ ก็คงจะเป็นเรื่องของระบบอุปถัมภ์ เป็นเรื่องของระบบที่มีการพึ่งพา แต่ดิฉันมองความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นกลางและระบบอุปถัมภ์ว่า นอกจากจะมีความหมายในด้านลบแล้ว ระบบอุปถัมภ์ยังเกื้อกูลชุมชนท้องถิ่นด้วย ถ้าเราจะมองแต่ในด้านลบอย่างเดียว ก็อาจจะเป็นความรู้สึกที่ไม่พึงใจต่อระบบอุปถัมภ์ที่ยังแก้ไขไม่ได้ในตอนนี้อยู่ แม้ว่าการอุปถัมภ์จะลดขีดความรุนแรงลงไปด้วยกลุ่มเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลน้อยลง เช่นที่เราทราบดีว่า ถ้าหากนักวิชาการคนไหนทำงานไม่เข้าตาด่านการเมืองฝ่ายรัฐบาลก็จะถูกเขียนทิ้ง และนี่ก็คือสิ่งที่ปรากฏแล้วในรัฐบาลของทักษิณ ดิฉันเชื่อว่าการที่นักวิชาการที่ทำงานไม่เข้าตาด่านการเมืองถูกถอดถอนได้นั้น ก็เป็นนิมิตใหม่ทางด้านการพัฒนาร่วมกับทางด้านการเมืองและทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง... ดิฉันจึงขอเรียนถามว่า ระบบอุปถัมภ์นั้นยังมีสิ่งที่ดีซ่อนเร้นอยู่และสมควรจะอนุรักษ์และรักษาในบางส่วนไว้หรือไม่... ขอบพระคุณค่ะ

คุณจุฬา สุธบรรทัด : ...ที่จะเรียนเสนอนี้จะเป็นการเสริม คือเห็นด้วยกับทุกท่านที่เสนอทั้งหมดคณะ ดิฉันขอเสนอเรื่องการเปลี่ยนทัศนคติของสังคม ที่เน้นการทำความดี เป็นการเสริมสร้าง เน้นเรื่องการป้องกันระยะยาว โดยการสร้างภูมิคุ้มกันมากกว่าเป็นการแก้ไขในระยะสั้น แต่ไม่ได้หมายความว่าละเลิกการแก้ไขระยะ คือปัญหาใดที่จำเป็นเร่งด่วนต้องแก้ไขก็แก้ไข แต่เน้นเรื่องจิตใต้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ดิฉันคิดถึงเรื่องการทำความดีเพื่อที่จะให้ได้ความสุขตอบแทนมา ไม่ใช่ไปมุ่งที่เงิน และคิดถึงวัฒนธรรมอาสาสมัคร วัฒนธรรมลงแขกที่ควร จะกลับคืนมา รวมทั้งอยากจะพูดเรื่องการขาดที่ทำกินของราษฎรคณะ เรื่องสปก.ก็คงจะยาก คงไม่ถึงคนจนที่แท้จริง อยากจะรณรงค์ให้เกิดวัฒนธรรมของคนรวยที่มีที่ว่างเปล่ามากมาย เอาไปให้คนจนทำกิน จะโดยวิธีอะไรก็แล้วแต่ ถ้าเผื่อเกรงว่าเขาจะซุบที่ดินก็มีมาตรการทางกฎหมายออกมาป้องกันก็ได้ แต่ว่าอยากให้วัฒนธรรมอาสาสมัครอย่างลงแขกขึ้นมาก เพื่อช่วยให้คนจนได้มีที่ทำกิน ไม่ต้องไปบุกรุกคณะ

ถัดไปก็คือเรื่องความรู้ความเข้าใจ การรับรู้ ความไว้วางใจ การศึกษาเรื่องวัฒนธรรมต่างๆ ดิฉันเสนอว่าอยากจะให้มีการศึกษาภาษาถิ่น คือให้มีการเรียนการสอนภาษาถิ่นตั้งแต่เด็ก ส่วนจะเริ่มเรียนที่อายุเท่าไร ก็ต้องให้นักการศึกษาหาวิจัยนะ ดิฉันว่าถ้าเผื่อได้เรียนรู้ภาษาถิ่นต่างๆ จะทำให้รู้ถึงรากเหง้าความคิดของเขา วัฒนธรรมของเขา และทำให้เข้าใจกันดีขึ้น พูดอะไรกันก็เป็นเรื่องที่ยั่งยืน และขอเรียนเสนอเรื่องโครงสร้างที่ท่านอาจารย์บอกว่ามีเรื่องแนวตั้งมาก ดิฉันคิดว่าไม่ว่าแนวตั้งหรือแนวราบ สำคัญที่สุดคือจะต้องไม่มีคอร์รัปชัน ไม่มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเท่านั้นเอง ขอบพระคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ไม่ทราบว่ามีใครอยากจะแสดงความเห็นอีกไหมคะ ก่อนที่ดิฉันจะให้ทางวิทยากรพูด... ก็มี 4 คณะนะ เดี๋ยวจะเชิญอาจารย์ชัยอนันต์เป็นคนที่จะคุยกับเราต่อ ขอพวกเราปรบมือต้อนรับอาจารย์ชัยอนันต์ ปรารชณียุอีกคนของเรานะคะ

คุณโสภณ สุภาพงษ์ : ที่จริงมีอาจารย์ 3 ท่านนั่งอยู่ข้างบนนี้ ใครก็เกร็งไปหมด ผมไม่ได้ตั้งใจจะพูดเลย นึกว่าไม่มีใครพูดแล้ว ก็ขอพูดสั้นๆ เท่านั้นเองว่ามีความหวังอะไรบ้างในเรื่องการวิจัย ในประเด็นแรก ผมมองว่า

อยากจะให้นักวิจัย ผมไม่ได้คิดว่าทั้งหมดจะครับ แต่ทุกๆ ท่านหรือนักวิจัยใหม่เนี่ย เวลาทำการวิจัยเรื่องวัฒนธรรมหรือวิจัยเรื่องชาวบ้านหรืออะไรก็ตามที่ กรุณาอย่าแบกความรู้สึกว่าสมเพชเวทนาหรือเป็นผู้หวังดี ผมคิดว่าเป็นการทำหน้าที่ตามธรรมชาติ ถ้าเราแข็งแรง เราก็มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยคนอื่นที่อาจจะอ่อนแอกว่า ให้เริ่มต้นอย่างนั้นก็ยังดี แต่ถ้าลงไปทำจริงๆ ท่านอาจารย์ทราบดี จริงๆ แล้วเราจะพบว่าชาวบ้านช่วยเรา เราไม่ได้ช่วยชาวบ้าน เพราะว่าถ้าเราอยู่แต่มหาวิทยาลัยนี้ หัวใจสลายจะครับ ไปอยู่กับชาวบ้านแล้วมีความสุข ปรากฏว่าชาวบ้านช่วยเรา อันนี้มาจากประสบการณ์ตัวเองที่สมเพชตัวเองหลาย ๆ ครั้ง ฉะนั้นอันแรกที่ผมอยากจะขอร้องคือว่า อย่าไปหาชาวบ้านด้วยความรู้สึกสมเพชเวทนา เพราะว่าถ้าเริ่มต้นด้วยอย่างนั้น มันดูถูกชาวบ้านค่อนข้างมาก และจะผิดนะครับ ด้วยความหวังดีก็ผิด คล้ายๆ ว่า อยากจะทำบุญ ช่วยมาเป็นเหยื่อฉันหน่อยเถอะ ฉันอยากขึ้นสวรรค์ อันนี้ต้องเลิกเลย

มีประเด็นเล็กๆ ที่วงเล็บไว้นิดนึง พอตีผมเป็นกรรมการ สกว. ที่อาจารย์อนุชาติพูดเนี่ยถูกเป้งเลย มันลำบากเหมือนกัน ยอมรับว่ามีครับ กรรมการบางท่านเคยให้คำแนะนำถึงขนาดนี้ว่า ที่ไปวิจัยวิจัยเนี่ยหัดใส่หมวกทางวิทยาศาสตร์เสียบ้างสิ ผมว่ามันไปกันใหญ่จะครับ อันนี้ก็ต้องไปหาทางแก้เอา ในอีกประเด็นหนึ่ง ผมคิดว่าถ้ามองทางด้านการจัดการ ด้านกระบวนการ ขณะนี้สังคมไทยหรือที่เราพูดถึงในโจทย์เรื่องการทำให้คนไทยเข้ามาทำอะไรด้วยตัวเอง ฟังตัวเอง จัดการตัวเองให้มากขึ้น มันก็มีวิชาการเยอะ ในความจริงขณะนี้ที่ผมเห็นกระบวนการของโลกาภิวัตน์ท้องถิ่น/รากหญ้า (grass root globalization) นั้นจำเป็น โลกาภิวัตน์ขณะนี้มันเป็น โลกาภิวัตน์ของบริษัทข้ามชาติ (Corporate-led Globalization) ทั้งนั้น มันต้องเปลี่ยนเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นเราต้องข้ามประเทศทีเดียวถึงจะมีกำลังสู้ได้ แต่กระบวนการนี้มันคงจะเป็นกระแสธรรมชาติอยู่แล้ว จากความทุกข์ยากถึงขนาดเอาเครื่องบินไปชนตึกแล้วก็ตายจากโลกไป เพียงขอให้ได้ทำเท่านั้นเอง แล้วเห็นได้ชัดว่ามันเป็นความคับแค้น กระบวนการอันนี้ก็จะแรงขึ้น ไม่ว่า WTO หรือ WTC ก็จะมีผลเรื่องนี้ อันนี้กระแสโลกมันไปแล้ว

อีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าจะต้องประกอบกันเข้ามาก็คือเรื่องกฎหมาย กระบวนการกฎหมายก็พวกอัปเรียชน เมื่อครูอาจารย์นิธิได้พูดถึงว่า ผมเคยเข้าไปอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย (สว.) เราก็ต้องพยายามช่วยกันนะครับ มีหลายคนตอนที่ทำเรื่องสว.ก็บอกว่าให้เข้าไป จะให้ช่วยสร้างกำลังสร้างอะไรต่ออะไร ปรากฏว่าเข้าไปแล้วเราก็แย่งเรื่องๆ แต่เรื่องกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ตอนนี้อยู่ประกอบอีกอันหนึ่งที่ผมคิดว่าสำคัญมาก นอกจากเรื่องของ grass root globalization หรือชุมชนท้องถิ่นที่จะต้องเชื่อมโยงแล้ว ก็ต้องทำกฎหมายเข้ามา แปลความทุกอย่างให้เป็นกฎหมายให้ได้

ประเด็นที่สาม ผมคิดว่าหนีไม่รอดครับ ต้องเทคโอเวอร์มหาวิทยาลัยท้องถิ่น รวมทั้งราชภัฏ จำเป็นมากเลยครับ เพราะว่ามหาวิทยาลัยเดี๋ยวนี้ ไม่ว่าในท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยใหญ่ ขึ้นสุดท้ายของการศึกษาในเกือบทุกหลักสูตรเดี๋ยวนี้ ต้องจบที่การทัศนศึกษาที่แอลเอหรือไมกิสโกปรี ลอนดอน อันนี้กำหนดหุ้้นะครับ แต่เราโกรธไม่ได้ อย่างไรก็ตามก็ต้องเอากลับมา เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะพาไปสู่สิ่งอื่น เพราะว่าถ้าไม่ได้อะไรนี้ ถึงได้เงินมา อย่างไรก็ตามก็ทำลายชนบท ผมคิดว่าถ้ามองตามขั้นตอน อยากจะมองว่ามหาวิทยาลัย และเรื่องของ grass root globalization กับเรื่องของกฎหมายเป็นเรื่องสำคัญ ผมอยากให้นักวิจัย สนใจมหาวิทยาลัยของตัวเองว่าจะเป็นของชุมชนได้อย่างไร ต้องเป็นของชาวบ้าน ไม่ได้เป็นของเก่าแก่ที่มีความรู้ไปเอาเปรียบชาวบ้าน โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยในต่างจังหวัดและราชภัฏ ผมไม่ได้หมายถึงทุกมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นอย่างนั้น ทำไม่ถึงคิดอย่างนี้ ที่นั่งคิดตรงนี้และประทับใจที่ฟังอาจารย์ก็คิดว่า พวก 6 ตุลาที่ต่อสู้มาตั้งเยอะแล้วก็มีปัญหาโน้นปัญหานี้ นายกษ ก็ออกมาบอกว่า ผมเป็นคนที่อยู่จากพวก 6 ตุลาดีที่สุด รู้ปัญหาดีที่สุดเพราะเขาเป็นลูกจ้างผมทั้งนั้น โอ้โฮ! เลยนะครับ ทำไม่ถึงคิดอย่างนั้น แล้วทำไมพวก 6 ตุลาถึงเฉยๆ อันนี้เป็นคำถามใหญ่มาก วิธีคิดอย่างนี้มาจากไหน การรู้เรื่องอะไรโดยแค่ได้จ้าง แต่อย่างนี้มันเป็นวิถีของโลกจริงๆ เพราะฉะนั้นผมอยากจะบอกจากประสบการณ์ตัวเอง ตอนที่ผมจบมหาวิทยาลัย ผมก็แบกสิ่งเหล่านี้มา แล้วเราก็ไป

พบเด็กที่ยากจนที่เราเข้าใจจะโอบรับอย่างผิดในตัวเขา เราสมเพศตัวเองเราก็เริ่มเรียนรู้ แต่กระบวนการศึกษาทำให้เราแบกสิ่งนั้นมาตอนนี้อย่างนี้ด้วยวิธีคิดอย่างนั้น ผมทำงานเมื่อ 35 ปีก่อน เราทำกับบริษัทต่างประเทศ สิ่งที่เราทำคือเรื่องของ corporate outlook, political outlook, business outlook แล้วเราคิดว่าด้วยภาพหรือช่องที่จะมองออกไปได้ต่างๆ (outlooks) ที่เรามองโชคชะตาของประเทศไทยนั้น เราจะฉกฉวยกำไรอะไรได้บ้าง แต่เรื่องการสร้างความรู้ไม่มีเลยนะครับ ไม่มีใครคิดสร้าง มีเพียงการฉกฉวยทั้งสิ้นไม่ใช่ความรู้สร้าง มันเป็นความรู้ฉกฉวย ความรู้ที่ได้ปลูกฝังกับชนชั้นกลางที่เป็นลูกจ้างโดยเฉพาะต่างชาติเยอะมาก เราโตมาแบบนี้ 30 ปีอยู่บนความคิดนี้หมดนะครับ มีแต่ความคิดว่าโชคชะตาประเทศไทยเป็นอย่างไรแล้วฉันจะฉกฉวย ตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญที่ชนชั้นกลางไม่สามารถลงท้องถิ่นเพราะท้องถิ่นเป็นกระบวนการสร้างหมดเลย ท้องถิ่นไม่เป็นเรื่องฉกฉวย แต่เติบโตมาจากการสร้าง

ทีนี้จะทำอย่างไรถึงจะเอาลงไปนะครับ ตรงนั้นก็เป็นปัญหา อันนี้มันมาจากเรื่องทุนนิยมแน่นอน แล้วผนวกกับกระบวนการอีกอันหนึ่งก็เรื่องกระบวนการอำนาจ เมื่อเข้านี้ไม่ทราบว่าได้ดูโทรทัศน์ไหมว่า คนอเมริกัน 63 % เห็นด้วยให้ทำสงครามในอัฟกานิสถานต่อไป 87 % พอใจบูชามาก 76 % บอกว่าให้เริ่มทำสงครามกับอิรักได้แล้ว น่าตกใจนะครับ กระบวนการอำนาจกับกระบวนการเงินเข้ามามากกว่า นี่คือความถูกต้องทั้งสิ้น ซึ่งกระบวนการหรือความรู้แบบนี้ มันขัดแย้งกับความคิดทางธรรมชาติของชุมชน ชุมชนไม่ได้คิดเชิงนี้ ชุมชนคิดเชิงสัมพันธ์ตามศีลธรรมและธรรมชาติ สองอันนี้จะต่อสู้กันมากในขณะนี้

ดังนั้นถ้ามองดูการวิจัย ผมอยากจะวิจัยในเชิงสร้างให้มากขึ้น ผมไม่รู้ว่าจะเรียกอะไร เพราะวิจัยเชิงวิเคราะห์จะช่วยชาวบ้านไม่ได้ เราจะสร้างเครื่องมืออย่างไร แต่สิ่งที่ผมอยากจะพูดว่ามันจะเกิดขึ้นแน่ๆ และโดยสันติหรือไม่สันติก็ตามที อันแรกคือขณะนี้ชัดเจนว่า วัฒนธรรม สันติ และความเที่ยงธรรมนั้นสำคัญ และยากกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจมากนัก โลกจะต้องอยู่ตรงนี้แหละ ไม่มีทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจของโลกได้เลย ถ้าไม่เปลี่ยนให้เกิดวัฒนธรรม สันติ และเที่ยงธรรม ถ้าด้วยวัฒนธรรมนี้ เวลาเรามองเศรษฐศาสตร์ เราจะมองชัดเจน เพราะว่าเศรษฐกิจมันไม่ได้พูดแต่ความเติบโตของคนมักง่าย อย่างที่ผมเป็นนักวางแผน (planner) ที่ดูเมื่อ 30 ปีก่อน เวลาพูดเรื่องเศรษฐกิจ เรารู้เลยว่าสิ่งแรกที่ต้องทำคือความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่ความเติบโต แต่เราไม่พูดถึงแบบนี้ในเมืองไทย เราต้องสร้างความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจ สร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจก่อนสร้างความเติบโต แต่เมืองไทยเราเน้นฉกฉวย เราก็ถูกโกหกกว่าจะต้องเติบโตอย่างเดียว แต่จริงๆ ไม่ใช่ มันผลาญทั้งนั้นเลย

อันที่สองที่มันจะเกิดขึ้นคือเรื่อง Corporate-led globalization ซึ่งจะถูกผลักดันด้วย grass root globalization ส่วนอันที่สามนั้นผมไม่มั่นใจนักว่าจะดูแลมันได้หรืออย่างไร ผมเล่าให้หลายคนฟังว่า เวลาทำหลักสูตรมหาวิทยาลัยของอาจารย์ เรื่องหลักสูตรปกครอง และผมก็ติดกับคำนี้ ไปตามคุณหญิงอัมพร ว่าทำไมใช้คำว่า “ปกครอง” รุ่นคุณหญิงเป็นคนบัญญัติ คุณหญิงอัมพรก็บอกว่า “ปกครอง” มันมาจากปกป้องและคุ้มครอง ผมก็ตีใจกลับไปบอกที่มหาวิทยาลัย ดร.วิพงษ์ เขายกมือเลย บอกว่าไม่เห็นด้วย “ปกครอง” มันมาจากปกปิดและครอบครอง โอ้อ้อ! เห็นเลยมันแบ่งกันไปครอง ในขณะที่ชุมชนต้องการการคุ้มครองสิทธิของเขา ไม่ใช่คุ้มครองแบบอุปถัมภ์นะครับ ไม่ใช่สมเพศเวทนา เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนความคิดนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร กลไกกฎหมายอย่างเดียวยังไม่พอ อันนี้ผมไม่มีความรู้พอ ก็อยากจะขออนุญาตจบตรงนี้จะพูดว่า ถ้ามองดูสภาพอย่างนี้ ผมคิดว่าสิ่งที่จะทำให้กระบวนการทุกอย่างในเมืองไทยดีขึ้น grass root globalization กับมหาวิทยาลัยจะต้องเป็น “เพื่อ” หรือ “ของ” ชุมชนให้ได้ และอันที่สามคือเรื่องกฎหมาย

คุณวัชร ฒ นาคร : สวัสดีทุกท่านที่อยู่ ณ หอประชุมแห่งนี้ ผมวัชร ฒ นาคร เป็นกวีราชครู... ที่ฟังๆ ท่านวิทยากรทั้งหลายพูดนั้น โดยเฉพาะอาจารย์นิพัทธ์ถึงชนชั้นกลางผมคิดว่าชนชั้นกลางไม่มีในโลกนี้ เราเพียงแค่ไปคล้อยตามฝ่ายตะวันตก ที่จริงไม่มี มีสองชนชั้นเท่านั้นคือชนชั้นก้าวหน้ากับชนชั้นล้าหลัง ที่เราเอาทรัพย์สิน

เงินทองหรือว่าคนที่มีความรู้บ้าง มีเงินทองบ้าง อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นกลาง ไม่ใช่ชนชั้นครับ ถ้าคุณจนแต่ความคิด คุณก้าวหน้า วิถีชีวิตทุกอย่างก้าวหน้า ทันสมัย มีคุณธรรม มีวัฒนธรรมที่ดี อย่างนี้เรียกว่าชนชั้นก้าวหน้า ถ้าตรงข้ามก็เรียกว่าชนชั้นล่างหลัง

พูดถึงวัฒนธรรม ผมคิดว่าวัฒนธรรมหมายถึงทุกอย่างทุกอย่างในโลกนี้ มนุษย์สร้างขึ้นและก็ใช้มันมานาน คิดรวบยอดแล้วแบ่งได้ 3 อย่าง คือหนึ่ง วัตถุทุกอย่างทางกายภาพ สอง วัตถุทุกอย่างทางจิตใจของมนุษย์ และสาม วิถีชีวิตของมนุษย์หรือของชาวบ้าน เมื่อพูดถึงปฏิรูป ต้องปฏิรูปสามอย่างนี้ ปัจจุบันสามอย่างนี้เป็นอย่างไรในเมืองไทย สังคมทรมานทุกสิ่งเงินชีขาด วัฒนธรรมทาสครอบงำเศรษฐกิจทุนนิยมเงินเป็นใหญ่ การเมืองนำเอาไร้ซึ่งคุณธรรมทางประชาธิปไตย ผมก็ขอสรุปนิดเดียวดังต่อไปนี้ วิกฤตการณ์วัฒนธรรม พฤติกรรมกลุ่มคนพันธุ์ใหม่ โคลนนิ่งได้จากวัฒนธรรมทาส เพื่อเหิมพุ่มเฟิย บ้าเงินบ้ากาม เปราะเปื้อนถิ่นไทยงามสังคมทรมาน เศรษฐกิจชาติพัฒนาถดถอย ก้าวกระโดดอุตสาหกรรมเกษตรกรรม เงินใหญ่นำชีขาดสังคมทุกสิ่ง พฤติกรรมมารการเมืองวิญญานต่าง ทำลายชาติประชาพสุธา ฉลฉลราชฎ์บังหลวง อิมหมีพื้มนเพื่อเสพสุขชีวันบนแผ่นดินทอง ไม่ปรองดองปฏิรูปการเมืองใหม่ คุณธรรมทางประชาธิปไตย โคนล้มไปโครงสร้างแห่งสังคมทรมาน ประชาธรรมทุกถิ่นแหล่งที่ ประชาชีสุขเปรมปรีย์ นิรันดร ขอขอบคุณครับ

คุณมาลีรัตน์ แก้วท่า (สว. จังหวัดสกลนคร) : ประเด็นที่หนึ่งที่จะนำเสนอแนะคะ ก็คือเรื่องของปัจจุบันนี้ ถ้าหากเราถือวัฒนธรรมเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็คงจะไม่มีอะไรที่เปลี่ยนได้ แต่ถ้าเราถือว่าวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตแนะคะ ดิฉันถือว่าช่วงนี้เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ประสานกับการเปลี่ยนแปลง 2540 เรามีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแยะแยะ ทั้งเชิงโครงสร้างและในเชิงของวิถีชีวิตของคน หลายสิ่งหลายอย่างคงจะขัดดอกขัดใจเราอยู่พอสมควร แต่ในมุมมองดิฉันมองว่า ในสิ่งที่ไม่มีสิ่งที่ดีแทรกอยู่ ก็อยากจะให้มองมุมนี้ด้วยแนะคะ ไม่ใช่ไม่ดีซะทีเดียว แยะหมดคงไม่ใช่ แต่แน่นอนว่าในสิ่งที่ดีก็มีสิ่งที่เลวที่แยะอยู่เช่นกัน อย่างน้อยๆ ดิฉันก็ว่าเสมอตัวละคะ อย่างน้อยท่านที่โสภณก็ยังอยู่เป็น สว. ดิฉันรวมทั้งคุณหมอนิรันดร์ก็ยังอยู่ตรงนี้ แล้วก็มีความทุกข์ มีใครอยู่เยาะแยะ แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีมุมมองที่ต่างจากความคิดของเราอยู่เยาะ ซึ่งเราจะต้องไปช่วยกันทำให้มันดีขึ้น อาจจะไม่ใช่ว้อยเปอร์เซ็นต์ ประเด็นที่หนึ่งขอถามท้ายตรงนี้ว่า บางอันอาจจะขัดกับความรู้สึกของเรา แล้วบางครั้งเราจะความรู้สึกว่าขัดกับรัฐธรรมนูญโดยตรง ยกตัวอย่างเช่นเรื่องศาลปกครอง นี่ตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น เรื่องศาลปกครองรับระเบียบ กกต. เพื่อไปวินิจฉัย ดิฉันก็ไม่แน่ใจว่าอำนาจศาลปกครองมีตรงนี้หรือไม่ ในกรณีที่เป็นระเบียบของ กกต. อันนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความขัดแย้งอยู่แล้ว แต่ถ้าเกิดเรามองว่ามันเป็นสิ่งใหม่ เราก็มองมันด้วยสายตาดูอีกแบบหนึ่ง บางครั้งก็ต้องยอมที่จะเจ็บปวด เพื่อจะหาสิ่งที่ที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุดสำหรับบ้านเรา

ประเด็นที่สองเป็นประเด็นที่ ดร.กฤตยา มีส่วนโดยตรง เวทีของนักวิจัยเพื่อสังคมเนี่ย นอกจากจะมาพูดกันเองกับเครือข่ายของท่านแนะคะ ถ้าหากท่านหาเวทีที่จะนำเสนอผลงาน แล้วก็อย่าเบื่อกายที่จะนำเสนอ ดร.กฤตยาเป็นตัวอย่างหนึ่งในเรื่องความรุนแรงที่มีต่อผู้หญิง ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงลึกใน 2 จังหวัด อาจารย์พูดมาตั้งแต่นำเสนอในวันที่ 1 พฤศจิกายน และก็พูดอีกหลายๆ ที่ ดิฉันเองก็นำเสนออยู่เรื่อยๆ เอ๊ะ! เชิญ ดร.กฤตยามานำเสนอให้กับ สว., สส.ฟัง มันก็ไม่ช่นะคะที่ จนกระทั่งข่าวก็ออกมาเรื่อยๆ ว่ามีการนำเสนอ สุดท้ายเขาก็เอละ เชิญอาจารย์เข้าไปที่สภา อยากจะเรียนว่า สิ่งที่อาจารย์นำไปเสนอพวกเราในสภานั้น ทุกคนที่ฟังอยู่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า อยากจะเห็นอันนี้ละ อยากจะเห็นงานวิจัยเชิงลึกเพื่อสังคม เพื่อที่ว่าเราทำหน้าที่อยู่ในรัฐสภา สิ่งใดที่เราจะผลักดันได้ เราจะได้ช่วยกันผลักดัน คงจะเป็นสิ่งที่ที่โสภณนำเสนอว่า เมื่องานวิจัยออกมา มันก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง หนึ่งก็คือการณรงค์ทางสังคม สองก็คือทางด้านกฎหมายให้ใหม่คะ สิ่งที่อาจารย์กฤตยานำเสนอแนะ สส.หญิงหลายคนเขาจับมือกันแล้วก็จะผลักดันกฎหมายที่อาจารย์ไปพูดทั้งเอาไว้ว่ามันมีอะไรบ้าง อันนี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งว่าเราคงจะต้องหาเวทีทุกเวทีที่จะนำเสนอได้ เสียงยังไม่ถึงผู้ที่มีอำนาจในเชิงโครงสร้างอยู่ ก็ต้องทำต่อไป อย่าเพิ่งท้อแนะคะ ดิฉันเองแอบให้กำลังใจและดิฉันเองก็เปิดใจที่จะรับงานวิจัย

เหล่านี้ เพียงแต่ว่าโอกาสของเราอาจจะน้อย ถ้าหากท่านสามารถที่จะไปนำเสนอต่อทางสภาได้ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ขอขอบคุณค่ะ

อ.สุวิดา ธรรมมณีวงศ์ (ม.ศิลปากร) : มีสองประเด็นนะคะ ประเด็นแรกอยากจะเรียนถามอาจารย์นิธิ แต่เข้าใจว่าเดี๋ยวอาจารย์คงจะช่วยสรุปให้ ก็คืออาจารย์พูดถึงเรื่องชนชั้นกลางว่า การก่อตัวของชนชั้นกลางนั้นจริงๆ ก็ทำให้เกิดการผูกพันกับระบบอุปถัมภ์ ฉะนั้นอาจารย์เสนอทางออกที่มันทำให้เกิดประชาธิปไตยก็คืออยากให้เชื่อมโยงกับคนระดับล่าง อยากเรียนถามอาจารย์ว่า มันจะมีกลไกหรือวิธีการอย่างไรที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับคนระดับล่างได้ อีกข้อหนึ่งอยากเรียนให้ข้อมูลในที่นี่ด้วย ก็คือในส่วนที่เราทำงานกันอยู่ มีกลุ่มคนเล็กๆ ที่ทำเรื่องวิจัยเหมือนกันและมีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้งานของพวกเขาไปทำให้เกิดความเข้มแข็งกับคนระดับล่าง แต่การทำของเราเป็นการเชื่อมทำกันระดับบุคคล ไม่ได้เป็นกลไกไม่ได้มีระบบ ความต้องการตรงนี้ทำให้เราลงมาทำงานร่วมกัน ก็มีจากมหิดล จากศิลปกร เกษตรก็มีบ้าง ตรงนี้ก็เลยไปพาดพิงถึงสกว. เมื่อครูได้ยินอาจารย์ท่านหนึ่งพูดถึง สกว. ว่า องค์การที่สนับสนุนการวิจัยจะไม่ค่อยเข้าใจ เพราะว่าโจทย์มันซับซ้อนจากข้างล่าง แล้วนักวิชาการเองก็มีด้านทางวัฒนธรรม

อยากจะให้ข้อมูลตรงนี้ว่า จริงๆ ท่ามกลางตัวองค์กรของ สกว.เอง... ในท่ามกลางที่เขาให้ทุนลักษณะอย่างนี้ มันมีลักษณะทุนแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งเป้าหมายก็คือเพื่อให้ชาวบ้านทำวิจัย เมื่อครูที่อาจารย์ย่นชาติพูดถึงว่า มีโจทย์ข้างล่างเยอะมากเลย ตรงนั้นแหละสกว. สนับสนุนทุนในลักษณะอย่างนั้น ก็คือให้ชาวบ้านลงไปทำวิจัยเองเพื่อตอบปัญหาของตัวเอง ตัวอย่างแบบนี้ในพื้นที่ทางภาคกลางหรือภาคตะวันตกก็มีนะคะ เช่นเรื่องการจัดระบบน้ำ เมื่อมีระบบชลประทานเข้ามา ก็มีความขัดแย้งระหว่างคนที่อยู่เหนือน้ำกับท้ายน้ำ ก็คือเขามีโจทย์ว่า ทำอย่างไรที่จะให้การจัดระบบน้ำนำไปสู่ความยั่งยืนของทุกๆ ฝ่าย จากโจทย์ตรงนี้ พวกเราก็เข้าไปช่วยทำให้เกิดกระบวนการคิดร่วมกัน และทำเป็นโจทย์เสนอ สกว. แล้ว สกว.ก็อนุมัติเงิน แต่ช่องทางของการสนับสนุนเงินแบบนี้เป็นรูปแบบใหม่ที่ สกว.เพิ่งมี และเรามีเวทีของเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมแบบนี้ คิดว่าถ้าเราสนใจงานวิจัยเพื่อสังคม โจทย์ที่เกิดขึ้นจากข้างล่าง และ สกว. สนับสนุนอยู่เนี่ย น่าจะเป็นเวทีให้พวกเราเข้าไปเรียนรู้และต่อยอดงานตรงนั้นได้ ตัวอย่างเรื่องจัดการระบบน้ำนั้นก็ต้องการนักวิชาการที่เข้าไปดูภาพรวมของระบบชลประทานทั้งระบบอย่างนี้เป็นต้น ฉะนั้นเราก็มองว่า ณ เวทีตรงนี้น่าจะเป็นเวทีที่ทำให้งานวิจัยเพื่อสังคมมันเคลื่อนไปสู่การเชื่อมโยงกับระดับล่างได้ แต่อย่างไรก็ตามตรงนั้นก็ยังเป็นการทำในระดับบุคคล แต่ใช้องค์กรของ สกว. เข้ามาช่วยทำให้งานมันเดินได้ ซึ่งอาจจะเป็นกลไกอันหนึ่งก็ได้นะคะ แต่คำถามที่อยากเรียนถามอาจารย์นิธิคือ ในเชิงของกลไกโดยทั่วไปในสังคม ของคนกลุ่มอื่นๆ เราจะมีกลไกอย่างไร ที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกับข้างล่างได้ เพราะว่าเราพูดตรงนี้ก็เยอะ แต่ว่ามันดันนะค่ะ ขอขอบคุณค่ะ

คุณดุษฎี เจริญสุข (นักศึกษา ป.เอก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล) : พอดีอาจารย์พูดถึง grass root globalization เราพูดถึงคนชนบทกันมาก พอดีตัวเองทำงานด้านการศึกษา เลยคิดว่าจะไม่พูดถึง grass root globalization ในเมืองบ้างหรือคะ เด็กวัยโจ๋ของเราเยอะมากเลย และก็บริโภคนิยมฟุ้งเฟ้อ อันนั้นคือรากฐานของประเทศไทยจริงๆ ซึ่งเรารู้สึกว่าโดนทอดทิ้งและปล่อยให้เราไหลไปตามกระแสของโลก ซึ่งน่ากลัวมากนะคะ ขอขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : อันที่จริงเรามีเสียงสะท้อนมาจากข้างล่างทั้งหมด 11 ท่านแล้วนะคะ และก็มีคำถามหลายคำถาม ดิฉันไม่คิดว่านักวิชาการหรือที่เราเรียกว่าปราชญ์ จะตอบคำถามพวกเราทุกคำถามนะคะ การโยนคำถามนั้นเป็นเรื่องที่ดี แต่ว่าคนที่มาพูดตรงนี้ก็ไม่น่าที่จะต้องตอบทุกคำถาม ดิฉันคิดอย่างนั้นนะคะ

ขอกราบเรียนเชิญอาจารย์ชัยอนันต์ค่ะ หัวข้อกว้างมากเกินไป อาจารย์นั่งฟังมาจะเห็นว่าประเด็นที่คุยกันจะมีหลายประเด็นมาก อาจารย์ก็มีเวลาตามสบายนะคะ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช : เรื่องวัฒนธรรม คนก็พูดกันแล้วเข้าใจกันแล้วในขณะนี้ว่าเป็นวิถีชีวิต ส่วนเรื่องปฏิรูปสังคมเป็นเรื่องของโครงสร้างทางอำนาจ ที่นี้ผมก็อยากจะตั้งเป็นข้อคิดไว้ ประการแรกเรื่องของวิถีชีวิตนั้น แนนอนมันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปและมีความหลากหลาย แต่ว่าการที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราจะเรียกว่าชนชั้นหรือไม่เรียกว่าชนชั้นก็ตาม มีความพยายามที่จะแปลสภาพให้เป็นโครงสร้างทางอำนาจ ในแง่ของการมาครอบงำสังคมส่วนอื่นๆ ด้วยนั้น อันนี้ก็มี แต่ว่าไม่มีทั้งหมด วิถีชีวิตอื่นๆ ก็ไม่พยายามจะครอบงำใคร มันก็เป็นอยู่อย่างนี้ แต่ถูกผลกระทบอย่างเดียว

ที่นี้มาพูดถึงเรื่องโครงสร้างทางอำนาจ ในสมัยก่อนจนถึงปัจจุบันนี้ เรามักจะพูดกันถึงเรื่องโครงสร้างอำนาจทางการเมืองเป็นด้านหลัก และเราก็พยายามวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เราอาจจะมองโครงสร้างทางการเมืองว่า มันเปลี่ยนไปเพราะว่าวิถีชีวิตมันเปลี่ยนในระดับหนึ่งถึงกับมีพลังที่จะทำให้โครงสร้างทางการเมืองนั้นต้องปรับตัว การปฏิรูปนี่ก็เป็นความพยายามของผู้ที่รักษาอำนาจนั้นที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของพลังที่ก่อกำเนิดจากการเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิต รวมไปถึงอาชีพการงานด้วย หรือปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตภายนอกสังคมที่กดดันมากก็ได้

ที่นี้เมื่อเราพูดถึงโครงสร้างอำนาจทางการเมือง ยกตัวอย่างในเมืองไทย เราก็ไปมองว่า ที่เปลี่ยนชัดเจนและต่อสู้กันมานานก็คือรัฐธรรมนูญ ที่เห็นชัดว่าเป็นกติกา ลักษณะเนื้อหาเปลี่ยนไป แต่การเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง มันปฏิรูปได้ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงภายในของโครงสร้างอำนาจเดิมเอง อาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพก็ได้ หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะใหม่ที่มาทดแทนรูปลักษณะเก่า ยกตัวอย่างเวลานี้เราเห็นรัฐธรรมนูญและหลายคนพูดถึงศาลรัฐธรรมนูญ พูดถึง กกต. พูดถึงศาลปกครอง สิ่งเหล่านี้รูปลักษณะมันเปลี่ยน หมายความว่า มันมีโครงสร้างทางการเมืองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และก็เป็ผลของพลังกดดันต่างๆ แต่พอถึงในระดับหนึ่ง โครงสร้างใหม่ๆ ทางการเมืองเหล่านี้เป็นโครงสร้างอำนาจที่ข้าราชการระบบราชการเดิม ไปเป็นสิ่งที่ผมเรียกว่า Constitutional Technocracy ก็คือเป็นเทคโนโลยีทางรัฐธรรมนูญ ไม่ลงถึงประชาชนอย่างแท้จริง ผมอยู่ในศาลรัฐธรรมนูญเนี่ยผมทราบดี เพราะว่าเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับสิทธิหรือภาคของประชาชน ผมพยายามจะวิเคราะห์โยงลงไปมันไม่ถึงสักที เป็นเสียงข้างน้อยอยู่เสียงเดียว ผมก็มีความรู้สึกว่ เอ๊ะ! เรามี Constitutional Technocracy ขึ้นมาทดแทน Technocracy แบบเดิม เพราะ Technocracy แบบเดิมนั้น นักเทคโนโลยีไม่อาจจะทานพลัง ไม่อาจจะโต้ตอบกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้ ก็ปรับตัว ผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงก็ไม่สามารถจะกุมสภาพของพฤติกรรมหรือทิศทางที่โครงสร้างอำนาจใหม่ๆ จะก้าวไปได้ นี่ก็เป็นข้อหนึ่ง

ประเด็นที่สองคือ เวลาเราพูดถึง "ชนชั้นกลาง" เรื่องชนชั้นกลางนี้ก็ถกเถียงกันมามาก บางคนก็ใช้เอาดื้อๆ ไปเอาพวกดัชนี (index) ที่พวกมันเคยทั้งหลายเขาทำเวลาเขาสำรวจตลาด ตั้งแต่ตลาดเครื่องสำอางค์ไปจนถึงตลาดดูเร็ก คนอาจจะพูดถึงชนชั้นกลางก็จริง แต่ภาษาอังกฤษเรียกว่า middle class ก็เป็นแนวคิดที่คลุมเครือมาก แต่ท่านทั้งหลายในที่นี้และเรื่องที่ท่านสนใจที่ท่านกำลังทำ ท่านพูดถึงการเชื่อมกับวิถีชีวิตในชนบทหรือวิถีชีวิตในเมืองของผู้ด้อยโอกาสดูกับผู้เสียเปรียบ สิ่งเหล่านี้ ผมเรียกว่าไม่ใช่ middle class ผมเรียกว่า intermediary class ก็คือ อยู่ตรงกลางที่คอยเชื่อม แต่ว่าคุณจะเป็นคนชั้นกลางหรือเปล่าตามความหมายของนักสังคมวิทยาหรือนักรัฐศาสตร์อะไร ผมว่ามันก็ได้ครับนะครับ อู๋ๆ กันไป ข้อสำคัญก็คือว่า กลุ่มที่เชื่อมเหล่านี้จะปฏิรูปสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจที่มันเกิดขึ้นใหม่ หรือโครงสร้างอำนาจที่มีอยู่แล้ว แล้วมันเปลี่ยนรูปไปนั้นจะเป็นอย่างไร

ประเด็นที่สาม เมื่อพูดถึงโครงสร้างอำนาจในปัจจุบันนี้ มันมีลักษณะต่างไปจากโครงสร้างอำนาจที่เราเคยพบมาในสังคมไทยคือ หนึ่ง มันไม่ใช่โครงสร้างอำนาจทางการเมือง ลักษณะโครงสร้างอำนาจทางการเมืองนั้น บางทีมันกดขี่เห็นชัด แต่การกดขี่ที่เห็นได้ชัด แล้วบางทีคนไม่รู้สึกรู้สึกว่าถูกกดขี่ด้วย ก็คือโครงสร้างอำนาจทางการตลาด หมายความว่าอำนาจของตลาด มันไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะตลาดภายในเท่านั้น มันเริ่มเป็นตลาดภายนอก เป็นตลาดที่เรามองไม่เห็นตัว มองไม่เห็นหน้าผู้คน มันเป็นตลาดที่มีลักษณะต่างไปจากตลาดนัด มันมีความไม่เป็นส่วนตัวค่อนข้างสูง เพราะฉะนั้นวิธีการที่เราจะมองความสัมพันธ์ ว่าโครงสร้างอำนาจใหม่ที่เกิดขึ้น ถ้ามันเป็นโครงสร้างอำนาจทางการตลาดแล้ว เราจะเห็นว่ามันก็พยายามจะสร้างวัฒนธรรมหรือขายวัฒนธรรม มันไม่ใช่พยายามที่จะยึดยึดวัฒนธรรม มันไม่ได้พยายามจะปกครอง มันไม่พยายามจะกดขี่ แต่มันใช้วิธีชักจูง คือตรงข้ามกับโครงสร้างอำนาจทางการเมือง โครงสร้างอำนาจทางการเมืองก็อาจจะชักจูงเหมือนกัน หรือสร้างความเชื่อเพื่อให้ยอมรับ เราจะได้ยอมจำนนหรือไม่ต้องตั้งคำถามมาก แต่โครงสร้างอำนาจใหม่ทางการตลาดนั้น พูดย่าง ๆ ว่ามันซับซ้อนกว่า และที่สำคัญก็คือ แหล่งที่มาของอำนาจการตลาดนั้น มันไม่ได้จำกัดอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ที่เราจะบอกว่าพวกนี้เป็นชนชั้นปกครอง บางทีเราไม่รู้สึกรู้สึกด้วยปัญหาก็คือว่า วัฒนธรรมที่เขา กำลังจะเสนอใหม่อยู่นั้น หรือวิถีชีวิตแบบจ๊อบ แบบโจ๊ แบบทันสมัยอะไรต่ออะไรพวกนี้ มันมีเครื่องมืออื่นๆ ซึ่งรัฐเคยใช้แต่ล้มเหลว เช่น ถ้ารัฐมีหนังสือพิมพ์ มีวิทยุ มีรายการทีวีเป็นกระบอกเสียง ก็ไม่มีใครดู แต่ว่าโครงสร้างอำนาจทางการตลาด มันพยายามที่จะทำให้รัฐที่เราเรียกว่า “รัฐประชาชาติ” ที่เราสมมติหรือจินตนาการขึ้นมา นั้น เป็นจินตนาการใหม่อีกแบบหนึ่งตามการตลาด

ผมก็พยายามไปคิดอะไรในช่วง 3-4 เดือนมานี้ ผมก็ว่าเอ๊ะ! มันเกิดอะไรขึ้นในเมืองไทย ผมก็พยายามไปคิดไปเขียนว่า “จากรัฐชาติสู่รัฐตลาด” รัฐตลาด (market state) มันพยายามจะเอาวัฒนธรรม โครงสร้างอำนาจซึ่งมีอยู่แล้ว ถ้านักรัฐศาสตร์เวลานี้เลิกอ่านหนังสือรัฐศาสตร์ไปอ่านหนังสือเกี่ยวกับบริษัทฯ บริษัทหรือบรรษัทอะไรทั้งหลาย นวนิยายก็มีนะ ผมชอบอ่าน รวมทั้งวัฒนธรรมของเขาที่กำลังจะใส่มาในชุดภาษาใหม่ด้วย ชุดภาษาใหม่เวลานี้ไปที่ไหนทุกแห่ง ปฏิรูประบบราชการก็พูดถึง value change และ CEO ชุดภาษาใหม่ๆ นี่ พยายามจะเป็นวัฒนธรรมของรัฐตลาดไม่ใช่รัฐชาติอีกต่อไป แต่ไม่ได้หมายความว่ารัฐประชาชาติไม่มีอยู่ณะ ก็มีอยู่เหมือนกัน.... เมื่อครู่ผมนั่งรถมาหลัง ๆ ต้น ๆ ก็ได้ยินรายการวิทยุเขาพูดถึงว่า ต้องรักชาติต้องอะไรทั้งหลายทั้งปวง มันก็มีวาทกรรมกัน ก็ยังมีตรงนี้ ยังต่อสู้กันไม่จบสิ้นนะ

ปัญหาที่ผมอยากจะถามก็คือว่า ท่ามกลางกลางเปลี่ยนแปลงแบบนี้ พวกนี้จะอยู่รวมกันอย่างไร ถ้าไม่เกิดเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา คนก็ยังไม่ได้คิดว่าจะอยู่รวมกันอย่างไร ชุดของภาษาที่ใช้ก็มีแต่ประสิทธิภาพ การแข่งขัน ของไทยเราอันดับ 34 เรื่องปฏิรูปการศึกษาก็เริ่มจากว่า เราอยู่โหล่งๆ เพราะฉะนั้นเราต้องแข่งให้เป็นหนึ่ง ถ้าไม่มีวันที่ 11 กันยา คนก็คงจะไม่มาทบทวน แต่คนที่ทบทวนอย่างหนักก็คือผู้ที่วิถีชีวิตของเขาตามวัฒนธรรมเนี่ย จริงๆ เป็นวัฒนธรรมที่เรียกว่าชิงตังหรือวัฒนธรรมที่แข็งมากกว่าอันอื่น เพราะฉะนั้นการโต้ตอบก็เป็นการโต้ตอบไม่ใช่ในเชิงของอธิบาย ไม่ใช่ในเชิงของความรุนแรงทางการเมืองอย่างเดียว แต่เป็นความรุนแรงทางวัฒนธรรมด้วย เพราะว่าวัฒนธรรมในวิถีชีวิตที่มาจากใหม่ของผู้ที่ไม่มีวัฒนธรรม จริงๆ พวกนี้มันคือไม่มีวัฒนธรรม โลกานุวัตรมันไม่เป็นวัฒนธรรม เพราะลักษณะของวัฒนธรรมนั้น มันต้อง (1) มีความเป็นส่วนตัวสามารถเลือกได้โดยสมัครใจ เรียนรู้ซึมซับได้ เลือกอันไหนเอา-ไม่เอา เหมาะสมกับวิถีชีวิตใหม่ แต่พวกนี้มันเป็นสูตรสำเร็จเป็นเรื่องสำเร็จถ้าคุณเอาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นโลกานุวัตรไม่ใช่กระแสอีกต่อไป มันเป็นระบบ ดังนั้นมันก็มีโครงสร้างทางอำนาจของมัน

คำถามของเราในขณะนี้คือว่า แล้วชั้นหินย่อยๆ ตามธรณีวิทยาทางการเมืองที่เรา มีอยู่ ที่ยังทับถมกันอยู่เยอะเยอะนั้นเป็นอย่างไร จริงๆ วันก่อนเขาให้ผมไปพูดเรื่องการศึกษา หนังสือพิมพ์อะไรไปลงว่าผมเป็นฝ่ายโน้นฝ่ายนี้ ที่จริงผมก็รู้ผมอยู่ฝ่ายไหน เขาให้ผมไปพูดผมก็ไป ผมก็พูดเหมือนอย่างที่ผมพูดมา 2-3 ปีแล้วในเรื่องการปฏิรูปการศึกษาทั้งหลาย แต่ก็ไม่ค่อยมีใครฟังผม ผมก็ไม่ว่าอะไร ไม่ฟังก็ไม่ว่า แต่ผมอยากจะ

พูดสั้นๆ ว่า เวลาเราปฏิรูปสังคม เรามองว่าวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่มันเกิดขึ้น สมัยก่อนมันเกิดขึ้นโดยระบบราชการมีส่วนอย่างมาก และมันจะมีคำว่าพร้อมหรือไม่พร้อม ประชาชนพร้อมหรือไม่พร้อม และระบบที่เป็นโครงสร้างอำนาจที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เกี่ยวกับวัฒนธรรมนั้น ที่เราเห็นชัดเจนตอนนี้ ที่กำลังจะอยากปฏิรูปตัวเอง และเกี่ยวข้องกับเราก็คือ 3 ระบบด้วยกัน ผมเรียกว่าระบบที่หนึ่ง ระบบที่สอง และระบบที่สาม

ระบบที่หนึ่งคือ ระบบที่คุณไม่ชอบ ระบบการปกครองท้องถิ่นซึ่งก็มีโครงสร้างทางอำนาจออกมาเป็นกฎหมายด้วย พระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น 2457 ไปดูนะจะว่าทุกส่วนของสังคม ทั้งพื้นที่ที่ถูกคลุมหมดเลย โดยไปถึงกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ไปดูเลยว่าหน้าที่ของกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านนั้นครอบคลุมอะไรบ้าง ระบบท้องถิ่นนั้นแน่นอนเลย สมัยก่อนเราก็รู้ว่าเรามีเจ้าเมืองมีกินเมือง แล้วก็มีเทศา มีอะไรต่ออะไร นี่คือระบบปูพื้น คือระบบเติมพื้นที่เต็มเทศะ (space) ไปหมด ที่ยืนของใครมีอยู่บ้างในระบบนี้ ก็ไม่มี รัฐแน่นอนต้องการที่จะคุม ต้องการที่จะอาศัยระบบท้องถิ่น ซึ่งจริงๆ ก็มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ แต่เราเห็นชัดว่ามันก่อรูป เอาละผมเรียกว่าระบบที่หนึ่ง แล้วก็มีระบบที่สอง ซึ่งที่จริงมันก็มีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ที่เขาเรียกว่า “เวียงวังคลังนา” คือระบบที่มีกรมเป็นฐานหรือกระทรวง ตอนหลังก็มีกองขยายไปเหมือนกัน ขยายไปขยายมาในนามของการพัฒนา และอเมริกันก็มาสั่งสอนเรานะตั้งแต่ปี 2490 มา ก็เติมพื้นที่ไปเบียดระบบที่หนึ่ง จนผู้ว่าฯ บอกว่าเหลือแต่คนขับรถกับอักษรเลขใช้ใหม่ ระบบกระทรวงทบวงกรมนี้ก็เป็นระบบที่สอง

ถามว่าระบบที่สามมีหรือเปล่า ระบบที่สามก็มีมาตั้งนานแล้วใช้ใหม่ ระบบที่สามก็คือ เขาบอกให้ทดลองมีเทศบาล ให้มีสหกรณ์ใช้ใหม่ซะ และตอนหลังมาสมัยพัฒนา เขาบอก เฮ้! ให้มีหอการค้า ต่อมาเขาก็ยอมรับองค์กรเอกชน องค์กรอาสาสมัครมากขึ้น แต่ระบบที่สามนี้ เขาก็สร้างกลไกโครงสร้างทางอำนาจมาเหมือนกัน นอกจากเทศบาลแล้วแทนที่เขาจะไม่มีเทศบาลเดียว เล็ก-ใหญ่บ้าง แล้วมีการปกครองท้องถิ่นด้วยตัวเองจริงๆ ให้ทำอะไรต่างๆ เขาก็บอกทำไม่ได้ ระบบที่หนึ่งกับระบบที่สองออกมาบอกว่าไม่ได้ เพราะระบบที่สามยังไม่พร้อม และส่วนที่เป็นประชาชน องค์กรประชาชนจริงๆ นะมีน้อยมาก แต่ส่วนซึ่งเป็นของระบบที่สามเป็นองค์กรปกครองท้องถิ่น ก็มีความอยากจะเป็นแบบระบบที่หนึ่งหรือระบบที่สองอยู่เหมือนกัน จะเห็นว่า เทศมนตรี กำนัน-ผู้ใหญ่บ้านแต่งตัวสีก็ มีขีดเยอะเยอะไปหมด ถามว่าระบบที่สามนี้ เริ่มจะได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมมากขึ้นเมื่อมีรัฐธรรมนูญอันนี้เกิดขึ้น และบอกว่าต้องกระจายอำนาจ ต้องมีพ.ร.บ. ขั้นตอน แผนการกระจายอำนาจ ต้องมีเม็ดเงินลงไป ต้องให้ภาษี ต้องแบ่ง VAT ต้องอะไรต่ออะไร แต่ไปๆ มาๆ ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยอะไร ระบบที่หนึ่งตั้งรับด้วยการบอกให้มีผู้ว่า CEO ระบบที่สองตั้งรับด้วยการมีการปฏิรูประบบราชการซึ่งใช้เงิน 4 พันล้าน ระบบที่สองตั้งรับด้วยการบอกว่า โอ้! องค์กรปกครองท้องถิ่น ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญและ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ 2542 บอกว่าให้จัดการการศึกษาได้แต่คุณยังไม่พร้อม ทั้งๆ ที่เทศบาลตั้งกันมาหลายปีแล้ว แล้วมีอยู่เต็มพื้นที่ด้วย คุณบอกยังไม่พร้อม คุณสงวนไว้แก้อย่างเรื่องการจัดการศึกษา และคุณตั้งเขตพื้นที่การศึกษามา 295 เขต เป็นราชการส่วนกลางนะ แล้วคุณบอกว่าให้มี 295 เขตทันทีโดยไม่มีเงื่อนไขอะไรเลย แต่องค์กรปกครองท้องถิ่นเนี่ยมีเงื่อนไขอะไร คุณไปอ่านเงื่อนไขดู กว่าที่คุณจะได้จัดการศึกษา แต่ 295 เขต คุณ qualify ทันทีเลย เข้าลักษณะอย่างนี้ ปฏิบัติเลย

เพราะฉะนั้นระบบที่หนึ่งที่กำลังอยากจะปรับตัวใช้ใหม่ วัฒนธรรมก็มีอยู่ ระบบที่หนึ่งก็คือระบบท้องถิ่นหรือจะเรียกว่า CEO ก็เรียกไป ระบบที่สองก็คือระบบราชการ ก็ตั้งหลักตั้งรับในนามของการปฏิรูปทั้งหลาย ระบบที่สามนี้ แต่เดิมมันมีความเป็นราชการค่อนข้างมาก แต่เวลานี้มีส่วนผสมของประชาชนเข้ามา ผมเรียกระบบที่สามนี้ว่า “ระบบประชากร” คือกิจการสาธารณะที่เป็นของประชาชน ทำโดยประชาชน เพื่อประชาชน ในขณะที่ระบบที่สองคือระบบราชการ เป็นระบบที่ทำโดยข้าราชการเพื่อประชาชน และไม่มีทางเลยที่จะคิดในวัฒนธรรมของประชาชนได้ คุณโสภณหรือใครต่อใครก็พูดมาตั้งเยอะเยอะว่าวัฒนธรรมของประชาชนเขาคิดเป็นอย่างไร อาจารย์นิติ อาจารย์ศรัศถาก็พูด ระบบนี้คิดของประชาชนมันต้องอยู่ในระบบที่สาม คือระบบประชากร

ผมก็อยากจะหยุดแค่นี้ แล้วก็เสนอให้คิดว่าเวลาเราพูดถึงปฏิรูปสังคมนั้น เห็นไหมว่า มันมีเรื่องของตลาด มีเรื่องวัฒนธรรมโครงสร้างอำนาจ เราก็คู่อะไรเยอะแยะไปหมด เขามีโครงสร้างอำนาจของเขา เพราะฉะนั้นมันซับซ้อนกว่าเก่ามาก แล้วเราก็คู่อะไรไปหมด ในสามระบบนั้น ระบบทองที่พวกผู้ว่าฯ มันคุมประชาชนอยู่ทั้งนั้นแหละ ระบบข้าราชการก็เหมือนกัน ก็ในพื้นที่เดียวกันนะ ระบบที่สามคือระบบประชากร ถามว่าคุณเชื่อม 3 ระบบนี้ได้อย่างไร คุณจะไปบอกว่าระบบที่หนึ่งหายไป ระบบที่สองหายไป เป็นไปได้ไหม เป็นไปไม่ได้ ผมก็พยายามคิดอยู่เนาะว่า เอ๊ะ! เราจะเชื่อมระบบสามระบบนี้ได้อย่างไร แต่ก่อนที่จะเชื่อมสามระบบนี้ ผมคิดว่า ในแง่ความคิด อาจจะต้องคุยกันให้ชัดเจนก่อนว่า เราเข้าใจปรากฏการณ์เหล่านี้เหมือนกันหรือเปล่า หรือเราเข้าใจกันไปคนละอย่าง แล้วเราก็คู่อะไรไปหมด แล้ววัฒนธรรมของการพูดการคุยกัน การคิดร่วมกัน กับวัฒนธรรมของการแบ่งขั้วต่ากันนั้น คุณปฏิรูปสังคมไม่สำเร็จหรอกถ้าเพื่อคุณชีวิตจิตพวก ฉะนั้นผมคิดว่าเป็นหน้าที่ของพวกท่าน ซึ่งผมเรียกว่าเป็น “ชนชั้นเชื่อม” ไม่ใช่ชนชั้นกลาง มีหน้าที่เชื่อม ท่านจะเชื่อมอย่างไร ท่านจะทําอย่างไร ให้พวกปฏิรูปการศึกษาเข้าใจแล้วเลิกคิดสร้างเขตพื้นที่การศึกษาให้เป็นพระเอก ซึ่งอีกหน่อยมันจะยุบไม่ได้ กับให้โรงเรียนเป็นพระเอก แล้วให้โรงเรียนเชื่อมกับระบบประชากรให้ได้ได้อย่างไร

ระบบประชากรก็คืออย่างมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนอย่างเนี่ย จะเชื่อมอย่างไร ในขณะที่เวลานี้รัฐก็ใส่เงินลงไป อยากมีอะไรก็ใส่ลงไป วันก่อนผมกับคุณโสภณไปประชุมกันเรื่องโครงการต่างๆ เรื่องชุมชนคุณก็ให้เงินไปเป็นประกาศนียบัตรอะไรเยอะแยะไปหมด เพราะฉะนั้นในขณะนี้ เรากำลังอยู่ในยุคของความพยายามที่วัฒนธรรมซึ่งไม่เป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมรูปแบบใหม่กำลังเข้าไปสู่โครงสร้างอำนาจ แล้วพยายามทำให้โครงสร้างอำนาจ ทำให้รัฐเป็น “รัฐตลาด” เพราะตื่นเช้าขึ้นมาก็ฟังแต่ภาษาชุดพวกนี้ทั้งนั้นเลย ไปไหนก็ได้ยินทั้งนั้น แต่ไม่ใช่หมายความว่า จะผิดหมดนะ ไม่ใช่ การตลาดเนี่ยปฏิเสธไม่ได้ มันมีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว แต่เวลานี้ลักษณะของตลาดในขณะนี้กับในสมัยก่อนคนละเรื่องโดยสิ้นเชิง ถามว่าตลาดแบบดั้งเดิมที่เราโยยหาแล้วมันหายไป กับตลาดใหม่ซึ่งเราบอกมันหายไปไม่ได้แบบนี้ พวกท่านเป็นตัวเชื่อมว่าจะมีวิธีการ มีกลวิธีหรือยุทธศาสตร์อย่างไรจึงจะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ต้องไปเข้าบินลาเดนยูนิเวอร์ซิตี เคยเห็นไซ้ไหมครับในอินเทอร์เน็ต บินลาเดนยูนิเวอร์ซิตีมีแคมป์สอยูที่ไหน มีคอสเวอร์คอะไรบ้าง ลองเข้าไปดู

คุณโสภณ สุภาพงษ์ : คือผมมองชีวิตของท่านอาจารย์ทั้งสามท่านนี้ เราอยากได้คนอย่างนี้ ทุกคนคงเห็นด้วย เป็นคนซึ่งเป็นไท ซึ่งหลุดพ้นจากความกลัวเพราะพึ่งตัวเองได้ หลุดพ้นจากความโลภ หลุดพ้นจากความอยากได้ ไซ้ไหมครับ เหลือแต่อยากดำ ที่นี้คนเชื่อมหรือคนชั้นกลางจำนวนมากขณะนี้นั้น ก็สับสนตรงนี้ มีคนส่วนหนึ่งยังกลัว แต่เขาก็ไม่ได้โลภ ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่อยากจะทำในสิ่งที่ดี แต่ก็กลัว กลัวอะไรครับ กลัวการราคา กลัวอำนาจ สองตัวนี้มันค้ำ ไม่กล้าพาลูกไม่กล้าพาตัวเองออกมา ตรงนี้ครับอะไรจะเป็นทางเลือก อะไรที่จะทำให้เขามั่นใจออกมา เทศบาลจะมั่นใจที่จะไม่เลียนแบบระบบที่หนึ่งระบบที่สองได้อย่างไร ตอนนั้นผมคิดๆ ไปอย่างนี้ มันก็เหลือบินลาเดนกับสังคมนิยมทุกทีเลย ไปจบตรงนั้นทุกทีซึ่งก็ไม่อยากจะเป็นอย่างนั้น ตรงนี้ที่ผมอยากจะเรียนถามว่า ขณะนี้อาจารย์มองว่ามันมีกลไกอะไร นอกจากกฎหมายนะครับ ซึ่งแน่นอนว่าถ้าเราทำกฎหมายให้มันมีศีลธรรมมากขึ้น คนก็กลัวหลุดพ้นจากความกลัวได้ กลไกอะไรที่ทำให้สังคมรู้สึกมั่นใจว่าเขาจะไม่พาลูกเข้าภรรยาเขาไปเสีย ทำความดีแล้วก็อดตาย ตัวอย่างเช่นเมื่อวานนี้ไม่ทราบว่ามีอาจารย์เปิดอินเทอร์เน็ตหรือเปล่า นายคุกแมนกับนายสติฟฟิต ที่ได้โนเบลไพรส์ สองคนออกมาเขียนบทความเหมือนกันเลยครับ เขามองว่าไม่มีทางที่จะแก้ปัญหาการปฏิรูปสังคมในโลกนี้ได้เลยถ้าไม่เก็บภาษีที่ดิน เขาเสนอ 50% ไปอ่านสิครับ ขนาดนายคุกแมนเขาก็ดันเหมือนกัน อันนี้ก็แปลกดี อยากจะเรียนถามตรงนี้ครับว่า เมื่อไรจะทำให้หลุดพ้นจากความกลัวที่จะออกมา อย่างที่ท่านอาจารย์หลุดออกมา หลุดมาอย่างไร ภรรยาส่งเสริมหรืออย่างไร

ประเด็นที่สอง สิ่งที่ยอยากเห็น ผมกังวลมากเพราะหวังว่าการศึกษาจะเป็นตัวพาชาวบ้านให้เชื่อมตัวอย่างมีศักดิ์ศรีกับชนชั้นกลาง ตอนนั้นที่ผมพูดถึงมหาวิทยาลัย ก็คิดว่าเขายังไม่ได้ถูกปฏิรูป ซึ่งก็โอเคอย่างยิ่ง แต่

สำหรับเรื่องเขตการศึกษา ผมค่อนข้างกังวลครับ เพราะผู้ที่คิดตั้งใจดี แต่บางทีเรามองการศึกษาแบบไม่เชื่อการศึกษา เราเชื่ออำนาจ ตรงนั้นท่านอาจารย์คิดอย่างไร เรื่องการศึกษาที่จะเชื่อมกับชาวบ้าน รูปแบบมันควรจะเป็นอย่างไร เรื่องมหาวิทยาลัย ผมคิดว่าจะต้องเอามาเป็นของชาวบ้าน แต่สำหรับการศึกษาพื้นฐานจะเชื่อมอย่างไรครับ

ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช : ผมว่านะ เวลาในโลกเรามันพูดถึงเรื่อง “การปฏิรูป” หมายความว่าเกมสัมันเปลี่ยนแล้ว ไม่มีใครพูดถึงการปฏิวัติอีกต่อไป เพราะฉะนั้นเมื่อพูดถึงการปฏิรูป เกมสัมันก็คือว่า ทำอย่างไรคุณจึงจะหากินกันอยู่ กตขื่น เอาเปรียบคนโดยที่ไม่เบียดเบียนหรือผลักดันเขาจนเขาไม่มีทางเลือกไม่มีทางสู้ คือไม่บดขยี้ให้ตายไปเลย นี่คือวิธีการการปฏิรูปที่ประสบความสำเร็จ ถ้าคุณเล่นเกมสัปฏิรูปคุณต้องเล่นเกมสันี้ว่าคุณจะพยายามสร้างพันธมิตรอย่างไร มี portfolio สำหรับคนนี้อย่างไร นี่เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองในเรื่องการปฏิรูปการศึกษา เมื่อครูผมเพิ่งอ่านเรื่องการประกันคุณภาพมา ผมอ่านแล้วผมก็ปวดหัวที่สุด มันมีตั้ง 20-30 ข้อว่าอาจารย์ที่ดีนี้ต้องเป็นอย่างไร กระจายมาเป็นข้อๆ แล้วมันต้องกรอกกันแทบตาย แล้วเรื่องประกันคุณภาพเราคิดกันแบบนี้ เอ้า! นักเรียนจบมาแล้วมีความรู้รู้เปล่า เขียนภาษาไทยได้รู้เปล่า ย่อความเป็นรู้เปล่า ถ้าเขาให้เขียนภาษาอังกฤษเขียนได้รู้เปล่า สามารถที่จะคุยกับมนุษย์คนอื่นเขารู้เรื่องรู้เปล่า ที่นี้พวกนี้มันต้องมีพิธีกรรมออกมาเยะเยะไปหมด แต่จริงๆ พวกนี้มันไม่มีน้ำยาหรอก อาจารย์พวกบิสเนส พวกกูรูอะไรเนี่ย เพราะผมก็เรียนหนังสือมาตอนนั้น แต่ว่าตอนนั้นพวกนี้มันกลับมาครองโลกโซโซใหม่ซะ ผมจึงคิดว่าอยู่ที่ว่าเราจะควบคุมตัวเองอย่างไรมากกว่า เราก็มินโยบายของเราว่าจะอย่างไร ส่วนโลกมันก็เป็นแบบนี้ เป็นอย่างที่เราเห็นแน่นอน แต่เวลานี้คนก็เริ่มพูดถึง “ทางเลือก” อื่นมากขึ้น ด้วยทางเลือกอื่น ด้วยทางเลือกของคนตะวันออกมากขึ้น นวดฝ่าเท้าก็เลยระบาดไปทั่ว ผึ้งเข็มอะไรต่ออะไร... มันก็เป็นอย่างนี้ เกมสัมันเป็นเกมสัของการปฏิรูป เกมสัปฏิรูปมันก็เป็นเกมสัที่เสียเปรียบตลอดกาล เพราะว่าเกมสัปฏิรูปเป็นเกมสัที่คนยอมจำนนโดยคิดว่าตัวเองแย่เอง ตัวเองไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ใช่เสียเปรียบเพราะโครงสร้างอำนาจมันทำให้ตัวเสียเปรียบ แต่เสียเปรียบเพราะว่าคุณไม่มีประสิทธิภาพเอง คุณไม่มีคุณภาพ เขาประกันคุณภาพ แล้วคุณไม่ได้ ISO

นพ.อำพล จินดาวัฒนะ (สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ) : ผมฟังวันนี้แล้วก็ได้ประโยชน์และได้คิดเยอะมากทีเดียว เป็นเรื่องที่ทำให้ปัญญากว้างขึ้น เผอิญอาจารย์ชัยอนันต์กลับไปแล้ว อาจารย์พูดถึงระบบที่จะต้องปฏิรูปสามระบบ ผมดูเรื่องคล้ายๆ เป็นระบบ governance อาจารย์พูดในระบบที่สามเอาไว้ เรื่องของการมีเอ็นจีโอ เผอิญผมอยากถามอาจารย์ตรงนั้น แต่ตามอาจารย์นิธิกับอาจารย์ศรัศกรก็ได้ครับ คือผมกำลังมองว่ามันมีระบบอีกแบบหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ในสามระบบที่อาจารย์พูด หรืออาจารย์จะพูดในระบบที่สามก็ไม่แน่ใจ คือเรื่อง civic movement เรื่องภาคประชาสังคม เพราะผมคิดว่าอันนี้มันเป็นทางออกของสังคมอย่างหนึ่ง แล้วก็ เป็นเรื่องที่เรามองวันนี้ ถ้าในช่วงต้นเราฟังแล้วรู้สึกหดหู่ว่าสังคมมันแย่ แต่ผมเห็นด้วยกับคุณมาลีรัตน์ว่า ถ้า มองในแง่บวกแล้ว สังคมไทยเรามีความหวัง เรื่องทุนทางสังคมนั้นไม่พูดนะครับ อันนั้นเป็นความหวังอันหนึ่ง แต่เรื่องพัฒนาการของ civic movement ในบ้านเรา มันมีแสงสว่าง จะเรียกตรงนั้นว่าเป็นชนชั้นกลางหรือชนชั้นรากหญ้าก็แล้วแต่ เราอาจจะมองด้วยความไม่มั่นใจจนชั้นกลางอย่างที่อาจารย์นิธิวิเคราะห์ ผมก็เห็นตามอย่างยิ่ง นะครับ เวลาจัดรายการวิทยุในกรุงเทพฯ เปิดสายที่ไร ไม่เคยมีเรื่องอย่างนี้ครับ มีแต่เรื่องใกล้ตัวเท่านั้นถึงจะพูด และก็มีการมณีสักัน ส่วนที่จะเป็นเรื่องที่เข้าใจ movement อย่างนี้ รวมตัวกันอย่างนี้ไม่ค่อยมี แต่ในขณะ เดียวกันมันก็มีกระบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมเกิดขึ้น ผมยกตัวอย่างสั้นๆ เช่น กระบวนการตรวจสอบเรื่องทุจริตยา ที่ผืนีกกำลังกันทั้งบ้านเมืองเยะเยะไปหมด ทั้งคนชั้นกลางและคนชั้นล่าง แต่ส่วนใหญ่อยู่ในคนชั้น กลาง ขณะเดียวกันชนชั้นรากหญาก็มีการเติบโตมากมาย ขณะนี้ก็มี การไปเก็บเกี่ยวบทเรียนเยะเยะสำหรับคน รากหญ้าที่ทำอะไรดีๆ แล้วก็รวมตัวกัน วันสองวันนี้ก็จะมิกกลุ่มคนที่ติดเชื้อเอชไอวี จะไปเปิดคลินิกที่หน้า

ทำเนียบ เขามีทุกข์แล้วเขากำลังจะบอกว่ารัฐต้องเปิดโอกาสให้เขาดูแลตัวเอง ตรงนี้มันจะมาเชื่อมที่ผมดูเรื่องเครือข่ายนักวิจัย ผมเข้าใจว่านักวิจัยไม่ใช่หมายความว่าต้องไปลงชุมชนบ้านนอกอย่างเดียว สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเยอะแยะไปหมด นักวิจัยไปเชื่อมไปหนุนกับเขาได้รีเปล่า

ผมยกตัวอย่างเทียบเคียงกับเรื่องบุรีในบ้านเราครับ ถือว่าก้าวหน้ามากสำหรับในโลก เรามีการเคลื่อนไหว civic movement เรื่องบุรีมาเป็น 10 ปี แล้วก็มีมีการเชื่อมงานวิชาการ ซึ่งมีคนอย่างอาจารย์หทัย อาจารย์ประกิจ หลายคนที่ทำเรื่องวิชาการ รู้เรื่องวิชาการอย่างดีเลย ว่าบุรีมันมาทำอะไรไหน รุ้หมด เป็นการเชื่อมวิชาการและไปเชื่อมทางการเมือง จนมีกฎหมายสองฉบับออกมา แนนอนเราอาจจะยังไม่พอใจกับการบังคับใช้นะครับ ขณะนี้กฎหมายฉบับที่สาม คือไปเอาภาษีบุรีและเหล้ามาเพื่อจะใช้สร้างสุขภาพ ผมคิดว่านี่คือบทเรียนที่มีค่าสำหรับสังคมไทย civic movement โดด ๆ มันทำอะไรไม่ได้ มันจะต้องเชื่อมกับการทำงานวิชาการอย่างเข้มแข็งเพียงพอ แล้วก็ไปเชื่อมกับการเมืองซึ่งเป็นฝ่ายถืออำนาจรัฐอยู่ ผมมีคำถามก็คือเรื่อง civic movement เป็นความหวังใหม่ และผมก็ลองมองว่า ขณะนี้เกิดเป็นดอกเห็ดนะครับ จะเข้มแข็งแค่ไหนว่ากันอีกที เราคงไม่หวังว่าประชากรทั้ง 62 ล้านคน ร้อยเปอร์เซ็นต์จะเข้มข้น (active) หมดเลย ถ้าหวังอย่างนั้นเราคงไม่เห็นภาพที่กรม.รต.ไฟไปแล้ว ชาวบ้านก็มาห้อมล้อมดีใจว่าผู้ใหญ่ไปเยี่ยม ขอถ่ายรูปด้วย สื่อมวลชนส่วนหนึ่งก็บอกไปขึ้นรถไฟแล้วมีความสุขมาก เขาเลียด ชาวบ้านก็ชอบ ราชการก็ชอบที่ได้รับนาย การเมืองก็ชอบ แบบนั้นมันมีแน่ๆ ในระบบที่อาจารย์ว่า คือระบบอุปถัมภ์โครงสร้างหลัก แต่มันมีไหมครับ 5% หรือ 10% ของประชากรที่เป็น active citizen ไม่จำเป็นต้องหมด ผมมองว่ามันไม่ต้องเยอะ แต่จะทำอะไรให้ตรงนี้เข้มแข็งแล้วทักทอ ในขณะที่เดียวกันวิชาการจะไปเชื่อมอย่างไร ผมเห็นตัวอย่างยิ่งับหลายท่านที่พูดว่า วิชาการก็ต้องลงไปข้างล่าง ไปทำงานกับคนเหล่านี้ ก็จะเรียนรู้ แล้วก็ไปวิชาการที่ท่านอาจารย์หมอประเวศพูดไว้ ซึ่งผมจำมาตลอดแล้วเห็นด้วยก็คือ มันไม่ใช่เอาวิจัยนำ ของเรามันเครือข่ายนักวิจัย หรือ R จริงๆ แล้วมันต้องเอาการพัฒนา หรือ D นำ แล้ว R เป็นตัวตาม เพราะมันต้องไปเริ่มจากทุกข์ จากประเด็นปัญหา จากสิ่งต่างๆ แล้วก็เข้าไปตรงนั้น สรุปที่พูดไปนั้นก็คืออภิปรายด้วยเล็กน้อย และอยากจะฟังประเด็นว่าเรื่อง civic movement มันเป็นความหวังรีเปล่า แล้วเราจะเสริมต่อก่อร่างตรงนี้อย่างไร ส่วนเรื่องในระบบที่มันเป็นโครงสร้างนั้นก็ว่ากันไป เราก็จะเจตติดขัดเยอะแยะอย่างคุณหมอนิรันดร์พูดนะครับ แต่ตรงนี้เราจะช่วยกันทำให้เข้มแข็งได้อย่างไร ขอบพระคุณครับ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : อยากเสริม 2 ประเด็นเล็กๆ ก็คือ เรื่องขบวนรถไฟ จริงๆ แล้วมีประวัติกทุกสถานี แต่เรื่องประวัติกมันไม่เห็น ดิฉันก็ต้องตั้งคำถามกับสื่อ ประเด็นที่สองเรื่องบุรีที่คุณหมอบอกสำเร็จนะ ดิฉันเรียกมันว่าวัฒนธรรมยาหม่อง เพราะขณะนี้ทุกช่องเลยใครสูบบุหรี่จะเอายาหม่องไปพันไว้ ไม่ให้เราเห็น ช่องเดียวที่คุณจะเห็นบุรีได้คือยูทูปี้คะ ซึ่งถ้าคนเขาสูบบุหรี่เขาจะออกว่าสูบบุหรี่ ดิฉันคิดว่าเรื่องบุรีของเราไปไกลสุดกู่ คือไปปิดกั้นเก็บกดได้อย่างไร ข้อเท็จจริงคือ คนสูบบุหรี่ต้องมีแนนอน แต่โทรทัศน์ไทยตอนนี้สเปรย์ยาหม่องกับคนสูบบุหรี่หมดเลย

ดร.สุรพันธ์ เมธิกุล : ในฐานะของอาจารย์ที่สอนอยู่ด้านสื่อสาร ในเรื่อง civic movement หรือการเมืองภาคประชาชนที่เกิดขึ้นนั้น ปัญหาใหญ่สำคัญอันหนึ่งก็คือทัศนคติของประชาชน ผมว่ามองในเชิงลบอยู่ตลอดเวลา นั่นเป็นข้อสังเกตนะครับ และอีกอันหนึ่งที่รู้สึกว่ามีส่วนในมุมมองซึ่งผมไม่ค่อยเข้าใจเหมือนกันคือสื่อมวลชน ที่จริงสื่อมวลชนจะเป็นตัวสะท้อน และสร้างแนวร่วมในการที่จะให้เกิดความสำคัญโดยเฉพาะในเรื่องของปัญหาอย่างที่เราพูดถึง agenda setting หรือช่วยกำหนดวาระทางสังคมขึ้น แต่ภาพที่ออกมามันเป็นเชิงลบตลอดในเรื่องของการเดินขบวน การประท้วง ที่ทำให้รู้สึกว่ามันเหมือนเป็นการขัดแย้ง อันนี้เป็นข้อน่าสังเกตว่าที่จริงปัญหาดังนี้น่าจะต้องคิดถึงทางแก้ ว่าจะต้องทำอย่างไร... ทำไมความคิดของประชาชนมองตัวเองในระบบนี้

ทำไมยังไม่เห็นความสำคัญ หรือสื่อมวลชนจะให้โอกาส พื้นที่ เนื้อหา เวลาต่าง ๆ มากขึ้นหรือไม่ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่ผมคิดว่าน่าจะต้องมีการบ้านต่อไปครับ

อาจารย์วราภรณ์ แซ่มสนิท (มหาวิทยาลัยมหิดล) : ... เมื่อเข้าดิฉันไปทำงานสัมมนาเรื่อง “ผู้หญิงกับความรู้” ที่ธรรมศาสตร์ จัดโดยโครงการสตรีศึกษาที่ธรรมศาสตร์ ก็มีการพูดกันเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะแตกต่างกับเรื่องวัฒนธรรมที่เราพูดกันในปัจจุบันนี้ ก็คิดว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมอาจจะสนใจฟังบ้าง ว่านักวิชาการที่พูดเรื่อง gender เขาพูดถึงวัฒนธรรมกันอย่างไรนะคะ เท่าที่ฟังท่านอาจารย์ศรีศักรพูดถึงการกลับสู่วิถีชีวิตแบบเดิมหรือวัฒนธรรมแบบเดิม บวกกับสิ่งที่ท่านอาจารย์อนุชาติพูดว่า โจทย์ของชาวบ้านเปลี่ยนไป คือไม่ได้เรียกร้องค่าชดเชย แต่เรียกร้องวิถีชีวิตเดิมกลับคืนมา

ประเด็นที่หนึ่ง อยากจะเรียนถามเป็นเชิงสนทนาว่า เวลาที่เราพูดว่าชาวบ้านเรียกร้องให้นวนิถีชีวิตแบบเดิมกลับมานั้น วิถีชีวิตแบบเดิมที่ว่า มันประกอบประกอบในรายละเอียดของรูปธรรมอย่างไร แล้วมันมีจุดเน้นในประเด็นไหนหรือไม่ที่เราควรจะนำกลับคืนมา ตัวอย่างเช่น การครอบครองหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น หรือว่าเรากำลังจะพูดถึงวิถีชีวิตเดิมในทุกมิติที่จะนำกลับคืนมา คือถ้าจะพูดภาษาแบบประชาชนสามัญก็คือกรณีที่ท่านอาจารย์ศรีศักรยกตัวอย่างขึ้นมาเองว่า กรณีผัวมีเมียน้อย ถามว่านี่เป็นประเด็นที่เป็นวิถีชีวิตเดิมที่ชุมชนอยากจะได้กลับคืนมาด้วยหรือเปล่า มันเป็นส่วนหนึ่งด้วยหรือเปล่า

ประเด็นที่สองก็คือ เวลาที่เราพูดถึงวิถีชีวิตเดิม ซึ่งเป็นโจทย์ใหม่ที่ชุมชนเขาเรียกร้องนั้น จริงๆ แล้วในฐานะนักวิชาการ เราจะมองภาพอย่างไร เราจะมองว่ามันเป็นการเรียกร้องของชุมชนที่กลับไปสู่วิถีเดิมจริงๆ หรือเปล่า ซึ่งก็ต้องตั้งคำถามว่า เดิมคืออะไร หรือว่าเราจะมองว่ามันเป็นกลยุทธ์ใหม่ที่ชุมชนเขาสร้างขึ้น ถ้าเป็นศัพท์วิชาการก็คือสร้างวาทกรรมของชุมชน เพราะว่าชุมชนเองปัจจุบันเขาก็รู้เท่าทันกระแส ว่ากระแสอะไรที่กำลังมา กระแสสิ่งแวดล้อมหรือกระแสวิถีชุมชนกำลังมา กระแสเรื่องการกระจายอำนาจกำลังมา แล้วชุมชนเองเขาก็เลือกที่จะหยิบกระแสเหล่านี้มาพัฒนาเป็นกลยุทธ์หรือเป็นวาทกรรมของเขาในการที่จะเรียกร้อง มากกว่าที่จะมองว่าเป็นการเรียกร้องที่จะกลับไปสู่วิถีชุมชนเดิมจริงๆ กราบเรียนถามท่านนี้จะขอบคุณค่ะ

รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล : ประเด็นนี้เดี่ยวอาจารย์ศรีศักรจะตอบนะคะ จากเวทีตรงนี้ทั้งหมด 10 กว่าท่านก็คงจะพอแล้วนะคะ อยากจะให้ท่านวิทยากรตอบหรือว่าจะพูดอะไรก็ได้ แต่จะขอสรุปสิ่งซึ่งเราเสนอกันนิดหนึ่งก็คือ อาจารย์ศรีศักรพูดถึงคล้ายๆ ท่านเองที่มีคนพูดถึง good old day คือพูดถึงสิ่งดีๆ ในอดีต คือในอดีตก็เป็นสิ่งที่ไม่ได้เยอะเหมือนกัน อย่างประเด็นเรื่องเมียน้อย ก็ขอเสริมนิดหนึ่งนะคะ ดิฉันเคยเจอกับคนที่ทำสื่อเอง เขาก็บอกว่า ระบบอำนาจที่มันสถาปนาขึ้นในชุมชนขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นอบต.หรือกำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ต้องใส่เลท ใส่เสื้อซาฟารีแล้วก็มีเมียน้อย เขาก็บอกว่ามันเป็นเฟอริเตอร์ อันนี้คนทำสื่อที่เป็นผู้ชายเขาตั้งข้อสังเกตไว้เรามีคำถามที่เกี่ยวกับเรื่องการเชื่อม คืออาจารย์ชัยอนันต์พูดถึงเรื่องประเด็นว่า พวกเราเป็นชนชั้นเชื่อม จริงๆ มีคำถามช่วงที่อาจารย์หนีออกไปข้างนอกว่า สิ่งที่อาจารย์เสนอว่าจะเชื่อมโยงกับชาวบ้าน หรือเชื่อมโยงกับประชาชนระดับล่างเนี่ยจะทำได้อย่างไร ท่านวิทยากรคงจะช่วยตอบ เชิญอาจารย์ศรีศักรก่อนคะ แล้วอาจารย์นิริในประเด็นที่มีการถามและประเด็นอื่นๆ เรียนเชิญค่ะ

รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม : ผมอยากจะตอบอย่างนั้นะครับ คำถามเมื่อครูเป็นคำถามที่ดีนะครับ เพราะเวลาผมพูด คนมักจะบอกว่าต้องกลับไปอยู่แบบเก่า แต่ที่ผมพูดในเรื่องของวัฒนธรรมและชุมชนนั้น มันย้อนกลับไปถึงความ เป็นมนุษย์นะครับ มนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งอยู่เป็นกลุ่ม เพราะฉะนั้นการฟื้นฟูชุมชน ก็คือการฟื้นฟูกลุ่มนั่นเอง สิ่งที่ขัดแย้งขณะนี้เวลาเรามองจากข้างนอกเข้าไปเนี่ย เราถามเขาในลักษณะเป็นปัจเจกทั้งสิ้น แต่เขาตอบเป็นกลุ่มเพราะวิถีชีวิตเขาเป็นกลุ่ม ถ้าเราไม่ฟื้นฟูความเป็นกลุ่มของมนุษย์ มันไม่มีทางฟื้นได้ แต่ความ

เป็นกลุ่มเป็นวิถีชีวิตนั้นไม่จำเป็นจะต้องซ้อนของเดิม แต่ของเดิมอาจมาใช้หรือปรับใหม่ได้ เพราะวิถีความเป็นมนุษย์มีทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อดีตสามารถสร้างสำนึกได้ สามารถสร้างให้เกิดการสื่อที่ดีได้ ไม่เช่นนั้นคงไม่น่าเอาคำเดิมๆ ของอดีตมาใช้ มันช่วยสร้างสำนึกร่วม อย่างคำว่า “แม่มูลม้ายืน” มันเป็นเรื่องที่เอาอดีตมาใช้และสร้างสำนึกร่วมได้ นั่นคืออดีต แต่ไม่ได้หมายความว่า คุณจะกลับไปอยู่แบบเดิม วัฒนธรรมเป็นเรื่องของความเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมที่เห็นเนี่ย มันมีอยู่สองระดับ ระดับที่เป็นประเทศ เป็นวัฒนธรรมหลวง เรียกว่าเป็นวัฒนธรรมระดับชาติก็ได้ มันไม่เห็นคนหรือครับ ส่วนมากเป็นเรื่องสมมติเท่านั้นเอง และเอาสิ่งสมมติเนี่ยไปสวมให้เขา ผมถึงพูดว่ามันเป็นจากภายนอก แต่วัฒนธรรมของจริงคือวัฒนธรรมที่เกิดจากกลุ่ม ที่เป็นชีวิตวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต อันนี้เป็นวัฒนธรรมจากภายใน ซึ่งความเป็นวัฒนธรรมจากภายในประชาชน 60 ล้านคนเนี่ย มากมายหลายกลุ่มหลายเหล่าเหลือเกิน เราไม่รู้วิถีชีวิตของเขา แต่เวลาเราตัดสินใจอะไรก็ดูอะไรผิด เราเอาวิถีความคิดทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่ บางทีเลือกคน 2-3 กลุ่มมาตัดสินใจ อย่างเอาคนเมืองไปตัดสินคนในชนบท ยกตัวอย่างกรณีปากมูล เขาเป็นสังคมที่มีอาชีพประมงเป็นวิถีชีวิต แต่เราก็มองว่าไอ้พวกชนบทนี่คือพวกชาวนา มันถึงได้เกิดการสร้างเขื่อนขึ้นมา และก็อ้างว่า จะเอาน้ำไปให้ชาวนาใช้ พวกประมงน้ำจืดไม่มีสิทธิเลย แต่เบื้องหลังของการสร้างเขื่อนคือพลังงานไฟฟ้าเอาไปให้คนในเมืองใช้ ก็ทำความเดือดร้อนให้คนอื่น นี่คือปัญหา

เพราะฉะนั้นต้องเข้าใจวัฒนธรรมให้ถูก ว่าเราพูดถึงความเป็นมนุษย์ และผมพูดถึงสถาบันที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ คือ “สถาบันแต่งงาน” ซึ่งเป็นสถาบันสากลนะครับ แต่ว่าปัจจุบันมันจะเกิดเปลี่ยนเป็นมนุษย์พันธุ์ใหม่ ผมไม่ทราบ แต่ที่แล้วๆ มาเราศึกษากันตรงนั้น อีกสถาบันหนึ่งคือ สถาบันศาสนา ซึ่งเป็นสากลเหมือนกัน มันอยู่ในมิติของวัฒนธรรมในท้องถิ่น เมื่อเราเข้าไปในชุมชนในท้องถิ่น จะเห็นว่า มันมีมิติถึง 3 มิติด้วยกัน มิติของความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งรู้จักกันหมดว่าใครเป็นใคร อีกมิติอันหนึ่งคือเศรษฐกิจซึ่งต้องร่วมกัน แลกเปลี่ยนแรงงานกันทำ มีเครือข่าย และอีกมิติหนึ่งคือมิติทางความเชื่อ ซึ่งมันจะมีการครอบงำตรงนี้ นี่คือการมองแบบองค์รวม ทุกสิ่งทุกอย่างที่คนในชนบทสร้างขึ้นคือระบบวัฒนธรรม แต่อย่าลืมนะครับสังคมไทยไม่ได้อยู่ชุมชนเดียว มันมีหลายชุมชนที่อยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน ทำไมผมถึง against คำว่า “ป่าชุมชน” ผมว่ามันคับแคบ เพราะว่าคุณบอกแค่ป่าเท่านั้นหรือ ชีวิตคนท้องถิ่นปรากฏว่ามีพื้นที่สาธารณะนับไม่ถ้วนนะครับ หนอง บึง แม่น้ำลำคลอง ป่าเขา ทุกอย่างเหล่านี้เป็นของในท้องถิ่นซึ่งคนหลายๆ ชุมชนใช้ร่วมกัน แล้วเขากำหนดชื่อเหมือนกัน อย่างเช่นทุ่งกุลา เป็นต้น คนในท้องถิ่นรู้ว่าทุ่งกุลากินไปถึงไหน และทุ่งกุลาเป็นของใคร เขารู้ แต่เราคนนอกไม่รู้หรือครับ วันดีคืนดี เราบอกทุ่งกุลาเป็น waste land คุณไปออกเอกสารสิทธิให้ ก็ทำลายเขาสี อย่างลำน้ำมูลที่ไปสร้างเขื่อนก็เหมือนกันนะครับ นั่นเป็นพื้นที่สาธารณะที่เขาใช้ร่วมกัน วันดีคืนดีคุณเอาของเขาไปหมดเลย นี่คือตัวอย่างที่เราไม่เข้าใจ ฉะนั้นต้องระวังนะครับ วัฒนธรรมในระดับข้างล่างเป็นวัฒนธรรมจากภายใน เรื่องของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนภายในเขาคิดเขาสร้างขึ้นเพื่อดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อชีวิต เพื่อมีชีวิตรอดอยู่ร่วมกัน แต่เวลานี้เราตีความหมายกลุ่มอะไรก็ไม่รู้ ชุมชนละละๆ เทอะๆ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มใหม่ มันมีกลุ่มที่เกี่ยวกับอาชีพที่จะต้องปกป้องซึ่งกันและกัน

อีกอย่างคือต้องระวังในระดับทางวัฒนธรรม ผมถึงบอกว่าชุมชนมีทั้งระดับซึ่งเป็นหมู่บ้าน (village) ที่วัดเป็นศูนย์กลาง และชุมชนที่เป็นระดับศูนย์กลางของท้องถิ่น อันนี้ก็เป็นลักษณะเมือง ถ้ามองว่าเมืองกับบ้านต่างกันอย่างไร ตอบไม่ได้นะครับ การเป็นเมืองกับบ้านนี่ไม่ได้บอกกันด้วยว่าตรงนี้เป็นอำเภอหรือเป็นอะไร แต่มันต่างกันโดยโครงสร้างสังคมเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้เราไม่เคยสนใจ ตำบลบางตำบลมันพัฒนาขึ้นเป็นเมือง มีย่านตลาด เราก็เห็นความเชื่อมโยงของตลาดอย่างที่ท่านอาจารย์ชัยอนันต์พูด เชื่อมโยงทางการเมืองขึ้นมา แต่สิ่งที่ผมจะเชื่อมโยงมาถึงเรื่องการศึกษา ที่เมื่อครูมีคณาพุดว่าจะทะเลาะกัน ผมเพียงแต่จะบอกว่าที่แล้วมา คุณคิดเรื่องเขตบริหาร คุณคิดเรื่องการศึกษา แต่คุณละเลยเขตทางวัฒนธรรมซึ่งมันเป็นพื้นฐานของเขา สมัยก่อนนี่ที่เรากำหนดเป็นภาคก็ผิดมาแล้วนะครับ ภาคเหนือตอนบน-ภาคเหนือตอนล่าง ที่จริงแล้วภาคเหนือตอนล่างนะ

มันเป็นภาคกลางตอนบนโดยวัฒนธรรม ก็คุณมองอย่างนั้นมันผิดนะ เสร็จแล้วคุณตัดจรีตทำไมที่จะต้องสร้างเขตการศึกษาขึ้นไป เพราะเขตการบริหารมันสร้างกันมานานแล้ว จนกระทั่งสำนึกกรมของจังหวัดมันมี เราก็อปรับตรงนั้นสิ ที่นี้ในจังหวัดเนี่ย ก็ต้องมองว่ามันเกิดขึ้นเป็นท้องถิ่นอย่างไร ท้องถิ่นคือท้องถิ่นทางธรรมชาติ เราต้องเรียนรู้เนื้อหาจากตรงนี้ก่อน เมื่อได้เนื้อหาแล้วถึงจะกำหนดโครงสร้าง แล้วกำหนดเทคนิคอีกทีหนึ่ง แต่กรรมการชุดนี้ ว่ากันแต่โครงสร้างกับเทคนิค เนื้อหาไม่มีเลย ผมขอต่อแค่นี้ก่อนครับ

ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์: ผมขออนุญาตที่จะแสดงปฏิกิริยาบางอันเท่านั้นนะครับ เฉพาะอันที่ผมคิดว่าพอมีสติปัญญาจะแสดงได้ อันที่ไม่มีสติปัญญาแสดง ผมก็แกล้งทำลิ้มเสีย อันแรกสุดก็คือเรื่องของอาจารย์เจือจันทร์ซึ่งกลับไปเสียแล้ว ในเรื่องชนชั้นกลาง ฉะนั้นก็จะข้ามเรื่องนี้ไป ไม่พูดถึงว่าชนชั้นกลางคือใคร แต่ปัญหาอันหนึ่งซึ่งผมคิดว่าน่าสนใจและมันไปเกี่ยวกับปัญหาที่เมื่อครูอาจารย์ถามด้วย คืออาจารย์เจือจันทร์คิดว่า ชนชั้นกลางที่อยู่ในเมือง ไม่ได้อยู่ใกล้คนบ้านนอกอย่างผมเป็นต้น มันจะสามารถทำอะไรได้กับคนระดับล่าง ซึ่งไม่ใช่ซะครับ ถ้าหากท่านไม่ลืม ในกรุงเทพฯ มีคนระดับล่างเยอะกว่าคนระดับท่าน เยอะแยะไปหมดนะครับ ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับคนเหล่านี้ได้พอสมควรทีเดียว และคนระดับล่างในกรุงเทพฯ เองเนี่ย ถ้าใช้ภาษาของคุณหมออาพลก็ คือว่ามี civic movement ของคนระดับล่างเยอะมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเอดส์ก็ตาม เรื่องของกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรมก็ตาม ท่านสามารถที่จะเชื่อมต่อกับเขาได้เยอะแยะเลย จะเชื่อมต่อยังไง

ผมคิดว่าเชื่อมต่อที่สำคัญที่สุดคือรู้ ผมคิดว่าชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ หรือในเมืองใหญ่ ๆ ทั้งหลายไม่สนใจที่จะรู้ด้วยซ้ำไปว่า ชะตากรรมของคนระดับล่างที่อยู่ข้าง ๆ ตัวเองนะ มันเป็นอย่างไร ไม่ต้องไปมองไกลถึงเชียงใหม่ แต่กรรมกรที่หลังจากเกิดเศรษฐกิจตกต่ำและมีการปลดกรรมกรโดยผิดกฎหมาย หมายความว่าไม่ยอมจ่ายค่าชดเชยในการเลิกจ้าง เยอะมากนะครับ เฉพาะที่เป็นข่าวผมว่าไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ของปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น ท่านสนใจหรือไม่ ท่านสนใจไหมว่า กฎหมายแรงงานบ้านเรานั้นไม่ได้คุ้มครองแรงงานส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก เพราะท่านไม่สนใจ แต่ท่านเป็นผู้ซื้อรายใหญ่สุดของสื่อทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์หรือทีวีก็ตาม ไม่ใช่คนระดับล่างไม่ดูทีวี แต่คนระดับล่างดูทีวีแล้วไม่มีเงินไปซื้อสินค้าที่ทีวีโฆษณา ฉะนั้นผู้โฆษณาเนี่ยเขาสนใจท่าน เขาไม่ได้สนใจคนระดับล่าง คนระดับล่างเป็นเพียงอาศัยอยู่ด้วยเท่านั้นเอง อิทธิพลของคนชั้นกลางในการจะควบคุมสื่อเนี่ยสูงมาก แต่ท่านไม่สนใจจะควบคุม ท่านปล่อยให้สื่อมาควบคุมท่านตลอดเวลา แล้วก็เป็นอย่างที่อาจารย์พูดเมื่อครู่นี้ เรื่องสื่อนี้เป็นปัญหาใหญ่มากเลย ทำอย่างไรคนชั้นกลาง อันที่หนึ่งรู้ก่อน รู้เรื่องของคนอื่นเขาบ้าง กับอันที่สอง สามารถมองปัญหาของตนเองและผู้อื่นให้มันเชื่อมโยงกันได้ ผมคิดว่าชนชั้นกลางไทยไม่มีความสามารถอันนี้ ที่ไม่มี ผมก็ไม่ได้โทษว่าคนชั้นกลางไทยโง่เง่ากว่าคนอื่นเขา ไม่ใช่ซะครับ เป็นแต่เพียงว่าเราอยู่ท่ามกลางสื่อที่แย่มาก ๆ คือไม่พยายามชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงอันนี้เพียงพอ เลยทำให้ท่านไม่มีความสนใจกับความเคลื่อนไหวของคนระดับล่าง

ประเด็นที่สองที่อยากจะแสดงปฏิกิริยา คือ ปัญหาของอาจารย์อนุชาติ เรื่องของโจทย์เฉพาะหน้า บอกว่าชาวบ้านสนใจแต่โจทย์เฉพาะหน้า ผมคิดว่าโจทย์เฉพาะหน้านั้นสำคัญที่สุดเลย เป็นโจทย์ที่จะนำไปสู่วิชาการที่ลึกซึ้งได้ ถ้าคุณไม่เริ่มต้นที่โจทย์เฉพาะหน้า ก็ไม่มีทางจะไปถึงโจทย์ที่ลึกซึ้งได้จริงเลย และท่านอาจารย์อนุชาติเองก็บอกว่า ชาวบ้านเองเปลี่ยนโจทย์แล้ว คือเปลี่ยนมาสู่การคืนวิถีชีวิต ไม่ใช่คืนเงินชดเชยอาจารย์กฤตยาเองก็พูดถึงเรื่องนี้เหมือนกัน นี่ใจครับแสดงให้เห็นว่า ถ้าคุณเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้า คุณพัฒนาโจทย์นั้นให้ลึกซึ้งๆ ในที่สุดชาวบ้านก็พบว่า เขาไม่ต้องการเงินชดเชย เขาต้องการหนทางในการที่เขาจะพึ่งตนเองได้มากขึ้น อันนี้ขอออกนอกเรื่องนิดหน่อย เพราะมันไปพูดถึงปัญหาที่อาจารย์วรภรณ์ถามอาจารย์ศรีศักรเมื่อครู่นี้ คือผมคิดว่า น่าสังเกตอย่างหนึ่ง เท่าที่ผมได้สัมผัสมาจากความเคลื่อนไหวของประชาชนระดับล่าง เขาอาจจะพูดว่าเขาอยากจะกลับไปมีชีวิตเหมือนเดิม แต่จริงๆ เขาก็รู้ว่าชีวิตเหมือนเดิมนะมันเปลี่ยนไป

แล้ว และไม่มีทางกลับไปอย่างนั้นได้ แต่คำว่า “ชีวิตเหมือนเดิม” ของเขาเนี่ย น่าสังเกตมากเลยว่ามันหมายถึงการที่มีทรัพยากรกลางที่ใช้ร่วมกัน ก็ไม่แปลกอะไร ถ้าอธิบายไปก็จะเข้าใจได้ว่า สิ่งที่กระทบหรือทำให้ชีวิตเขาเดือดร้อนมากที่สุดอันหนึ่งก็คือว่า ทรัพยากรกลางถูกยึดไปเป็นของบุคคล ด้วยระบบตั้งแต่การออกกฎหมายที่ดินเป็นต้นมา คือตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ก่อนสนธิสัญญาเบาริงมาจนปัจจุบันนี้ แนวโน้มของทั้งประเทศไทยและทั้งโลกก็คือ การแบ่งทรัพยากรออกไปเป็นของบุคคลหมด แล้วก็เหลือส่วนกลางที่รัฐเป็นผู้ดูแล สำหรับในประเทศไทยก็เช่น ป่า เป็นต้น ป่าก็คือที่ทั้งหมดที่ไม่ใช่เป็นของบุคคล ก็ถือว่าเป็นป่า แม้แต่ในทะเลก็ถือว่าเป็นป่า เพราะฉะนั้นรัฐส่วนกลางเป็นคนเข้ามาดูแลตรงนี้ ถ้ามองว่าทรัพยากรกลางที่ชาวบ้านเคยใช้ประโยชน์เคยดูแลร่วมกันหายไปไหน ก็ไม่มี และนอกจากป่าแล้วเนี่ย มันจะอีกเยอะมากเลยที่เป็นทรัพยากรกลาง ห้วย หนอง คลอง บึง ที่อาจารย์ศรีศักรพูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง รวงปลาที่พูดถึงก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง เป็นต้น และเมื่อไรก็ตามที่ชาวบ้านพูดถึงถึงการกลับไปสู่วัฒนธรรมเดิม ผมสังเกตดูว่าชาวบ้านจะเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการจัดการทรัพยากรกลางซึ่งถูกยึดไปอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะโดยรัฐหรือโดยบุคคลก็แล้วแต่ ฉะนั้นที่อาจารย์วราภรณ์พูดเองว่า มันเป็นวาทกรรมของชาวบ้านใช่ไหม ใช่ เป็นวาทกรรมของชาวบ้านในการที่จะพูดกันถึงเรื่องของการจัดการทรัพยากร เวลาที่เขาพูดถึงเรื่องการกลับไปสู่วิถีชีวิตแบบเก่า

ที่นี้ลองเปรียบเทียบโจทย์เฉพาะหน้าของชาวบ้าน และพัฒนาการของโจทย์เฉพาะหน้าสืบต่อมา จะพบว่าถ้าเป็นนักวิชาการ คุณก็ต้องเริ่มต้นจากโจทย์เฉพาะหน้าเหมือนกันและพัฒนา แต่นักวิชาการไทยไม่ใช่ อย่างนั้น นักวิชาการไทยไปคว้าโจทย์มาจากไหนไม่ทราบ อาจจะเป็นโจทย์ที่จะต้องเขียนอะไรให้มันฟังดูเป็นวิชาการวิชาการ อาจจะต้องเขียนตัวโจทย์ให้มันเป็นภาษาต่างประเทศ มิฉะนั้น สกว.อาจจะไม่เหลียวแลมันก็ได้ เป็นต้น แทนที่จะพัฒนาจากโจทย์ของจริงที่คุณเผชิญในชีวิตจริง ๆ อยู่

คุณหมอบอ้อพลออ้างคำของอาจารย์ประเวศขึ้นมา เรื่องของการพัฒนากับวิจัย ผมจะไม่แบ่งเรื่องพัฒนา-วิจัย ออกเป็น 2 อย่างอย่างนั้น แต่ผมว่า “วิจัย” มันต้องเริ่มต้นจากโจทย์ของจริงที่คุณอยากจะรู้จะ ง่าย ๆ อย่างเมื่อก่อนออกไปไหนทุกวันจะ ไอนี้โจทย์ของจริงครับ อย่าตัดจืดไปถามปัญหาอื่น เมื่อก่อนออกไปไหนทุกวัน ๆ คุณไม่อยากรู้บ้างเลยเหรอ คุณรู้จากส่วนนั้นและก็พัฒนาจากคำถามที่เป็นของจริง มันจะนำไปสู่วิชาการเอง ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับฝรั่ง ในวงวิชาการเมืองไทยเนี่ยแปลกมากเลยนะ เวลาฝรั่งพูดถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ในการศึกษา เราก็เปลี่ยนนะ เราพร้อมจะเป็น post modern ทันทีเลย โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาตัว modernism ให้จนถึงจุดสุดท้ายของมันที่เราจะรู้สึกว๊าย! ตีนมันใหญ่แล้วเกือกแล้ว สวมกันไม่เข้าแล้ว คุณก็ต้อง shift คุณก็ต้องแปลงไปสู่กระบวนทัศน์ของคำถามอีกชนิดหนึ่ง มันไม่ใช่แค่ เผลอฝรั่งมันเปลี่ยนถูกก็เปลี่ยนตามไปบ้าง ตั้งโจทย์การวิจัยตาม shift ของฝรั่ง ไม่ใช่ของตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นอย่างนี้ ผมคิดว่าเราไม่มีทางพึ่งตนเองในทางวิชาการได้ ถ้าไม่เริ่มต้นจากสิ่งที่เรียกว่า “โจทย์เฉพาะหน้า” ซึ่งมีความสำคัญมาก นี่ก็เป็น contribution ที่ชาวบ้านให้กับนักวิชาการ แต่ผอ.นักวิชาการมองไปที่นิวยอร์กตลอดเวลา ไม่ได้มองไปที่ชาวบ้าน ก็เลยไม่สามารถที่จะตั้งโจทย์วิจัยแบบนั้นได้

อีกประเด็นหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึง คือเรื่องของคุณหมอนิรันดร์ เรียนตามตรงว่าผมก็ไม่ได้ศรัทธานักนะกับวุฒิสมาชิกทุกท่าน แต่อย่างน้อยที่สุดผมคิดว่า มาถึงนาทีนี้เนี่ย วุฒิสภามันทำหน้าที่อันหนึ่งซึ่งรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดให้ คือเป็นผู้เปิดประเด็นปัญหาไปสู่สาธารณะ ผู้เปิดนั้นเป็นคนจำนวนน้อย อาจจะไม่ถึง 70 คนในวุฒิสภาทั้งหมด แต่ว่าถ้าเขาโยนปัญหาบางอย่าง ซึ่งถ้าเผื่อพวกสว.เหล่านี้ไม่โยนลงมา มันหาย เช่นปัญหาเรื่อง กกต.อย่างนี้เป็นต้น มันจะหายไปเลย แต่ว่ามันจะมีคนจำนวนหนึ่งซึ่งไปทำเรื่องฟ้องศาลรัฐธรรมนูญ ออกมาอย่างไรก็ช่างหัวมันเถอะ แต่มันทำให้สังคมลงมานั่งอภิปราย ถกกันในเรื่องเกี่ยวกับ กกต. ปัญหาเรื่องเหมือนโปรแทสในภาคอีสาน 50 ฟุต 50 เมตรอะไรเนี่ย ถ้าเผื่อกฎหมายอันนี้เข้าไปถึง สว. ถ้ามองว่าผ่านไหม ผมเชื่อว่าผ่าน แต่อย่างน้อยที่สุดก็มี สว.จำนวนหนึ่งที่นำประเด็นปัญหานี้โยนลงมาในสาธารณะ และทำให้สื่อสนใจ เพราะสื่อในประเทศไทย ขอบพระทานโทษเถอะอาจารย์ที่สอนทางด้านนิติศาสตร์ มันแยจริงๆ

นะครับ มันไม่สนใจสิ่งที่มีความสำคัญแบบนี้เลย จนกระทั่ง สว.โยนลงมา มันจึงได้คาบไป ในขณะที่ชาวบ้าน
เนี่ยหยิบประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญจำนวนไม่น้อยโยนลงมา สื่อก็ยังไม่สนใจเลย ต้องให้ สว.ช่วยโยนให้

ฉะนั้นผมคิดว่าจะอย่างไรก็แล้วแต่ เรื่อง สว. ผมก็ยังศรัทธาอยู่ว่า เออ! มีสัก 25 คนก็ได้ ช่วยโยนสิ่ง
เหล่านี้มาให้สาธารณะมันได้เล่น ถ้าเผื่อไม่มีสิ่งนี้ ผมคิดว่ามันจะเจียบกริบเลยนะ เราจะไม่มีโอกาสหยิบเอา
ประเด็นปัญหาที่มันกระทบต่อสิทธิคน ต่อผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่มาอภิปรายกันในสังคม สิ่งที่เราสร้างตัว
ญัตติสาธารณะ เป็นช่องทางที่มีความสำคัญในการสร้างญัตติสาธารณะ ส่วนการตัดสินใจเรื่องป่าชุมชน ผมว่า
แปลกนะ ผมก็เห็นด้วยว่ามีคนตีสองฝ่ายทะเลาะกัน แต่คนตีบางฝ่ายนี่คือจับเป้งเลยนะ เพราะว่ามันมีข้อมูลเชิง
ประจักษ์ของป่าที่ชาวบ้านรักษาในเขตป่าอนุรักษ์ ไปดูได้เลยเป็นสิบๆ แห่งทั้งประเทศไทย เพราะฉะนั้นถ้าจะ
หวังว่า ถ้าให้ชาวบ้านดูแล้วจะทำลายป่าอนุรักษ์นั้น ไม่จริง แต่หวังว่าอนาคตเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นใน
ชุมชน เช่น ประชากรเพิ่มขึ้น เช่นอะไรก็แล้วแต่ เราจะต้องเขียนกฎหมายอย่างไรกันไม่ให้การใช้ป่าชุมชน
เปลี่ยนแปลงไปสู่การทำลายป่าอนุรักษ์ในอนาคตนะครับ ไม่ใช่เดี๋ยวนี้อะไรจะทำได้อย่างไร อันนี้เป็นคำถามที่ผมว่า
น่าจะมาช่วยกันคิด ว่าเราจะเขียนกฎหมายอย่างไรดีให้ป้องกันเอาไว้ แต่ทำอย่างไรจะลดความตื้อของคนตีเนี่ย
ยากมากเลยครับ

ประเด็นต่อมาอีกอันหนึ่งที่ยากจะพูดถึงก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ อันนี้ถือว่า
แปลกเปลี่ยนก็แล้วกันนะครับ ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของผมกับของคุณอาจจะไม่เหมือน
กัน...คือในที่ทุกแห่งในโลกนี้ มนุษย์เราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นในที่ซึ่งคุณไม่สามารถเข้าถึง
ทรัพยากรได้เท่ากันเนี่ย คุณใช้กลวิธีหลายอย่างมากในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกัน ถูกไหมครับ ในโลก
ปัจจุบันนี้ที่เราจึกคุ้นเคยกันก็คือเราใช้ตลาด เอาทรัพยากรส่วนน้อยของคุณ เช่น แรงงานก็ได้ ไปแลกกับ
ทรัพยากรส่วนที่เขามีมากกว่า เป็นเงินมาแล้วคุณก็เอาไปซื้ออะไรก็แล้วแต่ อันนี้เป็นวิธีการที่เราคุ้นเคย แต่
ในโลกสมัยหนึ่งโดยเฉพาะในเมืองไทยเนี่ย มันไม่ได้แลกกันโดยเอาแรงงานของเราไปแลกกับเขา หรือเอาข้าว
เราไปแลกกับเขา เราแลกกันโดยการสร้างความสัมพันธ์ชนิดหนึ่ง ที่อาศัยการมีบุญคุณต่อกัน การยอม
เชื่อฟังเคารพนับถือ เอาการให้เกียรติการภักดีไปแลกกับสิทธิในการใช้ที่ดินของเขาหรืออะไรก็แล้ว
แต่ แทนที่จะจ่ายเป็นเงิน เมื่อพูดอย่างนี้ คุณก็เข้าใจได้ทันทีเลยว่า ในโลกนี้ที่ไหนๆ มันก็ไม่มีสังคมไหน ที่
คนเข้าถึงทรัพยากรได้เท่าเทียมกันหมด เป็นไปไม่ได้ ถ้าอย่างนั้นทุกแห่งมันก็ต้องมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์
ทั้งสิ้นนะสิ ใช่ครับ มีทุกแห่งในโลกนี้ เป็นแต่เพียงว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไม่ใช่ความสัมพันธ์เด่นของเขา
อาจจะมีความสัมพันธ์เชิงตลาดที่เด่น แต่เบื้องหลังเบื้องล่างความสัมพันธ์เชิงตลาดก็มีความสัมพันธ์เชิง
อุปถัมภ์แทรกอยู่ อาจารย์ยอจินพยายามจะบอกว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยสมัยโบราณนั้นเป็น
ความสัมพันธ์ที่เด่นที่สุด แต่นั่นไม่ได้แปลว่าไม่มีความสัมพันธ์เชิงอื่นๆ อยู่ด้วย มี แต่มันไม่เด่นเท่า มันไม่ครอบ
งำเท่า เท่านั้นเอง วันนี้ผมพยายามจะพูดว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชนบทนั้น มันอาจจะไม่เด่นเท่าที่
อาจารย์ยอจินคิด อาจจะเด่นที่สุด แต่ไม่เด่นมากไม่หนาแน่นหรือเข้มข้นเท่าในเขตเมืองหรือในหมู่คนที่
มองจากคนชั้นสูงลงไป ถามว่าถ้าอย่างนั้นเราจำเป็นต้องอนุรักษ์ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ไหม ไม่ต้องอนุรักษ์
หรอกครับ อย่างไรก็ตามก็มีอยู่ อย่างที่บอกแล้วว่าเมื่อเราเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน อย่างที่ผมยกตัวอย่างว่า
อเมริกันซื้อประจบกก็เยอะมากเลย การประจบกคือการพยายามสร้างการแลกเปลี่ยนโดยการสร้างความสัมพันธ์เชิง
อุปถัมภ์แก่กันและกันนั่นเอง เพราะฉะนั้นอย่ากลัวว่าจะไม่มีคนมาประจบกคุณ ขอให้คุณจริงจังเถอะจะมีคนมา
ประจบกคุณแน่ๆ

อีกประเด็นหนึ่งเมื่อครู่มีคนพูดถึงเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่สนใจเรื่องตัวภาษาถิ่นโดยตรง แต่ผมคิดว่าเวลา
เราพูดเรื่องภาษาถิ่น การแต่งกายแบบพื้นถิ่น อะไรต่างๆ นาๆ เรากำลังพูดถึงเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ซึ่งม
ีความสำคัญมาก เพราะมันเป็นเรื่องของอำนาจนะครับ ในเมืองไทยเนี่ยคนที่มอำนาจในส่วนกลางไปกำหนดอัต
ลักษณ์ของคนอื่นหมดเลยทั้งประเทศไทย การกำหนดอัตลักษณ์ผู้อื่นก็คือการริดรอนอำนาจของเขานั้น

เอง ผมมาจากเมืองๆ หนึ่งซึ่งเผชิญโชคดีหรือโชคร้ายอะไรก็แล้วแต่ เป็นเมืองที่ด้วยความบังเอิญมากกว่า ทำให้เราสามารถรักษาลักษณะของเขาได้มากพอสมควร จริงๆ แล้วผมออกจะหมั่นไส้ด้วยซ้ำไป ที่มีป้ายติด “เฮมาอยู่กันเมืองกันเถอะ” ทั่วเมือง ผมว่ามันตลกจริงเพราะมันไม่จริง แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องยอมรับว่าคนเชียงใหม่มีสำนึกความเป็นคนเชียงใหม่ของเขาสูงกว่าคนอีกหลายแห่งในประเทศไทย และมันทำให้เขาเป็นเมืองที่ค่อนข้างจะมีสิ่งที่คุณหม่อมอำพลพูดถึงเมื่อครู คือ civic movement ในเรื่องต่างๆ พยายามจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะสร้างสะพานลอยดีไหม จะสร้างกระเช้าลอยฟ้าดีไหม เอาขยะมาพักที่ตรงนี้ได้ไหม และอื่นๆ นี่ก็คือการที่เมื่อคุณมีสำนึกในอัตลักษณ์ของคุณแรง อำนาจคุณก็ตามมาด้วย อำนาจต่อรองคุณก็มากขึ้นด้วย เพราะคุณรู้สึกว่าคุณเป็นคน อนาคตของคุณคุณเป็นคนกำหนด คุณคือใคร ควรสัมพันธ์กับคนอื่นอย่างไร คุณเป็นคนกำหนด ไม่ใช่ให้คนอื่นมากำหนดว่าคุณคือใครและคุณควรจะสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร เพราะฉะนั้นปัญหาเรื่องภาษาถิ่น ผมไม่อยากจะให้เราไปมองภาษาถิ่น แต่น่าจะคิดถึงเรื่องของอัตลักษณ์ของคนในประเทศไทยทั้งหมด เขาควรเป็นตัวของเขาเอง เพื่อเขาจะได้มีอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจทางเศรษฐกิจก็ตาม

ประเด็นก่อนสุดท้ายคือเรื่องของ civic movement ของคุณหม่อมอำพล ผมเข้าใจว่าอาจารย์ชัยอนันต์ใช้คำว่า “ประชากร” ซึ่งรวมอยู่ในนั้นหมดแล้ว ประเด็นสุดท้ายก็เป็นประเด็นของคุณโสภณ ผมไม่ขอตอบในฐานะนายนิธิ คือไม่ขอตอบเป็นการส่วนตัวว่า ทำไมถึงจะเป็นอะไรอย่างที่คุณโสภณพูดถึง ที่จริงแล้วผมก็มีความกลัว มีความโลภ โกรธ หลงอะไรอยู่เยอะมาก แต่อยากจะพูดในเชิงอุดมคติ ผมคิดว่าประเด็นที่คุณโสภณยกขึ้นมาบอกว่า ทำไมคนถึงต้องกลัว อันนี้เป็นประเด็นสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าอ่านเรื่องขององซานซูจี จะเห็นได้เลยว่าทั้งหมดที่เธอทำได้ก็คือเธอต้องเป็นอิสระจากความกลัวเสียก่อน และผมคิดว่าการขจัดความกลัว ไม่ใช่ตัวผมนะครับ บอกก่อนว่าเป็นอุดมคติครับ ที่สำคัญที่สุดก็คือ การมีหน้าที่ต่อชีวิตที่พอดี พอดี คือไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปหมายความว่า ที่คุณโสภณบอกว่าคนจำนวนมาก เขาก็ไม่ได้โลภอะไร ไม่จริงละมัง โลกในพุทธศาสนามันไม่ได้หมายถึงโลกตัวเงินอย่างเดียว โลกชื่อเสียง โลกเกียรติยศ โลกอะไรต่ออะไรเยอะแยะไปหมด คนก็จะต้องโลภบ้างละครับ เป็นธรรมดา แต่ว่ามีสติที่จะเตือนว่า เฮ้ย! พอดี พอดีอย่าให้มันเกินไปนัก ถ้ามองในรูปนี้ผมคิดว่าคนส่วนใหญ่มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงทีเดียว ไม่ว่าจะทำอะไรก็มีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตสูงพอสมควร จริงอยู่เมืองเรากำลังมีปัญหานี้ก็ไม่ใช่แหว่งเท่าไรนัก แต่ว่าไม่ถึงขนาดที่ใครเขาจะมาจ้ำจี้จกกันมากมายถึงขนาดนั้นหรอก แต่ว่าผลกระทบจากส่วนอื่นเนี่ย บางทีเรากำลังห่วงอะไรที่เกินพอดีหรือเปล่า คือถ้าแค่พอดีพอดี ผมว่าถึงไม่หมดทีเดียว ความกลัวก็จะลดลงไปเยอะ ขอขอบคุณครับ

รศ.ดร.กฤษฎา อาชวนิจกุล : ขอบพระคุณค่ะ เราคงจะยุติการพูดคุยกันวันนี้ละคะ ในฐานะที่เป็นผู้ดำเนินการพูดคุย ดิฉันขออนุญาตสรุปสักหนึ่งถึงสองนาที แต่เรียนตามตรงว่านี่คือสรุปตามจริตของดิฉัน เพราะว่าถ้าคนอื่นมาดำเนินการบนเวที เขาอาจจะสรุปอีกอย่างหนึ่งก็ได้...

ชื่อของการพูดคุยกันวันนี้คือ “วิกฤติวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย” อาจารย์ชัยอนันต์มาชี้ให้เห็นว่าโจทย์ของโลกปัจจุบันนั้นเปลี่ยนไปเป็น “การปฏิรูป” แล้ว อาจารย์ไม่ได้พูดชัดเจน แต่ประเด็นจะบอกว่าเหตุการณ์วันที่ 11 กันยา (2544) มันบีบให้ต้องปฏิรูป หมายถึงเป็นโจทย์ของโลกเวลานี้ แต่จริงๆ แล้วในบ้านเราจากเหตุการณ์ 14 ตุลา, 6 ตุลา และมาพฤษภา การละเมิดอำนาจอริรัฐ รวมทั้งกระแสข้างนอกด้วยนะคะ มันทำให้เห็นว่าการที่เราจะใช้การเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิวัตินั้นคงเป็นไปได้ยาก โจทย์เรื่องการปฏิรูปมันจึงเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น หลังจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม มันไม่ได้พองกัน อยากจะชี้ให้เห็นว่า ทำไมเรามาคุยกันเรื่องการปฏิรูปเมืองไทยและวิกฤติวัฒนธรรมในวันนี้ อันหนึ่งซึ่งน่าสนใจก็คือกระแสของการปฏิรูปนั้น มันเป็นกระแสทำที่ของคนยอมจำนน อันนี้อย่างที่อาจารย์ชัยอนันต์ชี้ไว้ละคะ แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เป็นการยอมจำนนแบบไม่ต่อสู้ ดิฉันเข้าใจว่าเป็นการจำนนที่ต้องการหาพื้นที่ หาเวที หาความเข้าใจในการที่จะต่อสู้ต่อไป เราพูดคุยกันมากในเรื่องวัฒนธรรม มีความหมายหลากหลายและดิฉันไม่มีความสามารถพอที่จะสรุปให้ท่านฟังได้ว่าวัฒนธรรม

ธรรมนั้นคืออะไร แม้ว่าหลายเสียงจะพูดออกมาตรงกันว่า เป็นวิถีชีวิต แต่จริงๆ แล้วมันก็มีวัฒนธรรมหลายระดับ เช่นวัฒนธรรมหลวง วัฒนธรรมราษฎร์ อย่างนี้เป็นต้น แต่สิ่งที่น่าสนใจอันหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมในตัวของมันเอง มันจะต้องมีทางเลือก ต่อให้วัฒนธรรมนั้นจะเป็นวัฒนธรรมซึ่งตึงเคร่งครัด และไม่ยอมให้ทางเลือกคนเลย โดยธรรมชาติของคนนั้น มันก็จะมีทางเลือกอยู่ในตัวของมัน ตรงนี้เองต่างหาก ดิฉันคิดว่ามีความสำคัญ เพราะการมีทางเลือกทำให้คนสามารถที่จะเลือกสร้างอัตลักษณ์ของตัวเองได้ เราก็เรียนรู้จากสิ่งที่อาจารย์นิธิพูดตอนสุดท้ายว่า ตัวอัตลักษณ์เป็นตัวกำหนดอำนาจ แล้วสามารถจะไปกำหนดอัตลักษณ์คนอื่นก็ได้ ขณะเดียวกันก็สามารถจะไปกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเรากับคนอื่นด้วย และถ้าอัตลักษณ์ของเราใหญ่มาก เราก็จะไปครอบงำคนอื่น ถ้าอัตลักษณ์ของเราด้อย แต่ถ้าเรามั่นใจเราก็สามารถจะต่อรองกับคนอื่นได้

เวทีแห่งนี้ไม่ว่าจะเป็นคนที่มานั่งในห้องนี้หรือว่าท่านวุฒิสมาชิกก็ตามแต่ เป็นเวทีข้างเชื่อมก็คือว่าเป็นคนซึ่งจะโยนสิ่งต่าง ๆ ไปสู่สังคม ไปให้คนทั่วไปได้รับรู้สิ่งที่เราเรียนรู้กันวันนี้ ถ้าเป็นภาษา postmodernism ประทานโทษดิฉันคิดว่ามันเป็นพวก postmodern นะคะ ผิดถูกอย่างไรก็ไม่ทราบ เขาบอกว่าสิ่งที่เราฟังกันวันนี้คือสิ่งที่เราได้คิดในสิ่งที่เราไม่เคยคิด, think the unthought เราได้เห็นในสิ่งที่เราไม่เคยมองเห็น, see the unseen และเราได้ยินเสียงในเสียงของคนที่ไม่เคยมีเสียงมาก่อน, voice the voiceless เราคงจะพูดคุยกันอีกดิฉันมีข้อสังเกตสุดท้ายที่อยากจะบอกก็คือจริงๆ แล้วสิ่งที่เราพูดคุยกันในวันนี้ ก็ยังอยู่ในโครงสร้างอำนาจที่สำคัญอันหนึ่งก็คือระบบวิธีคิดแบบผู้ชายเป็นใหญ่ ถ้าสมมติว่าเวทีแห่งนี้ ตั้งชื่ออย่างนี้ และก็พูดโดยปราชญ์ทั้ง 3 ท่านนะคะ หรืออื่นๆ อีก ก็จะมีคนหนาแน่นอย่างนี้ และก็มีคนซึ่งเราไม่คาดฝันว่าจะมากี่หลายท่าน แต่ถ้าเป็นเวทีอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นเวทีที่ดิฉันคิดว่าเป็นชายขอบ ก็ต้องไปเกาะกลุ่มกันเองอยู่ที่ธรรมศาสตร์ตรงโน้น หรือถ้าเป็นเวทีชายขอบอื่นๆ ของประชาชนระดับล่าง ก็ไปเกาะกลุ่มกันอยู่เช่นที่แม่มูล ตรงนี้ก็เป็หัวใจใหญ่อันหนึ่ง เราคงจะไม่มีคำตอบสำเร็จรูปกับอะไรก็ตามแต่ เพราะดิฉันไม่เชื่อในคำตอบสำเร็จรูป ท่านมีทางเลือกค่ะ ท่านเลือกก็แล้วกันนะคะ... ขอขอบพระคุณทุกท่านที่มาสัมมนากันวันนี้ค่ะ และก็ขอช่วยกันปรบมือให้กับวิทยากรของเราด้วยค่ะ ขอบพระคุณค่ะ.

ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บรรยายโดย ศ. เสน่ห์ จามริก

ที่มา : เรียบเรียงจากเวที open mind ครั้งที่ 1 "ฐานคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น"

เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2543

ณ ห้องประชุมศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภาคเหนือ

... วิจัยที่แท้จริงนั้นจะต้องเป็นการวิจัยที่หมายความว่า การแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด... และเรื่องของการพัฒนาจะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา... เราก็มองโจทย์ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึง... แนวทางการพัฒนา หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป... เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ... การทำงานวิจัยในรูปแบบนี้... เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้...

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : นัยยะและบริบท

ประการแรก สิ่งที่เราจะพูดในที่นี้มันเป็นเรื่องของ "ชีวิตกับสังคม" เพราะฉะนั้นเวลาพูดถึงชีวิตกับสังคมแล้ว ก็หมายความว่า ประกอบไปด้วยมิติที่หลากหลาย ในขณะที่ตัวท่านทั้งหลายที่เข้ามาร่วมกันในวันนี้ก็จะมีหน้าที่ ความรับผิดชอบ บทบาทเฉพาะต่าง ๆ เพราะฉะนั้นในการเสวนาในวันนี้ก็อยากจะเรียนว่า พวกเราทุกคนรวมทั้งผม คงต้องพยายามที่จะถอดใจออกจากประสบการณ์เฉพาะด้านออกไป เพราะว่าเรากำลังเข้ามาเกี่ยวข้องกับ "ชีวิต" ซึ่งประกอบหลายมิติเข้าด้วยกัน ไม่เฉพาะเรื่องของสุขภาพอนามัย การเกษตร การทำมาหากิน การค้าขายเท่านั้น แต่ว่าเป็นเรื่องของชีวิตกับสังคมทั้งหมด เพราะฉะนั้นตรงนี้ก็คงเป็นแบบฝึกหัดเบื้องต้นแรก ในการที่เราจะมองไปในโลกของการวิจัยอย่างที่มีความหมาย ตรงนี้น่าจะเป็นฐานตั้งต้นที่เราเริ่ม เพราะว่าถ้าเรายังจำกัดตัวอยู่ในความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์เฉพาะด้านแล้ว งานวิจัยที่เราพูดถึงว่า "วิจัยเพื่อท้องถิ่น" ก็คงมีความหมายที่ลดน้อยลงไป เพราะฉะนั้นในการเสวนาครั้งนี้ ผมก็หวังว่าจะได้รับฟังจากประสบการณ์ ความรู้ ข้อมูล ของท่านทั้งหลายซึ่งมาจากด้านต่าง ๆ แล้วเราก็นำมาถกเถียงกันเอาไว้ เพื่อจะได้นำไปวิเคราะห์ประเด็นปัญหาให้ชัดเจนขึ้น การปลดปล่อย การปลดแอก จากความชำนาญการเฉพาะด้านนั้น ผมว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ

ประการที่สอง ผมอยากจะเรียนว่า กระแสของการพัฒนา กระแสของการวิจัยเพื่อการพัฒนา รวมทั้งวิจัยขั้นพื้นฐาน ในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ผมคิดว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา เราได้ผ่านช่วงของความคิดแบบเบี่ยงเบนสู่ล่าง เปลี่ยนแปลงไปสู่ความคิดที่จะให้ผู้ที่อยู่ในฐานที่เคยรับการพัฒนา มาสู่ฐานที่จะพัฒนาตัวเองขึ้น จะเห็นว่าเมื่อ 20-30 ปีก่อน เราจะได้ยินได้ฟังเสมอเรื่องความจำเป็นพื้นฐาน หมายความว่า เป็นเรื่องที่นักวิชาการ หรือทาง

ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ที่มาวิจัย ก็จะมาสำรวจดูว่า จ.ป.ฐ. หรือความจำเป็นพื้นฐานมันคืออะไร แต่นั่นผมคิดว่ามันเป็น การวิจัย การพัฒนา ที่เป็น “การจราจรทางเดียว” เป็นการวิจัย การพัฒนาที่รู้ดี ว่าถ้าชาวบ้านจะมีความจำเป็นพื้นฐานที่ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว จะต้องเป็นอย่างนี้ตามความต้องการจากข้างบน ซึ่งก็ไม่ใช่ผิดทั้งหมด เช่นว่าต้องมีโภชนาการที่ดี จะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีอากาศที่ดี สิ่งพวกนี้มันไม่ได้ผิดในตัวของมันเอง แต่ว่ามันผิดในแง่ของกระบวนการ คือเวลาที่เรารววิจัยหรือพัฒนา เรามองเป้าหมายเป็นหลัก เหมือนกับในระบบเบ็ดเสร็จการอำนาจเบ็ดเสร็จอย่างแบบคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

เพราะฉะนั้นตรงนี้ เรากำลังเคลื่อนตัวมาสู่ยุคของการพัฒนาที่เรียกว่า “พัฒนาเพื่อการพัฒนาตัวเอง” “การพึ่งตนเอง” แล้วเราก็มียังมีแถบด้วยคำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” เป็นยุคซึ่งจะเห็นว่า เป็นการเคลื่อนตัวมา ที่ไม่ใช่ในแง่ของความคิดอย่างเดียว แต่การเคลื่อนไหวมาสู่ช่วงใหม่นี้ เป็นการทบทวนถึงความผิดพลาด ความล้มเหลว ของแนวคิดหรือฐานความคิดที่กำหนดโจทย์ กำหนดกระบวนการพัฒนา กระบวนการวิจัย ในลักษณะที่เป็นจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างเป็นหลัก แล้วก็ประสบความล้มเหลวมาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันก็มองว่า ความล้มเหลวนี้นำไปสู่ความสูญเสียมากมาย อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาความล่มสลายของสถาบันสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ศาสนา ความ เป็นชุมชน รวมทั้งความสูญเสียในเชิงของทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม เป็นไปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นปรากฏการณ์ความสูญเสียที่น่ากลัว แล้วก็ เป็นเรื่องที่ยากในการที่จะพลิกกลับคืนมาได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้เรามาถึงช่วงการปรับความคิด จากการเรียนรู้ถึงความผิดพลาด ความล้มเหลวต่างๆ สิ่งที่เป็นความคิดนี้ก็คือ เรื่องการพัฒนาตนเอง การพึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำถามก็คือ ที่เราพูดกันในวันนี้ว่า “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เราจะคิดกันอย่างไร ผมคิดว่าเราคงไม่ใช่มาตั้งต้น โดยไม่ได้ย้อนทบทวนไปถึงความผิดพลาด ความล้มเหลวที่ผ่านมาจากอดีต เราเรียนรู้จากอดีต เหมือนกับเป็นไฟฉายที่ฉายแสงสว่างให้เราเห็น สิ่งที่น่าพึงปรารถนาในอนาคต นั่นก็คือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่จะพัฒนาท้องถิ่นนั้นได้ก้าวเดินไปในกระบวนการของการพัฒนา ผมขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไม่ควรเน้นว่า “เป้าหมาย” แต่ว่า เป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเอง คือเวลาที่เรารู้ถึงพึ่งตัวเอง จะต้องอยู่บนฐานของขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเองด้วย ไม่ใช่เป็นผู้ที่คอยแต่รับผลบวกของการพัฒนา อย่างเช่น ใน จ.ป.ฐ. เขาบอกว่า โภชนาการชาวบ้านควรจะได้รับโภชนาการที่มีธาตุอาหาร เราก็กส่งเสริมลงไป หรือว่าเราสำรวจแล้วบอกว่า ชุมชนชาวบ้านที่นี้ยากจนเพราะว่ามีรายได้ต่ำ เราก็กัดเงินเข้าไป อย่างที่ผ่านมา เช่นเรื่องระบบเงินผัน หรือว่า ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ที่เรารู้ถึงเขตยากจนอะไรต่างๆ เป็นพวกราชการมาขีดทั้งนั้น ว่าเขตไหนยากจน เขตไหนไม่ยากจน มากน้อยแค่ไหน แล้วเราก็กัดเงินรายได้เข้าไป เพื่อที่เราจะเปลี่ยนจากสภาพนั้น หลักการหรือเป้าหมายสำคัญในการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น คงต้องมองไปในแนวทาง ในแสงสว่างใหม่ เพื่อที่จะได้มีเป้าหมาย 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และก็พัฒนาอย่างยั่งยืน หมายความว่า เป็นความยั่งยืนทั้งตัวเอง ยั่งยืนในฐานทรัพยากรธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เปรียบเสมือนเป็นสองด้านของเหรียญอันเดียวกัน เป็นด้านหัวกับด้านก้อย เพราะฉะนั้นการพึ่งตัวเอง การพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ใช่คนยั่งยืนเพียงอย่างเดียว แต่หมายความว่าตัวฐานทรัพยากร ซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่งของชีวิตและสังคมก็ต้องเป็นด้านที่จะต้องคำนึงถึงด้วยเช่นกัน

ตรงนี้ก็เป็นเรื่องที่จะต้องตั้งโจทย์ว่า ทำอย่างไรเราจึงจะเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน การเข้าใจในตัวปัญหานี้ เป็นสิ่งที่ เป็นเบื้องต้น การเข้าใจปัญหาจะทำให้เราสามารถตั้งโจทย์ในการวิจัยอย่างถูกต้อง และเหมาะสมได้ นอกจาก เข้าใจปัญหาแล้ว ถ้าเราตั้งโจทย์ดี ๆ และตั้งกระบวนการวิจัยให้ดีแล้ว ก็มีประเด็นที่ว่า จะเป็นการวิจัยที่นำไปสู่แนวทาง ที่ไม่ใช่เป็นคำตอบสำเร็จรูป หรือจะเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างไร การวิจัยนั้นไม่ใช่เป็นการวิจัยเพื่อเป็นการแก้ปัญหาเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ผมจึงปฏิเสธคำว่า “กรอบทางความคิด” ในการวิจัย เพราะทุกครั้งที่เรารววิจัย ที่

เราเรียนหนังสือกันมาบอกว่า มีสมมติฐาน มีกรอบความคิดหรือที่เราเรียกว่า Conceptual Framework คำว่า “กรอบ” ตรงนี้ เป็นคำที่ชวนให้เราเข้าใจว่า เป็นการวิจัยเพื่อที่จะนำไปสู่คำตอบอันหนึ่งที่กำหนดเอาไว้ เช่น เราทำงานวิจัยให้กับบริษัทแห่งหนึ่งเพื่อที่จะแก้ปัญหาการขาดทุนของเขา จะทำอย่างไรให้แก้ปัญหาการขาดทุน และได้กำไรเพิ่มมากขึ้น อย่างนี้เป็นต้น เรามีคำตอบที่กำหนดไว้ แล้วเราก็ดึงกรอบไว้เพื่อที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดเอาไว้ เพราะฉะนั้นงานวิจัยในรูปแบบนี้ จึงเป็นงานวิจัยที่ขาดความเป็นอิสระ เพราะถูกกำหนดโจทย์เอาไว้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเจ้าของทุน ผมเคยนั่งอยู่ในบอร์ดของ TDRI แล้วเคยตั้งคำถามว่า สิ่งที่ TDRI ทำนี้ ก่อนข้างจะเป็นสิ่งที่ภาษาฝรั่งเรียกว่า Consultancy เป็นการให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำกับตัวเจ้าของแหล่งทุน มากกว่าที่จะเป็นงานวิจัย หรือเป็น Real Research อย่างแท้จริง

Research ที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการวิจัยที่หมายความว่า การแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด คือไม่ใช่เป็นคำตอบที่สิ้นสุดความต้องการของอันหนึ่งอันใดโดยเฉพาะ และในเรื่องของการพัฒนาที่จะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้นนอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหาที่เรามองเห็น ปัญหาความยากจน ปัญหาโภชนาการ อะไรต่าง ๆ เราก็มองโจทย์ในการวิจัย ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึงสิ่งที่ผมเรียกว่า “แนวทางการพัฒนา” หมายความว่า เป็นการพัฒนาต่อไป ซึ่งผมเรียกว่าเป็น “ระบบเปิด” ที่เป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ เพราะฉะนั้นในการทำงานวิจัยในรูปแบบนี้ก็หมายความว่า เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อที่จะให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้ หลังจากที่เข้าใจปัญหาแล้ว แก้ปัญหาที่อาจจะเรียกว่า ปัญหาที่สามารถมองเห็นได้ อย่างเช่น ปัญหาปวดหัว ตัวร้อน ไข้ขึ้น พวกนี้แล้ว ต่อมาคือทำอย่างไรที่จะให้สามารถดำรงชีวิต ดำเนินชีวิต เพื่อการพัฒนาต่อไปได้ตามศักยภาพ และขีดความสามารถที่เขาจะต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นงานพัฒนาหรืองานวิจัยและพัฒนาจึงเป็นการแสวงคำตอบที่เปิด ขึ้นอยู่กับตัวเงื่อนไข และศักยภาพของชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ตรงนี้ทำให้เราเห็นว่า ในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีความสำคัญอย่างมากที่เราจะต้องเข้าใจปัญหา วางแนวทาง เพื่อที่จะได้กำหนดทิศทางการวิจัยที่ถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะขีดเส้นเพื่อให้เห็นว่า ขอบเขตการวิจัยมีกว้างขวางแค่ไหน สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ผมต้องการจะพูดเป็นเบื้องต้นครับ

โดยสรุปก็คือ ประการแรก เราคงต้องปลดปล่อยตัวเองออกจากความสนใจเฉพาะด้าน ผมคิดว่าเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างยิ่ง ประการที่สอง ต้องมองเห็นว่า เป้าหมายหรือความหมายของการพัฒนานั้น คงไม่เพียงเป็นการจรรजरทางเดียว คงไม่ใช่เป็นเพียงกำหนดสิ่งที่เรียกว่า จ.ป.ฐ. แต่หมายความว่า เป็นงานวิจัยที่จะมียุทธศาสตร์ ยุทธวิธีอะไรก็ตาม ที่จะสามารถทำให้ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง มีช่องทาง แนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง เพื่อการช่วยตัวเองได้ และในขณะเดียวกัน ก็มีแนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนสำหรับชีวิตของตัวเอง ทรัพยากร-ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมด้วย สิ่งนี้น่าจะเป็นข้อคิดเบื้องต้นที่อยากจะนำเสนอในที่นี้ เพราะฉะนั้น “งานวิจัยจึงเป็นงานที่ขึ้นอยู่กับการสำนึกมาก” วิจัยไม่ใช่เป็นเพียงเทคนิควิธีการที่เราเรียนกันมา ผมจำได้ว่า พอเข้าชั้นเรียนเรื่องการวิจัย ครูบาอาจารย์ก็จะบอกว่า เราเริ่มต้นด้วยวิธีวิจัย (Methodology) กัน ว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ไม่ใช่ ผมคิดว่า ความสำนึก จินตนาการ สำคัญมาก ๆ จากสำนึก ตรงนี้ เป็นเรื่องของการใช้จินตนาการที่จะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงของโลก โลกนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป แต่ในระบบการศึกษาของเรายังขังตัวเองอยู่ในโลกของเก่าอยู่ ตรงนี้เราก็คงต้องปลดปล่อยตัวเองออก นี่เป็นเงื่อนไขสำคัญ

จากพื้นฐานที่ผมเรียนเป็นเบื้องต้นสองประเด็นใหญ่ ๆ ตรงนี้ ผมอยากจะนำเข้าสู่เนื้อหาที่จะนำเสนอในที่นี้ว่า ถ้าเรามีข้อคิดเบื้องต้นอย่างนี้ เรามองเห็นว่า การพัฒนาต้องพ้นออกจากกระแสการแบ่งแยกอย่างชัดเจน ระหว่างผู้พัฒนากับผู้ถูกพัฒนา รวมทั้งการที่จะต้องเข้าใจถึงชีวิต เข้าใจถึงการที่ท้องถิ่นเองจะต้องเข้ามามีบทบาทมีส่วนร่วม ประเด็นนี้ผมอยากจะเรียนว่า เป็นสิ่งที่ต้องตระหนักเป็นเบื้องต้น ไม่ใช่ข้อคิด ถ้าเราไม่สามารถเอาชนะหรือก้าว

ข้ามอุปสรรคนี้ได้ เราก็ไม่สามารถออกจากแนวทางของเรา หรือความชำนาญการเฉพาะด้าน ซึ่งก็ยากที่จะทำให้เราสามารถมองประเด็นปัญหาเรื่องการวิจัยเพื่อท้องถิ่นอย่างถูกต้อง เหมาะสม สอดคล้องกับความเป็นจริงได้

ยกตัวอย่างเช่น ที่ผมเคยทำเรื่องป่าชุมชน จะเห็นว่าตรงนี้เราก็ต้องก้าวข้ามการมอง “การจัดการทรัพยากรป่า” ผมปฏิเสธคำว่า “ป่าไม้” มาโดยตลอด เพราะเราต้องเข้าใจว่า ป่าเมืองไทยไม่ใช่ป่าธรรมชาติ ไม่ใช่เป็นป่าไม้เท่านั้น แต่เป็นป่าซึ่งเป็นทรัพยากรชีวภาพที่มีค่ามากมาย ตรงนี้เริ่มมีการยอมรับกันแล้วว่า การจัดการในเชิงวิทยาศาสตร์ที่ร่ำเรียนกันมา ที่อธิบายป่าไม้คนแรกซึ่งเป็นคนอังกฤษสอนเราไว้ เป็นสิ่งที่พ้นสมัยไปแล้ว อันนี้ก็เป็นตัวอย่างที่ผมอยากจะเรียนว่า เราจะต้องก้าวข้ามการจัดการในเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการจัดการแบบจรรยาบรรณเดียวมาสู่การจัดการในเชิงบทบาทของชุมชนด้วย เราถึงได้พูดถึงเรื่อง “ป่าชุมชน” นี่ก็เป็นตัวอย่าง เรื่องการศึกษาระบบการศึกษาก็เช่นเดียวกัน แต่ก่อนนี้เราสอนกันแบบคุณพ่อรู้ดี แต่ปัจจุบันเราเริ่มพูดถึงการศึกษาตามอัธยาศัย พูดถึงเรื่อง Home school ดังนั้นจะเห็นว่า สิ่งต่างๆ ต้องมีการแก้ไข เปลี่ยนแปลงทั้งนั้น ซึ่งคงไม่พ้นวิสัยที่ว่า เราจะก้าวข้ามอุปสรรค ความคิดความอ่านดั้งเดิมของเราได้

ผมอยากจะแบ่งประเด็นที่ผมพูดมาตรงนี้ว่า ผมพูดในเชิงที่อยากจะกระตุ้นท่าน 3 ประเด็นด้วยกัน

ประเด็นที่ 1 เราจะเข้าใจสิ่งที่เราเรียกว่า “งานวิจัย” กันอย่างไร งานวิจัยไม่ใช่เป็นเพียงให้คำตอบสำหรับความต้องการหรือจุดประสงค์ของแหล่งทุนหรือของใครโดยเฉพาะ แต่จะต้องเป็นระบบเปิด

ประเด็นที่ 2 สภาวะความรู้ (The Stage of Knowledge) และความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นที่มีอยู่ ในขณะนี้ เรามองว่าวิจัยท้องถิ่น โดยมาถึงถึงมีวิจัยกัน ตั้งใจทักกันเอง วิจัยกันเอง ถึงจะให้ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมก็ตาม ผมคิดว่า ถ้าเรามองข้ามสภาวะความรู้ ซึ่งเป็นชุมชนที่ ผมใช้คำว่า “ฐานต้นทุนทางภูมิปัญญา” จะทำให้งานวิจัยของเราสัมฤทธิ์ผล แทบเป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นอย่างนั้นเท่ากับว่า เราสร้างวัฒนธรรมการวิจัย และการเรียนรู้ ที่ไม่สร้างสรรค์ สมมติว่ามีสถาบันขึ้นมาใหม่ ต่างคนต่างเริ่มขึ้นมาใหม่ ผมว่าอย่างนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะทำให้การวิจัย (Re-research) มาเป็นการแสวงหาความรู้ใหม่ ความรู้ในโลกนี้ไม่ได้เริ่มจากศูนย์ ท่านทั้งหลายที่มาอยู่ในที่นี้ก็ได้เริ่มจากศูนย์ เริ่มจากบางสิ่งบางอย่าง แต่คำถามมีอยู่ว่า เราจะต้องทำความเข้าใจว่า ฐานที่เรากำลังมีองค์ความรู้ อยู่ ข้อมูลที่มีอยู่คืออะไร? ผมคิดว่าการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะต้องเป็นการวิจัยเพื่อสานต่อตรงนี้ ไม่ใช่มาเริ่มกันใหม่หมด ถ้าเริ่มใหม่ ถึงแม้ว่าจะมีเงินทุนมากก็ตาม มันจะเป็นเหมือนการโยนก้อนกรวดลงไปในทะเล จะไม่เกิดอะไรขึ้นมาเลย แล้วจะเป็นการสร้างนิสัยจับจดด้วย อันนี้เป็นจุดอ่อนในโลก ในประชาคมการวิจัยของเราที่เป็นอยู่ขณะนี้

ประการที่ 3 จะตั้งโจทย์วิจัยและรวบรวมข้อมูลกันอย่างไร เพราะว่าการศึกษาวิจัยนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการแสวง สละสลวย รวบรวม ประเมิน วิเคราะห์ข้อมูล แต่ “ข้อมูลเพื่อการวิจัย” ที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเอง พึ่งตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น โจทย์ และข้อมูลควรจะเป็นอย่างไร

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับความเป็นไปของโลก

ในเรื่อง “ความหมายของการวิจัย” ในที่นี้ ไม่ใช่ผมจะเอาเรื่องคำจำกัดความว่าวิจัยคืออะไรมาพูด แต่จะมาพูดถึงความหมายของการวิจัย เพื่อที่เราจะได้ตระหนักถึงตัวปัญหา ว่าในการแสวงหาความรู้ใหม่นี้ ให้ความหมาย

อะไรกับสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ ผมขอให้ท่านเอาบทความของผมเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” มาผมคิดว่ามีบางประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในส่วนหนึ่ง อย่างน้อยที่สุดจะเห็นได้ว่า เวลาที่เราพูดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ทุกคนจะพุ่งไปที่ไร่นา หรือชนบทหมด แต่โดยแท้จริงแล้ว คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียงในสถานการณ์โลกปัจจุบัน” ผมขอเน้นตรงนี้ว่า เวลาเราพูดถึงอะไร เราต้องรู้ว่าสิ่งนั้นอยู่ในบริบทอะไร บริบทในความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” หรือ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ไม่ใช่เป็นบริบทของชุมชนชนบท หรือเกษตรกรที่อยู่ในโลกของตนเองอย่างโดดเดี่ยว แต่อยู่ในโลกของความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยง ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวาง ที่ผมเขียนบทความนี้ขึ้นมา ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า เวลาเราพูดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ไม่ได้หมายถึงเพียงการวาดรูปไร่นา จะทำอะไรให้ไร่นา เพื่อที่จะทำให้พออยู่พอกิน แต่มีความหมายนัยที่กว้างไกลมากถึงกระแสโลกาภิวัตน์ หรือ Globalization เพราะฉะนั้นในนี้ผมจึงได้ตั้งหัวข้อเอาไว้ตั้งแต่เริ่ม ประการแรกคือพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น อย่างที่ผมจะนำเสนอประเด็นตรงนี้ ผมก็ได้พูดเกริ่นแต่แรกว่า เราจะต้องมีความเข้าใจร่วมกัน มิฉะนั้นแล้ว ประเด็นที่เราจะพูดกันต่อไปนั้นก็จะมีไม่รู้เรื่องกัน

คำว่า “โลกาภิวัตน์” “โลกาภิวัตน์” นั้น โลกาภิวัตน์ (โลกา + อนุวัตน์) คือ การประพุดตามโลก ประพุดตามไปเรื่อย ๆ ผลของการโลกาภิวัตน์หรือโลกาภิวัตน์เป็นเส้นทางที่นำเราไปสู่เส้นทางที่ผมเรียกว่า “เส้นทางสู่เศรษฐกิจเซเลบ” มาถึงวิกฤตตอนนี้ IMF เข้ามา เรามองเห็นชัดเจน เป็นเส้นทางที่เราเดินไปอย่างนั้น นี่ก็เป็นสิ่งที่ผมได้พูดเอาไว้ และในขณะเดียวกัน เหตุปัจจัยแห่งปัญหาไม่จำกัดเฉพาะที่เราวางแผนพัฒนาตามฝรั่งตั้งแต่ปี 2504 เท่านั้น เมื่อครู โลกาภิวัตน์เป็นการว่าไปตามโลก มันเป็นเส้นทางที่นำเราไปสู่การเป็นเซเลบทางเศรษฐกิจเช่นขณะนี้ แต่ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ผมเรียกว่า “โลกาภิวัตน์ทุนนิยม” นักเศรษฐศาสตร์ไทย โดยเฉพาะนักเศรษฐศาสตร์จากสภาพัฒน์ชอบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไทย เปรียบเสมือนฝูงห่านบินตามกันไป ตัวหน้าบินไปแล้ว ก็บินตามกันไป นั่นคือ การเดินในเส้นทางนั้น ก็เป็นเส้นทางที่กำหนดจากโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นฝ่ายแผ่อำนาจไปทั่วโลก

แม้เราจะวิจัยในระดับท้องถิ่น เราต้องเข้าใจว่า ในกระแสโลกกำลังแปรเปลี่ยนไปจากทุนนิยมธรรมดาไปสู่สิ่งที่ผมเรียกว่า “วัฒนธรรมการล่าเหยื่อ” จะเห็นว่า ลงทุนที่ไหนดายทุนท้องถิ่นล้มละลายหมด ขณะที่นายทุนท้องถิ่นไทยกำลังล้มละลาย เราก็ต้องออกกฎหมายล้มละลายตามที่ IMF ต้องการด้วยว่าจะล้มละลายอย่างไร ฝรั่งถึงจะได้ต้นทุนคืน ฉะนั้น ที่ไหนก็ตามที่ทุนต่างชาติเข้าไปถึง ก็หมายความว่า ที่นั่นต้องมีการปลดพนักงาน ตอนนี้ทุกแห่งเป็นไปอย่างนั้นหมด เจ้าหน้าที่ พนักงานของรัฐ เสียมัย แม้กระทั่งเจ้าหน้าที่ระดับบริหารก็กำลังถูกปลด เรากำลังถูกบีบให้ทำในสิ่งที่เขาเรียกว่า Down sizing เป็นศัพท์เทคนิคที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แล้วการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้สิ่งที่เราพูด “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การวิจัยระดับท้องถิ่นจะต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ด้วย จะเห็นว่าผมพยายามตีขอบข่ายของปัญหาเรื่องท้องถิ่นเป็นโลกที่กว้างขึ้น มันมีความเกี่ยวข้องกัน แล้วก็ต้องให้ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ความหมายของคำว่า “การพัฒนาชนบท” ที่ปรับเปลี่ยนไปด้วย ไม่ใช่แค่พูดบอกว่า ต้องปลูกผักอย่างนั้น เลี้ยงสัตว์อย่างนี้ ใช้สารเคมีเท่านี้ ไม่ใช่อย่างนั้น เราจะต้องมองไปเห็นตัวที่ก่อปัญหาด้วย เพื่อเราจะได้พัฒนาชนบท พัฒนาท้องถิ่น แล้วก็ทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ไม่ใช่เพียงให้สามารถตอบสนองความต้องการแบบพอมือพอกินเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการพัฒนาที่สามารถตอบปัญหาของกระแสโลกาภิวัตน์และโลกาภิวัตน์จากระดับอื่นด้วย นี่ก็เป็นนัยที่ผมได้พูดถึง แล้วจากนั้นผมถึงมาให้นิยาม คำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” นั้น เป็นนิยามที่มีพลวัตอย่างสูง ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่อยู่กับที่ พอมือพอกิน

บทความปรับปรุงจากเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” นำเสนอในการสัมมนา “โครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ 1 เรื่อง “ปรัชญาการพัฒนา : ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถ.ติวานนท์ นนทบุรี, 6-7 พฤศจิกายน 2541

พอใช้ ไม่ใช่แค่นั้น แต่หมายความว่า จะต้องเป็นกระบวนการพัฒนามีขั้นตอนอย่างไร จากพออยู่พอกินมาเป็นพัฒนา เพื่อฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ จนนำไปสู่ขั้นสุดท้ายในสิ่งที่ผมเรียกว่า “เศรษฐกิจชุมชน”

ผมคิดว่าบทความเรื่องนี้คงพอให้ท่านทั้งหลายได้เห็นว่ ความหมายของ “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” นั้น มีนัยที่เป็นพลวัตและมีความกว้างอย่างยิ่ง ที่เราจะได้วางทิศทาง และขอบข่ายการวิจัยอย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการเปลี่ยนแปลงของโลกที่ส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อท้องถิ่น ในประการสำคัญอย่างยิ่งที่ผมพยายามพูดถึงก็คือว่า ขณะนี้เป้าหมายสำคัญของโลกาภิวัตน์ ที่ผมกล่าวว่า เป็นเส้นทางที่นำไปสู่วัฒนธรรมการล่าเหยื่อ เพราะฉะนั้นการล่าเหยื่อในครั้งนี้ไม่ได้เผื่ออิทธิพลเพื่อเอาผลกำไรเท่านั้น แต่เป็นการล่าเหยื่อที่อาศัยฐานความสามารถทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีชีวภาพที่จะเข้าครอบครองทรัพยากรของโลกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรทางความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งมีอย่างอุดมสมบูรณ์ในประเทศไทย เพราะชนบทไทย ท้องถิ่นไทย เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเขตร้อนของโลก ไม่ใช่มีแต่ไม้ อย่างที่เราถูกฝรั่งสอนมาว่า เป็นการจัดการเรื่องการทำไม้ ไม่ใช่ชนะครับ ตรงนี้มันเป็นข้อมูล ข้อเท็จจริงที่พื้นๆ และเราได้ทำการวิจัยจนเป็นที่ยอมรับ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า “โลกาภิวัตน์” ไม่ใช่เป็นเพียงการวิ่งไปทำลายนายทุนท้องถิ่น แล้วก็พยายามที่จะเข้าไปลงทุนเพื่อแสวงผลประโยชน์อย่างเดียว แต่ยังเป็นความพยายามที่จะครอบครองทรัพยากร-

ธรรมชาติของโลกอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทรัพยากรชีวภาพของภูมิภาคป่าเขตร้อน ป่าเขตร้อนของโลกนั้นมีพื้นที่ไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินของโลก แต่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพถึง 60 เปอร์เซ็นต์ของโลก ประเทศเขตร้อนจึงมักเป็นที่หมายปองของมหาอำนาจตะวันตก มหาอำนาจทางอุตสาหกรรม รวมทั้งสหรัฐฯ แต่ก่อนในยุคอาณานิคม เขาเข้ามาเปิดตลาด ขณะเดียวกันก็กดกวดทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพไปเก็บไว้ในที่ของเขา ในประเทศของเขา ไปดูพวกสวนพฤกษศาสตร์ต่างๆ ที่อังกฤษ รวมทั้งที่อเมริกา ที่ญี่ปุ่น ล้วนแล้วแต่เป็นทรัพยากรที่ขนไปจากประเทศเขตร้อนทั้งสิ้น แต่มาในยุคนี้ เมื่อเทคโนโลยีชีวภาพเจริญขึ้น การที่เขาจะเอาทรัพยากรเขตร้อนไปเก็บไว้ในประเทศของเขานั้น อายุไม่ยืน ไม่ยั่งยืน เห็นเขาว่า อย่างมากก็ 5 ปี เพราะมันเป็นทรัพยากรที่ผิดอากาศ ตอนนี้นำมาครอบครองในพื้นที่เขตร้อนเลยถูกกว่า จึงได้มีระบบใหม่ขึ้นมา ในยุคระบบอาณานิคมแต่ก่อนไม่มีอย่างนี้ มาในระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ หรือทุนนิยมตลาดเสรีนี้ หมายความว่า ไปที่ไหนก็เสรีทั้งหมด จึงเป็นทุนเสรีที่พยายามจะสร้างระบบใหม่ขึ้นมา เราเรียกว่า “ระบบทรัพย์สินทางปัญญา” ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินเรื่องข้าวพันธุ์หอมมะลิ ทุกวันนี้ต้องยื่นฟ้องต่อศาลโลก ตรงนี้ผมคิดว่า การวิจัยและพัฒนาเพื่อท้องถิ่น คงต้องคำนึงถึงระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาดด้วย มันเป็นอาวุธอีกอันหนึ่งของมหาอำนาจในทางเศรษฐกิจ ที่อาศัยขีดความสามารถทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีที่สำคัญในขณะนี้ 2 อย่าง คือ เทคโนโลยีข่าวสารข้อมูล (Information technology) กับ เทคโนโลยีชีวภาพ (Biotechnology) กำลังเป็นอาวุธสำคัญของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ที่จะเข้ามครอบครอง ถ้าสิ่งนี้เข้ามครอบครองสำเร็จก็หมายความว่า จะส่งผลกระทบอย่างสำคัญต่อขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นที่จะพึ่งตนเองได้ เพราะเรารู้อยู่แล้วว่า สังคมในชนบทของเรานั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของคนกับฐานทรัพยากรไปด้วยกัน เหมือนกับที่ผมได้พูดในตอนต้นว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นเหมือนเหรียญอันเดียวกัน มีทั้งด้านหัวและด้านก้อย มีทั้งเรื่องคน และเรื่องฐานทรัพยากร เพราะฉะนั้นผมคิดว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องเข้าใจความเป็นไปของโลก

เมื่อรวมความแล้วผมคิดว่า เราต้องเข้าใจความหมายและขอบข่ายของงานวิจัยใน 3-4 ประเด็นด้วยกัน ที่น่าจะประกอบในการพิจารณา คิดอ่านในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่

ประเด็นที่ 1 การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะต้องเป็นการวิจัยที่เริ่มต้นมาจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ตามสมควรถึงโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ในระดับมหภาค

คำว่า “โครงสร้างระดับมหภาค” นั้น มีทั้ง 2 ระดับ คือ ระดับโลก และระดับรัฐ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกัน อย่างเช่น จอมพลสฤษดิ์ รับแผนพัฒนาจากธนาคารโลกมาจากกระแสโลก แล้วก็มาสู่กระแสรัฐเพื่อวางแผนพัฒนา เน้นอุตสาหกรรม ชนบทยากจน เมื่อเขาจัดการกับชนบทไปแล้ว ตอนนั้นเขากำลังจัดการกับทุนท้องถิ่น กับมืออาชีพทั้งหลาย อย่างนี้กว่าพวกนายทุน พวกวิชาชีพต่างๆ จะปลอดภัย เพราะว่าขณะนี้เขาเริ่มเอาทุนมาแทรกแล้วก็ปลดพนักงาน เพราะฉะนั้นอย่าว่าแต่เกษตรกรในชนบทเลย ในเมืองเอง พวกกลุ่มทุนก็ดี ถ้าไม่ไปสวามิภักดิ์กับทุนต่างชาติก็แย่ ดังที่บัญญัตินโยบายรัฐบาลในขณะนี้ โดยเฉพาะนโยบายจากกระทรวงการคลัง ท่านทั้งหลายคงจะได้ยิน และอ่านข่าวแทบทุกวันว่า การเพิ่มทุน การลดทุน (Recapitalization) หมายความว่า ต้องเอาทุนต่างชาติเข้ามาเสริม มิฉะนั้นจะอยู่รอดไม่ได้ ตอนนั้นก็กำลังเถียงกันระหว่างแบงก์ชาติกับกระทรวงการคลัง คือนักวิชาการกำลังคัดค้านการนำเอาทุนสำรองมารวมกันเพื่อจะแก้ไขปัญหาทางการเงิน นี่เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ผมคิดว่าท่านทั้งหลายควรจะติดตาม เมื่อรวมความแล้วคือ เรื่องโครงสร้างมหภาคนี่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ในระดับรัฐด้วย เพราะว่านโยบายของรัฐโดยหลักแล้วจะมาจากผลกระทบของระดับโลก จะเห็นได้ว่า นอกจากการเพิ่มทุนแล้ว เรื่องการแปรรูปจะมาเรื่อยๆ การแปรรูปนี้ไม่ใช่เฉพาะธุรกิจ บริการสาธารณะไม่ว่าจะเป็นโรงพยาบาล รวมทั้งมหาวิทยาลัย ขณะนี้ก็กำลังโดนผลกระทบหมด สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งสำคัญของท้องถิ่น เราต้องเข้าใจตรงนี้ด้วย เมื่อเข้าใจแล้วจะทำอะไรก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ประเด็นที่ 2 จะต้องเข้าใจโครงสร้างระดับจุลภาค

ในขณะนี้ท้องถิ่นไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก สมัยก่อนเราเรียกร้องเรื่องการกระจายอำนาจกันมาก แต่ช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่เราเข้าสู่กระแสส่งเสริมการลงทุนจากต่างชาติอย่างกว้างขวาง ทำให้โครงสร้างทางจุลภาคได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย การวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องเข้าใจตรงนี้ด้วย ผมขอย้อนไปในอดีตหนึ่งสมัยรัชกาลที่ 5 สังเกตดูให้ดี เป็นการปฏิรูปอำนาจที่รวมศูนย์ไปที่กรุงเทพฯ แต่ยุคนั้นก็ยังละเว้นไว้ในระดับของหมู่บ้าน จะเห็นว่าผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านระดับนี้ ให้ชาวบ้านเลือกกันเอง จะดีหรือไม่ดีอย่างไรก็แล้วแต่ อย่างน้อยที่สุดก็เป็น การให้ช่องว่างที่ท้องถิ่นจะมีอิสระตามสมควร แต่ในกระแสการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้โครงสร้างของระบบผู้นำท้องถิ่นได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมัยยุคนายกษัตริย์ชาย ที่บอกจะเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า แล้วพวกเรา ก็สนับสนุนกัน แต่นั่นเป็นการส่งผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของท้องถิ่นอย่างมาก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ใช่ผู้นำชุมชนเหมือนสมัยก่อน แต่กำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองระดับบน เป็นนายหน้าค้าที่ดิน รับเหมา มาบัดนี้เราปฏิรูปให้มี อบต. อบจ. ผมเกือบจะเรียกว่า เป็นการปฏิรูปที่ผู้นำชุมชน มีส่วนที่เป็นผู้นำของท้องถิ่นลดน้อยลงมาก ตรงนี้ต้องตระหนัก เพราะฉะนั้นการพัฒนาเพื่อท้องถิ่นคงไม่ต้องมาดูแลเฉพาะผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการอย่างที่เรา กำลังพูดถึงในขณะนี้ จะเป็นไปได้มากน้อยแค่ไหน แต่ประเด็นของผมคือ งานวิจัยจะต้องคำนึงถึงปัจจัยนี้ด้วย ซึ่งเป็นปัญหาโครงสร้างระดับจุลภาคที่จะต้องคำนึงถึง

ประเด็นที่ 3 ในการวิจัยต้องรู้จักบริบทของสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้นให้ดี

ประเด็นนี้สำคัญมาก เราจะเข้าใจเพียงแคบริบทอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องเข้าใจถึงผลกระทบที่มาจากโครงสร้างระดับสูงด้วย เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่กระทบต่อบริบท แต่อย่างไรก็ตาม ผมคิดว่า ณ จุดนี้ พื้นฐานของประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม ยังมีความสำคัญอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของ ภูมิปัญญา ตอนที่เราพูดถึงถึงเรื่องปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางปัญญา เพราะเวลาที่เราพูดถึงว่า สังคมไทยเป็นสังคมทรัพยากรของภูมิภาคป่าเขตร้อน มันไม่ใช่เป็นต้นทุนทางวัตถุ คือทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น แต่อีกซีกหนึ่งที่ควบคู่ไปกับทรัพยากรทางวัตถุก็คือ ทรัพยากรทางภูมิปัญญา ซึ่งในจุดนี้เรามองข้ามไปไม่ได้ ผมคิดว่าระบบการศึกษา ระบบ

การวิจัยการพัฒนาของเรามองข้ามในสิ่งเหล่านี้ เวลาที่เรามีการวิจัยทางชีวภาพ เรามักจะมองไปที่ตะวันตกอยู่ตลอดเวลา แต่เราหาว่าไม่ว่า ความจริงชุมทรัพย์ทางปัญญาของการวิจัย โดยเฉพาะการวิจัยทางชีวภาพนั้น มันอยู่ที่นั่น ผมเรียกร้องเสมอว่า ขอให้นักวิทยาศาสตร์ไทยทำงานกับชาวบ้านเพราะว่าเวลาพวกฝรั่ง ญี่ปุ่น เข้ามา เขาก็ได้ชาวบ้านเป็นผู้นำไปชี้เบาะแส ถ้าไม่มีเบาะแส ก็เป็นการยากที่นักวิจัยภายนอกจะเข้าไปหาได้ และการวิจัยเกือบจะไม่สามารถทำสำเร็จได้เลย แต่โดยวัฒนธรรมของเราแล้ว นักวิชาการของเราโดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ค่อยทำงานกับชาวบ้านมากเท่าไร ชาวบ้านไม่ใช่เป็นเพียงลูกหาบเท่านั้น แต่เขายังมีอะไรที่ต้องการจะนำเสนอด้วย ผมอยากเห็นตรงนี้ว่า เป็นการวิจัยที่เท่าเทียมกัน คือไม่ใช่เรียกร้องการมีส่วนร่วมเท่านั้น ผมคิดว่าการมีส่วนร่วม เราต้องมองในเชิงบวกให้ได้ อย่ามองในเชิงลบ

อย่างไรก็ตาม ในการที่เราจะเข้าใจถึงสมมติฐานว่า ปัญหาอยู่ที่ไหนนั้น ประเด็นอยู่ที่ว่า ต้องวิจัยไปด้วยว่า จะมีช่องทางการวิจัยอย่างไร คือผมได้พูดตั้งแต่ตอนต้นแล้วว่า วิจัยให้รู้ปัญหา แก้ปัญหาความยากจน ปัญหาโภชนาการ แต่ต้องเข้าใจว่า เรามีฐานอะไรที่จะพัฒนาไปสู่ความก้าวหน้าได้ ดังนั้น ความเข้าใจในบริบทสังคม วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เราต้องเข้าใจถึงบริบทที่เป็นไป เพื่อที่จะทำให้เรารู้ว่า ถ้าเราจะให้เขาพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพัฒนาตนเองต่อไปนั้น เราจะตั้งต้นตรงไหน คงไม่ใช่ตั้งต้นที่กระทรวงสาธารณสุข คงไม่ใช่ตั้งต้นที่กรมไหน กระทรวงนี้ หรือตั้งต้นที่มหาวิทยาลัย เราต้องหาฐานตั้งต้นตรงนี้ให้ได้ นอกจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์แล้ว เราก็ต้องเข้าใจโครงสร้างจุลภาค โครงสร้างมหภาค ด้วย

ประเด็นที่ 4 ต้องเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งที่เรียกว่า “ฐานทรัพยากร”

เราต้องเข้าใจว่า ป่าที่เราไม่ใช่ว่าป่าที่มีแค่ไม้ เราตีค่าเรื่องไม้แล้วก็จัดการโดยการสัมปทาน ทุกๆ ตารางเมตรที่เราตัดไม้ หมายความว่า เราได้ทำลายศักยภาพการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น หมายถึง ศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างมหาศาล เพราะเราได้ทำลายทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออุตสาหกรรมสำคัญอย่างน้อยที่สุด 2 ประเภท คือ อุตสาหกรรมอาหาร และ อุตสาหกรรมยา ในขณะเดียวกัน ฐานทรัพยากรก็ไม่ใช่ว่ามีเพียงเรื่องของวัฒนธรรม แต่ยังมีเรื่องของนามธรรม จะเห็นว่าในชนบทเรามีคนที่เป่รหมอยหลายคน ทั้งหมอยาและอีกหลายหมอย ผมตั้งคำถามว่า ทำไมเราถึงตั้ง อสม. ในเมื่อเรามีคนของเราอยู่แล้วในท้องถิ่น เราก็เรียกหมอยามา แล้วหมอยาก็หาผู้ช่วยหรืออาสาสมัครเอง แทนที่กระทรวงจะเป็นคนเลือก นี่ก็เป็นตัวอย่าง เรามีหมอยา หมอดิน เรามีทรัพยากรบุคคลมากมาย แต่เราไม่ได้ดึงเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์ ถ้าเราเริ่มต้นจากตรงนั้น เราก็จะได้เห็นถึงบริบทต่างๆ แล้วฐานทรัพยากรก็เป็นฐานที่สามารถทำให้เราหาจุดตั้งต้นที่จะวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้

กระบวนการพัฒนาเชื่อมโยงชนบท เมือง และโลก

ในบทความผมหลายเรื่อง ผมพยายามบอกว่า เราต้องรู้จักธนาคารโลก ต้องรู้จักกองทุนการเงินระหว่างประเทศ รู้จักองค์การการค้าโลก (WTO) ที่พัฒนามาจาก GATT รวมทั้ง ADB ด้วย เราต้องรู้จักสิ่งนี้ให้ดีกว่า องค์การเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศเหล่านี้ เป็นเพียงมือไม้ของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก เขาพยายามที่จะให้ประเทศที่กำลังพัฒนา พัฒนาไปในแนวที่จะส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งก็หมายความว่า เป็นการพัฒนาที่ให้เราอยู่ภายใต้การครอบงำ ทั้งทุน เทคโนโลยี รวมทั้งการตลาด จะเห็นได้ว่าพอถึงจุดนี้ จุดที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเงินเมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา แล้วก็เกิดความวุ่นวายที่มีการประชุมองค์การการค้าโลก ท่านทั้งหลายอ่านข่าวมาก็คงจะจำได้ ตอนนั้นองค์กรเหล่านี้กำลังเริ่มกลับมา ทบทวน แต่ไม่ใช่ทบทวนเพื่อที่จะหาทางเลือกอย่างที่เรากำลังพูดกัน เขาทบทวนเพื่อที่จะวางแนวทางการอยู่รอดของโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือเป็นโครงสร้างที่

อยู่ภายใต้การครอบงำของมหาอำนาจอุตสาหกรรมอยู่นั่นเอง มาตอนนี้จะเห็นว่า ธนาคารโลก ADB IMF ก็จะมีศัพท์ใหม่ๆ เดียวนี้ทั้งธนาคารโลก กับกองทุนการเงินระหว่างประเทศเวลาให้กู้อะไรไป เขาก็จะมีเงื่อนไขที่เรียกว่า Structural Adjustment หรือ การปรับโครงสร้าง เหมือนที่เราอ่านข่าวทุกวันนี้ ก็เช่น ลดจำนวนข้าราชการ แปรรูปโรงพยาบาล โรงเรียน เพื่อเปิดช่องการลงทุนเข้ามา เพราะต่อไปนี้มหาวิทยาลัยต่างๆ เพื่อความอยู่รอด ก็ต้องเปิดหุ้นกับมหาวิทยาลัยต่างประเทศ ในจุดนี้ผมคิดว่าเป็นจุดที่กำลังจะมีปัญหา เขาเริ่มคิดใหม่แล้วว่า ถ้าพูดถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจไป จะต้องหันกลับมาให้ภาพพจน์ของธนาคารโลกใหม่ ตอนนี้เขาเริ่มเปลี่ยนคำว่า Structural Adjustment เป็นโครงสร้างเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ADB ก็ทำเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นเงินกู้อะไรก็จะเข้าไปเพื่อแก้ปัญหาความยากจน

ผมพูดตั้งแต่แรกว่า "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" คงไม่ใช่เป็นเพียงเพื่อที่จะตรงไปแบบจรรยาบรรณเดียว ไปแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งจะไม่แตกต่างกับเมื่อยุค จ.ป.ฐ. สิ่งนี้จะไม่ใช่แก้ปัญหาเลย เป็นการแก้ปัญหาที่ทำให้คนยากจนในชนบทต้องพึ่งระบบทุนตลอดเวลา เราอย่าไปหลงคำวลีต่างๆ เวลาที่ธนาคารโลกจะพูดถึงเรื่อง ธรรมชาติ (Good Governance) แปลว่า การปกครองที่ดี พูดเรื่องความโปร่งใส มีคนไทย นักธุรกิจไทย ขานรับอยู่ตลอดเวลา และขณะนี้ธนาคารโลกให้งบวิจัยกับ สกว. เรื่องปฏิรูปกฎหมาย เพื่อเปิดช่องให้กฎหมายล้มละลายคล่องตัวขึ้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการเปิดช่องทางทะเลหลวงของการลงทุน รวมถึงการเปิดช่องทางในเรื่องสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เวลาที่กฎหมายประกอบการธุรกิจคนต่างผ่านแล้ว เป็นการเปิดช่องให้ธุรกิจการลงทุนลงมารอบงำที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ ผมคิดว่าความสัมพันธ์ตรงนี้ก็กำลังเปิดช่องทางที่ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อพัฒนาตัวเอง ทั้งเรื่องของที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา เป็นกระแสที่กำลังโหมเข้ามาอย่างรุนแรง และหนักหน่วง

ผมจึงพูดว่า การมองดูท้องถิ่น จะต้องดูให้เป็นกระบวนการที่จะต้องพัฒนาไปให้ได้ และน่าจะเป็นกระบวนการที่เปิดช่องให้เราเชื่อมโยงกับธุรกิจในเมืองให้ได้ ในรูปของเอสเอ็มอี (SMEs) และเราต้องทำเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นตัวเป็นตนให้ได้ เรายังไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องนี้อย่างพอเพียง มีกรมทรัพย์สินทางปัญญา มีตำรวจเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้แค่คอยไล่จับเรื่องคัดลอก CD เพลง ไล่จับเพื่อทำให้ต่างชาติมีความมั่นใจ แต่เราไม่เคยคิดว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญา หรือตำรวจเศรษฐกิจ จะเป็นส่วนที่ทำให้เราสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาอย่างไร ผมตั้งข้อสังเกตว่า ทำไมกรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงไปตั้งอยู่กับกระทรวงพาณิชย์ ทำไมไม่อยู่ที่กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เพราะว่ากระทรวงพาณิชย์มีหน้าที่ส่งออก เพราะฉะนั้นทรัพย์สินทางปัญญาเป็นสิ่งที่แลกเปลี่ยนกับการส่งออก จะเห็นว่ามันผิดหมด

เพราะฉะนั้นการวิจัยของเรา ผมคิดว่ามันเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นมาก โดยสรุปคือ การวิจัยคงจะต้องตั้งโจทย์ที่เปิดช่องทางให้ชนบทเข้าไปเชื่อมกับในเมืองให้ได้ ผมอยากจะเรียนว่า อนาคตของ SMEs ในเรื่องของอาหารและยา โดยเฉพาะอาหารที่ปลอดภัยเคมีกำลังจะเป็นอนาคตของโลก เพราะฉะนั้นผมคิดว่า เอ็นจีโอที่ทำงานในภาคเหนือ เรื่องเกษตรยั่งยืน เกษตรทางเลือก อะไรต่างๆ นั้น กำลังจะเป็นอนาคต งานวิจัยต้องมองเห็นอนาคตนี้ให้ชัดเจน และ SMEs จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อชนบทสร้างเครือข่ายเกษตร เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ผมคิดว่าเป็นเป้าหมายโดยตรง และเป็นเป้าหมายเฉพาะหน้าของงานวิจัยและงานพัฒนาที่นี่ แต่ไม่ใช่ที่เราเริ่มต้นพูดกันเรื่อง SMEs ไม่ใช่ะครับ ตอนนี้ผมว่าเราเข้าใจผิดมาก เราข้ามขั้น แต่เราต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้ลงตัวพอสมควรในระดับของเศรษฐกิจชุมชน ผมคิดว่า ที่พูดกันมาทั้งหมดนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของเทคนิคล้วนๆ แต่จะขึ้นอยู่กับการสร้างระบบคุณค่าใหม่ด้วย

คำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ไม่ได้หมายความว่า เป็นเศรษฐกิจเพื่อการผลิตรายเดียว ไม่ได้หมายความว่า เพื่อที่จะหาทางไปต่อกับ SMEs ในเมือง ไม่ใช่อย่างนั้น แต่หมายความว่า เราจะต้องสร้างวัฒนธรรม และค่านิยมใหม่ โดยไม่เห็นเงินเป็นสิ่งสูงสุด ผมคิดว่าคำว่า “รายได้” จะต้องมานิยามกันใหม่ ผมขอเสนอตรงนี้ว่า เราต้องนิยามศัพท์ทางเศรษฐศาสตร์กันใหม่ ผมขอแนะนำให้นักเศรษฐศาสตร์ไปอ่านหนังสือของศาสตราจารย์พาวเวอร์ เรื่อง The Economic Pursued of Equality คือการแสวงทางเศรษฐกิจเพื่อคุณภาพ เวลานี้เศรษฐศาสตร์ของเราเล่นแต่ปริมาณเพียงอย่างเดียว แต่ศาสตราจารย์พาวเวอร์ ได้กล่าวไว้ว่า

“ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นเป็นสถานที่ที่ดึงดูดความสนใจที่จะร่วมอยู่อาศัย ดึงดูดให้เรามาทำงาน มาทำธุรกิจ หมายความว่า ฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นย่อมรวมไปถึงคุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของชุมชน คุณภาพของบริการสาธารณะและโครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพของกำลังคน”

เรื่องเหล่านี้ไม่ได้ผลิตหรือสร้างขึ้นมาจากด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า หรือว่าด้วยการผลิตเพื่อส่งออก ทั้งหมดเหล่านี้ถูกสร้างมานานในระบบเศรษฐกิจการค้า แต่ก็เป็นฐานของเศรษฐกิจท้องถิ่นนั้น ข้อนี้จะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนความคิดและนโยบายเศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา หมายความว่า ระบบค่านิยม การบริโภค ต้องเปลี่ยนไป อย่างเช่น ตอนนี้เราพูดถึงเรื่องข้าวกลองกัน แต่ผมไปคุยกับชาวบ้าน ไม่มีใครรับประทานข้าวกลอง อย่างนี้เป็นต้น และในบทความของผม ผมได้เอาประสบการณ์ของผมที่เป็นบทสรุปจากการทำงานที่บุรีรัมย์มา 3 ปี และได้สรุปว่าจริงๆ แล้ว ชนบทต้องการอะไรที่จะทำให้เกิดการสร้างพื้นฐาน จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เป็แกนกลางคือ คน ครอบครัว และชุมชน นั้นเป็นเป้าหมายหลัก และคุณค่าใหม่ที่เราจะต้องสร้างขึ้นนั้น ไม่ใช่ GDP หรือ รายได้ แต่จะต้องประกอบไปด้วย 3 มิติดังนี้

1. มิติการจัดการต้นทุนชีวิต การฟื้นความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ อากาศ สิ่งพวกนี้ผมถือว่าเป็นต้นทุนชีวิต ผมพูดกับชาวบ้านเสมอว่า ที่ดิน ไร่นา ไม่ใช่สิ่งที่ตีราคาด้วยตัวเงิน แต่หมายความว่า ถ้าเราขายหรือให้เช่า เหมือนกับเป็นการขายชีวิต
2. มิติดุลยภาพแห่งชีวิต การผลิต การบริโภค ต้องผลิตเพื่อให้เขาบริโภคอย่างถูกสุขอนามัย การแพทย์แผนไทย จะต้องมีการเรียนรู้และพัฒนา
3. มิติการพัฒนาชีวิตและสังคม และการเปลี่ยนคุณค่าใหม่ สำคัญตรงนี้สำคัญมาก และยากกว่าเรื่องเทคนิคมาก

ผมคิดว่าเรื่องของการพัฒนาท้องถิ่นนั้น เรามีแหล่งที่จะเรียนรู้ได้มากมาย เช่น ที่ภาคใต้ก็เป็นเรื่องออมทรัพย์ของพ่ออำพร ที่ยโสธร ก็เป็นเรื่องระบบเงินตราหรือสิ่งแลกเปลี่ยนของตัวเอง เพื่อป้องกันไม่ให้ความผันผวนจากภายนอกเข้ามาส่งผลกระทบ แต่ผมอยากสรุปว่า ที่ผมพูดมาทั้งหมดนั้น การที่จะคิดเรื่องพัฒนาท้องถิ่นให้ทะลุตามสมควร ต้องเข้าใจถึงปัญหาของกระแสโลกด้วย เพราะจะเป็นการต้านต่อกระแสเงินตราของโลก ซึ่งเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน และอยู่ในมือของกลุ่มคนไม่กี่คน จะเห็นว่าตลาดหุ้นขึ้นลงตลอดเวลา อยู่ที่ว่าทุนต่างชาติจะเข้ามาซื้อหรือขายมากน้อยเท่าไร ผมจึงคิดว่า การที่ชนบทคิดเรื่องระบบเงินตราเป็นเหมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง ที่

ผมยกมาทั้งหมดนี้เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า ตอนนี้กระแสหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้นมา นอกเหนือไปจากกระแสโลก (Globalization) แล้ว ก็เกิดกระแสท้องถิ่น (Localization) ขึ้นมาด้วย กระแสท้องถิ่นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะสังคมไทย แต่เกิดขึ้นทั่วโลก และด้วยเหตุนี้ เอ็นจีโอเริ่มมีบทบาทสำคัญขึ้นมา ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีบทบาทสำคัญขึ้นมา อย่างเวลานี้ ไม่ว่าจะเป็น แคนาดา ออสเตรเลีย คนพื้นเมืองเริ่มลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิ สิทธิบรรพบุรุษ สิทธิในแผ่นดิน แล้วรัฐบาลก็ต้องยอมด้วย ในทำนองเดียวกัน "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" ก็ไม่ใช่เป็นงานที่เฉพาะพวกเราจะมาคิดในเรื่องของเรา แต่จริงๆ แล้ว เรามีเพื่อนมาก จะเรียกได้ว่า Globalization อีกรูปแบบหนึ่งก็ได้

.... สิ่งที่น่าจะพึงปรารถนาในอนาคต นั่นก็คือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่จะพัฒนาท้องถิ่นนั้น ได้ก้าวหน้าไปในกระบวนการของการพัฒนา ผมขอเน้นคำว่า "กระบวนการ" ไม่ควรเน้นว่า "เป้าหมาย" แต่ว่าเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ขีดความสามารถในการพัฒนาตัวเอง...

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม

บรรยายโดย ศ.เสน่ห์ จามริก

ที่มา : 1. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

2. เนื้อหาจากการประชุมวิชาการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 วันที่ 28 - 29 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่ จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

วันนี้เป็นนิมิตหมายที่ดีที่มีผู้สนใจเข้าร่วมกระบวนการวิจัย การนำเสนอในวันนี้เป็นการพูดในฐานะคนที่มื่ออาชีพสอนหนังสือ ที่ตระหนักว่าต้นทุนที่ได้ร่ำเรียนเป็นเพียงจุดเดียว แต่การวิจัยจะต้องตัดเทียบกับความเปลี่ยนแปลงในการที่จะเรียนรู้ องค์ที่ต้องคำนึงคือ การเปลี่ยนแปลงของคนและชีวิต เป็นเงื่อนไขสำคัญของงานวิจัย เช่นเดียวกับงานวิจัยชาวบ้าน ซึ่งเราไม่สามารถนำเอางานวิจัยวิชาการมาเป็นเครื่องชี้วัด

งานวิจัยชาวบ้านเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเติบโตเชิงปัญญาของสังคมโดยส่วนรวม ในขณะที่งานวิจัยที่ผ่านมาเป็นงานวิจัยที่ปราศจากชีวิต มีกรอบกำหนดไว้ล่วงหน้า ไม่คำนึงถึงศักยภาพ/ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสังคม

งานวิจัยที่ยึดเอาจุดมุ่งหมายของภายนอกเป็นงานวิจัยที่เป็นนายหน้าของสังคมภายนอกมากกว่าภายใน ดังนั้นงานวิจัยชาวบ้านคือ **การสร้างความรู้ที่ตระหนักในการคิดค้น แสวงหาอย่างเป็นอิสระ** เป็นการแสวงหาองค์ความรู้ที่เป็นอิสระ หน้าที่ของมหาวิทยาลัยคือ การจัดให้ความรู้ที่สัมฤทธิ์ผล แต่ความรู้มีหลายประเภท เช่น ความรู้ที่มุ่งเพื่อครอบครองความคิดปัญญาของโลก ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมไทยกำลังเป็นอยู่ ดังนั้นเราต้องแสวงหาความรู้ที่เป็นอิสระ คืออิสระต่อสภาวะของความรู้ ของการครอบครองในยุคปัจจุบัน ไม่ใช่ความรู้ที่พยายามดึงความรู้จากภายนอกมาครอบครองศักยภาพการเรียนรู้ของภายใน **Inside out เป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม เป็นความรู้จากภายในมาสู่ภายนอก**

ประเด็นเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม ผมขอตั้งคำถามไว้ 3 คำถาม คือ 1) สภาวะความรู้ของสังคมไทยอยู่ในสภาวะการใดอะไร มีบริบทวัฒนธรรมการเรียนรู้แบบไหน 2) จะทำอย่างไรเพื่อคิดค้นแสวงหาความรู้ที่เป็นอิสระเพื่อด้านการครอบงำของความรู้จากภายนอก และ 3) งานวิจัยไม่ใช่เพื่อท้องถิ่นเท่านั้น แต่งานวิจัยโดยท้องถิ่นเพื่อท้องถิ่น มีความหมายแบบไหน มีแนวทางอย่างไร คำถามสองคำถามแรก เป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การตอบคำถามข้อที่ 3 ต้องทำความเข้าใจก่อนที่จะพูดถึง **“วิจัยชาวบ้าน”**

คำถามข้อที่ 1 ถ้าจะตอบคำถามว่าสภาวะความรู้ภายในสถานการณ์แบบไหน มี 2 ประเด็น

1. เราอยู่ในการเรียนรู้ที่อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นคำใหม่ แต่จริงๆ เป็นของเก่าที่มีพัฒนาการมานานแล้ว ตั้งแต่ยุคจักรวรรดินิยมจนถึงยุคตลาดเสรี ยุคจักรวรรดินิยมเป็นยุคของการล่าอาณานิคม พยายามเปิดตลาด ริดรัดกีดกัน แรงงาน นำไปสู่ความเติบโตโลกตะวันตก แต่

- ในยุคตลาดเสรี จะเน้นการเปิดตลาดทั่วโลก เงื่อนไขการเปิดตลาดส่งผลกระทบต่อ
ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต ดังนั้นต้องปฏิรูปปรับปรุงให้รู้เท่าทันความรู้ที่จะเข้ามาครอบงำ
2. ควบคู่กับกระแสโลกาภิวัตน์นั้น เรามีการเปลี่ยนแปลงการปฏิรูปทางการศึกษา มียุคของ
ประชาธิปไตย ยุคประชาธิปไตยเต็มใบ ยุคเศรษฐกิจเสรี ยุคเศรษฐกิจพอเพียง จนกระทั่งถึงยุค
วิกฤติเศรษฐกิจ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการผลิตกลุ่มทุนต่างๆ ขึ้นมา เกิดกลุ่มขุนนางนักวิชา
การรุ่นใหม่ คนเหล่านี้รับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ทำให้เรตกอยู่ภายในการครอบงำ
ของภายนอก เรารับจากของใหม่หมดทั้งของเดิม แต่ในสมัยนั้น ก็มีการหักล้างจากกลุ่มปัญญา
ชน แต่ไม่สามารถหักล้างได้ ส่งผลให้ เกิด 1) เกิดการลิดรอนฐานต้นทุนวัฒนธรรมภูมิปัญญา
ของไทย ทำให้เรตกเป็นเบี้ยล่าง 2) ทำให้เรตกอยู่ภายในวัฒนธรรมทางปัญญาแบบตะวันตก
มันทำให้แวดวงวิชาการปัญญาชนของเรตกอยู่ในสภาวะภายใต้สิ่งที่เรียกว่าเป็น วัฒนธรรม
อาณานิคมทางด้านปัญญาทางวิชาการ โดยเฉพาะในอุดมศึกษา

ตรงนี้ก็ประเด็นแรกที่จะขยายความว่าเป็นสภาวะความรู้และบริบทสถานการณ์ที่เรตกอยู่ภายใต้
ในขณะนี้ ผมกำลังหาคำตอบอยู่ในขณะนี้ว่าเรากำลังตกอยู่ในสถานการณ์อะไร และนี่เป็นสถานการณ์ที่ผมคิดได้
แล้วก็อยากจะนำเสนอให้ท่านทั้งหลายได้ขบคิดกันดู

คำถามข้อที่ 2 ที่ถามว่า เราจะทำอย่างไรที่จะค้นหาองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ ผมมีสอง สาม
ประเด็นที่ต้องการนำเสนอ ผมคิดว่าการแสวงหองค์ความรู้ที่เป็นอิสระนั้นคงไม่ใช่อยู่ในแววงของนักการศึกษา นัก
วิชาการโดยเฉพาะ ในคำถามแรกและผมพยายามหาคำตอบ มันแสดงให้เห็นว่าสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในวงของการ
ศึกษาก็ดี เศรษฐกิจก็คืออะไรต่าง ๆ มันเป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านี้ผมเรียกว่ามันเป็นองค์กร เป็นสถาบัน เป็นระบบ
ย่อย ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบใหญ่ คือระบบในกระแสโลกาภิวัตน์และวิถีเศรษฐกิจการเมืองไทยของเรา

เพราะฉะนั้น**ประเด็นที่ 1** การแสวงหองค์ความรู้ที่เป็นอิสระนั้นจึงเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องอย่าง
สำคัญต่อนัยยะเชิงนโยบายสาธารณะ เราไม่อาจที่จะพูดถึงการปฏิรูปการศึกษา การส่งเสริมงานวิจัยชาวบ้านโดย
ไม่พูดถึงการปฏิรูปนโยบายสาธารณะ อย่างในขณะนี้เราพูดถึงการปฏิรูปการศึกษาเราพูดเสมอว่าการศึกษามันเป็น
เป็นระบบอยู่ในตัวของมันเอง ความจริงการศึกษาก็ดี การวิจัยก็ดี ต่างก็เป็นเพียงสิ่งที่ ผมเรียกว่า อนุระบบเป็น
ระบบย่อยที่ยึดโยงอยู่กับระบบใหญ่ เพราะฉะนั้นนัยยะของการพูดถึงวิจัยชาวบ้านก็ดี อะไรต่างๆ เหล่านี้จึงมีส่วน
เกี่ยวข้องสำคัญในการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะในกรอบใหญ่ด้วยในขณะเดียวกัน เพราะฉะนั้นผมคิด
ว่าประเด็นเรื่องความรู้และการเรียนรู้ที่เป็นอิสระนั้นจึงเป็นส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญที่จะต้องเป็นการปฏิรูปสิ่งที่ผม
เรียกว่า ฐานความคิด แต่เดิมงานวิจัยเรามักจะนิยมใช้คำ ๆ หนึ่งที่พอเราเริ่มต้นงานวิจัยก็จะบอกว่าเรามีกรอบ
ความคิดอะไร Conceptual Frame Work อะไร แล้วก็จะมีวิธีการอย่างไรที่จะให้มันตอบสนองกรอบอันนั้น
แล้วเราจะมีคำตอบอย่างไร เป็นสูตรอย่างนั้น แต่บางทีผมคิดว่าคำว่ากรอบในงานวิจัยที่ยึดถือกันในแวดวง
มหาวิทยาลัยไทยในขณะนี้ ผมคิดว่ามันสะท้อนถึงตัวกรอบที่ถูกกำหนดมาจากสภาวะและวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่
เรารับจากภายนอกที่ผมได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

ในส่วนตัวผมใน 10-15 ปีที่ผ่านมาผมพยายามสลัดตัวเองจากกรอบที่ว่าอันนี้ จึงของใช้เป็นคำว่า **ฐาน
ความคิด** ในงานวิจัยชาวบ้านเราต้องสลัดกรอบตัวนี้ออกไป แล้วจึงแสวงหาฐานความคิดของตัวเองขึ้นมา เป็น
ฐานความคิดที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอารมณ์ความต้องการของคน แต่ว่าเป็นฐานความคิดที่อยู่บนรากฐานของความเป็น

จริงในสภาวะทางภูมิศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมของเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผมพูดถึงฐานทรัพยากรเขตร้อนเสมอ เพราะว่าปมตรงนี้ปมที่เป็นปมที่ในแวดวงการศึกษาวิชาการของเราได้มองข้ามไปหมด แล้วก็พยายามที่จะเสวนา พยายามที่จะนำเสนออีกที่ไม่มีเข้าใจที่จะเข้ามามองเห็นร่วมกัน แต่ความจริงแล้วสิ่งที่ผมเรียกว่าฐานทรัพยากรเขตร้อนของเราเป็นความเป็นจริงของชีวิต ของสังคมวัฒนธรรมไทยเพราะว่าเราตั้งอยู่ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ตรงนี้ อยู่ในเขตร้อน แต่เราไม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของมัน เราดูว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงสิ่งที่ไม่มีความสำคัญเพราะว่าเราไปเรียนรู้ตามแบบของวัฒนธรรม ที่ผมใช้คำว่า

วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนิยมของตะวันตก ผมอยากจะพูดตรงนี้ว่าวัฒนธรรมในที่นี้เป็นอุตสาหกรรมนิยมในตะวันตกนั้นซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงของการปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อ 300 กว่าปี เขามีหลักความคิดเกี่ยวกับมนุษยธรรมชาติ สองประการ ท่านทราบไหมครับว่า มนุษย์ในทัศนะคติของอุตสาหกรรมนิยมนั้น มนุษย์เป็นเพียงหน่วยแรงงานหน่วยหนึ่ง ดีค่าเป็นค่าจ้าง ค่าแรงงาน แล้วก็ป็นอัตราค่าจ้าง ค่าแรงงานที่ทุนอุตสาหกรรมจะต้องทำให้ต่ำที่สุดเพื่อที่จะลดต้นทุนการลงทุนที่ต่ำที่สุด นี่ถือเป็นสภาวะองค์ความรู้ของตะวันตก แล้วก็ป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เรารับเอามา นอกจากนั้นเรื่องมนุษย์และเรื่องธรรมชาติ เราก็ทราบอยู่ว่าในประเพณีภูมิปัญญาของอย่างในสังคมไทยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมันมีการดำรงคงอยู่ร่วมกันแต่ในคติของอุตสาหกรรมนิยมนั้นธรรมชาติมีค่าเป็นเพียงวัตถุดิบที่จะป้อนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นเขาไม่ได้มองเห็นความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เราจึงได้เรียนรู้มาแล้วเห็นป่าของเราเป็นเพียงป่าไม้ที่จะขุดเรียดทรัพยากรไม้มา ใช้ประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม แต่เราไม่ได้มองเห็นคุณค่าความสำคัญ อย่างเช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ได้มองเห็นถึงคุณค่าทางภูมิปัญญาของชาวบ้าน ซึ่งออกมาเป็นอาหารกับยา และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในขณะนี้ เรามองข้ามแต่เราปล่อยให้ภายนอกเข้ามา ยื้อแย่งในสิ่งเหล่านี้ ที่เราไม่ได้รู้เท่าทันในเรื่องนี้ เพราะฉะนั้นคำว่า การเรียนรู้ที่เป็นอิสระ การวิจัยที่เป็นอิสระนั้น จึงต้องเริ่มต้นที่การคิดค้นฐานความคิด ที่บนพื้นฐานของความเป็นจริงแห่งชีวิตของสังคมและวัฒนธรรมไทย และความเป็นจริงในชีวิตอันนี้ ไม่ว่าจะเป็นฐานทรัพยากรในเขตร้อนก็ดี ภูมิปัญญาก็ดี ชุมชนก็ดี ต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่จำกัดเฉพาะเขตแดนประเทศไทยแต่ป็นจริงในชีวิตที่สังคมไทยมีอยู่กับประเทศเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็น ไทย พม่า ลาว เขมร เรามีป่าที่ติดต่อกัน มีลุ่มน้ำที่ติดต่อกัน เพราะฉะนั้นตรงนี้เรามีฐานความคิดที่เราจะต้องแสวงหาแล้วก็สร้างงานวิจัยบนพื้นฐานตรงนี้จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งและจะเป็นการปลดปล่อยสิ่งที่ผมเรียกว่ากรอบความคิดจากงานวิจัยที่เรามีความคุ้นเคยกันมา

ประเด็นที่ 2 ต้องป็นการเรียนรู้ที่ไปจาก *Inside out* หมายความว่าป็นการเรียนรู้ที่เราจะต้องค้นหาภายในของเรา การวิจัยชาวบ้านคือ การคิดค้นหาจากภายในของเราที่ต้องเน้นย้ำตรงนี้ก็เพราะว่าผมทราบดีว่าชาวบ้านก็มีชีวิตอยู่กับประเพณี ภูมิปัญญา ในขณะนี้เราก็ไปเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรามีภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ที่ผมต้องย้ำตรงนี้ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้ได้ถูกละเลยทอดทิ้งและถูกป้อนทำลายมาเป็นเวลาช้านาน เพราะฉะนั้นงานวิจัยชาวบ้านเป้าหมายอันแรกก็คือว่าต้องฟื้นฟู นอกจากฐานความคิดแล้วก็ถือว่า ต้องเรียนรู้จากภายในของเรา เช่น ในชุมชนต่าง ๆ ชาวบ้านเองก็จะต้องรู้จักทรัพยากรของตัวเอง รู้จักภูมิปัญญาของตัวเอง รู้จักสิ่งที่ผมเรียกว่า ประเพณีความสัมพันธ์ภายในชุมชนเอง คำว่าประเพณีถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องมาตีความกันใหม่ **ประเพณีไม่ได้มีความหมายแต่เพียงพิธีการ** ที่คนกรุงเทพฯ พยายามคิดพยายามเข้าใจ **ประเพณีสำหรับชาวบ้านคือความรู้ เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างหนึ่ง** เพราะฉะนั้นเราต้องแยกแยะว่าระหว่างพิธีกรรมหรือสิ่งที่เรามักเรียกว่าไสยศาสตร์ ป็นแก่นของความรู้ที่เราจะต้องคัดสรรออกมาให้ได้ ตรงนี้ผมคิดว่าการรู้จักตัวเองจากภายในป็นสิ่งที่มีความสำคัญ ในขณะเดียวกันการมีองค์ความรู้ หรือการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ

ไม่ได้หมายความว่าเราจะปิดกั้นตัวเองจากโลกภายนอก ในทางตรงกันข้ามยิ่งมายุคสมัยโลกาภิวัตน์นี้ไม่มีชุมชนหรือประเทศใดในโลกที่จะอยู่โดยลำพังได้ เราจึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกอยู่เสมอในทุก ๆ ระดับ เพราะฉะนั้นความหมายของการเรียนรู้จากภายในสังคมวัฒนธรรมของเราเองนั้นก็เพื่อเราจะรู้และสามารถที่จะคัดสรรวิทยาการจากภายนอกได้ ในขณะที่เราไม่มีเกณฑ์ไม่มีฐานความรู้ หรือฐานคิดที่จะแยกแยะเลยว่าวิทยาการจากภายนอกนั้นว่าอะไรที่เป็นคุณประโยชน์ อะไรที่เป็นโทษ ตรงนี้ไม่ใช่ว่าคนไทยไม่เคยคิดทบทวนทั้งหลายมีชนบัตอยู่ในมือจะมีพระฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ซึ่งได้เคยเตือนเอาไว้ถึงการเรียนรู้จากฝรั่ง แต่ว่าอย่าถึงกับชื่นชม ไปเรียนรู้จากเขาทั้งหมดโดยไม่คำนึงถึงคุณและโทษ แล้วเราก็ได้มีการเตือนและทักท้วงในเรื่องนี้ แต่ว่าในกระแสการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยเรามองข้ามข้อทักท้วงเหล่านี้ไปเกือบจะโดยสิ้นเชิง นี่เป็นทั้งหมดที่ผมอยากจะเรียนว่าเป็นเงื่อนไขที่เราจะต้องทำความเข้าใจ ทำความชัดเจน มากพอสมควรก่อนที่จะเราจะไปพูดถึงวิจัยชาวบ้าน ที่ผมต้องพูดถึงเงื่อนไข สองประการ นั้นมากพอสมควรเพราะผมคิดว่ามันมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะผมคิดว่าเป็นเงื่อนไขปม ๆ สำคัญก่อนที่จะเราจะก้าวข้ามไปสู่ในเงื่อนไขที่เราเป็นคือเรื่องการวิจัยท้องถิ่น

ประเด็นสุดท้าย คือเรื่องของงานวิจัยท้องถิ่นที่กำลังเป็นที่สนใจของทุกคนอยู่ในขณะนี้ “วิจัยท้องถิ่นทำไมเราต้องให้ความสำคัญ?”

เรามักจะพูดถึงในยุคของการพัฒนาถ้าเราจะเอาความรู้จากภายนอกเข้ามา เราจะเห็นว่าในแวดวงสหประชาชาติก็ดี ในสภาพนาเศรษฐกิจของเราก็ดี เราจะมีความอะไรที่เราจะลอกเลียนแบบจากภายนอกเสมอ อย่างเช่น เมื่อเราพัฒนามาสักสิบปี จากที่เรามีแผนพัฒนาฉบับแรกปี 2504 เราเริ่มเห็นผลจากการพัฒนาว่าคนช่องว่างรายได้เริ่มมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงไป และความยากจนแพร่ระบาดไปทั่วในช่วงภายในเพียง 10-15 ปีแรกที่เรามีแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ทั้งสหประชาชาติ สภาพนาาก็คิดทำขึ้นมาว่าไม่ได้แล้ว เราจะพัฒนาเอาแต่รายได้เพิ่มเติมเติบโตอย่างเดียวไม่ได้จะมาวัดที่อัตราการเติบโตรายได้ประชาชาติอย่างเดียวไม่ได้แล้วจะต้องควบคู่ไปกับสิ่งที่เราเรียกว่าความจำเป็นพื้นฐาน และความจำเป็นพื้นฐานนี้ชาวบ้านก็ไม่ได้คิดขึ้นเอง ทั้งสหประชาชาติ ทั้งสภาพนา เขามาคิดกันใหญ่ว่าความจำเป็นพื้นฐานของชาวบ้านคืออะไร หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า แล้วเราก็โง่งมไปพัฒนา ๆ ไปตามรายการ และเพิ่มรายการเหล่านี้ขึ้นมา โดยคิดว่ามันจะแก้ปัญหาความยากจนได้ ลักษณะที่เรารับเอาองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้จากภายนอกผลก็เป็นอย่างนั้น ชาวบ้านไม่เคยมีบทบาทเลยว่าความจำเป็นพื้นฐานนั้นคืออะไร เป็นเรื่องภายนอกกำหนดทั้งสิ้น ในช่วงต่อมา ผมได้มีโอกาสได้เป็นที่ปรึกษาในช่วงของรัฐบาลพลเอกเปรม ผมนั่งคิดเรื่องการพัฒนาชนบทพอเป็นเชิงนโยบายเป็นหลักการ ยังไม่ทันได้ย่อยอะไรเลย สภาพนาได้รับไปเลย ไปวางพื้นที่เขตยากจน กำหนดไปเลยว่าคุณภาพยากจนคืออะไร วางเกณฑ์ไปเลยแล้วก็ใส่บใส่ระบบการพัฒนาลงไปเพื่อให้มันครบถ้วนตามรายการที่กำหนด จะเห็นว่าส่วนแล้วแต่คนภายนอกกำหนดทั้งสิ้น ชาวบ้านไม่เคยมีบทบาท ผลก็คือว่ายิ่งแก้เท่าไร ความยากจนยิ่งมากขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติก็เสื่อมโทรมลงไป จะเห็นว่าอันนี้ก็เป็นผล เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นไม่ได้มีความสำคัญในเชิงจะแก้ปัญหาความยากจน ไม่ใช่เพียงให้ชาวบ้านอยู่รอดหรือเพียงแต่ให้พึ่งตัวเองได้เท่านั้น

ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำรัสถึงเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่าการพออยู่พอกิน และคิดว่าต้องมีนัยยะมากกว่าการพออยู่พอกิน และการวิจัยท้องถิ่นก็มีนัยยะเชิงพลวัต มีนัยยะเชิงที่วางพื้นฐานการพึ่งตนเองได้และวางพื้นฐานที่จะพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้ อันนี้ก็เป็นความหมายของการวิจัยท้องถิ่น พอมาถึงตรงนี้ประเด็นเรื่องวิจัยท้องถิ่นก็จะมียุ 4-5 ประเด็นที่จะฝากไว้ **ประเด็นแรก** คือ การวิจัยท้องถิ่นนั้นมีความหมายในเชิงพลวัต ก็หมายถึงในการเปลี่ยนแปลงศักยภาพ พัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น และสิ่งที่เป็น

แก่นสำคัญของพลวัตรหรือพลังในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็คือตัวมนุษย์ เพราะฉะนั้นวิจัยท้องถิ่นแกนกลางสำคัญ ก็คือคำว่ามนุษย์พัฒนา และขอปฏิเสธคำว่าพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สภาพัฒน์ สหประชาชาติ รวมทั้งสถาบัน ทรัพยากรมนุษย์ที่ธรรมศาสตร์ เพราะว่าทรัพยากรมนุษย์ หรือ Human Resource ถูกตีค่าเป็นเพียงทรัพยากรที่จะปลูกฝังอบรมแล้วก็ไปใช้งานกับคนอื่น แต่เรื่องมนุษย์พัฒนาทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อเปิดช่องให้คนในท้องถิ่นได้พัฒนาตัวเอง มนุษย์พัฒนาคือการพัฒนาตนเองและสามารถพัฒนาขึ้นสู่เวทีเศรษฐกิจการเมืองกับสังคมภายนอกด้วย เพราะฉะนั้นอย่าประเมินวิจัยท้องถิ่นต่ำเป็นเพียงชั้นพอมือ พอกิน พอดูความอยู่รอด เพราะว่าในสังคมสมัยนี้ ในยุคการเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้เป็นไปไม่ได้ ที่เป็นอย่างนี้เพราะว่าได้ตระหนักเห็นถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่ได้พัฒนาตนเองออกไปสู่การมีส่วนร่วมในเวทีเศรษฐกิจการเมืองภายนอกได้เป็นอย่างดีและเพิ่มเติมว่าโดยแท้จริงเงื่อนไขการปฏิรูปการเมือง เงื่อนไขในการพัฒนาประชาธิปไตยของไทยเรานั้นสิ่งสำคัญอยู่ที่การพัฒนาตัวเองของคนในท้องถิ่น หมายความว่า เป็นการสร้างประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าด้วยการวิจัยท้องถิ่น

ประเด็นที่ สอง การวิจัยท้องถิ่นนั้นไม่ใช่เป็นการวิจัยที่ปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอกแต่ต้องเป็นการวิจัยในบริบทด้วยทัศนะวิสัยที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก วิจัยท้องถิ่นไม่ใช่วิจัยเพื่อกักขังตัวเอง หรือปิดกั้นตนเองจากโลกภายนอก แต่ต้องพัฒนาโดยการวางพื้นฐานที่จะไปมีปฏิสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจการเมืองกับภายนอก

ประการที่ สาม โดยนัยยะที่ว่านี้การวิจัยท้องถิ่นจึงมี 3 มิติ

มิติ แรก มองจากฐานทรัพยากรเขตร้อนผลผลิตสำคัญคือความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งเป็นจุดแข็งของเศรษฐกิจการเมืองไทย ความหลากหลายทางชีวภาพไม่ใช่มีค่าเพียงเรื่องของจัดระบบอาหารการกิน ความเป็นอยู่ ชีวะจิต ไม่ใช่เพียงแค่นั้นแต่ยังมีมิติของในแง่เศรษฐกิจการเมืองของโลกด้วย เพียงแต่เรามักจะนึกถึงอาหารกับยาเท่านั้น ก็จะเห็นนัยยะสำคัญของมัน และเราก็จะเห็นได้ว่าภูมิภาคป่าเขตร้อนนั้นเป็นภูมิภาคที่มีเนื้อที่เล็กมากเพียงประมาณไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินของโลก แต่เป็นแหล่งของความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรทางธรรมชาติ 60 % ของโลก ในตัวเลขที่นักฟิสิกส์ ดร.วรณนา ชีว่า ของอินเดียบอกว่าด้วยที่สกัดไปจากจุลินทรีย์ชีวภาพในประเทศเขตร้อนนั้น 80 % เอาไปจากภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียนรู้จาก ตะวันตกว่า ตะวันตกมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีชีวภาพนั้นความจริงหลายสิบเปอร์เซ็นต์เอาไปจากภูมิปัญญาชาวบ้านของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นศึกช่วงชิงทั้งทรัพยากรทั้งภูมิปัญญาแล้วก็มีกระแสที่โลกตะวันตกใช้วัฒนธรรมความรู้เพื่อการอำนาจอควบคุมครอบงำคือระบบที่เราเรียกว่าระบบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

เล่าสถานการณ์ว่า เมื่อ 2 วันนี้กรมทรัพย์สินทางปัญญาของเราได้ฟ้องไปที่ศาลสหรัฐบอกว่าบริษัทของสหรัฐใช้ชื่อข้าวหอมมะลิของเรา ที่เราเรียกว่า Jusemin ฝรั่งเศสเอาไปใช้ เราไปฟ้องบอกว่าละเมิดสิทธิของเรา ความจริงคดีความนี้อินเดียเป็นมา 10 กว่าปีแล้ว และคำวินิจฉัยที่สหรัฐวินิจฉัยของเราก็คือไม่รับคำร้องของประเทศ ไทยเพราะว่าเรื่องนี้ได้ปฏิเสธไปที่อินเดียแล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องของเราก็คือเป็นเรื่องธรรมดาของอินเดีย เมื่อเขาไม่รับคำร้องอินเดีย เขาก็ไม่รับคำร้องของไทยด้วย และเมื่อสองวันมานี้ก็มีเรื่องพระราชบัญญัติสิ่งบ่งชี้ทาง ภูมิศาสตร์ เป็นข่าวคราวที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องของท้องถิ่นกับเรื่องของการวิจัยชาวบ้านกับร่างพระราช บัญญัติฉบับนี้ได้พูดถึงสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เพื่อที่จะได้ออกกฎหมายเพื่อที่จะคุ้มครองสิทธิที่เป็นผลผลิตใน ประเทศของตัวเองอย่างเช่นว่า ฝรั่งเศสจะมีไวน์ ไวน์บรอกโด ก็เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ อย่างน้อยก็เป็นสิ่งคุ้มครอง ประเทศอื่นจะไปใช้ไวน์บรอกโดก็ไม่ได้เป็นต้น ของเราก็อาจจะใช้อย่างนี้เหมือนกันแต่ว่าในร่างพระราช บัญญัติฉบับนี้ รัฐสภาบอกว่าคุ้มครองเฉพาะสิ่งที่เป็นสินค้า เป็นผลิตภัณฑ์สินค้านั้น แต่ว่าพวกพันธุ์พืช พันธุ์

สัตว์จะไม่คุ้มครอง ทางคณะกรรมการคุ้มครองสิทธิก็มีหนังสือชี้แจงไปที่วุฒิสภาถึงขั้นกรรมการก็รับเห็นด้วย แต่พอไปอภิปรายในวุฒิสภาใหญ่ก็ได้ถูกโจมตีว่าผู้ที่คัดค้านไม่รู้จักสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ก็ทำลายทำให้ตกไป

สรุปก็คือสภาวะความรู้ของเรา ที่กล่าวมาตอนแรกที่มีนัยยะสำคัญมากเพราะว่าอยู่ตรงนี้เราไม่รู้แล้วว่าอะไรเกิดขึ้นที่กรุงเทพหรืออะไรเกิดขึ้นเมื่อไทยไปเจรจากับตะวันตก เขาแค่เซ็นสัญญาแคกรักเดียว แต่มันส่งผลกระทบกับสิ่งพวกนี้ทั้งหมด ขาวคราวความเป็นไปพวกนี้ ข้อมูลต่าง ๆ วิจัยชาวบ้านต้องติดตามจะต้องรู้ทันสถานการณ์ มิฉะนั้นเราวิจัย วิจัยไปอย่างดีเสร็จแล้วก็มีคนอยู่ดี ๆ มาบอกว่านี่เป็นของฉัน แล้วในปัจจุบันในกระแสโลกาภิวัตน์กำลังจะเป็นอย่างนั้น ฝรั่งเศสได้ว่าเป็นของฉัน ทั้ง ๆ ที่อยู่หน้าบ้านเรา เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึงถึงบริบทของโลกาภิวัตน์ด้วยและพูดถึงการเปลี่ยนแปลงด้วย เราจะทำอย่างไรรันก็เป็นการพูดถึง 3 มิติของงานวิจัยท้องถิ่น ความหลากหลายทางชีวภาพ แล้วก็อันที่สองคือคนกับชุมชน แล้วก็ สาม ที่เพิ่งจะพูดถึงคือ ภูมิปัญญา ผมคิดว่าเราคงจะต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาแล้วก็แปลงภูมิปัญญาเหล่านี้ให้เป็นทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อต่อสู้ในเวทีเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศให้ได้ อันนี้เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อให้เราฟื้นฟูความรู้ในท้องถิ่นอย่างไรก็ตาม ถ้าเราถูกถาโถมไปด้วยระบบจากภายนอกอย่างนี้ เราก็สูญเสียการที่เราจะทำวิจัยกัน 3 มิติ ทั้งหมดเหล่านี้ คือความหลากหลายทางชีวภาพ คน ชุมชน ภูมิปัญญา ทรัพย์สินทางปัญญาประกอบกัน เรียกว่า สิทธิชุมชน เป็นสิทธิที่เรียกว่าเป็นของใหม่ก็ได้ เพราะเป็นสิทธิที่โลกตะวันตกไม่ให้การรับรอง เพราะฉะนั้นเราต้องต่อสู้ให้สิทธิอย่างนี้เป็นที่รับรู้รับรองและมีความชอบธรรมในเวทีเศรษฐกิจโลก สิ่งที่เราพูดมาไม่ได้หมายความว่าให้ประเทศไทยเดินหน้าไปคนเดียว แต่สิทธิชุมชนนั้นกำลังเป็นกระแสโลกาภิวัตน์จากเบื้องบน แต่เรากำลังพูดถึงโลกาภิวัตน์จากฐานล่าง ที่สหประชาชาติในขณะนี้ กำลังร่วมมือร่วมใจของกลุ่มชาติพันธุ์ทั่วโลก กำลังร่างปฏิญญาว่าด้วยเรื่องสิทธิของชนพื้นเมืองแต่เป็นเพียงร่าง ตะวันตกยังไม่ยอมรับ ยังไม่ผ่านสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ เป็นเพียงร่างแต่ร่างก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวต่อสู้ของกลุ่มชนพื้นเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตรงนี้ตรงที่ว่าสิทธิชุมชนของไทยนั้นก็คือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการนานาชาติ เพราะฉะนั้นงานวิจัยท้องถิ่นนั้นจึงเป็นงานวิจัยที่มีมิติกว้างใหญ่ไพศาลไม่ใช่เป็นงานวิจัยที่จำกัดเฉพาะภายในของชุมชนเท่านั้น

ประการที่สี่ ที่คิดว่าน่าจะอยู่ขอบข่ายของงานวิจัยท้องถิ่นก็คือวิจัยท้องถิ่นจากฐานวัฒนธรรมการเรียนรู้จากภายในของตนเองเพื่อเข้าไปสัมพันธ์ คัดสรรวิทยาการจากภายนอกได้ อันนี้ก็จะทำให้ฐานภูมิปัญญาวิชาการเข้มแข็งขึ้นในเวทีเศรษฐกิจโลก

ประการที่ห้า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้นกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของประเทศ ของสังคมคือกลุ่มทุนและชนชั้นกลาง ฟังดูแล้วอาจจะขัดกัน แต่ผมขอเสนอความคิดว่างานวิจัยท้องถิ่นจะต้องมีทัศนะวิสัยที่จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มีปฏิสัมพันธ์กับชนชั้นกลางด้วย และการวิจัยชาวบ้าน วิจัยท้องถิ่นไม่ใช่วิจัยเพื่อปลื้กตนเอง เป็นเศรษฐกิจที่แยกตนเอง ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้นอกจากนั้นการเชื่อมโยงเครือข่ายการปฏิสัมพันธ์กับชนกลุ่มทุนกับชนชั้นกลาง ยังจะเป็นพื้นฐานที่จะทำให้งานวิจัยท้องถิ่นนั้นเป็นงานวิจัยก้าวหน้ามีความกล้าแข็งขึ้นเพราะเราต้องการสัมพันธมิตร เพื่อว่าการพัฒนาของประเทศจะไม่มีแบ่งแยกเป็นปฏิบัติระหว่างภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท องค์ความรู้วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เราได้รับสืบทอดมานี้ เป็นองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่สร้างความแตกแยกความเป็นปฏิบัติระหว่างเกษตรกับอุตสาหกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท เพราะฉะนั้นวิจัยท้องถิ่นจะช่วยสมานความสัมพันธกับปฏิสัมพันธ์นี้ และจะสร้างความกล้าแข็งให้กับชุมชนชนบทด้วย ในขณะนี้ก็มีวิชาการในแวดวงของเศรษฐศาสตร์ของตะวันตกเป็นส่วนย่อย

ที่เริ่มพูดแล้วว่ากฎเกณฑ์สำคัญในการพัฒนาประเทศที่กำลังพัฒนานี้คือการสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจท้องถิ่น เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจท้องถิ่นต้องเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับเมือง กับอุตสาหกรรม การศึกษาก็ต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป

ประการสุดท้าย คือ วิจัยท้องถิ่นนอกจากมีมิติโลกาภิวัตน์มีมิติในเชิงของความปฏิสัมพันธ์กับเมือง กับภาคอุตสาหกรรมแล้ว ยังมีมิติของภูมิอากาศแห้งหรือเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ตรงนี้ถ้าเราทำวิจัยท้องถิ่นแต่ไม่ได้หมายความว่าต้องทันที แต่เราต้องมีวางจุดเริ่มต้น มองอย่างมีทัศนะ มีเป้าหมายในการมองไปอย่างนี้ **การสร้างความสัมพันธ์กลุ่มฐานรากในประเทศเพื่อนบ้านก็จะช่วยทำให้ มิติสำคัญของการวิจัยของท้องถิ่น คือมิติของฐานด้านทรัพยากรที่สามารถที่จะแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางขึ้น** เราไม่คิดว่ามิติของการทูต การต่างประเทศ ในมิติตรงนี้จะช่วยในการแปลงความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในเชิงการทูตการต่างประเทศ ก็จะเป็นการสร้างคุณประโยชน์ให้กับความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วย ในขณะนี้ด้วยองค์ความรู้ ด้วยวัฒนธรรม ความรู้ที่เราเคยชินเรามองความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในเชิงของการเมืองแบบฝรั่ง เพราะฉะนั้นสิ่งเหล่านี้ มันทำให้เราค่อนข้างไขว่ไขว่ไปกับกระแสพวกนั้น คิดว่าถ้าเรามีการริเริ่ม เริ่มต้นโดยมองจากตัวฐานทรัพยากร ดูจากภูมิปัญญา ประเพณี ผมคิดว่าเรามีอะไรที่ร่วมกัน จุดแข็งของภูมิภาคอาเซียนหรือเอเซียตะวันออกเฉียงใต้มี จุดแข็งที่การเมืองสมัยใหม่มองข้ามกันไป สิ่งเหล่านี้เป็นศักยภาพที่เราไม่น่าคำนึงถึง และสุดท้ายก็หวังว่าสิ่งที่ผมได้ มาบรรยายจะได้เป็นประโยชน์ต่อท่านผู้ที่มีเกียรติไม่มากนักน้อย

การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : ตัดตอนจากบทสนทนาแลกเปลี่ยนของ ศ.เสน่ห์ จามริก
ในการเสวนาเรื่อง “การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง”
ในการประชุมหัวหน้าโครงการ และผู้ประสานงาน สกว.
วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2542 ณ โรงแรมวังธาราแอนด์รีสอร์ท จ.ฉะเชิงเทรา
โดยมีวิทยากรร่วมเสวนา ได้แก่ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ,
คุณอนุช อภาภิรม, รศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์
ดำเนินรายการโดยคุณทรงพล เจตนาวณิชย์.

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ปีนี้เป็นปีพิเศษ เพราะกำลังจะขึ้นปี ค.ศ. 2000 หลายคนให้ความสำคัญว่า อะไรกำลัง
จะเกิดขึ้นในโลกใบนี้ รวมทั้งมีคนบอกว่า เมื่อขึ้นปี 2000 อะไรต่างๆ จะเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งก็อาจจะกระทบต่อวิถี
ชีวิตของคนทุกระดับ แล้วก็มีคำถามขึ้นมาว่า การเปลี่ยนแปลงในโลกอนาคตจะมีแนวโน้มอย่างไร? และในท่ามกลาง
การเปลี่ยนแปลงนั้น บทบาทของนักวิชาการ งานวิจัย ตลอดจนการบริหารงานวิจัยควรจะเป็นอย่างไร? ผมคิดว่า
เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และเราได้รับเกียรติจากอาจารย์อาวูโส... มาให้แนวคิด และสิ่งที่ท่านมองอยู่

ศ.เสน่ห์ จามริก : ในหัวข้อเรื่อง การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ ไม่อยากจะให้มองเฉพาะตัว ผมอยากจะเปิด
อาณาจักรของเรื่องความรู้ให้กว้างสักนิดหนึ่ง โดยสรุปอยากจะเรียนสั้นๆ ว่า การสร้างความรู้ หรือวิธีการสร้างความรู้
แบ่งเป็น 2 มิติด้วยกัน ผมคิดว่า มันมีทั้งในแง่ของส่วนบุคคล แน่นอนว่า แต่ละคนก็มีวิจารณ์ญาณ มีประสบการณ์
มีภูมิหลัง มีวิธีการของตัวเอง แต่ขณะเดียวกัน มีสิ่งที่ไม่ค่อยจะพูดถึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการพูดถึงการสร้าง
ความรู้ ในข้อสร้อยของหัวข้อนี้คือ “ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” ผมอยากจะมองอีกมิติของการสร้างความรู้คือ
มิติในแง่ที่ว่า ความรู้ที่ดี วิธีการสร้างความรู้ที่ดี จริง ๆ แล้ว มันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทางสังคม มันมี
ส่วนเกี่ยวข้องที่แนบแน่นอยู่ในกระบวนการทางสังคม

ที่นี้พูดถึงกระแสการเปลี่ยนแปลง ทุกวันนี้เราพูดถึงโลกาภิวัตน์ Globalization อะไรต่างๆ แต่ความจริง
กระแสการเปลี่ยนแปลงที่ว่า ไม่ใช่ของใหม่ มันมีมาเป็นเวลายาวนานนับศตวรรษ ในแง่ประวัติศาสตร์ของไทยก็เป็น
ที่ทราบกัน เมื่อวานได้ยินอาจารย์ชาญวิทย์ (เกษตรศิริ) พูดถึงสนธิสัญญาบาวริง ในการสัมมนาเรื่อง “จากบาสติลถึง
ลานพระรูป” ซึ่งเป็นหัวข้อที่น่าสนใจ และก็เห็นได้ว่า เรื่องกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่เราจะต้องทำความเข้าใจตามสมควร
มันมีจุดหักเห ถ้าย้อนไปเราจะเห็นว่า เมื่อตะวันตกเริ่มแผ่อำนาจวัฒนธรรมเข้ามาสู่โลกในแถบนี้
ของเรา มันมีปฏิกิริยาของผู้นำแตกต่างกัน แต่แนวทางที่เห็นชัดๆ อย่างเช่นรัชกาลที่ 3 พระราชดำรัสก่อนสวรรคต
บอกว่า ศึกษา ญวน ก็คงหมดไปแล้ว ต่อไปก็เหลือแต่ฝรั่ง ให้ระวังเอาไว้ ให้เรียนรู้ แล้วก็ให้ส่งวนท่าที มาถึงสมัย
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีก็เช่นกัน ท่านก็พูดถึงฝรั่ง ว่าต้องระวังให้ดี มันมีด้านคุณและโทษอะไรต่างๆ โดยเฉพาะ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ท่านเป็นนักการศึกษาด้วย ท่านพูดถึงเรื่องการศึกษาในแง่ของการยกคนทั้งหมด ผม
ขอเน้นตรงนี้ครับ เดี่ยวผมจะพูดต่อไป ว่ามันเกี่ยวกับเรื่องการสร้างความรู้ของเราอย่างไรบ้าง? ยกคนทั้งหมดให้ทัน
กัน จะได้แข่งขันกับต่างชาติได้ ตรงนี้เป็นความคิดมาตั้งแต่ 80 ปีแล้ว มาถึงปี 2475 ผมก็ได้ฟังอาจารย์ชาญวิทย์เมื่อ
วานนี้ ก็เป็นกระแสชาตินิยมเช่นเดียวกัน คือเป็นกระแสที่พยายามต้านกระแสการรุกรานของฝรั่ง จนกระทั่งมาถึงจุด

หักเหคือ ช่วงของจอมพลสฤษดิ์ ตอนที่เราริเริ่มแผนพัฒนา ตามคำเสนอของธนาคารโลก จนมาถึงตอนนี้ เราเดินตามตลอดเลย แล้วยิ่งเวลาล่วงเลยมา ความผูกพันเข้าไปในกระแสก็มากขึ้น จนกระทั่งข้อสงสัยต่าง ๆ เริ่มหายไป

ผมว่าในบริบทเรื่องนี้ มันเกี่ยวข้องถึงการสร้างความรู้เป็นอย่างมาก แล้วทุกคนที่นั่งอยู่ตรงนี้ ก็เป็นเหยื่อของระบบการศึกษา ซึ่งเราก็ไปเรียนมาจากตะวันตกเหมือนกัน เราก็ถูกปลูกฝัง ตรงนี้มันทำให้เรื่องการสร้างความรู้เป็นปัญหามาก มันไม่ได้เป็นปัญหาเฉพาะตัว เพราะฉะนั้นที่ผมจะกล่าวต่อไปนี้ ผมไม่ได้พูดเฉพาะถึงใคร แต่ผมพูดถึงโดยระบบ โดยกระแสการเปลี่ยนแปลง มันทำให้การเรียนรู้ของเรา ญาณวิทยาของเรา วัฒนธรรมการเรียนรู้ของเรา ได้กล้ำเข้าไปในกระแสของการแผ่อำนาจจากภายนอก ทำให้เราทอดทิ้งภูมิปัญญาพื้นฐานของเราไป ตรงนี้เป็นปัญหาสำคัญมากนะครับ ผมจะยกกรณีที่เกิดขึ้นจริง ๆ ผมพยายามรวบรวมกรณีที่ผมคิดว่า เป็นกรณีคลาสสิกที่จะอธิบายอะไรหลายๆ อย่าง

กรณีแรก คือเรื่อง วิวาทะในระดับราชบัณฑิต คงจำได้ว่า เมื่อ 5 ปีมาแล้ว ราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์ใหม่ คือ “โลกาภิวัตน์” โดยบอกว่า บัญญัติเพื่อเอามาแทนที่คำที่เคยใช้กันคือ “โลกานุวัตร” ซึ่งราชบัณฑิตอีกท่านหนึ่งถือได้ว่าเป็นคนคิด แล้วก็ใช้กันมา ก็ทะเลาะกันในหน้าหนังสือพิมพ์ ผมมาดูแล้วผมก็สนใจ เพราะว่าศัพท์ใหม่ “โลกาภิวัตน์” ราชบัณฑิตได้แปลเอาไว้ ผมไม่ได้เป็นนักภาษา แต่ผมว่าก็ต้องเดินตามคำบัญญัติของราชบัณฑิตสถาน “โลกาภิวัตน์ หรือ Globalization” แปลว่า การขยายออกไปทั่วโลก การเอาชนะโลก ผมฟังแล้วก็ว่า มันสอดคล้องกับสภาวะการณ์การแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยม ของอะไรต่างๆ จนมาถึงวิกฤติเศรษฐกิจของเราตอนนี้ ส่วนคำว่า “โลกานุวัตร” แปลว่า ประพฤติตามโลก นี่ก็คือสถานะของไทย ที่เราประพฤติดูตามเขาไปเรื่อยๆ ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์มานี้ มันไม่มีข้อสงสัยอีกต่อไปแล้ว ผมเห็นว่า คำ 2 คำนี้เข้าทำดี แต่ราชบัณฑิตเขาก็ไม่ยอมหยุดทะเลาะกัน คนหนึ่งบอกว่า “โลกาภิวัตน์” ต้องแทนที่ “โลกานุวัตร” เจ้าของคำ “โลกานุวัตร” ก็บอกว่า ผมใช้คำนี้ ก็จะใช้ต่อไป ใครจะทำไม แต่ประเด็นที่ผมพูดตรงนี้ก็คือว่า มันทำให้ประชาชนคนไทย รวมทั้งสื่อมวลชน ขาดมิติของการที่จะแบ่งแยก ว่า Globalization มันหมายความว่าอย่างไร? สถานะของไทยอยู่ที่ไหน? สถานะของการแผ่อำนาจจากภายนอก มันคืออะไร? ผลที่สุดเท่าที่สังเกตดูก็จะเห็นว่า อะไรที่มาจากภายนอกโดยเฉพาะตะวันตก เป็นของเลิศประเสริฐหมด โดยไม่มีข้อสงสัยเลย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่สองที่ผมจะยกขึ้นมา

กรณีที่สอง คงจำกันได้ ตอนวิกฤติเศรษฐกิจใหม่ๆ เมื่อ 1-2 ปีที่แล้วมา มีคนที่แหวกแนวคือ นายกมหาริธีของมาเลเซีย เขาบอกว่า “ไม่ได้” จะมาปล่อยให้เสรีไม่ได้ ต้องควบคุมการไหลของเงินเข้า-ออก ผมฟังวิทยุ เขาสัมภาษณ์ผู้นำของเรา 2 คน คนหนึ่งเคยเป็นอาจารย์ธรรมศาสตร์ เดียวนี้เป็นรองนายกรัฐมนตรี นักข่าวถามว่า นายกมหาริธีทำอย่างนี้ หมายความว่าอย่างไร ท่านมีความเห็นอย่างไร คำตอบก็คือว่า ก็ปิดประเทศเสียดีกว่า แล้วเขาก็มาสัมภาษณ์อีกคนในรายการวิทยุเหมือนกัน คนนี้เป็นนักวิทยาศาสตร์ระดับโลก เคยอยู่ธรรมศาสตร์เหมือนกัน ถามคำถามเดียวกัน คำตอบเหมือนกันเลยครับ ถ้าควบคุม ก็ปิดประเทศแบบพม่าก็แล้วกัน คำตอบมันบอกว่าอะไร? มันบอกว่า เราไม่มีข้อสงสัยเลย หมายความว่า การที่เราจะพัฒนาก้าวหน้า ก็ต้องเดินตามเขาตลอด โดยไม่มีข้อสงสัยใดๆ ทั้งสิ้น แล้วก็ได้พูดถากถาง เยาะเย้ยต่างๆ เดียวนี้เป็นอย่างไรครับ IMF เริ่มชมมาเลเซีย นี่เป็นประเด็นที่ผมคิดว่า มันมีนัยยะสำคัญที่เราจะพูดถึงว่า อะไรเป็นอะไรเกี่ยวกับการสร้างความรู้

กรณีที่สาม คงจะทราบว่า ในรัฐธรรมนูญไทยฉบับใหม่มีบัญญัติบางมาตราบอกว่า จะต้องมีสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะทำอย่างไร เพราะเรามีสภาพพัฒนาอยู่ด้วย สภาพพัฒนาที่จัดการตั้งคณะกรรมการที่จะออกกฎหมายเพื่อตั้งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผมบังเอิญเปิดทีวีก็มานั่งฟัง คือคณะกรรมการเขา

กำลังล้มมาเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นต่อการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมความแล้วสรุปได้ 2 อย่าง เขาบอกว่า ประการแรก สภาพัฒนาอย่างไรก็ต้องอยู่ สภาที่ปรึกษาฯ จะมาแทนที่ไม่ได้ สภาที่ปรึกษาฯ เป็นเพียงเวทีที่เปิดให้เข้ามามีส่วนร่วมเท่านั้น ประการที่สอง องค์กรคู่กัน แล้วก็เสริมซึ่งกันและกัน แต่ข้อสรุปที่วิทยากรคนหนึ่ง เข้าใจว่าเป็นคนของสภาพัฒนาบอกว่า เท่าที่ผ่านมา สภาพัฒาก็ทำมาดีโดยตลอด ไม่เห็นมีจุดบกพร่องอะไร นี่เป็นเรื่องของการเรียนรู้เหมือนกันนะครับ ความรู้ที่เรารับมา แล้วประสบการณ์ผ่านไป เราก็อิงสรุปได้แค่ตรงนั้นครับ

กรณีสุดท้าย ที่ผมฟังอยู่ เป็นรายการทีวีเหมือนกัน เป็นเวทีสนทนาเรื่อง GMOs สดๆ ร้อนๆ ระหว่างผู้เชี่ยวชาญทางชีวภาพ 2 คน และ NGOs 2 คน ผมฟังดูแล้ว ข้อสรุปของผู้เชี่ยวชาญมีอย่างเดียว บอกว่า GMOs เป็นโอกาสสำหรับคนไทย ถ้าเราไม่รีบฉกฉวยเรื่องการคิดค้นอะไรใหม่ๆ นี่เราจะสูญเสียโอกาส โดยที่ไม่ได้ฟังเลย ว่า อีกฝ่ายเขาคิดอย่างไร? เรื่องนโยบายผลสะท้อนทางสังคม สภาพแวดล้อม หรือต่ออนาคต ทั้งๆ ที่ผลการวิจัยยังไม่มี การสรุปลงตัวแต่ประการใด ไม่มีข้อสงวนเลย

จากกรณีต่างๆ ที่ยกเป็นตัวอย่างมา ผมคิดว่า พอเราพูดถึงปัญหาของการสร้างความรู้ ผมคิดว่า ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยเราจะต้องมาทบทวน ไม่ใช่ทบทวนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเราโดยเฉพาะ แต่ทบทวนในแง่ของสภาวะความรู้ของเราทั้งหมด ย้อนกลับไปหาคำเตือนของบรรพบุรุษอย่างรัชกาลที่ 3 ก็ดี อย่างเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ในแง่ที่ผมก็เลยเขียนบทความให้กับ สกว. เรื่อง “การศึกษา การวิจัย การพัฒนา” เมื่อสัก 2-3 ปีที่แล้วมา ก็มีเมธีวิจัย สกว. ให้เกียรติวิจารณ์ สรุปบอกว่า อ่านไม่รู้เรื่อง แต่ความไม่รู้เรื่องมีนัยยะสำคัญ ผมจะไม่พูดอธิบายนัยยะสำคัญอย่างไร แต่จะอ่านปฏิริยาสะท้อนจากหนังสือพิมพ์ 2 ฉบับ เป็นบทความที่น่าสนใจมากของ “เครือข่ายนักวิชาการเพื่ออนาคตไทย” 13 คนด้วยกัน เรื่องปลากะตัก ตามมาด้วยบทความของอาจารย์นิธิ เรื่องปลากะตักเหมือนกัน เมื่อวานนี้อาจารย์ขวัญสุวรรณ (อดีโตริ) มาเขียนบทความอีกเรื่องหนึ่ง ปรากฏว่า เครือข่ายขยายออกไป มีนักวิชาการเพิ่มขึ้นเป็น 50-60 คนแล้ว ภายใน 2-3 วันนี้อะ

คณะนักวิชาการรุ่นใหม่ เขาเขียนอะไรหลายๆ อย่าง ที่ผมคิดว่า ให้สติเตือน ทำนองเดียวกับที่ผมพยายามจะเตือนให้เห็นว่า การทบทวนความรู้ องค์ความรู้ สภาวะความรู้ รวมทั้งวิธีการเรียนรู้ของเรา ให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบ เป็นบทความที่น่าอ่านครับ เขาจำหัวเรื่องว่า “ขอเป็นแมลงวันจัญไร” คือแมลงวันก็ตอมแมลงวันด้วยกัน ผมจะขออ่านสัก 2-3 ตอน มีอยู่ตอนหนึ่งที่บอกว่า “...นักวิชาการนั้น มักถูกคนไทยเชื่อและนับถือเอาง่ายๆ ว่าเป็นนักรู้ นักคิดฝ่ายความถูกต้อง แต่หากนักวิชาการเรา ละทิ้งพลังความคิดและการมุ่งหา สร้าง และใช้ความรู้อย่างแท้จริงและเที่ยงธรรมแล้ว งานวิชาการและนักวิชาการก็จะลดตัวลงเพียงงานและอาชีพขายบริการ ที่ต้องพบกับการตรวจสอบและการตรวจทานของสังคมให้จงหนัก” และสุดท้ายก็บอกว่า “...ต้องให้ประชาชนคนไทยรู้จักมองเห็นว่า สำนึก จุดยืน จริยธรรม และบทบาทของนักวิชาการในสังคมเราทุกวันนี้ มีปัญหา อย่าได้ไปหลงเชื่ออย่างหน้ามืดตามัว” และลงท้ายบอกว่า “...สังคมเราต้องคิดค้นหากลไก และสภาพแวดล้อมมาตรวจสอบงานและบทบาทของนักวิชาการเช่นพวกเราให้จงดี” ผมว่า เป็นคำเตือนจากสังคม และจากเพื่อนๆ นักวิชาการด้วยกัน อีกบทความเป็นของนักวิชาการทักษิณ เขาบอกว่า “การเห็นตามหลักวิชาที่นักวิชาการเสนอ ก็เชื่อว่าจะต้องถูกต้องเสมอไป เพราะข้อจำกัดทางด้านข้อมูล และวิธีการและเงื่อนไขทางด้านสังคม คือเศรษฐกิจ-การเมือง เข้ามาทำให้เกิดการคลาดเคลื่อน ชาวบ้านชาวเมืองเริ่มเรียนรู้กันแล้วว่า เชื่อได้ไม่ร้อยเปอร์เซ็นต์ เห็นได้ชัดจากกรณีผล EIA ทั้งหลายที่ผ่านมา...” ลงท้ายก็ใช้คำแรงเหมือนกันนะครับ บอกว่า “..ความเป็นปราชญ์ไม่ได้อยู่ที่ใบปริญญา แต่อยู่ที่ว่าได้ค้นหาความจริงของสรรพสิ่งพบแล้ว คนไม่จบประถม 4 ก็มีสิทธิ์เป็นปราชญ์ คนฉลาดมีปริญญาก็มีสิทธิ์เป็นแปดได้อ ถ้าไร้ความคิด...” แล้วก็บทบาทของอาจารย์นิธิครับ เป็นเหตุผลที่น่าฟัง เรื่องปลากะตัก เช่นเดียวกัน

ท่านผู้มีเกียรติครับ ที่ผมเรียนมาทั้งหมดนี้ ไม่ใช่อะไรเลย เพียงแต่ชี้ว่า ในขณะที่เรามาถึงจุดซึ่งงานวิชาการที่เราได้สร้างกันมา เริ่มถูกตั้งคำถาม ทั้งจากสังคมภายนอก แล้วก็จากในแวดวงของนักวิชาการด้วยกันเอง ซึ่งผมก็ตั้งใจได้เห็นปฏิกริยาทำนองนี้ ผมไม่คิดว่าเป็นเรื่องของความหยาบคายหรือความละลาบละล้งอะไร ผมว่าเป็นสัญญาณที่ดี เพราะฉะนั้น ที่ว่าอ่านไม่รู้เรื่อง ที่ว่าจะให้ทบทวนอะไร ไม่ใช่ผมจะพูดตำหนิเมธีวิจัยของ สกว. แต่ผมคิดว่า พวกเราทั้งหมด ต่างก็เป็นเหยื่อของการเรียนรู้ แต่เราไม่ค่อยสำนึกและตระหนัก จนกระทั่งเดี๋ยวนี้สังคมและเพื่อน ๆ นักวิชาการเริ่มเคาะประตูถามแล้ว ก็เลยอยากจะเรียนตรงนี้ ผมคิดว่า การหาความรู้ วิธีการหาความรู้คงจะต้องตระหนักทั้ง 2 ด้านครับ ผมไม่อยากจะเห็นเรื่องนี้เป็นเรื่องเทคนิค หรือพื้นฐานที่เราเรียนทฤษฎีอะไรมา แต่ว่าอีกด้านหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือสิ่งที่ผมเรียกว่า “เกณฑ์คุณค่า” ผมคิดว่า ไม่ว่าจะเป็นวิชาการความรู้ หรือศาสตร์ระดับไหนก็ตาม ไม่มีหรอกครับ ที่มันจะเป็นเรื่องที่เป๋นกลาง ปลอดภัยนิยม ในพุทธศาสนาก็มีหลักธรรมที่เตือนเอาไว้ ข้อหนึ่งที่ผมจำได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” หมายความว่า ความรู้ที่เราศึกษา เราเรียนรู้ แต่ความจริงแล้ว มันถูกกำกับด้วยใจหรือเกณฑ์คุณค่าของเรา เพราะฉะนั้นเราจะไปถือว่า สิ่งที่เราเรียนรู้ ความรู้ที่เราแสวงหาหรือได้รับมา มันเป็นกลาง ปลอดภัยนิยม มันเที่ยงธรรมสมบูรณ์ ใครเถียงไม่ได้ แล้วต้องเป็นคนที่ดีเลิศ ประเสริฐเหนือคนสามัญทั้งหลาย ผมว่ามันเป็นท่าทีที่ผิด แล้วเราเป็นมาอย่างนี้โดยตลอด

ที่ผมเรียนมาทั้งหมดเพื่อให้เห็นว่า เรากำลังอยู่ในสถานการณ์อะไร ผมคิดว่า การที่แต่ละคนจะพูดเรื่องความรู้หรือการสร้างความรู้ มันคงไม่ได้เป็นแต่เพียงปัญหาเรื่องความสามารถเฉพาะตัวเท่านั้น แต่หมายความว่า เราจะต้องสำรวจตรวจสอบให้มันกว้างออกไปด้วยในขณะเดียวกัน ในช่วงหลังเรามาพูดกันมากเรื่อง ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นเรื่องที่เรายังให้ความสนใจน้อย ในการพูดตรงนี้ ผมอยากจะให้เรามองออกไปให้กว้างขึ้นในเรื่องความรู้ทั้งหลายที่เราเรียนรู้มา ผมจำได้ว่า อาจารย์เกษียรได้เคยเขียนวิจารณ์ผมเอาไว้ ข้อเสนอของผมคือว่า ต้องเรียนรู้ที่จะเลิกรู้ (Learn to unlearn) คืออะไรหลายๆ อย่างที่เราเรียนรู้มานี้ เราจะต้องเรียนรู้ที่จะเลิกมันเหมือนกัน ตรงนี้เป็นปมที่ผมอยากจะขอเสนอตรงนี้ ผมอยากจะกลับไปเรื่องการประเมินงานของ สกว. อยากจะให้ตระหนักตรงนี้ให้มากๆ เพราะว่า ถ้าเราจับอยู่ที่การประเมินที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นจากสำนักงานงบประมาณ หรือจาก TRIS หรือจากอะไรก็ตาม มันมีอะไรที่บอกว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มันมีเกณฑ์คุณค่าอยู่เบื้องหลังของการประเมิน ผมอยากจะให้ฟังเสียงของ public ผมคิดว่าอันนี้น่าจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็น หรือส่องตัวเราได้ตามสมควร พูดง่าย ๆ คือ เรื่องของความรู้กับกระบวนการทางสังคม เราแยกกันไม่ออกหรอกครับ โดยเฉพาะในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เรากำลังประสบอยู่ทุกวันนี้

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ประเด็นที่ท่านอาจารย์พยายามนำเสนอก็คือว่า เราอยู่ในระบบ แล้วเรามีสติรู้เท่าทันกับระบบที่มันเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ อย่างไร? แล้วการสร้างองค์ความรู้ที่เราพยายามทำกันอยู่ ขณะเดียวกัน เราก็อยู่ในความไม่รู้ แล้วเรารู้หรือไม่? ว่า “เราไม่รู้” อันนี้เป็นปัญหาใหญ่ เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และอาจารย์ได้พูดในมิติเชิงประวัติศาสตร์ด้วย ว่าสิ่งที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มันมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมัน ที่ครอบงำเข้ามาจากภายนอก ปัญหาคือ เรามีมิติทางประวัติศาสตร์ที่จะมองเห็นปัญหานั้นหรือไม่?

.....

ศ.เสน่ห์ จามริก : ...ที่จริงความตั้งใจคือ ผมอยากจะทำหน้าที่ตั้งโจทย์ และก็ให้มีการอภิปรายกัน... ผมอยากจะสรุปตรงนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ที่เราจะได้สานต่อไป... เจตนารมณ์ที่ผมพูดในตอนแรก ต้องการที่จะทำ 2 อย่าง ประการหนึ่ง ตั้งคำถามกับผู้อภิปราย คือผมหวังว่าผู้อภิปรายจะช่วยกันตอบคำถาม แต่ว่าผณิไม่ตอบ และก็ตั้งคำถามกับ

สกว. รวมทั้งสถาบันวิชาการอื่น ในกระแสการเปลี่ยนแปลงยุคปัจจุบัน เราไม่ค่อยตั้งคำถามพวกนี้กับตัวเองเท่าไร เราก็ทำอะไรตามสาขาวิชา ตาม discipline ซึ่งผมมีข้อเสนอว่า สกว. น่าจะมองแนวทางจัดการเรื่องการวิจัยอย่างไร ในตอนท้าย

ประการที่ 2 เจตนารมณ์ที่ผมพูด ตั้งใจจะปลุกจิตสำนึกของเพื่อนนักวิชาการ ผมคิดว่า บางทีเราผลิตเพลิน อยู่ในอาณาจักรของเรา ใน discipline ตรงนี้สำนึกอะไรครับ สำนึกอย่างน้อย 2 อย่างคือ (1) สำนึกถึงปรากฏการณ์ การเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เรากำลังก้าว เป็นสังคม ที่จริงมันไม่ใช่ ผมใช้ว่า “ปรากฏการณ์” หมายความว่า เป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถที่จะควบคุมได้ และ (2) สำนึกในเรื่องที่ว่า ในบรรดาความรู้ วิชาการต่างๆ โดยแท้จริง มันมีสิ่งหนึ่งที่แอบแฝงอยู่เสมอ นั่นคือสิ่งที่ผมเรียกว่า “เกณฑ์คุณค่า” อาจารย์อานันท์ใช้คำว่า “เกณฑ์ศีลธรรม” เราปฏิเสธไม่ได้ การที่เราเห็นว่า เราสามารถ master science ต่างๆ ได้ เรานึกว่า อันนั้นเป็นสังคม ที่จริงไม่ใช่ มันมีสิ่งหนึ่งที่เป็นเกณฑ์คุณค่า ซึ่งเราจะต้องตอบคำถาม ไม่ใช่ตอบคำถามในข้อสรุปของศาสตร์ แต่ว่าข้อสรุปของ ศาสตร์ ก็มาจากเกณฑ์คุณค่าที่อยู่ในใจของคน

ความตั้งใจที่ผมอยากจะพูดต่อคือว่า เวลานี้อาณาจักรของความรู้ของเรา กำลังถูกตั้งคำถาม กำลังถูกท้าทาย อย่างที่ผมได้อ่านข่าวหนังสือพิมพ์ ผมไม่ได้ตั้งใจจะมาสู่เรื่องปลาทะเล แต่อยากจะเอาตัวนี้ มาทำให้เกิดความตื่นตัว เกิดสำนึก เพราะวิชาการของเรา มันลอยอยู่กับระบบ กับปรากฏการณ์ แต่ว่าเราไม่ได้ลงไปเห็น สิ่งที่ผมอยากจะเรียกว่า “คน” หรือ “คุณค่าของคน” รวมทั้งคุณค่าของพื้นฐานภูมิปัญญา วัฒนธรรม เราลืม สิ่งเหล่านี้ไป เพราะฉะนั้นความมุ่งหวังที่อยากจะให้มีการอภิปราย คือ ทำอย่างไร? ที่เราจะระดมความรู้ที่มี อยู่ใน discipline ต่าง ๆ เข้ามากรองรวมตรงนี้ได้ คือมาตอบคำถามรวม ตรงนี้มีนัยยะสำคัญต่อแนวนโยบายการวิจัย ผมคิดว่า การวิจัยเวลานี้ รวมทั้งสถาบันการเรียนการสอน เราถูกแบ่งแยกมานาน แล้วเราไม่สามารถที่จะแกะหลุดออกไปได้ เมื่อเห็น สกว. ตั้งหัวข้อเข้าทำ จะตั้งใจหรือเปล่าก็ไม่ทราบ ... พูดถึง การสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง เพราะเราไม่ค่อยพูดถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงเท่าไร ผมอยากจะพูดถึงตรงนี้ว่า ทำไมไม่เอาการวิจัย โดยเอากระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นโจทย์ มันเป็นคำถามของยุค ที่ผมพยายามพูดก็คือว่า ขณะนี้กระแสการเปลี่ยนแปลง มันพยายามครอบงำอะไร อย่างที่อาจารย์อานันท์พูด ผมก็ตั้งใจที่อาจารย์อานันท์พูดในตอนท้ายๆ เหมือนกับมี dialogue อยู่กับผมว่า มันเป็นกระแสที่พยายามครอบ เอาสิ่งที่เป็น monoculture ให้ทุกคนบีบเหมือนกันหมด แล้วนักวิชาการเราก็อยู่ในแวดวง คุณอนุช (อาภาภิรม) ก็พูดถึงไซเบอร์อะไรพวกนี้ แต่ว่าพวกนี้ก็อยู่ในแวดวงของคนที่มีคอมพิวเตอร์ ผมคิดว่า เกณฑ์คุณค่าของคน ไม่ใช่เป็นเกณฑ์คุณค่าของคนที่มีโอกาสในกระแสการเปลี่ยนแปลง มันยังมีคนที่ด้อยโอกาสด้วย ผมพยายามพูดตรงนี้ เพราะว่า ผมกำลังทำเรื่องสิทธิมนุษยชน มนุษย์ธรรมดาโดยธรรมชาติมันทนไม่ได้หรอก ที่จะถูกครอบงำตลอดเวลาโดยไม่มีเงื่อนไข ขณะนี้ ผมอ่านหนังสือพิมพ์ ปฏิกริยาที่เห็น มันเป็นการแสดงถึงสัญชาตญาณ ธรรมชาติของมนุษย์ ที่กำลังลุกขึ้นมาตั้งคำถาม และท้าทายกับสิ่งที่มันเป็นความรู้หรือว่าเป็นวิชาการในขณะนี้ เพราะฉะนั้นตรงนี้ ผมอยากจะให้งานวิจัย รวมทั้งการเรียนการสอนทั้งหมด เลิก discipline เสียที ที่ธรรมชาติตอนสมัยอาจารย์ป๋วย เราเริ่มคิดแล้ว เราตั้งใจว่าที่รังสิต จะเป็นตัวอย่างที่ทำโครงสร้างทางวิชาการ ที่ไม่แบ่ง discipline แต่พยายามจะรวมมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ไม่ต้องมีคณบดี แต่มีตำแหน่งประธาน ซึ่งก็ถูกหนังสือพิมพ์ดาวสยามบอกว่า เอาระบบประธานาธิบดีมาใช้

อย่างไรก็ตาม ผมเสนออย่างนี้ ผมคิดว่า เราคงต้องมองอะไรที่มันเป็นองค์รวม เป็นเป้าหมายให้ได้ ปัญหาของยุคในขณะนี้คือ ปัญหาของการเปลี่ยนแปลง เราได้พูดกันเยอะ กระแสโลกาภิวัตน์อะไรต่างๆ และผมก็พยายามที่จะแจกแจงเรื่องนี้ มาเป็นเวลาพอสมควร อีกอันหนึ่งที่เรากลัว เพราะเรายังในศาสตร์ของเราเหลือเกิน ว่าเรื่องคุณค่า เป็นเรื่องที่ต้องปลอดค่านิยม ต้องเป็นกลาง มันไม่เคยจริง แม้แต่ในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะฉะนั้นถ้าจะ

มององค์รวม ผมเสนออย่างนี้ครับ โจทย์ใหญ่คือ ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง และเรื่องคนกับคุณค่าของคน นี่เป็นข้อเสนอของผมที่ให้เห็นเป็นองค์รวม นี่เป็นโจทย์ใหญ่ ผมคิดว่า ไม่ใช่เป็นโจทย์เฉพาะในช่วง 10 ปี หรือ 20 ปี ผมว่าเป็นโจทย์ของยุคด้วยซ้ำไป เมื่อเรา identify ปัญหาแบบนี้แล้ว เราคงจะต้องระดมสาขาวิชาต่าง ๆ เราเรียนมาแล้ว คงช่วยไม่ได้ ที่เราอยู่ในสาขาวิชา แต่ถึงเวลาแล้วที่จะต้องมีความตระหนักสำนึก ที่จะเอาสิ่งที่เรามีอยู่ เข้าไปรวมเป็นองค์ความรู้ในกองกลางให้ได้ ผมว่าอันนี้คือ อนาคตของการศึกษาและการวิจัยในอนาคต ผมเสนอว่า ให้เอาอันนี้เป็นตัวตั้ง อย่าไปเรียกว่า ชุดโครงการวิจัยเลย คุณจะมีเรื่องวิทยาศาสตร์อะไรเข้ามา อย่างที่สำนักงานปรมาณูเขาว่า อะไรก็แล้วแต่ ผมไม่ว่า แต่ผมคิดว่า สกว. หรือมหาวิทยาลัย น่าจะมีอิสระพอที่จะเอาตรงนี้เป็นเป้าใหญ่ แล้วก็สร้างเป้าหมายการเรียนการสอน การวิจัย ให้ gear ไปสู่จุดนั้นให้ได้ ตอบคำถามเรื่อง “คุณค่าของคน” ตอบคำถามเรื่อง “การเปลี่ยนแปลง” ว่าเราจะใช้ความรู้ ที่จะ channel การเปลี่ยนแปลงให้เป็นคุณต่อมนุษย์อย่างไร

ในขณะนี้การเปลี่ยนแปลงปัจจุบันเป็นสิ่งที่ทำลายมนุษย์ นี่คือโจทย์ใหญ่ครับ คิดว่าน่าจะมี section เป็นอีกครึ่งหนึ่งของ สกว.ก็ได้ ที่เป็นโครงการวิจัยที่จะทำเรื่องนี้โดยเฉพาะ อีก 10 ปี หรือ 20 ปี ข้างหน้า แล้วก็จะรวมพวกที่อยู่ในสาขาต่าง ๆ ที่มองเห็นเป้าหมายนี้ มา debate มาระดมสมอง... ถ้าไม่มีโจทย์ตรงนี้ ผมเชื่อว่า งานวิจัยของ สกว. ก็จะเป็นแบบเมื่อครูที่คุณหมอวิจารณ์ทำซาร์ทให้ดูว่า โครงการประเภทไหน อะไร มันแบ่งส่วนก็โครงการ ไม่ใช่แล้วครับ มันเป็น routine เกินไป จนกระทั่งทำให้งานวิจัยไม่สามารถที่จะตอบคำถามอะไรได้ อันนี้น่าจะผลักดันให้เป็นบางสิ่งบางอย่าง ที่ผมคิดว่า น่าจะเป็นจิตวิญญาณของ สกว. ด้วยซ้ำไป ในช่วง 10 ปี 20 ปีข้างหน้า ตรงนี้เป็นเจตนารมณ์ที่ผมตั้งใจว่าจะให้มี debate และโจทย์ที่ผมว่า จะได้ชัดเจนและนำไปสู่การวางแนวนโยบายที่เป็นรูปธรรม ไม่ใช่นามธรรม... ซึ่งก็มีคนพยายามพูดเรื่องรูปธรรม เช่น เรื่องปลากะตัก เรื่องโรงไฟฟ้า ไม่ได้มีความตั้งใจจะมาอยู่ฝ่ายไหน หรือไม่อยู่ฝ่ายไหน อันนั้นไม่สำคัญเท่าไร แต่อย่างน้อยต้องยอมรับว่า ขณะนี้ มันเกิดปัญหาความขัดแย้งอย่างมาก ถ้าเรายังยืนอยู่อย่างนี้ ผมคิดว่า ไม่มีทางเลย ที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงสามารถเป็นไปอย่างสันติได้

คุณทรงพล เจนาวนิชย์ : ...เราได้ประโยชน์ในเชิงสติปัญญาค่อนข้างเยอะ ผมคงสรุปเพียงว่า ที่เราพูดมาทั้งหมด เราเริ่มต้นจากท่านอาจารย์เสนอให้ได้ให้แนวทางว่า กระบวนการสร้างความรู้ที่เราพูดถึง มันเป็นกระบวนการทางสังคม เมื่อเป็นกระบวนการทางสังคมแล้ว จะต้องเอาปรากฏการณ์หรือกระแสของการเปลี่ยนแปลง เป็นตัวตั้งโจทย์ และวิธีการสร้างความรู้ที่พูดกันมาทั้งหมด มันก็คือ กระบวนการกระตุ้น ทำให้ถูกคิด ตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ และต่อยสู่กับการครอบงำในระดับต่าง ๆ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ...ประเด็นที่ผมพยายามนำเสนอ เป็นเพียงว่า เราต้องยอมรับว่า 1) กระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือขีดความสามารถของสภาวะทางวิชาการปัจจุบัน 2) กระแสการเปลี่ยนแปลง มันมีทั้งด้านคุณ ด้านโทษ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป มันก็เห็นด้านโทษได้ชัดเจนและกำลังทวีความรุนแรงขยายตัวมากขึ้น เมื่อเป็นอย่างนี้ สิ่งที่ตามมาก็คือ ความรู้ที่เป็นอยู่ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ มันไปด้วยกัน และมันกำลังถูกตั้งคำถาม ถูกท้าทาย ที่ผมยกตัวอย่างเรื่องปลากะตัก เรื่องโรงไฟฟ้าบ่อนอก หรืออะไรพวกนี้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเท่านั้น เวลาเราพูดถึงโลกาภิวัตน์ ทุนนิยม เทคโนโลยี หรืออะไร จริงๆ แล้วสิ่งที่กำลังจะเป็น Globalization อันหนึ่ง คือกระแสท้องถิ่น ซึ่งชัดเจนมาก ในกรณีของโคโซโว เซสเนียร์ หรือติมอร์ตะวันออก ผมว่าเป็นปรากฏการณ์ทั่วโลก เมื่อวานอ่านหนังสือพิมพ์ รู้สึกจะเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองของแคนาดา เริ่มกล่าวหาและยกข้อกฎหมายขึ้นมาว่า พวกชาวได้ทำผิดกฎหมายมาโดยตลอด ริดรอนสิทธิมนุษยชน จริงๆ วิชาการของเราไม่ค่อยจะมองเห็นสิ่งนี้ แล้วที่เราพูดถึงกระแสท้องถิ่นในเมืองไทย ก็ไม่ใช่ข้อยกเว้น มันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก

เมื่อเรากำลังถามเกี่ยวกับสภาวะความรู้ของเรา ง่าย ๆ ผมใช้สามัญสำนึก ที่มันเป็นอย่างนี้เพราะว่า วิชาการปัจจุบัน ถูกแบ่ง discipline ซึ่งบอกในตัวเองว่า อยู่นอกกรอบไม่ได้ ทุกครั้งที่พูดถึงระเบียบวิธีการวิจัย อาจารย์เจตนา (นาควิระ) พูดถึง "กรอบความคิด" ผมก็ถูกกับสิ่งเหล่านี้ ผมปฏิเสธคำว่า "กรอบ" โดยสิ้นเชิง เพราะว่า กรอบมันไปกับ discipline ผมเปลี่ยนมาใช้ "ฐานคิด" คือเราต้องหาฐานของเราเองขึ้นมา นั่นคือเราต้องมาดูว่า เวลาเราอยู่ในกระแสนการเปลี่ยนแปลง เราประพาศเหมือนหนึ่งว่า สังคมไทยไม่มีอะไรเลย เราต้องยึดโยงมาตลอด อย่างที่ผมยกตัวอย่าง คำสัมภาษณ์เรื่องปฏิกริยาของผู้นำไทยหรือนักวิชาการไทยต่อนโยบายของดร.มหาธีร์ เขาตอบเลย โดยไม่ต้องคิด ว่าปิดประเทศไปได้เลย แสดงว่า หลุดไปเลย ตรงนี้เป็นห่วง ผมดูแล้ว ในวงการอย่างนี้ น่าจะคล้าย ๆ ว่า สะอาดตาสักนิดหนึ่ง อันนี้จำเป็น ผมยกตัวอย่างวิวาทะของราชบัณฑิต "โลกาภิวัตน์ทะเลาะกับโลกาอนุวัตร" อันนี้สะอาดตาแท้ ๆ เลย ของใครของมัน ทำให้กลายเป็นเรื่องของนิรุกติศาสตร์ไป ไม่เห็นความสำคัญที่ว่ามันจะสื่อความหมายอะไร คนไทยฟังแล้วแยกแยะไม่ออก อย่างนี้เป็นต้น ด้วยประสบการณ์ ผมคิดว่า ความรู้คงต้องถูกหยิบยกขึ้นมา ทบทวน สังคายนา แนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้คือ เราละลาย discipline นี้เสีย ซึ่งหลาย ๆ คนจะต้องละลายอดตา อันนี้เป็นเรื่องยากแน่นอน... จะว่ายากก็ยาก ง่ายก็ง่าย ที่ผมเรียกกรังก็คือ ไม่ใช่ละลายจนหมดสิ้น เราเพียงแค่พยายาม identify ปัญหาด้วยกัน เวลานี้เป็นปัญหาของอะไร ปัญหาที่ผมเห็นโดด ๆ ในขณะนี้มียู่ 2 อย่าง คือ (1) ปัญหาจากมลพิษของการเปลี่ยนแปลง และ (2) คุณค่าของคนถูกทำลาย ในขณะที่คุณค่าถูกทำลาย คนก็ไม่ได้สยบกับอันนี้ กลับต้องดิ้นรนต่อสู้ มีการขัดแย้งต่าง ๆ ตรงนี้ทำอย่างไรที่จะให้วงวิชาการ สามารถที่จะทบทวนและมีบทบาทในการที่จะประคับประคอง อย่างน้อยก็ในระดับความคิด ความรู้ ประคองให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปโดยรักษาคุณค่าของคน

ตรงนี้เป็นเพียงข้อเสนอให้ debate กัน ไม่ได้หมายความว่า เป็นข้อเสนอที่รับเอาไปเป็นสูตรสำเร็จ อย่างน้อยที่สุด เป็นข้อเสนอที่กระตุ้นให้เป็นข้อคำถามกับตัวเองหลายๆ อย่าง คือ ข้อเสนอเรื่องสังคม 2 อย่าง คือ (1) สังคมของการเปลี่ยนแปลง ในหลักพุทธ เราทราบดีแล้ว กฎอนิจจัง แต่ขณะนี้เราอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงที่มันเป็นพิษเป็นภัย อย่างที่รัชกาลที่ 3 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเคยเตือนไว้ เราจะมีคำตอบตรงนี้อย่างไร? และ (2) เรื่องคุณค่าของคน

ผมคิดว่า 2 ประเด็นนี้ ลองมา debate หรือระดมสมองกันดู ผมไม่ได้หมายความว่า จะต้องมียุทธศาสตร์ เป็นโจทย์วิจัยเดี่ยวนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น ผมอยากจะเป็นการประชุมประจำปีของ สกว. หรือ สกว. จะเชิญสภาวิจัย หรือใครก็ตาม มาระดมสมองให้เห็น เรื่องนี้ไม่ควรจะจำกัดในแวดวงนักวิจัย แต่ผมคิดว่า เอาใครก็ตามที่คิดว่า น่าจะได้รับทราบตรงนี้ ให้เห็นเป้าใหญ่ของกรอบปัญหา และผมเชื่อว่า ตรงนี้มันจะเป็นโครงการ เป็นบางสิ่งบางอย่าง ที่ไม่เฉพาะฝ่ายนั้น ฝ่ายนี้ แต่เป็นสิ่งที่ระดมสรรพกำลังทางวิชาการ แม้ว่าเราอย่งอยู่ใน discipline ก็ตาม ทุกคนก็จะละอดตามากขึ้น ในแง่นี้ อักษรศาสตร์ก็ตาม หรือแม้กระทั่งดนตรี เราจะเห็นว่า เพลงพื้นบ้านอะไรต่าง ๆ มันจะมีหลายอย่างที่แสดงออกถึงความรู้สึกต่อการเปลี่ยนแปลง ทำอย่างไรที่จะระดมสิ่งนี้เข้ามา และนี่จะเป็นโจทย์ใหญ่ ไม่ใช่สำหรับโครงการวิจัยหนึ่งเท่านั้น ผมคิดว่า มันเป็นส่วนการวิจัยของทศวรรษก็ได้ เพราะมันเป็นเรื่องที่จะต้องทำยาวไปเป็นทศวรรษ เป็นไปได้ไหมที่จะระดมตรงนี้ แล้วดูว่า บนฐานตรงนี้ เป้าใหญ่นี้ จะมี contribution อย่างไร? จะใช้ discipline ก็ได้ แต่อย่างน้อยที่สุด เศรษฐศาสตร์ก็ต้อง gear มาสู่ปัญหาเรื่องประเินการเปลี่ยนแปลงทั้ง 2 ด้านดังกล่าว ประเินเรื่องคุณค่าของคน แต่เวลานี้เศรษฐศาสตร์หลุดไปแล้ว

ทุกวันนี้คำว่า "เศรษฐกิจเสรี" คนรุ่น John Locks ก็ดี คนรุ่น Adam Smith มันก็มี Morality เป็นเครื่องกำกับ ที่เมื่อเข้ามามีคนพูดถึง เบรตัน วูด ผมกำลังจะเขียนกระซิบบอกว่า เบรตัน วูด มันตายไปแล้ว เพราะมันได้ถูกเปลี่ยนไปจนกระทั่งเอาเรื่องระบบตลาด ระบบเงินตราเป็นพระเจ้า จอห์น พอล ที่ 2 เคยพูดว่า เป็นอันตรายมาก ที่ระบบทุนใน

ขณะนี้เห็นตลาดเป็นพระเจ้า (Idolatry of the market) แม้แต่คนในตะวันตก เขาก็ critical แต่คนไทยบูชาตลาดยิ่งกว่าพระเจ้าอีก อันนี้อันตรายมาก แต่ผมเชื่อว่า ในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ก็คงมีสำนักมีอะไรที่เราพอจะดึงเข้ามา ไม่ใช่ปล่อยให้ทำให้หัวใจไป โดยมีกรอบ มีอะไรที่รออยู่ แต่ตั้งเป้าให้เขาพยายามหาคำตอบให้ได้ ผมเชื่อว่า น่าจะเป็นไปได้ ก็ขอเสนอตรงนี้ว่า น่าจะเป็นโจทย์ที่มองการวิจัยเป็นทศวรรษ แล้วระดมกำลังทางวิชาการให้มาสู่เป้าร่วมกัน ผมเชื่อว่า ไม่พ้นวิสัยที่แต่ละคน พอมองเห็นแล้ว ก็จะช่วยกันหาความชัดเจนหรือคำตอบ... อันนี้น่าจะเป็นอนาคต มิฉะนั้นแล้ว ผมคิดว่า ทั้งสถาบันการศึกษา สถาบันทางวิชาการ จะไม่มีคำตอบอะไรให้เลย นอกจากพร้อมที่จะเป็นบริวาร เวลานี้มีสาขามหาวิทยาลัยต่างประเทศมาตั้งเยอะ แม้แต่ออกฟอร์ดก็เข้ามาหาตลาด อันนี้อันตรายมาก ถ้าเราไม่มีกระแสความคิดอะไรที่จะ ผมไม่อยากจะเรียกว่าต่อต้าน คือการต่อต้านผมไม่ชอบทำในเชิง negative อย่างเดียว แต่เราจะต้องมีทางเลือก เราต้องมีทางเลือกในการศึกษาและการวิจัยของเรา ทางเลือกในเชิงของภูมิปัญญา ซึ่งสังคมไทยไม่ได้ขาด

การสร้างความรู้และวิธีการสร้างความรู้ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

ที่มา : 1. ตัดตอนจากบทสนทนาแลกเปลี่ยนของ อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์
ในการเสวนาเรื่อง "การสร้างความรู้ วิธีการสร้างความรู้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง"

ในการประชุมหัวหน้าโครงการ และผู้ประสานงาน สกว.

วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2542 ณ โรงแรมวังธาราแอนดริวส์อร์ท จ.ฉะเชิงเทรา

โดยมีวิทยากรร่วมเสวนา ได้แก่ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ,

คุณอนุช อาภาภิรม, รศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ดำเนินรายการโดยคุณทรงพล เจตนาวณิชย์.

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn> สกว.ภาค

ผมคิดว่าความรู้เป็นเรื่องสะสม และผมก็ได้ซึมซับความรู้จากท่านต่างๆ จำนวนมาก ผมคิดว่าผมได้สะสม
ความรู้มาหลายอย่าง เริ่มตั้งแต่ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก สอนให้ผมรู้จักคิด ท่านอาจารย์อนุช อาภาภิรม ท่านอาจารย์
ไม่ทราบ ผมไม่เจอท่านมา 30 ปีแล้ว เมื่อตอนสมัยผมเป็นนักศึกษา ผมได้ไปนั่งคุยกับท่าน ไปที่วัดโพธิ์เหมือนกัน แต่
ไม่ได้ไปแบบที่ท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระทำ คือ ไปดูกลอนแต่ผมไปคุยกับท่านอาจารย์อนุช ตอนนั้นมิกซ์มด
โพธิ์ ก็สอนให้ผมรู้จักคิด รู้จักตั้งคำถาม สมัยนั้นผมถามไม่เป็น ใครพูดอะไรมา ผมเชื่อเขาหมดเลย ท่านก็สอนให้ผม
ตั้งคำถาม และผมก็เรียนรู้จากท่านอาจารย์เจตนา นาควัชระ อย่างมากในเรื่องของการวิจารณ์ หมายถึงว่า บนเวทีนี้
เป็นครู เป็นอาจารย์ของผมทั้งนั้น โดยที่ท่านอาจารย์จะไม่ทราบ แต่ว่าผมเป็นลูกศิษย์ท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก แน่นนอน
แต่ผมมีอีกคนหนึ่ง คือ ชาวบ้าน ที่สอนให้ผมได้รู้ว่า ความรู้ คือ เรื่องของการต่อสู้กับการครอบงำ ผมคิดว่า ความ
รู้เป็นเรื่องของการสะสม เป็นไปไม่ได้ที่อยู่ดี ๆ ความรู้จะผุดขึ้นมาอยู่ในหัวของใครคนใดคนหนึ่ง

ที่อาจารย์เจตนา นาควัชระพูด ผมคิดว่า ก็ไม่ได้ผิดอะไรที่นักมานุษยวิทยาชอบเรื่องคล้ายๆ หมอผี แต่ผม
คิดว่า หมอผีที่เราไม่รู้เรื่องเนี่ย ก็เพราะคนอื่นไม่เข้าใจเองว่าเขาพูดอะไร ดังนั้น ผมก็พยายามที่จะลงไปศึกษาว่า
เขาพูดอะไร เพราะความที่เราไม่รู้ ไม่เข้าใจ ทำให้เราคิดว่า ภาษาที่เราพูดกันอยู่ในวงวิชาการเป็นภาษาเดียวกับการ
สร้างความรู้ แต่ที่จริงการสร้างความรู้มันสร้างมาบนพื้นฐานของภาษาหลายแบบ แต่เราติดอยู่กับภาษาเดียวที่เรา
สร้างอยู่ ดังนั้นก็เป็นปัญหา ถ้าเมื่อไรคุณหนึ่งเรื่อง **Medicine Man** เรื่องนี้สำคัญมาก พระเอกเป็นหมอ เป็นนักวิทยาศาสตร์
ลงมือไปศึกษาที่แอฟริกาใต้ หรืออเมริกาใต้อย่างไรก็จำไม่ได้ ต้องการศึกษาว่า มดตัวหนึ่ง จะมียาที่สามารถ
รักษาโรคมะเร็งได้ แกพยายามจะไปศึกษาแบบนักวิทยาศาสตร์ คือไปศึกษาสารเคมีในมดตัวนั้นใส่คอมพิวเตอร์ พบ
แล้วลั่นสมการ แต่ยังคิดไม่ออกว่ายาคืออะไร ในขณะที่แคว้นเคร่งไปหายากมด หมอผีก็คล้ายๆ กับจะทำมือทำ
ไม้อย่างนี้ แล้วก็พูดๆ ใหญ่เลย แต่หมอก็ฟังไม่รู้เรื่อง หายที่สุดป่าที่มดนั้นอยู่ก็ถูกพวกนายทุนเผาป่า เพื่อจะเปลี่ยน
เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงวัวส่งเนื้อมาขายทำแฮมเบอร์เกอร์ก็เผาจนกระทั่งป่าอดวายไป ถึงตอนนั้นแกจึงค้นพบว่า สิ่งที่แก
หาอยู่ในมดนั้นไม่มีทางเจอ เพราะว่าสิ่งที่เขาค้นหาจริงๆ แล้วก็คือ สภาพแวดล้อมที่มดนั้นอยู่ เพราะมดไปกินอะไร
ต่ออะไร ถึงทำให้เกิดสารตัวนั้นขึ้น ดังนั้น ที่หมอผีเขาทำทางก็เพื่อจะบอกว่า สิ่งที่หมอหาอยู่นั้น ไม่ใช่ๆ แต่หมอ
ฟังไม่ออกว่าเขาว่าอย่างไร ก็ดันทุรังใส่คอมพิวเตอร์ใหญ่เลยจึงไม่มีทางเจอ และกว่าจะเจอปากก็หมดไปแล้ว เพราะ
เดินไปผิดทาง อันนี้แหละครับ สิ่งที่ผมในฐานะที่เป็นนักมานุษยวิทยาสนใจว่า สิ่งที่เขาพูดไม่รู้เรื่องนั่นคืออะไร อันนี้ก็
เลยเป็นสาเหตุที่ว่า ทำไมนักมานุษยวิทยาจึงจ้องมีส่วนอยู่ในนี้ด้วย

ที่เราพูดถึงเรื่องของการสร้างความรู้ในแง่ต่างๆ ผมมองว่า ความรู้มันมีหลากหลายที่พูดกันไป คล้ายๆ กับ
พูดในแง่ดีว่า ดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ความรู้มีหลายลักษณะ เราจะจับว่าความรู้มีอันเดียวไม่ได้ อย่างที่ผมบอกภาษา

ที่จะสร้างความรู้ก็มีหลายแบบ ตัวความรู้เองก็มีหลายลักษณะ เพราะฉะนั้น ต้องเข้าใจก่อนว่ามีอะไร เท่าที่ผมเข้าใจ ความรู้มีหลายอย่าง แต่ความรู้อย่างที่ท่านอาจารย์เสนอ แจมริก กล่าวถึง เป็นความรู้ที่มีลักษณะครอบงำค่อนข้างสูง โดยปกติแล้ว ความรู้เพื่อการครอบงำ เพื่อการควบคุมก็เป็นลักษณะอย่างหนึ่ง ความรู้ที่พยายามก่อให้เกิดการปลดปล่อย ก็เป็นความรู้ลักษณะหนึ่ง และก็ยังมีความรู้เพื่อการสร้างสรรค์อะไรต่างๆ เหล่านี้ โดยเฉพาะความรู้ชนิดที่มีลักษณะการครอบงำ คือ ความรู้ที่คิดว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว และนักวิชาการแค่นั้นไปดึงๆ ออกมานำเสนอ ก็ถือเป็นความรู้แล้ว ผมคิดว่า เป็นความเข้าใจที่ค่อนข้างไม่ถูกต้อง ที่จริงความรู้ทั้งหมดสร้างหรือผลิตขึ้นมาทั้งนั้น ไม่ใช่เรื่องของความรู้มีอยู่หรือไม่มีอยู่ ซึ่งตรงนี้ ผมคิดว่าเป็นปัญหาอยู่พอสมควร เนื่องจากเราไม่ทราบว่าความรู้เป็นมาอย่างไร

จากการที่ความรู้มีหลายแบบ และที่ผ่านๆ มา กระบวนการสร้างความรู้ก็มีหลายอย่างเหมือนกัน ระบบที่เราเรียนมาจากตะวันตก เขาบอกว่าจริง ๆ มีการสร้างความรู้ครอบคลุมทั้งหมดแล้วก็มี 3 แบบด้วยกัน

แบบแรก มาจากความเข้าใจบนพื้นฐานที่มองว่า **มนุษย์เรามีความเป็นสากล** อันนี้มาจากทฤษฎี

Psychic Unity of Mankind ที่บอกว่า มนุษย์เหมือนกันหมด เพราะฉะนั้น ความรู้ต้องเป็นสากล พวกที่เชื่อว่า ความรู้เป็นสากล ซึ่งได้อิทธิพลมาจากวิทยาศาสตร์ค่อนข้างสูง พวกนี้จะคิดว่า ถ้าเมื่อเราทำอะไรแล้วไม่เข้าใจ เราจะต้องหาอะไรที่เป็น **Concept** หรือความคิดที่เป็นสากลมาเป็นตัวอธิบาย เพราะฉะนั้นความรู้ก็จะแปลงอะไรมาเป็น Concept ที่อาจจะไม่เกี่ยวข้องกับสังคมนั้นเลย ดึงออกมาเป็นตัวสากลที่อยู่ข้างนอก และพยายามใช้ความเป็นสากลของ Concept เหล่านี้ไปอธิบายสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Concept เรื่องความเป็นมหภาค เรื่องโครงสร้าง เรื่องอะไรต่างๆ ที่เราใช้กันอยู่ปัจจุบันนี้ พูดายๆ ก็คือ วิชาที่เป็นสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ส่วนใหญ่จะติดอยู่กับการอธิบายสิ่งต่างๆ โดยอาศัยการสร้าง Concept ที่เป็นสากล แล้วใช้ยึดเยียด อธิบายปรากฏการณ์ที่เราไปศึกษา

แบบที่ 2 เป็นแบบที่พยายามจะแก้แบบที่ 1 พวกนี้เป็นคล้ายๆ ที่ทางมานุษยวิทยา เรียกว่า **Cultural Relativism** นั่นคือ ถ้าไม่เป็นสากล (**Universal**) ก็ต้องสังกัดวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งเป็นเฉพาะ และต้องอธิบายวัฒนธรรมนั้น จากมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นเอง อันนี้ต่อต้านพวกแรก บอกว่าไม่เป็นสากล แต่เราต้องมองลักษณะที่เป็นวิถีคิด หรือความคิดที่อยู่ในสังคมนั้น หรือมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้นเอง ถึงจะสามารถอธิบายได้ไม่มีอะไรที่เป็นสากล นักมานุษยวิทยาเอง ตอนเริ่มใหม่ๆ ก็ติดอยู่กับความคิดนี้มาก

แบบที่ 3 เป็นแบบที่ปัจจุบันเราก่อนข้างหันมาให้ความสนใจมากขึ้น คือ แบบที่ท่านอาจารย์เสนอ แจมริก จบท้ายไว้ นั่นคือ ความคิดมีทั้งการสร้าง แล้วก็ต้องถอดออกมาได้ว่าความรู้จะสร้างอย่างไร (**Construct – Deconstruct**) ไม่ใช่ว่าเรียนรู้เพื่อจะสร้าง แต่ต้องถอดออกมาให้รู้ว่าสร้างได้อย่างไรด้วย ซึ่งอันนี้เป็นความคิดสมัยใหม่ที่เราเรียกว่า แบบหลังสมัยใหม่ (**Post – modern**) คือว่า สร้างแล้ว ต้องรู้จักถอดออกมาด้วยว่าที่สร้างขึ้นมานั้น เกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขอะไรต่างๆ อย่างไร

ทั้งหมดนี้เป็นวิธีการที่ในสังคมตะวันตกพยายามจะบอกว่า ความรู้มาจาก 3 แบบนี้ไม่มีทางอื่น ผมเองเป็นนักเรียนนอก ก็ไปเรียนพวกนี้มา และผมก็ค่อนข้างกว้างพอสมควรว่ารู้มาหมดแล้ว ตอนที่ลงมาทำวิจัยเพื่อจะหาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ผมก็ลงไปศึกษาในหมู่บ้าน คิดว่า ที่อาจารย์สอนมาจำได้หมด พยายามจะเอา 3 อย่างที่ว่านี้ลงไปศึกษาเพื่อเอาผลขึ้นมาเขียนให้ได้ปริญญา ก็เจอปัญหาเรื่องวิธีที่จะนำเอาไปใช้ทันทีเลย ผมมองว่า ถ้าเมื่อคนลงไปหมู่บ้านครั้งแรก อย่างเมืองไทยเมื่อสมัย 20 ปีก่อน ก็คือ มองเห็นแต่นาข้าวเต็มไปหมด ถ้าเป็นคนข้างนอกไม่รู้จักเรื่องนา เขาก็บอกว่่าก็ปลูกข้าว ไม่เห็นจะมีเรื่องอะไรยาก ก็ปลูกข้าวเหมือนกันหมด พอผมลงไปในฐานะนักวิจัยสนาม ลงไปศึกษาดูนาข้าว ผมก็เริ่มงง เพราะว่าข้าวที่ปลูก ที่เห็นว่าเหมือนกันนั้นไม่รู้ก็พันธุ์ สมัยนั้นที่ผมไปอยู่อย่างน้อยก็ 7 - 8 พันธุ์ แล้วผมถามกลับไปเขาบอกว่า เมื่อก่อน 30 พันธุ์ที่ปลูกกันอยู่ ผมก็ชวย เพราะผมอธิบายไม่ได้ มีตั้งหลายอย่าง และผมถามว่า แล้วปลูกอย่างไร เขาเอาพันธุ์ไหนมาปลูก ตรงไหน อะไรต่างๆ ก็คิดด้วยวิธีการแบบวิทยาศาสตร์เลย คือ ต้องมีวิธีคิดที่ชัดเจนว่า ถ้าเราจะปลูกข้าว คงจะเป็นไปตามระบบนิเวศมั่ง คือ ที่ไหนน้ำดี น้ำลึก ทางเหนือเรียก "นาโอง" "นาดอน" ถ้าจะเอาระบบนิเวศมาจับ ก็คงจะอธิบายได้ว่า เขาเลือกปลูกข้าวพันธุ์ไหนตามระบบนิเวศที่แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งก็มีเหตุผลผลดี เช่น ข้าวพันธุ์น้ำลึกก็ต้องต้นสูงหน่อย เป็นต้น แต่พอไปถามชาว

บ้าน ปรากฏว่า เขาไม่ได้คิดเหตุผลอย่างที่เรามีเหตุผลเลย เพราะเมื่อไปถามว่า ทำไมเขาปลูกข้าวพันธุ์นั้นพันธุ์นี้ ไปถามคนรวยเขาก็มีวิธีบอกของเขาอย่างหนึ่งว่าอันนี้ต้องปลูกเพื่อขาย วิธีคัดเลือกพันธุ์ตามระบบที่เขาต้องขาย ต้องทำกำไรต่างๆ แต่พอไปถามคนที่มีความยากจนมีขนาดเล็ก คนละระบบคิดเลย ผมรู้สึกว่ามันไม่ค่อยเข้าท่าเลยในตอนนั้น เขาบอกว่าเขาปลูกข้าวพันธุ์ดั้งเดิม ซึ่งปกติผลผลิตก็จะน้อย แถมยังกินไม่อร่อยเลย ผมก็สงสัยมาก พอถามไปอีกว่า แล้วทำไมยังดันทุรังปลูกอีก เขาบอกว่า ไร่ที่กินได้น้อย ก็ไม่เปลืองกับข้าว เขายากจนปลูกข้าวได้น้อยอยู่แล้ว กินมากก็เปลืองมาก ซวยอีก ! เพราะไม่พอกิน นี่คนละตรรกะ (Logic) กันเลย ผมเรียนมาเยาะเย้ย มาเจอแบบนี้ ผมก็ตาย อธิบายไม่ได้ ทำให้ผมคิดว่า ต้องมีอะไรที่เป็นปัญหาแล้วละ ในวิธีการสร้างความรู้ที่ผมอุตสาหไปเรียนมา แต่ผมก็ยังไม่ค่อยรู้เรื่อง ก็เขียนวิทยานิพนธ์ตามหลักของเขา ได้ปริญญามา แต่ไม่ได้แปลว่าผมมีความรู้ เพราะความรู้ไม่ได้อยู่ตรงที่ว่าผมได้ปริญญาหรือไม่ แต่อยู่ที่ว่าผมสามารถจะต่อเนื่องจากตรงที่ผมไม่รู้ไปได้อีกหรือเปล่า จากนั้นมา ผมเลยต้องทุ่มเทศึกษา 20 กว่าปีผ่านมา ผมเพิ่งจะเริ่มรู้เรื่องขึ้น ดังนั้น ความรู้จะต้องมาจากการสะสมไม่ใช่อยู่ติง บอกปั๊บแล้วรู้เป็นไปไม่ได้ หลังจากที่ผมเรียนปริญญาเอกจบแล้ว ก็ศึกษามาเรื่อยๆ ก็รู้อย่างไรบ้าง เขาก็คิดว่าผมรู้ ก็ให้ผมทำมาเรื่อยๆ

ผมเพิ่งจะมาเข้าใจเอาเมื่อไม่นานนี้ว่า ความรู้ไม่ได้มาจาก 3 แบบ อย่างที่ผมกล่าวถึงมาแล้วเลย วิธีการที่ท่านอาจารย์ทั้งหลายสอน คิด ถาม วิจัย ผมก็เห็นดีเห็นงามด้วย แต่ผมมาเจอเองว่าที่ชาวบ้านเขาคิด เป็นเรื่องการต่อสู้กับการครอบงำทางความคิด คนเรามักติดอยู่กับความรู้ที่เป็นการครอบงำค่อนข้างสูง อีกอย่างหนึ่งก็คือ ติดกับความรู้ที่เป็นสามัญสำนึก และติดอยู่กับความรู้ที่ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว เราเพียงแต่เห็น หรือไม่เห็นเท่านั้นเอง ทั้ง 3 - 4 อย่างนี้ เป็นปัญหามากในการสร้างความรู้ ผมเริ่มช็อกกับสิ่งนี้มานานแล้ว อย่างสังคมไทย พอเห็นผู้หญิงถูกข่มขืน ก็บอกว่า เอ็งใส่เสื้อผ้าล่อนตาผู้ชายนี้หว่า ถึงได้เกิดการข่มขืน หมายความว่า ให้คำอธิบายปัญหาจากปรากฏการณ์เฉพาะหน้าให้เห็น และชอบโทษเหยื่อว่าเป็นสาเหตุของปัญหา อะไรทำนองนี้ ถ้าเป็นแบบนี้พัฒนาความรู้ไม่ขึ้นหรอกครับ เพราะติดอยู่กับปรากฏการณ์ หมายความว่า มองอะไรที่ปลายเหตุ ความรู้นั้นมาจากการสร้าง การอธิบายภาพ อะไรต่างๆ อาจจะอ้างถึงพระพุทธเจ้าที่ท่านว่า คือ ต้องมองกลับไปที่มีมูลเหตุ แต่เรากลับอธิบายปัญหาทางสังคมที่ปลายเหตุตลอดเลย จึงเกิดปัญหาที่ว่า การสร้างภูมิปัญญาในสังคมไทยค่อนข้างยาก เพราะเราติดและเชื่อในสิ่งที่มีความรู้เชิงครอบงำค่อนข้างสูง ขณะที่การสร้างความรู้ที่จะต่อต้านการครอบงำไม่มี แล้วก็ไม่มีวิธีการที่จะไปศึกษา เพราะเราปฏิเสธความรู้อย่างนั้น เราคิดว่า บางอย่างเป็นความรู้ เช่น เราคิดว่า ในมหาวิทยาลัยเป็นเรื่องที่เป็นความรู้ ซึ่งเป็นปัญหามาก แล้วเราก็ไม่เข้าใจหมอผี เราก็ไม่เข้าใจพิธีกรรมของเขา เราไม่เข้าใจ แล้วก็สรุปเลยว่า อันนั้นไม่ใช่ความรู้ แต่ถ้าเมื่อเราศึกษาให้ดีๆ พบว่า สิ่งที่เราคิดว่าไม่ใช่ความรู้ หรือพูดไม่รู้เรื่องนั้น เป็นลักษณะของอีกระบบความรู้หนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็นกระแสนของการครอบงำ แต่เป็นลักษณะอย่างอื่น ตรงนี้จะต้องเข้าใจว่า เราจะไปเข้าใจสิ่งที่เราไม่รู้ได้อย่างไร เพราะถ้าเมื่อคิดว่า มีความรู้อยู่แล้ว แล้วไปเก็บมา ก็เหมือนสิ แต่ถ้าเมื่อเราคิดว่าไม่รู้เรื่องเลย แล้วเราจะต้องไปศึกษาและทำความเข้าใจ เราจะต้องทำอย่างไร แบบนี้ก็เริ่มตั้งเป็นปัญหาแล้ว

ผมคิดว่า ผมอาจจะรู้ทฤษฎีต่างๆ มาเยอะ แต่เวลาไปศึกษาจริงๆ ผมเอาความคิด 2 ประการ นำลงไป ตัวหนึ่ง ผมคิดว่า เป็นเรื่องสำคัญคือ “ความหลากหลาย” ต้องไม่มองดูว่ามีอันเดียว ต้องมีอะไรที่แตกต่าง และอีกตัวหนึ่ง ต้องมี “ความซับซ้อน” ผมคิดขึ้นมา เพราะว่าวิธีคิดแบบที่ผมไปเรียนจากตะวันตกนั้น สอนให้ผมมุ่งหน้าไปในทางเดียว มองอะไรเชิงเดียวตลอด หรือเป็นมิติไปทางใดทางหนึ่งที่เราคิดว่าถูก ในขณะที่สังคมที่เป็นจริงสลับซับซ้อน และอย่างที่ว่า ผมไม่ได้ไปรู้จากที่ไหน ผมไปรู้จากชาวบ้าน อย่างกรณีมองไปที่นา ใครๆ ก็คิดว่า นาเป็นของเจ้าของนา แต่ปรากฏว่าไม่เคยเจอนาที่ไหนที่เขาสร้างรั้ว ผมก็สงสัยมาตั้งนานแล้วว่าทำไมเขาไม่สร้าง ยกเว้นบางครั้งบางคราว ตอนหน้าแล้งที่อาจจะปลูกผัก ก็กั้นไม่ให้วัว ไก่เข้ามากิน แต่ปกติแล้วที่นาในประเทศไทย เขาจะไม่กั้นรั้ว แสดงว่าอะไร กว่าที่ผมจะหาคำตอบได้นั้น ไม่ใช่ง่าย ๆ อยู่ทีเดียว ก็บอกว่า เป็นประเพณีมาต่างๆ ที่จริงแล้วเป็นเพราะว่านานนั้นมีระบบการบริหารจัดการที่ไม่ใช่เชิงเดี่ยว ซึ่งไม่สามารถจะอธิบายได้ด้วยวิธีคิดแบบตะวันตก แต่เป็นลักษณะระบบการจัดการเชิงซ้อน นั่นก็คือ ในขณะที่ต้นข้าวเป็นผลผลิตของเจ้าของนาที่ปลูกข้าว เขาให้ต้นข้าวนี้เป็นของปัจเจก

บุคคล แต่ของโนนามีหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นปลา กบ เขียด ผัก อะไรก็แล้ว แต่ที่มีอยู่ในนา ซึ่งเป็นจำนวนมหาศาล กลายเป็นของส่วนรวม หมายความว่า ใครก็แล้วแต่ที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น สามารถไปเก็บสิ่งเหล่านั้นมากินหรือใช้ประโยชน์ก็ได้ รวมทั้งเมื่อเกี่ยวข้าวแล้วใครที่มีวัว ควาย ก็ปล่อยไปในนาของใครก็ได้ด้วย เขาไม่ได้กัน แสดงให้เห็นชัดเจนว่าระบบการจัดการไม่ใช่เป็นระบบที่เป็นเชิงเดี่ยว ยึดพื้นที่ของใครของมันอย่างเดียว แต่มีระบบที่ซ้อนกันอยู่หลาย ๆ อย่างโน้น ถ้าเมื่อเราไปศึกษาด้วยมุมมองที่ไม่ได้ให้ความสำคัญในลักษณะที่เป็นเชิงซ้อน ก็จะเข้าใจว่า เขาจัดการอย่างไร เพราะฉะนั้นการอาศัยมุมมองของความหลากหลายและเชิงซ้อนเข้าไป ก็จะช่วยให้ และอีกตัวหนึ่ง ที่เพิ่มเข้ามา ซึ่งอาจารย์เสนอ จามริก ชอบพูดถึงก็คือ บริบท เพราะว่า สิ่งที่เราเห็นถ้าเมื่อเราเปลี่ยนบริบท ก็อาจจะไม่เห็นอย่างนั้น ดังนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการที่จะสร้างความรู้หรือสร้างวิธีการจัดการ และไม่สามารถที่จะสร้างแล้วใช้เป็นสากลได้ทุกที่ไป ซึ่งทั้งหมดนี้ ผมคิดว่า ต้องมีพัฒนาการ และมีการพัฒนาขึ้นมา ในวิธีการที่ชาวบ้านเขา ทำสิ่งเหล่านี้ ซึ่งที่แรกผมก็ไม่เข้าใจ

สุดท้ายจะเห็นว่า สิ่งที่ผมศึกษา ส่วนมากแล้วเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ตั้งแต่ทำวิจัยร่วมกับ ท่านอาจารย์เสนอ จามริก เรื่องป่าชุมชนเป็นต้นมา รวมทั้งหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง ผมก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมชาวบ้าน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถึงต้องมีการรวมตัวกัน เพื่อที่จะเรียกร้องสิทธิชนเผ่า สิทธิอะไรต่าง ๆ ขึ้นมาถึงแม้รัฐธรรมนูญจะบอกว่า มีสิทธิชุมชน แต่ชาวบ้านเขาก็มีสิทธิเรื่องอื่นๆ ด้วย เพราะว่าเราไม่มีวิธีการที่จะไปทำความเข้าใจว่า อย่างนี้เป็นความรู้ใหม่ หรือเป็นแค่คล้ายๆ พวกสร้างความวุ่นวายในสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างที่เข้าใจกันอยู่จริงๆ แล้ว ถ้าเราดูให้ตีความไม่ใช่เรื่องของการครอบงำ ปลดปล่อย สร้างสรรค์ อย่างที่ผมบอกแต่ต้นเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ประเด็นใหม่ๆ ตลอดเวลา สำหรับเป็นการตั้งคำถามกับสังคม หรือก่อให้เกิดสิ่งที่อาจารย์เสนอ จามริกกล่าว เป็นเรื่องของความคิด ที่จริงแล้วคือ การสร้างระบบศีลธรรมใหม่ กล่าวคือ ความรู้ผลิตความคิด ขึ้นมาเพื่อตั้งให้เป็นเกณฑ์ทางศีลธรรมอันใหม่ของสังคมอยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าเราไม่เชื่อว่าเกณฑ์ทางศีลธรรมสามารถ พัฒนาเปลี่ยนแปลงได้ เราจะเข้าใจว่า ทำไมถึงเกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิเหล่านี้ขึ้นมา เพราะไม่มี ความคิดที่อยู่เดิม ที่รองรับต่อความชอบธรรมหรือศีลธรรมใหม่ทางสังคมอันนั้น เหมือนอย่างที่ว่า ทำไมชาวบ้านถึงต่อสู้เรื่องเขื่อนปากมูล เราก็มารู้ว่า ทำไมต้องเรียกร้องเพื่อให้เกิดการชดเชยกับอาชีพการประมงด้วย เพราะในสังคมไทย เราก็มักจะเคยคิดเลยว่า การมีประมงจะมีสิทธิ เราเคยให้การชดเชยเฉพาะว่า ถ้าเมื่อคุณเสียที่ดินไป คุณก็ได้รับการชดเชย ถ้าเมื่อเป็นที่ดินป่าสงวนฯ คุณอาจจะไม่ได้รับการชดเชย เขาจะชดเชยให้เฉพาะต้นไม้ในป่า เพราะคุณปลูกไปแต่อาชีพไม่เกี่ยวเลย จะมาชดเชยได้อย่างไร เพราะฉะนั้น การที่ชาวบ้านต้องออกมาเรียกร้องต่อสู้ ก็เพื่อต้องการองค์ความรู้ใหม่ให้กับสังคมในแง่ของเกณฑ์บรรทัดฐาน (Morality) ในสังคม ดังนั้น ความสำคัญอยู่ที่ว่าสิทธิ ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากว่ามีหรือไม่อยู่แล้ว ซึ่งตรงนี้ผมคิดว่า การครอบงำมีค่อนข้างสูง

ผมมีตัวอย่างอยู่ตัวอย่างหนึ่งที่ชัดเจนมากที่สุดว่า ความที่ไม่เข้าใจตรงนี้เป็นปัญหาอย่างมาก อย่างเช่น ในกฎหมายป่าไม้ไทย มีบัญญัติอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้เรายังคงใช้อยู่ ข้อที่ว่า ถ้าที่ดินที่ไหนไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ หรือไม่มีการถือครองตามหลักกฎหมายที่ดินแล้ว ให้ถือเป็นที่ดินของรัฐ ซึ่งข้อนี้อยู่ได้อย่างไร อาจจะไม่มีใครตั้งคำถามเลย แต่ผมอุตสาหะไปขุดมาแทบตาย ผมพบว่า อันนี้เป็นหลักกฎหมายอาณานิคม และเราก็มองว่าประเทศไทยไม่เคยเป็นอาณานิคม แต่เราก็ใช้กฎหมายอาณานิคมมา แม้ว่าเราจะมีรัฐธรรมนูญใหม่แล้ว เราก็มองกฎหมายอาณานิคมไว้ กฎหมายนี้เกิดขึ้นมาจากพวกดัตช์ เอาไปใช้ปกครองที่อินโดนีเซีย และอังกฤษไปลอกมาจากดัตช์อีกต่อหนึ่ง แต่ต้นกำเนิดอยู่เยอรมัน เพราะว่ามหาวิทยาลัยแห่งแรกที่สอนเรื่องป่าไม้อยู่ในประเทศเยอรมัน ผมเพิ่งไปมหาวิทยาลัยไฟลเบิร์ก (Freiburg) มาเป็นมหาวิทยาลัยป่าไม้แห่งหนึ่งใน 4 แห่งของโลกนี้ แล้วเมื่อก่อนดัตช์ไม่มีป่าไม้เลย แต่ถล่มไม้ของเยอรมันหมดประเทศเลย สมัยนั้น Black Forest หมดไปเพราะดัตช์ พวกดัตช์ส่งคนไปเรียนที่โรงเรียนป่าไม้ที่เยอรมัน และเอาความคิดนี้มาร่างเป็นกฎหมายครั้งแรกในอินโดนีเซีย และอังกฤษก็ไปเอามา ส่วนไทยก็ไปเรียนจากอังกฤษ เราก็มียุทธศาสตร์ของเรา เดี่ยวนี้เราก็มียุทธศาสตร์ไว้ ถ้าถามว่า เวลาพวกอาณานิคม เขาเข้ามาปกครองเขาใช้กฎหมายนี้ แต่ที่บ้านเขาเอง เขาไม่ใช้แบบนี้ ผมก็ไปศึกษาดู เมื่อก่อนผมก็หลงตำราฝรั่งพอสมควรว่า เราไป

เอามาเรื่องสิทธิปัจเจกบุคคล เรื่องสิทธิของรัฐ แต่สิทธิชุมชนเราไม่ได้เอามาด้วย แล้วเราก็มักจะต่อต้าน แต่พอผมไปดูในยุโรปเข้าจริง ๆ เขามีกันทั้งนั้น แต่ไม่รู้เราไปลอกมาภาษาไหน ลอกมา 2 อัน ไม่เอาอีกอันหนึ่งในเยอรมันเขามีป่าของรัฐ ป่าของเอกชน และป่าของหมู่บ้าน ซึ่งเขามีประมาณ 30% ของพื้นที่ทั้งหมด ของรัฐอาจจะมีเพียง 20% และป่าที่เป็นของปัจเจกบุคคลมีมากกว่าอย่างอื่น แต่ของไทยเรากลับไม่ยอมให้มีป่าของชุมชน จนกระทั่งบัดนี้ของเยอรมันเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร แต่คนที่ไปเรียนกฎหมายที่เยอรมันไม่สามารถที่จะเอากฎหมายนี้มาได้ ผมไม่รู้ว่าคุณหนังสือเยอรมันไม่ออกหรืออย่างไร อันนี้เป็นปัญหา

พอไปดูของอังกฤษ เขาก็มีความคิดเรื่องชุมชน แต่เขาไม่ได้เขียนเอาไว้ เพื่อนผมที่อยู่อังกฤษส่งบทความที่เขาเขียนมาให้ ผมก็เพิ่งอ่าน เขาเขียนว่าสมัยพระนางเจ้าวิกตอเรีย สมัยนั้นพวกอังกฤษเขาชอบแบบที่ว่า ต้องมีป่าของราชวงศ์ไว้เพื่อออกไปล่าสัตว์ พระนางวิกตอเรียก็จะได้ป่า มีป่าอยู่หนึ่งแก็กตามนายกรัฐมนตรีสมัยนั้นว่า อยากจะได้ป่านี้เหลือเกิน จะเอามาใช้เป็นพื้นที่ล่าสัตว์ ตามนายกรัฐมนตรีว่าจะต้องเสียสักเท่าไร ถึงจะได้ป่านี้มาอยู่ในความครอบครอง นายกรัฐมนตรีอังกฤษคนนั้น ผมจำชื่อไม่ได้ เขาก็ตอบง่าย ๆ ว่า แค่เสียมงกุฎเท่านั้นเอง (It just cost you a crown) มงกุฎที่จริงก็คือราชบัลลังก์ คือ ไม่ต้องเสียเวลามาก แค่เสียราชบัลลังก์เท่านั้นเอง ก็หมายความว่า พื้นที่ป่าตรงนั้น เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านเขาใช้กันมานานแล้ว ดังนั้น ถ้าเผื่อคุณขึ้นไปเอามา แม้ว่าจะไม่มีกฎหมาย แต่โดยประเพณีและจารีตของชุมชน เขาใช้กันมานาน คุณไปเอาก็เสียบัลลังก์เท่านั้นเอง จะเห็นว่า เขามีความคิดเรื่องชุมชนอยู่ พูดย่าง ๆ คือ เมื่อเขาอยู่ประเทศเขา เขาใช้หลักอย่างหนึ่ง พอเขามาปกครองเรา เขาใช้หลักอีกอย่างหนึ่ง แต่กรณีของประเทศไทยนี่สิ ปกครองประเทศเดียวกันเอง ดันเอาหลักอาณานิคมมาใช้ ผมทนไม่ไหว ไม่รู้จะพูดอย่างไร พูดไม่ออกเลย ผมงงทุกที คือ เราเชื่อในการครอบงำทางความรู้ แล้วก็ไปเชื่ออะไรมาก็ไม่รู้ ถ้าความรู้เราเป็นอยู่อย่างนี้ ตายแน่ ๆ !

ดังนั้น ผมคิดว่า ชาวบ้านเขาก็เลยพยายามสร้างหลักเกณฑ์ที่เป็นจารีตหรือเป็นศีลธรรมใหม่ เพื่อมาเป็นกฎเกณฑ์ หรือเป็นบรรทัดฐานอันใหม่ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาไปในลักษณะใหม่ ๆ ดังนั้น การที่เกิดมีการเรียกร้องสิทธิอะไรต่าง ๆ ที่จริงแล้ว ก็เป็นการสร้างองค์ความรู้แบบใหม่ ๆ ขึ้นมา ซึ่งบางทีเราก็ไม่ค่อยเข้าใจที่ชาวบ้านมาพูดถึงสิทธิกลุ่มชนชาติพันธุ์ ชนเผ่าอะไรต่าง ๆ ที่จริงแล้วคือ การพยายามจะสร้างความหมายที่ว่าสิทธิไม่ได้วางอยู่ตรงที่ว่าจะต้องมาจากกฎหมาย สิทธิไม่จำเป็นว่าจะต้องมีจารีตแบบเดิมเท่านั้น แต่สิทธิมาจากการสร้างความชอบธรรมอันใหม่ เพราะความรู้มาจากการสร้าง ดังนั้น ก็ขึ้นอยู่กับว่าสามารถจะสร้างและให้เหตุผลแก่สังคม จนกระทั่งสังคมยอมรับได้หรือไม่ว่า อันนี้คือ ความรู้

ดังนั้น ความรู้คือเรื่องของ การวิวาทะ เรื่องของการโต้ตอบ เพื่อที่จะดึงให้คนอื่นได้มาเห็นคล้อยกับเรา หรือเห็นชอบด้วยกับเราว่า อันนี้คือบรรทัดฐานของความรู้ ไม่มีใครสามารถที่จะผูกขาดว่าอันนี้คือความรู้ แต่ในสังคมไทยปัจจุบันค่อนข้างที่จะผูกขาด เชื่อในสิ่งที่เป็ปรากฏการณ์ เชื่อในสิ่งที่เป็สามัญสำนึก มากกว่าที่จะเชื่อในการสร้างความรู้ ดังนั้น ที่เรามาคุยกันในวันนี้ว่าจะสร้างความรู้อย่างไร ประเด็นแรกหรือว่าเงื่อนไขข้อแรก เราจะต้องทำความเข้าใจว่าความรู้มีหลากหลาย ดังนั้น เราต้องคล้าย ๆ กับทำความเข้าใจภาพรวมทั้งหมด ถ้าเราจัดมายาคติเหล่านี้ไปได้เมื่อไหร่ ความรู้ก็จะเกิดขึ้นได้ โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่ผมได้เรียนมาแล้ว คือ เราจะต้องรู้จักคิด รู้จักถาม รู้จักวิจารณ์ และต่อต้านการครอบงำต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นกระบวนการของการสร้างความรู้ แต่ขั้นแรกเลย คือ ต้องทำลายมายาคติทั้งหลายที่มีอยู่แล้วก่อน มิฉะนั้นแล้ว เรามาพูดถึงความรู้ก็ไปตอบสนอง หรือไปยืนยันในมายาคติเก่า ๆ ซึ่งก็จะสร้างปัญหาอยู่ตลอดไป ไม่ได้ทำให้เราสร้างความรู้ได้ พูดย่าง ๆ คือ ความรู้จะสร้างหรือไม่สร้าง สร้างได้หรือไม่ได้ จะสร้างอย่างไร ซึ่งติดอยู่แค่เส้นผมบังภูเขาเท่านั้นเอง เราเขียนอันนี้ไม่ออก ตราบนั้นที่ไม่มีทางเป็นความรู้ไปได้ เวลาที่ผมบอกนักศึกษาทุกวันว่าคุณติดอยู่ที่เส้นผมเส้นเดียว แล้วคุณไม่เคยถามไม่เคยคิด แล้วคุณจะทำวิทยานิพนธ์อย่างไร เดียวคุณก็ดัน ส่งคนลงไปศึกษาหมู่บ้านกลับมา ตามก็ตอบไม่ได้ ติดอยู่แค่เส้นผมเส้นเดียว ดังนั้น ผมคิดว่า ผมพยายามจะเขียนให้ ไม่ทราบว่าจะเขียนออกหรือไม่ออก

โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้

ที่มา : 1. เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 2 เรื่อง
“โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้ และวิธีการสร้างความรู้”
เมื่อวันศุกร์ที่ 4 พฤษภาคม 2544
ณ ห้องประชุมชั้น 3 สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI)

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : นมัสการพระคุณเจ้า กราบเรียนท่านอาจารย์เสน่ห์ ขอสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่าน และขอต้อนรับเข้าสู่เวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคมนะคะ ซึ่งหลายท่านอาจจะพอทราบที่มาบ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม จะขอเกริ่นสั้นๆ ว่า เรามีการก่อตัวของเครือข่ายกันมาเมื่อปลายปีที่แล้ว ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มนักวิจัย นักวิชาการจำนวนหนึ่ง ที่ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของนักวิชาการที่เป็นผู้สร้างองค์ความรู้ให้กับสังคม แต่ว่าในระยะหลัง นักวิชาการก็ถูกตั้งคำถามเยอะขึ้น ว่าบทบาทนักวิชาการหายไปไหน หรือความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้น มันได้เข้าไปช่วยถ่วงดุลความไม่ชอบธรรมในสังคม หรือจริงๆ แล้ว ความรู้ที่สร้างขึ้นมันกลับไปทำให้สังคมมันเอียง ด้วยการไปเสริมหรือครอบงำสิ่งที่ไม่ชอบธรรมมากขึ้น ที่ผ่านมาระพยายามเป็นเวทีกลางให้เกิดมุมมองหลากหลาย รอบด้าน ในการพูดคุยประเด็นปัญหาสาธารณะ ซึ่งก็ยังไม่ได้มีกิจกรรมอะไรไปมากมาย เคยมีการจัดเวทีครั้งแรกในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาแรงงานข้ามชาติ ที่ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร โดยที่เรายพยายามจะทำให้เป็นเครือข่ายของความรู้หรือสติปัญญา ซึ่งเราจะมาคุยเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และอาจไม่ใช่แค่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพียงอย่างเดียว อย่างเวทีแรกที่จัดไป คนที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ ได้เข้ามาร่วมด้วยจากส่วนต่างๆ ซึ่งการที่มันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้มากน้อยแค่ไหน ก็ขึ้นกับระดับการพูดคุยและการทำงานต่อเนื่องนะคะ

ในช่วงเริ่มต้น เครือข่ายฯ เรามีผู้ประสานงาน 5 ท่าน คือ รศ.ดร.กฤตยา อาชวนิจกุล คุณชาญเชาว์ ไชยานุกิจ ผศ.ดร.เอื้อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ รศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ศ. (พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยารัฒนา โดยที่ทางโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ที่มีคุณทรงพล เจตนาวณิชย์ เป็นผู้ประสานงาน ทำหน้าที่เป็นกองเลขาชั่วคราว ช่วยประสานการจัดเวทีต่างๆ เริ่มต้นเวทีแรกเราลงไปที่เนื้อหา โดยคิดง่ายๆ ว่า จะเริ่มจากเนื้อหาที่ผู้ประสานงานแต่ละท่านจับเรื่องนั้นๆ อยู่ และมีฐานความรู้จากงานวิจัย ที่จะเอามาพูดคุยต่อยอดได้ แต่อีกส่วนหนึ่งเราก็คิดว่า ก่อนที่จะไปถึงการสร้างความรู้ในเรื่องใดๆ ก็ตาม เราน่าจะย้อนกลับมาตั้งคำถามและคิดเกี่ยวกับฐานคิดในการวิจัย หรือตั้งคำถามว่า เราวิจัยไปเพื่ออะไร ตอบสนองใคร อย่างไร ซึ่งจุดนี้น่าจะเป็นความสำคัญต้นๆ ก่อนที่เราจะไปสร้างความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เข้าใจว่า คนที่มาร่วมในเวทีตรงนี้ ส่วนหนึ่งเป็นนักศึกษาปริญญาโท-เอก ก็เปรียบเสมือนนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เข้าสู่แวดวงวิชาการ เราน่าจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มุมมองกับนักวิจัยนักวิชาการที่เดินทางไปก่อนหน้าเรา อย่างท่านอาจารย์เสน่ห์ อาจารย์ชูพิณิจ อาจารย์บุญญเรียง หรือท่านอื่นๆ ซึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตรงนี้ก็น่าจะเป็นประโยชน์

ที่ตั้งหัวข้อนี้ขึ้นมา ก็เพื่อต้องการให้เกิดการคิดทบทวน เพราะจริงๆ แล้วสังคมทุกวันนี้ค่อนข้างจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็ว มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นมากมาย คำถามง่ายๆ คือ แล้วงานวิจัยมันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มัน

ได้เกิดการสร้างสรรค์แนวคิดอะไรใหม่ๆ หรืออย่างที่อาจารย์เสนอให้เคยพูดว่า เราจำเป็นต้องมีการตั้งโจทย์วิจัยบนฐานของกระบวนการคิดใหม่ ตรงนี้เราจะทำอย่างไร ซึ่งจากหลายๆ เวที ที่มีโอกาสเข้าไปร่วม มันเริ่มมีการตั้งคำถามตรงนี้มากขึ้น ว่าเราต้องมีแนวคิดในการวิจัยใหม่ พูดถึงวิธีวิทยาใหม่ ตรงนี้เราจะคิดกับมันอย่างไร ซึ่งท่านอาจารย์เสนอให้จะมาให้ประสบการณ์ ทักษะตรงนี้ หลังจากนั้นก็คงจะเป็นการแลกเปลี่ยน ที่หลายท่านอาจจะมึนงงวิจัยอยู่ หรือมีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติการต่างๆ ขอกราบเรียนเชิญท่านอาจารย์ค่ะ

ศ.เสนอ จามริก : นมัสการพระคุณเจ้า สวัสดิ์ทุกคนนะคะ ความจริงหัวข้อเรื่องที่ตั้งนี้เป็นเรื่องใหญ่มาก “โลกาภิวัตน์ของการวิจัยและพัฒนา : ความรู้และวิธีการสร้างความรู้” เพราะมันไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะวิจัยเท่านั้น ผมเองผมไม่เสนอตัวเป็นนักวิจัย แต่การวิจัยที่ดี ผมคิดว่าขึ้นอยู่กับ “ระบบความรู้” ด้วย พอพูดถึง “ระบบความรู้” เนี่ย เรากำลังพูดในสิ่งที่มันเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้นมันมากกว่าเรื่องของ การวิจัย ถ้าวิจัยอะไรโดยที่ไม่คำนึงถึงพื้นฐานตรงนั้นแล้ว คิดว่ามันก็เดินไปผิดทางตลอดเวลา แล้วเรื่องวิจัย เรื่องของความรู้ มันก็โยงไปถึงเรื่องของการศึกษาระบบการศึกษาโดยรวม แยกกันไม่ออกเลย ความจริงแล้วระบบการศึกษาเป็นฐานใหญ่ แล้วการวิจัยเป็นสิ่งที่ตามมา ก็มีคำถามว่า การศึกษา ความรู้ การวิจัยของเรา อยู่ในบริบทอะไร มันมีปัญหาตรงไหน ปัญหาไม่ใช่เฉพาะวิชานั้น ศาสตร์นั้นศาสตร์นี้เท่านั้น แต่คิดว่ามันเป็นเรื่องของทั้งระบบ ผมชอบคำของเปาโล แพร่ ที่พูดไว้ตั้ง 30-40 ปี ซึ่งเป็น critique ของระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ เขาบอกว่า ในขณะนี้โดยเฉพาะคนในสังคมโลกที่สาม กำลังอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า *miseducation* จะแปลว่ายังโงะ เป็นการศึกษาที่ผิดที่มันไม่เหมาะสมกับสภาพของความเป็นจริง ทำไมจึงเรียกว่า *miseducation* ทั้งๆ ที่อเมริกามีอะไร เราก็กระเลือกกระสนใจมีไปในแนวทางที่คล้ายๆ กัน แต่มันกลายเป็น *miseducation* เพราะอะไร ผมคิดว่าเรามีเวลามากพอสมควร ผมจะนำเสนอเพียง 2 ประเด็นหลักๆ เท่านั้น ให้เราได้คิดได้ถกกัน

ประการแรก ผมอยากจะเชิญชวนให้พวกเราได้มาทบทวนและประเมินสิ่งที่ผมเรียกว่า “สภาวะความรู้” ที่เป็นอยู่ เพราะทุกวันนี้เราทำอะไรแล้วเราไม่เคยตั้งคำถามกับมันเลย ความจริงเรื่องนี้ผมเคยเขียนให้กับสกว. ในหัวข้อเรื่อง “การศึกษากับการวิจัยและพัฒนา” แต่ผมได้เอามาตีพิมพ์โดยเปลี่ยนหัวข้อเรื่องเป็น “บทวิเคราะห์หัวว่าด้วยการศึกษากับปัญหาสภาวะความรู้ของมนุษย์” หมายความว่า เราต้องถกไปถึงสภาวะความรู้ ว่ามันเป็นยังไงในโลกปัจจุบัน แล้วเผชิญในหัวข้อที่ตั้งไว้ก็มีเรื่องของโลกาภิวัตน์เข้ามาด้วย ก็แสดงว่าปัญหาเรื่องที่เราต้องทบทวน ประเมินสภาวะความรู้นี้ ไม่จำกัดเฉพาะในแวดวงของสังคมไทยหรือสังคมเอเชียเท่านั้น แต่คงจะต้องวิเคราะห์ไปถึงในระดับโลกด้วย ที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” ซึ่งเป็นกระแสที่เรามักจะเรียกว่าเป็นกระแสตะวันตก กระแสสากล หัวข้อที่ตั้งไว้ ผมคิดว่าเป็นหัวข้อที่ตรงประเด็นที่สุดเลย นั่นเป็นประเด็นแรกที่ยอยากเชิญชวนให้ลองมาทบทวน ประเมินกันดู...

ประการที่สองก็คือ เมื่อเราได้ทบทวนประเมินสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ซึ่งมันนำไปสู่อะไรหลายๆ อย่าง ถ้าเราเห็นว่ามันไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม คงต้องตั้งคำถามว่า ถูกต้อง ไม่ถูกต้อง ไม่เหมาะสม เพราะอะไร ด้วยเหตุผลอะไร แล้วเราจะมีการเลือกอย่างไร โดยเฉพาะพวกเราซึ่งอยู่ในบริบทของสังคม ที่ผมเรียกว่า “สังคมฐานทรัพยากรเขตร้อนของโลก” สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่เป็นสภาวะที่เราเอามาจากสังคมอุตสาหกรรมเป็นหลัก เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมฐานทรัพยากรเขตร้อน ซึ่งชีวิตหลักๆ ก็เป็นชีวิตที่อยู่ในชนบท มีความผูกพันอยู่กับฐานทรัพยากร คำว่า “ฐานทรัพยากรเขตร้อน” ก็คงเป็นเรื่องที่จะไปคิดกันอีกมากมายว่ามันคืออะไร ทำไมผมจึงเอาเรื่องเขตร้อนมาพูดถึงในที่นี้ ทางเลือกควรจะเป็นยังไง ที่ให้มันสอดคล้องกับสภาพของความเป็นจริง ก็เป็นประเด็นหลักๆ 2 ประเด็น

ที่นี้ในการพูดถึง สภาวะความรู้ที่เป็นอยู่ ผมคิดว่าพวกเราที่มานั่งในที่นี้ ก็คงจะกำลังอยู่ในมหาวิทยาลัยหรือเป็นครูบาอาจารย์ สังเกตเห็นไหมครับว่า ในมหาวิทยาลัยเราเนี่ย เรามีการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาเป็นคณะ ๆ เป็นสาขาวิชา ซึ่งในภาษาฝรั่งเรียกว่า discipline ความจริงแล้วการแบ่งแยกคณะ ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องเทคนิคบริหารจัดการนะครับ แต่ความจริงมันเป็นเรื่องที่มาจากฐานของความคิด หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ ระบบคิด วิธีคิดต่าง ๆ พวกเราไปเรียนหนังสือในมหาวิทยาลัย พวกเรามาสอนในมหาวิทยาลัย อยู่คณะนั้นสาขานี้ เราไม่เคยตั้งคำถามว่า ทำไมเราจึงถูกจัดให้มาอยู่ในคณะ ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็ต้องเลือกคณะต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตจริงมันไม่ได้แยกสาขาอย่างนั้น การแยกสาขาอย่างนี้ทำให้ระบบการศึกษาและการวิจัยของเรา เป็นไปในรูปแบบเหมือนกับม้าแข่งที่ถูกปิดสองข้างแล้วก็วิ่งแต่ในลู่ แต่ชีวิตมันไม่ได้อยู่ในลู่ นะครับ ฉะนั้นก็ทำให้การเรียนรู้ก็ดี การวิจัยก็ดี เป็นไปในทางที่จำกัดเฉพาะด้าน เฉพาะสาขา หรือเฉพาะส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ซึ่งมันทำให้ผมเรียกว่าเป็น “จุดบอดในสภาวะความรู้ที่เป็นอยู่” เหมือนกับม้าที่วิ่งในลู่ ลองจินตนาการดูว่ามันเป็นอย่างไร แต่ที่ร้ายยิ่งกว่านั้นนะครับ การที่เราถูกจำกัดให้อยู่ในลู่ อันนี้ ยังเป็นลู่ที่อยู่บนสมมติฐานที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงด้วย มันก็เลยไปกันใหญ่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า งานวิจัย งานพัฒนาอะไรต่าง ๆ จึงได้สร้างความเสียหายให้กับชีวิตของคนในสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม ฐานทรัพยากรมากมาย อย่างที่เห็นประจักษ์แก่สายตาของเราทุกวันนี้ ฉะนั้นผมจะเริ่มจากตรงนี้ ว่าเราลองมาสำรวจดูซิว่า ที่เราถูกจับใส่เข้าไปอยู่ในลู่ ในสาขา ในคณะ โดยเฉพาะอย่างนี้ มันมีที่มาที่ไปอย่างไร

คำว่า “discipline” ถ้าเปิดดิกชันนารีดู ในภาษาฝรั่งแปลว่า การควบคุมให้เกิดการยอมรับ เพราะฉะนั้นในแต่ละ discipline ก็มีสมมติฐาน มีกระบวนทัศน์ที่มีลักษณะจำกัดโดยเฉพาะของมัน ผมอยากจะเรียนง่าย ๆ ว่า ขณะนี้ในการจัดระบบความรู้ ระบบการศึกษาของเรา เป็นลักษณะของการจัดการแบบแยก discipline ดังนั้นคงเป็นสิ่งที่เราต้องมาประเมินกัน ผมจะพูดย่อ ๆ นิดหนึ่งก็แล้วกัน ว่ามันมีที่มาที่ไปอย่างไร

ผมคิดว่า ที่มาในที่นี้ส่วนใหญ่คงจะมาจากสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์... ถ้าเราย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์โลกช่วง 400-500 ปีที่ผ่านมา พวกเราคงจะได้อ่านเรื่อง กาลิเลโอ เรื่องฟรานซิส เบคอน อะไรพวกนี้นะครับ อันนั้นเป็นจุดที่สังคมตะวันตกเปลี่ยนจากสังคมยุคกลางมาสู่ยุคสมัยใหม่ด้วย การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งก็จะเห็นได้ว่าเป็นการปฏิวัติความคิดใหม่ จากที่เคยเชื่อถือในศาสนจักรช่วงยุคกลาง ซึ่งถือว่าโลกเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ความจริงแล้วเมื่อคนอย่างคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ เกิดขึ้นมาได้คิดค้น ก็ชี้ชัดว่า ความจริงโลกเป็นเพียงหนึ่งในจักรวาลเท่านั้นเอง แล้วก็ทำให้เกิดการคิดค้นในเรื่องของฟิสิกส์ขึ้น การค้นพบอันนี้มีลักษณะบางประการที่อยากจะพูดถึงตรงนี้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นผลจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์นั้น ก็คือ 1) เป็นการแยกจิตกับสสารออกจากกัน จิตก็ไปทางวัตถุก็ไปทาง อันนี้เป็นการแตกหักจากอดีตทั้งหมดเลย ถ้าเราย้อนไปในสมัยกรีก สมัยกลาง จะเห็นว่าการเรียนรู้ของคนเราเนี่ย มันรวมเรื่องของจิตกับวัตถุหรือสสาร แล้วในนี้ผมอ้างถึงงานของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้พูดถึงการศึกษาในยุคโบราณที่ว่า การที่จะค้นพบ หรือการที่จะศึกษา แสงความจริง มันก็อยู่ที่การสำนึกและการรับรู้ เรียนรู้ของจิต แล้วก็ใช้อันนี้ไปแสวงความรู้ในเชิงกายภาพที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา แต่การปฏิวัติวิทยาศาสตร์ได้แตกหักจากอันนี้หมดเลย คือวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องวัตถุแท้ ๆ เป็นเรื่องสสารแท้ ๆ เป็นเรื่องที่อยู่นอกจิตใจ นอกการรับรู้ หรือเรียกว่า “เป็นกลาง” ถ้าพูดตามภาษาที่เราพูดถึง คือว่าการ

ศึกษายุคใหม่ที่เรียกว่าถึงขั้นที่จะพัฒนาขึ้นสู่ความเป็นศาสตร์ สสารเป็นสิ่งที่จะต้องแยกออกไปจากเรื่องของจิตใจ และพัฒนาการก็เป็นมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงยุคนี้พวกนี้ 2) นอกจากจะแยกระหว่างจิตกับสสารแล้ว ก็เป็นการมองดูว่า สิ่งที่เป็นสสาร ที่เป็นกายภาพ เป็นสิ่งที่เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมได้ โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วิชาฟิสิกส์โดยสสารก็คือ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาตินั่นเอง ฟรานซิส เบคอน ไปไกลถึงขนาดที่ หมายความว่า การปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มนุษย์เรามีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีความฮึกเหิมมาก ว่าวิทยาศาสตร์ ความจริงก็อยู่ในอุ้งมือของเรา จะทำอย่างไรกับมันก็ได้ นอกจากนั้น ในกระบวนการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ยังมองว่า เราสามารถควบคุมได้ ฟรานซิส เบคอน ถึงกับใช้คำว่า "ข่มขี่ธรรมชาติ" คือสามารถใช้วิชาความรู้ ล้าง ริด ความจริงออกจากธรรมชาติได้ หมายความว่า ตอนนี้เป็น การแยกระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นคนละเรื่องกันแล้ว 3) ความรู้ที่เรารู้นี้ สามารถแปลงออกมาเป็นคณิตศาสตร์ได้ คือสามารถวัดได้ ความจริงเริ่มจากกาลิเลโอ แล้วมาถึงจุดสุดยอดสมัยนิวตัน ความรู้ ศาสตร์ทางฟิสิกส์ตรงนี้ก็ถือว่าเป็นจุดสุดยอดของความรู้ของมนุษย์

ฟิสิกส์อันนี้พอมาถึงสมัยปลาย ๆ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ฝ่ายทางด้านสังคม ปราชญ์ทางสังคม ฮ็อบส์ ล็อค พวกนี้ก็ตั้งเอาวิธีการสร้างความรู้จากฟิสิกส์ สาขาวิชาแรกที่น่าเอาวิชาความรู้จากฟิสิกส์มาสร้างก็คือ เศรษฐศาสตร์ จนกระทั่งเขาเรียกว่า "ฟิสิกส์สังคม" คือมันเป็นการลอกเลียนวิธีคิด วิธีการตรงนี้ แล้ว เศรษฐศาสตร์ก็มาถึงจุดที่ว่า ยกตัวอย่างเช่น ฟิสิกส์จะถือว่าสสารเป็นเรื่องอะตอม พวกอนุต่าง ๆ จอห์น ล็อค มาดูสังคมแล้วก็แปลว่าอนุต่าง ๆ ก็เท่ากับตัวคน ความสำคัญของคน ของปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้น ลัทธิทางวิทยาศาสตร์อันนี้ก็เข้ามาสู่ความเชื่อหรือกระบวนการทัศน์ทางสังคม ที่ว่า ในชีวิตสังคมนั้นประกอบไปด้วยอนุที่แบ่งแยกออกจากกัน เป็นอิสระจากกัน พวกเราที่หนึ่งอยู่นี้ แต่ละคนก็เป็นอนุที่เป็นอิสระจากกัน คุณค่าความสัมพันธ์ของคนในฐานะที่เป็นปัจเจก เกิดความเชื่อมั่นในเรื่องตัวของคนเรา มันก็มาจากการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ในศาสตร์ของตะวันตกที่ได้ขยายจากฟิสิกส์มาถึงด้านสังคม มันก็เป็นด้านที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของบุคคล คนเราสามารถที่จะคิดอะไรได้ สามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ แล้วยิ่งกว่านั้นในทางสังคม ปราชญ์ทางสังคมยังแปลความจากวิทยาศาสตร์ ถึงขนาดที่ว่า ในตัวคนเราแต่ละคนเทียบเท่ากับอนุที่แยกจากกันเหิน ยังขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ หมายความว่าทุกคน ๆ ที่เกิดมาก็เพื่อแสวงหาความสุขความสำราญ และแรงจูงใจที่โดดเด่นที่สุดคือ ความใคร่ได้อยากของคน ความอยากรู้ อยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากมีอะไรต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ พวกนี้ก็เข้ามาเป็นองค์ประกอบในความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ สมัยใหม่

นี่เป็นระดับที่เราเอามาจากตะวันตกนะครับ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรู้ทางฟิสิกส์อะไรต่าง ๆ เป็นเรื่อง ที่คนมีความสำคัญ แล้วก็เอาแรงจูงใจของคน ที่อยากจะได้อะไร อยากรู้อยากจะมีความสุข อยากรู้อยากจะมีความสำเร็จ อะไรพวกนี้ เป็นปมสำคัญที่จะศึกษาเรื่องของเศรษฐกิจ เป็นตัวอย่างที่ใช้ให้เห็นว่า ศาสตร์ที่มันเป็นมาอย่างนี้ มันเป็นลักษณะที่ยืมมาจากความคิดทางฟิสิกส์

ทีนี้ถ้าเราดูวิวัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งผมเอามาจาก Fritjof Capra เรื่อง *The Turning Point* ซึ่งผมคิดว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีคำถามว่า แล้ววิทยาศาสตร์มันหยุดแค่นั้นหรือเปล่า วิทยาศาสตร์ไม่ก้าวหน้าไปจากนั้นเลยหรือ ที่มองได้เพียงแค่นี้ แล้วก็ก็เป็นสิ่งที่ศาสตร์ทางสังคมเอามาใช้ คำตอบก็คือ ความจริงฟิสิกส์ไม่ได้หยุดแค่นั้นหรอก ท่านทั้งหลายคงเคยได้ยินคำว่า "ทฤษฎีควอนตัม" (Quantum Theories) คือควอนตัมเป็นตัวที่หักล้างความคิดเก่า ๆ ที่ว่า จิตของมนุษย์กับวัตถุแยกจากกัน ไม่เกี่ยวข้องกัน แต่ว่าทฤษฎีควอนตัมได้พิสูจน์ให้เห็นว่า ความจริงแล้วตัวอนุที่เราเห็น มันไม่ได้เป็นอิสระในตัวของมัน

เองหรือ แต่มันมีลักษณะที่เรียกว่า “ทวิลักษณ์” คือลักษณะ 2 ด้าน จะเป็นโมเลกุล ซึ่งในภาษาวิทยาศาสตร์เขาเรียกเป็น “อนุภาค” หรือจะเป็นคลื่นก็ได้ สุดแล้วแต่สภาพแวดล้อม สุดแล้วแต่อุปกรณ์ในการทดลองของนักวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นทฤษฎีควอนตัมโดยสรุปก็คือชี้ให้เห็นว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การทดลองทางวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่อยู่โดด ๆ อิสระ แต่มันโยงอย่างมากกับจิตใจของคน อยู่ที่ว่านักวิทยาศาสตร์จะทดลองให้เป็นอนุภาคก็ได้ จะทดลองให้เป็นคลื่นก็ได้ แต่มีคำถามว่า ในเมื่อพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ได้ไปไกลกว่าที่ผมได้กล่าวในตอนต้น ทำไมในโลกของวิทยาศาสตร์ ในประชาคมนักวิทยาศาสตร์ไม่ค่อยจะยอมรับตรงนี้ แต่หยุดตรงแค่นี้มันเท่านั้นเอง เห็นเรื่องของสสาร วัตถุ เป็นเรื่องที่มนุษย์เราสามารถควบคุมได้ และวิทยาศาสตร์เป็นกลาง ไม่เกี่ยวกับจิตใจอะไรต่าง ๆ พวกนี้ ผมพยายามหาคำตอบ อันนี้เป็นคำตอบที่อาจจะมีความขัดแย้งกันได้ ผมกำลังบอกว่า สิ่งที่เรียกว่า ความรู้ พัฒนาการทางความรู้ ที่มาถึงจุดที่ผมพูดว่า ฟิสิกส์ก่อนควอนตัม บังเอิญในโลกก็เกิดปรากฏการณ์ขึ้นมา 2 อย่างคือ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งก็เป็นการนำเอาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือในการผลิต ประการที่สองก็คือ เมื่อมีการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์นั้น กลุ่มคนที่เอาผลงานของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม กลุ่มคนที่เอาความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไปใช้ก็คือ กลุ่มธุรกิจ กระแสสองกระแสนี้จะได้รับ กระแสของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ กระแสของอำนาจเศรษฐกิจการเมือง มันเข้ามาประสานตรงนี้ และโลกเราได้มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญคือ ในช่วงหลังปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ตอนกลางมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โลกก็เข้ามาสู่ยุคของการล่าอาณานิคม เนื่องจากระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม เป็นระบบที่ผลิตได้ปริมาณมาก ผลิตได้เร็วด้วย ฉะนั้นตรงนี้โดยตรงของระบบอุตสาหกรรมที่ผมเรียกว่า “ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม” มันก็ทำให้เกิดแรงผลักดันให้ต้องมีการแผ่อำนาจออกไปเพื่ออะไร ก็เพื่อ 1) เมื่อคุณผลิตได้เร็ว ได้มาก คุณต้องการตลาดใช้ใหม่ ตลาดในโลกตะวันตกนั้นแคบมากก็ต้องขยายตลาด นี่ก็เป็นที่มาของลัทธิจักรวรรดินิยม ด้วยการขยายอำนาจออกไป 2) ระบบทุนอุตสาหกรรมนิยมยังต้องการวัตถุดิบ เพราะในตะวันตกเป็นเขตเมืองหนาว วัตถุดิบไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในเขตร้อน ก็ต้องขยายอำนาจเพื่อต้องการวัตถุดิบไปป้อนการผลิตแบบอุตสาหกรรม

ตรงนี้เป็นการมองส่วนตัวของผม เมื่อเป็นอย่างนี้จะเห็นว่า พัฒนาการทางความรู้ เวลาผมพูดถึงวิทยาศาสตร์ ผมอยากให้ท่านทั้งหลายมอง ไม่ใช่ในแง่ความรู้ที่เป็นแท่ง ๆ แต่มันมีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จากยุคของคอปเปอร์นิคัส กาลิเลโอ ถึง นิวตันอะไรพวกนี้ ผมเรียกว่าเป็น “กระบวนกรเรียนรู้” มาตลอด แต่ว่ากระบวนกรเรียนรู้แบบควอนตัม มันได้ถูกทำให้ชะงักลง จะเห็นว่า วิทยาศาสตร์ที่อยู่ในโลกของตะวันตก จะสิ้นสุดแค่เพียงนิวตัน แล้วความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ถูกทุนอุตสาหกรรมเอาไปใช้เพื่อการแผ่อำนาจ ตรงนี้แหละครับที่เราเรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) คำ ๆ นี้เป็นคำที่ราชบัณฑิตยสถานเพิ่งจะบัญญัติเมื่อสัก 6-7 ปีมานี้เอง โดยแปลว่าเป็น การแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ผมว่ามันตรงกับเรื่องนี้โดยสรุป จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เรียกว่า “ความรู้” ที่มองในแง่ที่แยกจิตกับสสาร มองในแง่ที่มนุษย์เราสามารถจะใช้ความรู้ไปควบคุมธรรมชาติ ล้วงความจริงจากธรรมชาติได้ เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในการควบคุมของมนุษย์ ความรู้นี้เป็นความรู้ที่ประสานเข้ากับระบบอำนาจภายใต้กระแสของลัทธิทุนอุตสาหกรรมนิยม จะเห็นว่า ความรู้ในสภาวะที่เป็นอยู่ ไม่อาจจะแยกออกจากเรื่องของอำนาจเศรษฐกิจการเมืองได้ มันไปด้วยกัน สิ่งที่เราไปเรียนในตะวันตก ความรู้ การแบ่ง discipline แบ่งคณะ แบ่งสาขา ก็แบ่งไปตามวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่แบ่งเป็นช่อง ๆ ไปหมด แล้วก็คล้าย ๆ กับวิธีการทดลองทางวิทยาศาสตร์ในแง่ที่แบ่งส่วน วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตก เป็นวัฒนธรรมที่มองชีวิตในลักษณะที่แยกส่วน ไม่ใช่เป็นองค์รวม นี่ก็เป็นที่มาที่ไปของการแยกคณะ สร้างเพื่อส่งเสริมพัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน

2

2

10

—

แต่ว่า elite ไทย รวมทั้งผมด้วยที่เรียนมา ก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของการเรียนรู้แบบนั้น ฉะนั้นพอเราแยกสาขา พอเราจะวิจัย เราก็วิจัยเฉพาะสาขา และผมอยากจะหมายเหตุตรงนี้ด้วย เมื่อครู่ผมพูดว่า ศาสตร์แรกในทางสังคมที่เอามาจากแบบแผนของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ก็คือเศรษฐศาสตร์ สิ่งที่เป็นหลักการของวิชาเศรษฐศาสตร์ เป็นจิตวิญญาณเลยก็คือ 1) สิ่งที่เราเรียกว่า “การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” เป็นเป้าหมายหลักทางเศรษฐศาสตร์ แล้วศาสตร์อื่นเวลาวิจัยก็วิจัยสอดคล้องกับตรงนี้ด้วย เพราะรู้สึกที่เราต้องก้าวเศรษฐศาสตร์ เราก็เอาสมมติฐานของเศรษฐศาสตร์มาใช้ เพราะฉะนั้นวิจัยทุกอย่างก็เกินไปเพื่อเป้าหมายอันนี้ 2) อะไรจะวัดการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ ก็อิงแบบของกาลิเลโอ คือว่าต้องสามารถวัดได้ คำนวณได้ง่าย ๆ ก็คือเอาเรื่องของ GDP อัตรารายได้ที่เติบโต เอาตัวเงินตราเป็นตัววัด ไม่ได้เอาคุณภาพชีวิตหรือคุณค่าของมนุษย์มาเป็นตัววัด แต่มาตอนหลัง ถ้าทำทั้งหลายได้ตามรายงานของ UNDP เรื่อง Human Development ตอนหลังจะเห็นว่า เขาพยายามแก้ตัวโดยเอาข้อมูลทางสังคม เอาเรื่องความสุขมารวมอยู่ที่จะเป็นตัววัดความล้มเหลว-ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าเขาจะเอาพวกนี้เข้ามา เหมือนกับธนาคารโลกที่เวลานี้เริ่มสนใจปัญหาความยากจน หรือว่าสนใจปัญหาการพัฒนาที่ทำให้ธรรมชาติต้องเสื่อมโทรมลงไปอย่างนี้เป็นต้น ก็เริ่มมีศัพท์พวก sustainable development ต้องพัฒนาให้มันยั่งยืน ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมต่าง ๆ แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นข้ออ้างเพื่อที่จะทำให้ระบบทุนอุตสาหกรรมยังยืนต่อไปได้เท่านั้น ไม่ได้เอาสิ่งนี้เข้ามารวมอยู่ในแก่นสาระของการเรียนรู้ ฉะนั้นการเรียนรู้ในขั้นนี้ ผมจึงเรียกว่าเป็น จุดบอดของสภาวะความรู้ของมนุษย์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อสิ่งที่เรียกว่า “สภาวะความรู้” ของเรามันมีจุดบอดอยู่ตรงนั้น คำถามต่อไปที่ผมจะพูดในประเด็นที่สองก็คือ ถ้าอย่างนี้แล้วเราจะมีทางเลือกอย่างไร ผมได้เรียนเมื่อครู่แหละว่า ความล้มเหลว ความสูญเสีย จากผลการพัฒนาในแบบฉบับของทุนอุตสาหกรรมนิยม ตามแบบฉบับของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์อย่างนี้ ได้สร้างความสูญเสียมากมายทั้งคน ธรรมชาติสภาพแวดล้อม ตอนนั้นก็เริ่มสำนึกขึ้นมาแล้วว่าต้องแก้ไขความเสียหาย แก้ไขความสูญเสีย แต่ผมพยายามที่จะเรียนว่า ความพยายามของธนาคารโลกก็ดี ของมหาอำนาจทางตะวันตกซึ่งถือว่าเป็นเจ้าโลกในทางเศรษฐกิจก็ดี เป็นเพียงการแก้ปัญหาเป็นจุด ๆ แก้ปัญหาความยากจนโดยมองว่า ถ้าคนจนก็เอาเรื่องรายได้มาเป็นเกณฑ์ นักวิทยาศาสตร์ไทยก็ลอกมาจากธนาคารโลก ความยากจนคืออะไร ความยากจนก็คือคนที่มีรายได้ต่ำกว่าที่ถือล่ำหำต่อเดือนอย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นการจะแก้ไขความยากจนก็คือ ต้องให้เศรษฐกิจโตไปเรื่อย ๆ แล้วเอาส่วนโตมาเฉลี่ยช่วยคนจน แต่ความจริงแล้วจะเห็นว่า ในมาตรการหรือวิธีการคิดแก้ไข เป็นเพียงการแก้ไขเพื่อการดำรงคงอยู่ของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม และโดยเฉพาะของระบบความรู้ที่เป็นอยู่ จะเห็นว่านี่คือทั้งหมดที่เราเรียกว่า กระบวนทัศน์ (paradigm) วิธีคิด ระบบคิดที่มองคนแยกออกจากธรรมชาติ คนแยกเป็นส่วน ๆ และก็มองว่าเป้าหมายของการพัฒนาทั้งหมดก็คือการเติบโตทางเศรษฐกิจ แล้วต้องมุ่งไปในทางของระบบอุตสาหกรรมด้วย

ยิ่งปัจจุบันจะเห็นว่า โลกาวัดันซึ่งเริ่มต้นมาจากการครอบงำทางความคิด ตรงนี้มาถึงการกดดันให้เปิดประตู... ซึ่งผมมองเห็นว่า แมว่ามันจะเป็นการพยายามแก้ไขปัญหาด่าง ๆ แต่จะไม่ใช่การแก้ไขในรากฐานจริง ๆ การแก้ไขในลักษณะที่เป็นรากฐานจริง ๆ เราคงต้องมาพิจารณาถึงทางเลือก ผมคิดว่าการจัดระบบการศึกษาเสีย เราคงจะปล่อยให้จัดเป็นคณะ ๆ เป็นสาขาไปไม่ได้แล้ว อยากจะเรียนแถมตรงนี้ อย่างที่เห็นในกรณีที่มีปัญหาคือการย้ายธรรมชาติไปรังสิต ไม่มีใครมาถามผมว่า อะไรมันเป็นมาอย่างไร ในสมัยอาจารย์ป๋วย ผมเคยเสนอให้รังสิตเป็นที่ที่มีการปฏิรูปการศึกษาในมหาวิทยาลัยของธรรมชาติ

ผมเสนอให้ยุบคณะหมด แต่แบ่งเป็นสาขาใหญ่เลย วิทยาศาสตร์ก็รวมหมดเลย สังคมศาสตร์ก็รวมหมด มนุษยศาสตร์ก็รวมหมด แล้วก็พยายามวางหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีการข้ามสาขาวิชากัน คือการจัดระบบองค์กรไปอย่าง แต่ว่าเวลาทำหลักสูตรแล้ว จะต้อง encourage ให้คนเรียนคนสอนมองข้ามวิชาให้หมด แล้วแต่ละสาขา แทนที่จะเรียกคณะดี ผมเรียกเป็นประธานสาขา เป็นสาขาใหญ่ ในสมัยนั้นผมถูกกล่าวหาว่าเอาระบบประธานเหมา เจ๋อตุง มาใช้ นั่นมันช่วงปี 2518-2519 มาในคราวนี้ก็จะเห็นว่าการทะเลาะกันภายในธรรมศาสตร์ เรื่องที่จะย้ายคณะ ก็กลายเป็นย้ายคณะจากท่าพระจันทร์ไปอยู่ที่รังสิต ก็เป็นคณะ ๆ เหมือนเดิม ไม่ได้มีการคิดอ่านที่จะปฏิรูปหรือเปลี่ยนแปลง ทั้งหมดนี้มาจากกระบวนการทัศน์ที่เราที่ยึดมั่นในเรื่องของการแยกสาขานั้นเอง

ฉะนั้นตรงนี้การถกเถียงในเรื่องการศึกษา ผมว่าเราจะมองดูแค่ในระดับของการบริหารจัดการคงไม่ได้แล้ว คงจะต้องพูดในเรื่องของกระบวนการทัศน์ ฉะนั้นแทนที่จะเป็นการจัดระบบความรู้เป็นสาขาแบบ discipline ต่าง ๆ เราคงต้องคิดอ่านที่จะจัดระบบความรู้ คำว่า “การจัดระบบความรู้” ผมอยากจะเรียนตรงนี้ มันทำได้ทั้งในระดับสถาบัน ในระดับมหาวิทยาลัยทำได้ อย่างที่ผมได้พูดถึง ที่ผมคิดเรื่องธรรมศาสตร์ในปี 2518-2519 แต่ว่าการจัดระบบความรู้ใหม่ ทำได้ในส่วนของแต่ละนักวิชาการ นักศึกษา ทำได้ครับ ผมถือว่าคนที่เป็นครูบาอาจารย์ในมหาวิทยาลัย เป็นสถาบันในตัวของเขาเอง ฉะนั้นเราจัดระบบของเราได้ ว่าเราจะเชื่อมโยงอะไรต่าง ๆ เพื่อที่จะให้ความรู้เป็นลักษณะที่เราเรียกว่า เป็น “องค์รวม” อย่างแท้จริง นั่นคือแทนที่จะเรียนจะศึกษา หรือวิจัยไปตามลู่ที่ถูกกำหนดให้ทำ เราก็พยายามที่จะสลัดอะไรตรงนี้ออกไปซะ เพื่อว่าเราจะได้สามารถมองชีวิตได้อย่างกว้างขวาง ในหนังสือเล่มหนึ่งเรื่อง *For the Common Goods* เขาเสนอแนะว่า ในการศึกษาที่ดี ในการวิจัยที่ดี เขาใช้คำว่า คงจะต้องเน้นไปที่เรื่องของปัญหาจริง ๆ ของคนจริง ๆ และในสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชน หมายความว่า เอาชีวิตจริงมาเป็นเป้าหมายของการศึกษาและการวิจัย ถ้าทำอย่างนี้ก็หมายความว่า เราคงไม่ใช่เรียนหรือว่าวิจัยจากแง่ที่เราเรียนรู้เพื่อเอาความรู้เราไปประยุกต์ใช้ ไปวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่คงจะต้องมีการผสมผสานระหว่างสิ่งที่เรียกว่า ความรู้สมัยใหม่ ผมอยากจะเรียนตรงนี้สักนิด เดี่ยวจะเข้าใจผิดว่า ผมแอนตี้วิทยาศาสตร์ แอนตี้ความรู้ตะวันตก ไม่ใช่นะครับ ความรู้เฉพาะด้านก็มีประโยชน์ แต่ว่าจะต้องนำเอามาเชื่อมโยงกับชีวิตที่เป็นองค์รวมให้ได้

ฉะนั้นสิ่งหนึ่งที่จะต้องนำเข้ามาอยู่ในภาพ ในสายตาของเรา คือสิ่งที่เรียกว่า traditional knowledge เป็นความรู้ประเพณี คำว่า “ประเพณี” ผมก็อยากจะให้เข้าใจกันใหม่เหมือนกัน เวลาเราพูด “ประเพณี” เรามักจะพูดเรื่องพิธีกรรม ไปทำบุญทำทานอะไรพวกนี้ แต่ความจริง tradition ผมคิดว่ามันเป็นองค์ความรู้หนึ่ง เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ได้แยกกระหว่างคนกับวัตถุ หรือคนกับสภาพแวดล้อม ไม่ได้แยกกระหว่างคนกับธรรมชาติ ฉะนั้นผมคิดว่าเราก็คงต้องคำนึงถึงสถานะของความรู้ที่เรียกว่า “ความรู้ประเพณี” ใน concept ของตะวันตกเวลานี้เขาเริ่มรู้ เริ่มให้การยอมรับถึงความรู้ที่อยู่นอกตะวันตกบ้างแล้ว แต่เขายังจัดในลักษณะที่คล้าย ๆ ความรู้สมัยใหม่มีฐานะเหนือกว่าความรู้ประเพณี แต่ว่า ดร.วันดนา ชีวา (Vandana Shiva) ซึ่งเป็นนักฟิสิกส์อินเดียเสนอว่า เราจะต้องยอมรับถึงความหลากหลาย (plurality) ของความรู้

เท่าที่เป็นมา ในสภาวะความรู้ที่ผมพูดในตอนต้น เป็นความรู้ที่มองไปในวัฒนธรรมเดียว หรือที่เรียกว่า monoculture เราถูกบังคับให้มองไปอย่างนั้น แล้วเวลาวิจัยจะมีศัพท์คำหนึ่งคือ กรอบความคิด (conceptual framework) และเวลาที่คนไปสอนหนังสือเรื่องการวิจัย จะต้องเริ่มต้นด้วย conceptual

framework ซึ่งผมพยายามมานั่งคิดว่ามันคืออะไร framework นี่ก็คือ สิ่งที่จะเอาไว้ในฐานที่เข้าใจ คือเป็น framework ของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ framework ของวัฒนธรรมเศรษฐศาสตร์ ที่มองดูความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสูงสุด แล้วการเติบโตทางเศรษฐกิจก็คือการที่จะต้องให้ภาคธุรกิจเอกชนได้กำไรสูงสุดด้วย กำไรสูงสุดเป็นตัววัดอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ ตรงนี้มันเป็นกรอบซึ่งเราไม่รู้ตัวเลย จะเห็นว่าในกรอบความคิดของการวิจัยของเราทุกวันนี้ โดยละไว้ไม่ได้พูดถึง แต่มันเท่ากับเป็น concept ซึ่งรับใช้กรอบของกระบวนทัศน์ที่พัฒนามาตั้ง 400-500 ปีที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นผมจึงกบฏกับคำว่า conceptual framework โดยมาใช้คำว่า “ฐานคิด” แทน หมายความว่าเราคงต้องมาหาฐานทางความคิดของเรา ต้องลงไปวัฒนธรรมประเพณี ความรู้ การเรียนรู้ของเรา ซึ่งต้องมองเป็นองค์รวม ตรงนี้ผมคิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์จริง ๆ เลย กับความรู้ในประเพณี จึงเป็นความรู้ที่มีความสัมพันธ์ไม่ใช่สัมพันธ์ในเชิงที่เป็นอะไรอยู่เหนือกว่ากัน แต่เป็นในลักษณะที่ยอมรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายที่อยู่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของการเรียนรู้ มันเป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ตรงนี้ก็เป็นกระบวนทัศน์หนึ่งที่ผมคิดว่าทำนองหลายถ้าจะมองถึงการศึกษา การวิจัย ที่มันสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงแล้ว เราคงต้องคำนึงถึงคุณค่าของความรู้ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลาย

เมื่อครูผมพูดถึงสังคมชนบท สังคมฐานทรัพยากร จะเห็นว่าในโลกนี้ธรรมชาติแวดล้อม ทรัพยากรไม่เหมือนกัน วัฒนธรรมไม่เหมือนกัน วิถีชีวิตไม่เหมือนกัน ฉะนั้นข้อสรุปของผมตรงนี้ก็ถือว่า อยากจะเห็นสิ่งที่เรียกว่า ความรู้หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้มีการยอมรับถึงความแตกต่างหลากหลาย แล้วสิ่งที่เรียกว่า เป็น “ความเป็นสากลของความรู้” ความเป็นสากลนั้นไม่ใช่หมายถึงเพียงสิ่งที่มาจากตะวันตก ตะวันตกเป็นเพียงหนึ่งในวัฒนธรรมต่าง ๆ ของความรู้และการเรียนรู้ โดยสรุปที่ผมเสนอในที่นี้ก็คือ เราคงต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์ โลกทัศน์ของเรา ที่มองจากความรู้ในลักษณะที่มีความแตกต่างหลากหลาย แล้วนำความรู้ต่าง ๆ มาผสมผสานกันเพื่อสนองตอบชีวิตที่เป็นจริง จะเห็นได้ว่า อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการศึกษา อะไรควรจะเป็นเป้าหมายของการวิจัย ก็คือ ระบบชีวิตโดยรวมของคน คนเป็นแกนกลาง แต่คนไม่ได้อยู่โดดเดี่ยวแยกจากธรรมชาติ เพราะฉะนั้นระบบนิเวศ กับ คน วัฒนธรรม ความคิดความเชื่อ จึงต้องเป็นสิ่งที่ประมวลเข้ามาอยู่บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่แยกจากกัน ไม่ใช่เอาความรู้ตะวันตกมาเช่นฆ่าความรู้ที่อยู่นอกตะวันตก

โดยสรุปก็คือ ถ้าเราจะมาทบทวน ประเมินสภาวะความรู้ ทางเลือก เจื่อนไขแรกก็คือว่า เราคงต้องปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจาก discipline แล้วต้องยกเครื่อง (re-engineering) การเรียนรู้เสียใหม่ ให้คุณค่ากับการเรียนรู้ที่อยู่ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีความหลากหลาย อันนี้ก็ป็นเหตุผลที่อธิบายว่า ทำไมผมจึงสนใจเรื่องชุมชน เพราะชุมชนนั้นเป็นเรื่องขององค์รวมของความคิดทั้งหมด แล้วก็ป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม การดำรงชีวิต และการเรียนรู้ที่เป็นของตัวเอง ถ้าเรามองดูความแตกต่างหลากหลายอย่างนี้แล้ว ผมคิดว่าอันนี้ป็นการปรับโลกทัศน์ เปลี่ยนกระบวนทัศน์ของเราให้สอดคล้องกับความจริง แล้วป็นการปลดปล่อยให้เราเป็นอิสระจากวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่แยกส่วน ซึ่งเป็นเรื่องของฟิสิกส์และเรื่องของเศรษฐศาสตร์ที่เรากำลังยึดถืออยู่ในขณะนี้ และในประการต่อมาก็คือว่า เราจะต้องกลับมาหาสิ่งที่ป็นชุมชน ซึ่งเป็นองค์รวมของคน ของวัฒนธรรม ความคิด วิถีชีวิต และของธรรมชาติสภาพแวดล้อมด้วย อันนี้ก็ป็นทางเลือก ในขณะนี้เรากำลังพูดถึงการปฏิรูปทางการศึกษา จะสังเกตเห็นนะครับ หรือแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่เอาคนป็นแกนกลาง พังดูรู้สึกป็นนิมิตหมายที่ดี แต่ความจริงแล้วเมื่อไปดูแผนฯ 8 แผนฯ 9 ที่บอกเอาคนป็นแกนกลาง ก็ยังมองคนในแง่ปัจเจก มองคนป็นอนุชนนั้เอง ไม่ได้แตกต่างจากที่เราเคยเรียนรู้มาจากอดีต คือไม่ได้ป็นการเปลี่ยนโลก

ทัศน์อะไรเลย ผมว่าการที่จะมองคุณเป็นแกนกลาง จะต้องมองคุณในสภาพแวดล้อมของชุมชน ในสภาพแวดล้อมของฐานทรัพยากรธรรมชาติด้วย แต่แผนฯ 8 แผนฯ 9 ไม่มีมิติของระบบนิเวศเข้าไป

อันที่สองก็คือว่า การปฏิรูปการศึกษาในขณะนี้ ถ้าผมจะวิพากษ์ เป็นเพียงการปฏิรูปการบริหารจัดการ ครูจะอยู่กันยังไง จะกระจายอำนาจยังไง แต่ไม่เคยเปลี่ยนในระดับของกระบวนการทัศน์โลกทัศน์เลย ตราบเท่าที่ไม่ไปแตะต้องเรื่องกระบวนการทัศน์ ผมคิดว่าการปฏิรูปไม่มีความหมาย อันนี้คือจุดบอดของการปฏิรูปการศึกษาที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ผมใช้เวลามาพอสมควร ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน แล้วเราคงได้แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกัน

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : อาจารย์ได้พาเราย้อนกลับไปทบทวนเกี่ยวกับสถานะความรู้ ตั้งแต่อดีตว่ามีพัฒนาการความรู้ที่มาจากไหน และชี้ให้เห็นถึงจุดบอดของสถานะความรู้ที่ผ่านมาและที่เราเป็นกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งก็แยกศาสตร์ และมองกันแบบแยกส่วน แล้วก็ได้พาเรามาสู่ทางเลือก ซึ่งอาจารย์ก็ให้ข้อคิดว่า เราคงต้องปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ อันนี้เกิดคำถามเองนะคะ อยากเรียนถามอาจารย์น้าร่อนไปก่อนว่า ที่อาจารย์บอกว่า ระบบความรู้ในแต่ละคนนั้น จัดเองได้ แต่ว่ามันอยู่ภายใต้ระบบหรือโครงสร้าง ที่มันเป็นโครงสร้างใหญ่ครอบอยู่ ตรงนี้ จะอยู่อย่างไร ควรจะมีแนวทางอย่างไร

ศ.เสนอห์ จามริก : เมืองไทย ใครจะว่ามีข้อเสียอะไรต่างๆ แต่ผมหลุดจากประสบการณ์การสอนหนังสือมาเนี่ย ผมคิดว่าเรามีอิสระพอสมควรที่เราจะจัดระบบการเรียนรู้ของเรา พวกเรามักกันว่า เราอยู่ภายใต้ระเบียบราชการ ทำให้ไม่คล่องตัว ผมว่าไม่จริงหรอก อยู่กับการตัดสินใจของเรามากกว่า ผมคิดว่าถ้าเราเป็นอิสระเสียหน่อยแล้วมองดูไปในชีวิตจริงๆ และอย่าไปถูกความรู้ของชาวบ้าน ผมว่าความรู้ของชาวบ้านนั้น ไม่ใช่จะปราศจากเสียซึ่งฐานทางวิทยาศาสตร์ ฐานวิทยาศาสตร์คืออะไร คือการทดลอง แต่การรู้ของชาวบ้านได้ทดลองกันมาเป็นชั่วคนเลย ยกตัวอย่างเช่น ในขณะนั้นคนมาสนใจเรื่องทรัพยากรเขตร้อนกันมาก เรื่องสมุนไพร เอาไปวิจัยเป็นยาอะไรต่างๆ ตามตัวเลขที่ผมอ่านจาก ดร. วันดนา ชีวา (Vandana Shiva) บอกว่า ด้วยยาที่เอาไปจากพืชในเขตร้อนนี้ 80% เอาความรู้มาจากชาวบ้าน แต่ว่านักวิทยาศาสตร์เราไม่เคยเรียนรู้จากชาวบ้าน จะรู้จากฝรั่งและพร้อมจะเป็นลูกหาบให้ฝรั่งตลอด แต่ไม่เคยลงไปเรียนรู้กับชาวบ้าน

คุณทรงพลกับผมเคยไปที่ญี่ปุ่น คุยกับพวกนักปฐพีที่เขาทำงานชนบท เขาจะมีกล้องทดลองคุณภาพดิน เขาจะหนีกล้องนั้นไปคุยกับชาวบ้าน เพื่อที่จะเรียนรู้กับชาวบ้าน ที่จะตรวจและฟื้นฟูคุณภาพดิน ของเราไม่เป็นแบบนั้น ผมเคยไปร่วมการสัมมนาเรื่องการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ที่ชะอำ ที่สวทช.จัด เขาก็เอนักวิทยาศาสตร์ที่ไปทำงานที่อเมริกามาเป็นที่ปรึกษา สรุปในการสัมมนาเขาบอกว่า เมืองไทย วิทยาศาสตร์ต้องเป็นแบบวิทยาศาสตร์ที่นาซ่า (NASA) เห็นไหมครับ คือสายตาเราจะมองไปที่นั่นตลอด เมืองไทยต้องเจริญรอยตามนาซ่าให้ได้ อย่างน้อยทางฟิสิกส์อะไรอย่างนี้เป็นต้น ตรงนี้จะเห็นได้ว่า นี่คือ paradigm ที่มองไม่เห็นเลย แต่ในขณะเดียวกันนักวิทยาศาสตร์ของตะวันตก เขามาถึงความรู้จากชาวบ้านเอาไปทดลอง เอาไปวิจัยตลอดเวลา อันนี้ก็เป็นจุดบอดที่น่าเป็นห่วงมาก ผมฟังแล้วไม่สบายใจ เพราะในที่ประชุมสัมมนานั้นกำลังจะวางแผนการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ในเมืองไทยด้วย

นี่ก็เป็นตัวอย่าง ที่เราไม่สามารถมองไปที่พื้นฐานของเราได้อีกเลย สำหรับคำถาม ผมคิดว่าครูบาอาจารย์เนี่ย อยู่ได้นะ แล้วที่มานี้ผมเข้าใจว่ามีนักศึกษาหลายคน นักศึกษาระดับปริญญาโท ในความเข้าใจของผม การศึกษาในระดับ post-graduate ก็ไม่ได้เป็นการศึกษาแบบที่อ่าน เรียนรู้ ท่องจำโน่นนี่แล้ว แต่เป็นการศึกษาที่จะต้องมุ่งไปในทางที่ให้ตั้งโจทย์ให้ได้ อยู่กับการตั้งโจทย์นั้นครับในระดับ post-graduate กับบรรดาท่านอาจารย์ทั้ง

หลาย อยู่ที่ว่าเราจะตั้งโจทย์อย่างไร แม้กระทั่งในหลักสูตรที่เราไปสอนก็เช่นเดียวกัน ผมคิดว่ามีโจทย์ได้ การสอนคงไม่ได้หมายความว่าเพียงอ่านโน้ตอ่านนี้ นามาผสม แล้วก็มาถ่ายทอด ผมคิดว่ามันมีโจทย์เหมือนกัน ว่าเราต้องการให้วิชานี้นำไปสู่อะไร ฉะนั้นทุกคนทำได้ จริงๆ ระบบราชการเราเป็นระบบราชการที่ไม่เข้มแข็งเท่าไร เรายังมีช่องว่างที่จะเป็นอิสระได้เยอะแยะเลย แต่เราไม่ทำเองต่างหาก

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : ส่วนหนึ่งที่อาจารย์พูดถึงเรื่องทางเลือก อาจารย์ให้หันกลับมามองเรื่องชุมชน ซึ่งมันมีความเป็นองค์รวมอยู่ อันนี้ไม่ทราบในที่ประชุม หลายท่านคงทำวิจัยเรื่องชุมชนมาก่อนข้างเยอะ ไม่ทราบว่าใครจะแลกเปลี่ยนไหมคะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : อยากเพิ่มสักนิดนะคะ พูดถึง “ชุมชน” แม้กระทั่งเป้าหมายการศึกษาเรา กลุ่มเป้าหมายเดียวกัน แต่อาจจะตั้งโจทย์คนละแบบก็ได้ คงจำกันได้เมื่อ 20-30 ปีก่อน ธนาคารโลกบอกว่าต้องแก้ไขปัญหาคความยากจน โดยที่ศึกษาถึง basic need ของชุมชน ว่าชาวบ้านต้องการอะไร อาหาร hygiene พวกนี้ ก็วัดในห้องแล็บว่าคนต้องการหนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า ก็ไปวิจัย แล้วพยายามบ่อนความต้องการอันนั้นให้ มันก็มาจากข้างนอกอีก แต่เราไม่เคยศึกษาจากข้างในขึ้นมา ให้เขาได้เรียนรู้แล้วเติบโตขึ้นมา ผมอยากจะดึง ไหนๆ ก็พูดถึงชุมชนแล้ว อันนี้คนละอย่าง ถึงแม้เราจะสนใจชุมชน ถ้าเราตั้งโจทย์ผิด มันก็ผิดไปได้เหมือนกัน

อาจารย์พิกุล เอกวรารุง : อยากจะขอรบกวนให้ท่านอาจารย์ช่วยอธิบายเพิ่มเติมอีกนิดหนึ่งค่ะ เมื่อครั้งที่อาจารย์ได้เล่าให้ฟังถึงวิวัฒนาการด้านวิทยาศาสตร์และแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์ ที่เศรษฐศาสตร์เอามาประยุกต์ใช้ แล้วอาจารย์ก็สรุปว่า ปัจจุบันเรื่องของความรู้ เราได้ถูกรอบงำจากกรอบของอำนาจเศรษฐกิจ แล้วอาจารย์ก็บอกว่าอย่างไรก็ตาม ได้มีความพยายามแก้ไขแล้ว แต่ก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งทุนนิยมอุตสาหกรรม ประโยชน์นี้ตัวเองค่อนข้างติดต้น ว่าอาจารย์มีปรากฏการณ์ใดหรือคะ อาจารย์ถึงสรุปออกมาแบบนั้น อันนี้เป็นข้อที่หนึ่ง ข้อที่สองเป็นโจทย์ที่น่าคิดมากก็คือ ปกติตัวเองก็เป็นคนที่สอนวิจัย สิ่งแรกที่จะต้องให้ตั้งเลยคือต้องมี conceptual framework ซึ่งค่อนข้างจะเป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ แต่อาจารย์บอกว่าให้มองจากฐานคิด ก็รู้สึกว่าได้ความคิดขึ้นมา แต่อยากให้อาจารย์ยกตัวอย่างให้เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่ง เผื่อว่าจะได้เอาไปอธิบายหรือขยายเป็นแนวร่วมอีกครั้งหนึ่ง ว่าถ้าเราไม่ใช่ conceptual framework เป็นฐานในการทำวิจัย ที่บอกว่าจะมาใช้ “ฐานคิด” แทน จะทำให้งานวิจัยในบางครั้ง มันฟังชันหรือกระจายมากเกินไปหรือเปล่านั้น

ศ.เสน่ห์ จามริก : ...การต่อสู้เพื่อการดำรงคงอยู่ของทุนอุตสาหกรรมนิยม ก็จะได้ตั้งแต่ก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คือก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มประเทศทุนอุตสาหกรรมทั้งหลายยังมีการแก่งแย่งช่วงชิงกัน ต่างคนต่างไปล่าอาณานิคม จนกระทั่งเกิดสงครามโลก มาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เขาก็มองว่าขึ้นช่วงชิงแก่งแย่งกัน ระบบทุนอยู่ไม่ได้แน่นอน ฉะนั้นเรามาจับมือกันแล้วก็สร้างสถาบันระหว่างประเทศขึ้น เราก็ได้ IMF ธนาคารโลก รวมทั้ง WTO 3 สถาบันนี้ก็ไปเป็นเครื่องมือของกลุ่ม G7 G8 ธนาคารโลกก็ให้กู้เงิน ให้ความช่วยเหลือที่จะวางแผนพัฒนาไปในทางอุตสาหกรรม จากอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าไปสู่อุตสาหกรรมส่งออก ให้ทุกคนไป join ในตลาด ที่อยู่ในความควบคุมของประชาคมมหาอำนาจ ฉะนั้นจะเห็นว่า ความเติบโตใหญ่ของระบบทุนอุตสาหกรรมในขณะนี้ พอถึงยุคที่เป็นโลกาภิวัตน์จริงๆ ในขณะนี้ถ้าเราดูให้ดีจะเห็นว่า อำนาจ อิทธิพลของธุรกิจในรูปแบบของบริษัทข้ามชาติ ใหญ่โตมาก ขนาดที่เรียกว่ามีอิทธิพลเหนือรัฐบาลของฝ่ายรัฐด้วยซ้ำไปในประเทศตะวันตก อันนี้ก็ยืนยันได้ว่าความพยายามตรงนี้ มันเป็นความพยายามที่จะให้เกิดความมั่นคง เสถียรภาพ ของระบบทุนอุตสาหกรรมนิยม อย่างกรณี IMF เข้ามาช่วยเหลือ ที่เราเรียกว่า Structural Adjustment Program ที่ทำให้รัฐบาลไทยซึ่งประสบวิกฤติได้รับเงินกู้มา ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องลดสวัสดิการ ลดอะไรต่างๆ ลงไป เพื่อที่จะให้ฐานะการเงินของประเทศดีขึ้น

ตามคำแนะนำของ IMF ซึ่งก็เป็นการผูกโยงกับระบบที่เป็นอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นเดี๋ยวนี้ผู้นำของเราจึงมองว่า การส่งออกเป็นทางเดียวที่เราจะฟื้นเศรษฐกิจของเราได้

อันที่สอง ผมอยากจะพูดถึงการเรียนรู้สักนิดหนึ่ง ในขณะนี้การเรียนรู้ การศึกษาของเราเป็นแบบที่เราเรียกว่า outside in หมายความว่าเราเอาสิ่งที่เรียนรู้จากภายนอกเข้ามาเป็นตัวกำหนดในเรื่องการเรียนรู้ของตัวเอง ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า “กรอบความคิด” นั้น ก็คือเอาสิ่งที่มันเป็นความต้องการของภายนอกมาเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้ และกำหนดนโยบายของเรา สมมติภายนอกกำหนดว่า คุณต้องส่งออกนะ เราก็พัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่งออกทำเดียว แต่มีการเรียนรู้อีกอันซึ่งนักการศึกษาไม่ค่อยพูดถึง ทั้งๆ ที่การปฏิรูปการศึกษาต้องพูดถึงนี้มากๆ ก็คือการเรียนรู้ที่เรียกว่า Inside out หมายความว่าเรียนให้รู้จักตัวเอง เพื่อที่ตัวเองจะได้สามารถคิดสรรสิ่งที่ไปภายนอกมาเป็นประโยชน์กับตัวเอง กระบวนการเรียนอันนี้แตกต่างกันนะ ในขณะนี้กระบวนการเรียนรู้ของเราเป็น outside in ตลอดเวลา อันนี้เป็นจุดอ่อน ซึ่งเกิดจากไม่เฉพาะผู้นำทางการเมือง แต่มันไปจากระบบการศึกษา ระบบคิดของเราด้วย การปฏิรูปการศึกษาจริงๆ ต้องมองถึงว่า ทำอย่างไรให้คนเรียนรู้เรื่องของตัวเองให้มากที่สุด เพื่อจะได้พัฒนาศักยภาพที่จะคัดเลือกสิ่งที่ไปทั้งโทษ ทั้งประโยชน์จากภายนอก ให้มาเป็นประโยชน์กับตัวเอง

ที่นี้กลับมาที่ตัวคน สังคมไทย ในทำนองเดียวกันครับ ผมคิดว่าการวิจัยนั้นจะต้องตั้งโจทย์ที่ทำความเข้าใจกับศักยภาพภายในให้มาก ๆ ยกตัวอย่างที่ผมมองเห็นเนี่ย ผมคิดว่าเรารู้จักตัวเองดีแล้ว ผมว่าศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจของเรา ก็คืออาหารกับยา แล้วเรามีธุรกิจที่ไม่ใหญ่นัก สิ่งที่รัฐบาลเรียกว่า SMEs น่าจะเป็นเป้าหมายสำคัญ เห็นไหมอะ ผมคิดว่าการตั้งโจทย์ไม่เหมือนกัน ถ้าเรานอกว่าเราตั้งโจทย์เพื่อที่จะพัฒนาให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ เอ้า! ส่งออก ส่งออก ทั้งๆ ที่เราพัฒนาส่งออกมา 20-30 ปีแล้ว ถ้าดูตัวเลขจะเห็นว่า การส่งออกของเรา รัฐบาลคุยตลอดเวลาว่า ส่งออกเป็นกี่ล้านๆ แต่นำเข้ามันขาดทุนทุกที เพราะเราต้องพึ่งพิงเขา พึ่งทุกอย่างเลย... รัฐบาลนี้ชอบทำ workshop จนถูกล้ออยู่ในขณะนี้ เมื่อสองวันก่อน ก็ทำ workshop เรื่องบีโอไอ (BOI) ปรากฏว่าบีโอไอหลวมตัวไป ความที่อยากให้นักลงทุนมากๆ ให้สิทธิพิเศษเยอะเยอะไปหมดเลย เราต้องพึ่งเขา ทั้งทุน เทคโนโลยี และกิตลาคด้วย การที่เราพัฒนาโดยไม่รู้จักตัวเอง เราส่งออกทำเดียว แล้วก็ทำอุตสาหกรรมจนกระทั่งคนยากจนลงไป คนไม่มีงานทำ ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ผลก็คือว่าเราทำลายตลาดภายในของเรา ใช่มั้ยไหมอะ คือคนยากจนก็ไม่มีกำลังซื้อ เพราะฉะนั้นยิ่งทำเท่าไร ก็ยิ่งพึ่งตลาดภายนอกมากเท่านั้น นี่เพราะการไม่รู้จักตัวเอง ผมคิดว่าเราจะต้องเริ่มแบบแผนการเรียนรู้ที่เป็น inside out เสียที ทำความรู้จักกับสังคมวัฒนธรรม ศักยภาพให้มาก ๆ จากที่ผมได้คิดได้ทำอะไรมาระยะหนึ่ง ผมเชื่อว่าอาหารกับยาคืออนาคตของไทย ส่งออกก็ได้ ถ้าเราคิดให้ดี ๆ จะเห็นว่า ไม่จำเป็นต้องไปแข่งในสินค้าตัวเดียวกับฝรั่ง แข่งได้ยังไงครับในเมื่อเราพึ่งพิงเขามาโดยตลอด ตรงนี้ผมคิดว่าเป็นประเด็นที่เป็นรูปธรรม ที่ชี้ให้เห็นว่าการที่เราไม่ได้เรียนรู้ รู้จักตัวของเรา มันเป็นจุดบอดสำคัญที่ทำให้เราต้องพลาด ถาล้างไปในวิถีการพัฒนา ซึ่งมันทำให้เรากลายเป็นสังคมที่ต้องพึ่งภายนอกโดยตลอด

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์: ผมจะลองนำเสนอเพื่อเชื่อมโยงคำถามที่อาจารย์ตอบ ผมเองก็ถูกสอนให้ทำวิจัยในลักษณะที่ว่า มันมีขั้นตอนของมันอยู่ เราเริ่มจาก problem statement หลักการและเหตุผล แล้วก็การตั้งโจทย์ เสร็จแล้วก็มาถึงประเด็นที่ว่า จากโจทย์ที่เราตั้ง จะมี conceptual framework หรือ theoretical framework อย่างไรในการจะไปจับ ที่นี้ประเด็นที่อาจารย์พูดถึง อาจารย์พูดถึง problem statement ฐานคิดในการที่จะตั้งโจทย์ค่อนข้างสำคัญ ว่าโจทย์ตัวนั้นควรจะเป็นอย่างไร แต่ในกระบวนการเรียนการสอนของเราที่ผ่านมา เนื่องจากว่าเราไปเอาทฤษฎีเป็นตัวตั้ง สมมติว่าผมเรียนเศรษฐศาสตร์มา ผมเรียน demand-supply ผมค่อนข้างเรียนที่มันแยกส่วนกับตัวสังคม ดังนั้นผมยึดทฤษฎีเป็นตัวตั้ง ถ้าผมจะทำวิจัยอะไรสักอย่าง ผมก็เริ่มต้นจากจุดนี้ แต่ที่อาจารย์พูดถึงว่า การวิจัยจะต้องหันไปดูศักยภาพภายในให้มาก ก็คือต้นทุนทางสังคม หรือว่าความเข้าใจของนักวิจัยต่อปัญหา

สังคม ตรงนั้นในกระบวนการ train นักวิจัยหรือนักศึกษาของเราที่ออกมา นักศึกษามีความเข้าใจสังคมน้อย แต่ไปเน้นหนักในตัว methodology ก่อนข้างเยอะ เพราะฉะนั้นพอจะทำวิจัย เราก็ต้องเอาจากกรอบทฤษฎีวิเคราะห์ของเรามาตั้ง เพื่อที่จะเอาตัวนี้ไปหาข้อมูล ให้มันมา fit กับตัว theoretical framework ของเรา แต่ผมว่าประเด็นสำคัญมันอยู่ที่ตัว problem statement มากกว่า อยู่ที่เราตั้งใจหรือ ว่าโครงการวิจัยนั้นตั้งใจหรือ/ ประเด็นที่จะเข้าไปศึกษาอย่างไร

ผมคิดว่า “ฐานคิด” ของอาจารย์ค่อนข้างจะไปเชื่อมโยงกับเรื่องของการตั้งใจมากกว่าตัว conceptual framework ใน sense ของนักวิจัยที่เราพูดถึงอยู่ เพราะมันจะมีประเด็นอย่างนี้ครับว่า พอเราไปทำวิจัย เราก็พยายามตี scope ของสิ่งที่เรามอง ให้มันมีความชัดเจนว่าเรากำลังจะตอบคำถามอะไร แล้วการที่เราจะชัดเจนนั้น มันจะต้องมี conceptual framework หรือ theoretical framework มาช่วย ซึ่งถ้าไม่มีตัวนี้มาช่วย เราฐานะที่เป็นนักวิจัย เราไม่รู้ เราก็จะเบลอเหมือนกัน เพราะไม่มีตัว guide ตรงนี้ผมคิดว่ามันเป็นเรื่องของตัว conceptual framework ในลักษณะของตัว research methodology ที่เราพูดถึงในกระบวนการวิจัยที่สอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัย แต่ความหมายของท่านอาจารย์เสนอจะต่างกัน สิ่งที่อาจารย์อธิบายมา “ฐานคิด” ของอาจารย์ คือฐานคิดต่อการมองสถานการณ์หรือปัญหาสังคม ว่าเรารู้จักมันแค่ไหน เราเข้าใจประเทศของเราไหม เราเข้าใจท้องถิ่นไหม ถ้าเราเข้าใจ บ้าง โจทย์ที่ตั้งขึ้นมา มันต้องเป็น relevant หรือตอบคำถามต่อคอขวดของสังคมได้ แต่ถ้าหากเราไม่เข้าใจตรงนั้น การตั้งใจของเราก็จะตั้งจากตัวทฤษฎี จากที่เราอ่านของเราไป ที่นี้ปัญหาอยู่ที่ว่า นักศึกษาทำวิจัยในลักษณะที่เป็นเพียงแค่แบบฝึกหัด ก็ไม่ได้คาดหวังว่านักศึกษาจะเข้าไปทำความเข้าใจกับสังคม ตรงนี้ต้องถกกันนะครับ ว่าเวลาเราจัดการเรื่องระบบการวิจัยระดับปริญญาโท-ปริญญาเอก เรามีวิธีที่จะทำอย่างไร เราแค่ให้เป็นแบบฝึกหัด แต่แบบฝึกหัดนั้นจะต้องสะท้อนให้นักศึกษา ทำดีที่สุดแล้วพอออกไปเป็นนักวิจัย จะต้องเป็นนักวิจัยที่ดี หมายถึงว่าจะต้องเข้าใจบริบทสังคมของตัวเองด้วย จึงจะไปทำวิจัยหรือตั้งใจได้ดี ประเด็นอันนี้ผมคิดว่า มันเป็นเรื่องตั้งแต่แรกเลย คือการตั้งประเด็น/ โจทย์ที่จะไปทำวิจัย ที่อาจารย์บอกว่า ถ้าเราไปถึงเรื่องของการส่งออกเป็นตัวตั้งบับ ทุกคนก็ต้องตั้งใจไปเสริมการส่งออกใช่ไหมครับ ตรงนี้โดยสรุปก็คือ conceptual framework ที่อาจารย์พูดถึงกับสิ่งที่เรากำลังมอง อาจจะต่างกันก็ได้

คุณอรสุดา เจริญรัต : ขออนุญาตตั้งประเด็นต่อจากคุณทรงพลนะคะ เห็นด้วยว่า เวลาเราทำวิจัย เราเริ่มต้นจากการตั้งใจ แต่สิ่งที่เห็นความสำคัญแล้วเราน่าจะแลกเปลี่ยนกันเพิ่มเติมก็คือคำว่า conceptual framework ของความรู้ที่เราจะลงไปศึกษานี้ จริงๆ แล้วมันอยู่ภายใต้ paradigm อะไร เพราะอย่างตัวเองเป็นนักเศรษฐศาสตร์ อย่างที่อาจารย์ว่า เราก็ถูกสอนกันมาว่าในฐานะที่เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาทางด้านสังคมศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์สูง เพราะฉะนั้นเราจะเรียนเศรษฐศาสตร์ในสองลักษณะ ก็คือศึกษาเป็นลักษณะของวิทยาศาสตร์เลย โดยตัดระบบคุณค่าตัดเรื่องความคิดจิตใจของมนุษย์ที่เราศึกษาพฤติกรรมเขาในทางเศรษฐกิจ ถ้าเราเป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่ตกอยู่ภายใต้ paradigm อันนี้ เวลาเราลงไปสร้างความรู้ ไม่ว่าตั้งใจยังไงก็ตาม conceptual framework ที่เราสร้าง มันก็อยู่ใน paradigm ที่เราถูกครอบงำตรงนี้ อันนี้น่าจะเป็นประเด็นที่เราอาจจะแลกเปลี่ยนกันต่อหรือไม่ว่า ทำยังไงให้ conceptual framework ของเรามันหลุดจากการครอบงำของ paradigm ที่เราอาจจะได้อิทธิพลจากการศึกษา ซึ่งจะช่วยให้องค์ความรู้ที่เราอาจจะมีส่วนร่วมสร้างขึ้น มันน่าจะตอบสนองกับความเป็นจริงของสังคมได้มากกว่า

ศ.เสนอ จามริก : ทั้งหมดนี้โปรดอย่าสรุปนะว่า เรากำลังแอนตี้ความรู้ตะวันตก ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ผมคิดว่าความรู้หรือทฤษฎีที่คุณทรงพลพูดถึง มันไม่ได้เกิดในสุญญากาศหรอก แต่มันเกิดในสภาพแวดล้อม มันมีบริบททางประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของเขา ฉะนั้น validity หรือความชอบธรรมของทฤษฎีหรือความรู้ นั้นมีลักษณะที่อยู่ในบริบท เราก็เรียนรู้ในอีกบริบท แต่ความรู้มันข้าม ผสมผสานกันได้ อย่างไรก็ตาม เราคงจะต้องตั้งใจที่เรามีปัญหาที่จะรู้จักตัวเองเป็นฐาน แล้วก็สามารถคัดเลือกคัดสรรจากความรู้วิชาการต่างๆ ให้มันเป็น

ประโยชน์ได้ โดยสรุปผมคิดว่าเราต้องมีอิสระ พุดง่าย ๆ เราถึงจะเดินไปอย่างนั้นได้ และความจริงผมขอย้ำอีกครั้งว่า เราพูดถึง “ความเป็นสากล” เรามักเข้าใจว่า สากลคือตะวันตก ไม่ใช่เนะครับ ยกตัวอย่างผมทำงานเรื่องสิทธิมนุษยชน ผมคิดว่าก่อนจะตั้งโจทย์ เราคงต้องมาดูประเด็นของเรามากกว่า ดูที่ปัญหาจริง ๆ ดูที่คนจริง ๆ ดูที่สภาพแวดล้อมจริง ๆ เราที่มาค้นพบว่า แท้จริงแล้วปัญหาสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย เหมือนกับสังคมแถวทวีปเอเชีย ก็คือเป็นเรื่องของชุมชนเป็นหลัก ฉะนั้นเราจะต้องพูดเรื่องสิทธิชุมชน อย่างนี้เป็นต้น ตะวันตกก็ยังไม่ยอมรับ แต่อันนี้ก็เป็นบริบทของเรา ต้องยืนขึ้นมา ไม่ใช่ว่าจะต้องตามสิ่งที่ตะวันตกได้บัญญัติเอาไว้ ต้องเป็นสิทธิเรื่องการเมือง มันคงไม่ใช่ ผมคิดว่า ความเป็นสากลอยู่ที่ว่า เราจะเลือกมองลักษณะที่เป็นหนึ่งเดียวหรือมองในลักษณะที่เป็นความหลากหลาย ผมคิดว่าโลกโลกาภิวัตน์ในขณะนี้ กำลังมาถึงจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอย่างยิ่ง จะเห็นว่าในขณะที่มีโลกาภิวัตน์จากกระแสโลก มันเริ่มมีกระแสท้องถิ่น ที่พยายามยืนยันความหลากหลาย ปฏิเสธไม่ยอมรับความเป็นหนึ่งเดียวที่ถูกครอบงำ ผมคิดว่าสิ่งที่เรากำลังพูด เรากำลังพูดในเรื่องที่กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นแต่ละคนคงจะต้องพิจารณาพิจารณาว่า เราอยู่ตรงนี้เราจะเลือกอะไร

อ.ซูพินิจ เกษมณี : มีประเด็นที่ท่านอาจารย์เสนอให้ได้พูด แล้วผมคิดว่า มันเชื่อมกับที่ท่านเมื่อครูได้ชี้ประเด็นไว้ คือเวลาเราพูดถึงการวิจัย มันกลายเป็นธรรมเนียมของการวิจัย นอกจากจะมี conceptual framework นักวิจัยจะถูกสอนถูกฝึกฝนให้ต้องมีภาวะวัตถุวิสัย (objectivity) โดยที่คิดเทียบเคียงกลับไปให้นักฟิสิกส์ ว่าจะต้องใช้ตัว objectivity ในการศึกษาวิจัย แต่ผมคิดว่าตรงนี้นั้นทำความเสียหายให้การศึกษาสังคมมากเหมือนกัน มีนักมานุษยวิทยารุ่นก่อน ๆ พยายามจะบอกว่า การที่จะศึกษาสังคมโดย value free เนี่ย มันไม่มีคุณค่าอะไรเลย ไม่มีความรู้สึกอะไรเลย มันเป็นไปได้หรือไม่ได้หรอก แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการถกเถียงกันมาก จนกระทั่งกลุ่มที่พัฒนามาสู่ควอนตัมฟิสิกส์ ที่ท่านอาจารย์เสนอให้พูดถึง ออกมาชี้ให้เห็นว่า แม้แต่ในการสังเกตการณ์พฤติกรรมของอะตอมต่าง ๆ พบว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มันสำคัญอย่างยิ่งกับผู้สังเกต มันไม่ได้เป็น objectivity อย่างที่เราพูดถึง มันกลายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิง subjectivity ไปแล้ว นักสังคมศาสตร์จำนวนหนึ่งก็เริ่มที่จะพลิกแพลง ถกเถียงกันเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามในสถานศึกษาทั่วไป การสอนที่เป็นธรรมเนียมของการวิจัย ก็ยังเน้นให้นักศึกษาพัฒนาภาวะที่เป็นวัตถุวิสัย (objectivity) ให้มาก แล้วตรงนี้ก็ถูกเอาไปตีความเวลาเข้าไปพื้นที่ ก็ยังโชคดีที่ไม่สวมเสื้อกาวด์เท่านั้นแหละ ก็เข้าไปเหมือนกับว่า value free ไม่เข้าข้างใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งผมว่าในทางสังคม มันเป็นไปได้ ถ้าเราไปอยู่ในสภาพสังคมแวดล้อมที่มันเป็นเรื่องของ การเอาใจเอาเปรียบ แล้วเราจะบอกว่า เราไม่มีความรู้สึกอะไร

ในหลายที่ผมก็พบด้วยความประหลาดใจว่า ชุมชน ชาวบ้านเองก็ปฏิเสธนักวิจัย ผมเคยไปเยี่ยมกลุ่มอินเดียแดงที่แคนาดา เขาลุกขึ้นมาฟื้นฟูวัฒนธรรม เพื่อจะแก้ปัญหาอะไรต่าง ๆ ของเขา ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาครอบครัว ท่ามกลางกิจกรรมต่าง ๆ เขาก็พยายามพัฒนาทางด้านการศึกษา หลักสูตรท้องถิ่น กลับมาฟื้นฟูวัฒนธรรม ภาษา ผมก็ถามเขานักมานุษยวิทยาเข้ามาช่วยอะไรบ้างหรือเปล่า เขาพูดว่านักมานุษยวิทยาแล้วก็ทำเสีย ฮี! ท่านองว่าใครจะมาสนใจ หรือว่าฟังไม่ได้ทำนองนี้ ผมก็นึกดูว่า มันก็เหมือนกระแสที่เกิดขึ้นในเมืองไทยเหมือนกัน ที่มีชาวบ้านที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นองค์กรค่อนข้างเข้มแข็งเนี่ย บางทีก็วิจารณ์นักวิชาการในลักษณะนี้เหมือนกัน เหมือนกับว่ามาตักตวงความรู้แล้วก็ออกไป อันนี้ก็เป็นทัศนะที่ผมคิดว่า มันมีที่มาจากความคิดในเรื่องวัตถุวิสัย ที่ตีความเกินเลยออกไป

อีกแง่หนึ่งที่เป็นเรื่องสำคัญ ที่มันเกิดผลงานวิจัยในเรื่องเดียวกัน แต่ผลการวิจัยต่างกัน ยกตัวอย่างโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกว. 2 โครงการในเรื่องของประมง กลุ่มหนึ่งยกผลงานวิจัยออกมาแสดงให้เห็นความเสียหายของประมงขนาดใหญ่มากมาย ขณะที่ทีมวิจัยที่เป็นนักวิชาการของประมงโดยเฉพาะ ก็บอกว่ามันไม่ได้เสียอย่างนั้น มันก็สร้างผลผลิตได้ดี ในขณะที่ข้อมูลต่างกัน พบว่าฝ่ายหนึ่งก็ว่า คุณวิจัยอย่างลำเอียงเข้าข้างชาวบ้าน มองกันว่า

เนี่ย คุณล้าเอียง คุณไม่ objectivity ผมคิดว่าตรงนี้ทางสังคมศาสตร์เรายังไม่ได้พูดกันให้ชัดเจนว่า เอ๊ะ! ตกลงการวิจัยเนี่ย มันจะ objectivity หรือไม่ objectivity ในขณะที่ควอนตัมฟิสิกส์บอกแล้วว่า การสังเกตการณ์ยังงั้นมันก็ผูกพันสัมพันธ์โดยตรงกับผู้สังเกต แต่สังคมศาสตร์เราทุกวันนี้ สถาบันการศึกษาก็ยังสอน ยังเน้นอยู่ว่าการวิจัยต้องมีภาวะวัตถุวิสัยอย่างแท้จริง

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมอยากจะเรียนย้ำอีกครั้งว่า เวลาที่เราพูดเรื่องความรู้จะอะไรบ้าง ความจริงแล้วในสภาวะของโลกาภิวัตน์ ความรู้ไม่ได้ถูกปล่อยให้อยู่โดยตัวของมันเอง แต่มันถูกอำนาจและผลประโยชน์เข้ามา ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยต่างๆ ถือว่าเป็น corporate research นักวิทยาศาสตร์ก็เป็น corporate scientist คือมันเข้าไปอยู่ในบริษัทหมด เราจะไม่เห็นไอน์สไตน์ต่อไปอีกแล้ว ฉะนั้นในความอยู่รอดหรือความก้าวหน้าของนักวิทยาศาสตร์ รวมทั้งนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ ก็ขึ้นอยู่กับตรงนี้ ขึ้นอยู่กับ play ของพวกบริษัท เมื่อพูดถึงตรงนี้แล้วจะเห็นว่ามันแยกไม่ออก สรุปว่าในเวลานี้ อำนาจกับความรู้มันเข้ามาเกี่ยวก้อยกัน ดังนั้นสิ่งที่เราพยายามทำ คือว่าเราคงต้องปลดปล่อย คำถามคือ เราปลดปล่อยตัวเองได้หรือเปล่า คงต้องถามตัวเอง

รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ : ดิฉันขอต่อที่คุณทรงพลได้พูดเรื่องของ conceptual framework กับในเรื่องของฐานคิดนะค่ะ ในมุมมองของตัวดิฉันเองนั้น มองว่าจริงๆ แล้วมันคือเรื่องเกี่ยวพันกัน เพราะกระบวนการในการทำงานวิจัยอะไรก็แล้วแต่ มันคงต้องมีจุดเริ่มที่ว่า คิดมาจากอะไร ปัญหาอยู่ที่ไหน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานวิจัยนั้น นักวิจัยมักจะมองแบบอย่างที่ท่านอาจารย์เสนอไว้ว่า คือตัวมาจาก discipline ไหน ก็จะมองเจาะลึกเข้าไปในแนวนั้น ซึ่งตอนนี้ ดิฉันคิดว่ามันเริ่มที่จะเปลี่ยน แม้แต่องค์กรระดับชาติ เช่น สภาวิจัยเอง ตอนนี้การจัดสรรทุนต่างๆ ก็จะมองในลักษณะของ interdisciplinary มีฐานหรือตัวกรอบแนวคิดที่กำหนดออกมาว่า หากท่านทั้งหลายขอทุนผ่านสภาวิจัย ตอนนี้ จะมีทิศทางกำหนดออกมาเป็นทิศทางของชาติ 4 ทิศทางใหญ่ๆ โดยเป้าหมายนั้นจะตั้งเป้าไปที่ตัวปัญหาที่เป็นองค์รวม ตัวสถานการณ์ใหญ่ มันไม่ได้เจาะลงมาว่า ตรงนั้นจะเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์เพียงๆ หรือว่าอะไร แต่ตั้งต้นด้วยตัวปัญหาว่า เราจะเดินทางไปแก้ปัญหาจุดนั้นอย่างไร ซึ่งมันอาจจะสานต่อจากหลายๆ สาขาเข้ามา แต่ประเด็นก็คือความยากในการทำงานวิจัย โดยธรรมชาติของคนไทยแล้ว ก็มักจะมีความลำบากริดทิ่มในเรื่องที่จะรวมกันเข้ามา ดิฉันมองทิศทางจากเท่าที่ตัวดิฉันได้เคยไปเป็นบอร์ดให้กับสภาวิจัย ในสาขาการศึกษาอยู่นะค่ะ เราก็มองเห็นว่าทิศทางการทำงานวิจัยตอนนี้เริ่มปรับเปลี่ยน ที่เวลานักวิจัยขอทุนเข้ามา ก็มีการสานกันมากขึ้น มันคงจะไม่สิ้นหวังไปเสียทีเดียว

ดิฉันเองในฐานะเป็นอาจารย์ผู้สอนในสาขาวิจัยอยู่ ดิฉันเป็นประธานสาขาวิจัยและประเมินผลของคณะศึกษาศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ด้วย ในการจัดสรรทุนของมหาวิทยาลัย เราก็พยายามจะ encourage จุดนี้ ว่าเราตั้งที่ตัวสถานการณ์ ฉะนั้นก็อาจจะมีการข้ามสาขา ยกตัวอย่างเช่น งานวิจัยของดิฉันเองตั้งแต่สมัยคุณทรงพลเป็นผู้ประสานงานให้กับสกว. โครงการอันนั้นจริงๆ มันเริ่มมาจากคนอื่น แต่ตัวดิฉันเองได้รับเชิญเข้าไปเป็นนักวิจัยทางด้านสังคม ได้เข้าไปนั่งฟังปัญหาต่างๆ นั่นคือจุดเริ่มจากคนหนึ่ง แต่เราในฐานะนักการศึกษาเข้ามา ดิฉันก็สานต่อ งานวิจัยตรงนั้นมองเข้าไปในลักษณะของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น แล้วถามว่าตัวฐานคิดมันมาจากไหน มันคงจะไม่ใช่อยู่อะไร เราจะเข้ามาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้ แต่เราจะต้องเข้าไปศึกษา ก็ได้มีการเชิญคนในชุมชนเอง ผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ เข้ามาพูดกัน ประเด็นที่ดิฉันจับได้ตรงนั้นแล้วเกิดแนวคิดขึ้นมา เพราะเห็นว่าปัญหาอันหนึ่งก็คือ เด็กที่เติบโตขึ้นมาเนี่ย แล้วพ่อแม่เป็นคนในชุมชน แต่ปรากฏว่า ลูกหลานของเขาเรียนจบแล้วก็ไม่กลับไปท้องถิ่น แทนที่จะสานต่องานที่พ่อแม่สร้างไว้ตั้งเยอะแยะ คือตัวโคนม ทั้งอุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดใหญ่อะไรก็แล้วแต่ ตรงนั้นเป็นประเด็นหนึ่งที่มองในแง่ของสังคมและเศรษฐกิจ เวลาผมมอง ณ จุดนั้น เราเองในฐานะนักการศึกษาจะเห็นว่า กระทรวงศึกษาฯ เองพูดมา

ตลอดเวลา เน้นให้ชุมชนพยายามที่จะจัดการเรียนรู้จะไรต่าง ๆ ที่เป็นหลักสูตรท้องถิ่น พุดกันมานาน แต่ในทางปฏิบัติมันไม่เกิด

จากจุดตรงนั้นทำให้เกิดคำถามว่า ถ้าเราจะ encourage ให้สถานศึกษาจัดตัวหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมา โดยดึงชุมชนเข้ามามีบทบาท มันควรจะมีการบวนการอย่างไร นั่นคือฐานคิดที่เกิดขึ้นมา โดยจากตัวปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ เราจะทำอย่างไรให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าหรืออาชีพหลักของตนเอง แล้วพยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในชุมชน จากฐานคิดตรงนั้นก็นำมาสู่ในเรื่องกรอบแนวคิด ว่าเราจะทำอย่างไร ขอบเขตเราจะไปมากน้อยแค่ไหน ตัว conceptual framework หรือเราจะใช้คำอะไรก็แล้วแต่ ในแนวกว้าง ๆ ก็คือมันต้องมีแนวคิด ที่ท่านอาจารย์ใช้คำว่า “ฐานคิด” แล้วเราอาจจะ scope เข้ามาในสิ่งที่เราจะทำได้ มันคงจะไม่ใช้สะเปะสะปะออกไป มันจะต้องมีตัวคำถามที่ชัดเจน ซึ่งมันก็ต้องจะต้องสานต่อจากหลายๆ เรื่อง คือไม่ใช่จะไปในแนวที่ท่านอาจารย์บอกว่าเป็น discipline อันใดอันหนึ่ง ถ้าเราจะแก้ปัญหาของประเทศ มันก็คงหลายๆ อย่างที่จะต้องเข้ามารวมหัวกัน แล้วดูว่าสถานการณ์อย่างนี้ อะไรตรงไหนที่จะเข้ามามีบทบาท เข้ามาร่วมกันได้

ศ.เสน่ห์ จามริก : สิ่งที่ผมพยายามพูด เวลาพูดถึง “องค์รวม” มันเป็นมากกว่า interdisciplinary ความจริงเรากำลังพูดถึง non-disciplinary ด้วยซ้ำไป ที่ผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” ก็เพราะเรามักจะไม่ค่อยรู้ตัวว่ามันมีอะไรอยู่ในหัวเรา แล้วเราทำไปโดยที่มันเป็นกรอบให้เรา ผมใช้คำว่า “ฐาน” เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่เราจะต้องสร้างขึ้นใหม่ แล้วจากฐาน มันก็เป็นอิสระที่เราจะวิจัยไปตามสภาพความเป็นจริง ดังนั้นผมเห็นด้วยที่ว่า การวิจัยคงต้องมีขอบเขตของมัน ขอบเขตนั้นผมมองในแง่ที่ว่าเราสามารถเรียนรู้ได้แค่ไหน เราต้องบอกในรายงานวิจัยว่า เรารู้อย่างนี้ ยังเชื่อมโยงด้านอื่นที่เรายังไม่เข้าไปถึงตรงนั้นด้วย คือไม่ใช่เป็นงานวิจัยที่มันเป็นจุดๆ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : คิดว่าที่อาจารย์ทรงพลพูดว่า ฐานคิดมันเป็นระบบภูมิหลังที่เราคิดโจทย์ นักศึกษาปริญญาโทหรือเอกก็แล้วแต่ที่มีปัญหา ส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องโจทย์ ถ้าเราอ่าน literature ภาษาไทย จะไม่พบโจทย์ ในบทความส่วนใหญ่จะเล่าเรื่อง ทำให้ไม่เห็นว่ามีปัญหาอะไรบ้างที่เราจะไป clove ถ้าเมื่อไหร่ที่คุณศึกษาเชิงปริมาณ กรอบความคิดต้องชัดเจน ซึ่งจะหยิบยืมมาจากตะวันตกหรืออะไรก็แล้วแต่ แต่เมื่อไหร่ที่เราศึกษา methodology อื่น อย่างศึกษาเชิงคุณภาพ conceptual framework มันเป็นตัวกรอบคร่าวๆ เท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นเรา clove ไปตามปรากฏการณ์ที่มันเกิดขึ้น ตามที่เราไปศึกษาในพื้นที่จริง เพราะตัวนี้มันจะขยายองค์ความรู้จากกรอบความคิดได้ แต่เมื่อไหร่ที่นักวิจัยไปยึดติดกับกรอบ คือพยายามหยิบอะไรใส่กรอบโดยไม่ได้มอง ไม่มี sensitivity ที่จะมองว่ามัน clove ต่อไป หรือมันถามต่อไปได้ไหม หรืออธิบายปรากฏการณ์นี้ได้มากกว่า มันก็จะอยู่แค่ในกรอบ ดังนั้นมันเป็น sense ของนักวิจัยมากกว่า ฉะนั้น conceptual framework ยังเป็นสิ่งจำเป็น ฐานคิดก็เป็นสิ่งจำเป็น ทุกเรื่องเป็นสิ่งจำเป็น แต่ปัญหาก็ือนักศึกษาปริญญาโทมักจะรู้สึกว่าเขาคิดโจทย์ไม่ได้ ไม่เคยรู้ว่ามันเป็นปัญหาอะไร แต่จะไปดูปรากฏการณ์ว่าเขาทำวิจัยอะไรมาบ้างแล้ว ก็ปรับพื้นที่ อันนี้ทำให้งานวิจัยไม่ตอบคำถาม ทำไมงานวิจัยในประเทศไทยไม่ได้ใช้ประโยชน์ เพราะว่ามันไม่มีโจทย์อยู่ แต่ถ้าเมื่อไหร่มันมีโจทย์อยู่ มันจะเรื่องเล็กเรื่องใหญ่ เขาก็เอาผลการวิจัยไปใช้ได้

ผมพยายามที่จะให้เด็กคิดเรื่องโจทย์ว่ามันมีปัญหาอะไรในปรากฏการณ์ที่เราจะแก้ปัญหาบ้าง เราอยากมีความรู้เรื่องอะไรบ้าง ตรงนี้ส่วนใหญ่กลายเป็นว่า มันไม่ใช่เป็นโจทย์/ ปัญหาแต่เป็นการอยากรู้ ถ้ามันตอบคำถามว่ารู้แล้วเอาไปทำอะไรได้ รู้ว่าเป็นปัญหาอะไรแล้วจะแก้ยังไง บางอันรู้แล้วก็ไม่รู้ว่าจะเอาไปทำอะไร วิธีคิดตรงนี้สามารรถจะเอามาตั้งคำถามการวิจัยที่ชัดเจน เพราะคำถามการวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ปรากฏการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งอาจจะใช้ interdisciplinary ในการศึกษาได้ ในโจทย์ตัวเดียวกัน ผมไปเขียนตำราของ มสธ. เรื่องเศรษฐศาสตร์ครอบครัว มอง

ได้ 2 aspect มองในเชิงเศรษฐศาสตร์เลย กับมองในเชิงสังคม ใน category เดียวกันเลย มองในเชิงสังคมเป็น non-money ใช้การจัดการที่จะลด cost ได้ แต่ตัวเดียวกัน เพราะฉะนั้นในเรื่องหนึ่งเราสามารถใช่วิธีคิดหลายวิธีในการมอง ซึ่งอันนี้จะตอบองค์ความรู้ ได้ความรู้ที่มีรอบด้านขึ้น แม้อาจจะไม่ได้ทั้งหมดก็ตาม ก็เข้าใจเงื่อนไขของนักศึกษานะครับ ทั้ง ป.ตรี ป.โท ป.เอก ที่เรียนวิจัย ว่ามันมีเงื่อนไขเวลาในทางปฏิบัติ เราไม่สามารถทำได้ทุกอย่างที่เราอยากได้ อันนี้เป็นข้อจำกัดของการวิจัย แต่กรอบการวิจัยเป็นเรื่องจำเป็น

ที่มานี้ก็คือว่า กำลังจะทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งมองว่าความรู้มันเป็นสากล มันจะเป็นความรู้ตะวันตก ตะวันออก หรือภูมิปัญญาก็แล้วแต่ แต่ประเทศไทยให้น้ำหนักกับภูมิปัญญาค่อนข้างมาก ถ้าเป็นนักสารสนเทศจะมองว่า ความรู้เนี่ยจริง ๆ มัน for decision making ฉะนั้นความรู้ที่มันเป็นภูมิปัญญาหรือเป็นความรู้ใหม่ มันเป็น database ที่เราต้องมาคัดสรร เลือก ว่าในปรากฏการณ์ของเรา อันไหนที่เหมาะสม ที่จะช่วยในการแก้ปัญหาของเรา เพราะฉะนั้นทุกอันเป็นข้อมูลชิ้นหนึ่ง ๆ ทั้งโลก ความรู้ในเรื่องนี้เป็นพื้นฐานในการตัดสินใจของเรา เรื่องความรู้เนี่ย อย่างมองว่าการปรับระบบความรู้ที่จะให้เป็นองค์รวมจริง ๆ จะเกิดโดยนักวิจัยคนเดียวค่อนข้างยาก ตัวเองจบพัฒนศึกษาศาสตร์ มาเรียนเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา แต่พอทำจริง ก็ไม่สามารถที่จะเอาศาสตร์ทุกศาสตร์มามองปรากฏการณ์เดียวได้ พอทำงานจริงมันก็คนละทางเหมือนกัน มันไม่ไปด้วยกัน ซึ่งมันค่อนข้างยากมากที่จะเอางานชิ้นใดชิ้นหนึ่งแล้วอธิบายได้ทุกเรื่อง... แต่ส่วนหนึ่งก็คือว่า การวิจัยในระดับปริญญาโท น่าจะตอบโจทย์เรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เขาเอาไปแก้ปัญหาได้ มากกว่าที่จะทำเลียนแบบกันไป เมื่อไหร่ที่คุณ design งานวิจัยเชิงปริมาณ จะต้องใช้ conceptual framework ชัด ข้ออ่อนของการวิจัยเชิงปริมาณคือ เครื่องมือไม่ตอบ design จากกรอบ แล้วมันไม่มีความเที่ยงตรงพอที่จะวัดได้ เพราะฉะนั้นงานวิจัยก็เลยออกมาค่อนข้างหลวมอย่างที่เห็น

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ตอนนี้เรามีหลายระดับ ระดับโจทย์ซึ่งมันมีความเชื่อมโยงตั้งแต่เรื่อง paradigm หรือ กระบวนทัศน์ในการมองปัญหาและการตั้งโจทย์ แล้วเมื่อเราตั้งโจทย์ พอเราไปทำจริงในภาคปฏิบัติ การที่อาจารย์ใช้คำว่า clove ต่อ พอมันมีประเด็นที่จะขยายต่อ มันก็ไปเชื่อมโยงกับตัวระบบการเรียนการสอนเหมือนกัน สมมติว่าผมเรียนทางด้านเศรษฐศาสตร์มา สิ่งที่ผมเรียนมา ท่านอาจารย์เสนอให้คือการเห็นความเชื่อมโยงระหว่างองค์รวมกับการชำนาญเฉพาะอย่าง ซึ่งมันต้องให้น้ำหนักพอสมควร ดูภาพรวมแล้วมาดูย่อย แล้วมาดูภาพรวมอีก ซึ่งตรงนี้นั้นเป็นปัญหาในระบบการเรียนการสอนของเรา พอผมเรียนเศรษฐศาสตร์แล้วจะลึกลงไป ทั้ง ๆ ที่เศรษฐศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ของมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ แต่ว่านักศึกษาอย่างผมถูกสอนในลักษณะลงลึกเป็นผู้เชี่ยวชาญ แล้วผมก็พูดแบบนักเศรษฐศาสตร์ ถ้าผมพูดแบบนักสังคมศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ก็ไม่ถือว่าผมเป็นนักเศรษฐศาสตร์ ความเป็น “นัก...” จะเกิดขึ้น พอไปเรียนโท-เอก เรายังตอกย้ำลึกลงไปเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันเราไม่เห็นความสัมพันธ์ที่อาจารย์เสนอให้พูดถึง ความเชื่อมโยงระหว่างกายกับจิต และมนุษย์กับธรรมชาติ ตรงนี้หายไปเลย

พอเรามาทำวิจัย เราก็เอาเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์เป็นสื่อนะ ที่นี้อาจารย์พูดว่า พอเราเจอปัญหาจริง ๆ มันต้องการสหวิทยา แต่คนที่เขามาร่วม เขาไม่ได้เขามาร่วมบนพื้นฐานของการเห็นกรอบความเชื่อมโยงขององค์รวม แต่ก็ยังเข้ามาจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน พออาจารย์จัดประชุมนักวิชาการหลายๆ ท่านที่มาทำงานในเรื่องนี้ก็จะเกิดการถกเถียง เหมือนดาบดคล้าช้าง ซึ่งทุกคนถูกหมดเพราะทุกคนมาจากเฉพาะด้านของตัวเอง ไม่มีใครผิด แต่บังเอิญแต่ละท่านไม่ได้มองข้างทั้งตัว ซึ่งตรงนี้เป็นปัญหาใหญ่ว่า ในกระบวนการเรียนเศรษฐศาสตร์ เราน่าจะตอกย้ำว่า ขณะที่คุณเรียนตรงนี้ไป เศรษฐศาสตร์มันอยู่ในบริบทอะไรของความเป็นมนุษย์ แล้วเราเป็นเพียงส่วนหนึ่งแค่นั้นเอง การที่เราจะยอมรับศาสตร์อื่นๆ และรับฟังศาสตร์อื่นๆ ก็จะมากขึ้น แต่ถ้าหากเรียนๆ ไปแล้ว ความเป็นศาสตร์ของตัวเองมันทำให้แข็งตัวขึ้น ก็เหมือนแต่ก่อนเราคิดว่า โลกเป็นศูนย์กลางอย่างที่อาจารย์เสนอว่า เรากำลังบอกว่าเราเป็นศูนย์กลาง นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์เป็นศูนย์กลาง มันเกิดจากวิธีการ

จัดการเรียนการสอนในระบบการศึกษา ว่าเราจะทำอะไรให้ระบบการศึกษาดังนั้น ทำให้เด็กที่โตขึ้นมา ไม่ใช่เฉพาะวิจัยอย่างเดียว เราพูดถึงระบบการศึกษาดังนี้ จะทำให้คนมีกระบวนการทัศนในการมองปัญหาสังคม แล้วถ้าหากว่าจะไปเกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือการทำวิจัยก็ตาม มันสามารถมองเห็นความเป็นองค์รวม และการแยกส่วนได้ แต่ปัจจุบันมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นที่อาจารย์พูดถึงว่า ขณะนี้มีกระแสของการที่พยายามจะนำเอาหลายๆ ศาสตร์มาทำงานร่วมกัน เราก็จะไปเจอปัญหาดังนั้น ปัญหาของศาสตร์แต่ละศาสตร์ที่มากดเคืองกันบนเวที มากกว่าจะลงไปดูในพื้นที่ เพราะฉะนั้นทางเลือกทางหนึ่งก็คือว่า ขณะนี้เราต้องเอาความจริง เอาสังคมและชุมชนเป็นตัวตั้ง เอาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษา การเรียนการสอนด้วย นอกเหนือจากการวิจัย หรืออาจประยุกต์งานวิจัยให้เข้ามาสู่กระบวนการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา เป็นเพราะว่ากระบวนการเรียนการสอนของเรา นักศึกษาล้มผัสกับชุมชน สังคมน้อยเกินไป เจตนารมณ์ของ Rnet อันหนึ่งก็คือว่า เราจะทำอะไรให้เกิดความเชื่อมโยง ภาพของสังคมชุมชน กับภาพของนักศึกษาหรือความเป็นวิชาการ ให้มันผสมผสานกันให้มากกว่านี้ เพื่อที่จะไปแก้ข้อขัดแย้งในระบบทัศน และเชิงพัฒนาการของการศึกษาและการวิจัยที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ศ.เสน่ห์ จามริก : ที่เมื่อสักครู่อำจารย์พูดว่า กรอบความคิดก็ใช้ได้ ฐานความคิดก็ใช้ได้ ผมคิดว่าเราไม่ได้มานั่งพูดกันแต่เรื่องว่าคำใดใช้ได้/ ไม่ได้ ประเด็นของผมคือว่า ไม่ว่าเราจะพูดถึงกรอบหรือฐานอะไรก็ตาม เราควรจะรู้ว่ามันมีที่มาอย่างไร อันนี้มากกว่า คือที่เราเรียกว่า “ญาณวิทยา” (epistemology) ผมคิดว่า เวลาที่ผมบอกว่า outside in เวลาการศึกษาทั้งหมดก็เอาเรื่องภายนอกมาใส่ไว้แล้วเราก็ต้องท่องจำ อันนั้นทำให้เราไม่เคยตั้งคำถามว่า สิ่งที่เขาเอามาใส่ให้เรา มันมีที่มาอย่างไร รากของมัน ดังนั้นในวงการการศึกษาของไทย ผมคิดว่ามันถึงเวลาแล้วที่จะต้องสนใจเรื่องญาณวิทยา หมายถึงที่มาของความรู้ต่างๆ คือที่ผมพูดศัพท์พวกนี้อาจจะงงนะครับ เวลานั้นมันมีศัพท์ซึ่งคำนี้ผมไม่ค่อยชอบเท่าไร คำว่า “ญาณวิทยา” มันเหมือนกับจิตวิญญาณอะไรพวกนี้ ศัพท์คำว่า epistemology ที่ผมอยากจะให้คนจำไว้มากก็คือ ความรู้มันมายังไง รากของมัน มีฉะนั้นแล้ว เวลาในวงการศึกษารอบอกว่า ไม่ต้องการให้เด็กท่องจำ แต่เราไม่เคยมองในแง่ที่ว่า คนที่จะไม่ท่องจำ ก็ต่อเมื่อรู้ว่ามันเป็นอย่างไร จะได้รู้เหตุผล การรู้เหตุผลที่มาของความรู้มันนำไปสู่การตั้งโจทย์ ถ้าเราไม่ถามกันเลย เราก็รับมันไปเรื่อยๆ ซึ่งผลที่สุดแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่า “ความรู้” มันก็จะมาท่วมตัวเราไปหมด และเราก็ไม่รู้ว่ามันเป็นมายังไง เพราะฉะนั้นผมคิดว่าประเด็นสำคัญที่ผมพยายามพูดตรงนี้ก็คือ เราควรจะรู้ความเป็นมา รากของมัน โดยที่เราใช้ศัพท์แบบนี้มันก็เลยทำให้เรารู้สึกว่ามันเป็นเรื่องที่อยู่เหนือเราเหลือเกิน คำว่า “ญาณวิทยา” ผมว่าสำคัญ เรามาคุยกันเถิด ผมคิดว่า เราน่าจะมีอะไรที่น่าจะทำได้ต่อไป คำถามแต่ละอันที่ผมยกมา ตรงที่ว่า ทำอย่างไรที่การเรียนการสอนของเรา การวิจัยของเรา ไม่ว่าจะใช้อะไรเป็นสมมติฐานหรือทฤษฎีก็ตาม ควรจะรู้เหตุผลที่มาของมัน อันนี้เราไม่มีเลยในภาคของการเรียนรู้ตรงนี้ ฉะนั้นก็ทำให้เราขาด เมื่อขาดแล้ว ยังดีแต่ว่า เราก็พยายามเอาไว้มองได้ การจำเริญ ผมจะเล่าให้ฟัง เมื่อสมัยผมเกือบๆ เกษียณอยู่แล้ว ผมก็มานึกว่า เอ! ผมให้นักศึกษาตอบโน่นตอบนี่มานานแล้ว ผมเลยลองให้ตั้งคำถาม แล้วอธิบายว่าทำไมถึงตั้งคำถามแบบนั้น มันมีที่มาที่ไปยังไง ปรากฏว่าเกิดจราจลเลย อลหม่านกันหมดว่า ออกข้อสอบแบบไหน ดังนั้นการตั้งคำถามโดยที่เราไม่ได้เรียนรู้ถึงที่มาที่ไป มันทำให้เกิดปัญหาเหมือนกัน ผมคิดว่าตรงนี้เป็นปมสำคัญ ผมไม่อยากจะให้มองว่า ปัญหาการตั้งโจทย์ตั้งคำถามเป็นเรื่องเฉพาะของนักวิจัย แต่แม้กระทั่งในชั้นเรียน มันก็น่าจะส่งเสริมให้เกิดอันนี้ขึ้นมา

ผศ.ดร.สุวิจจรา เปี่ยมญาติ : ประเด็นที่จะพูดก็คงเป็นประเด็นของ conceptual framework แล้วก็เรื่องของฐานคิด แต่เป็นมุมมองที่อาจจะไม่เหมือนท่านอาจารย์ทั้งหลายที่พูดมา คือมองในแง่ตัวตนของนักวิจัย ที่กำลังนั่งมองอยู่ก็คือว่า ถ้าอย่างนั้นแล้วฐานคิดมันคืออะไร conceptual framework มันคืออะไร คำพูดที่ว่าเราต้องมี conceptual framework มันมาจากไหน ก็เลยคิดว่าถ้าอย่างนั้นแล้วนักวิจัยควรจะตั้งคำถามกับตัวเองหรือเปล่า คงไม่ใช่ว่าตัวเราเองเป็นนักวิจัย แต่เราคงจะพูดว่าตัวเรากำลังจะหาคำตอบของอะไร ถ้าอย่างนั้นฐานคิดตรงนี้นั้นจะต้องมาจากตัว

เอง ว่าตอนนี้เรามีความรู้อะไรอยู่บ้าง ซึ่งอันนี้อาจจะฝากบอกนักศึกษาด้วยว่า อยากจะให้มีความคิดตัวนี้มาก่อน
ฐานคิดตัวนี้ก็คือ เราต้องเข้าใจตัวตนของตัวเอง คือเกิดการสำรวจ ประเมินตัวเราเองก่อน ในเรื่องว่าเรามีความรู้
เรารู้อะไรบ้าง แล้วเรากำลังสนใจจะทำอะไร สิ่งต่างๆ เหล่านี้เราน่าจะต้องหันกลับมาหาตัวตนของเราเสียก่อน
จากนั้นเราก็ต้องถามให้ได้ว่า ตัวเราสนใจอะไร ในองค์ความรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นมันมีอะไรอยู่แล้วบ้าง

เมื่อครูฟังแล้วมีความรู้สึกเหมือนกับว่า งานวิจัยเนี่ยคือ สำรวจงานวิจัยที่มีอยู่ เสร็จแล้วก็ไปปรับพื้นที่ทำ
วิจัยใหม่ ซึ่งตรงนี้ก็เป็นการปฏิวัติที่น่ายกย่อง เป็นความกล้าของคนที่กล้าเป็นครูบาอาจารย์ด้วยเหมือนกัน เพราะว่ามัน
ง่าย ฟังแล้วดูเหมือนการทำวิจัยนั้นมันง่ายเสียเต็มประดา ไปสำรวจอะไรก็ได้ในห้องสมุด แล้วก็มาปรับประชากร มา
ปรับกลุ่มตัวอย่าง ที่นี้ความกล้าตัวนี้เราจะช่วยกันได้อย่างไร คือนักศึกษาก็ต้องตั้งคำถามกับตัวเขาเองก่อน แล้วก็
สำรวจสิ่งที่มันอยู่ พอสำรวจเสร็จแล้ว สมมติเนอะ ถ้าเขาจะปรับพื้นที่ ตรงนี้สิ่งที่เขาขาดก็คือการลงไปหาว่าปรากฏ
การณ์ที่เป็นจริงในชุมชนในสังคมนั้นมันคืออะไร คิดว่าเราคงปฏิเสธไม่ได้ใช่ไหมคะ ที่ว่า เราจะให้เขาปรับพื้นที่ใหม่
เพราะความรู้เนี่ยถ้าเรายอมรับว่ามันเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตรงนั้นเขาจะต้องไปดูปรากฏการณ์ ก่อนที่จะย้อน
กลับมาเพื่อแสวงหาเครื่องมือหรือไปศึกษาต่อ ตรงนี้ก็เลยอยากจะขอเสนอเป็นแนวทางอีกนิดหนึ่งว่า จริงๆ แล้ว ใช้
ฐานคิด มันคงไม่ใช่แค่เราตีกรอบเป็น conceptual framework อะไร แต่มันน่าจะมีฐานคิดอยู่ที่ตัวเราด้วย และ
ในปรากฏการณ์นั้น น่าจะลงไปมากกว่าที่เราคิด ไม่ทราบว่าเป็นประเด็นที่สร้างความสับสนหรือสร้างความยุ่งยากใจ
ให้กับนักศึกษาหรือไม่เล่า

ศ.เสนอ จามริก : อาจารย์พูดถึงความเป็นตัวตนของนักวิจัย ก็เหมือนที่ผมพูดถึงควอนตัม มันก็อยู่ที่ว่าเราจะ
ทดลองมันเป็นโมเลกุลหรือเป็นคลื่น ก็อยู่ที่ตัวนักวิจัยจิตใจ เพราะฉะนั้นเรื่องจิตกับสสารก็แยกไม่ออก ผมคิดว่า
ความเป็นกลางที่ว่า ความไม่มีอะไรเลย ผมคิดว่ามันคงไม่มีหรอก แล้วอีกอย่างผมอยากจะเรียนว่า ความรู้จริงๆ
มันก็เป็นการสะสม คำว่า "ฐานคิด" ของผม ผมคงไม่ใช่เอาทฤษฎีขึ้นมา แต่มันเป็นผลจากการที่เราสำรวจความ
รู้ที่เป็นมา แล้วมาถึงจุดนี้แล้วจะมาใช้กับบริบทนี้ มันมีคำถามอะไรที่ต้องการความชัดเจน คำว่า "ฐานคิด" มันคงไม่
ใช่เป็นสิ่งที่อยู่ดีๆ เรามาอ้างทฤษฎี เอามาวางเป็นตุ๊กตา คงไม่ใช่ แต่ผมคิดว่ามันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่เรา
คิด รู้มา ถึงจุดบัพที่เราเกิดมีคำถามขึ้น ตรงนั้นผมคิดว่าเป็นสารัตถะของงานวิจัย คือไม่ใช่อยู่ดีๆ อยากจะตั้งโจทย์
อะไรก็ได้ คงไม่ใช่อย่างนั้น อาจารย์ใช้คำว่า "ความเป็นตัวตนของนักวิจัย" คือปฏิเสธไม่ได้แน่นอน เป็นประเด็นที่ผม
พยายามพูดถึงเมื่อครู แต่ว่านักถึงคำนี้ไม่ได้ คิดว่านักวิจัยมีวิธีคิด มีความต้องการของตัวเอง

อ.กนกรัตน์ ยศไกร : ...คืออยากจะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งก็มีปัจจัยใน
เรื่องของทรัพยากรป่าไม้ เรื่องของศาสนา เรื่องของการสื่อสาร แต่ที่นี้พอเราคิดโครงสร้างเสร็จ เราก็คิดว่า แล้ว
ประโยชน์ที่จะได้ เนื่องจากว่าเป็นการศึกษากระบวนการทัศน์แบบใหม่ ก็คือว่าที่ใครที่มัน แนวคิดของใครของมันใช่ไหม
คะ เราก็คิดว่าประโยชน์ของมัน นอกจากจะต้องมีความรู้ตรงนี้ออกมาแล้ว มันจะมีประโยชน์ในส่วนอื่นไหม เช่น
เรื่องของการถ่ายโอน มันจะเป็นไปได้ไหม ในเมื่อชุมชนมันก็ต่างที่ต่างทางกัน นี่คือนักศึกษาได้ตั้งกับตัวเองไว้

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ไม่แน่ใจว่าเข้าใจคำถามของอาจารย์หรือไม่คะ แต่ว่าดิฉันมีคำถามคล้ายๆ กันก็
คือว่า รู้สึกว่างานวิจัยมันเป็นจุดๆ จริงๆ แล้วเหมือนกับว่าเราทำงานวิจัยขึ้นมาหนึ่งเรื่อง เอ๊ะ! มันเป็นการเพิ่ม เป็น
การสะสมข้อมูล หรือว่าได้กระตือรือร้นศึกษาเพิ่มขึ้นมา หรือจริงๆ มันมากกว่านั้น มันสร้างผลกระทบต่อสังคม อยากให้
อาจารย์ช่วยให้ทัศนะตรงนี้ด้วยค่ะว่า ทำอย่างไรที่เราบอกว่า พยายามจะเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง แต่พอเราแยกมองเป็น
เรื่องๆ มันก็ยิ่งรู้สึกวุ่นวายมองโดยภาพรวมของประเทศก็คือ ก็ยังเป็นการวิจัยเป็นจุดๆ เป็นเรื่องๆ เป็นที่ๆ ไปนะค่ะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมคิดว่างานวิจัยมันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ มันไม่ใช่ว่าตอนแรกเราพูดถึงการสำรวจวรรณกรรม หรือเราตั้งฐานตั้งโจทย์อะไรเหล่านี้ เมื่อครู่ที่ผมพูดก็คือ ไม่ใช่ว่านี่คืองานที่จะทำอะไรก็ได้ แต่คงจะต้องอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเราได้สะสมอะไรมา แล้วเราได้คิดอะไร พอเห็นตรงนี้ มันยังมีอะไรที่เราจะต้องสานต่อ นั่นคือโจทย์ ผมคิดว่ามองในแง่แล้ว ถ้าเราทำอย่างนี้การวิจัยคงไม่ใช่เป็นจุดๆ ถึงตรงนั้นผมอยากจะเรียนแยกแยะนะครับ ผมเคยเป็นบอร์ดที่ TDR ผมเคยตั้งคำถามว่า TDR แยกออกมา ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า research กับ consultancy ไม่เหมือนกันนะครับ แต่สิ่งที่ TDR ทำส่วนใหญ่ มันมักจะมีความที่ตรงมาแล้วจากบริษัทนั้นบริษัทนี้ แล้วเราก็พยายามวิจัยเพื่อบรรลุผลที่เป็นไปตามนั้น โดยเฉพาะผลประโยชน์ในเชิงกำไร อันนี้ผมเรียกว่า consultant ไม่ใช่ researcher เพราะ researcher ต้องเป็นอิสระมากกว่านั้น ตรงนี้เรายังแยกไม่ออก ผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” เพราะว่ามันเหมือนกับเราจับจ้องเหมือนกัน วิจัยไปเพื่อที่จะไปสู่เป้าหมายที่มันถูกกำหนดไว้แล้ว บางทีเราอาจจะไม่รู้ก็ได้ เหมือนกับม้าที่ถูกบังให้วิ่งในลู่ มันก็เห็นแต่ในลู่เท่านั้น ฉะนั้นตรงนี้นะผมปฏิเสธคำว่า “กรอบ” แต่ผมไม่ได้เถียงเรื่องการใช้ถ้อยคำนะครับ เป็นแต่เพียงให้รู้ว่าเราตั้งโจทย์ มันเป็นอย่างไรเท่านั้นเอง

ผศ.ดร.สุวฉรณี เปี่ยมญาติ : ขอเพิ่มเติมตรงนี้อีกนิด เพราะเป็นประเด็นที่ ถ้าพูดถึงในหัวใจของนักศึกษาคณะก็จะค่อนข้างจะกลัว เพราะว่านักศึกษาก็ต้องทำงานเป็นวิจัยชิ้นเล็กๆ เป็นวิทยานิพนธ์ เป็น dissertation ก็กลัวว่าอาจจะไร้ซึ่งประโยชน์เพราะว่ามันเป็นจุดเล็กๆ ตรงนี้ที่กำลังคิดต่อก็คือว่า จริงๆ แล้วเราไม่ได้พูดถึงกระบวนการทำวิจัย จุดสุดท้าย คือการรายงานผลการวิจัย (research report) ปกติเรารายงานการวิจัยเป็นรูปเล่ม พอเป็นรูปเล่มเสร็จปั๊บ นั่นคือจบ แต่เราอยากให้กระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องจากงานวิจัยใหม่ คือการนำผลของการวิจัยไปใช้ นั่นคือเราไปเก็บข้อมูลการวิจัยจากใคร ตรงนั้นเราได้คืนส่งเขาหรือเปล่า ถ้าเราได้คืนส่งเขา ผู้ที่ให้ข้อมูลเรา ตรงนั้นมันจะเกิดประโยชน์ใหม่ แทนที่เราจะเอาமாகองๆ ไว้ แล้วก็เป็นงานวิจัยของพวกเรา แล้วเราก็บอกว่า โอ้ย! นักวิจัยมีข้อมูลใหม่ มีความรู้ใหม่ แต่คนที่ให้ข้อมูลนั้นเขารู้ไหมว่าเราได้เอาอะไรของเขาไป แล้วเราเอาไปทำอะไร ฉะนั้นตรงนี้นะแม้จะเป็นจุดเล็กๆ ก็คิดว่าน่าจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้กันจริงๆ กับพื้นที่นั้นได้

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมคิดว่า วิจัยชิ้นเล็กๆ ก็ไม่มีปัญหาชัดเจนนะครับ แต่เพียงเป็นจุดที่ให้เรา จุดนี้มันอยู่ในวงไหนของกระบวนการ โดยสรุปคืออยากให้มองทั้งหมดเป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ มันเหมือนกับที่ผมพูดถึงเรื่อง consultancy รู้เลยว่าบริษัทนี้ต้องการอย่างนั้น เราก็วิจัยให้เขา นั่นเป็นจุดๆ ไป serve ผลประโยชน์ของเขา ซึ่งผมคิดว่าเราต้องแยกแยะให้ได้ ตรงนี้พูดเพื่อให้นักศึกษาได้คิดว่า ไม่ใช่ว่าเป็นวิจัยเล็กๆ แล้วจะไม่เป็นการวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น แต่ขอให้อ่าน ขอให้สังเกตและมีเหตุผลในการที่จะตั้งโจทย์

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : ...ได้ยินคำถามในช่วงข้างหลังๆ ค่ะว่า งานวิจัยเนี่ยถ้าเป็นระดับนักศึกษาก็เป็นระดับหนึ่ง แต่ถามว่านักวิจัยต้องเป็นผู้ที่สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมด้วยหรือไม่ ซึ่งระหว่างกระบวนการวิจัยก็อาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงไปแล้วกับตัวนักวิจัยหรือคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง มีการปรับกระบวนการทัศนอะไรก็แล้วแต่ แต่เหมือนกับถูกเรียกร้องมากขึ้นว่า ผลจากการวิจัยนั้น มันไม่ได้สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ตรงนี้นักวิจัยค่อนข้างต้องปรับตัวเยอะ นักวิจัยเดิม พอเขาสร้างความรู้เสร็จเขาก็กองเอาไว้ แล้วก็มีคนเอาไปใช้ต่อ แต่ตอนนี้เหมือนกับว่า ในกระบวนการทำงานวิจัยเองนั้น มันจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นด้วย

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : คือมันมีหลายๆ ประเด็น ขณะนี้การวิจัยหรือนักวิจัยอาจจะถูกคาดหวังในหลายๆ ด้านจากสังคม หรืออาจารย์เสน่ห์ใช้ว่า “การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้” บางทีอาจารย์ก็ใช้ว่า “การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคม” (social movement) บางทีเราก็พูดว่า นักวิจัยจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับสังคม อันนี้ก็จะเป็นคล้ายๆ กับมีการคาดหวังกับนักวิจัย หรือการบริหารงานวิจัย อย่างน้อยก็ในระยะหลังๆ เพราะผมคิดว่าสังคมมี

ปัญหามากขึ้น ก็เกิดคำถามว่า ขณะที่เรามีความเป็นวิชาการ เรามีสถาบันการศึกษามากขึ้น ทำไมสังคมมีปัญหามากขึ้นอะไรทำนองนั้นครับ ฉะนั้นบทบาทงานวิจัยหรือบทบาทงานสร้างความรู้ มันจะอยู่ตรงไหนในการแก้ปัญหาสังคม

ทีนี้พอเราพูดถึงกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมา มันก็ต้องถามต่อว่า กระบวนการเรียนรู้เนี่ย เป็นการเรียนรู้ของใคร เป็นการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของนักวิจัย เป็นการเรียนรู้ของสังคม ซึ่งแต่ละระดับมันก็มี scale ที่ต่างกัน ซึ่งตรงนี้นั่นก็จะสะท้อนไปสู่เรื่องของตัว research methodology เหมือนกัน ว่าในกระบวนการทำวิจัยที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นปริมาณหรือคุณภาพอะไรก็ตาม บางทีเราไปทำวิจัยเพื่อการเรียนรู้ของนักวิจัยโดยลำพัง ก็คือเข้าไปแล้วรีบเอาข้อมูล แล้วก็ออกมา อย่างที่อาจารย์พูดถึง แล้วชุมชนก็เป็นผู้ให้ข้อมูลอยู่เรื่อย จนบางทีชุมชนก็ตั้งคำถามว่า แล้วงานวิจัยจะเกิดประโยชน์อะไรกับเขาบ้าง มีแต่นักวิจัยได้เอาผลงานนั้นไปขยายผลในเชิงที่ไม่ได้ก่อประโยชน์แก่ชุมชนเท่าที่ควร เราก็จะกลับมาตั้งคำถามกับตัว research methodology กระบวนการเข้าไปทำวิจัยในชุมชน ทำอย่างไรที่จะให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งตัวนักวิจัยและตัวชุมชนเอง ก็คือว่า แทนที่เราจะไปเอาข้อมูลด้านเดียว เราอาจจะต้องไปตั้งเวทีคุยกับชาวบ้าน เราอาจจะต้องไปตั้งคำถามเพื่อให้ชาวบ้านได้คิดในสิ่งที่ตัวเองกำลังเผชิญอยู่ หรืออะไรต่างๆ ที่มันเกี่ยวข้องกับงานที่เราทำ ฉะนั้นบทบาทของนักวิจัย/ นักวิชาการก็คือ ไม่ได้ไปเอาข้อมูลอย่างเดียว แต่ได้ไปสร้างเวทีสร้างกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้นมาด้วย ทำให้ชุมชนได้ประโยชน์จากการเข้ามาของนักวิจัย ทำให้เขารู้ว่า โอ! สิ่งที่เขาไม่เคยคิด มีคนภายนอกมาบอก ทำให้เขาได้คิด ได้ไตร่ตรอง ได้ลุกขึ้นมาทำอะไรที่มันเป็นประโยชน์ ที่ดีกว่าการอยู่หนึ่งๆ อันนั้นก็ประโยชน์เบื้องต้นที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการทำวิจัย โดยที่ไม่ต้องรอให้ผลการวิจัยสิ้นสุด ทีนี้พอผลการวิจัยสิ้นสุดแล้ว การกลับไปคุยกับชุมชนอีก อย่างที่ท่านอาจารย์พูดถึงเมื่อครู อาจารย์เห็นว่า การที่ชุมชนจะใช้ข้อมูลในการตัดสินใจต่างๆ มันมีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน สมมติถ้าในกระบวนการทำงานและกระบวนการวิจัย โอ! เรามีความชัดเจน เอาความชัดเจนกลับไปเปิดเวทีชาวบ้านว่า จากที่เรามาดูภายใต้บริบทเงื่อนไขของชาวบ้าน ในฐานะของศักยภาพชาวบ้านแล้วเนี่ย สิ่งที่เราเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ความรู้ที่เราได้ ไม่ว่าเราหรือชาวบ้านก็ตาม มันจุดประกายให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอะไรได้บ้าง ตรงนี้มันจะย้อนกลับไปสู่ว่า กระบวนการทำวิจัยของนักวิจัยที่ไปสัมพันธ์กับชุมชนนั้น มันอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย มันจะใช้วิจัยรุดๆ ประเภทที่เอารถตู้ไปวิ่งๆ แล้วเอาแบบสอบถามกลับมา มันอาจจะไม่ได้แล้ว ตรงนี้ผมคิดว่ามันสะท้อนกลับไปสู่เรื่อง research methodology ในการมองชุมชน

รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ : ประเด็นที่คุณทรงพลพูด มองว่า ถ้าจะทำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแล้ว เรื่อง research methodology กระบวนการ PAR จะเป็นตัวที่สำคัญ แล้วก็มียุทธศาสตร์มาก ซึ่งสำหรับชุมชน เราคงจะไม่ให้เขาเข้ามามียุทธศาสตร์แต่ผู้ให้ข้อมูล แต่จะต้องให้เขาเริ่มกับเราตั้งแต่ต้นในการตั้งโจทย์ด้วยซ้ำ อันนี้คงต้องเรียนให้คุณทรงพลทราบ ว่า ขณะนี้โครงการอันนั้น ทาง สกว. ให้ดิฉันขยายผล... ซึ่งกำลังอยู่ใน process ของ R2 ดิฉันเริ่มต้นด้วยการเข้าไปในชุมชนตั้งแต่ต้น แล้วก็ทำเวทีชาวบ้านอย่างที่ว่า คือไม่ใช่เราเอาทุกอย่างไปยัดใส่มือเขา การที่เราเอาแนวคิดของเราไปใส่มือเขา บางทีการยอมรับนั้นอาจจะไม่ตรงกับความต้องการของเขา ก็คงจะต้องเปิดโอกาสให้เขาเข้ามาตั้งแต่ต้น ตั้งแต่การคิดโจทย์จนไปถึงวิธีแก้ปัญหาต่างๆ จนถึงสุดท้ายเมื่อได้ผลออกมาแล้ว คือความสัมพันธ์ (relationship) ตรงนี้มันมีอยู่ ถ้าหากว่าเราทำในลักษณะที่ว่าคลุกคลีกันมาตั้งแต่ต้นจนจบ ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างนักวิจัยกับชุมชน ฉะนั้นการส่งข่าวสารทั้งหลาย มันก็สามารถที่จะเอากลับไปได้ และเราสามารถติดตามผลได้เมื่อโครงการจบ ตัวนักวิจัยออกมาแล้ว ว่าการดำเนินการตรงนั้นมันยังคงอยู่หรือไม่ ฉะนั้นคำถามในแง่ของ research methodology แล้ว ดิฉันมองว่ากระบวนการ PAR ณ ขณะนี้ในเรื่องของการดึงชุมชนเข้ามา คงจะเป็นประโยชน์มากที่สุด

อ.พรธิดา วิเชียรปัญญา : จะขอพูดเพิ่มเติมสักนิดหนึ่งนะคะว่า ตัวเองกำลังมองเป็น 2 category ที่เรากำลังพูด เรื่องการวิจัย อันที่หนึ่งในฐานะที่เป็นนักวิชาการที่ทำวิจัย อันที่สองเป็นเรื่องของกลุ่มนักศึกษาที่ทำวิจัย ซึ่งประเด็น หรืออะไรบางอย่าง โอเคว่า ประเด็นปัญหาอาจจะเหมือนกัน แต่ scale ของปัญหาอาจจะไม่เท่ากัน ที่กำลังมองกันอยู่ ตรงนี้ เรากำลังมองทั้งสองตัวเป็น parallel ไปคู่ๆ กันเลย คือถ้ามองอย่างที่ว่าอาจารย์ทรงพลว่า สังคมมีปัญหา จริงๆ แล้วอยากจะมองในเชิงบวกว่า มันเป็นเรื่องที่ดีหรือเปล่า เพราะว่าสังคมไทยเริ่มรู้จักคำว่า “วิจัย” โดยกระบวนการ แสวงหาความรู้หรือผลประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย สังคมมีการคาดหวังมากยิ่งขึ้นว่า คนที่ทำวิจัยซึ่งอาจจะจะเป็น นักศึกษาหรือนักวิชาการอะไรก็ได้แล้วแต่ เขาคาดหวังผลที่ได้น่าจะตอบสนองกับเขา ถ้าเราเป็นนักวิชาการเนี่ย เราก็ต้องมา ดูเรื่อง research methodology แต่ถ้าเป็นชาวบ้านเขาไม่สนใจหรอกว่า เป็นยังไง มีความเที่ยงตรง มีความเชื่อมั่น มากน้อยแค่ไหน แต่เขาจะถามว่า ผลการวิจัยจะตอบหรือแก้ปัญหาอะไรให้กับเขาได้บ้าง ฉะนั้นเรื่อง scale ในบาง อย่าง เราอาจจะต้องมองคู่ขนานกันไป แต่ว่าเรื่องของการใช้เนี่ย บางครั้งมันมองกันคนละมุมหรือคนละแฉะอะไร อย่างนั้นนะคะ สำหรับตัวเองก็มองว่า เรื่องของสังคมคาดหวังเรื่องการใช้ประโยชน์จากการวิจัยนั้น ในเรื่องของนัก ศึกษา ถ้าเอาหัวใจเป็นนักศึกษาในวันนี้ ก็รู้สึกตื่นตระหนกมากเลยว่า ตัวเองจะทำได้ไหมกับสิ่งที่พวกเราพูดถึงกัน ในวันนี้ รู้สึกว่ามันยิ่งใหญ่มหาศาลเหลือเกิน ที่ข้าพเจ้าตัวเล็กๆ จะไปถึงตรงนั้นได้ เพราะมันก็จะมีการมีข้อจำกัดแต่ ขอบอย่างเดียว เรามีความตระหนักว่า เราน่าจะเปิดระบบการคิดอีกแนวหนึ่ง หรือที่อาจารย์บอกว่า เป็นอีกทางเลือก หนึ่งที่เราสามารถจะมีทางเดินไปได้ แต่ทางเดินนั้นจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ต้องค้นหาด้วยตัวเองต่อด้วยนะคะ และยัง มองอีกอันหนึ่งว่า อย่างถ้าเป็นนักวิชาการ เราก็สามารถเปิดเวทีได้ แต่ถ้าเป็นนักศึกษาจะทำยังไง งานวิทยานิพนธ์ จบ ก็คือจบ แล้วก็ป็นลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้นในเรื่องกระบวนการจัดการผลการวิจัยที่ได้ มหาวิทยาลัยน่าจะเป็นตัวตั้งมากกว่านักศึกษา แต่อาจจะดึงนักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วม มหาวิทยาลัยเอง ภาควิชา หรือสาขาวิชาที่คุณจบไปนั่นแหละ ที่ต้องเป็นคนทำหน้าที่ในการตอบสนองผลการวิจัยให้กับชุมชนนั้น แต่เท่าที่ ทราบ ผลที่ได้ ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัย เท่าที่ตัวเองผ่านมา ค่อนข้างจะเจอน้อยที่อาจารย์เอาผลของที่ดูแลวิทยานิพนธ์ กลับคืนสู่ชุมชน อันนี้ก็ปัญหาหนึ่งที่เราก็คงจะต้องแก้ไปทีละจุดๆ แต่ว่าในวันนี้คิดว่าทุกคนคงจะได้ความคิด อะไรบางอย่างผุดขึ้นมา ดูน้องๆ แล้วเห็นหน้าแข็งๆ ในฐานะที่เป็นคุณครู คิดว่าเราก็คงไม่ซีเรียสกันมากถึงขนาดนั้น แต่ว่าก็มีทางออกเหมือนกัน

อีกอันหนึ่งที่อาจารย์พูดว่า ตอนที่อาจารย์สอนหนังสือ ตัวเองก็ไม่ได้เป็นคนที่จะจบครูประสานมิตรมา แต่ก็ พยายามที่จะเรียนรู้วิธีการสอนด้วยตัวเอง อันหนึ่งที่เห็นด้วยกับอาจารย์มากๆ ก็คือ เคยใช้เมื่อตอนที่แล้วค่ะ เปิด เทอมวันแรก ก็เลยบอกว่า เอาละนะ! คุณอยากเรียนรู้เรื่องอะไรบ้าง ให้เขาดำคำถามมาสองคำถาม ซึ่งเขาใช้เวลา ประมาณครึ่งชั่วโมง กว่าจะคิดได้ว่าเขาอยากรู้เรื่องอะไรในวิชาที่เรียน แล้วที่คุณกำลังตั้งคำถามเรื่องสารสนเทศกับ การตลาดนั้น คุณอยากรู้เรื่องอะไร แล้วให้จัดลำดับความสำคัญด้วยว่า คำถามไหนที่คุณอยากจะได้คำตอบมากที่สุด เสร็จแล้วก็ให้มีการจับสลับคำถามนี้ ที่คนน้อยากรู้ ให้อีกคนหนึ่งไปหาคำตอบ แล้วก็มาหมุนกันเพื่อที่จะมาคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ก็จะบอกกับเขาว่า ความรู้ที่คุณต้องการนะ บางครั้งยังใหม่มากจนกระทั่งอาจารย์เองก็ยังตาม ไม่ทัน แต่เพื่อนคุณต้องแสวงหาข้อมูลมาตอบให้ได้ ก็จะเกิดการแชร์ความรู้กันได้ แต่สิ่งหนึ่งที่เขาพบด้วยตัวเองก็คือ ว่า การตั้งโจทย์/ คำถาม ยากกว่าการตอบคำถามของอาจารย์อีก

อย่างที่อาจารย์พูดว่า การตั้งโจทย์หรือการตั้งคำถามเป็นสิ่งที่ยาก แต่ถ้าเรามีความละเอียดอ่อน ที่เคยอ่าน หนังสือมาเล่มหนึ่ง เขาบอกว่า ความเฉลียวฉลาดมันมาจาก 3 จุด จุดที่หนึ่งก็คือโดยกำเนิด โดยยีนหรือพันธุกรรม อันที่สองคือจากกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเรากำลังเรียนอยู่ อันที่สามคือการสังเกต เป็นลมหายใจของความฉลาด ทุก คนต้องสังเกต นั่นคือเป็นความรู้สึกอย่างที่บอกว่าเป็น sensitivity ของนักวิจัย ว่าเฮ้! มันมีอะไรที่ผิดปกติอยู่ใน ปรากฏการณ์นั้น หรือว่ามันมีอะไรที่น่าสังเกต ทำไมเขาถึงรายงานออกมาเป็นแบบนี้ เพราะฉะนั้นนักวิจัยต้องมีความ

ละเอียดอ่อนและความรอบคอบกับปรากฏการณ์ค่อนข้างมาก นี่ก็จากประสบการณ์ของการทำงานและการดูแลงานวิจัย บางครั้งข้อค้นพบเล็กๆ น้อยๆ แต่มันก็มีคุณค่าเหมือนกัน เพียงแต่ว่าเราจะเอาไปใช้ในชุมชนไหน หรือว่าในกลุ่มไหนเท่านั้นเอง

อ.ชูพินิจ เกษมณี : ผมอยากจะขอเสนอมุมมองที่มันต่างกันออกไป แต่ว่าเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ท่านอาจารย์เสนอให้ได้พูดนะครับ คือเวลาเราพูดถึงการวิจัย ผมมีความรู้สึกว่ามันจะใช้ประโยชน์ได้มากในสังคมที่แสวงหาความรู้ สังคมที่ผู้คนสนใจข่าวสารข้อมูล แต่ผมรู้สึกว่าสังคมไทยไม่ถึงขั้นนั้น แล้วก็อย่างที่อาจารย์ท่านเมื่อครู่พูดว่า เราก็ไม่อยากเห็นว่ เสนอผลงานวิจัยแล้วก็จบกันไป โดยไม่มีปฏิบัติการอะไรต่อเนื่อง แต่ตรงนี้เราย้อนไปดูหน่วยงานที่รับผิดชอบกิจการสาธารณะ ผมคิดว่ามีไม่กี่กระทรวงที่วางแผนงานมาจากห้องปฏิบัติการวิจัย นักวิจัยเราจะมาพูดว่า เราจะต้องเผยแพร่ผลงานวิจัยฝ่ายเดียว ผมว่ามันอาจจะไม่สำเร็จ เพราะมันเหมือนตบมือข้างเดียว เรื่องนี้มันเป็นการสื่อสารสองทาง ผู้ใช้ต้องรู้จักที่จะใช้ สร้างนิสัยในการใช้ข่าวสารข้อมูลด้วยเหมือนกัน ผมเองในโอกาสหนึ่งเคยเสนอ สกว. ด้วยซ้ำว่า น่าจะเลือกสรรผลงานวิจัยที่มีความหนักแน่นและมีอำนาจในการอธิบายได้ดี นำไปเสนอถึงสภา รัฐสภาเลย หมายความว่าต้องป้อนให้เลย เพราะว่ามันจะไปผลักดันให้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่า “ปฏิบัติการทางสังคม” ได้ แล้วก็อาจจะมียุทธศาสตร์อื่นๆ อีก ผมคิดว่า สกว. มีศักยภาพที่จะผลักดันเรื่องนี้ให้เป็นรูปธรรมได้ ตรงนี้ผมว่าเป็นความสำคัญ ไม่อย่างนั้นเรามักจะพูดกันว่า งานวิจัยเนี่ยทำแล้วก็ขึ้นหิ้ง เตี้ยวนี่ก็ยังพูดกันอยู่ ผมว่ามันไม่ใช่ความผิดของนักวิจัยฝ่ายเดียว มันเป็นเรื่องของหน่วยงานฝ่ายปฏิบัติ รวมทั้งผู้กำหนดนโยบายด้วย ซึ่งไม่แสวงหาความรู้ในลักษณะนี้นะครับ

อย่างไรก็ตาม ผมก็ยังพบว่า ในบางกรณีนั้น เหมือนกับว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบ เขาเลือกที่จะรับหรือไม่รับข้อมูลบางประเภท ยกตัวอย่างเรื่องที่ท่านอาจารย์เสนอเกี่ยวข้องกับมาโดยตลอด คือเรื่องป่าไม้ มีงานวิจัยไม่น้อยเลยที่พูดถึงการที่คนเข้าไปอยู่ในป่าแล้วสามารถจัดการป่าได้ แต่ผลงานเหล่านี้ไม่ว่าจะทำโดยนักวิชาการต่างประเทศ หรือในประเทศก็มีหลายชิ้นที่ยืนยันสอดคล้องกัน แต่ดูเหมือนหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยเฉพาะกรมป่าไม้เนี่ย เขาก็เลือกที่จะไม่เชื่อตามข้อมูลเหล่านี้ งานชิ้นหนึ่งที่ผมคิดว่าค่อนข้างจะมีน้ำหนักมาก ศึกษาโดยนักวิชาการวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ดเมื่อหลายสิบปีก่อน วิจัยค่อนข้างเป็นวิทยาศาสตร์มาก มีเครื่องมือเครื่องมือไปทดสอบแร่ธาตุต่างๆ จากระบบไร่มุมนเวียนของชาวเขา แต่ปรากฏว่าผลงานนี้ก็ไม่ได้รับการนำไปพิจารณาอย่างจริงจังโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันหน่วยงานประเภทนี้ก็จะสร้างทัศนคติทางสังคมขึ้นมา ว่าคนอยู่กับป่าไม่ได้ แล้วก็มีการเคลื่อนไหวออกมาที่จะพยายามผลักดันคนออกจากป่า ซึ่งท่านอาจารย์เสนอ ท่านก็เตรียมตัวมาเยอะ แต่เวลาอภิปรายก็จะถูกนักวิชาการอีกด้านหนึ่งโจมตีว่า มันไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยเลยที่จะเอาชุมชนเข้าไปอยู่ในป่า อะไรต่างๆ ผมว่าฐานคิดอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะมันสร้างทัศนคติทางสังคมขึ้นมา ที่ทำให้คนเลือกปฏิบัติ ในขณะที่สังคมส่วนหนึ่งจะเรียกร้องให้คนที่อยู่ในป่าในเขตอบพลลงมา แต่ในทางกลับกัน ถ้ามีคนเรียกร้องว่า คนกรุงเทพฯ ก็ทำความเสียหายให้กับสภาพแวดล้อม ทำให้เกิดมลภาวะ น้ำเน่าเสีย อากาศเป็นพิษ ถ้าเขาจะเรียกร้องให้คนกรุงเทพฯ ออกจากกรุงเทพฯ มันจะสมเหตุสมผลไหมในวิถีคิดแบบเดียวกัน ซึ่งผมคิดว่าวิถีคิดแบบนี้ ผมว่าเราไม่แสวงหาความรู้มากพอที่จะให้เกิดปฏิบัติการทางสังคม นอกจากมันจะแก้ไขปัญหาแล้ว มันจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยม เรื่องทัศนคติอะไรอีกหลายอย่าง ตำราเรียนทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นระดับมัธยมหรือมหาวิทยาลัย เวลาพูดถึงชาวเขาก็จะพูดถึงการตัดไม้ทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอยอยู่ตลอดเวลา เตี้ยวนี่ก็ยังเป็นอยู่

ผศ.ดร.สุวัจจรา เปี่ยมญาติ : อยากจะเรียนว่า ในประเด็นของการเอาข้อมูลย้อนกลับ เราคงไม่ได้พูดถึงเรื่องของ PAR เรื่องเดียว มีฉะนั้นเท่ากับว่า เรากำลังตีความหมายของชุมชนในเชิงพื้นที่ (area) ซึ่งจริงๆ แล้ว ชุมชนมันมากกว่านั้น มันมีหลายมุมมอง อีกประเด็นหนึ่ง ที่ท่านอาจารย์พูดในเชิงของการนำเสนอผลงานวิจัยโดยหน่วยงานนั้น มัน

จะต้องผ่านการคัดเลือก ว่าผลงานวิจัยดีหรือไม่ดีแค่ไหน และผลงานที่ไม่ได้รับการคัดเลือกจะทำไมยัง แต่ตัวดิฉันเอง กำลังมองในประเด็นเล็กๆ ที่นักวิจัย นักศึกษาทำได้ ก็คือประเด็นว่า เราเป็นนักวิจัยเอง เป็นผู้ศึกษาเอง เมื่อเราลงไป เก็บข้อมูลในพื้นที่ ในกลุ่มประชากร ยกตัวอย่างเราไปทำงานเก็บข้อมูลจากเด็กนักเรียนในโรงเรียน อย่างตัวอย่างที่ ดิฉันทำสมัยเรียนที่อเมริกา เราไปเก็บข้อมูลที่เด็กนักเรียนทำวิจัยเชิงทดลอง ให้เด็กใส่โทเคน (token) แล้วเราจะเอา เงินไปให้สภากาชาดอเมริกัน เราทำเสร็จ เราเปลี่ยนจากโทเคนเป็นเงิน เอาไปบริจาคเสร็จ สภากาชาดเขียนหนังสือ ขอบคุณมา ข้อมูลอย่างนี้เราเอากลับคืนสู่เด็ก ให้เด็กรับรู้ว่าการที่เราทำวิจัยกับเขาเนี่ย มันได้ผลอะไร เป็นอย่างไร สิ่งต่างๆ เหล่านี้เมื่อเราก้าวเข้าไปสู่กลุ่มประชากรนั้น เราไปขอข้อมูลเขาได้ เราน่าจะก้าวกลับไปหาเขา เพื่อไปบอก เขาได้เหมือนกันว่า เราทำอะไร ได้อะไร ตรงนี้เป็นประเด็นที่ว่า มันไม่ต้องผ่านกระบวนการคัดเลือก ที่จะมาบอกว่า วิจัยนี้ดีแค่ไหนหรือไม่ดีแค่ไหนอะไร เพียงแต่เป็นพื้นฐาน อยากให้เรากลับคืนสู่ความเป็นพื้นฐาน ทำอะไรอย่างง่ายๆ อยากจะเน้นถึงความง่าย ๆ ซึ่งคิดว่านักศึกษาก็สามารถทำได้ ไม่น่าจะท้อใจ เมื่อเราลงไปเก็บข้อมูลที่ไหน เราก็น่าจะ กลับไปหาเขาได้เหมือนกัน

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : อาจารย์พูดอย่างหนึ่งก็คือว่า การทำวิจัยมัน base on ความรู้เดิม ความรู้เดิมก็คือการ review literature ของเรา เพราะฉะนั้นการที่จะทำวิจัยเรื่องเล็ก ไม่ใช่เป็นเรื่องใหญ่ แต่มันเสริมองค์ความรู้ เดิมนั่นเอง เพื่อจะตอบคำถามว่ามันขยายความรู้ไป ฉะนั้นการวิจัยมันเป็นการ modify ความรู้เดิม เพราะฉะนั้นอย่า ไปคาดหวังว่า งานวิจัยจะต้องยิ่งใหญ่ มี effect มี impact กับสังคม มีอะไร แต่มัน modify ความรู้ ดังนั้นงานวิจัยถ้า เราไม่ไปทำซ้ำหรือทำเรื่องเดิม ในพื้นที่เดิม มันจะ modify ความรู้ ฉะนั้นโจทย์วิจัยจะได้จากอันหนึ่งก็คือการอ่าน งานวิจัย จนเข้าใจประเด็นปัญหาว่าเขาตอบคำถามอะไร แล้วยังมีช่องว่างคำถามอะไรบ้างที่เราจะตั้ง research question ในการออกแบบงานวิจัย อันนี้เป็นพื้นฐานที่จะได้ topic ในการวิจัย ฉะนั้นที่อาจารย์ถาม จริงๆ อย่าไปคาดหวัง การทำวิจัยก็คือตอบโจทย์ที่เราตั้งคำถามนั่นเอง งานวิจัยจะมี impact กับอะไร มันอาจจะเป็นอย่างอื่นหนึ่ง อยากให้มองว่าเราตอบตามโจทย์ มีกรอบ มีความคิดยังไงที่จะตอบคำถามเรื่องนั้น ให้ตอบตรงคำถาม เพราะที่เห็นจะมีงาน วิจัยหลายเรื่องที่ต้องเปลี่ยนชื่อเรื่อง เพราะออกแบบการวิจัยไว้คนละ concept กับเรื่องที่ทำ ฉะนั้นอยากให้เห็นว่า ถ้า ทำตัว review literature จะเป็นตัวตอบคำถามได้ว่า คุณมีองค์ความรู้แค่ไหนในเรื่องนั้น ที่เป็นตัวอธิบายได้ว่าเรื่องนั้น ควรทำหรือไม่ควรทำ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ : ผมขอเสริมตรงนี้นิดหนึ่ง บังเอิญผมเป็นกรรมการวิทยานิพนธ์นักศึกษาปริญญาโท มัน มีประเด็นอย่างนี้ครับ คนทำเรื่องชุมชนนะ ตอนแรกเขาอาจจะตั้งชื่อ ตั้งตัว proposal ขึ้นมา จะศึกษาประมาณสี่ห้า ชุมชนเปรียบเทียบ หออะไรสารพัดอย่าง ผมก็เรียนกรรมการที่ปรึกษาบอกว่า เอาอย่างนี้ดีไหมครับ ให้เด็กลงไปชุมชนก่อน แล้วก็ไปศึกษาทำความเข้าใจก่อน ค่อยกลับมาดูอีกทีหนึ่งว่า ตัว proposal นั้น มันใช้ได้หรือเปล่า ตรงนี้ผม คิดว่าคนที่ทำงานเรื่องชุมชน ควรจะได้ไปสัมผัสเสียก่อน เพื่อดูว่าสิ่งที่ตัวเองคิดอยากจะทำ โจทย์ที่ตัวเองอยากจะทำ มัน handle ได้หรือเปล่า แล้วจริงๆ ในสิ่งที่ตัวเองมองภาพชุมชน กับสิ่งที่มันเป็นจริง มันอาจจะไม่เหมือนกัน เพราะ เด็กอาจจะไม่มีประสบการณ์ด้านชุมชนมากเพียงพอ ฉะนั้นการทำวิจัยด้านชุมชน ถ้าเป็นไปได้ผมอยากจะสนับสนุน ว่า อาจจะตั้งโจทย์คร่าวๆ แล้วลงไปสัมผัสในพื้นที่ที่ตัวเองจะศึกษาสักครั้งหนึ่ง แล้วกลับมาคุย และ modify ผมว่า ตรงนี้จะจำเป็นนะครับ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : อยากจะเสริมสักนิดหนึ่งนะครับ คือจริงๆ แล้ว การตั้งโจทย์ก่อน นักศึกษาส่วนใหญ่จะตั้งโจทย์ตั้งประเด็นมาเลย มาตามเรา อาจารย์ทำเรื่องนี้ได้ไหมครับ มากกว่าที่จะมีประเด็นมาคุยกัน มักจะมี อะไรมาเสร็จเลย ซึ่งจริงๆ ไม่ใช่ แล้วชื่อเรื่องก็จะมาสุดท้ายเพื่อน อยากให้ทุกคนทำ review literature ให้ชัดเจนก่อน เป็นพื้นฐาน และอย่างที่อาจารย์บอกว่า ชุมชนมันไม่เหมือนกับ literature ที่อ่าน พอลงไปแล้วมันจะมี variety มาก จนบางอันเรารู้ว่าไม่น่าจะมีในโลกนี้ มันก็มีปรากฏการณ์เกิดขึ้น ฉะนั้นการเลือกชุมชน หรืออะไรที่ศึกษาเกี่ยวกับ

ชุมชน จะต้องเข้าใจชุมชน และไม่ใช่ว่าฟังเขาพูดแล้วเชื่อเขาหมด บางทีเขาพูดให้ข้อมูลกับเรา เขาจะรู้ว่าเราอยากฟังอะไร เขาก็จะเล่าเรื่องที่เรายากฟังให้ฟัง แต่อาจจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงของชุมชนก็ได้ เพราะฉะนั้นต้องตรวจสอบข้อมูลด้วย

ผศ.ดร.สุวิจจนา เปี่ยมญาติ : เคยถูกนักศึกษาถามเหมือนกันว่า อาจารย์ทำเรื่องนี้ได้ไหม ก็เลยตอบเขาไปว่า ไม่รู้สิ เรื่องนั้นมันเป็นอย่างนี้ ให้เขาเล่าให้เราฟัง แค่นั้นละค่ะ จนแต้มเลย

คุณสมบุรณ์ จิตชาญวิชัย : ฟังอยู่นานแล้วครับ ก็ค่อนข้างจะกลัวมากๆ เพราะว่าแต่ละท่านก็เป็นนักวิชาการที่โด่งดัง ตัวผมเองเพิ่งจบปริญญาตรี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ก็อยู่ในภาวะการถูกแยกส่วน อย่างที่อาจารย์หลายท่านมอง การเรียนการสอนแบบท่องจำ เรื่องที่คุยกันที่จับประเด็นได้ก็คือว่า ความสำคัญคือการตั้งคำถาม ที่นี้เลยย้อนกลับมามองตัวเองนะครับ คือตั้งแต่เรียนปี 1-ปี 4 มา เพิ่งรู้จักการตั้งคำถามเมื่อตอนปี 4 หลังจากตัวเองได้ลงไปฝึกงานอยู่ในชุมชนชาวเขา 2 เดือน และเมื่อตัวเองกลับมาเรียนอีกครั้งหนึ่ง ตัวเองเห็นภาพชุมชน เห็นภาพสังคมมากยิ่งขึ้น ทำให้พอเรียนวิชานั้นปุ๊บ เราก็จะนึกถึงตรงนี้ เราก็บอกได้เรื่อยๆ แต่ถามว่า แล้วปี 1- ปี 3 ผมเสียเวลากับตรงจุดนั้น รู้สึกเสียเวลาเวลามาก ตอนนี้อยากย้อนเวลากลับไปได้ อยากจะเห็นภาพสังคมชุมชนตั้งแต่ตอนปี 1 แล้วถามว่าทำไมเรามองไม่เห็น ก็เลยกลับมาคิดว่า ปัจจัยอะไรบ้างในมหาวิทยาลัยที่เอื้อให้เราเห็นตรงนั้น เห็นชุมชนและสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของตัวอาจารย์ การเรียนการสอน หลักสูตร ค่านิยมเกี่ยวกับการทำเกรดหรือไม่เอาเกรดอย่างนี้เป็นต้น

อีกคำถามหนึ่งก็คือ แล้วอย่างเพื่อนนักศึกษาคนอื่น ๆ ที่เขาอยู่ในคณะที่ไม่ได้ลงไปชุมชน เขาไม่ได้มองเห็นภาพตรงนี้ เขาจบมาแล้ว เขาก็มีโอกาสใหม่ เขาจะมองภาพชุมชน มองภาพสังคมเป็นยังไง และสิ่งที่ผมได้จากประสบการณ์ตรงก็คือว่า ผมมีโอกาสได้เข้าร่วมค่ายชุมชนนะครับ ก็มีผู้ร่วมจาก 13 สถาบัน มีนักศึกษาพวกเราเตรียมอาหาร มีพวกมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เขาพยายามร้องว่าทำเพลง ผมก็เห็นการเปลี่ยนแปลง เรื่องของการมองชุมชน เรื่องของการเขาสงูสนุกรสนานครั้นแครงไปวันๆ แต่เขาไม่ได้มองชุมชนสังคม ผมก็ตั้งคำถามไว้เฉียบๆ เพราะไม่งั้นก็โดนคนจุดได้ ก็เลยขอแลกเปลี่ยนกับท่านอาจารย์และนักวิชาการด้วยครับ

นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน ม. ธรรมศาสตร์ : เพิ่งจบปริญญาตรีคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ และกำลังจะเรียนต่อปริญญาโททางด้านพัฒนาชุมชน ก็มีประสบการณ์สัมผัสปริญญาตรีในเรื่องของการทำวิจัย คือมีประเด็นที่เราสนใจขึ้นมา เราก็พยายามทบทวนวรรณกรรม แล้วก็พื้นฐานข้อมูลเรียบร้อยแล้ว แต่การที่เราจะไปกำหนดในส่วนของการตั้งโจทย์ เป็นประเด็นปัญหาขึ้นมา มันค่อนข้างมีปัญหาเยอะ อยากจะขอคำแนะนำในส่วนของการวิธีการหรือกระบวนการที่จะทำในจุดนี้ละค่ะ แล้วบางทีการที่เราทำวิทยานิพนธ์ขึ้นมาฉบับหนึ่ง มีหลายคนพูดว่า คุณจะทำเพื่อจบหรือคุณจะทำเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม เหมือนเป็นการแก้ปัญหา เป็นการสานต่อให้กับตรงนี้ ก็เลยมองว่าการที่เราจะมากำหนดตัวประเด็นหรือโจทย์ ที่จะมาตอบสนองในส่วนตรงนี้ ค่อนข้างมีปัญหาเยอะ อยากได้ข้อเสนอแนะคำแนะนำจากท่านอาจารย์ค่ะ

ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ : จริงๆ ทั้งสองประเด็น อาจจะรวมเป้าหมายเดียวกันได้ สิ่งหนึ่งที่จะมีโจทย์ที่ชัดเจนก็คือ การอ่านวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และอ่าน literature ทั้งหมดในเรื่องที่เราสนใจ ส่วนหนึ่งอาจจะได้โจทย์จากปัญหาที่นักวิจัยเขียนบทความ แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่จะเอาข้อเสนอแนะจากการวิจัยที่อยู่ท้ายเล่มเนี่ย ให้ตระหนักไว้ว่า บางทีเขาเขียนไปอย่างนั้นแหละ เพื่อให้มีครบตามรูปแบบของการวิจัย มากกว่าจะเป็นข้อเสนอแนะของปัญหา การคิดโจทย์นั้นเป็นเรื่องยาก คนที่ทำวิจัยจนจะเสร็จ ก็จะไม่มาสนใจเรื่องการคิดโจทย์ต่อไป ว่าต้องแก้ปัญหาอะไรต่อ

ก็จะเขียนๆ ไป ฉะนั้นตัวหนึ่งที่จะได้โจทย์มาก็คือการอ่านวรรณกรรมทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องที่เราสงสัย ประเด็นปัญหามันจะเกิดขึ้นจากตรงนั้น มันจะตอบคำถามทั้งสองอันที่น้องต้องการ ทั้งเรื่องของ academic แล้วก็เรื่องมี impact กับสังคมด้วย ในการทำวิจัย สิ่งหนึ่งก็คือคนไม่ค่อยตาม literature เพราะมีประเด็นอยู่แล้วว่าจะทำเรื่องนี้ มีกรอบ ลอก literature เขามาหมดเลย ผิดถูกเราไม่เคยดูเลยว่า ต้นฉบับจริงเป็นยังไง เพราะฉะนั้นต้องตรวจสอบความคิดพวกนี้ให้ได้ก่อน จึงจะได้โจทย์วิจัยที่มันเป็นประโยชน์ แล้วมันมี impact กับสังคม

ผศ.ดร.สุวิจจรา เปี่ยมญาติ : ความจริงมากไปกว่านั้น ก็คือการตั้งคำถามกับตัวเราเอง เพราะว่ามันอยู่กับประเด็นด้วยนะค่ะ ว่าเราเรียนเพื่อจบหรือเรียนเพื่อทำอะไร ตรงนี้ต้องตั้งคำถามกับตัวเองให้ชัด ไม่เช่นนั้นเราจะระทมขมขื่นกับการทำวิจัย หรือการทำวิทยานิพนธ์ แล้วต้องตั้งคำถามให้ได้ว่า ถ้าอย่างนั้นเราจะสามารถเอาสองส่วนที่ต้องการมาอยู่ร่วมกันได้ไหม โดยไม่เกิดความขัดแย้งในใจตัวเราเอง ตรงนั้นคือหัวใจ ซึ่งต้องไปนั่งถามตัวเองให้ชัดเจน มันไม่มีอะไรที่เราจะต้องสุดซึ้งหรือสุดโต่งไปอย่างเดียว ใช่ไหมคะ

คุณทรงพล เจตนาวณิชย : ตรงนี้ผมว่ามันจะกลับไปสู่ที่ท่านอาจารย์เสนอพูดตั้งแต่แรกว่า เรามองการศึกษา มองกระบวนการเรียนรู้อย่างไร ว่าเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต หรือการศึกษาเพื่อเข้าไปสู่ระบบ ที่อาจารย์ว่าตรงนี้มันจะเกี่ยวข้องกับว่า นักศึกษาพอมาอยู่ในกระบวนการศึกษาแล้ว เราได้ปลูกฝังให้พวกเขาเกิดนิสัยรักการเรียนรู้ ซึ่งมันไม่ใช่เป็นการทำประโยชน์เพื่อสังคมแต่เพียงลำพัง แต่มันเป็นประโยชน์กับตัวนักศึกษาเอง ว่าตัวเองได้สร้างฉันทะของการเรียนรู้ และเป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วนกับสังคม หรือว่าเรียนรู้จากการเอาตัวสังคมเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ใหญ่ที่สุด ไม่ใช่แหล่งเรียนรู้เฉพาะในสถาบันการศึกษาอย่างเดียว เหมือนกับน้องที่บอกว่าได้ไปเข้าค่ายมา ผมเชื่อว่าหลังจากที่เขาไปอยู่กับชาวเขา การตั้งโจทย์ของเขา โจทย์มันจะมีเยอะแยะไปหมดเลย กับประเด็นที่น้องคนที่สองบอกว่า จะตั้งโจทย์อย่างไร เพราะฉะนั้น review literature มันไม่ใช่เฉพาะในเอกสารอย่างเดียว แต่ถ้าลงพื้นที่ไปดู ไปคลุกคลี โจทย์มันจะเห็นชัดกว่าตัว review literature เสียด้วยซ้ำ และจะเป็นโจทย์ที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ประเด็นที่จะจบเร็วจบช้า นั้น ผมว่ามันไปเชื่อมโยงกับเรื่องว่า ถ้าเราคิดว่าเราทำไปแล้วเรามีความสุขกับการเรียนรู้ และการเรียนรู้นั้นมันได้สร้างประโยชน์กับทุกฝ่าย แม้แต่ตัวเราเอง ผมว่าตัวนั้นมันเป็นตัวหลัก แต่ถ้าเราคิดว่าเราจะทำเพื่อสังคม แต่ความคิดเราอาจจะไม่ตก เราก็อาจจะ suffer ว่า เราทำเพื่อสังคม ขณะที่ตัวเองไม่มีความสุข ตรงนั้นก็จะเกิดปัญหาได้

อ. พรธิดา วิเชียรปัญญา : ขอเพิ่มเติมประสบการณ์หนึ่งนะคะ อย่างของตัวเองก็เจอปัญหา พอถึงเวลาที่เด็กต้องลงตัว senior project อะไรอย่างนี้ หลายคนก็เดินเข้ามาถามว่าจะทำอะไร ก็บอกกับเด็กว่า ทุกอย่างต้องมีขั้นตอน ก็บอกว่า เนื่องจากตัวหลักสูตรมันมีทางเลือกให้เด็กค่อนข้างเยอะ อันดับหนึ่งก็คือคุณจะทำเป็น web site หรือสองคุณจะทำเป็น database หรือสามคุณจะทำวิจัย หรือสี่คุณจะทำซีเอไอ อะไรก็แล้วแต่ คุณต้องตัดสินใจเลือกจากตรงนั้นให้ได้ว่ารูปแบบของงานที่คุณต้องทำคืออะไร ขอยกตัวอย่างเป็นงานวิจัย พอเขาบอกว่าเขาจะทำวิจัย เราก็ตั้งคำถามว่า คุณสนใจเรื่องอะไร เอาจากข้างในตัวเอง เขาบอกว่าเขาสนใจเรื่องครอบครัว ทีนี้คำว่า “ครอบครัว” มันกว้างมาก ทีนี้ก็ให้เขาไป survey มาสักพักหนึ่ง เขากลับมาบอกว่า สนใจเรื่อง “การอบรมเลี้ยงดูกับการสื่อสารในครอบครัว” เราก็ถามว่ามีปัญหาอะไร เขาบอกว่า เด็ก ม.รังสิตส่วนใหญ่ พ่อแม่เลี้ยงด้วยเทคโนโลยี ไม่มีการสื่อสารในครอบครัว ถามว่าการอบรมเลี้ยงดูมีผลอะไรไหม ก็คือเรื่องความสัมพันธ์ ก็บอกเขาว่า มันมีปัญหาค่ะที่คุณเห็นอยู่ในสังคมแล้ว ม.รังสิต แล้วเพื่อนๆ คุณ หรือแม้กระทั่งตัวคุณเอง มันมีปัญหว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบนั้นกับการสื่อสารในครอบครัวจะเป็นอย่างไร มันก็พอจะมีแนวคิดทฤษฎีที่ห้จับได้ ขั้นตอนต่อมา หลังจากที่ได้กรอบแคบ ได้ครอบครัว ดูตัวแปรเรียบร้อยแล้ว ทีนี้ลงไปเลยล่ะว่ามีใครบ้างที่ทำเรื่องนั้น มันก็ต้องทำเป็น pattern ของการเก็บข้อมูลงานวิจัย แล้วต้องตอบคำถามให้ได้ ลักษณะข้อมูลเบื้องต้นคือ ใครทำอะไร ของมหาวิทยาลัยอะไร ซึ่งคุณต้องมีอยู่แล้วเป็น

เรื่องของคุณ แต่สิ่งที่คุณต้องทำมาและคุยกันให้ได้คือ หนึ่งเขาต้องการศึกษาเรื่องอะไร ตัวแปรอะไร ตัวแปรตัวนี้เขาดูแล้วผลที่ได้นั้นคืออะไร เขาจะได้ไปเขียนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเขาน้อยลง แล้วเขาจะมองเห็นเลยว่าเรื่องนี้ ตัวแปรตัวนี้ ศึกษาแบบนี้ ได้ผลแบบนี้ อีกเรื่องหนึ่ง ตัวแปรตัวนี้ ศึกษาแล้วได้ผลอะไร ก็สรุปได้ว่ากรุปนี้เป็นกรุปที่ใช้ตัวแปรเหมือนกัน ได้ผลเหมือนกันหรือได้ผลแตกต่างกัน กรุปนี้ใช้ตัวแปรต่างออกไปและได้ผลแตกต่างกัน หรืออะไรก็ได้แล้วแต่ เขาจะได้เป็นกรุปๆ ของข้อมูล แล้วก็มารวมกันอีกครั้งหนึ่ง แต่ว่าอันนี้เป็นงานปริญาตรี ก็อาจจะไม่ถึงขั้นว่าต้องใหม่ทั้งหมด อาจจะเพียงให้รู้กระบวนการคิดในการทำวิจัย เลยจะต้องลองดู บางครั้งเราอาจจะต้องมีหลักการในการทำงานของเราเอง ว่าขั้นที่หนึ่งเราผ่านพ้นหรือยัง หรือมันมีปัญหาปะ ขั้นที่สองก็คือ review literature มันพูดถึงอะไรบ้าง ขั้นที่สามก็คือ ตัวแปรที่เราจะศึกษานั้น ตัวแปรตัวไหนบ้างที่เขาศึกษาแล้ว ตัวแปรตัวไหนที่เขายังไม่ศึกษา แล้วกับบอกว่า น่าที่จะศึกษาเพื่อที่จะดูอะไรต่อไป มันน่าจะมีขั้นตอนของมัน คงเป็นไปได้ที่เราอยากจะทำอะไรปุ๊บ ก็ไปถึงตอนจบในเรื่องที่เราจะทำเลย คงต้องใช้ระยะเวลาหนึ่ง อยากให้เรานั่งคุยกับตัวเองว่า เราถึงขั้นไหนแล้วของการทำงาน แล้วขั้นนั้นมันโอเคหรือยัง วิธีเช็คอันหนึ่งก็คือทำความเข้าใจกับตัวเราเองว่าเราถึงขั้นไหน อันที่สองตรวจสอบ (recheck) ด้วยการเอาความเข้าใจนั้นไปคุยกับอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อให้อาจารย์เขามองใน line เดียวกันกับเราให้ได้ หรือว่าอาจารย์เขาอาจจะให้ข้อมูลเพิ่มเติมกลับมาก็ได้ อันนั้นเป็นแนวทางที่ทำให้เรารู้สึกว่า เราไม่สับสนเพราะเรามีลำดับขั้นตอนในการทำงาน เราผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้ว ไม่เหมือนกับนั่งวนอยู่ในอ่าง ซึ่งอะไรก็ไม่รู้ เท่าที่แก้ไขปัญหในเรื่องของจิตใจให้กับเด็ก ก็คือว่า คุณถึงขั้นไหนแล้ว ถ้าเราตั้งคำถามอย่างนี้ เขาก็สามารถทำความเข้าใจกับตัวเขาเองได้

อาจารย์กนกกรัตน์ ยศไกร : จากที่ตั้งคำถามเรื่องประโยชน์ของการวิจัย ก็ดีนะที่ได้ฟังหลายๆ แง่มุม ตัวเองก็ตอบคำถามของตัวเองได้แล้วว่า จริงๆ แล้วเราสามารถที่จะใช้การวิจัยเชิง R&D เข้ามาได้ คือเราเข้าไปศึกษาในชุมชนและได้อรรถความรู้ออกมา แล้วถ้าเราเจอจุดอะไรที่มันจะพัฒนาได้ เราอยากจะไปตอบแทนเขา ใจลึกๆ คือเราอยากจะมี feed back ให้เขา นอกจากเขาจะรู้ว่า เขามีองค์ความรู้อะไรแล้ว แต่ในชุมชนนั้นถ้าเกิดมันมีจุดบอดอะไร เช่นจิตสำนึกบางส่วนมี แต่จิตสำนึกบางส่วนไม่มี อาจจะไปร่วมกับชุมชนที่จะพัฒนาในชุมชนนั้นได้ ก็เป็นการวิจัยเชิง R&D ได้เหมือนกัน

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : ช่วงหลังเข้าใจว่า เราพูดถึงเรื่องกระบวนการค่อนข้างเยอะ ซึ่งนักศึกษาค่อนข้างที่จะต้องมีเวที ที่กระตุ้นในการเรียนรู้เหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่นเวทีของนักศึกษาที่ธรรมศาสตร์ ที่พยายามจะมีเวทีระหว่างสถาบัน ไม่ทราบว่าคุณชัยวัฒน์ จะแลกเปลี่ยนข้อมูลอะไรใหม่คะ

คุณชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ : ตอนนี้นำกำลังทำโครงการสหสาขาวิชาการระหว่างสถาบันในประเด็นเศรษฐกิจพอเพียงกับประชาสังคม พอทำตรงนี้ปุ๊บ ก็เหมือนกับพวกเรามีกรอบ แล้วเอากรอบนี้มาจับในโครงนี้ กรอบที่เราเห็นชัดเจนที่สุดก็คือกรอบของการแยกส่วนอย่างที่เราอาจารย์เสนอให้ท่านได้นำเรียน แม้แต่เวทีนี้ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการแยกส่วน เพราะมีแต่นักวิจัยมาคุยกัน มันก็จะเห็นปัญหาว่า การวิจัยนั้นไม่ได้เอาไปใช้ เพราะฝ่ายนโยบายเขาไม่ได้มาร่วมกับเรา แล้วกว่าที่องค์ความรู้ สารที่เราได้จากการวิจัยนั้นจะไปถึงนโยบาย มันก็ต้องผ่านสื่อ คิดดูซิว่า มันกลั่นกรองไปขนาดไหน มันจะต้องผ่านช่องทางและลดทอนความสำคัญบางอย่างไปขนาดไหนกว่าที่จะไปถึงระดับนโยบาย

ทีนี้ในส่วนระหว่างนโยบายกับนักปฏิบัติ ก็ไม่สื่อกันอีก เมืองไทยปัจจุบันไม่ได้ขาดคนเก่ง ไม่ได้ขาดทรัพยากร ไม่ได้ขาดอะไรเลย แต่ว่าวิธีจัดการในประเด็นพวกนี้ รู้สึกมันจะอ่อนไป มีคอขวดเยอะเกินไป หรือแม้แต่ในนักวิชาการเอง ก็จะมีนักวิชาการที่ทำวิจัยเสร็จแล้ว และนักวิจัยที่กำลังฝึกทำวิจัยอยู่ เช่นนักศึกษา ในสองกลุ่มนี้จะมีความต้องการที่แตกต่างกัน แต่มีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งว่า พอมาศึกษาเรื่องชุมชน จะมีอยู่กลุ่มหนึ่งที่ไม่ได้มา

จากชุมชน อีกกลุ่มหนึ่งอยู่ในชุมชน สมมติเอาชุมชนชนบทเป็นตัวตั้ง อย่างผมเป็นคนบ้านนอก เป็นลูกชานาแล้วมีโอกาสมารเรียนปริญญาเอก อย่างนี้ผมก็ไม่ต้องไปลงในชุมชนหมู่บ้านให้เสียเวลา โดยจิตวิญญาณมันเป็นอยู่แล้ว แต่อยากจะเอางานวิจัยไปปรับใช้ แต่วิธีตั้งโจทย์ วิธีตั้งคำถาม ตั้งสมมติฐาน methodology ทั้งหมด มันเป็นเรื่องฝรั่งครับ ผมก็เลยไม่รู้ว่าจะเอาทฤษฎี เอากรอบอะไรกลับไปปรับใช้บ้านเกิดเมืองนอนผมได้ ตรงนี้คือการแยกส่วน หรือการไม่เห็นถึงความสัมพันธ์ร่วมกันโดยรวม เพราะฉะนั้นภาพที่มันออกมา สิ่งที่ดีๆ ทางออก สิ่งที่ถูกต้อง เลยไม่ค่อยได้นำไปใช้ประโยชน์มากเท่าไร ทั้งหมดที่พูดมานี้ น่าจะมาหาทางออกร่วมกันในลักษณะที่ เวลาจัดเวทีก็น่าจะถอยหลังก้าวหนึ่ง จะได้เห็นโลกกว้างขึ้นอีก หมายความว่าถ้านักวิจัยอยากจะเอางานวิจัยไปใช้ ก็ให้ถอยหลังก้าวหนึ่ง แล้วก็ให้ผู้ที่ใช้ หรือผู้ที่ส่งให้นักวิจัยกับนักปฏิบัติหรือว่ากับนักนโยบาย ได้มาร่วมพูดคุยกัน ไม่ใช่ก่อนมาทางนักวิจัย บังเอิญผมจบมาทางด้านนโยบาย การบริหารด้วย ถ้าผมไปอยู่ในด้านนักปฏิบัติ ก็จะมองว่า นักวิจัยไม่ได้ทำวิจัยตอบสนองสังคมอะไรต่างๆ กว้างเกินไปว่ากันมา เพราะสองคนนี้แทบไม่เคยมาคุยกันเลย แต่ว่าพอมายูบแนวทีเดียวกัน ก็ไม่อยากจะพูดอะไรเลย เพราะถ้าพูดอะไรไปก็จะเป็นแกะดำ-แกะขาวอะไรทำนองนั้น

คุณอาภรณ์ จันทรสมวงศ์ : คงไม่ต้องสรุปอะไรมากนัก ประเด็นหลักๆ ที่มาพูดกันในวันนี้ คงจะมี 3 ส่วนหลักๆ คือ ส่วนแรกเราตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาวะความรู้ของพวกเราและวงวิชาการวิจัย ซึ่งท่านอาจารย์เสน่ห์ก็ได้ให้ทัศนะมุมมองถึงเรื่องการสร้างฐานคิดในการวิจัยเสียใหม่ โดยที่เราต้องเริ่มจากการตั้งโจทย์วิจัย ที่มันคงเป็นจุดเริ่มต้นนะ และอีกส่วนก็คือในเรื่องของกระบวนการ ก็มีการพูดกันเยอะเหมือนกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่า ถ้าเป็นนักวิจัยหรือเป็นวิทยาระดับนักศึกษาอะไรก็แล้ว คงจะต้องมาสัมผัสกับชีวิตกับชุมชนจริงๆ หรือว่าต้องสร้างฉันทะยังงี้ ซึ่งอันนี้คงจะเป็นรายละเอียดจะละ กับอีกส่วนหนึ่งในแง่ของ impact ที่เกิดขึ้น มันเกิดในระดับไหนอย่างไร ซึ่งมันคงแล้วแต่ลักษณะของงานหรือว่าเป็นระดับไหน ในระดับนักศึกษาอาจจะต้องคิดในแง่ของการเรียนรู้ให้เยอะหน่อย ในแง่ของนักวิจัยอาจจะต้องทั้งเรียนรู้และสร้าง impact ให้มากกว่านั้น หรือว่ามีกระบวนการที่จะลงไปสัมผัสกับโลกของความเป็นจริงให้มากขึ้น ก็คงได้เวลาอันสมควร ขอรบกวนให้ท่านอาจารย์เสน่ห์กล่าวปิดและให้ทัศนะทั้งท้ายกับพวกเราด้วยค่ะ

ศ.เสน่ห์ จามริก : ผมตั้งใจและขอบคุณ ฟังแล้วก็รู้สึกมีกำลังใจขึ้น ในแง่ที่พวกเราให้ความตื่นตัวกับเรื่องวิชาความรู้มากขึ้น ผมมี 3-4 ประเด็นสั้นๆ ที่คงจะมีส่วนในการทำความเข้าใจกับที่พูดๆ กันไว้ อันแรกสุด เราต้องยอมรับว่าการวิจัยมันเป็นการสร้างวัฒนธรรมใหม่ของเรา มันไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรา ดังนั้นปัญหาอุปสรรคจะเยอะแยะ โดยเฉพาะเรื่องระบบคิดวิธีคิด ความกล้า ความอะไรอย่างนี้มากมาย ก็อยากจะเรียนว่า ดังนั้นงานวิจัยมันคงไม่ใช่อยู่ดีๆ ก็นึกอยากจะทำวิจัย ไม่ใช่อย่างนั้น หรือให้นักศึกษาทำวิจัยเพื่อจบเพื่ออะไร แต่ความจริงสิ่งเหล่านี้มันเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนตั้งแต่ต้นเลย ผมไม่อยากจะแยกเรื่องวิจัยกับการเรียนการสอนเป็นคนละด้าน แต่ความจริงเป็นกระบวนการเดียวกัน ถ้ากระบวนการเรียนการสอนมันไม่เอื้อต่อการคิด การอะไรพวกนี้แล้ว จะไปหวังว่า ทำสารนิพนธ์ให้มันจบ คงไม่ได้ คือถ้าไม่จบก็ไม่ได้เสียหายนะครับ ทำให้ติดกันแล้วกัน ที่ผมเรียนตรงนี้หมายความว่า การกิจของครูบาอาจารย์ มันมีมากกว่าสอนวิชาความรู้ มีมากกว่าเสนอตำราให้เด็กอ่าน แต่ว่ามันมีอะไรที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ต้องสร้างตัวนี้มาด้วย บทบาทของครูบาอาจารย์ในสังคมอย่างเรา มีมากกว่าที่คิด เพราะถ้าไม่มีตรงนี้แล้ว ก็ไม่ต้องพูดเรื่องการวิจัย อย่างว่าแต่นักศึกษาเลย อาจารย์ก็ไม่ค่อยอยากทำวิจัย ผมว่าปัญหาไม่ใช่ความเก่งหรือความไม่เก่ง แต่ปัญหาของวัฒนธรรม ความคาดหวังในชีวิตของแต่ละคน แต่เรามักจะเอาระเบียบราชการมาบอกว่า ต้องทำนะ จะได้เป็นรองศาสตราจารย์ ก็เขียนกันใหญ่ มันก็ไต่ขะมาเยอะแยะ เราใช้การปฏิรูปตัวเอง เหมือนออกกฎหมาย ปฏิรูปการศึกษาก็ออกกฎหมายเหมือนกัน แต่ไม่ค่อยเข้าไปดูในเนื้อหา ฉะนั้นตรงนี้ก็จะยากจะฝากไว้ด้วยนะครับ อย่าไปคิดเฉพาะเรื่องวิจัยอย่างเดียว ความจริงวิจัยมันเป็นปลายทางเลย

ตัวต้นทาง คือการเรียนการสอนต้องรับผิดชอบมากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ควรจะปล่อยให้อยู่ที่อาจารย์แต่ละคน ควรจะพูดกันว่าใน department ควรต้องทำยังไง ควรต้องพูดกันทั้งมหาวิทยาลัยด้วยซ้ำไป

อันที่สองก็คือว่า โจทย์วิจัยมันมีมากกว่าการสำรวจวรรณกรรม โลกทุกวันนี้สังคมก็คือ “การเปลี่ยนแปลง” มันมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะฉะนั้นการที่สำรวจวรรณกรรม ความรู้ที่สะสมมา กับการตื่นต่อกระแส การเปลี่ยนแปลงก็สำคัญเหมือนกัน เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เรามีโจทย์ใหม่ๆ ได้ ถือว่างานวิจัยก็คือการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ไม่ใช่เป็นการสร้างความรู้ต่อยอดจากงานที่ทำๆ มาแล้วเท่านั้น แต่ไปสร้างองค์ความรู้ใหม่ ยกตัวอย่างเช่นที่ผมกำลังทำในขณะนี้ ที่ผมพูด ไม่ได้จะมาคุยว่า ผมสร้างองค์ความรู้อะไร แต่ยกตัวอย่างงานเรื่อง ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนเป็นต้น ถ้าว่ากันตามตำราแล้ว ก็จะเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่รัฐ รัฐมาทำการละเมิดอะไรต่างๆ แต่พอเราอ่านวรรณกรรมพวกนี้มา แล้วเราไปดูการเปลี่ยนแปลงด้วย ก็จะเห็นว่าปัญหาเรื่องนี้มันมีตัวละครใหม่ๆ เยอะเลย โดยเฉพาะในขณะนี้ก็เป็นที่ยอมรับว่า ตัวผู้ละเมิดสิทธิเนี่ย ไม่ใช่แค่ตำรวจ ทหาร หรืออำนาจรัฐเท่านั้น แต่ยังมีบริษัทข้ามชาติด้วย มีกระทั่ง IMF ด้วย เพราะมันมีกระแสที่มามีผลกระทบเยอะ ฉะนั้นเราถ้าเอาการตื่นต่อการเปลี่ยนแปลง หรือการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง มาเป็นองค์ประกอบในการตั้งโจทย์ด้วย ด้วยเหตุนี้ความรู้ไม่มีทางที่จะหยุดนิ่งได้ ไม่ใช่เฉพาะงานที่นักวิจัยของผมทำมาแล้วเท่านั้น แต่ว่ามันยังต้องพบกับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตด้วย ฉะนั้นผมคิดว่าความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลง การติดตามข่าวสารข้อมูลสำคัญมากๆ อย่าไปมองแต่งานที่เป็นมาในอดีต ตรงนี้ที่จะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้ คำว่า “วิจัย” (research) ในตัวของมันเองก็คือ การแสวงหาความรู้ใหม่นั้นเอง และความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นเพราะว่าโลกมันมีการเปลี่ยนแปลง มันจะต้องเกิดขึ้นเสมอ

ประการที่สามคือ อย่างที่เราพูดๆ กัน อาจารย์ซูพินิจยกตัวอย่าง เช่นเรื่องป่าไม้ อย่าลืมว่า พอเราพูดถึงการวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่ดีขึ้น วิจัยทุกอย่างในทุกๆ สังคม มันไม่ใช่เป็นเรื่องที่มีความมีเหตุผลในงานวิจัยอย่างเดียว แต่มันจะต้องไปเจอกับระบบอำนาจสังคมด้วย ทุกเรื่องนะครับ ฉะนั้นเป็นเรื่องที่เราจะต้องคำนึงถึงตรงนี้ ก็จะต้องมียุทธศาสตร์ มีอะไรต่างๆ ที่จะทำอย่างไรเพื่อให้งานวิจัยของเราสามารถที่จะบรรลุเป้าหมายได้ โดยไม่ใช่ว่าหลีกเลี่ยงระบบอำนาจ แต่ว่าอย่างน้อยสุดให้เข้าใจว่า มันยังมีระบบอำนาจที่เป็นตัวยืนอยู่ตรงนี้

ก็มาถึงประเด็นสุดท้าย อยากจะเรียนว่า เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่พูดกันมาก มันมีคำถามว่า ใครเป็นคนเปลี่ยนแปลง เพื่ออะไร เพื่อใคร เมื่อครูก็พูดกันมากบอกว่า ทำสรุปเป็นนโยบาย เสนอแนะนโยบาย ผมอยากจะทำให้ทำความเข้าใจกันใหม่ว่า คำว่า “นโยบายสาธารณะ” อันนี้ทำให้งานวิจัยต่างจากงาน consultancy การที่เราทำงานวิจัยแล้วเสนอแนะให้รัฐบาลทักษิณทำ ผมถือว่าเป็นเพียง consultancy เท่านั้น เพราะเรารู้ว่าเรามีโจทย์มาจากไหน แต่ว่าโจทย์ของเรามันมีมากกว่านั้น เพราะฉะนั้นคำว่า “นโยบายสาธารณะ” ผมกำลัง definde ว่ามันไม่ได้เป็นเพียงข้อเสนอแนะต่อระบบอำนาจเท่านั้น แต่มันหมายถึงการสร้างกระบวนการทางสังคม คือการเรียนรู้ เป็นการสร้างชุดความรู้ให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม อย่างเช่นเราพูดถึงชุมชนอย่างนี้ มันคงไม่ใช่หมายความว่า เราไปเสนอให้รัฐบาลทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้ชุมชน แต่ควรจะต้องสร้างชุดความรู้ที่เป็นของชุมชนด้วย เราพูดกันเรื่องเศรษฐศาสตร์ชุมชน เราพูดเศรษฐกิจชุมชนอย่างเดียวไม่พอหรอก คำว่า “เศรษฐกิจชุมชน” เพียงอย่างเดียว มันมักจะบอกว่า ใครก็ได้ มาช่วยสร้างเศรษฐกิจชุมชนขึ้น อย่างรายคุณทักษิณเชิญผู้ว่าผู้ป่วนมาอบรมมาแล้วบอกว่า one product, one village อันนี้น่ากลัวมาก เพราะมันความหมายว่า เป็นเศรษฐกิจชุมชนที่ถูกครอบงำไป ถูกเกณฑ์ให้ทำ one product, two product อะไรก็แล้วแต่ ความจริงแล้วเศรษฐกิจชุมชนจะต้องประกอบด้วย เศรษฐศาสตร์ชุมชน หมายความว่า เป็น “ชุดความรู้ของชุมชน” ตรงนี้ผมเรียกว่า เป็นการสร้างบูรณาการทางสังคม เพราะว่ามันนโยบายสาธารณะไม่ควรจะเป็นจรรยาทางเดียวที่เสนอออกมา แต่ว่าสร้างกระบวนการทางสังคม การเรียนรู้

ใหม่ ชุดความรู้ใหม่ ชุดเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ใหม่ ให้กับชุมชนด้วย ผมอยากจะฝากตรงนี้นะครับ อย่าไปมองเฉพาะที่เราทำข้อเสนอแนะให้รัฐบาลทำอย่างเดียว เพราะว่าในระบบอำนาจ จะไปคาดหวังให้อำนาจเขามาทำตรงนั้น มันคงไม่ใช่นัก เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมันมีเรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ มันมีคนได้คนเสีย โดยเฉพาะคนที่อยู่ในอำนาจจะรู้สึกเสมอว่า การเปลี่ยนแปลงคือการสูญเสียหรือการลดทอนอำนาจของเขา ฉะนั้นเพื่อที่จะให้เกิดความสมดุลตรงนี้ ผมคิดว่างานวิจัยที่ดีนั้น จะต้องเป็นงานวิจัยที่สร้างชุดความรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายของเราด้วย ซึ่งผมเรียกว่า เป็นการสร้าง “กระบวนการทางสังคม” ไม่ใช่เป็นข้อๆ หนึ่ง สอง สามสี่ห้า แล้วส่งไปที่ทำเนียบ คงไม่ใช่อย่างนั้น นี่ก็เป็นทั้งหมดที่ผมอยากจะเสริมตรงนี้ เป็นข้อสังเกต หวังว่าคงเป็นประโยชน์ไม่มากนักนะครับ

อ.พรธิดา วิเชียรปัญญา : ขอเรียนถามท่านอาจารย์เสนออีกครั้งหลังจากที่ฟังมาแล้ว โดยตัวเองแล้วก็คงไม่ถดถอยกำลังใจแน่นอน ในการที่จะ modify ปรับอะไรก็แล้วแต่ แต่ส่วนหนึ่งในฐานะที่อาจารย์มองพัฒนาการของสังคมไทยมาค่อนข้างมาก เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเราอยู่ในโครงสร้างหลักของระบบการศึกษา ที่มัน formulate ให้เด็กคิดแบบนั้น ให้อยู่ในลู่วง อยากถามอาจารย์นิดหนึ่งว่า ในสังคมไทยมันมีโอกาสไหมคะ ที่อาจารย์เคยเสนอว่าอยากจะให้พรหมแดนที่มันเป็น discipline ของสังคมไทยมันหายไป และให้เด็กสามารถที่จะข้ามไปได้ เพื่อสร้างให้มีอะไรที่มันเปิดสำหรับเขาได้ ในเรื่องของสถาบันการศึกษา ระบบการศึกษาที่มันเป็นโครงสร้างหลักๆ ที่มันฟอร์มเด็กไทยให้เป็นอย่างนี้ จะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ไหมคะ

ศ.เสนอ จามริก : อาจารย์ใช้คำว่า “โครงสร้าง” อะไรที่เป็นอยู่ในโครงสร้าง มันค่อนข้างเป็น structure แล้ว แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่เราคาดหวังในขณะนี้ก็คือ สร้างให้เกิดความปฏิสัมพันธ์ในเชิงความคิด ผมคิดว่าโครงสร้างอันนี้คงจะไปเปลี่ยนด้วยหัวสมองเราในทันทีทันใด คงจะยาก ก็ดูสิ! ปฏิรูปการศึกษาก็จะพูดเรื่องผลประโยชน์ทั้งนั้น ของครูของใครต่อใคร มันเป็นเรื่องกิเลสของมนุษย์เข้ามาเสมอ โดยเฉพาะกิเลสในเรื่องอำนาจ แต่อย่างน้อยที่สุดผมคิดว่า การวิจัยการเรียนการสอน ถ้าเรามุ่งที่จะให้เป็นสังคมเปิดขึ้น งานวิจัยจะทำให้สังคมเปิดขึ้น ผมคิดว่าอันนี้มันจะค่อยๆ เข้าไป ค่อยๆ จุดประกายความคิด ผมก็ตั้งใจที่เอนักศึกษามา ที่แรกก็เอ๊ะ! จะมานั่งฟังผมพูดข้างเดียวหรือเปล่า แต่ฟังดูแล้ว รู้สึกว่าความตื่นตัว ความกระตือรือร้นก็อยู่ในระดับที่ถ้าเราสานต่อไป ผมเชื่อมั่นว่าจะเป็นพลังของการเปลี่ยนแปลง แล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิด dialogue ขึ้น

ที่ถามว่า ทำยังไง จะเปลี่ยนโครงสร้างยังไง ผมก็เจอปัญหาเหมือนกัน เพราะอย่างที่คุณะรัฐศาสตร์ผมอาจารย์คงไม่ทราบนะว่า พวกบัณฑิตรัฐศาสตร์ที่จบเข้ามาหาตไทย มองเห็นผมเป็นศัตรูอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าแต่ก่อนนี้ผมมาอยู่คณะรัฐศาสตร์ไม่ถึงปี ผมก็เริ่มมองเห็นแล้วว่า นักศึกษาล้ายๆ ถูกครอบงำเยอะ ไม่เฉพาะในหลักสูตรเท่านั้น แต่รุ่นพี่จะมารับน้องใหม่อะไรต่ออะไร คำถามผมอันแรกคือ ทำอย่างไรที่จะปลดปล่อย (emancipate) ให้นักศึกษาเป็นอิสระจากตรงนี้ให้ได้ ก็เสนอการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้เป็น liberal study ให้มากขึ้น โอ้โฮ! ไม่ใช่เฉพาะที่รัฐศาสตร์ กระทรวงมหาดไทยทั้งกระทรวงเลย ยืนขวาง มีอาจารย์คนหนึ่ง... ถึงกับประกาศว่า บัณฑิตที่จบจากสาขาที่ผมสร้างขึ้นใหม่ ที่เรียกว่า “รัฐศาสตร์ศึกษา” เนี่ย กระทรวงมหาดไทยจะไม่รับ เขาประกาศขนาดนั้นเลย ที่ถามผมเมื่อครู แม้กระทั่งความคิดแค่นี้ก็ยังไม่ถูกขวางเยอะ แสดงว่าระบบอำนาจมันมีอะไรสักอย่างมากเกินไปและผลประโยชน์อะไรมากมาย ก็อยากจะเตือน ฉะนั้นเราคงต้องใช้ปัญญา แต่ผมมีความเชื่ออยู่อย่าง ถึงแม้จะใช้เวลานาน ความคิดที่เราจุดประกาย มันจะค่อยๆ ไปได้ เพราะว่าโลกต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผมคิดว่าสิ่งที่อยู่ฝ่ายเราก็คือ การเปลี่ยนแปลงของโลก การเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่มีกระแสแนวโน้มที่จะทำให้สังคมมันเปิดมากขึ้น ๆ กระแสตรงนี้นั้นอยู่ข้างเราอยู่แล้ว ไม่ใช่ที่เรายืนโดดเดี่ยวต่อสู้กับระบบ แต่ว่ายังมีสมัยโลกาภิวัตน์ที่เราเอามาตั้งเป็นหัวข้อนี้ ผมอยากให้พวกเราทำความเข้าใจเรื่องโลกาภิวัตน์ให้มากขึ้น มันมีทั้งบวกและลบ ในเชิง

ของวิชาการ ในเชิงของการศึกษา ผมคิดว่ากระแสโลกาภิวัตน์ส่วนหนึ่งที่เป็นมา ที่ผมบอกว่า วิชาการ ความรู้ ที่ถูกแบ่งเป็น discipline นั้นเป็นส่วนลบของมัน แต่ว่าขณะเดียวกันโลกาภิวัตน์ก็ถึงจุดที่จะต้องใช้คำว่า เปิดเผย โปร่งใส ผมเชื่อว่ากระแสของโลกมันเข้าข้างฝ่ายของความรู้อะไรอยู่ ที่ว่าเราจะ identify ความรู้ได้เหมาะสมหรือเปล่า ผมถึงได้เริ่มต้นพูดเรื่องสภาวะความรู้ ถ้าเราจับตรงนี้ให้มัน ผมคิดว่า มันก็มีผลกระทบพอสมควร

คุณอาภรณ์ จันทร์สมวงศ์ : ก็ขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เสนห์นะคะ ที่กรุณามาให้ทัศนะและข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์กับพวกเรามาก ซึ่งในปัญหาที่อาจารย์พูดไว้ตอนต้นๆ ก็คือว่าเมื่อคุยกันเสร็จแล้ว จะทำอะไรกันต่อ คิดว่าในส่วนระดับตัวบุคคล ก็คงจะได้ประโยชน์พอสมควร แต่ในด้านของ Rnet เอง ก็คงต้องคิดกันต่อว่า การพูดคุยตรงนี้ มันจะดำเนินการไปอย่างไร แล้วจะมีกิจกรรมอะไรตามมา ซึ่งในโอกาสต่อไปก็คงจะแจ้งให้เครือข่ายนักวิจัยทราบ คำว่า “เครือข่ายนักวิจัย” ตรงนี้ไม่ได้จำกัดสาขาวิชา ไม่ได้จำกัดสถาบันอะไรทั้งสิ้น พวกเราทุกคนก็เป็นเครือข่าย มีอะไรก็มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ก็ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ให้ความสนใจเข้าร่วมการประชุมในวันนี้ค่ะ

รายชื่อผู้เข้าร่วมการเสวนา

1. คุณกนกพร น้อยปรีชา นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
2. อาจารย์กนกรัตน์ ยศไกร โปรแกรมวิชานิติศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
3. คุณกนกวรรณ จินาวัฒนา นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
4. คุณจักรกฤษณ์ พูลสวัสดิ์กิตติกุล นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
5. คุณจิตราพันธ์ นนทเบญจวรรณ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
6. คุณจุฑามาศ ศรีโมรา นักศึกษา ป.เอก คณะศึกษาศาสตร์ ม.ศิลปากร
7. คุณเจนจิรา พึ่งสุข นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
8. ผศ.ดร.ชัชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ ภาควิชาการจัดการสารสนเทศ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ ม.รังสิต
9. คุณชัยวัฒน์ หน่อรัตน์ นักศึกษา ป.เอก สาขาวิชาการบริหารสังคม ม.ธรรมศาสตร์
10. อาจารย์ชูพนิจ เกษมณี ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
ม.ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
11. คุณทรงพล เจตนาวณิชย์ โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว
12. คุณณฤมล นพรัตน์ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา-อีสาน
13. คุณนัชฎา อินทรสุวรรณ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
14. คุณนadiyah อยู่คง ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ ม.ศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์
15. รศ.ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
16. อาจารย์พรธิดา วิเชียรปัญญา ภาควิชาการจัดการสารสนเทศ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ ม.รังสิต
17. คุณพรธิดา วิเศษศิลปานนท์ นักศึกษา ป.เอก คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ม.มหิดล ศาลายา
18. อาจารย์พิกุล เอกวางกูร คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
19. อาจารย์วราวุธ ลัภานโชคติ คณะศึกษาศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์
20. พระมหาวิญญู ผลเจริญ พระนักศึกษ ม.ธรรมศาสตร์
21. คุณสมร ศรีศิริ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
22. ดร.สรยุทธ รัตนพจนารถ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
23. ผศ.ดร.สุวิจิรา เปี่ยมญาติ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
24. คุณสมบูรณ์ จิตชาญวิชัย นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
25. คุณโสภิตา บุญประสงค์ นักศึกษา ป.โท พัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์
26. คุณอรสุดา เจริญรัต กองโครงการสัมพันธ์ สำนักราชเลขาธิการ พระบรมมหาราชวัง
27. คุณอาภากรณ์ จันทรสมวงศ์ โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.

ความรู้กับความไม่รู้

เขียนโดย อนุช อภาภิรม

ที่มา : 1. มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 1172

ฉบับประจำวันที 31 มกราคม - 6 กุมภาพันธ์ 2546

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn/>

ในภาพยนตร์ทำรายได้สูงซึ่งสร้างจากนวนิยายแฟนตาซี The Lord of the Rings (ค.ศ.1955) ทำให้สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นกลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์เอง เซรารอนจอมพิภพอนธการ (Lord of Darkness) ได้สร้างแหวนขึ้นมาหลายวง แหวนนี้ทำให้ผู้สวมมีอำนาจเหนือผู้อื่น แต่แหวนเหล่านี้กลับกลืนกินผู้สวมเอง ให้ต้องปฏิบัติตามอำนาจของมัน ในบรรดาแหวนทั้งหลายมีอยู่วงหนึ่งเป็นเอกธำมรงค์ (One Ring) ซึ่งมีอำนาจและควบคุมแหวนอื่นทั้งปวง ทำให้ผู้สวมหรือแม้แต่ผู้ดูแลรักษาถูกกลืนกินอยู่ในอำนาจของมันอย่างไรก็ตาม อำนาจทั้งหลายย่อมไม่สมบูรณ์ ดังนั้น จึงยังมีผู้ต่อต้านและต้องการที่จะทำลายแหวนวงนี้เสีย ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำไม่ได้ง่ายๆ ต้องใช้ความพยายามและสูญเสียชีวิตเลือดเนื้อไม่น้อย.....แต่ทว่าดูเหมือนว่ายังคงขยายตัวต่อไปจนก่อให้เกิดกระบวนโลกาภิวัตน์ขึ้น

● ทูที่พัฒนาแล้วกับทูที่ล้าหลัง

ในปัจจุบันบางทีนิยมแบ่งทูออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ทูที่พัฒนาแล้วซึ่งอยู่ในประเทศที่พัฒนาแล้ว และทูที่ล้าหลังซึ่งอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้นจึงมีการวิจารณ์ทูในประเทศไทยว่าเป็นทูล้าหลัง ซึ่งมีนัยว่าจะต้องเปลี่ยนให้กลายเป็นทูที่ก้าวหน้าเหมือนดังในประเทศพัฒนาแล้วทูทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ความแตกต่างพื้นฐานก็คือ ทูก้าวหน้าในประเทศพัฒนาแล้วมีการสะสมและรวมศูนย์มากกว่าทูล้าหลัง โดยทูในประเทศกำลังพัฒนานั้นมักมีการสะสมและรวมศูนย์มากกว่าทูล้าหลัง โดยทูในประเทศกำลังพัฒนานั้นมักมีการสะสมรวมศูนย์น้อยกว่า มักมีขนาดเล็กกว่า หรือมีลักษณะกระจัดกระจาย เนื่องด้วยการแทรกแซงของระบบราชการที่ยังเข้มแข็งบ้าง จากธุรกิจใต้ดินบ้าง และจากการสอดแทรกเข้ามาของทูจากประเทศพัฒนาแล้วบ้าง จะเห็นได้ว่าในประเทศกำลังพัฒนามีบริษัทข้ามชาติอันเป็นองค์การรวมศูนย์ทุนขนาดใหญ่ไม่น้อยมากสิ่งทีตามมาก็คือทูก้าวหน้ามักกล่าวกันว่ามีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพกว่า หรือใช้เทคโนโลยีขั้นสูงกว่า เนื่องจากสามารถวิจัยและพัฒนาด้วยตนเองได้ ข้อเท็จจริงนี้ทำให้มองข้ามประเด็นการสะสมและรวมศูนย์หรือมีการผูกขาดมากกว่าที่เป็นอยู่ด้วยมองในอีกด้านหนึ่ง การกล่าวว่ายูก้าวหน้ามีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพกว่า หรือมองการณ์ไกลกว่าก็อาจไม่เป็นจริงตามนั้น ทูเมื่อเกิดขึ้นมาใหม่ๆ ยังไม่เข้มแข็งถึงที่เป็นอยู่ขณะนี้ มักมีการศึกษาทูเกี่ยวกับกฎธรรมชาติ การเมือง และจริยธรรม ซึ่งจะเห็นได้จากงานเขียนของนักเศรษฐศาสตร์แบบฉบับ มีดัม สมิธ เป็นต้น อดัม สมิธ กล่าวถึงเสรีภาพของทูที่อยู่ในขอบเขตของรัฐบาล และมีกลิ่นอายของจริยธรรมอย่างสัมผัสได้ หนังสือเล่มสำคัญของเขาชื่อว่า "ความมั่งคั่งของประชาชาติ" ไม่ใช่ "ความมั่งคั่งของประชาชาติ" ไม่ใช่ "ความมั่งคั่งข้ามประชาชาติ" ประสิทธิภาพของทูก้าวหน้าส่วนหนึ่งเกิดจากใช้เทคโนโลยีขั้นสูงซึ่งอาจก่ออันตรายร้ายแรงแก่มนุษยชาติได้ และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานอย่างสูง ซึ่งกำลังก่อหายนะเฉพาะหน้าในโลกและในภูมิภาคต่างๆ บางคนชี้ว่าการทำเกษตรกรรมให้ผลผลิตสูงกว่าการทำฟาร์มขนาดใหญ่ เมื่อเทียบกับพลังงานที่ใช้ ทั้งในการผลิตและการนำไปสู่ผู้บริโภค จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาเกี่ยวกับประสิทธิภาพแบบนี้ว่ามีผลระยะยาวอย่างไร

- **การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ**

การแปรรูปนี้เป็นกระบวนการสะสมและรวมศูนย์ทุนที่สำคัญในปัจจุบัน เมื่อทุนขยายไปครอบงำกิจการต่างๆ จนถ้วนทั่วแล้ว ก็พบว่ายังมีกิจการอีกกลุ่มหนึ่งที่ดำเนินการแทน ในประเทศกำลังพัฒนานั้นทุนยังไม่พัฒนา (แปลว่า ยังมีขนาดเล็กและไม่รวมศูนย์) รัฐจึงมักริเริ่มดำเนินการเกือบทุกอย่าง ตั้งแต่ทำกระดาษไปจนถึงทอกระสอบ รัฐวิสาหกิจเหล่านี้ได้ถูกแปรรูปหรือถูกกลืนกินไปหมดแล้ว และดูแล้วก็ไม่น่าจะเป็นปัญหามากในยุคเสรีนิยมใหม่ได้มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจเล็กๆ เข้าไปทุกที่ จนก่อให้เกิดประเด็นถกเถียงกันว่ามีความเหมาะสมอย่างไร โดยกลุ่มที่ตั้งข้อสงสัยหรือเห็นแย้งการแปรรูปรัฐวิสาหกิจไปทุกอย่างหยิบยกเรื่องสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ขึ้นมา ชี้ว่าสินค้าเหล่านี้ควรจะดำเนินการโดยรัฐเพื่อความเป็นปึกแผ่นของชาติและความมั่นคงของประชาชน สินค้าเหล่านี้ได้แก่ การศึกษา การแพทย์สาธารณสุข การพลังงานที่จำเป็น เช่น พลังงานที่ใช้ในครัวเรือน โครงสร้างพื้นฐาน อย่างเช่น ถนน ท่าเรือ ส่วนผู้ที่เห็นด้วยกับการแปรรูปยกประเด็นเรื่องรัฐวิสาหกิจไม่มีประสิทธิภาพ ขาดความโปร่งใส มีการทุจริตคอร์รัปชันสูง ไปจนถึงหลักการที่ว่ารัฐวิสาหกิจสนับสนุนผูกขาด ขัดกับแนวคิดการลงทุนเสรี ข้อถกเถียงนี้ คาดว่าคงจะดุเดือดรุนแรงขึ้นในประเทศไทย ซึ่งมีความพยายามแปรรูปรัฐวิสาหกิจอย่างจริงจังหลังการแปรรูปแล้ว มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนการผูกขาดจากรัฐสู่ภาคธุรกิจเอกชน ที่ดูเหมือนไม่ต้องถูกผูกมัดให้ต้องรับผิดชอบต่อประชาชนสูงเท่ากับรัฐบาลที่จำต้องมาจากการเลือกตั้ง

- **การแปรรูปรัฐ**

การแปรรูปรัฐ เป็นการแปรรูปที่ลึกไปกว่าการแปรรูปรัฐวิสาหกิจอีก โดยทั่วไปมีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่

1. ปฏิรูปส่วนราชการหรือภาครัฐให้มีรูปแบบการจัดตั้งองค์กรคล้ายกับองค์กรธุรกิจเอกชนตลอดจนมีการบริหารจัดการคล้ายคลึงกันด้วย
2. ทำให้ภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ซึ่งจะเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและอื่นๆ
3. ทำให้รัฐหรือส่วนราชการสามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้ดีขึ้นในฐานะเป็นเหมือนลูกค้า ซึ่งผู้จะได้รับผลประโยชน์มากที่สุดได้แก่ธุรกิจเอกชน

การแปรรูปรัฐได้เกิดขึ้นอย่างค่อนข้างเต็มที่ในประเทศพัฒนาแล้ว รัฐบาลในประเทศเหล่านั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นรัฐบาลที่ก้าวหน้าสำหรับประเทศกำลังพัฒนา เช่นประเทศไทยอยู่ในขั้นกำลังเริ่มต้น

- **การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ**

ทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งทางด้านพลังงานเป็นวัตถุดิบหรือเป็นปัจจัยสำหรับการผลิต การแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเช่น น้ำ ที่ดิน ป่าไม้ แร่ธาตุ ให้กลายเป็นทุน ย่อมเอื้อต่อการขยายตัวของทุนและการรวมศูนย์ทุน ในประเทศกำลังพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้จำนวนมากอยู่อย่างกระจัดกระจาย โดยชุมชนหรือบุคคลในท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ ซึ่งบ่อยครั้งที่ไม่ได้นำเข้าสู่ระบบตลาด เช่น ที่ดินที่ไม่ได้มีโฉนด จึงไม่อาจกลายเป็นทุนได้ ในประเทศพัฒนาแล้ว ที่ดิน แร่ธาตุ มักถูกแปรรูปไปจนเกือบหมดแล้ว แต่ในประเทศกำลังพัฒนา การแปรรูปแบบนี้มักยังไม่ค่อยทั่วถึง

- **การแปรรูปศิลปวัฒนธรรม**

ศิลปวัฒนธรรม รวมไปถึงการพักผ่อนบันเทิง การท่องเที่ยวและการกีฬา ได้เป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่มาก อาจใหญ่ที่สุดในโลก การแปรรูปศิลปวัฒนธรรมให้เป็นทุนเพื่อการพักผ่อนบันเทิง การท่องเที่ยว ก็จะก่อให้เกิดความ

ศึกษาคึกและการทำรายได้ การแปรรูปพิพิธภัณฑสถานให้ธุรกิจเอกชนจัดการดูแล ก็เป็นหนทางหนึ่ง ส่วนการกีฬา ก็แปรรูปจากสมัครเล่นเป็นการกีฬาอาชีพ เป็นมหรสพอย่างหนึ่ง ทั้งยังสนับสนุนการลงทุนและการท่องเที่ยว เช่น การจัดกีฬาโอลิมปิก

- **เมื่อทุนไม่ต้องการมนุษย์**

บิล จอย ผู้ร่วมก่อตั้งบริษัทคอมพิวเตอร์ที่มีชื่อเสียงได้เขียนบทความที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ชื่อ “เหตุใดอนาคตจึงไม่ต้องการเรา” โดยชี้ว่าเทคโนโลยีขั้นสูงสมัยใหม่ ได้สร้างสิ่งแวดล้อมใหม่และเครื่องจักรที่เก่งเร็วดี จนกระทั่งมนุษย์ตกอยู่ในภาวะสิ่งมีชีวิตที่เป็นอันตรายต่อการสูญพันธุ์ ซึ่งบทความนี้ถ้าจะให้เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น น่าจะใช้ว่า “เหตุใดทุนจึงไม่ต้องการเรา” เพราะว่าเทคโนโลยีที่พัฒนานั้นนั้นควบคู่ไปกับการพัฒนาของทุน ทุนนั้นเดิมต้องการมนุษย์ แต่เมื่อทุนเติบโตใหญ่มากขึ้นแล้วก็อาจไม่ต้องการมนุษย์ การที่ทุนไม่ต้องการมนุษย์เกิดขึ้นจาก 2 ด้าน

ด้านแรก เดิมทุนต้องการคนงานและผู้จัดการเพื่อทำการผลิต แต่เมื่อทุนได้พัฒนาไป และสร้างเทคโนโลยีขั้นสูง ความจำเป็นที่จะต้องใช้คนงานทั้งที่เป็นแรงงานมือและแรงงานสมองก็ลดลง ทุนต้องการเพียงการทำงานซึ่งในหลายกรณีเครื่องจักรทำงานได้ดีกว่า และมีแนวโน้มที่จะทำได้ดีกว่าขึ้นไปเรื่อยๆ เนื่องจากการทำงานนั้นมักอยู่ในสภาวะที่มีการควบคุมตัวแปรสูงขึ้นเรื่อยๆ ไม่ได้ทำในธรรมชาติ เกิดเป็นทฤษฎี แมวดำแมวขาวอีกแบบหนึ่ง นั่นคือถ้าแมวดำจับหนูดีกว่าแมวขาวก็ควรใช้แมวดำมากกว่า

ในด้านการที่สอง ทุนเดิมต้องการผู้บริโภครายย่อย แต่เนื่องจากช่องว่างทางสังคม ขยายตัว สมมุติคนรวย 1 คน บริโภคเท่ากับคนจน 1,000 คน ทุนก็ต้องการการบริโภคของคนรวยมากกว่า ดังจะเห็นว่าการรวมศูนย์ทุนเกือบทั้งหมดอยู่ประเทศร่ำรวย หรือในศูนย์กลางที่มั่งคั่งอย่างเช่นกรุงเทพฯ ทุนต้องการผู้บริโภคมือเติบและจับจ่ายได้อย่างยั่งยืน ความต้องการผู้บริโภคที่ยากจนซึ่งมีจำนวนนับพันล้านคนก็ลดน้อยไปตามลำดับการพัฒนา นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้บริโภครายที่มีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆ ได้แก่ เครื่องจักร มีการปลูกพืชเพื่อนำไปใช้เป็นพลังงานแก่เครื่องจักร การใช้ไฟฟ้าจำนวนมากขึ้นทุกทีเพื่อเดินเครื่องคอมพิวเตอร์เมื่อยุคหุ่นยนต์มาถึง มันจะเป็นผู้บริโภครายสำคัญขึ้นมา จนในที่สุดเมื่อทุนพบว่าเครื่องจักรเป็นคนงานและผู้บริโภคที่มีประสิทธิภาพและยังยืนกว่ามนุษย์ มันก็ไม่จำเป็นต้องอาศัยมนุษย์อีกต่อไป เช่น การสำรวจอวกาศ เห็นได้ชัดว่า เครื่องจักรน่าจะทำงานได้ดีกว่ามนุษย์ในหลายด้าน ทุนที่เคยรับใช้มนุษย์ กลับจะกลืนกินมนุษย์เร็วยิ่งเสียกว่ากาลเวลาเสียอีก

ทิศทางการสร้างความรู้จากท้องถิ่น ด้วยงานวิจัยในศตวรรษใหม่

โดย ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

ที่มา : 1. สรุปจากการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง

"ทิศทางการสร้างความรู้จากท้องถิ่นด้วยงานวิจัยในศตวรรษใหม่"

เมื่อวันที่ 16-17 สิงหาคม 2545

จัดโดย สกว. สำนักงานภาค

2. <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

หัวข้อที่จะกล่าวก็นับว่ามีความสำคัญ เพราะในฐานะผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานในพื้นที่ ก็จะต้องมีความเข้าใจในมุมมองที่กว้างขวางพอสมควร เพราะจะต้องทำหน้าที่ประสานงานและสนับสนุนนักวิจัยในท้องถิ่น ตอนนี้เราไม่ใช่ทำงานกับนักวิชาการ แต่ต้องทำงานกับคนในท้องถิ่นเอง เพื่อที่จะสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นมีความสามารถที่จะทำงานวิจัยด้วยตนเอง รวมทั้งทำวิจัยที่แตกต่างไปจากเดิม หมายความว่างานวิจัยที่ไม่ใช่โดยตัวของตัวเองเพียงคนเดียว แต่เป็นการวิจัยที่ต้องติดต่อเชื่อมประสานในลักษณะที่เป็นเครือข่ายกับกลุ่มคนต่าง ๆ มากมาย เพื่อที่จะทำให้งานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตัวเองให้ดียิ่งขึ้น เพราะที่ผ่านมางานวิจัยเป็นงานของนักวิชาการและนักวิชาการก็อาจจะมองจากมุมมองหนึ่ง ซึ่งก็อาจจะไม่ได้ก่อให้เกิดผลต่อผู้คนในท้องถิ่นนั้นอย่างแท้จริง

ดังนั้นถ้าหากจะส่งเสริมให้ผู้คนในท้องถิ่นมีความสามารถเรียนรู้ปัญหาของตนเอง และแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ในการปรับเปลี่ยนชีวิตของตนเอง ก็จะต้องมีความเข้าใจในทิศทางของการสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่น และในฐานะผู้ประสานงานที่ต้องทำงานกับหน่วยงาน สกว. ที่เน้นการวิจัย ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ของการสร้างองค์ความรู้สังคมไทยที่ผ่านมาโดยมาก เรามักลอกความรู้ของผู้อื่นมาใช้มากกว่า จึงทำให้สังคมของเราไม่สามารถยืนอยู่ได้ด้วยตัวเอง เพราะความรู้ดั้งเดิมที่ใช้กันมา เรามักจะนึกว่าเป็นความรู้ที่เป็นสากลใช้ได้ทุกที่ แต่สังคมก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา สังคมจึงมีความซับซ้อนแตกต่างกันได้ จะนำเอาความรู้สากลมาใช้เหมือนเดิมบอกว่าต้องใช้ให้ได้เพราะเป็นความรู้สากล จึงใช้ไม่ได้ ส่งผลให้เกิดปัญหาขึ้นมาว่า ใช้ได้บ้าง ใช้ไม่ได้บ้าง เกิดความลึกลับ

ชาวบ้านมักรู้สึกว่าจะเวลาจะเปลี่ยนแปลงอะไรในลักษณะทำตามกฎเกณฑ์ ที่เป็นสากลนั้น เขาจะรู้สึกว่าเขาควบคุมและไม่สามารถจะทำตามสิ่งเหล่านั้นได้ทุกครั้งไป แต่ถ้าเป็นความรู้ที่สอดคล้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงในท้องถิ่นของเขาเอง เขาจะสามารถควบคุมได้ และได้ใช้ความรู้เหล่านั้นเป็นผลได้อย่างแท้จริงประเด็นตรงนี้ก็คิดว่าสำคัญมากที่ทำให้เราต้องกลับมาทบทวนกันว่า "งานวิจัย" ในการที่จะสร้างองค์ความรู้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ความรู้จากท้องถิ่นควรจะคิดกันอย่างไรบ้าง...

จากที่ได้มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง 20 ปีที่ผ่านมา รู้สึกอย่างหนึ่งว่า "งานวิจัย" ที่ทำกันอยู่มันมีปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่นักวิชาการ ไปทำงานกับท้องถิ่นเอง มักจะนำเอาความคิดที่เป็นสากลที่ว่าไปอบรมหรือฝึกฝนให้ชาวบ้านทำตามแบบนั้นด้วย ซึ่งทำให้ยังมีปัญหามากขึ้น

จากประสบการณ์ที่ได้ทำอยู่ ตนเองก็พยายามที่จะเรียนรู้จากชาวบ้าน และพยายามหาวิธีการที่ชาวบ้านเพื่อเอามาประยุกต์หรือปรับวิธีการของเรา แต่ปรากฏว่า ทิศทางที่ทำกันอยู่มันในบางครั้งกลับเป็นตรงกันข้าม กลายเป็น

เป็นว่าเอาวิธีการของนักวิชาการ ไปยึดเย็ดและบอกให้ชาวบ้านทำให้เป็นวิชาการมากขึ้น คิดว่าตรงนี้เป็นประเด็นหนึ่งที่เกิดปัญหาพอสมควร ถือเป็นปัญหาที่สำคัญ เพราะเรามักจะไปมองที่ว่า "ความรู้จากภายนอกก็เป็นระบบหนึ่ง" "ความรู้จากชาวบ้านก็เป็นอีกระบบหนึ่ง" มองเป็นระบบที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ของคนภายนอกมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เป็นระบบ แต่ของชาวบ้านไม่ค่อยมีระบบ ตรงกันข้ามกับความรู้ภายนอก ทำให้เราไม่สามารถสร้างองค์ความรู้จากท้องถิ่นได้แท้จริง เพราะเราไปเน้นในภาพที่ตรงกันข้ามกัน เป็นภาพที่ตายตัว ภาพอย่างนี้ที่ผมเรียกว่าเป็น "ความคิดเชิงเดี่ยว"

ความคิดแบบนี้ไม่ได้มีอยู่ในพื้นบ้านเดิม เป็นความคิดที่มาจากทางวิชาการ เริ่มจากความคิดทางวิทยาศาสตร์ และมาสู่สังคมศาสตร์ และเวลานี้ก็มาสู่มนุษยศาสตร์ ก็คือว่า มองสิ่งต่างเป็นสากล มองสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน มองสิ่งต่าง ๆ เป็นการพัฒนาไปในแนวเดียว จากสังคมที่ง่าย ๆ ก็มองให้เกิดความซับซ้อนมากขึ้น ปัญหาความคิดเชิงเดี่ยว เป็นปัญหาที่มาจากด้านวิชาการ นักวิชาการ หรือคนที่อยู่สถาบันการศึกษาต่างก็ได้รับเอาความคิดแบบนี้มา ที่นี้ความคิดแบบนี้เริ่มทำให้มีปัญหาเกิดขึ้นเพราะ เราก็นำเอาไปถ่ายทอด ไปสอน หรือไปอบรมกันทั่วไปหมด ดังนั้นความคิดแบบนี้ก็ไม่ได้อยู่แค่ในวงวิชาการอย่างเดียว มีอยู่เต็มไปหมด คนทั่วไปเดี๋ยวนี้ก็เอาความคิดแบบนี้มาเป็นวิธีคิดของตัวเอง

วิธีคิดเชิงเดี่ยว กรอบโดยหลัก ๆ คือ

- การยึดติดกับกรอบใดกรอบหนึ่งตายตัว ตัวอย่างเช่น หากพูดถึงการพัฒนา ก็จะมองว่า การพัฒนาจะต้องก้าวหน้าไปข้างหน้า เจริญขึ้นดีขึ้น เป็นแนวเดียว มองแบบเป็นเส้นตรง
- ยึดติดอยู่กับหน่วยของพื้นที่ เช่น พอพูดถึง ชุมชน ทุกคนจะนึกถึงแต่หมู่บ้าน มันเป็นเพียงหน่วยอย่างเดียว มองสังคมก็ติดอยู่กับกรอบของประเทศ ในขณะที่ความเป็นไปที่แท้จริงเราก็พูดถึงโลกาภิวัตน์ พูดถึงการทำงานกับเครือข่าย หากเราพูดถึงวิธีคิดติดกรอบแบบนี้ มันก็จะมามัดตัวเรา ทำให้ขยับเขยื้อนในการทจ้ามองอะไรที่ต่างจากนั้นไม่ได้ กรอบความคิดมันฝังแน่นอยู่ในสถาบันการศึกษา และสถาบันการศึกษาก็สอนคนเยอะ ดังนั้นจึงคิดว่า มันส่งผลให้เกิดปัญหา ต่องานวิจัย วิธีคิดแบบนี้ การวิจัยเป็นเพียงการแปรวิธีคิดเหล่านี้ ไปสู่การอธิบายอะไรต่าง ๆ หากเราไม่เข้าใจว่าเบื้องหลังมันอยู่ตรงไหน เราก็ไม่สามารถก้าวหลุดออกไปจากกรอบเหล่านั้นได้ การสร้างความรู้ที่ติดอยู่กับกรอบ เหมือนการทำอะไรที่ซ้ำซาก ทั้งที่เราบอกว่าต้องการ สร้างองค์ความรู้ท้องถิ่น แต่สิ่งที่เราทำกับเป็นการผลิตซ้ำของเดิม เอาของเก่ามาเล่าใหม่ซ้ำซากไปเรื่อย ๆ เท่ากับไม่ได้สร้างความรู้อะไร
- การยึดติดกรอบที่เป็นอุดมคติ เช่น หากมองว่าเป็น เมือง เราก็จะมองว่า เมืองต้องมีลักษณะ ที่สลับซับซ้อนคนไม่ค่อยร่วมมือกัน ต่างคนต่างเห็นแต่ตัว หันไปมอง ชุมชน ก็จะมองว่า ชุมชนนี้มันเรียบง่าย ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อยู่กันอย่างผาสุก สิ่งเหล่านี้ก็เป็นปัญหาอีกเหมือนกัน เพราะการมองแบบตายตัว ทางหนึ่งดีในอุดมคติ ทางหนึ่งก็เลวไปเลย ซึ่งข้อเท็จจริงถ้าเราไปศึกษาในเมือง ว่ามันก็มีปัญหา มีความช่วยกันเหมือนกับในหมู่บ้านเองก็มีทั้งสองอย่างเช่นกัน ดังนั้นการไปสร้างกรอบเหล่านี้ มันจึงเป็นกรอบที่ทำให้เกิดความคิดเชิงเดี่ยว

ทั้งหมดที่กล่าวมา ผมถือว่ามันเป็นความคิดเชิงเดี่ยว เป็นการตอกย้ำความรู้เดิม และเป็นความรู้ที่ครอบงำ กลายเป็นการยึดติดอยู่ต่อไป ไม่เป็นประโยชน์ในการสร้างความรู้แบบนี้ เพราะความรู้แบบนี้มีการสร้างกันเยอะอยู่แล้ว และถ้าเมื่อเราจะทำอะไรที่เป็นวิธีการที่แตกต่างออกไป โดยการสร้างคนในท้องถิ่นให้ทำการศึกษารองถิ่นกลับกลายเป็นว่าคนในท้องถิ่นช่วยให้คนอื่นครอบงำตัวเองง่ายยิ่งขึ้นไปอีก คิดว่าไม่ใช่เป็นสิ่งพึงประสงค์ที่เราต้องการจะทำอย่างแน่นอน

ทิศทางการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่จะปลดปล่อยให้ผู้คนเป็นอิสระจากกรอบคิดเดิม ๆ ที่เขามีสิทธิ์ที่จะเลือกวิถีชีวิต เลือกทางเดินอย่างที่เขาอยากจะทำ โดยไม่ต้องกลัวว่าสิ่งที่เลือกผิด และทำให้เขาเกิดความมั่นใจยิ่งขึ้นว่าทิศ

ทางที่เขาจะเปลี่ยนเหมาะสมกับสถานการณ์ สอดคล้องกับวัฒนธรรม สอดคล้องกับท้องถิ่นที่เขาอยู่ ถือเป็นปรัชญาของการเรียนรู้ ปรัชญาของการใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อศาสนับสนุนความเป็นมนุษย์ของคน ดังนั้นหากสิ่งเหล่านี้เป็นหลักปรัชญา เราจำเป็นต้องมีการปรับทิศทางอะไรต่าง ๆ กันพอสมควร

ในการที่จะศึกษาที่จะสร้างองค์ความรู้กับท้องถิ่น คิดว่าต้องมีการปรับเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดที่อยากเน้นอยู่ 2 เรื่อง คือ เรื่องของ แนวคิด กับ วิธีคิด ถือเป็นหัวใจที่สำคัญของการทำวิจัย เวลาที่เราทำวิจัยกัน เรามักจะไปเน้นที่เทคนิควิธีของการทำวิจัยมากเกินไป เทคนิควิธี เป็นเครื่องมือ และเป็นเครื่องมือที่ว่าเราจะมีตัวกำกับมันอย่างไร และตัวกำกับเทคนิควิธีในวงการ การวิจัยยังขาดอยู่ คือการเชื่อมโยงความคิด ซึ่งต้องมี ตัวแนวคิด กับ วิธีคิด เป็นสำคัญ วิธีคิด หรือ เรียกว่า วิถีวิทยา คือวิธีคิดเชื่อมโยงความคิดต่าง ๆ เรายังให้ความสนใจน้อยอยู่ จึงอยากจะนำ ตัวนี้มาเสนอแนะวิธีในการทำวิจัย คือ

1. การสร้างความหมายท้องถิ่น คิดว่าเรายังไม่ให้ความสำคัญมากนัก คือ การสร้างความหมายท้องถิ่น หมายความว่าคนเรา เวลาที่เขาทำอะไรต่าง ๆ ไม่ได้มองในลักษณะที่เป็นกายภาพ เช่น เห็นดิน หรือน้ำ ก็ไม่ใช่หมายความว่าเขาเห็นดินว่า จะต้องนำมาทำการเพาะปลูก หรือน้ำ ก็จะต้องเอามาทำการชลประทานเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ ไม่ใช่เห็นแค่นั้น แต่ท้องถิ่นจะให้ความหมายกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งมันก็ให้ความหมายได้หลายแบบ คนเห็นน้ำในสมัยก่อนอาจจะเห็นว่าเป็นพระแม่คงคา มีการให้ความหมาย คือให้สัญลักษณ์ / คติ ซ่อนลงไปในความหมายนั้น ซึ่งมันแสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่ผูกพันกับสิ่งเหล่านั้น

ประเด็นอย่างนี้ หากบุคคลภายนอกไปศึกษาเขาก็จะไม่เข้าใจว่า ชาวบ้านสร้างความหมายกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไร ดังนั้นการไปทำความเข้าใจสร้างความหมายกับสิ่งต่าง ๆ ที่มันอยู่รอบกายของคนในท้องถิ่นอย่างไร ถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญที่เราต้องเริ่มซะก่อน เวลาชาวบ้านเขาพูดไม่เหมือนที่เราพูด เขาจะพูดตามคตินี้ที่เขาเชื่อ หากเราไม่โยติกับคติ ที่เขามีอยู่แล้ว ชาวบ้านก็ไม่มีโอกาสพูด เพราะนักวิชาการพูดหมด หรือว่าคนศึกษาไปพูดเองหมด เช่น เวลาเราพูดถึง ป่า เราก็คงนึกถึงแต่ต้นไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพ ตามระบบนิเวศ ว่ากันไปใหญ่เยอะเยอะไปหมด ซึ่งก็ไม่ได้ผิด แต่ว่าท้องถิ่นเขาไม่ได้พูดแบบนั้น เขาอาจจะหมายถึงผี การเข้าป่า หมายถึงการไปตายเอาดาบหน้า เหล่านี้เป็นต้น หากเรามีความเข้าใจเรื่องนี้ เราก็คงมีความเข้าใจชุมชนใส่ใจที่ว่าท้องถิ่นต่าง ๆ เขาให้ความหมายกับสิ่งที่อยู่รอบตัวในเรื่องต่าง ๆ อย่างไรบ้าง

หมายความว่าชาวบ้านเหล่านั้น มันไม่ตายตัว มันอาจจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ จึงอยากชี้ให้ตระหนัก ถึงความสำคัญว่าผู้คนเขามีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ความรู้สึก ไม่ใช่เรามองคนก็มองคนแต่ทางร่างกาย กินอยู่หลับนอน มองแต่ทางชีววิทยาของคน มันก็ไม่เกิดความเข้าใจ เพราะอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ถูกแปรมาเป็นการสร้างความหมายต่าง ๆ ออกมาในรูปของสัญลักษณ์ หรืออะไรต่าง ๆ มากมาย แล้วเราถึงจะรู้ว่าเราจะไปอย่างไร

2. การเห็นความซับซ้อน และเรื่องของพลวัต (ความคิดเชิงซ้อน) หมายความว่า ไม่ยึดติดอยู่กับข้อตรรกะ เราพบว่าในสังคมชนบทไม่เหมือนกัน ผู้คนเองก็แตกต่างกัน มีทั้งคนจน คนรวย มีอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย ซับซ้อน แต่หากเรามอง แบบอุดมคติ มองเป็นภาพองค์รวม ก็คงจะไม่ทำให้เราได้เข้าใจอะไรต่าง ๆ แน่แน่นอน มีแต่ภาพอุดมคติที่เรายึดติดอยู่ ดังนั้น ทำอย่างไรเราถึงจะไปแยกแยะผู้คนให้เห็นถึงความแตกต่างของเขา และความซับซ้อนก็คือว่า เน้นเรื่องความสัมพันธ์ของผู้คนมากกว่า ตรงนี้จะทำให้เราเห็นถึงความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์เหล่านั้น ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านั้นก็ไม่ตายตัว มีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนที่ไปตามสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเราเรียกว่า “พลวัต” มันเคลื่อนไหวอยู่เสมอ

ถ้าเรายึดติดแบบอย่างนี้ทุกทีไปก็ทำงานร่วมกับกลุ่มคนเหล่านั้นไม่ได้ ต้องดูว่าสถานการณ์เป็นอย่างไร มันอาจจะเป็นอย่างนั้น หรือไม่เป็นอย่างนั้นก็ไม่ได้ ถ้าเราจะศึกษาวิจัยก็ต้องดูเงื่อนไขว่า แล้วอะไรที่ทำให้เขาไม่เป็นอย่างนั้น ตรงนี้จะเป็นสิ่งที่เราต้ององค์ความรู้ สร้างองค์ความรู้ขึ้นมา เพราะถ้าเราเห็นแบบตายตัวก็ต้องไปศึกษาวิจัยกันแล้ว เพราะเรารู้อยู่แล้วมีข้อสรุปล่วงหน้า อย่างนี้ทำวิจัยไม่ได้ การทำวิจัยหมายความว่าต้องไม่ด่วนสรุป หรืออยากจะ

ตัดสินใจอะไรล่วงหน้า และก็รู้ว่าเงื่อนไขอะไรที่มันทำให้ข้อสรุปตายตัวที่เราเคยเชื่อไว้ ถ้าเราได้ตรงนี้ออกมาผมคิดว่ามันจะเป็นความรู้ที่สำคัญ และแน่นอนเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปมันจะไม่เป็นเงื่อนไขที่ตายตัว และเงื่อนไขบางทีมันก็เฉพาะเจาะจงอยู่เหมือนกัน จะเอาไปพูดกับทุกพื้นที่ ทุกสถานการณ์ก็ไม่ได้ ทำให้เราต้องใคร่ครวญถึงความซับซ้อนของประเด็นเหล่านั้นมากขึ้น ถือว่าเป็นวิถีวิทยา ที่อยากจะต้องคำถามที่เราจะต้องเอาไปคิด มันถือเป็นประเด็นที่เราควรจะเอามาคิดใคร่ครวญเวลาเราจะทำงานมากกว่า

3. การหยุดคิดมองตัวเองอย่างวิพากษ์วิจารณ์ หมายความว่าไม่ใช่ทำไปข้างหน้าเรื่อยๆเลย โดยไม่เคยย้อนมองตัวเองอย่างวิพากษ์วิจารณ์ มันก็จะทำให้เรามีสภาวะที่เหมือนกับ เส้นผมบังภูเขา การทำงานที่มีกรอบคิดมากเกินไป เส้นผมเส้นเดียวบังภูเขาไปหมด หมายความว่ามองอะไรมองที่ตามกรอบ ถ้าหากเราไม่มีการย้อนกลับมองตัวเองบ้าง คิดว่าคงจะเป็นปัญหา สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ จะเป็นการแก้ปัญหาที่เรามักจะทำกันอยู่ หันมาตั้งคำถามกับตัวเองบ้าง ไม่ใช่วิจัยก็ตั้งคำถามแต่กับคนอื่นตลอดเวลา คิดว่ายากเหมือนกันที่เราจะสร้างองค์ความรู้ได้

4. การกำกับด้วยบริบท หมายถึงการไปมองแนวความคิด มองคติอะไรต่างๆ ที่เข้ามาแล้วทุกทุกอย่างเหล่านั้นมันไม่มีความหมายตามตัว แต่มันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ กับเงื่อนไข ที่ภาษาวิชาการเราเรียกว่า "บริบท" แต่ชาวบ้านไปถามว่า บริบทเป็นอย่างไรเขาจะไม่รู้ คำนี้จะไม่รู้ คำว่าบริบท ในภาษาท้องถิ่นของชาวบ้าน เขาจะไม่มีคำคำเดียว เขามีคำต่างๆมากมายที่แปลว่าอย่างนี้ พูดง่ายๆก็คือการถกประเด็นถกความคิดอะไรต่างๆ น้อยๆไปมองมันเป็นอุดมคติ ว่ามีความหมายตายตัวติดกรอบหรือยึดติดกับสูตรตายตัว แต่ต้องพูดถึงเหล่านั้นหรืออธิบายสิ่งเหล่านั้นบนพื้นฐานของสถานการณ์ ซึ่งสถานการณ์เหล่านี้ อาจจะหมายถึง สถานการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

5. การศึกษาที่เน้นการศึกษาแบบกระบวนการ (เชิงซ้อน) หัวใจของความคิดเชิงซ้อน คือ การศึกษาความสัมพันธ์ และความสัมพันธ์จะเห็นได้ชัดเจนก็ต่อเมื่อมันเป็นกระบวนการ และในกระบวนการนั้นสิ่งที่เราสนใจมากที่สุด คือเรื่องของปฏิบัติการ ดังนั้น ถ้าเราติดอยู่แต่กับเรื่องอุดมคติ มองความรู้ด้านหนึ่งแบบวิทยาศาสตร์ อีกด้านหนึ่งความรู้พื้นบ้าน ถ้าเรามองแบบสูตรตายตัวเราจะไม่เข้าใจอะไรเลย เพราะจริงๆแล้ว ถ้าเราไปดูในปฏิบัติการของชาวบ้าน ในกระบวนการของการใช้ความรู้ ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง เราจะพบว่าชาวบ้านเขาจะมีการปรับตัวผสมผสานทั้งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ในลักษณะที่มันหลากหลายมาก

ตัวอย่างที่ผมพบมากับการศึกษาของผม คือเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรบนที่สูงในภาคเหนือ พบว่าภายใต้สถานการณ์ที่ชาวบ้านถูกบีบถูกกดกันไม่ให้ใช้พื้นที่ เพราะรัฐจะประกาศเป็นเขตป่าสงวน ประกาศเป็นเขตต้นน้ำ ประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ลูก้าลงมาทับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านก็ต้องปรับตัว ครั้นจะใช้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไปปลูกพืชแซมขั้นเพื่อขายอย่างเดียวก็น่าจะดี ครั้นจะกลับไปปลูกแบบโบราณเอาไว้ยังชีพอย่างเดียวก็ไม่ไหว เพราะพื้นที่มันลดลงไป เมื่อก่อนเขาทำไร่แบบหมุนเวียนกัน จะปลูกข้าวให้พอกินต้องมีพื้นที่หมุนเวียนสลับที่ถึงจะหมุนได้พอกิน

ดังนั้นเห็นแล้วว่าจะกลับไปใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมก็ไปไม่รอดเพราะว่ารัฐเขาไม่ยอมให้ปลูก ปลูกผักแบบที่เขามาส่งเสริมตามแนววิทยาศาสตร์ก็ไม่รอด กลายเป็นหนึ่งเป็นสินเกี่ยวกับพวกยาฆ่าแมลง ค่าปุ๋ย มันตกอยู่ในสภาวะเขาควาย ไปทางโน้นก็ถูกทิ่ม ไปทางนี้ก็ถูกแทง ทำอย่างไรละ เราก็ต้องไปดูที่กระบวนการของชาวบ้านว่าเขาปฏิบัติการกันอย่างไร และในการปฏิบัติการของชาวบ้านผสมผสานความรู้ท้องถิ่น เราพบว่าชาวบ้านทำออกมาในรูปแบบของวนเกษตร การปรับเปลี่ยนตัวเองของชาวบ้านกลับกลายเป็นว่าพืชที่ขึ้นในป่ากลับเป็นรายได้ของเขา อย่างเช่นมีต้นมะแขว่น (ต้นไม้ที่เป็นเครื่องเทศ) และมีไม้สมุนไพรรื่นๆขึ้นเต็มเลย คือพูดง่ายๆ ว่าเมื่อเลิกปลูกกลับมีรายได้มากกว่าที่จะไปนั่งหลังชดหลังแข็งปลูก เผาป่าให้มันค่อยกลับฟื้นตัวขึ้น และก็ปกป้องไม่ให้มีคนเข้ามาบุกรุก มันกลับได้รายได้ ขายเครื่องเทศ ขายสมุนไพรรื่น ได้เงินมากกว่าปลูกกะหล่ำ ปลูกแครอท

หลายคนไปมองว่าการอนุรักษ์กับการพัฒนาเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน คือ อนุรักษ์ไม่ต้องทำอะไรเลยถ้าพัฒนาแล้วแล้วปลูก ชาวบ้านภายใต้แรงกดดันเขาปฏิบัติการผสมผสานความรู้ต่างๆเหล่านั้น เป็นการคิดค้น อันนี้ก็เหมือนกันพบว่าในแง่ปฏิบัติการ การพัฒนากับการอนุรักษ์มันไปด้วยกันได้ ยิ่งอนุรักษ์ก็ยิ่งพัฒนา เพราะมี

รายได้เพิ่มขึ้น ถ้าเราไม่ไปศึกษากระบวนการศึกษาการปฏิบัติการแบบนี้ เราก็จะไม่เห็นว่าชาวบ้านเขามีการคิดค้น หมุนเวียน สิ่งเหล่านี้มันต้องเสียสละต้องทำงาน มันเป็นการสร้างสรรค์ใหม่ๆ อันนี้มันจะเป็นองค์ความรู้กับสังคมว่า กระบวนการที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นทำได้อย่างไร มันก็จะกลายเป็นบทเรียน ที่เราสามารถส่งเสริม สามารถเอาไปเผยแพร่ ให้เห็นว่าการสร้างองค์ความรู้ในท้องถิ่น มันไม่ใช่การสร้างองค์ความรู้ด้วยปาก มันสร้างความรู้ด้วยการปฏิบัติ ปฏิบัติการ ตรงนี้ถือเป็นประเด็นสำคัญ ถือเป็น Concept หรือแนวคิด ที่ไม่ใช่กรอบคิด แต่เอาไว้อำนาจสำหรับตั้งคำถาม ทำให้เรามองเห็นสิ่งที่เราไปศึกษาให้มันเป็นข้อมูลขึ้นมา

ประเด็น ต้องมาจากแนวคิดแนวคิด พอเรามีประเด็น เราถึงเอาประเด็นไปตั้งคำถาม ประเด็นนี้ไม่ได้แปลว่า คำตอบ เพราะประเด็นยังไม่ได้พูดอะไรเลย พูดแต่ว่าทำไมคุณไม่ดูเรื่องปฏิบัติการ ดูเรื่องกระบวนการ แต่ยังไม่ได้ บอกว่าอันนี้เป็นคำตอบ เป็นการช่วยให้เราตั้งคำถาม ตั้งจุดที่เราจะดูอะไร ช่วยให้เราดูมองอะไรเห็น ทำให้เราตั้งคำถามได้ และมันก็จะเกิดคำถามจากคำตอบ ก็จะกลายเป็นข้อมูล วิธีวิทยาเหล่านี้ ก็คงจะเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เรา คิดให้มากขึ้น

วิธีคิดเชิงซ้อน ถ้าจะแปลออกมาเป็นตัวอย่างรูปธรรมของการเอาความคิดเหล่านี้ไปใช้ ผมขอยกตัวอย่าง เรื่องของ ภูมิปัญญา เพราะมีหลายคนสนใจทำเรื่องนี้ ถ้าเราพูดถึงภูมิปัญญา ถ้าเราไม่มีความคิดเชิงซ้อนเลย เราก็ มองไปที่ เรื่องของคุณค่า ว่ามีคุณค่าได้อย่างไร อย่างนี้ เพราะมันเป็นมิติหนึ่ง และเป็นมิติที่เรามักจะยึดติดอยู่กับ เรื่องนี้ แต่ถ้าเราใช้ความคิดเชิงซ้อน ภูมิปัญญา มันมีหลายมิติ แล้วก็เอาหลักคิดเรื่อง พลวัต บริบท และการปรับตัว อะไรต่างๆ เอามาเป็นแนวทาง ในการดูชีวิตมิติที่เราจะเอาไปใช้พูดถึงในเรื่องของ ภูมิปัญญา ที่เราเอาหลักคิด ทั้ง 5 ประการที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น เอามาประกอบกับการมองดูภูมิปัญญา ก็จะทำให้เราเห็นว่ามันมีหลายมิติ มองถัดจาก เรื่องคุณค่า ก็จะมองเห็นว่า ภูมิปัญญา เป็นเรื่องของกฎเกณฑ์บางอย่าง คือกฎเกณฑ์ในการกำหนดความสัมพันธ์ ที่ เรียกว่า จารีต

ถ้าคุณค่าของของภูมิปัญญา มันเกี่ยวข้องกับการให้ความอุดมสมบูรณ์ เช่น มองน้ำ ก็เป็นเรื่องของชีวิต เป็นทุนของชีวิต เราก็จะมองว่าทำอย่างไร เราถึงจะมองกฎเกณฑ์เพื่อทำให้น้ำ มีคุณค่าต่อชีวิตได้ กฎเกณฑ์เหล่านี้ แต่ละภาค แต่ละท้องถิ่นมีคำเรียกไม่เหมือนกัน แต่มันเป็นจารีต เป็น ขีด/คล้า/ฮีด คอง อะไรต่างๆ แต่ละภาคก็มีคำ เรียกแตกต่างกันไป อันนี้เป็นภูมิปัญญา ในเรื่องการจัดการ อย่างทางภาคเหนือเขาจะมีความคิดเรื่อง ขีด(ข้อห้าม) ว่า ทำไปแล้วมันจะเป็นเรื่องอัปมงคล เช่นความเชื่อที่ว่า ถ้าไปถมน้ำเหมือง (คลองส่งน้ำชลประทานที่ชาวบ้านทำกันเอง) หรือถมน้ำบ่อ ก็ถือว่าเป็นขีด เพราะมันจะกระทบกระเทือนต่อความอุดมสมบูรณ์ ของการให้คุณค่าต่อน้ำในชุมชน อัน นี้ก็เป็นจารีตประเพณี ที่มีการสร้างกฎเกณฑ์ในรูปของจารีตขึ้นมา ถ้าเป็นในสังคมปัจจุบัน มันก็คือ กฎหมาย นั่นเอง

ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายที่สำคัญเพื่อจรรโลงคุณค่าให้คงอยู่ แต่ว่าภูมิปัญญา ถ้าถัดจากด้านคุณค่า แล้ว ก็ยังมี ด้านที่เป็น องค์กร อย่างเช่นว่า เมื่อน้ำมีความสำคัญ ทางเหนือก็มีการจัดตั้งองค์กรเหมืองฝายขึ้นมา เพื่อควบคุมดูแล กำกับกฎเกณฑ์ให้เป็นไปตามคุณค่านั้น ในเรื่องขององค์กร มันจะหมายถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คน องค์กร ก็ อาจจะมียหลายรูปแบบ บางที องค์กร อาจจะไม่มีประธานกรรมการ ตามแบบองค์กร ที่จัดตั้งจากภายนอก แต่องค์กร จะอยู่ในรูปของกฎเกณฑ์ก็ได้ รูปแบบก็มีลักษณะที่ผันแปรไปตามสถานการณ์ต่างๆไม่เหมือนกัน ทั้งกฎเกณฑ์ คุณ ค่า และองค์กร ทั้งหมดมันสานเชื่อมกันได้ด้วยความคิดว่าด้วยเรื่องของ อำนาจ

คุณค่าก็เป็นเรื่องของอำนาจ กฎเกณฑ์ก็เป็นเรื่องของอำนาจ องค์กรก็เป็นเรื่องของอำนาจ องค์กรไม่มี อำนาจบังคับกฎเกณฑ์ไม่ได้ กฎเกณฑ์ไม่มีอำนาจ ก็บังคับคุณค่าไม่ได้ เพราะคุณค่าอย่างแท้จริงแล้วด้านหนึ่งเรา มองเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ แต่อีกด้านหนึ่งเราก็มองในเรื่องของศักดิ์ศรี เพราะว่าคุณค่าเหล่านี้มันก็หมายถึงตัว ตนของผู้คน ชาวบ้านใช้คำว่าศักดิ์ศรี ก็คือ ศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน เป็นต้น เป็นเรื่องของ การแสดง ยัฒลักษณ์ หรือ ความ เป็นตัวตนของตนเอง

ด้านหนึ่งเราเรียกว่าอัตลักษณ์ แต่ถ้าเป็นภาษาปัจจุบัน เราอาจจะเรียกอำนาจว่าเป็นเรื่องของ สิทธิ เป็น อำนาจที่จะทำให้ชุมชนหรือท้องถิ่นนั้น สามารถที่จะกำหนดชะตากรรมของตัวเองได้หรือไม่ได้อย่างไร เราจะเห็นได้

ว่าคำพวกนี้ที่เอามาประกอบ เห็นชัดเจน ในปัจจุบันนี้ ถ้าเราไม่มีคำศัพท์พวกนี้มาช่วย เราก็จะไม่เห็นอำนาจที่มันมี
มิตหลากหลายอย่างไร เพราะฉะนั้นอำนาจจึงแสดงออกในรูปแบบของศักดิ์ศรี อัตลักษณ์ สิทธิ ทั้งหมดแปลเหมือนกัน
ว่า คือ " อำนาจ " นั่นเอง แต่ในมิติต่างๆ ตรงนี้ที่เราเรียกว่า " วิชิตเชิงซ้อน " คำคำหนึ่งมันไม่ได้หมายความว่า
จะมีความหมายเดียวที่ตายตัว มันมีความหมายในหลายแง่มุม หลายสถานการณ์ ซึ่งจะเห็นได้จากกระบวนการ
และปฏิบัติการ มันซ้อนกันอยู่หมด ดังนั้นถ้าหากเราไม่เอาประเด็นเหล่านี้เข้ามาคิดใคร่ครวญ เราก็จะมองอะไรแบบ
ตายตัว มองอะไรแบบด้านเดียว ไม่มีคำถามอะไรต่าง ๆ ประกอบด้วยเลย คำเหล่านี้มันมาช่วยเราตั้งคำถามต่อข้อมูล
ต่อสิ่งที่เราศึกษาให้เห็นในหลายแง่มุมหลายมิติยิ่งขึ้น เพราะการวิจัย ไม่มีอะไรสำคัญเท่ากับการตั้งคำถาม

การปฏิบัติของชาวบ้าน เขาไม่ได้ปฏิบัติการแบบเชิงเดียว เขาปฏิบัติการเชิงซ้อน ได้คำว่าเชิงซ้อน ก็ไม่ใช่
คำที่คิดขึ้น แต่ก็รู้มาจากชาวบ้าน ตอนผมมาอยู่เชียงใหม่ ใหม่ๆก็ไม่เข้าใจเหมือนกันเพราะเป็นคนที่มาจากในเมือง
เพ็ญเมืองมาก มาอยู่เชียงใหม่ก็ไม่อยากอยู่ในเมือง เลยไปซื้อบ้านอยู่นอกเมือง ออกไป 10 กม. เป็นชานเมือง
เชียงใหม่ ด้วยความเป็นคนเมือง พอกลับไปถึงบ้านก็ปิดประตูบ้านปั๊บ แล้วก็ปิดประตูรั้วบ้าน แต่ผมก็สงสัยว่าชาว
บ้านชอบมาเปิดประตูบ้านผมอยู่เรื่อยเลย ถือวิสาสะเข้ามาเก็บโน่นเก็บนี่ในบ้านเราตลอด ไม่เห็นเขาสนใจรั้วรอบขอบ
ชิดบ้านเราเลย เราก็คิดว่าบ้านเราเป็นสมบัติส่วนตัว เป็นสมบัติส่วนบุคคล มันควรจะต้องปิดสามารถห้ามปรามคน
อื่นได้ แต่ก็ไม่มี เดียวก็เข้ามาเก็บแมงมัน เก็บจิ้งจก และที่สำคัญคือ ชอบมาสอดไข่มดแดงในต้นมะม่วง ซึ่งผมปลูกไว้
ในบ้าน แรกๆเราก็ไม่กล้าผมเพราะเราเพิ่งมาอยู่ใหม่ๆ ก็กลัวชาวบ้านเขาเอาเรื่อง

อยู่มานานเข้าสักเมื่อ 10 กว่าปีก่อนผมก็เลยถามเขาว่า ลุงนี้ทำไมเข้ามาเก็บในบ้านผม ไม่เกรงใจกันเลย
หรือไง... ลุงแก ก็เลยอธิบายให้ผมฟังอย่างดี ถือว่าเป็นบทเรียน เอามาเขียนเป็นความคิดเชิงซ้อนได้เลย.. แกอธิบาย
ว่าอาจารย์ต้นมะม่วงที่อาจารย์ปลูกก็เป็นของอาจารย์ ผมก็ไม่ได้เก็บ แต่ว่ามดแดงนี้อาจารย์ไม่ได้เลี้ยงแน่นอน มันมา
ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้นผมก็เก็บได้ มันมาอาศัยต้นมะม่วงเท่านั้นเอง ผมก็เลยถึงบางอ้อทันที เพราะเราคิดอยู่แต่
เชิงเดียว คิดอยู่ว่าบ้านทั้งหมดเป็นของเรา แต่ชาวบ้านเขาคิดว่า ที่ของเรากับบ้านของเรา เขาก็ว่าเป็นของเราไม่ว่าอะไร
แต่เขาซ้อนไปอีกว่าบนพื้นที่ของเรา มันยังมีสิ่งที่ไม่ใช่ของเราอีกที่อยู่ therein ที่เรียกว่าสิทธิหน้าหมู่ คือของชุมชนของ
ส่วนรวม คือของที่เป็นธรรมชาติมันถือเป็นของส่วนรวมใครเจอก่อนได้ก่อน ไม่ใช่ว่าอยู่ในที่ของเราแล้วเราจะเป็นเจ้า
ของได้ เช่นเดียวกับท้องนา ถ้าสังเกตให้ดีเราจะเห็นว่า ไม่มีใครเขาทำรั้วรอบที่นาไว้หรอก ยกเว้นแต่ตรงไหนเขาปลูก
ผัก เขาก็จะทำรั้วขึ้นไว้สำหรับปลูกผักนิดหน่อย

นาก็มีเจ้าของนา เขาปลูกข้าว ข้าวก็เป็นของเจ้าของคนที่ทำนานั้น แต่ปลูกข้าวแล้ว ใครจะมาเก็บผัก จับ
ปลาที่มันมีขึ้นเองตามธรรมชาติ ก็ไม่มีใครเขาว่าอะไร คนจะเอาควายมาเลี้ยงในนาก็ไม่มีใครเขาว่าอะไร นาของคนอื่น
ไม่ใช่ของเรา แสดงว่านา นั้นเป็นทั้งสมบัติส่วนตัวและเป็นทั้งสมบัติส่วนรวมซ้อนลงไปในที่เดียวกัน ตรงนี้ทำให้เข้าใจ
เลยว่า เขาไม่ได้มองอะไรตายตัว ว่านาของใครของมันอย่างเดียว นาของใครของมันก็เฉพาะต้นข้าวในนา อย่าง
อื่นๆในนาเป็นของส่วนรวมหมด ทำไมชาวบ้านเขาคิดได้ เราอุตส่าห์ไปเรียน M.B.A เรียนการจัดการธุรกิจ ซึ่งก็ล้วน
แล้วแต่เป็นเชิงเดียวหมดเลย มันถึงได้พัง เพราะชาวบ้านเขามีวิจิตเชิงซ้อน ยิ่งซ้อนเท่าไร มันยิ่งทำให้การกระจาย
และการแบ่งปันทรัพยากรมีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ถ้าทุกคนมีโอกาสใช้ประโยชน์ได้หมด เขาก็จะช่วยกันดูแล ทำให้
เกิดการใช้อย่างยั่งยืน และเกิดการใช้อย่างเป็นธรรมมากขึ้น เรียกว่าเป็นการจัดการเชิงซ้อน

จากการที่ได้เห็นบทเรียนจากการจัดการเชิงซ้อนของชาวบ้าน ทำให้ผมคิดว่านักวิชาการเรา เมื่อก่อนผมก็
คิดเชิงเดียวเหมือนกัน อยู่ในกรอบอะไรต่าง ๆ ก็เลยเข้าใจว่ามันมีวิธีมองอย่างอื่นทำให้เราเปิดประตูความคิด ให้เรา
สามารถมองอะไรต่าง ๆ ได้แตกต่างจากที่เราเคยคิดอยู่ได้มากขึ้น ฉะนั้นได้สิ่งเหล่านี้ผมก็เลยคิดว่ามันคือวิธีวิทยาที่
สำคัญ ทำให้เราศึกษาอะไรได้มากขึ้น

นอกเหนือจากวิธีวิทยาที่ว่าไปแล้ว ที่อธิบายอยู่นี้ก็คือ แนวคิด อย่างแนวคิดเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่
บอกไปแล้วว่า เราเอาวิจิตเชิงซ้อนมาอธิบายเรื่องความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็จะทำให้เราเห็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในลักษณะที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่ลักษณะที่ตายตัว วิธีการที่ได้อธิบายมาก็พอจะเป็นตัวอย่างให้เราได้

เห็นแล้วว่า ถ้าเราต้องการจะแสวงหาทิศทางในการสร้างความรู้จากท้องถิ่น ก็คงต้องเปลี่ยนทั้งแนวคิดและวิธีคิดหลาย ๆ อย่าง แต่แน่นอนการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ พุดมันฟังดูง่าย แต่เราเอาไปฝึกใช้มันไม่ใช่ง่ายอย่างนั้น ดังนั้นการแสวงหาทิศทางมันจะต้องมาพร้อม ๆ กับการหมั่นฝึกฝนด้วย เอาความคิดเหล่านี้ไปลองฝึกหัดใช้ เอาไปตั้งคำถาม เอาไปช่วยให้เรามองสิ่งที่เราทำงานอยู่แล้ว ที่เมื่อก่อนเรามองไม่เห็นและมองแบบติดกรอบเกินไป ก็หวังว่าคงจะพอช่วยให้เห็นแง่มุมได้มากขึ้นว่า ทิศทางใหม่ๆ ที่เราควรจะไปพิจารณา อย่างการตั้งคำถามให้มากขึ้น มันจะเป็นอย่างไรได้บ้าง

กระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้

ปาริชาติ วลัยเสถียร

ที่มา : <http://www.agri.cmu.ac.th/trfn>

กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง เมื่อได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียนและหาหนทางที่ดีต่อไป เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำๆ เพื่อยกระดับสติปัญญา

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นสิ่งที่เราเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกับคนอื่นเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น เข้าใจทัศนะต่อปัญหาที่คนอื่นพบเจอ รู้จักสร้างสำนึกร่วมต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น

กระบวนการเรียนรู้ควรมีวัตถุประสงค์เพื่อตนเอง เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเอง ทั้งที่ใกล้และไกล เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งนอกตัว และสามารถจัดความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตและสังคม เพื่อให้คนได้รู้จักคิดดีทำดี มีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม กระบวนการเรียนรู้ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มีสาระสำคัญ 4 ประการ

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ทั่วไปอย่างกว้างๆ ให้เกิดปัญญา รู้จักคิดและค้นหาความจริง
2. การเรียนรู้เพื่อทำการฝึกหัดอาชีพ ความสามารถในการทำงานเป็นทีม
3. การเรียนรู้เพื่อมีอิสระเพิ่มขึ้น ตัดสินใจได้ถูกต้องและรับผิดชอบ
4. การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน เข้าใจผู้อื่น เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีและจิตใจของผู้อื่น

ยุทธศาสตร์ในการเสริมสร้างการเรียนรู้

1. **การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง** ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายมีการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่แยกการเรียนรู้ออกจากชีวิตจริง ทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
2. **การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน** มีการกำหนดประเด็นปัญหาโดยประชาชนร่วมขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้น หากแต่รวมไปถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วยการสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ ต่างคนเป็นพลเมืองเหมือนกันเป็นการสร้างแนวทางกว้างๆ และเผยให้เห็นถึงเป้าหมายร่วม

การดำเนินกิจกรรมสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ระดมพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมากที่ต้องการการติดต่อประสานงานในระดับหนึ่ง เป็นการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งแก่กันและกันของผู้คน การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะเพื่อปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องให้เป็นประโยชน์และคุ้มค่า เทคนิค วิธีการ และกระบวนการในการเสริมสร้างการเรียนรู้ แบ่งได้ดังนี้

1. **เทคนิค วิธีการการเรียนรู้ที่จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน** แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน เครือข่าย และการจัดการศึกษาระดับเด็กและผู้ใหญ่
2. **เทคนิควิธีการจัดการเรียนรู้ที่แบ่งตามลักษณะการให้ความรู้** เช่น ให้ความรู้ทางตรงหรือการศึกษากลับทางอ้อม

3. **เทคนิคการประชุมอย่างมีส่วนร่วม** เป็นการใช้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่น เรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกัน
4. **เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการกลุ่ม** เน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ร่วมคิดร่วมทำ แลกเปลี่ยนความคิด แสวงหาความรู้ ทำความเข้าใจด้วยตนเอง
5. **การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน** วิทยาการของชาวบ้านในการสืบทอดต่อกันมาโดยมีวิธีการถ่ายทอดทั้งแบบเป็นลายลักษณ์อักษร และถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน
6. **การสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชน** แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เก็บรวบรวมข้อมูล และเชื่อมประสานผู้นำในชุมชน
7. **การเรียนรู้ชีวิตและจิตสำนึก** ต้องเรียนรู้สภาพชีวิตที่เป็นจริงของตัวเอง เน้นวิธีการแก้ปัญหา มีความคิดวิพากษ์ได้
8. **การใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้** สื่อต้องปราศจากการครอบงำจากภายนอก เป็นตัวกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนมีความคิดและมีความสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้

001-014

สถานการณ์
ความเคลื่อนไหว

WS-MRN	กิจกรรมทางวิชาการและกิจกรรมอื่น ๆ (WS-MRN)
WS-MRN-001	ประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research)" สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอเชิญร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Operations Research)" ในระหว่างวันที่ 26-30 พฤศจิกายน 2544 ณ ห้องประชุม 221 ชั้น 2 อาคารสถาบัน 2 จุฬาฯ โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ศ.นพ.จรัส สุวรรณเวลา, ศ.น.สพ.พีระศักดิ์ จันทร์ประทีป, รศ.นพ.สุรศักดิ์ ฐานิพานิชสกุล, นพ.วีระ นิยมวัน, ศ.นพ.นิกร ดุลิตลีน, รศ.นพ.ปรีดา ทศนประดิษฐ์, ผศ.ยุพา อ่อนท้วม, พญ.นันทา อ่วมกุล สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมที่หมายเลขโทรศัพท์ 0-2218-8152-3 โทรสาร 0-2253-2395 E-mail : ihr@chula.ac.th (ค่าลงทะเบียน 4,500 บาท)
WS-MRN-002	BIOTEC จัดประชุมวิชาการ "Bio Thailand 2001 : From Research to Market" ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ร่วมกับสมาคมเทคโนโลยีชีวภาพแห่งประเทศไทย สมาคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารแห่งประเทศไทย และ Japan Society for The Promotion of Science จัดให้มีการประชุมวิชาการ หัวข้อ "Bio Thailand 2001 : From Research to Market" ระหว่างวันที่ 7-10 พฤศจิกายน 2544 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ โดยจัดให้มีการนำเสนอผลงานและแสดงนิทรรศการ ขอเชิญชวนผู้สนใจส่งผลงานเข้านำเสนอและร่วมประชุม โดยติดต่อสอบถามรายละเอียดได้ที่ คุณเพิ่มพูนพัลลภ ชีรคุปต์ ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ โทรศัพท์ 0-2642-5322-31 ต่อ 209 โทรสาร 0-2248-8303
WS-MRN-003	มหาวิทยาลัยมหิดลจัดประชุมวิชาการเรื่อง "วิกฤตสิ่งแวดล้อม : งานวิจัยและทิศทางของประเทศไทย" เนื่องในวาระครบรอบ วันสถาปนาคณะสิ่งแวดล้อม และคณะทรัพยากรศาสตร์ปีที่ 28 ทางคณะฯ ได้กำหนดให้มีการประชุม ทางวิชาการประจำปีขึ้น ในหัวข้อเรื่อง "วิกฤตสิ่งแวดล้อม : งานวิจัยและทิศทางของประเทศไทย" ในวันพุธที่ 26 กันยายนที่ผ่านมา ณ โรงแรมรอยัล ซิตี กรุงเทพฯ เพื่อเปิดโอกาสให้นักวิชาการ นักศึกษา ได้มีเวทีเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ ตลอดจนให้บุคคลที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อสะท้อนมุมมอง ข้อคิดต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศไทย ที่เชื่อมโยงกับปัญหาระดับโลกได้ ติดต่อกับคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่หมายเลขโทรศัพท์ 0-2441-0211-6 ต่อ 162 โทรสาร 0-2441-9510
WS-MRN-004	วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จัดเวทีเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (Rnet Forum) ครั้งที่ 4 ขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายนที่ผ่านมา โดยวิทยากรผู้ร่วมเสวนาภายใต้เรื่อง...วิกฤตวัฒนธรรมกับการปฏิรูปเมืองไทย...ได้แก่ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งการเสวนาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันตรวจสอบความคืบหน้าของการปฏิรูปเมืองไทยในด้านต่างๆ, เพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไข อุปสรรคของการปฏิรูปเมืองไทยในมิติทางวัฒนธรรม และร่วมกันขบคิดหาทางทลายข้อจำกัดว่าจะต้องปรับอะไรบ้าง และเพื่อให้เกิด

	เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระตุ้นฐานคิด จิตสำนึกของพลเมืองไทย และสานต่อกันเป็นพลังในการเข้าไปมีส่วนร่วมปฏิรูปเมืองไทยด้านต่าง ๆ รวมถึงประเด็นการค้นคว้าวิจัย สร้างองค์ความรู้เพื่อหนุนเสริมการเมืองของภาคพลเมืองอีกด้วย (สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คุณอาภรณ์ ไทร 0-2621-8082)
WS-MRN-005	ประชุม 4 ภาคเพื่อนำเสนอข้อเสนอโครงการสิทธิชุมชนศึกษา สกว. ชุดโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล สกว. จัดประชุม 4 ภาคขึ้นเมื่อวันที่ 15-16 มีนาคมที่ผ่านมา เพื่อนำเสนอข้อเสนอโครงการสิทธิชุมชนศึกษา แต่ละภาคขึ้นมามีถึงสถานการณ์ปัญหาของพื้นที่ โดยเชื่อมโยงกับโครงสร้างนโยบายรัฐและทุนข้ามชาติ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชน ในภาคเหนือเกี่ยวข้องกับเรื่องฐานทรัพยากรลุ่มปิงตอนบน ลุ่มน้ำกว๊าน ลุ่มน้ำแดงบน-ล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจับสถานการณ์ปัญหาเรื่อง (1) โขงชีมูล, (2) ป่าไม้ และ (3) แร่โปแตส สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือจับสถานการณ์ปัญหาเรื่อง ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง (1) ป่าชายเลน (2) ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด (3) น้ำ (4) อุตสาหกรรม และ (5) ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และในภาคใต้เน้นจะเกี่ยวข้องกับเรื่อง (1) เครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อขอทราบบรรทัด ซึ่งแบ่งเป็นกรณีสิทธิทำกินในพื้นที่ดั้งเดิม และกรณีพืชเชิงเดี่ยวยางพารา (2) ลุ่มน้ำปากพนัง (3) ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (4) ประมงพื้นบ้านปัตตานี
WS-MRN-006	ประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา...คนมองคน นานาชีวิตในกระแสการเปลี่ยนแปลง ระหว่างวันที่ 27-29 มีนาคมที่ผ่านมา ทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) จัดประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาขึ้น โดยใช้ชื่อว่า...คนมองคน นานาชีวิตในกระแสการเปลี่ยนแปลง...ในวันแรก รศ.ดร.ม.ร.ว.อดิศัย หัตถ์พัฒน์ ปาฐกถา เรื่อง...ชีวิตสมัยใหม่ มนุษย์ และมานุษยวิทยา และการประชุมทั้ง 3 วันมีอาจารย์ นักวิชาการทางด้านมานุษยวิทยาจากหลายสถาบันมาร่วมเปิดประเด็นอภิปราย อาทิ ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ อภิปรายเรื่องสิทธิชุมชน, ดร.พัฒนา กิตติอาษา เรื่อง...ตัวตนทางวัฒนธรรม, ดร.นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เรื่อง...ความหลากหลายของวัฒนธรรมสุขภาพ, ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง...กรอบความคิดทฤษฎีและวิธีวิทยา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการอภิปรายกลุ่มย่อยในกลุ่มหัวข้อต่าง ๆ อาทิ กลุ่มสิทธิชุมชน กลุ่มการฟื้นฟูวัฒนธรรม, กลุ่มวัฒนธรรมสุขภาพ, กลุ่มวัฒนธรรมเมือง, กลุ่มพลังอำนาจพิธีกรรม, กลุ่มคนชายขอบ, กลุ่มอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ เป็นต้น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-880-9429 หรือ www.sac.or.th
WS-MRN-007	อริยวินัยวิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ เสวนาแนวคิดในการจัดการการศึกษา วิจัย และพัฒนา : อริยวินัยวิถีที่เหมาะสมท่ามกลางภาวะสมัยใหม่ ในวันที่ 10 พฤษภาคม 2545 ณ ห้อง 501 อาคารเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (ศูนย์กล้วยไม้) จ.เชียงใหม่ จัดโดยเครือข่ายวิจัยสถาบันการศึกษา จ.เชียงใหม่ ร่วมกับ สกว.ท้องถิ่น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 053-87-8038-50 ต่อ 2830

WS-MRN-008	การสร้างฐานการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สัมมนา...การสร้างฐานการวิจัยเพื่อพัฒนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีการนำเสนอบทวิเคราะห์เรื่อง...พลวัตสังคมสงเคราะห์ไทย ในความเป็นพื้นที่ถิ่น / ท้องถิ่นนิยม และโลกานุวัตร...ในวันที่ 11 พฤษภาคม2545 ณ ห้องบอลรูม โรงแรมอลิชาเบท ถนนประดิพัทธ์ กรุงเทพฯ จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
WS-MRN-009	พุทธศาสนากับเทคโนโลยี จะอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องและสมดุลได้อย่างไร วันที่ 14 พฤษภาคม2545 เสวนาประจำปี 252545 ...พุทธศาสนากับเทคโนโลยี จะอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องและสมดุลได้อย่างไร...ตั้งแต่เวลา 13.00-16.30 น. ณ ห้องประชุมจุมพฏ-พันธุ์ทิพย์ ชั้น 4 ตึกประชาธิปไตย ราไพพรรณี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิทยากรได้แก่ พระสันติกโร, ศ.นพ.ประเวศ วะสี และดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ จัดโดยเครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย (คพส.)
WS-MRN-010	เวทีสัมมนาเครือข่ายการศึกษาทางเลือก ระหว่างวันที่ 25-27 พฤษภาคม2545 ร่วม เวทีสัมมนาเครือข่ายการศึกษาทางเลือก ณ สันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย ถ.พิชัย เขตดุสิต วันที่ 26 ปาฐกถาหัวข้อ...การศึกษาทางเลือกของภาคประชาชน โดยศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์, อภิปรายและวิเคราะห์...ปฏิรูปการศึกษาไทย ประชาชนอยู่ตรงไหน จัดโดย โครงการวิจัยการศึกษาทางเลือก : ฐานข้อมูลและการวิเคราะห์ สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 053-28-3622
WS-MRN-011	การวิจัยแบบมีส่วนร่วมร่วมกับทิศทางสังคมไทย ร่วมประชุมวิชาการ...การวิจัยแบบมีส่วนร่วมร่วมกับทิศทางสังคมไทย ในวันที่ 20 มิถุนายน2545 ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมจุมพฏ-พันธุ์ทิพย์ อาคารประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.thaidemocracy.org
WS-MRN-012	งานตลาดนัดงานวิจัยภาคเหนือ ร่วมงานตลาดนัดงานวิจัยภาคเหนือ ระหว่างวันที่ 28-30 มิถุนายน2545 ณ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว เชียงสะพานท่าขาม จ.ลำพูน ตั้งแต่เวลา 10.00-19.00 น. จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ www.nrct.go.th
WS-MRN-013	ประชุมเผยแพร่ผลงานโครงการวิจัย...ธรรมชาติของสรรพสิ่ง สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับมูลนิธิสตรี้-สฤงคังค์ จัดประชุมเผยแพร่ผลงานโครงการวิจัยเรื่อง...ธรรมชาติของสรรพสิ่ง เมื่อวันที่ 10 มิถุนายนที่ผ่านมา โดยมีหัวหน้าโครงการวิจัย คือ ศ.นพ.ประเวศ วะสี และคณะวิจัย ได้แก่ สันติกโรภิกขุ, พรชัย พชรินทร์ตะกุล, บัญชา ธนบุญสมบัติ, สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์, วิสุทธิ์ ใบไม้, อนุชาติ พวงสำลี, ศรีศักร วัลลิโภดม และประธาน ต่างใจ นอกจากนี้ผลงานวิจัยชุดนี้ยังจะจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อการเรียนรู้แบบใหม่ คือเริ่มจากการเข้าถึงความจริงทั้งหมด หรือปัญญา โดยมี ศ.นพ.ประเวศ เป็นบรรณาธิการด้วย

WS-MRN-014	สัมมนาทางวิชาการประจำปีของคณะเศรษฐศาสตร์ มธ. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดสัมมนาทางวิชาการประจำปี 252545 ขึ้นเป็นครั้งที่ 25 โดยใช้ชื่อว่า...ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย...เมื่อวันที่ 12 มิถุนายนที่ผ่านมา เรื่องที่หยิบยกขึ้นมาแลกเปลี่ยนกัน ได้แก่ ภาพรวมแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทยในรอบ 5 ทศวรรษที่ผ่านมา, การพัฒนาเกษตรและชนบทของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, คุณภาพชีวิตของคนไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, ความเหลื่อมล้ำและการกระจายรายได้ของคนไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, การค้าระหว่างประเทศของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ, สถาบันการเงินและการพัฒนาตลาดเงินและทุนในรอบ 5 ทศวรรษ, การพัฒนาของอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีของไทยในรอบ 5 ทศวรรษ ช่วงท้ายเป็นการระดมความคิดเห็นเรื่อง...ห้าทศวรรษภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย ซึ่งเนื้อหาในการประชุมครั้งนี้มีจัดพิมพ์เป็นหนังสือจำหน่ายด้วย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-613-2404
WS-MRN-015	ประชุมวิชาการเรื่อง...การวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับทิศทางของสังคมไทย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายนที่ผ่านมา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจัดให้มีการนำเสนอการวิจัยแบบมีส่วนร่วมขึ้นในประเด็นที่เกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้ และการจัดการความขัดแย้ง ช่วงเช้ามีการนำเสนอประสบการณ์การทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของชุมชน ในประเด็นเรื่อง...การสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม, การมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งของประชาชนในองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น วิทยากรโดย ดร.สิลาภรณ์ บัวสาย ช่วงบ่าย รศ.สุรัชย์ หั่นแก้วให้ข้อเสนอแนะคณะผู้ทำวิจัย เรื่อง...ผลกระทบภายหลังการก่อสร้างเขื่อนทดน้ำบางปะกงและการประเมินค่าความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม, การแก้ไขผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ กรณีราชสีเส็ด และวาระทางสังคม : การมีส่วนร่วมภาคประชาชน สุดท้ายที่ประชุมค้นหาทิศทางทางการวิจัยและการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของสังคมไทยในอนาคตร่วมกัน
WS-MRN-016	งานประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทยครั้งที่ 3 ร่วมงานประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทยครั้งที่ 3 ระหว่างวันที่ 18-19 กรกฎาคม 2545 ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โดยผลงานวิจัยที่จะนำเสนอแบ่งเป็น 3 กลุ่มสาขาวิชาหลัก ได้แก่ กลุ่มมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์-ศึกษาศาสตร์, กลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ และกลุ่มวิศวกรรมศาสตร์-วิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (มทส.) ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sut.ac.th/gradresearch3 หรือโทรศัพท์ 044-22-4028-9
WS-MRN-017	อบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม ระหว่างวันที่ 15-16 กรกฎาคม และ 15-16 สิงหาคม 2545 ขอเชิญสมัครฝึกอบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม...วิทยากรได้แก่ ผศ.ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และ อ.จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร ณ ห้องประชุมเคยู โฮม ภายในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ค่าลงทะเบียนท่านละ 2,900 บาท ช่วงที่ 1 วันที่ 15-16 กรกฎาคม 2545 และช่วงที่ 2 วันที่ 15-16 สิงหาคม 2545 จัดโดย มูลนิธิกองทุนไทย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-511-3096, 02-930-2140 หรือ www.thainggo.org

WS-MRN-018	เสนอโครงสร้างความคิดในการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ ประชุมสัมมนาเสนอร่างรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ระหว่างวันที่ 26–28 กรกฎาคม 2545 กลุ่มโครงการวิจัย...ประวัติ ศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ณ โรงแรมกรีนพาลา อ.เมือง จ.สงขลา มีการเสนอโครงสร้างความคิดในการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และจะมีการเสนอรายงานการวิจัยและวิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิหลายเรื่อง จัดโดย กลุ่มโครงการวิจัย...ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
WS-MRN-019	โครงการตลาดนัดนักวิจัยพบแหล่งทุนวิจัย ร่วมโครงการตลาดนัดนักวิจัยพบแหล่งทุนวิจัย ระหว่างวันที่ 29–30 กรกฎาคม 2545 ณ ห้องประชุมชั้น 2 สำนักบริการคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้ผู้เข้าสัมมนาซึ่งเป็นผู้ทำวิจัยได้พบกับผู้ให้ทุนหรือแหล่งทุนวิจัยโดยตรง และทราบทิศทางการวิจัย กองวิเทศสัมพันธ์ สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดร่วมกับศูนย์บริการข้อมูลเทคโนโลยีที่เหมาะสมสำหรับภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ (RISE-AT) ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.ist.cmu.ac.th
WS-MRN-020	เสนอโครงการวิจัยด้านพันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ ร่วมเสนอโครงการวิจัยด้านพันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพ ประจำปีงบประมาณ 252545 เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในเขตภาคเหนือ สำหรับอาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ รวมทั้งผู้สนใจทั่วไป จัดโดย สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) เครือข่ายภาคเหนือ ผู้สนใจส่งข้อเสนอโครงการเข้าไปดาวน์โหลดที่ www.nn.nstda.or.th
WS-MRN-021	ประชุมวิชาการของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย เข้าร่วมประชุมวิชาการของโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย เพื่อรับฟัง และให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินโครงการ ในวันที่ 6 สิงหาคม 2545 ตั้งแต่เวลา 8.30–16.30 น. ณ ห้อง 202 ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค จัดโดย โครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-959-9839-42
WS-MRN-022	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ในวันที่ 22–23 สิงหาคม 2545 ร่วมฟังการเสนอผลงานการวิจัยชุด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจาก สกว. โดยมี ร.ศ.ศรีศักร วัลลิโภดม เป็นหัวหน้าโครงการ ในวันที่ 22 ตั้งแต่เวลา 8.2545–16.00 น. และวันที่ 23 ตั้งแต่เวลา 8.2545–12.30 น. ณ หอประชุมใหญ่ ชั้น 4 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sac.or.th/seminar.htm
WS-MRN-023	อบรมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย ระหว่างวันที่ 20–23 สิงหาคม 2545 ร่วม อบรมเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย ณ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดโดย สถาบันการพยาบาล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

WS-MRN-024	ฟังปาฐกถาพิเศษ....วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : ทางออกจากวิกฤต ร่วมฟังปาฐกถาพิเศษ....วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : ทางออกจากวิกฤต โดย นพ.ประเวศ วะสี ในวันที่ 24 สิงหาคม 2545 ตั้งแต่เวลา 13.00-16.00 น. ณ หอประชุม ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร พร้อมเปิดตัวหนังสือ...วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 : สู่พหุภูมิใหม่แห่งการพัฒนา หนังสือเล่มนี้คือแก่นความคิดของหมอประเวศ ว่าด้วยหลักพุทธศาสนาและการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ มูลนิธิสคตศรี-สฤษดิ์วงศ์ จัดร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำรองที่นั่งได้ที่ คุณภัทรา โทร. 0-2243-9131-2
WS-MRN-025	สัมมนาทางวิชาการเรื่อง...มนุษย์ที่มีคุณค่า : ศิลปแห่งการบูรณาการ ในวันที่ 30 สิงหาคม 2545 ร่วมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง...มนุษย์ที่มีคุณค่า : ศิลปแห่งการบูรณาการ ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องประชุมหม่อมหลวงดุษฎี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดโดย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
WS-MRN-026	สัมมนา...เศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไท ร่วมสัมมนา...เศรษฐกิจท้องถิ่น...กำหนดทิศทางไท ในวันที่ 5 กันยายน 2545 ตั้งแต่เวลา 8.30-16.30 น. ณ ห้องสุพรรณนิการ์ ศูนย์ฝึกอบรมประสบการณ์วิชาชีพแก้วเจ้าจอมสถาบันราชภัฏสวนสุนันทา เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-8082
WS-MRN-027	เสวนาเรื่องก้าวกระโดด : จากกิจกรรมจำเจสู่เสรีภาพที่สร้างสรรค์ เครือข่ายสยามเด็กเล่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับโครงการวิจัย...เยาวชนจุฬาฯ กับโลกาภิวัตน์ : การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดเสวนาเรื่อง...ก้าวกระโดด : จากกิจกรรมจำเจสู่เสรีภาพที่สร้างสรรค์...ขึ้น เมื่อในช่วงเย็นของวันที่ 9 กรกฎาคมที่ผ่านมา ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการเสวนามีหัวข้อการวิจัยที่น่าสนใจ อาทิ เรื่องการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น
WS-MRN-028	อบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคม เครื่องมือสำคัญที่จะช่วยหนุนเสริมงานพัฒนาให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นคือ...งานวิจัย ดังนั้นทางมูลนิธิกองทุนไทย จึงได้จัดอบรมหลักสูตร...การวิจัยเพื่องานพัฒนาสังคมขึ้น ระหว่างวันที่ 15-16 กรกฎาคม และ วันที่ 15-16 สิงหาคมที่ผ่านมา เป้าหมายของการฝึกอบรมครั้งนี้ อาทิ เพื่อเสริมสร้างทักษะในการทำวิจัย, เพื่อเพิ่มพูนความรู้หลักการและเทคนิคในการทำการวิจัย และเพื่อส่งเสริมให้องค์กรพัฒนาเอกชนใช้การวิจัยมาประยุกต์เพื่อส่งเสริมงานพัฒนา โดยมีวิทยากรผู้มีความเชี่ยวชาญ ได้แก่ ผศ.ดร.ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อดีตอาจารย์ประจำคณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ อาจารย์จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ มูลนิธิกองทุนไทย โทร. 0-2511-3096, 0-2930-2140

WS-MRN-029	ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง เมื่อวันที่ 22-23 สิงหาคมที่ผ่านมา ชุดโครงการความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เสนอผลงานการวิจัย ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) โดยเนื้อหาการประชุม ได้แก่ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในท้องที่ภาคกลาง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของงานสถาปัตยกรรม เอกสารโบราณ และงานช่างในภาคกลาง การวิจัยชุดนี้มีความมุ่งหมายที่สำคัญๆ อาทิ เพื่อทำความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ รวมถึงการบูรณาการทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น และเพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบัน ติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.sac.or.th/seminar.htm
WS-MRN-030	การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนาทักษะผู้ปฏิบัติงาน ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการงานวิจัยท้องถิ่น...การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนาทักษะผู้ปฏิบัติงานสนับสนุนการวิจัยของชุมชนท้องถิ่น ระหว่างวันที่ 6-7 กันยายน 2545 ณ โรงแรม เดอะรอยัล เจมส์ ลอตจี้ จ.นครปฐม ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค จัดร่วมกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455 ต่อ 121
WS-MRN-031	สัมมนา...กองทุนหมู่บ้านให้อะไรกับประชาชน ร่วมสัมมนา...กองทุนหมู่บ้านให้อะไรกับประชาชน ในวันที่ 10 กันยายน 2545 ตั้งแต่เวลา 13.00-16.00 น. ณ ห้องประชุมสุพรรณิการ์ โรงแรมแก้วเจ้าจอม สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา จัดโดย สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา
WS-MRN-032	อบรมความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ร่วมอบรมความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน ระหว่างวันที่ 10-13 กันยายน 2545 ณ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน (RECOFTC) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์...ร่วมแลกเปลี่ยนความเข้าใจ-มุมมองเรื่องสิทธิจากประเด็นปัญหาของพื้นที่ กรณีน้ำ ป่า นโยบายรัฐ และประมงพื้นบ้าน และเข้าร่วมอบรมในหัวข้อต่างๆ ที่น่าสนใจ จัดโดยโครงการสิทธิมนุษยชนศึกษา สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-6469 กด 0
WS-MRN-033	ประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน ในวันที่ 13-15 กันยายน 2545 มีการประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน ณ โรงแรมเดอะรอยัล เจมส์ ลอตจี้ จ.นครปฐม จัดโดย โครงการวิจัยชุดระบบการศึกษากับชุมชน สกว.
WS-MRN-034	ประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อหาโจทย์ในการพัฒนาพื้นที่โซนอีสานใต้ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ใน ฝ่ายชุมชน สกว. จัด ประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อหาโจทย์ในการพัฒนาพื้นที่โซนอีสานใต้ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ขึ้น ในวันที่ 17 กันยายน 2545 ณ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455 ต่อ 126, 154

WS-MRN-035	ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง สัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ 36 ปี แห่งการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ในวันที่ 20 กันยายน 2545 เรื่อง...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง ณ ห้องประชุมเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบ พระชนมพรรษา สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ จัดโดย สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คณะสถิติประยุกต์ โทร.0-2377-7400-19 ต่อ 2255
WS-MRN-036	เสวนาวิชาการเรื่อง...เกี่ยวเก็บบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น เสวนาวิชาการเรื่อง...เกี่ยวเก็บบทเรียนวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น ระหว่างวันที่ 26-27 กันยายน 2545 ณ อาคารมงคลนิพนธ์ จ.นครนายก เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปัญหา อุปสรรค และความก้าวหน้าในการดำเนินงานโครงการวิทยาศาสตร์ในแต่ละพื้นที่ และระดมความคิดเห็น จัดโดยโครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สกว. สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2621-5200 หรือ Email : pls@trf.or.th
WS-MRN-037	เรื่อง...การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จัดเวทีเรื่อง...การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว ขึ้น ระหว่างวันที่ 26-27 กันยายน 2545 ณ ที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน เพื่อระดมความคิดเห็นในการสร้างกลไกเพื่อจัดการความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่น ฝ่ายสวัสดิภาพสาธารณะ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2298-025455-75 ต่อ 130, 124
WS-MRN-039	สัมมนาทางวิชาการเรื่อง...ทิศทางป่าชุมชนไทยหลังการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับสถาบันพระปกเกล้า, RECOFTC, เครือข่ายนักวิจัยเพื่อสังคม (RNET) และเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม จัดสัมมนาทางวิชาการเรื่อง...ทิศทางป่าชุมชนไทยหลังการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก ในวันที่ 29 กันยายน 2545 ณ ห้องประชุมจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ ตึกประชาธิปไตย-ราไพพรรณี ชั้น 4 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม
WS-MRN-040	เวทีการสร้างกระบวนการทางสังคม ครั้งที่ 5 ในวันที่ 29 กันยายน 2545 ร่วมเวทีการสร้างกระบวนการทางสังคม ครั้งที่ 5 ภายใต้การเสวนาเรื่อง...บูรณาการการเรียนรู้สู่สภาพทางปัญญา...ตั้งแต่เวลา 8.00-16.15 น. ณ ห้องประชุมชั้น 5 อาคารเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ (ศูนย์กล้วยไม้) มหาวิทยาลัยแม่โจ้ จัดโดย เครือข่ายผู้ประสานงานวิจัยสถาบันการศึกษา จังหวัดเชียงใหม่
WS-MRN-041	ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง เนื่องในโอกาสครบรอบ 36 ปี ของการสถาปนาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทางสถาบันฯ จึงจัดสัมมนาทางวิชาการขึ้นในหัวข้อ...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง...เมื่อวันที่ 20 กันยายนที่ผ่านมา การจัดสัมมนานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดเวทีการนำเสนอแลกเปลี่ยนผลงานวิจัยสู่สาธารณะชน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมถึงเพื่อเผยแพร่เอกสารผลงานวิจัยของสถาบันฯ อีกด้วย ในช่วงแรกของการสัมมนา พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร กล่าวปาฐกถาพิเศษ เรื่อง...ยุทธศาสตร์การพัฒนาชาติตามแนวทางชุมชนพึ่งตนเอง ต่อจากนั้นมีเวทีอภิปรายเรื่อง...แนวทางการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองแบบยั่งยืน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 0-2377-7400-19 ต่อ 2255

WS-MRN-042	เสนอผลงานวิจัย...เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านและลุ่มน้ำ การประชุมเสนอผลงานวิจัย...เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านและลุ่มน้ำ จัดขึ้นระหว่างวันที่ 25-26 ตุลาคม 2545 ณ โรงแรมสยามซิตี้ ถนนศรีอยุธยา ประเด็นสำคัญ อาทิ โครงสร้างและการแปรรูปของโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านทุกภาคในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา, พลวัตเศรษฐกิจลุ่มน้ำที่สำคัญ 3 ลุ่มน้ำในประเทศไทย, แนวทางที่ชุมชนหมู่บ้านจะดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี โครงการเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย จัดร่วมกับโครงการพลวัตเศรษฐกิจชุมชนสามลุ่มน้ำ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณสุนันทา โทร. 0-2447-1693, 09-891-8491
WS-MRN-043	ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม สัมมนาเรื่อง...ธรรมาภิบาลและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม...ในวันที่ 16 ตุลาคม 2545 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ เพื่อนำเสนอรายงานผลการวิจัยสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณจันทกานต์ โทร. 02-941-0785-6
WS-MRN-044	โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน สัมมนาเชิงปฏิบัติการในหัวข้อ...โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน ภายใต้เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ในวันที่ 17 ตุลาคม 2545 ณ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา จัดโดย โครงการวิจัยการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-441-5000 ต่อ 138
WS-MRN-045	13 ธันวาคมร่วมฟังปาฐกถา บรูซ ลิปตัน นักชีววิทยาระดับโลก ร่วมฟังปาฐกถาเรื่อง "ชีวฟิสิกส์กระบวนทัศน์ใหม่ เพื่อความเข้าใจชีวิตและชีวมณฑล" จาก Dr.Bruce Lipton นักชีววิทยาระดับโลก ในวันศุกร์ที่ 13 ธันวาคม ตั้งแต่เวลา 9.00-12.00 น. ณ ห้องจุมภฏ-พันธุ์ทิพย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และช่วงบ่ายตั้งแต่เวลา 13.30-16.00 น. ร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนกับนักคิดไทย ณ ห้องเกษม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดย โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT), ภาควิชาพันธุศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่, โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว., โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่น สกว., สถาบันนิติธรรม, ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เสริมสิขาลัย และอาจารย์สาร สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่คุณสุมาลี โทรศัพท์ 02-860-2194

WS-MRN-046	28-29 พฤศจิกายนร่วมงานประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 ร่วมประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 หัวข้อ “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ” ณ ห้องแกรนด์ภูคำ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่ <u>วันที่ 28 พฤศจิกายน 252545</u> ชมวีดิทัศน์สรุปภาพงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ฟัง บรรยายพิเศษ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับขบวนการทางสังคม” โดย ศ.เสน่ห์ จามริก, “กระบวนการสร้างความรู้สู่ท้องถิ่น” โดย ผศ.อาวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ, ดร.สมคิด แก้วทิพย์ และ ดร.สินธุ์ สโรบล, “ความเคลื่อนไหวงานวิจัยท้องถิ่น” ประสพการณ์จากพื้นที่ โดย ผู้ประสานงานแต่ละพื้นที่, “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น... ที่เห็นและเป็นอยู่” โดย ศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ / อ.บัณฑิต อ่อนคำ, เสวนาห้องย่อย “สำรวจองค์ความรู้และกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ซึ่งจะแยกตามประเด็น ได้แก่ เกษตรยั่งยืน, การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, เด็กเยาวชนและครอบครัว, การศึกษากับชุมชน, การจัด การโดยชุมชน, การสร้างเสริมสุขภาพ <u>วันที่ 29 พฤศจิกายน 252545</u> นำเสนอผลการเสวนาห้องย่อย มุมมองของนักวิชาการ ต่อ 6 ชุดประเด็น, เสวนา “การจัดการ ความรู้อิสระของท้องถิ่น” โดย ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อ สังคม, คุณสมสุข บุญยะบัญชา พอช., คุณพลากร วงศ์ทองแก้ว และ ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ, ฟัง บรรยายพิเศษ “ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ” โดย ศ.นพ.ประเวศ วะสี
WS-MRN-047	25 พฤศจิกายน-1 ธันวาคม ร่วมงานมหกรรมนวดไทย : สวยด้วยแพทย์แผนไทย เนื่องในโอกาสแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ครบรอบ 24 ปี สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ร่วมกับ สถาบันการแพทย์แผน ไทย กระทรวงสาธารณสุข และมูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา จัดงาน “มหกรรมนวดไทย : สวยด้วยแพทย์แผนไทย” ระหว่างวันที่ 25 พฤศจิกายนถึง 1 ธันวาคม 252545 ณ อาคารตรี ศรและอาคารวิทยทัศน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช เมืองทองธานี ตั้งแต่เวลา 9.00-20.00 น. ภายในงานมีกิจกรรมมากมาย อาทิ สัมมนาทางวิชา การ, การอภิปราย แลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับการจัดการศึกษาหลักสูตรแพทย์แผนไทย, การ ออกบ้านถึงสาธิต “สวยแบบไทย 4 ภาค”, ตลาดนัดสมุนไพร เป็นต้น สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม ได้ที่ สถาบันการแพทย์แผนไทย โทรศัพท์ 02-965-9825-6 หรือติดตามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ www.stou.ac.th
WS-MRN-048	16 ธันวาคม เข้าร่วมสัมมนา...ความเชื่อมโยงสถาบันของขุนนางนักวิชาการกับวิกฤต เศรษฐกิจไทยในปี 2540... คณะทำงานสัมมนาและเผยแพร่ ร่วมกับกลุ่มศึกษาเศรษฐศาสตร์สถาบัน คณะเศรษฐ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอเชิญเข้าร่วมสัมมนา “ความเชื่อมโยงสถาบันของขุน นางนักวิชาการกับวิกฤตเศรษฐกิจไทยในปี 2540” โดย อ.ดร.อภิชาติ สถิตนิรามัย คณะ เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้สนใจร่วมฟังการสัมมนา ไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น สอบถามเพิ่มเติมที่โทร. 0-2613-2404 วันจันทร์ที่ 16 ธันวาคม 252545 เวลา 13.30 - 15.30 น. ณ ห้องประชุมใหญ่ ชั้น 5 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร

WS-MRN-049	21 ธันวาคมร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง...แนวทางในการสนับสนุนนวัตกรรมสังคม สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) และเครือข่ายภาคีในกระบวนการปฏิรูประบบสุขภาพ ขอเชิญประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง...แนวทางในการสนับสนุนนวัตกรรมสังคม ในวันเสาร์ที่ 21 ธันวาคม 252545 ตั้งแต่เวลา 9.00-17.00 น. ณ ห้องประชุม การ์เด็นท์ บอลรูม โรงแรมรามารการ์เด็นท์ ถ.วิภาวดีรังสิต กรุงเทพฯ วัตถุประสงค์ของการประชุมครั้งนี้ เพื่อสนับสนุนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ทั่วประเทศให้เกิดเป็น “นวัตกรรมสังคม” ที่เปิดพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางปัญญาให้ทุกส่วนได้เข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาและร่วมกันสร้างสุขภาวะทางสังคม ฟังปาฐกถา “นวัตกรรมสังคม : ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด” โดย ศ.นพ. ประเวศ วะสี, การนำเสนอ องค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมสังคมในต่างประเทศ, องค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมสังคมในประเทศไทย, แบ่งกลุ่มย่อย เพื่อพูดคุยใน 4 ประเด็น คือ ความหมายและขอบเขต, แนวทางในการสนับสนุน, แนวทางในการขยายผล, เรื่องที่ควรสนับสนุน สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ คุณเนาวรัตน์ ชุมยวง หมายเลขโทรศัพท์ 02-951-1286-93 ต่อ 139
WS-MRN-050	12-15 ธันวาคมอบรมเชิงปฏิบัติการ...เราจะถอดบทเรียนอย่างไรให้เกิดความรู้อย่างลึกซึ้งและมีพลังในการปฏิบัติ กำหนดการอบรมเชิงปฏิบัติการ...เราจะถอดบทเรียนอย่างไรให้เกิดความรู้อย่างลึกซึ้งและมีพลังในการปฏิบัติ ระหว่างวันที่ 12-15 ธันวาคม 252545 ณ โรงแรมรอยัลเจมส์ ลอดจ์ ศาลายา จังหวัดนครปฐม วันที่ 12 ธันวาคม 2545 19.30 น. เกริ่นนำ 1. เราจะสร้างความรู้จากการปฏิบัติกันได้อย่างไร? 2. Actionable Knowledge กับทฤษฎีที่เราใช้กันมามีอะไรที่ต้องทบทวนกันบ้างไหม? 3. ทำไมต้องมาคุยกันเรื่องบทเรียนของ SIF กันอีก วันที่ 13 ธันวาคม 252545 09.00 น. บทเรียนจากการถอดบทเรียนของ SIF ภาคใต้อีกครั้ง มีข้อคิดมีอะไรที่น่าสนใจและควรนำมาพัฒนาให้การถอดบทเรียนต่อไปสู่การสร้างความรู้ 13.30 น. ข้อคิดที่ได้จากการสรุปบทเรียนก่อนหน้านั้น เป็นเพียงแค่สรุปแล้วไม่ได้เรียนหรือไม่? เพราะอะไร? 15.15 น. - ปัจจัยและกระบวนการอะไรบ้างที่เรายังขาดในการค้นหาความรู้ในภาคประชาชน - คำถามกับการถอดบทเรียนและการสร้างความรู้สำคัญไหน? ประสพการณ์ที่ผ่านมาให้ข้อคิดอะไรเรื่องการตั้งคำถามของเรา วันที่ 14 ธันวาคม 252545 09.00 น. มองไปข้างหน้า : การสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติและการวิจัยในอนาคต มีอะไรที่เราต้องพัฒนาให้ดีขึ้นบ้างไหม? ใครจะทำอะไร? อย่างไร? 13.30 น. งานที่รออยู่ข้างหน้าเรื่องการวิจัยและติดตามโครงการชีวิตสาธารณะท้องถิ่นน่าอยู่ เราต้องทำอะไรกันบ้างอย่างเป็นธรรมชาติ : ทิศทาง แนวคิด การบริหารจัดการ การฝึกอบรมนักวิจัย ฯลฯ

	วันที่ 15 ธันวาคม 252545 09.00 น. ระดมสมอง : ขอดัดเพิ่มเติมในการสร้างกระบวนการ เครื่องมือ และบุคคล เพื่อพัฒนาความเป็นองค์กรเรียนรู้หรือเครือข่ายเรียนรู้ที่ระดับการทำงาน ให้มีคุณภาพและการพัฒนาทฤษฎีที่มีรากเป็นของเราเอง
WS-MRN-051	18 ธันวาคม workshop เพื่อการพัฒนากรอบการวิจัยด้านองค์กรการเงินภาคประชาชน ฝ่ายชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจะจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนากรอบการวิจัยด้านองค์กรการเงินภาคประชาชน เพื่อประเมินสถานการณ์ปัจจุบันและกำหนดทิศทางที่ควรจะเป็นไปในอนาคตขององค์กรการเงินภาคประชาชน ในวันพุธที่ 18 ธันวาคม 252545 ตั้งแต่เวลา 9.00-13.00 น. ณ ห้องประชุม 1 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
WS-MRN-052	18 ธันวาคมสัมมนาเรื่องบทบาทสถาบันการศึกษาเกษตรกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ขอเชิญเข้าร่วมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “บทบาทสถาบันการศึกษาเกษตรกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ในวันศุกร์ที่ 20 ธันวาคม 252545 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ 2 อาคารบริการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ถ.แจ้งวัฒนะ ปากเกร็ด นนทบุรี สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ 02-503-3577
WS-MRN-053	ภูมิปัญญาท้องถิ่น : จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งชุมชน มหาวิทยาลัยจัดสัมมนาวิชาการเรื่อง...ภูมิปัญญาท้องถิ่น : จากข้อเท็จจริงยกระดับสู่กระบวนการทัศนความเข้มแข็งชุมชน ระหว่างวันที่ 24 - 25 มกราคม 2546 ในโอกาสที่มหาวิทยาลัยเป็นเจ้าภาพจัดงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทบวงมหาวิทยาลัย ครั้งที่ 5 ณ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ กิจกรรมจัดขึ้นในวันที่ 24 - 25 มกราคม 46 ประกอบด้วย พิธีเปิดโดยอธิการบดีมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ดร.สุพัทธ์ พุ่มภา ปาฐกถาเรื่อง “ภูมิปัญญาทักษิณ” โดย ศาสตราจารย์ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง, การอภิปราย เรื่อง “แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดย รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ผศ.ดร. โอภาส ปัญญา และดร.เลิศชาย ศิริชัย ต่อจากนั้นเป็นการสัมมนากลุ่มย่อย โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. ภูมิปัญญาชาวฉะเชิงเทรา 2. ภูมิปัญญาเรื่องตาลโตนด 3. ภูมิปัญญาเรื่องแพทย์พื้นบ้าน 4. ภูมิปัญญาเรื่องผ้า และในวันที่ 25 มกราคม 46 เวลา 10.15-12.00น. การอภิปราย เรื่อง “การยกระดับและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน” โดย รองศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว นายพิศิษฐ์ ชาญเสนาะ และดร.อุทัย ดุลยเกษม เป็นวิทยากร ส่วนในช่วงบ่ายเป็นการสัมมนากลุ่มย่อย 3 กลุ่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาเรื่อง เกษตรธรรมชาติ, เรื่องการทำประมงแบบพื้นบ้าน, และเรื่องผลิตภัณฑ์ต้นจาก

WS-MRN-054	10 มี.ค.เสวนาเรื่อง...พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ ร่วมกับกลุ่มนิสิตปริญญาเอก คณะจิตวิทยา จุฬาฯ จัดเสวนาเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" เพื่อเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรม โดยเฉพาะในด้านการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต การเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่มีต่อชีวิตในแง่มุมที่ต่างไปจากกระแสดั้งเดิม...พบกับ การบรรยายเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" ในภาคเช้า โดยวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ...ศ.ดร.ระวี ภาวิไล ผู้อำนวยการธรรมสถาน จุฬาฯ และ การเสวนาเรื่อง "พุทธธรรมกับจิตสำนึกใหม่" ในภาคบ่าย ในวันจันทร์ที่ 10 มีนาคม 2546 เวลา 09.00 – 16.00 น. ณ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ สยามสแควร์ ชั้น 14 อาคารวิทยกิตติ ผู้สนใจสำรองที่นั่งได้ที่ แผนกประชาสัมพันธ์ ศูนย์หนังสือจุฬาฯ โทร. 0-2218-9893-5 โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น
WS-MRN-055	22 มี.ค. เสวนา ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ สถาบันวิสิทธรณ์ขอเชิญร่วมงานเสวนาทางวิชาการเรื่อง ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ ในวันเสาร์ที่ 22 มีนาคม 2546 ตั้งแต่เวลา 9.30-16.30 น. ณ ห้องประชุม 1 ชั้น 13 ตึกช้าง อาคารเอ ถนนพหลโยธิน เขตจตุจักร กำหนดการเสวนา 9.30-10.00 น. ลงทะเบียน 10.00-10.45 น. ปาฐกถา นำ ปัญหาสงครามอเมริกา-อิรัก : บนเส้นทางสู่สันติภาพในยุคโลกาภิวัตน์ 10.45-12.00 น. ร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนและรวบรวมข้อคิดเห็นสู่การเสวนาภาคบ่าย 13.30-15.30 น. เสวนาเรื่อง "สงครามอเมริกา-อิรัก : เหตุปัจจัย-ผลกระทบ" 15.45-16.30 น. ร่วมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น และสรุปปิดเสวนา สนใจเข้าร่วมงานโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย ติดต่อสำรองที่นั่งได้ที่ สถาบันวิสิทธรณ์ โทร.02-937-4733-4
WS-MRN-056	29 มี.ค. ขวณพึงเสวนา...โลกาภิวัตน์ชุมชนโลก โดยยุค ศรีอาริยะ ห้องสมุดประชาชนแสงอรุณ ร่วมกับนิตยสารสานแสงอรุณ ในมูลนิธิสานแสงอรุณ ขวนผู้สนใจร่วมพูดคุยเสวนา "สานแสงอรุณเสวนา ครั้งที่ 3 "ในหัวข้อ "โลกาภิวัตน์ชุมชนโลก..จุดเปลี่ยนของโลกที่มาพร้อมกับจุดจบของระบบทุนนิยม" นำโดย ดร.เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (ยุค ศรีอาริยะ) ผู้อำนวยการสถาบันวิสิทธรณ์ และยุทธชัย เฉลิมชัย บก.สานแสงอรุณ ในวันเสาร์ที่ 29 มีนาคม 2546 นี้ ตั้งแต่ 13.00 – 15.30 น. ณ มูลนิธิสานแสงอรุณ สาทรซอย 10 ถ.สาทรเหนือ กรุงเทพฯ สนใจกรุณาสำรองที่นั่งได้ที่ โทร. 02 – 237-0080 ต่อ 101 หรือ 02-434-4500 (ไม่เสียค่าใช้จ่าย)

WS-MRN-057	2-3 พ.ค. เหลียวหลัง แลหน้า ชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้นโยบายรัฐบาลปัจจุบัน สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขอเรียนเชิญผู้ประสานงาน / หัวหน้าชุดโครงการฝ่ายชุมชน ร่วมแลกเปลี่ยนและเชื่อมโยงความรู้กัน ภายใต้เรื่อง...เหลียวหลัง แลหน้า ชุมชนเข้มแข็ง ภายใต้ นโยบายรัฐบาลปัจจุบัน.. เพื่อเตรียมงานประชุมวิชาการชุมชนเข้มแข็ง ครั้งที่ 2 ปลายปี 2546 กิจกรรมครั้งนี้จะจัดขึ้นระหว่างวันที่ 2-3 พฤษภาคม 2546 ณ โรงแรม เดอะรอยัล เจมส์ ลอดจ์ จ.นครปฐม สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ โทร. 02-298-0455 ต่อ 126